

НАРОДНЫЯ СКАРБЫ

Дыялекталагічны зборнік
да 80-годдзя А.А. Крывіцкага

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ

Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы

НАРОДНЫЯ СКАРБЫ

Дыялекталагічны зборнік

Да 80-годдзя А.А. Крывіцкага

Мінск
ВТАА “Права і эканоміка”
2008

УДК 808.26-3

ББК 83.3.

Н30

Рэдактар:
кандыдат філалагічных навук
Л.П. Кунцэвіч

Рэцэнзенты:

кандыдат філалагічных навук Г.Ф. Вештарт
кандыдат філалагічных навук Н.В. Паляшчук

Н30 **Народныя** скарбы: Дыялекталагічны зборнік (Да 80-годдзя А.А. Крывіцкага) / рэд. Л.П. Кунцэвіч; Ін-т мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі. – Мінск: Права і эканоміка, 2008. – 388 с. – ISBN 978-985-442-543-6.

Кніга змяшчае падборкі дыялектных слоў з розных рэгіёнаў Беларусі. Кожны артыкул аформлены ў выглядзе невялікага слоўнічка, да кожнага слова падаецца багаты ілюстрацыйны матэрыял. У раздзеле "Навуковыя даследаванні" змешчаны артыкулы па розных мовазнаўчых праблемах, падрыхтаваныя на дыялектным матэрыяле. Завяршае кнігу раздзел "Тэксты".

Разлічана на моваведаў, этнографікаў, гісторыкаў, а таксама ўсіх, хто цікавіцца родным словам.

УДК 808.26-3
ББК 83.3

© ДНУ «Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі», 2008
© Афармленне. ВТАА "Права і эканоміка", 2008

ISBN 978-985-442-543-6

ПРАДМОВА

16 жніўня 2007 года споўнілася 80 год з дня нараджэння вядомага беларускага моваведа кандыдата філалагічных навук, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі СССР Аляксандра Антонавіча Крывіцкага. З яго імем звязана станаўленне і развіццё дыялекталагічных даследаванняў у другой палове XX-га стагоддзя ў Інстытуце мовазнаўства імя Якуба Коласа НАН Беларусі і наогул у рэспубліцы. Пераважная большасць навуковых прац А.А. Крывіцкага звязана з пытаннямі беларускай дыялекталогіі і лінгвагеаграфіі і падрыхтавана на аснове дыялектных матэрыялаў, сабраных ім самім у час шматлікіх дыялекталагічных экспедыцый.

Дыялекталагічны зборнік “Народныя скарбы” паслядоўнікі і вучні Аляксандра Антонавіча Крывіцкага прысвячаюць юбілею вядомага вучонага. Гэта кніга з’яўляецца працягам публікацый васьмі дыялекталагічных зборнікаў¹, падрыхтаваных супрацоўнікамі аддзела дыялекталогіі і лінгвагеаграфіі, у якіх асвятляюцца важнейшыя пытанні дыялектнай лексікаграфіі, лексікалогіі, фразеалогіі, анамасіялогіі і інш.

Матэрыялы ў зборніку размеркаваны па чатырох раздзелах. Раздзел 1 “З лексікі народных гаворак” складаюць пераважна слоўнічкі, падборкі дыялектнай лексікі, якая запісана ў розных рэгіёнах Беларусі і адлюстроўвае сучасны стан беларускіх народных гаворак. Словы, змешчаныя ў гэтых падборках, з’яўляюцца дыфэрэнцыяльнымі ў адносінах да слоўніка беларускай літаратурнай мовы. Лексіка размешчана ў алфавітным парадку, пры кожным слове падаецца ілюстрацыя. У раздзеле 2 “Фразеалогія” падаюцца фразеалагізмы гаворак Беларусі. У трэці раздзел “Навуковыя даследаванні” ўключаны навуковыя артыкулы па розных мовазнаўчых праблемах, падрыхтаваныя на дыялектным матэрыяле. Чацвёрты раздзел “Тэксты беларускіх гаворак” змяшчае ўзоры дыялектнага маўлення мясцовых жыхароў з розных куткоў Беларусі (запісы зроблены пераважна ў час дыялекталагічных экспедыцый супрацоўнікамі аддзела). У канцы кнігі падаецца агульны алфавітны індэкс усіх дыялектных слоў, змешчаных у падборках лексікі, з указаннем старонкі, на якой ужыта слова.

Зборнік будзе карысным не толькі для моваведаў, але і для этнографоў, фалькларыстаў, гісторыкаў і ўсіх аматараў роднага слова.

¹ З народнага слоўніка. – Мінск, 1975; Народнае слова. – Мінск, 1976; Народная лексіка. – Мінск, 1977; Народная словатворчасць. – Мінск, 1979; Жывое народнае слова. – Мінск, 1992; Гавораць чарнобыльцы. – Мінск, 1994; Жывое наша слова. – Мінск, 2001; Скарбы народнай мовы. – Мінск, 2005.

АЛЯКСАНДР АНТОНАВІЧ КРЫВІЦКІ — ГОНАР І СЛАВА СЛАВЯНСКОЙ ДЫЯЛЕКТАЛОГІІ

Сярод тых навукоўцаў, працы каго прэзентуюць узровень стану развіцця і дасягненняў сучаснай дыялекталагічнай навукі ў Беларусі, першае месца належыць, без перабольшвання, Аляксандру Антонавічу Крывіцкаму. Ягонныя публікацыі — узор сапраўднай навуковасці, лагічнай выверанасці і канцэптуальнай завершанасці. Гэта выяўляецца ў кожнай навуковай працы, да стварэння якой ён спрычыніўся, — ад артыкула да манаграфіі, ад лексікаграфічнага слоўніка да лінгвагеаграфічнага атласа, ад калектыўнага тэарэтычнага даследавання да дыялекталагічнага зборніка. У асэнсаванні любой моўнай з'явы, вывучэннем якой бы ні займаўся А.А. Крывіцкі, адчуваецца глыбіня ў пошуках ісціны, раскрыццё якой грунтуецца на яе ўсебаковым аналізе. У апошнім — веліч розуму бліскачага даследчыка і ў гэтым прыцягальнасць яго навуковых даследаванняў. Час не прытушвае іх важнасці, а ўзровень верыфікацыйнасці матэрыялу дазваляе ўспрымаць устаноўленыя факты як бясспрэчныя.

А.А. Крывіцкі нарадзіўся 15 жніўня 1927 г. у в. Залессе Мсціслаўскага раёна Магілёўскай вобласці ў родзе майстравітых мясцовых людзей. У сям'і тых беларусаў, якія не толькі займаліся традыцыйным земляробствам, а якія яшчэ і сябравалі з тыповым сельскім рамяством: выконвалі цяслярскія работы, ладалі бондарскае начынне — бочкі, кублы, дзежкі і інш., даглядалі пчол. Малы Алесь і падрослы Саша, як і амаль кожнае вясковае дзіця, меў свае абавязкі па гаспадарцы і дапамагаў па дзіцячых сілах бацькам. Пасталеў надзвычай рана. Вайна зрабіла юнака дарослым. На фронт А.А. Крывіцкі трапіў папросту падлеткам. Гэта адбылося ў 1944 годзе. Ён ваяваў у войсках 2-га Украінскага фронту. У складзе апошняга прайшоў Аўстрыю, Венгрыю, Чэхаславакію. Пасля заканчэння вайны вучыўся ў Магілёўскім дзяржаўным настаўніцкім інстытуце на аддзяленні мовы і літаратуры (1947-1952). Атрымаўшы кваліфікацыю настаўніка, А.А. Крывіцкі накіраўся на працу ў мястэчка Карэлічы. Аднак на пасадзе настаўніка мовы і літаратуры затрымаўся ненадоўга, працаваў у школе з 1951 па 1952 гг. З гэтага ж года ён звязаў сваю жыццёвую дарогу з Інстытутам мовазнаўства імя Якуба Коласа НАН Беларусі. На адным месцы навуковец адпрацаваў больш паўстагоддзя — з 1952 па 2007 гг. Зайздросны працоўны шлях! Пачаў аспірантам і закончыў кар'еру вядучым навуковым супрацоўнікам аддзела дыялекталогіі і лінгвагеаграфіі.

Жыццё ў навуцы было прысвечана вывучэнню традыцыйных мясцовых гаворак, з апорай на якія быў укладзены новы варыянт маладой па часе функцыянавання беларускай літаратурнай мовы. Удасканальванне нормазабеспечальных сродкаў агульнаацыянальнай мовы вымагала няспыннага глыбокага і рознабаковага даследавання яе базы — дыялектнага маўлення. Відаць таму тэма беларуская дыялекталогія стала дамінантнай і вызначальнай у розных па характары напісання працах А.А. Крывіцкага, а прыярытэтная метадалогія, пры дапамозе якой ажыццяўляліся яго лінгвістычныя даследаванні, была і застанецца

лінгвагеаграфічная. На ёй грунтуецца пераважная большасць навуковых публікацый вядомага моваведа, якраз з апорай на яе А.А. Крывіцкім былі растлумачаны шматлікія моўныя з'явы ў беларускім маўленні. Таму невыпадкова, што вельмі многае ў творчых занятках лінгвіста аддадзена непасрэдна стварэнню базавых, зыходных для наступных аналітычных росшукаў лінгвагеаграфічных выданняў ці інтэрпрэтацы атрыманых звестак. Зрэшты, да слова сказаць, менавіта з лінгвагеаграфічнай метадалогіяй асабіста А.А. Крывіцкі звязвае перспектыўныя напрамкі развіцця нацыянальнай дыялекталогіі па вызначэнні характару складвання беларускага лінгваландшафту ў яго рознаструктурных сродках.

Кропкай адліку ў мэтанакіраваных занятках па вывучэнні А.А. Крывіцкім беларускай дыялектнай мовы ў прасторы яе пашырэння, пачаткам ва ўстанаўленні тэрытарыяльных адносін паміж рознымі групамі беларускіх гаворак у іх ўзаемадзеянні паміж сабой можна лічыць ягоную кандыдацкую дысертацию "Формы асабовых і зваротнага займеннікаў сучаснай беларускай мовы ў іх гісторыі", абароненую ў 1959 г. пад кіраўніцтвам вядомага расійскага даследчыка Р.І. Аванесева.

Час прыходу А.А. Крывіцкага ў навуку лінгвістыку быў перыядам, калі ўсходнеславянскае мовазнаўства пачало актыўна займацца лінгвістычнай геаграфіяй. У беларускім мовазнаўстве таксама запанаваў прырытэт лінгвагеаграфіі перад лексікаграфічнымі навуковымі, метадалагічна падрыхтаванымі даследаваннямі і традыцыйнымі дыялекталагічнымі параўнальна-гістарычнымі і апісальнымі працамі. З'яўленне "Дыялекталагічнага атласа беларускай мовы" ў пасляваенны перыяд (1963) — гэта не што іншае, як час трыумфу нацыянальнай дыялекталагічнай навукі ў Беларусі. На картах лінгвагеаграфічнага атласа вусная народна-дыялектная мова знайшла сваё панарамнае адлюстраванне ў прасторы яе пашырэння. Тым самым у навуковы ўжытак была ўведзена фундаментальная база навуковых, храналагічна суадносных звестак аб гаворках беларускай мовы ў межах нацыянальнага дыялектнага ландшафту. Адначасова комплексны ландшафтны здымак беларускай мовы як найбагацейшай крыніцы звестак аб адметных з'явах у гаворках дазваляў беларускім даследчыкам тэрэтычна асэнсаваць інфармацыю, адлюстраваную на картах. Тым самым з'явілася магчымасць адказаць на пытанне, што ўяўляе сабой беларуская мова як сістэма структурных сродкаў у іх тэрытарыяльнай дыферэнцыяцыі і ўзаемадзеянні паміж сабой. Вынікам асэнсавання матэрыялаў, змешчаных на лінгвагеаграфічных картах атласа стала серыя публікацый, падрыхтаваных у адзеле дыялекталогіі і лінгвагеаграфіі НАН Беларусі. Гэта: "Нарысы па беларускай дыялекталогіі" (1964), "Хрэстаматыя па беларускай дыялекталогіі" (1962), "Лінгвістычная геаграфія і групоўка беларускіх гаворак" (1968 - 1969). Разам з ДАБМ яны склалі адметны комплекс навукова-даследчых прац, якія ўпэўнена можна назваць навуковым капіталам нацыянальнага мовазнаўства. У стварэнні ўсіх пералічаных выданняў самы чынны ўдзел браў А.А. Крывіцкі. Дзяржава высока ацаніла яго асабісты ўклад. А.А. Крывіцкі стаў лаўрэатам Дзяржаўнай прэміі СССР за 1971 г.

Няспынным часткай даследаванняў у лінгвагеаграфічным кірунку і іх натуральным працягам (пасля публікацыі ДАБМ) у навуковай дзейнасці вядомага

навукоўца з'яўлялася праца над пяцітомным "Лексічным атласам беларускіх народных гаворак" (1993 - 1998). Працуючы над дадзеным праектам, А.А. Крывіцкі разам з іншымі супрацоўнікамі аддзела дыялекталогіі і лінгвагеаграфіі пад кіраўніцтвам яго загалова Ю.Ф. Мацкевіч прымаў удзел літаральна ва ўсіх этапах па яго рэалізацыі. Так, займаўся складаннем і рэдагаваннем "Інструкцыі па збіранню матэрыялаў для складання Лексічнага атласа беларускай мовы" (1971), для якой падрыхтаваў тэму "Рыбы і рыбалоўства", рыхтаваў да публікацыі праект "Лексічнага атласа беларускіх народных гаворак", распрацоўваў пытанні метадалогіі картаграфавання матэрыялаў, нарэшце ўкладаў лінгвістычныя карты. Ён таксама ўваходзіў у склад рэдкалегіі 1—5 тамоў атласа. Праца над ЛАБНГ памножыла яго славу бліскачага лінгвагеаграфа Беларусі, аднаго з галоўных спецыялістаў у дадзенай галіне нацыянальнай навукі. Аднак глыбіня разумення лінгвагеаграфічнай метадалогіі, уменне сістэмна падыходзіць да яе выкарыстання асабліва паслядоўна была ўвасоблена А.А. Крывіцкім у час працы па стварэнні буйнейшых міжнародных лінгвагеаграфічных праектаў — "Агульнаславянскага лінгвістычнага атласа" і "Лінгвістычнага атласа Еўропы". Членам рэдкалегіі гэтых выданняў, складальнікам карт ён быў і застаецца. Акрамя таго, даследчык стаў непасрэдным распрацоўшчыкам канцэпцыі карты як ілюстрацыйнага комплексу ўзаемаабумоўленых моўных звестак, пададзеных праз сістэму графічных знакаў. Такое "бачанне" лінгвагеаграфічнай карты якраз характэрна для выдання "Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Вып. 3. Распространенный мир. Минск, 2000".

Лінгвагеаграфічную серыю ў навуковых даследаваннях А.А. Крывіцкага дапаўняюць публікацыі па тэарэтычнаму асвятленню пытання, што ўяўляе сабой лінгвагеаграфія як асаблівая галіна лінгвістыкі. Спробай асэнсаваць яе была спачатку навукова-папулярная брашура "Што такое лінгвагеаграфія" (1986). Тэарэтычнай даследчай распрацоўкай, дзе лінгвагеаграф памкнуўся раскрыць набыткі нацыянальнай лінгвагеаграфіі згодна гісторыі яе развіцця, з'явілася манаграфія "Лінгвістычная геаграфія беларускай мовы" (у сааўтарстве, не апублікавана).

Вывучэнне народных гаворак, якім прысвяціў сваё творчае жыццё ў навуцы А.А. Крывіцкі, з'явілася штуршком і стала падставай для адлюстравання дыялектнай спецыфікі ў шматлікіх падручніках і вучэбна-метадычных дапаможніках па беларускай літаратурнай мове, адрасаваных студэнтам і проста аматарам роднага слова. Сярод толькі спецыяльных кніжных выданняў: "Беларуская мова для небеларусаў" (1973, 1978), "Беларуская мова для тых, хто гаворыць па-руску" (1990), "Белорусский язык для говорящих по-русски" (1990), "Учебник белорусского языка для самообразования" (1994), а таксама дапаможнік "Фанетыка беларускай мовы" (1984) і не менш сур'ёзны па зместу падручнік "Практыкум па фанетыцы беларускай мовы" (1989) і інш. Гэтыя падручнікі, дапаможнікі напісаны ў сааўтарстве, але многія іх раздзелы, якія былі падрыхтаваны асабіста А.А. Крывіцкім, вызначаюцца арыгінальнасцю ў падачы і інтэрпрэтацыі матэрыялу, інфарматыўнай насычанасцю.

Велізарная любоў да беларускага слова, шчыраванне на ніве свайго галоўнага прадмета навуковых росшукаў — у галіне дыялекталогіі — праз раскрыццё таямніц мясцовых гаворак беларускай мовы выключна для ўсіх, але толькі на важкім

тэарэтычным грунце, асабліва выразна адчуваецца ў такіх публікацыях даследчыка, як: нарысы "Сучасная беларуская літаратурная мова і народныя гаворкі" (1961), "Наша родная мова" (1964, 3-е выд. 1973), "У рытме з развіццём мовы" (1976). Да ліку асаблівых і адметных тэарэтычных прац, у якіх вызначаецца стан беларускага народнага маўлення на мяжы XX-га і XXI-га стст. і выяўляецца дынаміка перспектываўнага развіцця мясцовых гаворак належыць даследаванне "Гаворкі беларускай мовы, пасляваенная моўная сітуацыя і дынаміка маўлення ў Беларусі" (1998).

Лагічным завяршэннем у асэнсаванні шляхоў развіцця беларускай дыялекталагічнай навукі на працягу ўсёй гісторыі яе функцыянавання стала асабістая манаграфія А.А. Крывіцкага "Дыялекталогія беларускай мовы" (2003). Хоць гэта выданне ўяўляе сабой дапаможнік для студэнтаў філалагічных спецыяльнасцей вышэйшых навучальных устаноў і забяспечана адпаведным навукова-метадалагічным апаратам, якога вымагае характар публікацыі, яно з такім жа поспехам можа быць захапляльнай навукова-пазнаваўчай кнігай у вандроўцы па моўных абсягах беларускіх гаворак. Кніга "Дыялекталогія беларускай мовы" — гэта адметнае аўтарскае бачанне выкладання дыялекталогіі як асобнага прадмета ў сістэме падрыхтоўкі філолагаў. У манаграфіі А.А. Крывіцкі даў характарыстыку мовазабяспечальных сродкаў дыялектнай гаворкі як комплексу асаблівасцей двухузроўневага тыпу — уласнадыялектных, ці этнагенетычных, і культурна-гістарычных, або фактаў маўлення. Аўтар дапаможніка паказваў асаблівасці кожнай са структурных сістэм сродкаў маўлення ў іх тэрытарыяльным пашырэнні, а таксама раскрыў спецыфіку іх развіцця. Тым самым шматлікія моўныя з'явы ў даследчыка атрымалі тэарэтычнае абгрунтаванне і тлумачэнне.

Неад'емнай часткай у навуковай дзейнасці А.А. Крывіцкага з'яўляюцца таксама яго актыўныя заняткі дыялектнай лексікаграфіяй. І тут зроблена нямала. Але самым значным набыткам з'яўляецца, бадай, "Тураўскі слоўнік" (т. 1—2, 1982; т.3 — 1984; т.4 — 1985; т.5 — 1987). Не менш арыгінальныя па структуры і характары падачы матэрыялу даведнікі дыялектнай лексікі "Жывёльны свет. Тэматычны слоўнік" (1999), "Раслінны свет. Тэматычны слоўнік" (2001), "Чалавек. Тэматычны слоўнік" (2006). Яны першыя ў запланаванай серыі тэматычных слоўнікаў аб мовазабяспечальных лексічных сродках беларускіх гаворак. Ідэя іх стварэння, распацоўка канцэпцыі належаць А.А. Крывіцкаму. Яго ўсведамленне каштоўнасці народных моўных багаццяў, разуменне неабходнасці іх сістэматызаванага, упарадкаванага захавання сталі штуршком для стварэння заяўленага лексікаграфічнага даведчага збору.

Такім чынам, лексікаграфічны напрамак навуковых пошукаў, актыўнай творчай працы аказаўся такім жа багатым і плённым, як і ўсе астатнія. Хоць з усяго, што рабілася аўтарам разам з калегамі, каб даць любому слоўніку жыццё, тут канстатаваўся толькі факт наяўнасці лексікаграфічнай крыніцы. Іншае, складанне, рэдагаванне, сістэматызацыя матэрыялу і г.д., пад увагу не бралася: рэч ў такой працы неабходная, і таму, натуральна, зразумелая.

Здавалася, ёсць выдатныя дасягненні ў мовазнаўстве ў розных яго галінах і напрамках, можна супакоіцца і трымацца абраных кірункаў у наступных навуковых пошуках. Але з'урыстычнае мысленне А.А. Крывіцкага, аналітычны погляд на ўжо

назапашання лексікаграфічных і, галоўнае, лінгвагеаграфічных багацці беларускіх народных гаворак прывялі яго да думкі аб неабходнасці пачаць новы этап у асэнсаванні слоўных набыткаў беларускай мовы. Таленавіты даследчык выступіў з ініцыятывай стварэння інтэрпрэтацыйнага атласа мясцовай назватворчасці ў гаворках беларускай мовы. Гэта прапанова не стала пустым выказваннем. Пачалася актыўная работа па распрацоўцы інавацыйнага для славянскіх моў напрамку даследаванняў у галіне дыялекталогіі. Яно унікальнае па сваёй сутнасці, паколькі дазваляць праз скарыстанне лінгвагеаграфічнай метадалогіі і грунтоўчыся на ёй, шляхам супастаўляльнага аналізу раскрыць шматлікія таямніцы ў складванні нацыянальнага лінгваландшафту, асэнсаваць гісторыю развіцця беларускай мовы ў паступальнай дынаміцы яе станаўлення. Піянерам ў гэтай справе, як і пры стварэнні ДАБМ, выступілі беларускія дыялектолагі. Ініцыятарам, ідэолагам, натхніцелем і непасрэдным распрацоўшчыкам навуковай канцэпцыі новага нацыянальнага лінгвістычнага праекта з’яўляецца А.А. Крывіцкі — адзін з самых вядомых на сёння дыялектолагаў Беларусі, гонар і слава нацыянальнай дыялекталогічнай навукі. Толькі шырыня дыяпазону і глыбіня навуковага мыслення дазволілі моваведу замахнуцца на такую надзвычай складаную навуковую працу. І талент А.А. Крывіцкага. Ён бяспрэчны і асаблівы.

Значнасць А.А. Крывіцкага як Асобы не толькі ў навуковых дасягненнях. Гэта чалавек энцыклапедычнай дасведчанасці аб беларускай прыродзе, яе раслінным і жывёльным свеце, ён і мастак-аматар, і адмысловы разьбяр па дрэве. Гэта папросту творчы чалавек, якія любіць і ўмее захапляцца жыццём, яго радасцямі і дарыць, аддаваць свае веды, сваю шчаслівую любоў усім, з кім ідзе па жыцці ў працы, навукова-творчых пошуках і адкрыццях.

Азіраешся на зробленае А.А. Крывіцкім, радуешся створанаму ім і верыцца: наперадзе яшчэ новыя выданні ў галіне дыялекталогіі. А значыць проста апантаная, шчырая праца на ніве роднага слова, служэнне яму. І так на працягу ўсёй навуковай лінгвістычнай дзейнасці. За гэта служэнне матчынаму слову, беларускай мове ў 2001 г. таленавіты лінгвіст, вядучы навуковы супрацоўнік Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа А.А. Крывіцкі быў ўзнагароджаны медалём Францыска Скарыны. Гэта не проста падзяка дзяржавы навукоўцу за самаахвярную, бескарыслівую працу. Гэта найперш усенароднае прызнанне і ўхвала таленту вучонага.

А аб тым, колькі зроблена, сведчыць спіс яго публікацый.

**ХРАНАЛАГІЧНЫ ПАКАЗАЛЬНІК ПРАЦ
ВЯДУЧАГА НАВУКОВАГА СУПРАЦОЎНІКА А.А. КРЫВІЦКАГА**

1954

1. Падрыхтоўка Дыялекталагічнага атласа беларускай мовы // ЛіМ. 1954. 3 ліпеня.

1956

2. Атлас гаворак беларускай мовы // Беларусь. 1956. № 5. С. 82.

1957

3. Аб аканні ў гаворках Лагойскага раёна Мінскай вобласці // Працы Інстытута мовазнаўства АН. 1957. Вып. 3. С. 159 – 164.

4. Чаму мы так гаворым // Беларусь. 1957. № 6. С. 32.

5. Формы асабовых займеннікаў трэцяй асобы ў беларускай мове // Весці АН БССР. Серыя грамадскіх навук. 1957. № 1. С. 111 - 118.

1958

6. Формы асабовых і зваротнага займеннікаў беларускай мовы ў іх гісторыі // Уч. зап. (Мозыр. гос. пед. ин-т). 1958. Вып. I. С. 183 - 214.

7. Формы личных и возвратного местоимений современного белорусского языка в их истории: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Минск, 1958. 24 с.

8. Прасцейшыя элементы гукавой абалонкі мовы // Матэрыялы канферэнцыі моладых уčenых АН БССР. Мінск, 1958. С. 49 - 52.

1959

9. Фанетычныя асаблівасці адной з гаворак поўдня Беларусі // Працы Інстытута мовазнаўства АН БССР. 1959. Вып. 6. С. 98 - 104.

10. Інструкцыя па збіранню матэрыялаў для складання абласных слоўнікаў беларускай мовы. Вып. I. Мінск: Друкарня АН БССР, 1959 (у сааўтарстве).

1960

11. Інструкцыя па збіранню матэрыялаў для складання абласных слоўнікаў беларускай мовы. Вып. II. Мінск: Выд-ва Акадэміі навук БССР, 1960 (у сааўтарстве).

1961

12. Сучасная беларуская літаратурная мова і народныя гаворкі. Мінск, 1961. 40 с.

13. Я.Ф.Карскі — выдатны беларускі вучоны: Да 100-годдзя з дня нараджэння // Весті АН БССР. Серыя грамадскіх навук. 1961. № 1. С. 5 - 14.

1962

14. Хрэстаматыя па беларускай дыялекталогіі. Мінск: Выд-ва Акадэміі навук БССР, 1962. 350 с. (у сааўтарстве).

15. [Рэцэнзія] Не толькі для лінгвістаў // ЛіМ, 1962. 26 кастрычніка.

16. [Рэцэнзія] Невычэрпная крыніца // ЛіМ. 1962. 21 снежня.

1963

17. Дыялекталагічны атлас беларускай мовы / Пад рэд. Р.І. Аванесавы, К.К. Крапівы і Ю.Ф. Мацкевіч. Карты №№ 49 - 63, 132 - 142, 186 - 187, 205, 219, 227 і каментарыі да іх. Мінск: Выд-ва Акадэміі навук БССР, 1963.

1964

18. Нарысы па беларускай дыялекталогіі. Мінск: Навука і тэхніка, 1964. 416 с. (у сааўтарстве).

19. Наша родная мова: Навукова-папулярны нарыс. Мінск: Народная асвета, 1964. 158 с.

20. [Рэцэнзія] Летапіс мовы // Беларусь. 1964. № 8. С. 27.

21. [Рэцэнзія] Каштоўнае даследаванне // Беларусь. 1964. № II. С. 26.

22. Значэнне і абазначэнне ў марфемах // Методы разлічэння і отождествлення адзінац мовы. Мінск, 1964.

1966

23. [Рэцэнзія] Падарожжа ў краіну імёнаў // Маладосць. 1966. № 8. С. 132 - 134.

24. Беларуская мова, яе родзічы і блізкія // Бярозка. 1966. № 12. С. 15.

1967

25. Наша родная мова: Навукова-папулярны нарыс. Выданне 2-е, перапрац. і дапоўн. Мінск: Народная асвета, 1967. 182 с.

1968

26. Лінгвістычная геаграфія і групавыя беларускіх гаворак. Мінск: Навука і тэхніка, 1968. 318 с. (у сааўтарстве).

27. Территориальные группы белорусских названий фронта и их относительная хронология // Совещание по общеславянскому лингвистическому атласу (Саратов, 1968). Москва: Наука, 1968. С. 23 - 27.

28. Из словаря полесских рыболовов // Полесье: Лингвистика. Археология. Топонимика. Москва: Наука, 1968. С. 162 - 174.
29. Лексика городских гончаров // Полесье: Лингвистика. Археология. Топонимика. Москва: Наука, 1968. С. 175 - 192 (у сааўтарстве).
30. Залатыя россыпы слоў // Маладосць. 1968. № 12. С. 130 - 136.
31. Прадмова // Лінгвістычныя даследаванні. Мінск, 1968. С. 5 - 7.

1969

32. Лінгвістычная геаграфія і групўка беларускіх гаворак. Карты №№ 35 - 44, 46 - 51, 65 - 68. Мінск: Навука і тэхніка, 1969 [карты].
33. Ад рэдактара // Юрчанка Г.Ф. Народная сінаніміка. Мінск: Навука і тэхніка, 1969. С. 5 - 7.

1970

34. Аб падрыхтоўцы слоўніка да выдання // Бялькевіч І.К. Краёвы слоўнік усходняй Магілёўшчыны. Мінск: Навука і тэхніка, 1970. С. 13 - 15 (у сааўтарстве).
35. [Рэцэнзія] З гісторыі нашых прозвішчаў // Полымя. 1970. № 8. С. 232 - 237.
36. Міждыялектнае гібрыднае ўтварэнне лексем са значэннем *латаць* і *латка* ў беларускіх гаворках // Актуальныя праблемы лексикологии: Тезисы докладов и сообщений Всесоюзной научной конференции (17 - 20 июня 1970). Мінск, 1970. С. 116.

1971

37. Інструкцыя па збіранню матэрыялаў для лексічнага атласа беларускай мовы. Мінск: Навука і тэхніка, 1971. 164 с. (у сааўтарстве).
38. Дыялект // Беларуская Савецкая Энцыклапедыя. Т. 4. Мінск: Галоўная рэдакцыя БелСЭ, 1971. С. 340.
39. Дыялекталогія // Беларуская Савецкая Энцыклапедыя. Т. 4. Мінск: Галоўная рэдакцыя БелСЭ, 1971. С. 340 - 341.
40. Атлас белорусских говоров // Сельская газета. 1971. 24 ноября (у сааўтарстве).
41. Рэгіянальная дыялектаграфія і дыялекталагічная праца ў ВНУ // Беларуская мова і літаратура ў ВНУ: Тэзісы дакладаў навукова-метадычнай канферэнцыі. Брэст, 1971. С. 186 - 190 (у сааўтарстве).

1972

42. Клічная форма // Беларуская Савецкая Энцыклапедыя. Т. 6. Мінск: Галоўная рэдакцыя БелСЭ, 1972. С. 30.
43. Корань слова // Беларуская Савецкая Энцыклапедыя. Т. 6. Мінск: Галоўная рэдакцыя БелСЭ, 1972. С. 74.

44. Атлас беларускіх мовы // Настаўніцкая газета. 1972. 5 студзеня (у сааўтарстве).
45. Юзэфа Фларыянаўна Мацкевіч: Да 60-годдзя з дня нараджэння // Беларуская лінгвістыка. 1972. Вып. I. С. 84 - 85.
46. Міжнародная нарада па агульнаславянскаму лінгвістычнаму атласу // Беларуская лінгвістыка. 1972. Вып. 2. С. 78 - 79 (у сааўтарстве).
47. Лингвистическая география и группировка белорусских говоров: Реферат // Научно-реферативный бюллетень. Мінск, 1972. № I. С. 24 - 43.
48. [Рэцэнзія] Спроба лінгвагеалогіі Палесся // Полымя. 1972. № 11. С. 245 - 248 (у сааўтарстве).
49. Тыпы і ўжыванне назваў рыбы ў адной гаворцы Палесся // Беларуская і славянская мовазнаўства. Мінск: Навука і тэхніка, 1972. С. 197 - 207.

1973

50. Наша родная мова: Навукова-папулярны нарыс. Выд. 3-е, дапрац. Мінск: Народная асвета, 1973. 192 с.
51. Беларуский язык для небелорусов. Мінск: Вышэйшая школа, 1973. 272 с. (у сааўтарстве).
52. "Краёвы слоўнік усходняй Магілёўшчыны" І.К. Бялькевіча: Рэферат // Научно-реферативный бюллетень. Мінск, 1973. № 6 - 7. С. 97 - 102.
53. Скланенне // Беларуская Савецкая Энцыклапедыя. Т. 9. Мінск, 1973. С. 558.
54. Склон // Беларуская Савецкая Энцыклапедыя. Т. 9. Мінск: Галоўная рэдакцыя БелСЭ, 1973. С. 559.
55. Беларускія занальныя назвы франтона і паходжанне шчыта: Да методыкі храналагічнай інтэрпрэтацыі лінгвагеаграфічных адносін // Беларуская лінгвістыка. 1973. Вып. 3. С. 38 - 49.

1974

56. Мікратапаніміка Беларусі: Матэрыялы. Мінск: Навука і тэхніка, 1974. 326 с. (у сааўтарстве).
57. Спражэнне // Беларуская Савецкая Энцыклапедыя. Т. 10. Мінск: Галоўная рэдакцыя БелСЭ, 1974. С. 25.
58. Беларуская нацыянальная мова і мовазнаўства // Голас Радзімы. 1974. №№ 34 - 38.

1975

59. У слоўнік Мсціслаўшчыны // 3 народнага слоўніка. Мінск: Навука і тэхніка, 1975. С. 119 - 134.
60. Тры этапы фарміравання беларускай дыялектнай лексікаграфіі // 3 народнага слоўніка. Мінск: Навука і тэхніка, 1975. С. 15 - 29.
61. О лексическом членении одной семантической микроструктуры и ее типах в диалектах славянских языков // Совещание по общеславянскому

лінгвістычэскаму атласу (Гомель, 1975). Москва, 1975. С. 264 - 266 (у сааўтарстве).

62. Глаголы, абозначаючыя в дыялектах славянскіх языков перемещение ползком, и их семантическая классификация // Совецание по общеславянскому лінгвістычэскаму атласу (Гомель, 1975). Москва, 1975. С. 267 - 269 (у сааўтарстве).

63. Беларуская мова і мовазнаўства на сучасным этапе // Голас Радзімы. 1975. №№ 30 - 35.

1976

64. У рытме з развіццём мовы. Мінск: Бібліятэчка газеты "Голас Радзімы", 1976. 80 с.

65. Моўныя старажытнасці Тураўшчыны // Голас Радзімы. 1976. 22 ліпеня (у сааўтарстве).

66. Панарама славянскіх моў // Голас Радзімы. 1976. 28 кастрычніка.

67. 3 лексічных рэгіяналізмаў Віцебшчыны // Народнае слова. Мінск: Навука і тэхніка, 1976. С. 92 - 110.

68. Пра слоўнік Тураўшчыны // Народнае слова. Мінск: Навука і тэхніка, 1976. С. 288 - 307 (у сааўтарстве).

69. [Рэцэнзія]: Falińska Barbara. Polskie słownictwo tkackie na tle słowiańskim. T. I. Słownik polskich gwarowych nazw tkackich. Wyd. PAN. Ossolenium. 1974. 416 s. // Беларуская лінгвістыка. 1976. Вып. 10. С. 75 - 77.

1977

70. Прадмова // Народная лексіка. Мінск: Навука і тэхніка, 1977. С. 3 - 4.

71. Рэгіянальная лексіка з паўночнай Віцебшчыны // Народная лексіка. Мінск: Навука і тэхніка, 1977. С. 31 - 38.

72. Лінгвогеаграфічная статья в белорусском лексическом атласе // Совецание по общим вопросам диалектологии и истории языка: Тезисы докладов и сообщений (Нальчик 21 - 24 сентября 1977). Москва, 1977. С. 32 - 34.

73. Традыцыйны сельскі моўны ландшафт Беларусі // Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Posebna izdanja. Zbornik radova povodom 70 god. života akad. Jovana Vukovića. Kn. 6. Sarajevo, 1977. S. 185 - 197.

74. Тыпалогія рэпрэзентацыйных адрозненняў у сінтаксісе беларускіх гаворак // Тыпалогія славянскіх моў і ўзаемадзеянне славянскіх літаратур: Тэзісы дакладаў III Рэспубліканскай канферэнцыі. Ч.2. Мінск, 1977. С 187 - 188.

1978

75. Беларускі язык для небеларусов. Изд. 2-е, исправл. и дополн. Минск: Вышэйшая школа, 1978. 352 с. (у сааўтарстве).

76. Апытальнік лінгвістычнага мікраатласа Тураўшчыны. Мінск, 1978. 30 с. (у сааўтарстве).

77. [Рэцэнзія] Говорки української мови. Збірник текстів / Укл. А.М. Залеські. Київ, 1977. 592 с. // Беларуская лінгвістыка. 1978. Вып. 14. С. 74 - 75.
78. Ад рэдактара // Яўсееў Рыгор. Маці казала так... 3 гаворкі Бялыніцкага раёна. Мінск: Навука і тэхніка, 1978. С. 3 - 4.
79. Да генезісу назваў бясхвостых земнаводных у дыялектах усходніх славян // Проблемы дослідження діалектної лексики і фразеології української мови. Тези доп. Ужгород. 1978. С. 33 - 34 (у сааўтарстве).

1979

80. Беларускае мовазнаўства ў Акадэміі навук БССР / АН БССР Ін-т мовазнаўства. Мінск: Навука і тэхніка, 1979. 95 с. (у сааўтарстве).
81. Лінгвагеаграфічнае вывучэнне Тураўшчыны // Народная словатворчасць: 3б. арт. Мінск: Навука і тэхніка, 1979. С. 301- 303 (у сааўтарстве).
82. 3 гаворкі вёскі Яскавічы Салігорскага раёна: Слоўнік і некаторыя асаблівасці будовы слоў // Народная словатворчасць: 3б. арт. Мінск: Навука і тэхніка, 1979. С. 104 - 112.
83. Образование междиалектной границы белорусского языка // Совещание по общим вопросам диалектологии и истории языка. Москва, 1979. С. 110 - 111.

1980

84. Сучасная беларуская дыялектная лексікаграфія: Стан і перспектывы // Македонски јазик. Скопје. 1980. Година XXXI. С. 105 - 111.
85. Аб адным мерыдыяльным лексічным супрацьпастаўленні ў беларускай дыялектнай мове // Рэгіянальныя традыцыі ва ўсходнеславянскіх мовах, літаратуры і фальклору. Тэзісы дакладаў 2-ой Рэспубліканскай канферэнцыі. 24 - 25 верасня 1980. Гомель. 1980. С. 23 - 24.

1981

86. Дыялект // Беларуская ССР. Кароткая энцыклапедыя. Т. 4. Мінск: БелСЭ, 1981. С. 232 - 234.
87. Дыялекталогія // Беларуская ССР. Кароткая энцыклапедыя. Т. 4. Мінск: БелСЭ, 1981. С. 234.
88. Еканне // Беларуская ССР. Кароткая энцыклапедыя. Т. 4. Мінск: БелСЭ, 1981. С. 239.
89. Оканне // Беларуская ССР. Кароткая энцыклапедыя. Т. 4. Мінск: БелСЭ, 1981. С. 419.
90. Скланенне // Беларуская ССР. Кароткая энцыклапедыя. Т. 4. Мінск: БелСЭ, 1981. С. 531 - 532.
91. Лингвогеографическая статья в белорусском лексическом атласе // Лингвистическая география и проблемы истории языка: Материалы 6-го Всесоюзного совещания. Ч.І. Нальчик. 1981. С. 16 - 21.

92. Міжнародная канферэнцыя па АЛА ў ГДР // Беларуская лінгвістыка. 1981. Вып. 19. С. 75 - 76 (у сааўтарстве).

1982

93. Тураўскі слоўнік: У 5 т. Т. 1. Мінск: Навука і тэхніка, 1982. 254 с. (у сааўтарстве).

94. Тураўшчына і слоўнік яе гаворкі // Тураўскі слоўнік: У 5 т. Т. 1. Мінск: Навука і тэхніка, 1982. С. 5 - 23.

95. Тураўскі слоўнік: У 5 т. Т. 2. Мінск: Навука і тэхніка, 1982. 271 с. (у сааўтарстве).

96. Ад рэдактара // Тураўскі слоўнік: У 5 т. Т. 2. Мінск: Навука і тэхніка, 1982. С. 5.

97. Обозначение перемещения ползком в славянских диалектах: По материалам ОЛА // Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования. 1980. Москва: Наука, 1982. С. 23 - 35 (у сааўтарстве).

98. Спадчына Я.Ф. Карскага па беларускай дыялекталогіі // Беларуская лінгвістыка. 1982. Вып. 21. С. 18 - 24.

99. Рабочая нарада па ЛАЕ ў Маскве // Беларуская лінгвістыка. 1982. Вып. 21. С. 78 - 79 (у сааўтарстве).

1983

100. Полесские говоры Белоруссии и современный белорусский диалектный язык // Полесье и этногенезис славян: Предварительные материалы и тезисы конференции. Москва, 1983. С. 50 - 52.

101. Лінгвістычны атлас Еўропы // Беларуская лінгвістыка. 1983. Вып. 24. С. 70 - 71 (у сааўтарстве).

1984

102. Фанетыка беларускай мовы: Вучэбны дапаможнік для філалагічных факультэтаў ВНУ. Мінск: Вышэйшая школа, 1984. 268 с. (у сааўтарстве).

103. Тураўскі слоўнік: У 5 т. Т. 3. Мінск: Навука і тэхніка, 1984. 311 с. (у сааўтарстве).

104. Ад рэдактара // Тураўскі слоўнік: У 5 т. Т. 3. Мінск: Навука і тэхніка, 1982. С. 5 - 6.

105. Беларуская мова — нацыянальная мова беларускага народа // Народная асвета. 1984. № 8. С. 49 - 51.

1985

106. Тураўскі слоўнік: У 5 т. Т. 4. Мінск: Навука і тэхніка, 1985. 360 с. (у сааўтарстве).

107. Ад рэдактара // Тураўскі слоўнік: У 5 т. Т.4. Мінск: Навука і тэхніка, 1985. С. 5.
108. Дыялект // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: У 5 т. Т. 2. Мінск: БелСЭ, 1985. С. 395.
109. Дыялекталогія // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: У 5 т. Т. 2. Мінск: БелСЭ, 1985. С. 395 - 396.
110. Дыялектная мова // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: У 5 т. Т. 2. Мінск: БелСЭ, 1985. С. 396 - 397.

1986

111. Што такое лінгвагеаграфія. Мінск: Народная асвета, 1986. 72 с.
112. Лінгвагеаграфія: новы этап у развіцці метадалогіі: Аб першым выпуску ЛАЕ // Беларуская лінгвістыка. 1986. Вып. 29. С. 70 - 74 (у сааўтарстве).
113. [Рэцэнзія]: Atlas slovenského jazyka. IV. Lexika. Bratislava: Wyd-vo SAV, 1984 // Беларуская лінгвістыка. 1986. Вып. 30. С. 62 - 64.

1987

114. Тураўскі слоўнік: У 5 т. Т. 5. Мінск: Навука і тэхніка, 1987. 432 с. (у сааўтарстве).
115. Апошні том слоўніка // Тураўскі слоўнік: У 5 т. Т. 5. Мінск: Навука і тэхніка, 1987. С. 5 - 7.
116. Аб фарміраванні дыялектнай наменклатуры земнаводных родаў *Rana* і *Bufo* ў заходнеславянскай зоне і іх намінацыі // Беларуская лінгвістыка. 1987. Вып. 32. С. 62 - 69.
117. Паўднёва-заходні дыялект // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: У 5 т. Т. 4. Мінск: БелСЭ, 1987. С. 218 - 219.
118. Паўночна-ўсходні дыялект // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: У 5 т. Т. 4. Мінск: БелСЭ, 1987. С. 225 - 226.
119. Сярэднебеларускія гаворкі // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: У 5 т. Т. 4. Мінск: БелСЭ, 1987. С. 221.
120. Рэфрат на кнігу: Крывіцкі А.А. Што такое лінгвагеаграфія. Мінск, 1986. 72 с. // Научно-реферативный бюллетень. Отечественная литература. Ч. 1. Литературоведение и языкознание. Мінск, 1987. С. 110 - 114.

1988

121. Полесские говоры в составе белорусского и украинского языков // Полесье: Материальная культура. Киев, 1988. С. 56 - 64 (у сааўтарстве).
122. О названиях *ели* в славянских языках // Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования. 1983. Москва: Наука, 1988. С. 61 - 79 (у сааўтарстве).
123. Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Вып. 1. Животный мир. Карта № 8. Хорёк (со сводным

индексом диалектных форм и комментариями на с. 124); карта № 31. Лягушка (со сводным индексом диалектных форм и комментариями на с. 128 (у сааўтарстве)); карта № 32. Жаба (со сводным индексом диалектных форм и комментариями на с. 128 (у сааўтарстве)); карта № 34. Улитка с раковиной (со сводным индексом диалектных форм и комментариями на с. 129 (у сааўтарстве)); карта № 35. Улитка без раковины (со сводным индексом диалектных форм и комментариями на с. 129 (у сааўтарстве)). Москва: Наука, 1988.

124. Рэферат на кнігу: Тураўскі слоўнік. Т. 5. Мінск, 1987. 423 с. // Научно-реферативный бюллетень. Отечественная литература. Литературоведение и языкознание. Мінск, 1988. № 87 - 88. С. 118 - 120.

125. 3 глыбінь роднай гаворкі // Юрчанка Г.Ф. Сучаснае народнае слова: 3 гаворкі Мсціслаўшчыны. Мінск: Навука і тэхніка, 1988. С. 3 - 4.

1989

126. Практыкум па фанетыцы беларускай мовы: Для ВНУ. Мінск: Вышэйшая школа, 1989. 221 с. (у сааўтарстве).

127. Атлас лінгвістычны // Этнаграфія Беларусі: Энцыклапедыя. Мінск: БелСЭ, 1989. С. 40 - 41.

128. Дыялекталогія // Этнаграфія Беларусі: Энцыклапедыя. Мінск: БелСЭ, 1989. С. 187.

129. Дыялектная мова // Этнаграфія Беларусі: Энцыклапедыя. Мінск: БелСЭ, 1989. С. 187 - 190.

1990

130. Беларуский язык для говорящих по-русски. 3-е изд., перераб. Минск: Вышэйшая школа, 1990. 368 с. (у сааўтарстве).

131. Беларуская мова для ўсіх. Урок 11. Будова назоўнікаў // Вячэрні Мінск, 1990. 20 сакавіка.

132. Урок 12. Змяненне назоўнікаў // Вячэрні Мінск. 1990. 17 красавіка.

133. Урок 13. Змяненне назоўнікаў // Вячэрні Мінск. 1990. 14 мая.

134. Урок 14. Будова і змяненне прыметнікаў // Вячэрні Мінск. 1990. 11 чэрвеня.

135. Урок 15. Займеннік // Вячэрні Мінск. 1990. 1 кастрычніка.

136. Урок 16. Скланенне лічэбнікаў // Вячэрні Мінск. 1990. 15 кастрычніка.

137. Урок 17. Аб лексічнай разнастайнасці дзеясловаў // Вячэрні Мінск. 1990. 29 кастрычніка.

138. Урок 18. Значэнне разнавіднасцей дзеясловаў і іх будова // Вячэрні Мінск. 1990. 19 лістапада.

139. Урок 19. Граматычныя формы дзеяслова // Вячэрні Мінск. 1990. 4 снежня.

140. Урок 20. Прыслоўі // Вячэрні Мінск. 1990. 17 снежня.

1992

141. Дыялекты і культура мовы // Навіны Акадэміі навук Беларусі. 1992. 3 студзеня.

142. Адкуль з'явіўся *шчупак* у беларускай мове // Między Wschodem a Zachodem. Cz. IV: Zjawiska językowe na pograniczu polsko-ruskim // Dzieje Lubelszczyzny. T. VI. Lublin, 1992. S. 225 - 232.

1993

143. Лексічны атлас беларускіх народных гаворак. У 5 т. Т. I. Жывёльны свет. Карты №№ 320 - 339, 345 - 348, 353 - 355, 362, 365 і каментарыі да іх на стар. 128 - 136, 138 - 139, 341 - 342. Мінск: Мінская картфабрыка Белгэадэзіі, 1993.

144. Адкуль з'явіўся *шчупак* у беларускай мове // Беларуская лінгвістыка. 1993. Вып. 43. С. 26 - 32.

145. Нацыянальная моватворчасць і мясцовыя гаворкі // Беларусь: шляхі аднаўлення і развіцця: Матэрыялы навуковай сесіі Аддзялення гуманітарных навук 3 - 4 лістапада 1993 года. Мінск, 1993. С. 263 - 269.

146. А імя яму Тураў // Новае Палессе (Мазыр). 1993. №№ 41 - 44 (у сааўтарстве).

1994

147. Лексічны атлас беларускіх народных гаворак: У 5 т. Т. 2. Сельская гаспадарка. Карты №№ 51, 58, 64, 65, 69, 72 - 74, 80, 343 - 345, 347, 348, 352 і каментарыі і індэксы да іх на стар. 40, 44, 46, 47 - 49, 51, 128, 129, 130. Мінск: Мінская картаграфічная фабрыка, 1994.

148. Учебник белорусского языка: Для самообразования. Минск: Высшая школа, 1994. 349 с. (у сааўтарстве).

149. З паездак да жыхароў Чарнобыльскай зоны // Гавораць чарнобыльцы (з мясцовых гаворак чарнобыльскай зоны ў Беларусі). Мінск: ЦНБ АН РБ, 1994. С. 3 - 7.

150. Усходнеславянская гаворка наваколя Мазыра // Гавораць чарнобыльцы (з мясцовых гаворак чарнобыльскай зоны ў Беларусі). Мінск: ЦНБ АН РБ, 1994. С. 37 - 88 (у сааўтарстве).

151. Асноўны масіў беларускіх гаворак; карта: групоўка гаворак на тэрыторыі Беларусі // Беларуская мова: Энцыклапедыя. Мінск: БелЭн, 1994. С. 54 - 59.

152. Дыялекталогія // Беларуская мова: Энцыклапедыя. Мінск: БелЭн, 1994. С. 188 - 189.

153. Дыялектная мова // Беларуская мова: Энцыклапедыя. Мінск: БелЭн, 1994. С. 192 - 193.

154. Лінгвагеаграфія // Беларуская мова: Энцыклапедыя. Мінск: БелЭн, 1994. С. 309 - 311.

155. Паўднёва-заходні дыялект // Беларуская мова: Энцыклапедыя. Мінск: БелЭн, 1994. С. 415 - 417.

156. Паўночна-ўсходні дыялект // Беларуская мова: Энцыклапедыя. Мінск: БелЭн, 1994. С. 418 - 420.
157. Сярэднебеларускія гаворкі // Беларуская мова: Энцыклапедыя. Мінск: БелЭн, 1994. С. 550.
158. А імя яму Тураў // Спадчына. 1994. № 2. С. 28 - 34 (у сааўтарстве; перадрук).
159. Праца, якая аб'ядноўвае ўсіх // Навіны Акадэміі навук Беларусі. 1994. 3 чэрвеня.
160. Аб гаворцы Турава // Беларуская думка. 1994. № 1. С. 18 - 19.

1995

161. Народныя назвы відаў рыбы // Лексічныя ландшафты Беларусі: Жывёльны свет. Мінск: Навука і тэхніка, 1995. С. 93 - 136.
162. Беларуская вясёлка і македонскі пояс: родныя ці сваякі? // Македонскі язык. Година XL – XLI. 1989 – 1990. Скопје, 1995. С. 291 – 300.

1996

163. Лексічны атлас беларускіх народных гаворак: У 5 т. Т. 3. Чалавск. Карты №№ 50 - 54, 56 - 59, 76 (сумесна), 86 - 89, 100 - 102, 196, 208, 283 і каментарыі і індэксы да іх на стар. 39, 40, 41, 46, 47, 49, 50, 54, 78, 81, 102. Мінск: Мінская картаграфічная фабрыка, 1996.
164. Рэгіянальныя моўныя з'явы і іх лінгвагеаграфічная стратыфікацыя // Беларуская лінгвістыка. 1996. Вып. 46. С. 3 - 6.
165. Аканне // Беларуская энцыклапедыя ў 18 т. Т. 1. Мінск: БелЭн, 1996. С. 184.

1997

166. Назва Палессе — свая ці чужая? // Роднае слова. 1997. № 8. С. 35 - 43.

1998

167. Гаворкі беларускай мовы, пасляваенная сітуацыя і дынаміка маўлення ў Беларусі // Беларуская мова: Najnowsze dzieje języków słowiańskich. — Opole, 1998. С. 55 - 104.

1999

168. Жывёльны свет: Тэматычны слоўнік. Мінск: Беларуская навука, 1999. 239 с. (у сааўтарстве).
169. Прадмова // Жывёльны свет: Тэматычны слоўнік. Мінск: Беларуская навука, 1999. С. 3 - 6 (у сааўтарстве).

2000

170. Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Вып. 2. Животноводство. Карта № 58. Ухаживать за скотом (со сводным индексом диалектных форм и комментариями) // Waszawa, 2000.
171. Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Вып. 3. Растительный мир. Предисловие к выпуску с резюме на французском, английском и белорусском языках. Минск, 2000. С. 9 - 15.
172. Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Вып. 3. Растительный мир. Карта № 20. Ель (со сводным индексом диалектных форм и комментариями; у сааўтарстве); карта № 21. Еловый лес (со сводным индексом диалектных форм и комментариями; у сааўтарстве); карта № 22. Древесина ели (со сводным индексом диалектных форм и комментариями; у сааўтарстве); карта № 33. Лиственница (со сводным индексом диалектных форм и комментариями; у сааўтарстве) // Минск, 2000.
173. Славянские зональные диалектные различия в номинативной реализации *Vi-fo* и *Rana* и их формирование // Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования. 1994 - 1996. Москва: Индрик, 2000. С. 25 - 50.
174. Тураўская гаворка і яе слоўнік // Тураўшчына: Мінулае, сучаснае, будучыня. Вып. 1. Тураў – Мінск, 2000. С. 47 - 52.
175. Словазкладанне і правапіс // Беларуская мова і мовазнаўства: Зб. навук. прац да 70-годдзя акадэміка М.В. Бірылы. Мінск: Аналітычны цэнтр НАН Беларусі, 2000. С. 201 - 206.

2001

176. Раслінны свет: Тэматычны слоўнік. Мінск: Беларуская навука, 2001. 656 с. (у сааўтарстве).

2002

177. Такая далікатная назва суніцы // Роднае слова. 2002. № 8. С. 39 - 42.

2003

178. Дыялекталогія беларускай мовы: Дапаможнік для студэнтаў філалагічных спецыяльнасцей ВНУ. Мінск: Вышэйшая школа, 2003. 294 с.
179. Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Профессия и общественная жизнь. Вып. 8. Карта № 10. Человек, который работает в кузнице (со сводным индексом диалектных форм и комментариями; у сааўтарстве); карта № 12. Сын кузнеца (со сводным индексом диалектных форм и комментариями; у сааўтарстве) // Warszawa, 2003.

180. Асноўныя напрамкі анамасіялагічнага вывучэння лексіка-фразеалагічнай назватворчасці ў гаворках беларускай мовы // Беларуская лінгвістыка. 2003. Вып. 53. С. 3 - 12.

181. Займеннік *зны*, яго лінгвагеаграфія і паходжанне // Pogranicza języków. Pogranicza kultur. Studia ofiarowane Elżbiecie Smułkowej. Warszawa, 2003. S. 103 - 111.

2004

182. Тураўская гаворка // Тураў. Тураўскае евангелле. Мінск, 2004. С. 290 - 293.

183. А імя Тураў яму // Тураў. Тураўскае евангелле. Мінск, 2004. С. 58 - 66 (у сааўтарстве).

2005

184. Сярэдняя (цэнтральная) дыялектная зона беларускай мовы і нацыянальная моватворчасць // Весці НАНБ. Серыя гуманітарных навук. 2005. № 4. С. 110 - 117.

185. Вялікая літара ў пракце новай рэдакцыі правапісу // Настаўніцкая газета 18 студзеня 2005.

2006

186. Чалавек. Тэматычны слоўнік. Мінск: Беларуская навука, 2006. 573 с. (у сааўтарстве).

187. Намінацыйная словатворчасць і базавая аб'ектывацыя словаўтваральнай асновы // Беларуская лінгвістыка. 2006. Вып. 57. С. 22 - 31.

188. Паклонімся бульбе // Роднае слова. 2006. № 3. С. 24 - 26.

189. Поруч з Кандратам Крапівой // Матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі "Сучасны стан і дынаміка норм беларускай мовы" (24 - 25 кастрычніка 2006 г., г. Мінск). Мінск: ВТАА "Права і эканоміка", 2006. С. 187 - 189.

190. Да практа інтэрпрэтацыйнага, або тлумачальнага атласа мясцовай назватворчасці ў гаворках Беларусі // Беларуская лінгвістыка. 2006. Вып. 58. С. 23 - 29.

НАВУКОВАЕ РЭДАГАВАННЕ

А.А. Крывіцкі — кіраўнік групы ЛАЕ Інстытута мовазнаўства НАН Беларусі, якая была арганізавана пры аддзеле дыялекталогіі і лінгвагеаграфіі для ажыццяўлення міжнароднага навуковага праекта "Лінгвістычны атлас Еўропы". Пад яго кіраўніцтвам і пры непасрэдным удзеле распрацаваны неабходныя тыпы апытальнікаў і сабраны запатрабаваныя Навуковай радай ЛАЕ беларускія матэрыялы. Акрамя таго, асабіста ім прарэдагаваны беларускія лексічныя матэрыялы для ўсіх надрукаваных выпускаў ЛАЕ.

А.А. Крывіцкім таксама выканана наступная праца як рэдактара ці рэдактара і складальніка розных лінгвістычных выданняў.

1966

1. Юрчанка Г.Ф. Дыялектны слоўнік: 3 гаворак Мсціслаўшчыны. Мн.: Навука і тэхніка, 1966. 227 с.

1969

2. Юрчанка Г.Ф. Народная сінаніміка. Мінск: Навука і тэхніка, 1969. 280 с.

1970

3. Бялькевіч І.К. Краёвы слоўнік усходняй Магілёўшчыны. Мінск: Навука і тэхніка, 1970. 512 с.

1972

4. Юрчанка Г.Ф. І коціцца і валіцца: Устойлівыя словазлучэнні ў гаворцы Мсціслаўшчыны. Мінск: Навука і тэхніка, 1972. 288 с.

1974

5. Юрчанка Г.Ф. І сячэ і паліць: Устойлівыя словазлучэнні ў гаворцы Мсціслаўшчыны. Мінск: Навука і тэхніка, 1974. 296 с.

1975

6. 3 народнага слоўніка. Мінск: Навука і тэхніка, 1975. 352 с.

1976

7. Юрчанка Г.Ф. Слова за слова: Устойлівыя словазлучэнні ў гаворцы Мсціслаўшчыны. Мінск: Навука і тэхніка, 1976. 270 с.

1977

8. Народная лексіка: 3б. арт. Мінск: Навука і тэхніка, 1977. 287 с.

1978

9. Яўсееў Рыгор. Маці казала так... 3 гаворкі Бялыніцкага раёна. Мінск: Навука і тэхніка, 1978. 112 с.

1979

10. Народная словатворчасць: 36. арт. Мінск: Навука і тэхніка, 1979. 336 с. (і складанне).

1981

11. Юрчанка Г.Ф. Народнае вытворнае слова: 3 гаворкі Мсціслаўшчыны. А – Л. Мінск: Навука і тэхніка, 1981. 280 с.

12. Матэрыялы да абласнога слоўніка Магілёўшчыны. Мінск: Навука і тэхніка, 1981. 128 с.

1982

13. Тураўскі слоўнік. У 5 т. Т.1. Мінск: Навука і тэхніка, 1982. 254 с.

14. Тураўскі слоўнік. У 5 т. Т.2. Мінск: Навука і тэхніка, 1982. 274 с.

15. Янкова Т.С. Дыялектны слоўнік Лоеўшчыны Мінск: Навука і тэхніка, 1982. 432 с.

1983

16. Юрчанка Г.Ф. Народнае вытворнае слова: 3 гаворкі Мсціслаўшчыны. М – Р. Мінск: Навука і тэхніка, 1983. 304 с.

1984

17. Тураўскі слоўнік: У 5 т. Т.3. Мінск: Навука і тэхніка, 1984. 311 с.

1985

18. Тураўскі слоўнік: У 5 т. Т.4. Мінск: Навука і тэхніка, 1985. 360 с.

19. Юрчанка Г.Ф. Народнае вытворнае слова: 3 гаворкі Мсціслаўшчыны. Р – Я. Мінск: Навука і тэхніка, 1985. 336 с.

1987

20. Тураўскі слоўнік: У 5 т. Т. 5. Мінск: Навука і тэхніка, 1987. 432 с.

1988

21. Юрчанка Г.Ф. Сучаснае народнае слова: 3 гаворкі Мсціслаўшчыны. Мінск: Навука і тэхніка, 1988. 256 с.

1993

22. Юрчанка Г.Ф. Сучасная народная лексіка: 3 гаворкі Мсціслаўшчыны. А — Н. Мінск: Навука і тэхніка, 1993. 304 с.

1994

23. Гавораць чарнобыльцы (з мясцовых гаворак чарнобыльскай зоны ў Беларусі). Мінск: ЦНБ АН РБ, 1994. 220 с.

1996

24. Юрчанка Г.Ф. Сучасная народная лексіка: 3 гаворкі Мсціслаўшчыны. Н — П. Мінск: Беларуская навука, 1996. 304 с.

1998

25. Юрчанка Г.Ф. Сучасная народная лексіка: 3 гаворкі Мсціслаўшчыны. Р — Я. Мінск: Беларуская навука, 1998. 351 с.

1999

26. Жывёльны свет: Тэматычны слоўнік. Мінск: Беларуская навука, 1999. 239 с.

2000

27. Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Вып. 3. Растительный мир. Минск, 2000. 162 с. (адказны рэдактар і складальнік).

2001

28. Раслінны свет: Тэматычны слоўнік. Мінск: Беларуская навука, 2001. 656 с.

2002

29. Юрчанка Г.Ф. Народнае мудраслоўе. Мінск: Беларуская навука, 2002. 319 с.

2006

30. Чалавек. Тэматычны слоўнік. Мінск: Беларуская навука, 2006. 573 с.

ЛІТАРАТУРА пра А.А. КРЫВІЦКАГА

1972

1. Крывіцкі Аляксандр Антонавіч // Беларуская Савецкая Энцыклапедыя. Т. 6. Мінск: Галоўная рэдакцыя БелСЭ, 1972. С. 132.

1978

2. Юрчанка Г. У родную мову ўлюблены // Святло Кастрычніка (Мсціслаў). 1978. 4 ліпеня.

3. Яшкін І.Я. Аляксандр Антонавіч Крывіцкі: Да 50-годдзя з дня нараджэння // Беларуская лінгвістыка. 1978. Вып. 12. С. 75 - 76.

1981

4. Крывіцкі Аляксандр Антонавіч — беларускі мовазнавец // Беларуская ССР: Кароткая энцыклапедыя. Т. 5. Мінск: БелСЭ, 1981. С. 330 - 331.

1986

5. Крывіцкі Аляксандр Антонавіч, беларускі савецкі мовазнавец // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі. Мінск: БелСЭ, 1986. Т. 3. С. 133.

1987

6. Міхайлаў П.А. Аляксандр Антонавіч Крывіцкі: Да 60-годдзя з дня нараджэння // Беларуская лінгвістыка. 1987. Вып. 32. С. 76 - 78.

1994

7. Саламевіч І.А. Крывіцкі Аляксандр Антонавіч // Беларуская мова: Энцыклапедыя. Мінск: БелЭн, 1994. С. 272 - 273.

1997

8. Курцова В.М. Аляксандр Антонавіч Крывіцкі: Да 70-годдзя з дня нараджэння // Беларуская лінгвістыка. 1997. Вып. 47. С. 93 - 94.

9. Германовіч І.К. Нястомны даследчык роднай мовы: да 70-годдзя з дня нараджэння А.А. Крывіцкага // Беларуская мова і літаратура. 1997. № 8. С. 124 - 128.

10. Крыўко М. Вывучэнню роднай мовы прысвечана яго жыццё: Да 70-годдзя з дня нараджэння // Навіны АН Беларусі. 1997. 15 жніўня.

11. Крыўко М. Правафланговы мовазнаўства: Да 70-годдзя з дня нараджэння А.А. Крывіцкага // Настаўніцкая газета. 1997. 20 жніўня.

12. Крывіцкі Аляксандр Антонавіч / Хто ёсць хто ў сучаснай беларускай лінгвістыцы. Мінск, 1997. С. 53.

1999

13. Германовіч І.К. Крывіцкі Аляксандр Антонавіч // Беларуская энцыклапедыя. Мінск: БелЭн, 1999. Т. 8. С. 496.

2000

14. Курцова В.М. А.А.Крывіцкі. Да 70-годдзя з дня нараджэння // Тураўшчына: Минулае, сучаснасць, будучыня. Вып. 1. Мінск, 2000. С. 100.

2003

15. Курцова В.М. Да 75-годдзя з дня нараджэння А.А. Крывіцкага // Беларуская лінгвістыка. 2003. Вып. 53. С. 124 - 128.

НОВАЯ СТАРОНКА Ё БЕЛАРУСКАЙ ДЫЯЛЕКТАЛАГІЧНАЙ НАВУЦЫ

Імя выдатнага беларускага лінгвіста Аляксандра Антонавіча Крывіцкага вядома і ў айчынным і ў замежным славістычным навуковым свеце. На ніве беларускай лінгвістыкі вучоны-дыялектолаг працуе больш за паўстагоддзя. Яго навуковыя даследаванні прысвечаны актуальным праблемам беларускага мовазнаўства: фарміраванню, развіццю і ўзаемадзеянню літаратурнай і дыялектнай мовы, пытанням моўнай культуры ў розныя перыяды нацыянальнай гісторыі, лексікаграфіі, лінгвагеаграфіі і інш.

У Беларусі Аляксандр Антонавіч вядомы як зберагальнік, захавальнік ад беззваротнага знікнення жывога народнага слова, як буйны спецыяліст у галіне беларускай дыялекталогіі, які стаяў ля вытокаў вывучэння дыялектнай мовы. Працы вучонага (а іх больш за 200) створаны на аснове дакладнага, правэранага фактычнага матэрыялу жывой народнай мовы. Ураджэнец Мсціслаўшчыны, ён дасканалы ведае гаворкі роднай Магілёўшчыны, якія яшчэ на пачатку даследчай працы зацікавілі яго сваёй незвычайнай глыбінёй зместу, вобразна-эмацыйнай напоўненасцю, асаблівасцю выкарыстання ў жывой гаворцы, межамі іх распаўсюджвання. Пазней, працуючы ў Інстытуце мовазнаўства АН Беларусі, даследчык у складзе дыялекталагічных экспедыцый у палявых умовах грунтоўна вывучыў гаворкі іншых рэгіёнаў краіны – ад Віцебшчыны да Палесся. Неацэнны ўклад яго ў стварэнне такіх фундаментальных унікальных даследаванняў, як “Дыялекталагічны атлас беларускай мовы”, “Тураўскі слоўнік”, “Лексічныя ландшафты Беларусі”, пяцітомны “Лексічны атлас беларускіх народных гаворак”, а таксама ў падрыхтоўку і выданне лексікаграфічных зборнікаў “З народнага слова”, “Живое слова”, “Народная словатворчасць” і інш.

Вартасць і значнасць кожнага вучонага акрэсліваецца не толькі яго тэарэтычнымі фундаментальнымі працамі, а і тымі навучальнымі дапаможнікамі, якія даюць глыбокія звесткі маладому пакаленню – студэнтам ВНУ, навучэнцам ліцэяў і каледжаў – пра культуру роднай зямлі, пра мову яе насельнікаў, прывіваюць ім любоў да неўвядальнага матчынага слова. Выход у свет дапаможніка для студэнтаў філалагічных факультэтаў ВНУ А.А. Крывіцкага “Дыялекталогія беларускай мовы” (2003 г.) стаў добрай падзеяй, якую станоўча прынялі і вучоныя-лінгвісты, і настаўнікі школ і сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў. Да таго ж праца актуальная і запатрабаваная ў навучальным працэсе: папярэднія дапаможнікі па дыялекталогіі выйшлі на пачатку 90-ых гг. Больш за дванаццаць гадоў не было новага вучэбнага дапаможніка па беларускай дыялекталогіі. Тым часам з’явіліся даследаванні, прысвечаныя вывучэнню дыялектнай мовы, дыялектныя слоўнікі, атласы. Натуральная і зразумелая актуальнасць і надзённасць працы А.А. Крывіцкага.

Кніга створана на багатым фактычным матэрыяле, на высокім навуковым узроўні, з улікам новых дасягненняў у беларускім і рускім мовазнаўстве. Аўтар падае структурна-тэрытарыяльную групоўку гаворак ў складзе сучаснай беларускай мовы, характарызуе асаблівасці дыялектаў, якія разглядае комплексна – як адзіную складаную сістэму, раскрывае значэнне гаворак у станаўленні і развіцці сучаснай беларускай мовы, іх сувязь з гісторыяй мовы. Гэтыя пытанні праграмныя ў вучэбным курсе дыялекталогіі для студэнтаў, прычым яны раскрываюцца аўтарам шырока і грунтоўна.

Звесткі і матэрыялы, звязаныя з этапамі станаўлення беларускай дыялектнай мовы, перыядамі яе развіцця, у такім аб'ёме і такой сістэматызацыі не падаваліся ў ранейшых навучальных дапаможніках па дыялекталогіі, таму іх з поспехам выкарыстоўваюць лінгвісты, аспіранты, студэнты-філолагі пры стварэнні сваіх навуковых даследаванняў.

Кніга А.А. Крывіцкага не паўтарае ранейшых навучальных дапаможнікаў: у ёй новы падыход да некаторых дыялектных з'яў, да паказу этна-гістарычнай адметнасці беларускага народа; у дапаможніку ставяцца і вырашаюцца праблемы беларускай дыялекталогіі на больш высокай навуковай ступені. Пры сучаснай шматузроўневай падрыхтоўцы спецыялістаў у Рэспубліцы матэрыялы дапаможніка выкарыстоўваюцца ў асвятленні пытанняў дыялекталогіі і агульнага мовазнаўства пры падрыхтоўцы магістраў і аспірантаў-філолагаў.

У працы значнае месца адведзена тэарэтычнай распрацоўцы праблем беларускай дыялекталогіі. У параўнанні з папярэднімі дапаможнікамі “Дыялекталогія беларускай мовы” А.А. Крывіцкага іншая і зместам і кампазіцыйнай структурай. Ва ўводзінах разглядаюцца пытанні моўнай сістэмы, паказана месца гаворкі і дыялекта ў гэтай сістэме, індывідуальна-псіхалагічнай, сацыяльна-вытворчай і гісторыка-псіхалагічнай дыферэнцыяцыі мовы, двухбаковасць структуры мясцовых гаворак, асвятляецца спецыфіка гаворкі з розных пунктаў гледжання; акрэслены раздзелы дыялекталогіі, падаецца лінгвагеаграфічнае вывучэнне гаворак. Для напісання гэтай часткі працы аўтар выкарыстаў багатую навуковую літаратуру, якую прыводзіць асобна. Дарэчы, спісы навуковых даследаванняў аўтар змяшчае ў канцы кожнага раздзела, што дае магчымасць выкарыстаць яе пры падрыхтоўцы таго або іншага пытання дыялекталогіі.

У раздзеле “Гаворкі беларускай мовы” разглядаюцца этапы станаўлення беларускай дыялекталогіі – этнаграфічны, дыялекталагічны і лінгвагеаграфічны. На вялікім фактычным матэрыяле аўтар пераканальна паказвае, як на этнаграфічным этапе назапашваліся звесткі пра мясцовыя гаворкі ў працах З. Даленгі-Хадкоўскага, І. Шыдлоўскага, Я. Чачота, П. Шэйна, Е. Раманава, І. Насовіча, У. Дабравольскага, М. Янчука, М. Федароўскага і інш.

На дыялекталагічным этапе асаблівая ўвага аддаецца дасягненням Я.Ф. Карскага ў вывучэнні беларускіх гаворак, аналізуецца дзейнасць Маскоўскай дыялекталагічнай камісіі, працы па дыялекталогіі ў Інбелкульце.

Апісанне лінгвістычнага этапу пачынаецца з дзейнасці П.А. Бузука і яго “Спробы лінгвістычнае геаграфіі Беларусі”. Вялікая ўвага адводзіцца стварэнню “Дыялекталагічнага атласа беларускай мовы” і яго ролі ў лінгвагеаграфічным даследаванні беларускіх гаворак. На лінгвагеаграфічным узроўні разглядаецца

групоўка гаворак беларускай дыялектнай мовы, вылучаюцца дыялекты і іх групы. Матэрыял раздзела скурпулёзна сабраны, грунтоўна апісаны і ў такім аб'ёме падаецца ўпершыню.

У раздзеле “Дыялектная групоўка гаворак, іх галоўныя віды і масівы” вызначаюцца асаблівасці паўночна-ўсходняга, паўднёва-заходняга дыялектаў, сярэднебеларускіх і палескіх гаворак. Паказваюцца асноўныя рысы, якімі адрозніваюцца дыялекты і іх групы. Упершыню ў вучэбным дапаможніку падрабозна разглядаюцца заходнепалескія гаворкі, іх групоўка, тэрытарыяльнае пашырэнне, дыялектныя адрозненні. Выкарыстаная навуковая літаратура па гэтым пытанні і ўласныя назіранні аўтара, зробленыя ў палявых умовах, далі магчымасць не толькі апісаць самі гаворкі, а і вызначыць іх групы і падгрупы.

На сучасным лінгвагеаграфічным этапе выяўленне ў дыялектнай мове занальнай групоўкі – адно з дасягненняў беларускай дыялекталагічнай навукі, якое дае магчымасць усталяваць асноўныя дыялектныя зоны, што мае навукова-пазнавальнае, тэарэтычнае і практычнае значэнне. Гэтае пытанне аўтар шырока разглядае ў раздзеле “Занальная групоўка гаворак і асноўныя дыялектныя зоны беларускай мовы”, дзе вылучае пяць дыялектных зон – паўночна-заходнюю, паўднёва-ўсходнюю, заходнюю, усходнюю і цэнтральную, – якія маюць адрозненні ў слоўніковым складзе, а таксама ў некаторых выпадках і ў фанетычным ладзе. Тэарэтычныя палажэнні, фактычны матэрыял пра асноўныя дыялектныя зоны суправаджаецца нагляднасцю – картамі, схемамі, – што значна паляпшае яго разуменне і засваенне. Аўтар выказвае арыгінальную думку: станаўленне нормаў беларускай літаратурнай мовы звязана не з дыялектамі, як гэта трактуецца традыцыйна, а з дыялектнымі зонамі.

Кніга А.А. Крывіцкага – гэта новая старонка ў беларускай дыялекталогіі. Гэта не проста вучэбны дапаможнік: многія пытанні, якія закрануў і развіў аўтар, уносяць адпаведны ўклад у тэарэтычную распрацоўку праблем беларускай дыялекталогіі, што ў значнай ступені пашырае і пераўзыходзіць рамкі навучальнага дапаможніка. Каштоўнасць працы і ў тым, што ў ёй гаворкі разглядаюцца як этна-генетычныя і прасторавыя разнавіднасці беларускай мовы, закранаюцца актуальныя праблемы сувязі дыялекталогіі з асветай і моўнай культурай, падымаюцца пытанні аб перспектывах далейшага вывучэння не толькі беларускай дыялектнай мовы, але і іншых славянскіх моў.

В.М. Босак, А.А. Босак

3 ЛЕКСІКІ РОДНАЙ ВЁСКІ (вёска Смаляніца Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці)

Трапная народная лексіка дапамагае найбольш ярава перадаць навакольныя прадметы і з’явы. Не выключэнне і лексіка вёскі Смаляніца, якая размешчана на беразе ракі Ясельда на Пружаншчыне на сумежжы заходнепалескіх і гродзенска-баранавіцкіх гаворак. Гаворка в.Смаляніца адносіцца да верхнясяльдскіх гаворак, якія ўтвараюць вызначаныя арэалы ў Пружанскім і Бярозаўскім раёнах Беларусейшчыны [1, 3, 4]. Разам з тым, многія лексемы маюць значнае адрозненне як з беларускай літаратурнай мовай, так і з гаворкамі іншых населеных пунктаў Верхняга Над’ясельдзя [2].

<i>Лексіка в. Смаляніца</i>	<i>Літаратурны адпаведнік</i>	<i>Лексіка в.Смаляніца</i>	<i>Літаратурны адпаведнік</i>
багно	дрыгва	морахі	мурашкі
багновік	махавік	муля	бруд на дарозе
бацвенне	лісце буракоў	муцяр	манюка
бацван	праснак	мыдлік	пральны парашок
боб	фасоля	нагавіцы	штаны
бод’яхі, бодкі	сасновая ігліца	наўгадні	благі, кепскі
босак	багор	ожог	чаранок для памяла
булёвенне	лісце бульбы	ожына	ажыны
бульва	бульба	олёс	балоцісты лес
бэрэзняк, бабка	падбярозавік	опусцэ	манжэты
воўчыя грыбы	неядомыя грыбы	орко	нехайны чалавек
гарабэй	верабей	плот	агароджа
гор, мус	абавязкова	плюскі	хованкі
горын	мулінэ	подповець	невялікая павець
грыбы	баравікі	пожня	іржышча
губа	сыраежка	покот	столь
двор	падворак	покот	гара (гарышча)
драбіна	лесвіца	празок	пасак з тканіны
дэрэво	стрэмка	прачык	апалонік
жураўліны	журавіны	птуха	птушка
злекаіса	спалохацца	пэдэрко	божая кароўка
капа	крамнае пакрывала	пэлена	падол
каповаці	кеміць	пэрэхмарок	невялікая хмара

каптан	пінжак	рад'юга	грубае пакрывала
каўдунік	крамны ручнік	радно	тонкае пакрывала
квашэліна	студзень (халадзец)	сачэўка	сачавіца
квэліці	крыўдзіць	скопэц	капец бульбы
кішка	крывяная каўбаса	слепад	дзьмухавец
клуня	гумно	согоні	сёння
кзыкаці	глытаць	столкі	козлы для дроў
козякі	ядомыя грыбы	такмань	толькі што
колейка	гурт кароў	тая хата	святліца
коладэзь	студня	тоўканіца	таўчоная бульба
копашка	невялікая рыдлёўка	трыб	дарога-прасека
копіца	капа сена	ужышчэ	тоўстая вяроўка
котух	куратнік	ушатак	дзежка для жывёлы
коцуба	качарга	ціпэня	кураня
крамух	крэмень	цэрква	царква
красногловік	падасінавік	чэбрэц	чабор
кулеш	крупнік	швідка	кофта
кутаці	мыць бялізну	шопля	шуфель
лапіці	рамантаваць адзенне	шуляк	каршак
лапшаны	боб	шчавэй	шчаўе
лохачэ	букі	шчур	пацук
мамэньт	хутка	шыць	скураны пасак
матылка	матылёк	ясёнка	асенняе паліто
мгла	дробны дождж		

Літаратура

1. Босак А.А. Дыферэнцыяцыя і арэальныя сувязі гаворак Верхняга Над'ясельдзя. – Дыс. ... канд. філ. навук: 10.02.01. – Мн.: Інстытут мовазнаўства НАН Беларусі, 2006. – 257 с.
2. Босак А.А., Босак В.М. Атлас гаворак Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці і сумежжа (Верхняга Над'ясельдзя). Лексіка. – Мн., 2006. – 124 с.
3. Клімчук Ф.Д. Гаворкі Заходняга Палесся. Фанетычны нарыс. – Мн.: Навука і тэхніка, 1983. – 127 с.
4. Леванцэвіч Л.В. Лінгвагеаграфічная групоўка гаворак Бярозаўскага раёна. – Дыс. ... канд. філ. навук: 10.02.01. – Мн.: Інстытут мовазнаўства АН Беларусі, 1996. – 291 с.

3 ЛЕКСІКІ ГАВОРАК ГАРАДОЦКАГА РАЁНА

Лексіка, якая падаецца ў падборцы, запісана аўтарамі ў ліпені 2006 г. ад карэнных жыхароў вёсак Звягі, Рамні, Галоўчыцы, Вархі. Інфарматары: Сіўцова Вольга Захараўна (1924 г.н.), Качанава Валянціна Антонаўна (1932 г.н.), Прахарэнка Людміла Пятроўна (1938 г.н.), Аляксеева Галіна Міхайлаўна (1954 г.н.).

АБЕСПІЧАЎ *незак.* Забяспечваць. *Дравам усюдых тапілі для ската, на фэрме, свіннафэрме – усё дравам абеспічалі* (в. Звягі).

АБМОТАК *м.* Палоска тканіны з салдацкай парцянкі. *Сёна так стагавалі: абмоткам салдацкім навязжам бірэма, адзін аднаму падамаім і нісём* (в. Звягі).

АДГУЛЯЦА *зак.* Адбыць, вырасці. *Мама мне, помню, пінжак ці куртачку пашыла з шынелі, я ў ёй і адгулялася* (в. Звягі).

АДДАЎ *зак.* Патраціць уласны час. *Трактар там праёдзіць – поўчасы аддаць, а яму нада пійсят тысяч* (в. Вархі).

АДЗІН: АДЗІН АДНЫМ *прysl.* Зусім адзін. *Пулямёччык так і пашоў адзін адным* (в. Звягі).

АДСКОЎЦАЎ *незак.* Аддзяляцца ад сыраваткі (пра тварог). *Твораг адскоўчыць – уверьх падыміцца, тады саллеш ёту сыраватку і – у марлевы пакёцік падвесіш ілі пад камень-груз* (в. Звягі).

АТВАЉВАЦА *незак.* Выпрямляць спіну і адхіляцца крыху назад. *І так роўна кашу, ішчэ большы, што атвальваешся назад, дык так легчэ* (в. Звягі).

АТСЕДА *прysl.* З гэтага боку. *Атседа нёмцы нікак ня могуць узяць, а аттуда адзін нёміц заехаў збоку і ўбіў таго парцызана* (в. Звягі).

АТСЮЛЯ *прysl.* Адсюль. *У пляну былі ў Вётрыне. Нас атсюля загналі ў Вётрына* (в. Галоўчыцы).

БАЎКА *жс.* Укладка сцяблоў жыта. *Калі жнеш сэрпам уручную, тады ў бабкі ёта зносіш* (в. Звягі).

БАРКАН *м.* Плот. *Кароў і санацкі сваё, хутулі пакідалі кала, як я заву, баркан ці згарода* (в. Звягі).

БЕСТАЛАЧ *м.* Чалавек, які нічога не разумее. *Ён п'яны там разбіраецца, какэй тот цвет ці зялёны, ці красны, какое там паняцце было, калі ўжэ бесталач такая* (в. Звягі).

БІЗАБРАЗНЫ *прым.* Непаслухмяны. *Мальчышкі такія бізабразныя: узялі лягушчат налавілі ды ў каністру з вадой для немцаў напіхалі* (в. Звягі).

БІРЕМА *н.* Бярэма. *Бірэма – ёта колькі сена на чалавека, штоб хваціць і панесь* (в. Звягі).

БІТАМ: БІТАМ НАБІТА *экспр.* Вельмі многа і шчыльна накладзена чаго-небудзь. *У нас тут во бярэзавых палак бітам набіта, но мы не спалілі* (в. Звягі).

БОЛЬША НЕТ КАК ЕСЦЬ. Адсутнічае збольшага, у большасці выпадкаў. *Мужыка у яе нет. Ну знайця цяпер как: больша нет как есць* (в. Галоўчыцы).

БРАЦЦА: АТКУДА БРАЦЦА. З'явіцца знянацку. *Аткуда браўся салдат з пулямётам, ішоў ён на лясу* (в. Звягі).

БЎРКІ мн. Абудак, пашыты з тканіны. *Буркі шыў бацька – такей масцер быў – з палатак німецкіх, шылі і з шынелі* (в. Звягі).

ВАЛІЦЬ незак. Катаць валёнкі. *Авечак і сабё рэзали, і шубу пашыеш, і валёнкі валілі* (в. Звягі).

ВЕК прысл. У выразе: *век бы не...* Ніколі. *Век бы сырога яйчка куплёнага ні выпіла – здаецца, вот апсып' міня золатам* (в. Звягі).

ВУХА: СВАІМ ВУШОМ ЧУЦЬ. Чуць уласнымі вушамі. *Сваім вушом чула, як ета было, як вошы лопалі на адзежы ў парцязан* (в. Вархі).

ВЫВУЧАНЫ дзеепрым. Адукаваны. *І ўнукі ёсь і праўнукі – усе вывучаныя* (в. Вархі).

ВЫКЛАСЦІЯ зак. Знясціся. *Вот курыцы сідзяць пака выкладуца – яйкі паложуць* (в. Звягі).

ВЫХАДЗІЦЬ зак. Дамагчыся. *Паспарта ні было ў дачкі. Бацька ёй выхадзіў паспарт* (в. Вархі).

ВЫХАДНЫ: НІ ВЫХАДНОГА НІ ПРАХАДНОГА. Прапаваць без адпачынку. *Работалі на нёмцаў так, што ні выхаднога ні прахаднога* (в. Вархі).

ВЫХОДЗІЦЬ незак. Атрымлівацца. *Мне не выходзіць курей дзяржаць на дварэ* (в. Звягі).

ГАРОХ: СЫПАЦЬ КАК ГАРОХАМ экспр. Распачаць моцную стральбу. *Толька паднімемся ды пабягём, а немцы і так стреляюць, і так сыплюць как гарохам – кала самых вуш свіччыць ета пуля* (в. Звягі).

ГЛАЗА: ГЛЯДЗЕЦЬ ГЛАЗА ВЫГАЛІЎШЫ. Вытаращчыць вочы. *Как німіц выліваў ваду з каністры, можа сколькі лігушчат ускочыла ў кацёл, а адна балышая лігушка застряла – толька глаза выгаліўшы глядзіць* (в. Звягі).

ГНАЦЬ: ГНАЦЬ БАРАЗНУ. Баразніць. *Трактар ёдзіць – пяць акучнікаў у яго – і сразу пяць баразён гоніць* (в. Вархі).

ГРАНКА ж. Вузкая градка. *Гранкі – ета дзе содзяць прімерна сваякў, маркоўку* (в. Звягі).

ДАБРО: ПАДСЫПАЦЬ ДАБРА іран. Адлупцаваць моцна. *Немцы злавілі ётых мальцаў ды как падсыпалі ім добра* (в. Звягі).

ДАВАЦЬ незак. безас. Быць прычынай хваравітых адчуванняў, балець. *Ясі трошку, дык мне лёгка. А чуць што там якоё, жырнае ці кіслае – нільзя. Адразу даець* (в. Галоўчыцы).

ДАРАГІ: У СТО ДАРАГОЎ ДАРОЖА экспр. Вельмі дорага. *У суседзяў купілі парасёнка – у сто дарагоў дарожжа* (в. Вархі).

ДЫБАЦЬ незак. Ісці (пра пеўня). *Гаварю: "Пеменька, хадзі! Хадзі са мной!"* І ён за мной, дыб-дыб, дыбаіць, бягом-бягом ззаду бягіць (в. Звягі).

ЗАБІВАЦЦА незак. экспр. Моцна стамляцца. *У жару, как сена вазіць, жарка – конь ні стаіць, забіваецца: трудна з ім абрашчацца* (в. Звягі).

ЗАДРАЇЦЬ: ГАЛАВУ ЗАДРАЇЦЬ. Быць няўважлівым, рассеяным. *Ідзем па полі, галовы пазадзіраўшы, знайш, бабы* (в. Галоўчыцы).

ЗАЇЦ: ЗАЇЦ НАПУГАНЫ. Той, хто моцна баіцца, спужаўся. *А нам жа страішна было, знайце, заіц напуганы* (в. Галоўчыцы).

ЗАМАРОКА ж. Марока. *Прымерна с гэтай старань рысуеш, што табе нада, і с гэтай старань шыеш. Але ўсё роўна эта замарока* (в. Галоўчыцы).

ЗАПЛЯНІЦЬ зак. Заплесці поўнасю. *Хмель цвіціць кісцёй такей как вінаград, а тады – цёмна-кафейныя шышачкі. Расцёніе ўюшчае – ужэ забарчык весь запляніла* (в. Звягі).

ЗАРОБ м. Заработак, пенсія. *Дык які там зароб, якая тая пенсія, а ўсім нада даць* (в. Вархі).

ЗАЦЯГАВАЦЬ незак. Завешваць. *Я ўзяла пакрава́ла і зацягаваю дзверь у курятнік – на гвоздзях навешаю яго* (в. Звягі).

ЗВАЖВАЦЬ незак. Звозіць. *Как сталі с поля ўбіраць каменья, зважвалі ў вір – місцёчка на рэчкі было нічогае, і завалілі ё́тап вір увесь* (в. Звягі).

ЗВЯГЛІВЫ прым. Бесталковы. *Чаго́ ё́та дзірэўня – Звягі? Людзі звяглівыя былі – такія бесталковыя* (в. Звягі).

ЗГАРОДА ж. Тое, што і баркан (в. Звягі).

ЗНАЇЦА незак. Ведаць адзін аднаго, сябраваць. *Мы зналіся: жылі ў той дзярэўні* (в. Галоўчыцы).

ЗНЯХАЦЦА зак. эм.-ац. Знайсці паразуменне, дамовіцца, спадабацца, "зняхацца". *І з гэтай ужэ зняхаўся, узяў у жо́ны* (в. Галоўчыцы).

КАЗАЇЦЬ: ЯК ТОЙ КАЗАЎ. Так бы мовіць. *Зналі, што ні ў рай жа го́нят нас, а, як той казаў, у пекла* (в. Галоўчыцы).

КАЛАКОЛ: КАК КАЛАКОЛ экспр. Вельмі новы. *Сёна – цэлы сенава́л забіт і хлёў как калакол – новенькі-новенькі* (в. Звягі).

КАМЫКО́РМ м. Корм для свойскай жывёлы. *Быва́ла прывязу́ць свінням кармы – камбіко́рмы, а выгружаць людзей не хвата́ла* (в. Звягі).

КАПЦЮ́ШКА ж. Лучына. *Быва́ла, прыду́ с фэ́рмы, а ішчэ́ сьвёту ні было́, капцю́шку якую́ пастаўлю і сяжу́: то праду́, то шыю́* (в. Галоўчыцы).

КАРКАЛЁСНІК м. Блін з тварагом. *Бліны начинё́нныя – каркалё́снікі заву́ць: то́нінькія піке́ш, тады́ тварагу́ туды́ свайго́ і – канве́ртам* (в. Звягі).

КАСА́ ж. 1. Сельскагаспадарчая прылада, якая служыць для зразання (скошвання) травы, збожжа. 2. Доўгае загнутае лязо, прызначанае для зразання травы, збожжа (в. Звягі).

КАСАВІ́ШЧА н. Драўляная ручка ў касе, дзяржальна, касільна. *У касе́ ё́сь каса́, касаві́шча, па́лец* (в. Звягі).

КІ́НУЦЬ зак. Пакінуць. *Два пі́туха́ нільзя́ дзірэжа́ць – яны́ тады́ дзіру́цца сі́льна, адзін аднаго́ абіжаю́ць. А было́ так, што кінула́ два* (в. Звягі).

КРАЙ м. Канец сяла. *Немцы ўжэ пад'ехалі ў наш край, а мы туды́ да́льшы-да́льшы за касце́л былі́* (в. Звягі).

КРЕ́ПКА: ЖЫ́ЦЬ КРЕ́ПКА. Жыць заможна, багата. *Яны́ кре́пка жы́вучь – паче́рку не шчытаю́ць за дзе́ньгі* (в. Вархі).

КРІВОЦЕ н. зборн. Сагнутыя веткі кустарніка. *Адна жэнічына, тут рядышкам кусты, узяла там нейкага кривоця – алешніку ётага – адсёкла і жардзіну прыбіла – і штрафу далі* (в. Звягі).

КРОЛЬ м. Кролік. *Многа кралей дзяржала, па сёмдзесят штук і большы было – тушонка ўкусная сільна* (в. Звягі).

КУКУШКІ мн. Мучная страва з талакном. *Талакно разводзім – ёта авёс паряны, мукі такая, а тады – вады, солі ці сахару, узбаўтаіш і кукушкі такія дзелалі* (в. Звягі).

КУМПАЛ м. Купал. *А немцы пріехалі к касцёлу ў Ремнях і давай па кумпалу ў касцёле біць-стреляць* (в. Звягі).

КУЧКА ж. Укладка кармоў. *Кармы ў кучку кладзеш* (в. Звягі).

ЛАДНАЕ прysl. Доўга. *Ладнага немцы ў Ремнях нахадзіліся, ладнага* (в. Звягі).

ЛІНІЯ ж. Чыгунка. *У нас дзе лінія, парцізаны ідуць і падрываюць паязды* (в. Вархі).

ЛІСІЧЧЫ прым. Лісіны. *У лесе лісіччы норы ёсь, лісіцы жывуць і лісічкі-грібы растуць* (в. Звягі).

ЛЯХА ж. Широкая градка. *Лехі есь, ляха – ёта шырокая для лука, агурацоў* (в. Звягі).

МАЛЕЦ м. Хлопчык, хлопец. *Там чатыры мальцы, чатыры дзеўкі* (в. Галоўчыцы).

МАХНУЦЬ зак. экспр. Моцна ўдарыць токам. *У немцаў было так, ёслі ты датронісся да провада, цібе як махнець* (в. Вархі).

МЯТЛА: ПАД МЯТЛУ. Усіх да адзінага. *Немцы ўсіх пад мятлу стралялі* (в. Вархі).

МЯШОК: БЫЦЬ У МЯШКУ. Быць незаўважным, схаваным. *Чарнобыль пачці што па ўсіму свету пашоў. А дзе ён дзеўся? Ці ён у мяшку той Чарнобыль* (в. Галоўчыцы).

НАЛЯПІЦЬ зак. эм.-ац. Нажыць дзяцей у сям'і. *З тэй жыву ні было дзіцей, а з гэтай ужо і шэсць штук наляпіў* (в. Галоўчыцы).

НАРЭЗАЦА зак. экспр. Многа зарэзаць, забіць. *Снімалі крышы і кармілі скот гнілэй ётай саломай: сільна скот падыхаў, падаў, столькі цілят навывсахла – ну і нарэзаліся ётага ската* (в. Звягі).

НЕСЦІ незад. Падымаць або несці што-н. цяжкае. *Несці мне нільзя. У мяне і даўленне, і печань бальная* (в. Галоўчыцы).

НЕЧА займ. Нечага. *Навэрна думалі, што можа йіхнае права будзіць німецкае. Яны жылі на сваёй зямлі і ім неча баяцца* (в. Галоўчыцы).

НЯДРУЖНЫ: НЯДРУЖНЫЯ ЎСХОДЫ. Розныя па часе прарастання ўзыходы (пра бульбу). *Сёліта нядружныя ўсходы – адна большы, адна меньшы, адна ўсходзіць* (в. Вархі).

ПАВЫКРАСІЦЬ зак. Якасна і прыгожа пафарбаваць. *У ётым касцёле немцы січас жа ўсё павыкрасюць, павыдзеляюць, туалеты свае падзеляюць – усё культурна, чыстаплотна* (в. Звягі).

ПАВЫРІЗАЦЬ зак. Вырубіць. *Цінерь лясоў такіх нет, штоб лес – кустарнік кругом-кругом – усё павырэзалі, павывезлі* (в. Звягі).

ПАВЫСАХНУЦЬ зак. Схуднець, змарнець. *Панялі: ёта ён дзелаў нарошна, што ўнічтожыў столькі цілят, столькі ската навасыахла* (в. Звягі).

ПАГАДЗІЦЬ зак. Пачакаць. *Думаю, у апрэлі ніхто агурыцы ня содзіць. Думаа, пагажэ, буду садзіць у маі, а ў маі стала холадна – ацяць нада пагадзіць* (в. Звягі).

ПАГАНЫ прым. Дрэжны, неўрадлівы (пра зямлю). *Зімя ў нас паганая – усё перігарайць, нічога ня родзіць* (в. Вархі).

ПАЛАЖЫЦЬ зак. Забіць. *Паліцаі былі – іх палажылі парцізаны многа* (в. Вархі).

ПАЛЕЦ м. Драўляная ручка на дзяржальне. *У касе для міне палец нізенька – ёта я ціперь сагнутая, а тады ж была прамая, так сагнула жызь* (в. Звягі).

ПАЛКА ж. Палена. *Бярэзавае – ёта ж гарячае: паложыш палачку ілі дзве – і ўжэ слышна, што бярэзавая была палка* (в. Звягі).

ПАЛЯНКА ж. Дзялянка ў лесе пад вырубку. *Выпісваюць у саўхозе палянку – хто сто кубаметраў, хто колька. Леснікі атмеряюць па дзярэвінам і начынаюць вырезаць, тады должэн усё ўбраць чыста, харашо* (в. Звягі).

ПАПРІСЦІ зак. Прыйсці, вярнуцца. *Скот сам напрішоў-напрішоў – ужэ цёмна было, свет запалілі – каровы напрішлі ўсі-ўсі дамой* (в. Звягі).

ПАПЭМКАЦЬ зак. эм.-ац. Крыху пастраляць. *Ой-ё-ёй, колькі там паложына людзей. А ў нас троху папэмкалі-папэмкалі – замецілі парцізан тут у Рэмях* (в. Звягі).

ПАЎРЯМЁНАЧКА ж. Летні домік. *Паўрямёначка – летні домік, есь і пёчачка, і яблыкі как увосень туды кладзём, закаткі, і сяклу, і картошку, тут і падвал дзёлан* (в. Звягі).

ПІЛІЦЬ незак. эм.-ац. Іграць на музычным інструменце. *Купюць яму бутылачку мільцы сабраўшыся, і ён ужэ нам увесь вечар на гармошцы піліць* (в. Звягі).

ПІПЧЫЦЬ: ПІПЧЫЦЬ У ПІПКУ. Курыць люльку. *Сядзіць Пётар Лукіч і курыць – піпчыць у піпку* (в. Звягі).

ПІЦЬКІ: ЗАХАЦЕЦЬ ПІЦЬКІ. Захацець піць. *Астанавілісь парцізаны кала нашага калодзіся, іх коні піцькі захацелі, а тут нёмцы ёдуць па дароге* (в. Звягі).

ПЛУГА ж. Плуг. *А я цігала плугу* (в. Звягі).

ПРАХ: ПАЙСЦІ ПРАХАМ. Знікнуць, згубіцца; стаць несапраўдным. *Рублёй трыста-чатырыста зьбярэш і на кнішку паложыш... Кнішкі тыя пайшлі прахам* (в. Галоўчыцы).

ПРЫДАВАЦА незак. Здавацца, трызніцца. *Нам прыдалося, што ёта нёмцы* (в. Вархі).

ПРЫТРАВІЦЬ зак. Стравіць пасевы. *Прытравіў аграном траву, штоб лён быў чысты – яду ўнёс* (в. Вархі).

ПУЛЬМАН м. Вагон з грузам. *Пульман прійшоў – вагон значыць, нада ёхаць разгружаць муку* (в. Звягі).

РАЗБАМЫЦЬ зак. экспр. Збіць надзвычай моцна. *Нёмцы білі Толька-парцізана ўжэ ўбітага, іздзеваліся, білі-білі – разбамбілі ўсяго* (в. Звягі).

РАСПУШАЇЦЬ *незак.* Рабіць пушыстым адзін бок снапа. *Снапкі візalı, бабкі лажылі, а тады наверх яшчэ снапкі распушаць, каб дошч не прамываў* (в. Вархі).

РЁЗАЦЬ *незак.* Круціць на мясарубцы. *Тварог гатовы з марлевага мяшочка – на машынку, на місарубку парэжаш* (в. Звягі).

РУБЕЦЬ: ЕЛЁНІН РУБЕЦЬ. Рыса, якая выдзяляе гранёную частку шклянкі. *Шырокі такі рубец зверьху. Стакан дзвесці паддзісят грам па еленін рубец. Выпіў – і до* (в. Звягі).

РУЛОН *м.* Лён скручаны ў трубка механічным спосабам. *Большэй сноп – рулон, пяцьсоткілаграмовы. Машыны круцяць – і на льнозавод у Гарадок* (в. Вархі).

СВІДЗЕЦІЛЬ: ПАЙСЦІ НА СВДЗЕЦІЛЯ. Стаць сведкай. *Начальства яшчэ аднаго падгаваріла, такога алкаголіка, і ён пашоў на свідзеціля* (в. Звягі).

СІЙЧАС *прысл.* Адразу, у той жа момант. *Еслі алейнік паліць, ён жа сійчас згаріць* (в. Звягі).

СКАВАРОДА *ж.* Патэльня. *Ётат хазяін-сасёд к ётаму сасёду-нёмцу зайшоў, узяў скавароду большую і несець дамой і з ячніцай* (в. Звягі).

СКАРАДЗІЦЬ *незак.* Баранаваць. *Сначала наши мамы на каровах скараділі, а тады нас узялі. Я іду і карова калі міне ідзець цягніць барану – і скараділі так: жэнішчыны пахалі на жэнішчынах* (в. Звягі).

СКРОЗЬ *прысл.* Наскрозь. *Ніжній камень жорен скрозь з дырачкай* (в. Звягі).

СОТКА *ж.* Сто, сотня. *Была фэрма большая, свіннафэрма была, кароў было многа, можа, пяць сотак галоў, цілят многа было* (в. Звягі).

СПОРНЫ: СПОРНЫЯ ДЗЕНЬГІ. Грошы, патрачаныя на карысную рэч. *Раньша мала палучалі, но ўсё раўно былі спарнейшыя дзеньгі* (в. Галоўчыцы).

ССЕЧ *зак.* Збіць. *Как білі нёмцы, как стрілялі – усё хацелі кумпал ётат ссеч* (в. Звягі).

СТАКАН З РУБЦОМ. Стакан ёмістасцю дзвесці пяцьдзсят грамаў. *Стакан з рубцом – у ётым стакане дзвесці паддзісят грам* (в. Звягі).

СТАРІНУШКА *ж.* Даўніна. Дзірэўня Ремні – *эта так ішчэ са старінушкі называецца, яна длінная как рімень* (в. Звягі).

СТОЇЦЬ: НІЧОГА НЯ СТОЇЦЬ. Быць някасным, непаўнавартасным. *Зяць схваціў стопачку первача, думаў, што ёта нічога ня стоіць – і глазы пад лоб* (в. Звягі).

СТОПКА ГАРНЁНАЯ. Стакан ёмістасцю сто грамаў. *Гранёная стопка – ёта стограмоўка: і гарелку п'ём, і соль насыпайм* (в. Звягі).

СТРАХ: БЕРАГЧЫ, ШТО СТРАХ *экспр.* Вельмі моцна дбаць. *Плоха здэлаць – нехарашо, а харашо здэлаць – трактар пацарапайш (у яе ў гародзе яблынь многа), будзіць аржавець: бярэг трактар, што страх* (в. Звягі).

СТРОЇЦЬ *незак.* Рамантаваць. *Хазяін мой любіў сільна цехніку, так бярэг і сам усё строіў, сваім рукамі* (в. Звягі).

СЫПАЦЬ: УЗЯЦЦА СЫПАЦЬ *экспр.* Распачаць моцную стральбу. *Ён расставіў на ножках пулямёт, і как узяўся сыпаць па нёмцам, так яны скот кінулі і ўехалі* (в. Звягі).

СЬМЕХ: ГЭТА Ш НІ СЬМЕХ. Пра нешта істотнае, значнае, вялікае. *А пасьледнія ўрэмя дык і пяхком хадзілі рабяты. Кілометраў сем ці васьм. Гэта ш ні сьмех* (в. Галоўчыцы).

ТАПАРНІК: ЗДЗЕЛАЦЬ ТАПАРНІК. Зарубіць тапаром. *Прышлі накалолі нашых усіх кур, прівіўкі здзелалі. Тады хто навывіў курей – ні захацеў цігацца – пасекбіз і ды паелі. Как гаворыць: здзелаць курям тапарнік, пад тапор* (в. Звягі).

ТОРНУЦЬ зак. эм.-ац. Адаць грошы (калі пэўная сума траціцца на дробязі). *Туды, туды, туды торнеш, паглядзіш і грошай ётых і ні хватае* (в. Галоўчыцы).

ТУТАКА прысл. Тут. *Прыехала, а тутака ўміраюць з голаду* (в. Галоўчыцы).

УБІЦЬ: УЗЯЦЬ ДЫ ЎБІЦЬ. Забіць наўмысна. *Дзядзька ёта паліцай пад'ехаў, а Талік-парызан, племяннік яго, узяў ды ўбіў ётага дзядзьку – выстраліў* (в. Звягі).

УЗЯЦЬ: НЯ ДОЛЖЭН УЗЯЦЬ. Не маеш права браць. *У нёмцаў хаты не замыкаюцца, у іх ня должэн ты нічога ўзяць, а ўзяў і нісеш дамой – ты ўкраў. За ёта яны ўбівалі* (в. Звягі).

УМЕСНЫ прым. Сумесны, аб'яднаны. *Свадзьба была на сто чалавек, умесная – явоная і мая, усе ўмясціліся* (в. Звягі).

УМЕСТА прысл. Разам. *Абмоткі салдацкіі нескалькі штук – яна мяхкая такая, доўгая – з ётых дзве ўместа ці трі, штоб хваціць і панесь бірэма* (в. Звягі).

УПЕРЦІСЯ зак. эм.-ац. Апырэдзіўшы іншых, паспець уладкавацца куды-н. *Хто на фэрму ўпёрся, той і робітае, а хто – не, таму работы нет* (в. Галоўчыцы).

ХАДЗІЦЬ: ХАДЗІЦЬ НА БУРАКІ (БУЛЬБУ, ЛЁН І Г.Д.). Выконваць дзеянні па доглядзе пасеваў, працаваць у полі. *Раньша ш мы работалі, і пеньсіянеры, і на буракі хадзілі, і палолі, і садзілі, і рвалі* (в. Галоўчыцы).

ХЛЁБНІК м. Чалавек, які возіць прадукты харчавання па вёсках. *Возіць у нас хлёбнік усякіе прадукты, і памідоры, і агурыцы* (в. Звягі).

ХУТУЛІ мн. Пажыткі, лахманы. *Нейкія хутулі ў нас былі, і мы іх на карову навешалі, а ёта капрызнічаець* (в. Звягі).

ЦЁПЛІНЬКІ: УЗЯЦЬ ЦЁПЛІНЬКІМ. Схапіць, арыштаваць знянацку. *На тот дзень мы не пашлі ў лес: узялі нас нёмцы ў хаці цёплінькімі* (в. Вархі).

ЦЁРЦІ незак. Мяць, таўчы (таўкачом). *Раньшэ уручную таўклі: патруць-патруць талкачком* (в. Звягі).

ЦІМУС м. Матэрыяльны інтарэс, магчымасць зарабитаць. *Тут у Максімаўке ўвесь цімус – і на маслазаводзе робітаюць, і ў бальніцы, і ўчыцеля, усе рабочыя тут* (в. Звягі).

ЦЭП: ІСЦІ ЦЭПАМ. Ісці адзін поруч з другім. *Нёмцы цэпам ішлі – акружылі поўнасю, нідзе ні дзенісся* (в. Вархі).

ЧАШЧА жс. Лапкі хвоі. *Карове чашчу сёклі, і яна ёла ёту чашчу – ельнік, ат ельніка лапкі такія* (в. Звягі).

ЧОРТ: ДА ЧОРТА *экспр.* Вельмі многа. Раньшэ, ё́та шчэ ў пяцідзісяты́й, шасцідзісяты́й, усё было́ ма́ла рук, не хва́тала рабо́чых. Хоць і было́ іх да чо́рта, а ўсё раўно́ ма́ла (в. Звягі).

ШУМЕЦЬ *незак.* Шалясець. У міне́ ю́бка з па́латкі німе́цкай бы́ла па́шы́та, то́лька шумі́ць, ка́к ідзе́ш (в. Звягі).

ШЫБКА *прысл.* Хутка. Да ле́са да́йці – саўсі́м-саўсі́м нямно́га, а ре́бя́та мы ж бе́галі шы́бка (в. Звягі).

ЯЗЫК: ПЛІСАЇ ПАД ЯЗЫК. Танцаваць без музыкі. Дзе па́д язы́к пліса́лі, а хто і на гармо́шкі пі́ліць, на ца́мбалы ігра́іць, на бала́ла́йку, на скры́пку (в. Звягі).

НАЗВЫ ЛЕКАВЫХ РАСЛІН У ГАВОРКАХ ВЁСКИ СТАРЫ СВЕРЖАНЬ СТАЎБЦОЎСКАГА РАЁНА

Лексіка народнай медыцыны ў аснове сваёй вельмі старажытная, пры гэтым склад яе папаўняецца на працягу ўсёй гісторыі мовы, у першую чаргу за кошт актыўных словаўтваральных працэсаў і засваення запазычанняў. Народная (нетрадыцыйная) медыцына і гемеапатыя ўвесь час знаходзяць сваіх прыхільнікаў і суіснуюць паралельна з адпаведнымі галінамі афіцыйнай навукі.

У нашай падборцы змешчаны словы, якія абазначаюць палявыя, лугавыя, лясныя, балотныя, дэкарэатыўныя і інш. лекавыя расліны вёскі Стары Свержань і адсутнічаюць у “Тлумачальным слоўніку беларускай мовы” (1977-1984 гг.). Зафіксаваныя лексемы разнастайныя ў семантычных, лексіка-граматычных, словаўтваральных і акцэнталагічных адносінах.

Лексічны матэрыял запісаны аўтарамі ў 2001 годзе ад мясцовых жыхароў Кізевіч Ю. С. (1922 г. н.), Слабейка Л. С. (1926 г. н.).

Вёска Стары Свержань знаходзіцца ў Стаўбцоўскім раёне Мінскай вобласці, з’яўляецца цэнтрам калгаса “Нёман”, размяшчаецца на паўднёвым захадзе на аўтамабільнай дарозе Стоўбцы – Івацэвічы.

Па сваіх важнейшых моўных асаблівасцях, гаворка дадзенай вёскі адносіцца да паўднёва-заходняга дыялекту.

АДАНІС м. Адоніс. *Засушваюць толькі кветкі аданіса. Адвар іспользуюць калі прастуда, кашаль, лёгкая запаліліся.*

АСОКА ж. Асака. *Асока очынь харошая лякарства ад нерваў. Расце ў нас на пясках каля рэчкі.*

АЛЬВАС м. Альяс. *Альвас лячнічы. Яго трэба пацерці, дадавіць мёду, настаяць і піць пры асме.*

БАБА, БАПКА ж. Трыпутнік. *Лісткі бапкі прыкладваюць да ўшыбленага месца.*

БАГАРОЦКІ: БАГАРОЦКАЯ ТРАВА. Чабор. *Настой багароцкай травы здымае кашаль. Можна заварваць і чаёк.*

БАГОН м. Багульник. *Багон расце на забалочаных, тарфяных месцах. Настойку з багона добра прымаць ад кашля.*

БАЛОТНІ: БАЛОТНІ АКОПНІК. Травяністая расліна сямейства бурачнікавых. *Корні балотняга акупніка настойваюць на гарэлцы і даюць ад жывата.*

БАРАВЫ: БАРАВЫ ГАЛАДОК. Шматгадовая травяністая расліна сямейства гваздзіковых. *Баравы галадок расце кучкамі на сухіх месцах, лугах. Лісткі заварваюць і п’юць ад галавы.*

БРАТКІ мн. Браткі. *Браткі заварваюць і купуюць дзяцей у гэтай вадзе.*

ВАЛЕРЫЯНКА, ВАЛЯР'ЯНКА ж. Валяр'ян. *Трэба сушыць сам карань валерыянкi, а потым стаўчы і заварваць у банацы.*

ГЛУХІ: ГЛУХАЯ КРАПІВА. Шматгадовая травяністая расліна сямейства крапів'ных. *У глухой крапiвы лісткі мяккія, не такія п'якучыя, як у жыгаўкi. Ёх заварваюць ад сэрца.*

ГОРКІ: ГОРКАЯ ТРАВА. Зуброўка. *Горкую траву настойваюць на гарэлы і п'юць ад прастуды.*

ДЗІКІ: ДЗІКАЯ РАБІНКА. Піжма. *Заварваюць дзікую рабiнку і даюць дзецям ад глістоў.*

ДЗЯТКІ мн. Лопух. *Карані дзяткоў высушваюць, потым заварваюць і параць ногі ў гэтым адвары.*

ДЗЯТЛІНА ж. Дзяцелiна. *Гэта такія маленькія белянкія кветачкi. Настойка з дзятліны супакойва нервы.*

ДРАБІНКА ж. Гусялапка. *Драбiнку настойваюць на гарэлы. Гэтым настоем праціраюць раны, парэзы.*

ДУШНІЦА ж. Мята. *Летам душiнiцу сушым і ў чай кiдаем, зімой на сон п'ём, палошчам рот.*

ЖАВАКОСТ м. Жывакост. *З жавакоста робяць мась і прыкладаюць да вывіхаў.*

ЖЫВАСІЛ м. Дзівасiл. *Жывасiл цалёбны. Яго караням лечаць усе хваробы жыта.*

ЖЫГАЎКА ж. П'якучая крапiва з дробным лісцем. *Адварам з лістоў жыгаўкi добра валасы прамываць. Яна ўсёды расце.*

ЗАВАЛУХА ж. Макрыца. *Назваваюць завалухай, бо як заваліць гарот, не абярэсся ад яе. З завалухi робяць настойку і п'юць ад раматызму.*

ЗАЯЧЫ: ЗАЯЧА ТРАЎКА. Кісліца звычайная. *Заяча траўка расце на мокрых месцах. Яна палезна, бо ў ёй многа вітамiнаў.*

ІРНЫ: ІРНЫ КОРАНЬ. Аер. *Адварам ірнага караня можна мыць валасы, кап раслі лети.*

КАЛЯДНІК м. Пакаёвая расліна, якая зацвітае на Каляды. *Каляднік лічыцца святым вазонам, бо цвіце на нараджэння Хрыстова і дае здароўе.*

КАПЫЦЕНЬ м. Падалешнік. *Капыцень расце ў лясах. Ён ад усіх хвароп і ад сэрца, і ад галавы, і ад нерваў.*

КІСЛІЦА ж. Шчаўе. *Настоем кісліцы палошчуць рот пры ангіне.*

КОЗЛІКІ мн. Казялец. *Пры п'ячонцы п'юць адвар с козлікаў. Робяць мась с кветачак і свежага тлушчу, а потым, калі моцна прастылі, націраюць грудзі.*

КУРЫНЫ: КУРЫНЫЯ ЛАПКІ. Кураслеп. *Настойку с курыных лапак п'юць, як баляць косці, калені.*

ЛОТАСЬ ж. Лотаць. *Лотась цвіце ўначалі мая на балоті, у канавах. Гэта першая дапамога пры кашлі.*

ЛУЦОЎКА ж. Люцэрна. *Луцоўка расце ля дарогі. Яе іспользуюць пры сахарнай хваробе.*

ЛЯБЕДНІК м. Лебядя. *Свежыя патоўчаныя лісткі лябедніку выцягваюць стромкі.*

ЛЯСНЫ́: **ЛЯСНА́Я КРАСАЎКА.** Сон-трава. *Адвар лясной красаўкі іпользуюць калі прастуда, кашаль, лёхкія запаліліся. Можна і вочы праціраць адварам з гэтых кветчак.*

МАТАШНІК м. Падбел. *Некалі заварвалі маташнік з мёдам і так лячылі бяркулёс.*

МЯЖАВІЦА ж. Травяністая расліна сямейства злакавых з доўгімі, тонкімі і жылістымі лістамі. *Мяжавіца расце на грудках, цвіце светлым цветам. Яе лісткамі змазаюць балячкі.*

МЯТЛЯК м. Метлюжок. *Ёсць такая трава – мятляк. Унізе лісточкі, потым сцябло, а на самай вярхушцы шышачкі, падобныя на мяцёлку. Яна лячнічая.*

ПАТТЫННІК м. Травяністая расліна сямейства макавых з жоўтымі кветкамі. *Сарваць паттыннік і сокам намазаць барадаўкі, яны прападаюць.*

ПЫР’Е н. Пырэй. *Пыр’е заварваюць і п’юць, каб вывясці солі з арганізму.*

РАЗЁДА ж. Аднагадовая травяністая расліна. *Кветкі разеды пацерці і прыкладаць да выпухлага месца.*

РАПЕЙ м. Тое, што і дзяткі. *З рапею робяць мась і мажуць галаву, кап не было перхачі.*

СВІТАННІК м. Зверабой. *У юлі збіраю і сушым гэты світаннік, а тады добра піць для жалудка.*

СКРЫПУ́Н м. Тое, што і хвашчоўнік. *Да скрыпуна як датронься, пацеры ў руках, дак ён скрыпіць. Свежым сокам мажуць раны, парэзы.*

СОНЦАВЫ: **СОНЦАВА КВЁТКА.** Тое, што і дзікая рабінка. *Сонцавай кветкай называюць, бо вельмі ж падобная, яе цвяткі заварваюць і п’юць пры болях жывата.*

СТАРАДУ́ПКА ж. Тое, што і аданіс. *Адварам старадупкі нервы супакойваюць.*

СТВО́ЛЬНІК м. Меданосная расліна сямейства парасонавых. *Кветкі ствольніка пахнуць мёдам. Іх сушаць і кідаюць у чай.*

СТРАГО́Н м. Палын. *Страгон вельмі горкі. Яго заварваюць для апеціту і калі жыют баліць.*

СЦЯГУ́Н м. Тое, што і баба, бапка. *Назваеца сцягун, бо як лістком прыкладзеш да раны, то быстра сцягваеца і загойваеца.*

ХВАШЧОЎНІК м. Хвошч палявы. *Хвашчоўнік расце болей на такіх сырых, мокрых месцах. Яго запарваюць і п’юць калі баляць ногі.*

ЧАБРЭ́Ц м. Чабор. *Чабрэц расце ў сухіх сасновых лясках, пчолкі яго любяць, бо хораша пахня. Калі прастыняш, дак чай з яго гатуеш.*

ЧАПАЛО́ЦЬ ж. Тое, што і горкая трава. *Чапалоць мае добры пах, яе запарваюць і п’юць у грып.*

ЧАРНО́БЫЛЬНІК м. Палын горкі. *Чарнобыльнік лічыцца проціглісным. Добра і старым піць, і дзецям.*

ЧОРТАВЫ: **ЧОРТАВА БАРАДА́.** Травяністая расліна сямейства злакавых. *Расце чортава барада на лузі ці дрэннай пашы, цвіце бледнымі жоўтымі кветкамі.*

ЧЫСЦЯК м. Чыстацел. *Чысцяк заварваюць і п'юць на паўшклянкі. Ён боляй ачышчае кроў.*

ШЧАВЕЙ м. Шчаўе. *Шчавей адварваюць і праціраюць дзёсны, калі воспяляюцца і баляць.*

ШЧЫТОЎНІК м. Папараць. *Корань шчытоўніку заварваюць і даюць дзецям ад глістоў.*

ЯВАР м. Тое, што і ірны корань. *Лісткі явару кідаюць на двары на Сёмуху, а корані заварваюць і п'юць для апеціту.*

ЛЕКСІКА ВЁСКИ КАСЦЮКІ БЯРОЗАЎСКАГА РАЁНА

Вёска Касцюкі знаходзіцца на поўдні Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці. Гаворкі гэтага раёна ўваходзяць у склад заходнепалескай дыялектнай групы. Паводле вылучаных Л.В.Леванцэвіч груп гаворак Бярозаўшчыны, гаворка вёскі Касцюкі адносіцца да паўночназагародскіх¹. Для яе характэрна оканне: *вороўчына, калудкі, одлыга, половынне, посадка*; дыфтонгі [yo], [yэ]: *муоля, куодаса, пуокуць, пуоўня, руок, чырыэня, шквуорка, сокыэра*; вымаўленне пад націскам [i] на месцы былога [ѣ]: *вік, літнік, тінь, квітка*; цвёрдасць зычных перад [e], [i]: *быскрай, бызрукаўка, здыхавына, кубэлэц, мбглыцы, нэбо, рубэль, сажалныкі, сіны, скорлупына, сыло*; галосны [y] на месцы *o: *лухачы, лужок. ослун, пуднічэ, кут*; адсутнасць дзекання і цекання, вымаўленне мяккіх [д'] і [т'] або цвёрдых [д], [т]: *тінь, діжка, котюба, дывытысь, цыдылок, молодычок, работынне*; форма інфінітыва на -ты пасля галосных: *бачыты, вспомянаты* і інш.

БУСЭНЬ м. Бусел. *Бусьні збыра́лыся ў кучы і готóвылыся одлыта́ты.*

БЫЗРУКАЎКА ж. Безрукаўка, вопратка без рукавоў. *Бызрукаўку Мары́на пошы́ла за старэ́і дыта́чыі шубы.*

БЫСКРАЙ м. Свет, сусвет. *Міха́ль пропа́ў у быскра́і і ныхто́ ны відаў, дэ вун жыў.*

ВІК м. Стагоддзе, век. *Наступы́ў но́вы два́цэт пэ́ршы вік.*

ВОРОЎЧЫНА ж. Вяроўка. *Вороўчына бу́ла старэ́я і лопну́ла.*

ВУН займ. Ён. *Змі́і збыра́юцца ў лісы, вуны ка́тыцца клубкамі, ліпш гэ́того ны ба́чыты.*

ВЫЭШКІ мн. Столь у хляве. *На выэ́шках до́брэ со́хла цыбу́ля.*

ГАЧКА ж. Матыка. *Га́чкою до́брэ по́лоты го́род.*

ГІЧКА ж. Бацвінне. *Ната́ша хутко́ на́рва́ла гі́чкі, і ма́ма бу́ла дово́льна ё́і по́мошчы.*

ГОВЭЧКА ж. Авечка. *У го́род забі́глы говэ́чкі і наро́былы мно́го шко́ды.*

ГОЙДАЛКА ж. Арэлі, гушкалка. *Але́ська му́чно лю́была го́йдалку і кача́лася на ю́і часа́мы.*

ГОКО н. Вока. *Го́кі ў ді́да булы́ тя́жкі і ны хоты́лі отќрыватысь.*

ГОСЭНЬ ж. Восень. *Го́сэнь у гэ́тум ро́цы бу́ла вэ́льмо бога́та.*

ДІЖКА ж. Дзежка, драўляны посуд для заквашвання цеста. *Ті́ста зро́былося по́ўна ді́жка, і ё́го роскла́лы ў фо́рмы.*

ДЫВЫТЫСЬ незак. Глядзець. *Повсы́ла зобра́лось дывы́тысь на сва́рку п'яных мужы́кув.*

¹ Леванцэвіч Л.В. Атлас гаворак Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці. Лексіка. Брэст, 2001. С. 36.

ДЮРО́К м. Струмень. *Малы́ ны відаў, шо робы́ты, бо дюрóк бу́льшаў і бу́льшаў.*

ЗА́СЛУНКА ж. Засланка для закрывання топкі печы. *Ма́ма закры́ла за́слунку, і е́да остáлася те́плым на вэ́сь дэ́нь.*

ЗДЫ́ХАВЫНА ж. Сонечнае спляценне. *Од уда́ру пуд зды́хавыну Мі́шка сомліў і ўпаў.*

КАДУ́ШКА ж. Кадушка для захавання мукі. *Усі́ каду́шкі бу́лы поўны мукі́.*

КАЛБАСО́Н м. Каўбаса з вантробаў. *Калбасо́н буў сма́чны, у мі́ру пасо́бяны.*

КАРТО́ПЛЯ ж. Бульба. *У гэ́тум ро́цы карто́пля бу́ла слаба́я.*

КВІ́ТКА ж. Канец пабудовы хаты. *На кві́тку Га́нна поклы́кала родню́ і сусі́дов і бу́ла вэ́льмо ра́да.*

КОЛІ́ЙКА ж. Чарга пасвіць кароў. *Колі́йка вы́пала на субо́ту, і гөро́цкіе помо́глы отпа́свыты кору́в.*

КОЛУ́ДКА ж. Распілаванае на часткі ўпоперак дрэва, калода. *Лыжа́ла цы́ла ку́ча колудок і бу́льшых, і мэ́ншых.*

КОТЮ́БА ж. Прылада, якой выграбаюць жар і попел з печы. *У кутку́ сто́яла котю́ба.*

КРУЖУ́ОК м. Дошка для рэзкі прадуктаў. *Кружу́ок буў дубо́вы і в́сгд́а выгляда́ў но́вым.*

КУБЭ́ЛЭЦ м. Кубел, дзежка з векам для захоўвання сала, мяса. *У кубэ́льцы оста́лося зусі́м ма́ло са́ла.*

КУО́ДАСА ж. Мяцеліца. *Куо́даса ны ды́вала откры́ты гочэ́й.*

КУ́Т м. Кот. *Ку́т попросы́вся на двур.*

ЛІ́ТНІК м. Частка хаты, дзе жывуць летам. *У лі́тніку до́брэ адпочыва́лося.*

ЛУ́ЖОК м. Ложак. *Трэ́е суток Стыпа́н проваля́вся ў лу́жку.*

ЛУХА́ЧЫ мн. Дурніцы, буякі. *Мы пошлы ў лі́с і назбыра́лы мну́го лухачу́в.*

ЛЮБО́ШЧЫ мн. Каханне. *Іры́на ві́дала мно́го пі́сен про любо́шчы.*

ЛЯ́НДРЫ́НКІ мн. Прысмакі. *Ма́шка росла́ на ля́ндрывках і ю́й бу́ло тя́жко пыры́строі́тысь до дру́гіі жы́знi.*

МО́ГЛЫ́ЦЫ мн. Могілка. *Доро́га до мо́глыц бу́ла зусі́м розлі́зла.*

МО́ЛОДЫ́ЧОК м. Маладзік. *Як мо́лодычо́к, трэ́ба ўспі́ты з усі́мы загото́ўкамі на зы́му.*

МУ́ОЛЯ ж. Гразь, размяклая глеба. *По муо́лі бу́ло тя́жко і́ты.*

НЭ́БО н. Неба. *На нэ́бі ны бу́ло ны обла́чка.*

ОДЛЫ́ГА ж. Адліга. *Морóз одну́стыў і поча́лася одлы́га.*

О́ЗЭРО н. Возера. *О́зэро так і тяну́ло до сыбэ́ ў гэ́ты гара́чы і сухі́і дні.*

ОСЛУ́Н м. Невялікая лава. *На двур вы́ныслі ослу́н, і ў́сім хопы́ло міс́цы.*

ПАПІ́Р м. Каляровая гафрыраваная папера. *Папі́р бу́в усякі́х цві́тув, і ё́го бу́ло вэ́льмо мно́го.*

ПО́ЛОВЫ́ННЕ н. Апілка, пілавінне. *Іва́н прыно́с два мышкі́ по́ловы́нны.*

ПОПА́Р м. Поле, якое ніколі не апрацоўвалася. *По попа́ры бі́галы ді́ты, ходы́лы гу́сы і ка́чкі.*

ПОСА́ДКА ж. Маладыя дрэўцы. У *поса́дцы* *вы́росло* *мно́го* *масляку́в*, *хоті́лося* *іх* *збыра́ты*.

ПОЧТА́РКА ж. Паштальён. *Почта́рка прынысла́ газэ́ты*, *іх* *трэ́ба* *прочыта́ты*.

ПРЫСА́ДЫ *мн.* Дрэвы каля хаты. За *прыса́дамы* *ны* *було́* *выдно́* *ха́ты*.

ПУДПІ́ЧЭ *н.* Падполле, маленькі падвал у хаце пад падлогай, пад печчу. *Міша залі́з у пудпі́чэ і набыра́ў картóплю*.

ПУО́КУТЬ ж. Месца для абразоў. *Уся́ пуо́куць* *була́* *обві́шана* *іко́намы*.

ПУО́ЎНЯ ж. Поўня. *Ме́сяц буў у пуо́ўні*, *і шынкава́ць копу́сту* *було́* *ны* *мы́жна*, *бо* *будэ́ мя́кка*.

ПЫКО́ТА ж. Спякота, спе́ка. *Була́* *такáя пыко́та*, *шо* *ны* *було́* *чым* *ды́хаты*.

ПЫТЭ́ЛЬНЯ ж. Патэлья. *На пытэ́льні* *жа́рыліся* *я́йца*.

РАБОТЫ́ННЕ *н. зборн.* Рабаци́нне, вяснушкі. *На́сточка* *була́* *ў* *работы́нні*, *алэ* *гэ́то* *е́і* *однó* *кра́сыло*.

РАДЮ́ЖКА ж. Пакрывала на ложкак. *На хва́йную* *радыо́жку* *лёг* *поспа́ты* *кут*.

РÓВЭР *м.* Веласіпед. *На нóвым* *ро́вэры* *вэ́льмо* *ху́тко* *э́халася*.

РУБЭ́ЛЬ *м.* Рубель, жэрдка, што замацоўвае груз на возе. *Іва́н* *забу́ўся* *ўзя́ты* *рубэ́ль*, *і* *мно́го* *сі́на* *нымóжна* *було́* *паложы́ты* *на* *вуз*.

РҮО́К *м.* Год. *Всі* *жада́лы* *на* *другі́й* *руо́к* *змін* *до* *лі́тшио*.

САГА́Н *м.* Чыгун. У нóвым *сага́не* *вары́лыся* *шкву́ркі*.

САЖА́ЛНЫКІ *мн.* Тыя, хто садзіць бульбу. *Сажáлныкув* *назбыра́лося* *мно́го*.

СІ́НЫ *мн.* Сені. У *сі́нях* *було́* *тэ́мно*, *і* *Ю́рка* *ныя́к* *ны* *муг* *найты́* *двэ́ры* *ў* *ку́хню*.

СКОРЛУ́ПЫНА ж. Шалупайка, шка́рлупі́на. *Скорлу́пына* *була́* *то́нынька*, *погэ́тому* *кура́м* *трэ́ба* *було́* *да́ты* *ме́лу*.

СКУПЫ́РДЯЙ *м.* Скупы чалавек, скнара. *Фома́* *на* *ўсю* *о́кру́гу* *слы́ў* *скупы́рды́ем*.

СОКЫ́ЭРА ж. Сякера. *Соки́эра* *лыжа́ла* *на* *по́лцы*, *а* *Мыхась* *ны* *муге́і* *ныя́к* *найты́*.

СЫДЫ́БА ж. Сядзіба. *Сыды́ба* *коваля́* *була́* *пры* *са́мум* *лі́сы*.

СЫЛÓ *н.* Сяло, вёска. У гэ́тум *сылó* *жыло́* *мно́го* *печны́кув*.

ТОЎКЕ́НЯ ж. Таўчоная бульба, засмажаная салам і цыбуляй. *Тоўке́ня* *па́хла* *на* *всю* *ха́ту*, *і* *вэ́льмі* *хоці́лося* *і́сты*.

ТРА́ВЭНЬ *м.* Май. *Наступы́ў* *тра́вэнь*, *і* *ко́рув* *вы́гналы* *на* *па́шу*.

ТРЫ́БА ж. Участак лесу для вырубкі. *Тры́ба* *була́* *нывылі́ка*, *і* *за* *дны* *тры* *о́ід* *ду́маў* *з* *ёю* *спра́выты́сь*.

ТЫ́НЬ *м.* Тын, плот. *Ліса́* *вы́скочыла* *чы́рыс* *тынь* *і* *дала́ся* *ў* *по́лэ*.

УХУ́ОДЫ *мн.* Работа па гаспадарцы. *Уху́оды* *забыра́лы* *мно́го* *ча́су*, *а* *помогчы́* *ны* *було́* *ко́му*.

ХВА́ЙНЫ *прым.* Прыгожы. *Му́цно хва́йны був гэ́ты хло́пэц, і Мары́ні вун зра́зу понара́вывся.*

ХВА́РБА *н.* Фарба. *Трэ́ба купы́ты цві́тную хва́рбу для покра́скі вэ́лыко́дных яі́ц.*

ЦО́ГЛА *ж.* Цэгла. *Сусі́ды обложы́лы ха́ту цо́глыю.*

ЦЫ́ДЫЛОК *м.* Цадзілка. *Аню́та бу́ла а́кура́тна, і цыды́лок у ё́й в́сёгда́ буў чы́сты.*

ЧЫ́РЫЭ́НЯ *ж.* Чарэнь, ляжанка на печы. *Ды́ця́ посады́лі на чы́рыэ́ню одогры́ва́тыся.*

ШКВУ́ОРКА *ж.* Скварка, падсмажанае сала з мясам. *Шкву́оркі па́хлы на в́сю ха́ту.*

ШЫ́БЫНА *ж.* Шыба, шыбіна. *Шы́бына раско́ло́лася і трэ́ба робы́ты дру́гу.*

ГАРАДЗЕНСКІ ДЫЯЛЕКТНЫ СЛОЎНІК

Словы запісаны ў мястэчку Гарадная Столінскага раёна Брэсцкай вобласці. Гаворцы Гарадной і некаторых суседніх населеных пунктаў характэрна паўмяркае вымаўленне зычных перад галоснымі [e], [i], а таксама наяўнасць «закрытых» галосных [ê], [ô]. У нашых матэрыялах адзначаныя рысы спецыяльна не абазначаны.

Аўтар удзячны вучням і настаўнікам Гараднянскай СШ за дапамогу ў зборы і апрацоўцы матэрыялу.

АБІШЧО БАЯТЫ *незак.* Гаварыць бязглуздзіцу. *Твоі дыты учора бушавалі, да абішчо баялі. Роспуста а нэ дэцюкі.*

АГА БРА *выкл.* Выказванне згоды. *Ідэшдохаты? Ага бра.*

АЛЮШКІ *выкл.* Вокліч, якім праганяюць жывёлу.

АНЦІХРОСТ *м. зневаж.* 1. Бязбожнік. 2. Неакуратны чалавек. *Защечісіа, а то ходыш, шо той анціхрост.*

АПЁЛЬКА *ж.* Пятля ў вопратцы. *Заший апельку, бо расчіпваецца куртка.*

АФЁЛОК *м.* Чалавек які робіць яўнае глупства. *Гэто тые афёлкі понажгіралісіа да понароблялі.*

БАБА *ж.* 1. Старая жанчына, бабуля. *По ягоды одны бабы ходять, молодых мало.* 2. перан. Бязвольны мужчына. *Шо то за чоловік, ріхтык бі баба.*

БАБЗНО *н. і ж., зневаж.* Няўкладная, грубая жанчына. *Гэта молодыца гэ ньяке бабзно.*

БАБКА *ж.* 1. Камякі з таўчоной бульбы. *Твоя бабка уже здубенела стоячы.* 2. Бабка для кляпання касы. *Е бабкі гострыі і плоскіі.* 3. Абабак, падбязрозавік. *Як пойдэш по грібы, шоб бабок нэ браў.* 4. памянш. да “бабуля”. *Ньяка бабка невелічка пріносыла!*

БАБОЧКА *ж.* Матылёк. *Ньякіх бабочок поналетало, зкуль воны взялісіа?*

БАГОН *м.* Багульнік. *Вона чаю з багну наробіла.*

БАГУК *м.* Свіны страўнік напоўнены мясам з прыправамі. *Як выкопалі бульбу, то тая молодыца багука прынесла.*

БАЛАГАН *м.* Непарадак, шум, верхал. *Шчо ві тут за балаган розвелі. А ну марш отсюда!*

БАЛАМУТ *м.* Чалавек які путае і каверкае інфармацыю, ўносіць сумяціцу. *Гэто той баламут ёго надоумів, бо вун сам ніколі нэ догадавсіа б.*

БАЛЁЯ *ж.* Ванначка для мыцця бялізны. *Коб до обіда наносыв поўну балею воды.*

БАЛО *прысл.* Бывала. *Тож бало і мі дурныцу всяку плескалі языкамиі, а тэпер на дэтэй крычымо.*

БАРЫ́ЛО *н.* Драўляная пасудзіна для захавання алкагольных напояў, 5-10 л.
Коб ты подывіўса на ёго з ранку: голова шо тэе барыло.

БАТЮШКО *н.* Святы айцец. *Батюшко казаў, шоб на службу ішлі.*

БАЧЫШ *выкл.* Вокліч чалавека, які вельмі уражаны і абураны. *Бачыш, шо робіцца, всю бульбу потопталі!*

БАЯТЫ *незак.* Размаўляць. *Як прыйдэш, тоды і побаемо.*

БЕЗУГА́ЛУ *прысл.* Бесперапынна. *Нашлі крохі ягод і безугалу до вечора бралі.*

БЕЗУРО́КУ *прысл.* Няўрокам. *Абі безуроку обішлоса.*

БЕ́ЛЕНЬ *м.* Блёкат. *Скрывіўса так бі беленю об'еўса.*

БЕ́ЛЬМА *мн.* зневаж. Вялікія вочы. *Годы уже бельмамі плюскаты, іды роби давай.*

БЕРЕ́МЬЕ *н.* Бярэмак. *Набері поўнэ берэмье дроў і іды тоті баню.*

БЕСТЫ́ДОК *м.* Бессаромны. *Коб ты побачыла, шо тые бестыдкі там нарабілі.*

БІ *злучн.* Быццам. *Ты бі на весэлле вырадывса.*

БОЎТУ́Н *м.* Ненайграная яйка, якое сапсавалася. *У тому кублі усы яйца боўтуны.*

БРЕХУНЕ́Ц *м.* Від гаршка. *Орсень одных брехунцов нарабіў.*

БРОХА́НЫТЫ *зак.* Наліваць што-небудзь многа. *Взяў да наброханых поўнэ ведро гэтой отруты.*

БУГА́Й *м.* Бык. *Забегала мая коровка да до бугая веда.*

БУ́ДКА *ж.* 1. Сабачая будка. *Нэ гаўкай, марш у будку!* 2. Крыты грузавік. *Унэ, машына з будкою поехала.*

БУЛЬБЯНЫ́Й МЛІНЦЫ́ *мн.* Дранікі. *Шоб тэпер на вечэру бульбяных млінцов нарабіла.*

БУ́МКАЛО *н.* Балбатун. *Ходыў, бумкаў, бумкаў той бумкало – надоеў шо гурка рэдка.*

БУ́РКАЛО *м., ж., н.* 1. Сварлівы чалавек. 2. Чалавек невысокага росту, які вельмі важна сябе паводзіць. *Ходыў там важны, шо тэе буркало.*

БУ́РКІ *мн.* Ватнія валёнкi. *Муй стары за зыму всы буркі стоптав.*

БУ́СЬКО *м.* Бусел. *Зноў бусько по гораду ходыць.*

БУ́СЯТЫ *незак. дзіцяч.* Цалаваць. *Ходы сюда побусяю да перестане.*

БУШО́ВІЛО *м* Гарэза. *Той хлопціско, ге няяке бушовіло. Ны мінуты не пасэдыць.*

БЭ́ЙЛА *ж.* зневаж. У выразе: **ШЧО ТАЯ БЭ́ЙЛА.** Пра вельмі п'янага чалавека. *Напіўса, шчо тая бэйла!*

ВАЎКА *ж.* дзіцяч. Рана, нарыў, загнаенне. *Полез пальцамі да всы ваўкі пороздыраў.*

ВЕЛІКДУ́Р *м., зневаж.* Падлетак высокага росту. *І гэтой велікдур з дэ́тмі звязавса.*

ВЕЛІ́КОННЕ *н.* Вялікдзень. *После веліконня позбіраюцца дыты, то хоть бульбу посадым.*

ВЕ́ПРІК *м.* Кабан. *Заўтра заб'ем весняного вепріка і напхаем тобі трібуха.*

ВЕ́ЧКО *н.* Накрыўка на слоік. *Позрывало всы-всы вечкі з банок.*

ВІГЛІТАТЫ *зак. зневаж.* Хутка выпіць. *Это той чорны котыско всэ молоко віглітав.*

ВІЛКІ *толькі мн.* Вілы. *Возьмі вілкі і поможеш сыно на вішкі укінуты.*

ВІРОДОК *м. і ж.* Дзіця, якое адрозніваецца сваімі паводзінамі ад другіх дзяцей. *Усы дыты бі дыты, а гэто неякі віродок!*

ВІТЫ *незак.* 1. Матаць ніткі. 2. Выць (пра ваўкоў, сабак). *Учора так собаки вілі і так страшно, да шчі уночі.*

ВІШКІ *толькі мн.* Гарышча у хляве. *На вішках добре сыно трамбуй.*

ВІШЧЭРКА *ж.* Вышчарка. *Хватыць ужо скаліўса, вішчэрка!*

ВОЗДВІЖЕННЕ *н. рэліг.* Крыжа Гасподня Ўзвіжанне. *Казалі шо после воздвіжэння поедуть.*

ВОНА *ж.* Яна. *Дэ баба? Вона бульбу пошла полоты!*

ВСЫ *займ.* Усе. *Всы пошлі по ягоды.*

ВСЭ *займ.* Усё. *Всэ жіто забірай.*

ВУЖ *м.* Раменная частка хамута.

ВУН *займ.* Ён. *Вун пойшов по дрова.*

ВУЧЫТЭЛЬ *м.* Настаўнік. *Як зайдэш у клас, то з вучытэлем поздоровайса.*

ВУШАЙ *м.* Чалавек з вялікімі вушамі. *Глянь, вунь той вушай пошов.*

ВУШАТЫ *прым.* Чалавек з вялікімі вушамі; гл. ВУШАЙ

ВЫВАРКА *ж.* Ёмкасць на 30-40л. *Потоўчы свінням выварку бульбы!*

ВЫДЕЛВАЦЦА *незак. нов.* Сваімі паводзінамі ставіць сябе вышэй за іншых. *Прыходоў кум і так ужо выделваўса, шо куда твое дыло.*

ВЫКОБЕЛЬВАЦЦА *незак.* Задавацца. *Годы выкобельваўса, іды роботы лети!*

ВЫЛУПІЦЦА *зак. зневаж.* Утаропіцца. *Кажу ёму, шоб збірав сваі манаткі і уматваў до своей матэры – а вун як вылупіўса, шо і слова нэ сказав.*

ВЫШКА *ж.* Тэлевізійная антэна. *Моі хлопці як поставілі вышку, то Украіна стала показваць.*

ГА *выкл.* Просьба паўтарыць што-небудзь. *Ты ужо наеўса? Га!?*

ГАЛАШОВАТЫ *прым.* Непаседлівы. *Сядь посэды – галашоваты!*

ГАЛУШКІ *мн.* Клёцкі. *На обед шоб галушкі булі!*

ГАМАТЫ *незак. дзіцяч.* Есці. *Ну пошлі гаматы – потым пограешса.*

ГАРАБЕЙ *м.* Варабей. *Гараб'і поклёвалі всэ насенне.*

ГАРАПА *ж.* Бізун з разной ручкай. *Муй як корові погнаў то і гарату узяў. Бо мошкі да нэслухаюцца.*

ГАРЦОВАТЫ *незак.* Бушаваць. *Годы гарцовалі, марш спаты.*

ГЕНДЭЛЬ *м.* Сумніўная справа. *Пошлі мі на тую роботу. А то нэ работа а нэйкі гэндэль.*

ГІДКІ *прым.* Брыдкі. *Гэтой хлопчэско такі гідкі зробіўса.*

ГІЗУНТЫ *толькі мн.* 1. Унутранасці чалавека. 2. Здароўе; нервы. *Ты мнэ всы гізунты вымотаў.*

ГЛУШМАН *м. зневаж.* Чалавек, які мае праблемы са слыхам. *Сходы по воду – глушман.*

ГО́ДЫ *присл.* Хопіць; дастаткова; спыніся. *Годы гарцовалі, марш спаты!*
Годы робілі ужэ пора і перекуріты. Годы ужэ ехаў – пріехалі! Годы броханьў –
ужэ і так поўнэ ведро.

ГО́ЗЕРО *н.* Возера. *Хлопці на гозэро пошлі купатыса і рыбу ловіты.*

ГО́ЛКА *ж.* Іголка. *Я голкую уколоўса.*

ГОЛОВОСЫ́К *м. рэліг.* Свята: Адсячэнне галавы Іана Хрысціцеля. *Тэпер*
головосык! Святкуй а нэ робі.

ГОРЭ́ЛЫ *прым.* Аранжавы (колер). *Поехав горелы автобус з лесныкамі.*

ГО́РОН *м.* Печ для абпалу гаршкоў. *Это нэ пожар, а з горона дым валіть.*

ГРУ́БА *ж.* Грубка. *А грубу ужэ так натопіў, шо аж лапно потрескало.*

ГУ́З *м.* Гузік. Як ужэ так можна ходыты – вси гузы поодпандэжваў.

ГУ́ЗАКА *ж.* Насякомае. *А ньякіх гузак поўну комнату напускаў.*

ГЭ́ПНУЦА *зак. экспр.* Моцна ўдарыцца пры падзенні. *Учора так*
гэпнувса, шо і зарэ нога боліть.

ДАВ ДУ́БА *фраз.* Памёр. *Учора поехалі по дрова і ў лесы вун і дав дуба.*

ДОПІ́РУ *присл.* Толькі што. *Допіру буў, а куда подавса хто ёго знае.*

ДРУК *м.* Кій. Зараз як возьму друка, то ты у менэ дысятому закажеш!

ДУ́ЛЬКА *ж.* Груша (Плод і дрэва). *Кажуть твоі дулькі смачны! Дай*
покоштоваты?

ДУ́РБАЛКО *м.* Праставаты, няхітры чалавек. *Гэто ж вун просто так*
сказав – дурбалко!

ДЫВІ́ЦЦА *незак.* Глядзець. *Учора ходылі весэлле дывіцця.*

ДЫ́ЛО *н.* Справа. *Твое дыло – языком ляпаты абі-шчо.*

ДЫ́ЎКА *ж.* Дзяўчына. *Дэўкі на танцы не пошлі, одны хлопці.*

ДЭ *присл.* Дзе. Дэ ты ходыв?

ДЭВУ́ЛЯ *ж. зневаж.* Дзяўчына з дрэннымі паводзінамі. *А гэты дэвулі унь*
шо там учверлі.

ДЭ́ТЮК *м.* Малады хлопец. *Той дэтюк тобі свуй?*

ДЯ́ДЫНА *ж.* Дзядзькава жонка. *Кошульку дядына дала.*

ДЖЫ́ГНУТЫ *зак.* 1. Уджаліць. *Пчола джыгнула. Да так, шчо ўся морда*
опухла. 2. Уцячы. *Покрутывса крохі, а потом так джыгнуў, шо і слід простыв.*

Е *Ёсьць.* Як грошы е, то беры!

ЖА́БОР *м.* Забруджаная стаячая вада. *Нэ йды туда купацца, там жабор!*

ЖАЛЕ́ЗНЯК *м.* Штыкавая лапата. *Коб узяў жалезняка і позасыпаў вси рові,*
шо понакопваў.

ЖЭ́РТЫ *незак., зневаж.* Эсці. *Хватыть жерты – ходы помогаты!*

ЖУПА́Н *м.* Верхняе адзенне, паліто. *Бері жупана да пошлі ужэ.*

ЖЫ́ЖА *ж. дзіцяч.* Агонь. *Нэ лезь у грубу а то жыжса укусыть.*

ЗАЛЕ́ЗНЫ *прым.* Жалезны. *Сходы до Жірака, хай тобі залезны зробіть.*

ЗАЛЕ́ЗНЯК *м.* (Гл. Жалезняк).

ЗАЛЕ́ЗО *н.* Жалеза.

ЗА́МЕЖОК *м.* Частка неўзаранай зямлі каля агароджы. *Пойду замежкі*
поскосьваю.

ЗАПО́ЙЫНЫ *толькі мн.* Заручыны. *У Мэдведя запойыны заўтра.*

ЗАТОЎКА ж. Тлушч, які знаходзіцца ў брушной поласці свінні. *Котыска усю затоўку погідылі.*

ЗГІДЫТЫ н. Сапсаваць. *Всю градку згідыў.*

ЗДАТНЫ м. Здолны. *Гэтой до всёго здатны.*

ЗДОХЛЯ м., ж., н. *зневаж.* 1. Вельмі худы. 2. Хваравіты. *І тая здохля шы бітыса лезэ.*

ЗДУБЭНЫТЫ зак. Замёрзнуць. *Учора, як був у дорозы, добре здубеныў.*

ЗЕЛЮНЫЦЫ мн., **ЗЕЛЮНЫЦА** ж. Зялёнка, радоўка жоўта-зялёная. *Нэма зелюныц у погоні.*

ЗЛІВАЧ м. Від гаршка. *Скажі Орсэню хай злівачов наробіть.*

ЗЛЯКАЦЦА зак. Спужацца. *Муй хлопец злякавса вельмі.*

ЗЭЛЛЕ н. Пустазелле. *Усёй город зэллею зарос – а вона одны ягоды правіть.*

ЗЮЗЯ ж. *озіцяч.* Холад. *Зюзя на дворы.*

ІРОД м. лаянк. Чалавек, які сваімі паводзінамі падобны да біблейскага персанажа. *Ірод – ты уже всы гізунты достаў!*

КАГАЛО н. Адасоблены людскі род. *А гэты усым кагалом по ягоды пошлі.*

КАЛАМУТЫТЫ незак. Нудзіць. *Нэ пойду на прычіну, а то нэзчо каламутыть.*

КАЛІТКА ж. Палявая сумка. *Дай калітку, заўтра в лес пойду.*

КАЛІТЫ незак. Бяліць. *Учора печ каліла да нэ было колі прыйты.*

КАЛЮГА ж. Лужына. *Знов по калюгам ходыў!*

КАПА ж. Пакрывала.

КАПЛЮ прысл. Крыху. *Каплю подожды!*

КАРАЧУН м. Чалавек з крывымі нагамі. *Той мужчына і хороші, але ньякі карачун.*

КАРТОЧКА ж. Фотаздымак. *А карточкі будэтэ робіты?*

КАЧАЛО н. Прыстасаванне качаць бялізну, качалка. *Зарэз як возьму качало то ты у мэнэ поскачэш!*

КВАЧ м. Мокрая ануча. *Вымокла ў ягодох, шо той квач.*

КІЛЁ н. Кілаграм. *Іды купі кілё сахару.*

КІРДУПЕЛЬ м. Малая вопратка. *Нэ накладай гэтэ пальто, воно уже кірдупель.*

КІШКОЁД м. Карэнны жыхар горада Століна. *У, кішкөөд, сало нэ есть, но ковбасу давай!*

КЛЕНДАТЫ прым. *зневаж.* Чалавек з крывымі нагамі і нязграбнай паходкай. *Твуй чоловік бі ньякі клендаты ходыть.*

КЛУНЯ ж. Свіран. *Поносыш бульбу у клуню.*

КНУР м. Племянны кабан. *Прыды завтра кнура вылешаем.*

КОВТУНЫ мн. 1. Валасы з вялікай колькасцю віхроў. 2. Недагледжаныя валасы. *Возьмі расчоску да ковтуны свої прігладь.*

КОДЛО н., **КОДЛА** ж. Род. *Там вся їхняя кодла була.*

КОЗЛЯКІ мн. Усе ядомыя грыбы. *Трэба пойты крахі козляков на боршч назбіраты.*

КОЛЕНШЧЫНА ж. Белая тканіна, на якой рабілі вышыўкі. *Возьмі тую коленишчыну, а гэтую нэ чэпай.*

КОЛЕСНЫ прым. Даўні. *Шо ты мны неякого колесного піджака прынесла.*

КОЛІВАНКА ж. Арэлі. *Дайтэ уже і гэтым коліванку.*

КОЛКІ мн. Агароджа са штыкетніку. *Од вуліцы погнылі моі колкі.*

КОПАНЫЦА ж. Матыка капаніца. *Копаныцу в рукі і марш бульбу копаты!*

КОПІЦА ж. Невялікі стог. *Унё трі копіцы сына – наші!*

КОРКІ мн. Абцасы. *Учора так гуляла, шо вси коркі подлеталі.*

КОСЫ мн. Валасы. *Нэшчо твоі косы зусым поредэлі.*

КОТЫСКО м. 1. Вялікі кот. 2. Шкадлівы кот. *Это твой котыско моі цыплюкі подушыў!*

КОЎЗАНКА ж. Каток. *Зноў на коўзанцы буў і дохаты нэ шов!*

КОЦ м. Шарсцяная коўдра. *Одного коца мало будэ, дайтэ два.*

КОШТОВАТЫ незак. Каштаваць, спрабаваць страву. *Дай покоштоваты!*

КОШЭЛЬ м. Ёмкасць для збору ягад, кош. *Нэма ныц ягод, оно два кошэлі ледь набралі.*

КРАМ м. Рознакаляровая тканіна. *У лавку такі файны крам прывезлі.*

КРАСНОГОЛÓВЕЦ м. Падасінавік. *Два ведро краснаголовец у Зайцовых набрала!*

КУЛЁВІК м. Мех, які ўмяшчае 50 кг. *Прівёз з заработкув 20 кулёвікув зерна.*

КУХАЙКА ж. Фуфайка. *Знов новую кухайку помарав.*

КУХЛІК м. Збанок. *Возьмі того кухліка і сходы по молоко.*

ЛАВОШНІЦА ж. Прадавец. *Лавошніца нэ правільно здачу дала.*

ЛАПНО н. Мел, няпаленая вапна. *Прынэсы лапно, хату каліты будэм.*

ЛЕЁШКА ж. Градка. *Две лешкі докопаю і пріду.*

ЛОДЫР м. Гультай. *А гэты нэ пошов. От лодыр упіроваты!*

ЛОХАЧІ мн. Буякі. *Набралі кошыль лохачов.*

ЛУПЕНЬ м. Лупцоўка. *Як зловім на своёй вуліцы, то доброго лупеня получім!*

МАКО́ТРА ж. 1. Вялікая гліняная міска, у якой цёрлі мак і каноплі. 2. Галава. *Коб ты шы на свою макотру наложів!*

МАКО́Ш м. Від гаршка. *Невелічкі, бі макош.*

МАМЗЭ́ЛЬ м. Гаршок ёмкасцю 0.5 – 0.7 л. *Купі два мамзэліка на кашу.*

МАНЬКОВЕ́Ц м. 1. Вулічная мянушка. 2. Жыхар вёскі Манькавічы. *Маньковец тепер багато бульбі накупаў.*

МАРА́ ж. зневаж. 1. Фантастычная істота, якая мае непрыглядны выгляд. 2. Надакучлівы чалавек. *Одчэпіса од менэ, а то прістав, шо тая мара!*

МАЦЫЯ́ ВЭЛІ́КА м. і ж. Чалавек, які крыўдзіцца з-за нейкай дробязі. *От, подумаеш -- мацыя веліка!*

МА́ЧУХА ж. Мачаха. *Это не ёго маты, а мачуха.*

МЕДВІ́ДЬ м. 1. Мядзведзь. 2. Вулічная мянушка. *Это Мэдвідёвы куры ходять.*

МЕРЕ́Ц м. Нябожчык. *Учора мерец прыснывса, шо і зарэз коліна трасуцца.*

МЕСТО́ н. Цэнтр вёскі. *Збірайса на место сходым.*

МІШУГІ́Н м. 1. Недалёкі чалавек. 2. Дурань. *Шо ты нарабіў? Ну ты і мішугін!*

МОГЛІЦА *только мн.* Могілки. *Заўтра тра пойдзі на могліца попрібіраты крохі.*

МОЛОДЫЦА *ж.* Маладая замужняя жанчына. *От тая файна молодыца пріходыла.*

МОРДА *ж.* Шчака. *Глянё, усю морду вымазаў.*

МОНЯТЫ *незак.* Рабіць што-небудзь вельмі павольна. *Нешчо моняв, моняв, але так і не взяў.*

МУРЗА *ж.* Чалавек з нямытым тварам. *Іды морду умый а то шо тая мурза ходыш.*

МУСЫТЬ *присл.* Мабыць. *Мусыть будэ дождж.*

МУТЮН *м.*, **МУТЮНЫСКО** *м.* Падманшчык. *Ну ты і мутюныско.*

МУТЫТЫ *незак.* Хлусіць. *Довго ты будэш мутыты, колі ты ўжэ правду скажеш.*

МЛІНЦЫ *мн.* Бліны. *От тэпер смачны мліны получіліся.*

МІШАРЫ *мн.*, **МІШАР** *м.* Махавік жоўта-руды, імшарнік. *Ны, я по мішары ходыв, бо белых нэма.*

МЭТЭР *м.* Кубічны метр; цэнтнер. *Выпісалі усёго метэр дров, да што хоч роби цэлу зыму.*

НАЛІСНІК *м.* Тонкі блін з тварожнай начинкай. *Налісныкі после боршчу получітэ.*

НАЛІХО *присл.* На што гэта табе патрэбны. *Наліхо ты гэто собі шукаеш.*

НАРЭЗАЦЦА *незак.* Ужыць многа алкаголю; напіцца. *Нарэзаўся, шо свіння.*

НАХАБІЦЦА *ж м.* Стаць, зрабіцца нахабным. *Так нахабіўся, чуть біцца нэ лез.*

НЁНДЭ *присл.* Тут. *Нёндэ паложітэ.*

НЁНДЭЧКІ *присл.* Тут. *Нёндэчкі паложітэ.*

НЭ ЗАЙМАЦЦА *незак.* Не чапаць. *Нэ займайся з дытятэм!*

НЭБОЖ *м.* Пляменнік. *Нэбож, ты будэш слухацца, чы як?*

НЭГОДЯШЧІ *прым.* Нягодны. *Кінь гэтого мешка, вун негодяшчі.*

НЭХОРУЗНЫ *прым.* Непрыгожы. *Гэтой хлопчэско такі нэхоружны.*

ОБЕДЫШЧЭ *н.* Памінальны стол. *А вун хоть прішов на обедышчэ.*

ОБІХОДОК *м.* Паўсяднёная патрэба. *Назбірала грібов, да здала, шоб хоть на обіходкі копейчына була.*

ОБОРА *ж.* 1. Абора. 2. Кароўнік. *На Шобашиці обору перекривалі.*

ОГЕР *м.* 1. Жарабец. 2. Ганарлівы і задзірысты чалавек. 3. Істота з вельмі вальяжнай і самаўпэўненай паходкай. *Глянё, наш півень, шо той огер ходыть.*

ОДПЭРЫТЫ *зак.* Адлупцаваць. *Ох і одпірыў, шо тую сідорову козу.*

ОНОЖ *займ.* Толькі. *Онож нэ іды тудя.*

ОПЦЭНЬКІ *мн.* Абцугі. *Отвэрткою нэ вікрутыш, опцэнькі возьмі!*

ОСЕЛЁНЕЦ *м.* Селядзец. *Пошлі в лавку оселенцов наберем.*

ОСТКІ *мн.* Сухая ігліца. *Нагрэбі осткув на подстол.*

ОСТУПІЦЦА *зак.* Адысці. *Оступіса – дай пройты.*

О ТОЖ *присл.* 1. Поўнасьцю з табой згодзен. 2. Згода. *О тож так і було.*

ОТОЧІНА *ж.* Таплёнае сала. *До вечора одна оточіна осталася.*

ПАЗІЮРЫ *мн.* Пазногці. *Хоть пазюры свої пообрезвай.*

ПАКОВА́ТЫ *незак.* Вельмі хутка і са смакам есці. *Усю коўбасу кот згідыў.*
Прыходю а вун уже пакуе.

ПА́СКА *ж.* Лінія. *Проведы паску да одреж рувно.*

ПЕЛЮ́ТКА *ж.* Палавінка гарбуза або капусты.

ПЕЛЮ́ТКОВЫ *прым.* Пра тое, што складаецца з палавінак чаго-н. *Сходы в лёх набері пелютковой капусты.*

ПЁ́РВІ *лічэбн.* Першы. *Мі з ягбдь перві прішлі.*

ПЕРЕПО́Й *м.* Момант даравання на вяселлі. *До перепой побула а потом пошла до хаты.*

ПЕ́ЦЯВА *ж.* Гразь. *Такая пецява зробілася, шо не пройты не проехаты.*

ПІТА́ННЕ *н.* Гальванічны элемент, батарэя. *Поедэш у Столін пітанне у батарейку купіш.*

ПЛОТ *м.* Агароджа. *Буду городытыся, а то уже усёй плот погныв.*

ПЛІ́ГАТЫ *незак.* Скакаць. *Хорош уже плігаты, а то стыны трасуцца.*

ПЛЯ́МКА *ж.* Дзвярны засоў. *Як двера зашчипляны будуць то подёргай за плямку.*

ПОВОДО́К *м.* Повад, павадок. *Возьмі поводка да зводым корову до бугая.*

ПОГО́НЯ *ж.* Густы, непраходны лес. *Нэма его дома у погоню по дрова поехал.*

ПОДЧЕРЕ́ВІНА *ж.* Ніжняя частка жывата свінні. *Возьмі занэсы подчеревіну да осторожно у кров нэ помарайса.*

ПОКО́Т *м.* Гарышча. *Это мусыть ньякі чужі кут дравса з нашім на покоты.*

ПОРОШКІ́ *мн.* Таблеткі. *Сходю в аптэку порошокв од голові наберу.*

ПОСА́ДКА *ж.* Малады лес. *Сходы у посадку по козякі, а то сэдыш шо той лодэр.*

ПОСТЭ́РОНКІ *м.* Пастронак. *Гэты твоі постэронкі ньякі нэгодяшчі – плуг косо ідэ.*

ПОСТО́ЛЫ *мн.* Лапці. *Додумайся шчі гэты черевікі порваты, то у постолах будэш ходыты.*

ПОСЭ́ДЮНКІ *толькі мн.* Вячоркі. *Ходыла до Любі на посэджункі.*

ПОТА́ПЦІ *мн.* Памінальная страва. *Зразу потапці а потом чарка.*

ПРА́СЛО *н.* Частка агароджы паміж двума слупамі. *Як дрова вёз, то трактором вэз прасло повалів.*

ПУ́ТО *н.* зневаж. Чалавек з павольнай рэакцыяй. *Гэтой хлопчіско шо тэе путо ходыть.*

ПУ́ХЛЯ *ж.* Лаянкавае слова. *Іды з пухляю да одчепі душу!*

ПУХЛЯТЫ́НА *ж.* Лаянкавае слова.

РА́ДІВО *н.* Радыё. *В 6 часов радіво заграе тоды і встанем.*

РАДНО́ *н.* Коўдра з саматканага палатна; пакрывала. *Сядь на радно а то у спіну натягнэ.*

РАДЮ́ГА *ж.* Дзяруга. *Осткі у радюзы прынэсэш.*

РÓВЕР *м.* Веласіпед. *Беры ровера і едь ў магазін.*

РОЗДВÓ *н.* Каляды. *Это уже ныколі после роздва будэ.*

РОСЧУ́ХАЦА *зак.* Прачнуцца. *Як росчухаешся, то прідэш на поле.*

РОПА́ ж. Мощны раствор солі. *Наробі ропі і пывымочвай стёгна.*

РО́ХЛЯ м. Бесхарактарны, падатлівы чалавек *Нэ мужчына а нямака рохля.*

РУБЕ́ЛЬ м. Жардзіна для ўціскання сена на возе. *Поехалі по сыно да рубля забулі.*

РЫ́ХТЫК у знач. прысл. Праўда. *Рыхтык вона ему поверіть.*

РЭ́ЙДАТЫ незак. Прыгожа пісаць. *Годы рэйдаў, сходы у лаўку.*

РЭ́МЗАТЫ незак. Плакаць. *Хватыць ужэ рэмзаты, тобі ж нэ боліть.*

САЛІ́НА ж. Кусочак сала. *Возьмі саліну яку да йды скорэй.*

СА́ПА ж. Прылада для праполкі.

СА́ПАТЫ незак. Матычыць. *Пошлі жонкі буракі сапаты.*

СВЕ́ДЭР м. Світэр. *О той файны сведэр, тэплі.*

СВІ́Т м. у знач. прысл. Вельмі многа. *У мэнэ роботы світ.*

СЕМІ́РОГІ мн. Від ядомых грыбоў: вожычнік караляваты. *Мой одных семірогов назбірав.*

СІ́ТРО н. Ліманад. *Муй натрубівса сітра.*

СКО́КАНКА ж. Дзіцячая гульня. *Нэ крутытэса тут, ідытэ у скоканку пограйтэ.*

СОБА́РНО н. і м. 1. Вялікі сабака. 2. Шкадлівы сабака. *Ныякі собарно хлопца перелякав.*

СОКІ́РА ж. Сякера. *Возьму сокіру і пойду дрова секты.*

СО́ПУХА ж. Саж. *Як гэто ты у сопуху выробівса, шо тая мара.*

СОША́ ж. Асфальтаваная дарога. *Лісцянкі – гэто аж там, за сошэю.*

СПО́ЁК м. 1. Нікчэмны чалавек. 2. Алкаголік. *Нэ йды туды, там одні спойкі позбіраліса.*

СТА́ЛЬКА ж. Кавалачак каўбасы. *Одрыж стальку ковбасы.*

СТА́РЕЦ м. Жабрак. *Опраныса а то ходыш, шо той старец.*

СТУ́ЙНО выкл. Затрымайся на хвіліну. *Стуйно, нышчо політаю.*

СТЭ́ГНО н. Бядро. *Як уже так упасты можна було, всэ стэгно роспандэжыв.*

СТЭ́ЖКА ж. Сцяжынка. *Війдэш на стэжку і іды по ёй.*

СЛО́Н м. Услон. *Ну, хлопці, выносьтэ мебель да ставляйтэ слоны.*

СМАКО́ТТЕ н. Дэлікатэсы. *Пойдэш на весэлле – наесыса смакоття.*

СМЕ́ТНЫК м. Месца, куды выкідваюць смецце, сметнік. *Пора уже твого моточкіла на сметнык выкідаць.*

СТРА́МІНЫ толькі мн. Лесвіца. *Гэтож упаў з страмінэй да так побівса.*

СТУ́ЛЯ прысл. Адтуль. *Вун стуля шов.*

СЭ́КАЧ м. 1. Прыстасаванне для драблення карняплодаў. 2. Дзікі кабан. *Пошоў у лес, а там сэкач як выскочіть, ледь утюк.*

СЭ́ЧКА́РНЯ ж. Механізм для наразання саломы альбо сена.

ТАБУ́РЕТКА ж. Табурэт. *Бері табуретку і сядай до нас.*

ТА́МЕЧКІ прасл. Там, тамака (далёка). *Я тамечкі нэ був ныколі.*

ТОБОЙТО́ прысл. 1. Поўнасьцю з табою згодзен. 2. Згода. *Поедэш у горад? Тобойто!*

ТРУ́ЙНЫК м. Лекавая расліна, якая расце на балоце. *Як будуць труйнык браты то нышо крохі заробім.*

ШВЭНДАТЫ *незак.* Хадзіць без толку. *Швэндаўса тут, а куда потым пойдзеш, Бог яго знае.*

ШЕЛЕКСТАТЫ *незак.* Казыгатаць. *Нэ шэлецкі дыця на ноч.*

ШОПА *жс.* Памяшканне для сушкі дроў. *Понавозьёў дроў шо і в шопу нэ повлазять.*

ШУЛЯК *м.* Каршун. *Шуляк всы цыплюкі побіў.*

ШУХЛЯ *жс.* Ліхаманка. *Шоб тэбе шохля взяла.*

ШЧОДРОВАТЫ *незак.* Шчадраваць, хадзіць па дварах. *У том году добре нашчодровалі.*

ШЫБКА *жс.* Шыба. *Муй віродок очора зноў шібку распандэжыў мячіком.*

ЮСТРО *н.* Люстэрка. *Хватыць коло юстра крутылася, іды вечэраты.*

ЯТРОВКА *жс.* Братава жонка. *Эта моя ятровка навучіла так закатываты.*

Р а д а в ы я п р о з в і ш ч ы: Барабан, Басыло, Бёкало, Боб, Боярін, Бубка, Булка, Бурыш, Велесніцкі, Верёмша, Верохо, Верэмей, Вечорко, Войтыха, Гаврільчкі, Гембіцкі, Гмір, Гміровец, Гордэй, Городок, Готяло, Гумало, Джан, Дзед, Ёвмен, Заец, Зэлік, Ільчэўчкій, Кісіль, Клячкі, Ковалько, Ковтуныха, Козачок, Козёл, Колечко, Копец, Кореец, Косюк, Крышан, Кува, Купец, Курысь, Кўфа, Лёмах, Леўко, Лешко, Літвінчкі, Лічэўскі, Лось, Магёра, Макош, Маньковец, Масейко, Матвей, Медвэдзь, Міроновіч, Мічурін, Мурко, Огреб, Петлах, Пешко, Погода, Полешко, Полоха, Попко, Порываны, Роберт, Савка, Сокол, Солодкі, Способ, Стэпанец, Сэкрэт, Тарапуша, Тарелá, Тёркін, Філюк, Цыбуля, Чыжык, Шваб, Швыдрик, Шкварка, Шпак, Шпудэйко, Шуляк, Шчука, Шэлест, Шэмка, Юстынь, Яроміч.

3 ГАВОРАК ПАЎНОЧНАЙ МЁРШЧЫНЫ

Народныя словы, пададзеныя ў гэтым артыкуле, падслуханы і запісаны ў гаворках на поўначы Мёрскага раёна, у вёсках Бабышкі, Латышы, Дубавыя, Лявонпаль і некаторых іншых. Першыя запісы былі зроблены яшчэ ў 50-я гады мінулага стагоддзя ад мясцовых жыхароў, працаўнікоў зямельнай нівы паўночнага прыдзвінскага краю.

АББАЎЧЫЦЬ *зак.* У выразе: і святых не аббачыш – пра непрадбачанае. *Гэты злодзей скоро з табой разбярэцца – і святых не аббачыш.*

АБЖАРГАЎЦЬ *зак.* Асядлаць нагамі. *Абжаргаў зэдлік і соўгаіцца, як на кані.*

АДЖАРЫЦЬ *зак.* Моцна набіць, зрабіць што-небудзь непрыстойнае або выканаць што-небудзь вельмі хутка. *Аджару яму палкай! Во аджаруў, дык аджаруў. Польшу аджаруў, толькі – пыл стаўбом ішоў.*

АДЧУРЫЦА *зак.* Адчапіцца, адасобіцца, пазбавіцца. *Так-сяк адчурылася ат п'янай кампаніі, а то прыстаюць да мяне і прыстаюць выпіць.*

АЛА-АЛА *выкл., у знач. вык.* Выражае пустыя размовы. *Ай, толькі ала-ала. Яны там сідзяць ды толькі ала-ала.*

АПРЫЧ *присл.* Асобна, адасоблена. *Аднэй сям'ёй жывуць, а ядуць апрыч.*

БАСЛУЙ *м., пагард.* Пра тупога, дурнаватага чалавека. *Што з яго хацець, гэта ж баслуй. Баслуй дурны!*

БЛУД *м.* Звычайна ў выразе: даць блуду – заблудзіцца. *Як жа гэта вы не далі блуду у такой далёкай дарозі?*

БУЎКА *ж.* Бурбалка. *Булькі пашлі на вадзе. Прапашчы, як булька на вадзе (прымаўка).*

ВАДЗІЦЬ *незак.* Нараджаць. *Ейная матка усё рабят вадзіла, было болі як дзісяцёра.*

ВЁСЦІ *незак.* У выразе: весці курню – мурлыкаць. *Вядзець курню каток, цёпла яму тут пры нас.*

ВЫВЕРНУЦЬ *зак.* У выразе: вывернуць кажух на другі бок – паказаць свой сапраўдны воблік. *Во ён і вывернуў кажух на другі бок, і ні нада думаць, ці хітрун, ці не.*

ВЫРАНДЖАЦА *незак., асудж.* Недарэчна паводзіць сябе, рабіць непрыстойныя рухі, крыўляцца. *Не выранджайся, вядзі сябе прыстойна, пірад чужымі ж людзьмі гэтад нікрасіва.*

ВЯСЁЛАШЧЫ *мн.* Вясёлыя хвіліны, вясёлае правядзенне, баўленне часу. *Вясёлашчаў вам, дарагіі. Вясёлашчаў усеі радні!*

ВЯТКА *ж.* Натойп, гурт, чарада. *Рабяты вяткамі ходзяць. Што вы ўсё збіраіцісі вяткамі?*

ГАНЯЦЬ *незак.* У виразе: ганяць па зубах – абгаворваць. *Толькі здзелаі што ні так – будуць ганяць па зубах, абгаварываць, здзікацца.*

ГАРШКА *прысл.* На карку (насіць дзіця). *А я ж цібе, унучок, калі ты быў малым, гаршка насіла.*

ГНІБЕЦЬ *незак., неадабр.* Пакутаваць у безвыходнасці. *А паслухаў бы матку родную, не гнібеў бы там каторы год.*

ДУКРЫЦЬ *незак.* Разумець, кеміць. *Малы, малы, алі і ён ужо нешта дукрыць.*

ДУНДЗЕЦЬ *незак., асудж.* Гаварыць гучна, але неразборліва і надакучліва. *Што ты мне над вухам дундзіш, надаела.*

ЖЭБРЫ *мн.* Жабраванне, папрашайніцтва. *Дажыліся тады, што дзеці ў жэбры пашлі; тыя паходзяць, паходзяць па хатах і толькі якую какорыну прынясуць.*

ЗАВАД *м.* Развод. *Кінала насёна на завад.*

ЗБРОДЗІЦЬ *зак.* Знасіць, стаптаць. *Вярнуўся ні з чым, толькі боты збродзіў.*

ЗБЭРСАЦЬ *зак.* Перакруціць, зблытаць (ніткі і інш.). *От, жэўжык, збэrsaў мае ніткі, не разабраць цяпер іх.*

З'ЁДКІ *мн.* Ежа. *Глянулі на стол, а там і спіткі, і з'едкі, усё – да паследкі. Хоць шаром пакаці.*

ЗЛАГОДДЗЕ *н.* Згода, злагада. *У сям'і, буваіць, німа злагоддзя: то апрыв ядуць, то вяроўкай хлеб рэжуць.*

ЗМЯНІЦЬ *зак.* У выразе: змяніць стан – зрабіць перамены ў побыце, жыцці. *Нада змяніць стан, што так жыць далі.*

ІГРАЦЬ *незак.* У выразе: у ім косці іграюць – пра вельмі худога чалавека. *Ну й схудзеў, у іім жа косці іграюць.*

КАЛАЦІЦЬ *незак.* У выразе: калаціць вераб'я – мерзнуць. *Вышуў без адзежыны; ійшчэ пакалоціць вераб'я.*

КАРАПУЖЫЦА *незак., неадабр.* Надзімацца, выказваць нязгоду. *Што карапузіцца, робіць ня хочыш, што сказана?!*

КЛЁК *м.* Разуменне, стан развагі, кемлівасць. *І не стары ійшчэ дзед, а клёк згубіў; не даходзіць ужо яму, што да чаго.*

КРУЦІЦЬ *незак.* У выразе: круціць мітулямі – хітраваць, выкручвацца. *Ты не круці мітулямі, а ўсю праўду скажы, не хавайся.*

КУЛОГАЦЬ *незак.* Мыць, паласкаць. *Досыць ужо кулогаць гэтага рабянёнка; ійшчэ прастудзіш.*

КУМЕЛЛЮ *прысл.* Хутка; стрымгалоў. *Кумеллю выкаціўся з хаты. Кумеллю паляцеў, каб хамут на карак ня ўздзелі.*

ЛЁЗНА *прысл.* Ветліва, культурна. *Ты ж з чужым чалавекам лёзна гукай.*

ЛЮБКІ *мн.* Згода, паразуменне. *Нада ісці на любкі з чалавекам.*

ЛЯВІЦА *ж.* Лева рука. *Ня ведаіць лявіца, што робіць правіца* (пра непастаяннага і непрадказальнага ў сваіх дзеяннях і паводзінах чалавека).

МЯСЦЮРЫЦЬ *незак.* Укладаць, змяшчаць. *Мясцюр ужо малога у зыбку, ніхай спіць.*

НАВЯЉІЦЦА *зак., неадабр.* Наваліцца, прычапіцца, прыстаць. *Усёй гамарнёй навяліліся на мяне: скажы праўду.*

НАЙСЦІСЯ *зак.* Наралзіцца. *Як нойдзіцца рабёнак, тады і мірка ў сям'і: усё да ладу.*

НАПУСТА *прысл.* Ні з чым. *З'ездзіў туды, а вярнуўся дамоў напуста.*

НАСМЫґАЦЬ *зак.* Нашморгаць, назрываць. *Прашу цябе, насмыгай вішнёвага лісця – агуркі саліць будзем.*

НЭМНУЦЬ *зак., экспр.* Ударыць. *Толькі скажы яму неўнараў – можыць і нэмнуць так, што пакоціцца.*

НЯДОТЫКІ *мн.* У выразе: святкаваць нядотыкі – гультайнічаць, не працаваць, ухіляцца ад працы. *Згультаеў чалавек, нядотыкі толькі святкуіць.*

ПАВАЉДЗІЦЦА *зак.* Панадзіцца, прывыкнуць што-небудзь рабіць. *Павадзіўся хадзіць на панадворак чужы галодны кот, а не прагоніў.*

ПАДЖУЛЯБАЇЦЬ *зак.* Перакусіць. *Пайду паджулябаю троху.*

ПАЛ *м.* У выразе: адным палам – адно і тое ж (гаварыць, рабіць).

ПЕРАЦЯЖКІ *мн.* У выразе: пайсці на перацяжкі – пачаць дужацца, спаборнічаць у чым-небудзь. *Зіма прыснежэваецца, алі ж мы багаты нарабак маем. Самы раз на перацяжкі пайсці, падужацца на галалёдных прымаразках з чарговым насланнем. Мы з ім пойдзім на перацяжкі, хто каго.*

ПРАВІЦА *жс.* Правая рука. *Ня ведаіць лявіца, што робіць правіца.*

ПРАТАЦЬ *незак.* Біць, мучыць, не сціхаць (пра кашаль). *Мяне сягоння кашаль пратуў усю ноч.*

РАЗБЭРСАЦЬ *зак., асудж.* Раскідаць. *Разбэrsaў свае цацкі, цяпер вот збірай.*

РАЗЖАГЭРЫЦЦА *зак.* Шырока расставіць ногі. *Ну й разжагерыўся тут, аж траісці няможна.*

РАСПАЌСЦІЦЬ *зак.* У выразе: распасціць пуза – растаўсценць, адгадаваць жывот. *Пуза распасціў на дармавым хлебе – і штаны ўжо ня лезуць.*

РАСПЛОХ *м.* Разлад. *У іхняй сям'і палучыўся распдох.*

СМУТКІ *мн.* У выразе: а смуткі іх знаюць – невядома, невядомы, невядомыя. *А смуткі іх знаюць, што за яны.*

СМЫґАЦЬ *незак.* Зрываць, шмаргаць. *Буду смыгаць лісця з вішэнніку, нада агурку троху памачыць.*

СОБСКІ *прым.* Уласны, свой. *Дзеду спраўдзілі дакумант на пяць дзесяцін собскай зямлі.*

СПАЖЫЎ *м.* Спажыванне, ужыванне. *На добры спажыў вам гэта ўсё.*

СПІТКІ *мн.* Напіткі, тое, што п'юць. *Глянулі на свой стол, а там і спіткі, і з'едкі, усё – да паследкі.*

СТАХОЉІЦЬ *зак., неадабр.* Змарнаваць, прапіць. *Ня ўспеў матку пахаваць, а ўжо ўсе спаткі стахаліў.*

СУБІНА *жс.* Палавіна (звычайна кола) счыненай дамашняй каўбасы. *Палучай сваю субіну кілбасы.*

СЯК *прысл.* Так, без прычыны, без патрэбы. *Суседка прышла сяк, каб пасядзець, пагукаць.*

ТАХНУЦЬ *незак.* Марнець. *Сядзіш, тахніш бяз дзела.*

ТУХМАЛКА ж. Твар. Табе за гэта толькі ў тухмалку даць.

УВАВУЛІЦЬ зак. Украсці. Нехта ш увавуліў маю вешч, во ўжо й нет.

УЁДЫВАЦЬ незак., экспр. Есці са смакам, заўзята. Галодны быў, паставіла місу, як пачаў уёдываць, аж міла было глядзець.

УЛОґАМ прысл. Доўга, не варушачыся (сядзець). Улогам сядзіць калі цілівізара, не атарваць.

УМРОЌЦА зак. Прыйсці ў галаву. Вот умроілася мне гэта, і ўсё думаю і думаю.

УПАСЦІ зак. У выразе: пакуль раса на корч не ўпала – пра доўгую, зацятую працу. Работай, пакуль раса на корч ні ўпала.

УРАБЕЦЬ зак. 1. Змярцвець, анямець (ад жаху, моцнай збынтэжанасці). Я аш урабеў, такая пачуўшы. 2. Разгубіцца. Ён ні ўрабеіць, выдзіць добра з любога здарэння, разберыцца у любым жызнінным дзелі.

УРАГЛІВЫ прым. Знерваваны, капрызны. Які ураглівы рабёнак.

УТОПЫВАЦЬ незак. Даглядаць, дагаджаць. Жонка утопывала каля хворага, даглідала яго, як магла.

ХАБАРЫЦА незак., асудж. Трохі задавацца, важнічаць, выкручвацца перад кім-небудзь. Не хабарыся, дзеўка, не выкручывайся перад гэтым мальцам.

ЦЫРЛЫ толькі мн. У выразе: на цырлах хадзіць – фанабэрыцца, важнічаць, выказваць пагарду да каго-, чаго-небудзь. А гэтак усё на цырлах ходзіць, усё да ўсіх з пагардай.

ЦЯЦЬ зак. Ухапіць. Толькі што ліжаў на сталe кавал сала – і нету: як кот цяў.

ЧАЛЁЦ, -льця м. Член сям'і, калектыву. Клямку ні падзялілі ў хаці, алі ні ўрабелі кемныі чальцы сям'і.

ЮДЗІЦЬ незак., неадабр. Падманваць, гаварыць няпраўду. Не юдзі, чалавеча, кажы, як там усё было, чыстую праўду вылажы.

З ГАВОРКІ ВЁСКІ ГАЛОЎЧЫЦЫ

Прыводзяцца словы, запісаныя ў вёсцы Галоўчыцы (мясц. Голóвчычы) Драгічынскага раёна Брэсцкай вобласці. Вёска знаходзіцца ў 20 км на паўднёвы захад ад г. Драгічына і ў 10 км на паўднёвы ўсход ад гарадскога пасёлка Антопаля.

Літарай [і] аўтар абазначае спалучэнне [йі], а таксама галосны [і] пасля цвёрдых зычных.

БЛОТНІК м. Прыстасаванне ў веласіпедзе, якое ахоўвае кола ад бруду. *І ек По́пын хлопчыц устів одрэзаты кусок гумы од блотніка?*

БО́ДНЯ ж. Бочка з накрыўкай для адзення ці збожжа. *Ек загналы в колхоз, то бодню выкынулы з коморы, кыб ны займала місце.*

БРУ́КАЛО н. Дзіцячая цацка з косткі на нітцы ці матузку. *Сыділы хлопцы і гралыся брукалом.*

БУКРЫ́Е прысл. Хай Бог бароніць. Пажаданне пазбаўлення ад чаго-небудзь непрыемнага. *Алы жывэ Лукі́р'я бідно. Хай букрые.*

БЫ́ЦЯ ж. дзіцяч. Карова, цяля. *Утыкай, а то быця нызнэ рогамы.*

ВО́ЛО н. Валляк. *Кыб моя курыця нысла такы́й ейця, ек у і́й воло.*

ВОЛОЧЭ́ДНО н. Вялікоднае яйка. *Маня, почысьць цыбулю і звары волочэ́дны ейця.*

ВЫ́РАЧКЫ мн. Вялікія лупатыя вочы. *Шо ты вывалыв свой вырачкы, ек баран ейця.*

ВЫ́ТРЫШКЫ мн. Экспр. Вочы. *Поніс грошы на кіно, вытрышкы пушов куплеты.*

ВЫ́ТУХНУТЫ зак. Моцна прагаладацца. *Ек ны дам істы, то вытухныш ты у мынэ.*

ГА́РТУ ДА́ТЫ. Даць рады. *По́пыны діты обырвалы у нас усі еблыка. Ну, ныекого гарту ны даты.*

ГЛА́БЫНА ж. Драбіны. *Гріша! Пуднымы глабыну, то будэ лёкшій гній выкыдаты з воза.*

ГРЫ́ЗЬ м. Хвароба суставу. *Шось міні в руку грызь ухопывся. Трэба кыб хтось погрыз. Можэ полёкшае.*

ГЫ́НДЭ часц. Вунь там. *Петя! Куды ты свого собаку подів? Гындэ зайць побіг, можэ догнав бы.*

ДЗЮБА́К м. Дзюба. *Кынула собацы голову півня, то собака і́ї навіть з дзюбаком здзів.*

ДРЕ́ПАТЫ незак. Драпаць. *І кілько ж тыбэ просыты ны гратысь з котом, а так добрэ подрепае.*

ДРОВА́ЛЬНІК м. Хлеў для дроў. *У дровальныку булы смолысты сосновы колоды, з і́х робылы лучыну.*

ДРЫГАВКА ж. Дорога з ухабами. *Сынывычы – гэто такая дрыгавка, калу по коліна там.*

ДРОНГАЛЬ м. Высокі і худы (пра жывёліну). *Хотіла купыты поросе у Насьці Ярошчыковай, а воно – дронгаль, то і ны купыла.*

ДЫЛЬ м. Дыла. *Лыжэлы батьковы дылі, думалы, шо Петя Самоховец будэ хату робыты, алы ж так і згнылы дылі.*

ДРЫСТЫЛЫННЕ Рэч дрэннай якасці. *Купылы в Гантопіллі матэрыю шось пошыты, алы ж бачу, шо ны матэрыя, а дрыстылынне.*

ЁДУХА ж. і м. Дыхавічны чалавек. *Ек Петя Самоховец закурыць, то кашляе, ек едуха.*

ЁНДЫТЫСЬ незак. Круціцца. *Гріша міцно ёндывся на запыку, шо я ны міг ныек заснуты.*

ЗАСТОРОНОК м. Бакавая частка гумна. *Діма. Ек прывызэш сіно, то зложы ёго з Іваном у засторонок.*

КАВГНУТЫ зак. 1. Хутка праглынуць. 2. Вельмі хутка з’есці. *Він йцэ кавгнув, ек за сыбэ закынув.*

КАЛАЧ м. Палявая расліна, лічыцца пустазеллем, яго плады (падобныя на мініяцюрны калач) часам ужывалі ў ежу. *Трэба пычы хліб, алы шось мало мукы. Трэба даваыты в тісто малых калачів.*

КАМЫТУХА ж. Махала. *Прышов до мынэ Радывін. Сыдыть і сыдыть. Хот ты ёго камытухію выганяй.*

КЛУНЯ ж. Гумно. *Іванко. Дэсь курыця згубылася. Сходы в клуню, пошукай її там.*

КОВЗАТЫСЬ незак. Слізгацца на лёдзе. *Іван Макарык так ковзався, шо на бурках калошы порвав.*

КОСЯ ж. дзіцяч. Конь, жараб’ё. *Сірожа. Дай косі травы і почухры її каля вуха.*

КОТЯХЫ мн. Суквецці вольхі, бярозы. *Трэба будэ з бырэзыны віныкув наробыты, ек котяхы попадають.*

КОЦЮБНЫК м. Месца каля печы для качаргі, віл. *Дэ вінык? Можэ в коцюбныку валеіця.*

КЫЛА ж. Грыжа. *Ны пуднымай сам воза. Хочыш кылу заробыты?*

ЛОПАТА ж. Хлебная лапата. *Трэба вжэ в піч хліб сажеты, а моя лопата дэсь поділась з коцюбныка.*

ЛЮГАВКА ж. Панос. *Кыб мій хлопцыць ны осцыкався, я ёму пудсахашарыла сподыньку, алы ж у ёго була міцна люгавка.*

ЛЮШНЯ ж. Касяк у возе для яго ўмацавання, каб не паламаліся заднія ручкі. *Гріша. Бырысь за люшню. Давай пырывэрным воза.*

МУХІР м. Мачавы пузыр. *Мамо. Ек будымо колоты поросе, оддай міні мухуре: я з ёго зроблю мяче.*

МЫШАНЫЦЬ м. Дзіця ад бацькоў розных нацыянальнасцей. *Поїхала Нэля на зарібкы і родыла мышанца.*

НАПУСЫЦЬ м. Бяда, няшчасце. *Шо за напусыць на мынэ напала. Ек заболіло сэрцэ, шо болыть і ны пырыстае.*

НЭНДЗА ж. і м. Дзіця, якое дрэнна расце. *Матруна, ты кажыш, што старшый сын у Сцёпы добрый. Шэ нэндза, а вжэ у нас жылізо вкрав.*

НЭТРА ж. і м. Жартаўліва-сварлівае слова на дзяцей. *Нэтра дытеча! Прыв'язалы собацы сіно до хвоста, пудпалылы і пустылы. Собака побіг до возыра і пудпалыв траву.*

ОБЛІЧКО н. Абчак у сіце. *Петя Галушка грався з облічком, алы ж міцный вітёр ёго пудхватыв і докотыв аж до Осыповыч.*

ОБРІЗУВАТЫ незак. Абіраць (бульбу). *Кыб добрэ абрізуваты картопля, трэба ёго дыржеты чытырма пальцямы.*

ОБЫЗВІЧЫТЫ зак., экпр. Пакалечыць. *Ты, Гандрій, ны дурій, а то обызвічу чым-ныбуду.*

ОГЛАВУШЫТЫ зак. Аглушыць. *Насыця Брыжова колола поросе. Ны попалы швайкію в сэрцэ. Прышлося поросе оглавушыты обухом.*

ОКОНЫЧНЫЦЫ мн. Аканіцы. *Ек міцный вітёр подуе, то оконычныцы бракотеть, шо ны заснуты.*

ОПАЛ м. Нечаканасць. *Кірогаз мій так розбухтовався, шо я з опалу одупліла і бухнула на ёго выдро воды.*

ОПЦЭНЬКЫ мн. Абцугі. *Попа крав у нас жылізо, то навіць опцэнькы забрав.*

ОСКОБЛЫЙ прым. Абскубаны. *Шурум - Бурум так напывся, шо стоев каля плота, ек півінь оскоблый.*

ОСЫЛЭНЫЦЬ м. Селядзец. *Був я на высілі, алэ ж ны було осылэнців.*

ОСЭНЫЦЯ ж. Вусень. *Ны було колы обтрасы осэныць з еблык: воны об'ілы увэсь цвіт.*

ОХАМЫНУТЫСЬ зак. Апамятацца. *Кузма Мынтузів чуть ны одгорав мэжу, покы я ны охамынулася і накрычела на ёго, шчоб ны одгорував собі мого города.*

ОЧОМАТЫСЬ зак. Ачуняць. *На мое горэ зусім закрыла ляхту в групцы. Угоріла, алы ж екость очомалась.*

ПАГУРОК м. Узвышаная мясціна, узгорак. *Гріша. Вынось сіно на пагурок, а то в болоты стоіть вода.*

ПАЛЁШКА ж. Скавароднік. *Діты плачуть, істы хочуть. Спычу я їм палёшку.*

ПАЛІК м. Межавы слупок. *Одрізали мыні города пуд кукурузу. Шэ й паліка забылы.*

ПАЛЮТЫНА ж. Ачышчаная галоўка капусты. *Клалі ў бочку з шаткаванай капустай. Шось смокчэ пуд грудьмы. Можэ квашаныйі капусты поісты. Маня, прынысы капусты з палютыныю.*

ПАРАГОНЫТЫ незак. Пра моцны дождж. *Дошч паратонуў цілый дэнь, а мій хлопіць пасэ корів і ныма чым накрывыся.*

ПІДІД м. Мядзведка. *У мынэ на городаы под'іды всэ корінне здзілы у гурків.*

ПЛЁГА ж. Знак на целе ад удараў. *Брытан так быв коне бычем, шо вся спына була в плетах.*

ПЛЫГАТЫ незак. Скакаць. *Діты пlyingалы на запыку і ёго зламалы, хоч і лозына торчела на шапы.*

ПОВІСМО н. Жменя ільновалакна. *Хватыть тобі, мамо, лён трыпаты. Клады повісма і дай міні шось поісты.*

ПОЛУПЫШОК м. Кош у возе; плялі з lazy. *Іван. Клады полупышкы на воза, поідымо на полз і прывызм буракы.*

ПОТАК м. Прыстасаванне сукаць ніткі на цэўкі. *Трэба сходыты до Мар'і пазычыты потака, а то цывыкы ныма чым сукаты.*

ПОТЫРҰХА ж. 1. Пацяруха. 2. Дробны дожджык. *Ны дош ідэ, а потыруха сыплыця.*

ПРЫПЫК м. Прыпек. *Ны хочыця свынюм варыты їжу в пычі, звару в плыті на прыпыку.*

ПРЫСТҰПА м. Прымак. *До Люды Мынтузовіі прышов мужык у прыступу, а він шэ й міцно п'е.*

ПЫРЫБРОЎТЫ зак. Перабоўтаць і выбраць лепшае. *Оставыла дітюм їжу на цілы дэнь. Алы ж воны вэс пырыброілы. Кілько змарновалы добра.*

ПУДПОЛОНЬК м. Скавароднік. *Мамо! До капусты хліба хочыця. Спычы хоч пудполонька.*

ПШЫЧЁТЫ незак. Шыпець. *Маня! Ны лый гаречу воду на сковороду, а то пшычыть.*

ПЭРЫТЫ незак. Пра моцны дождж. *Пэрыв міцный дошч. То добрэ, шо був мышок у мынэ. Я їм і накрывся.*

ПЭТРЫТЫ незак. Цяміць. *Сцёпа Муха ны вэльмэ пэтрыть у школы. Одны троякы.*

РАДЮШКА ж. Посцілка, дзяруга. *Гралысь діты на радюшцы. І ек воны її порізалы, духу святыі?*

РЁХВА ж. Металічны абручык, які надзяюць на калодку ў коле. *Петя Галушка цілы дэнь тілько й знае, шо катае рехву по дворі.*

РЁШКА ж. Драўляны посуд для сала, ражка. *Поросе було мызэрнэ. Сала було тілько решка. Моя дольняка.*

РІЗНЫК м. Скрылік бульбы. *Маня. Звары квасу, тілько ны ріж картонлы вылікмы різныкамы.*

РОЗВІДНЯТЫ зак. Развіднецца. *Покры доіла корову, то вжэ й добрэ розвідняло.*

РОЗГЫГЭНЯНЫЙ, РОЗГЫГЯНЯНЫЙ дзеепрым. Расчынены насцеж. *Маня! Якого смутку вокна розгыгяняны? Мухы ж налізуть, а посла ны даты рады їх выганеты.*

РОЗГЫРЭЙДА ж. і м. Не кемлівы, бесталковы чалавек. *Ну й розгырэйда старый Понталь: калу по коліна, а у ёго ныма чобутів.*

РОЗБАДЗЫРАНЫЙ прым. Распешчаны. *Пудкынулы міні Вовіка з Мінска. Такий розбадзыраный! Усё просыть пычэню. То дэ ж я її возьму.*

РОЗДЗЁВА ж. і м. Раззява. *Ну й роздзева старая Рыкля! Полізла в ямы, дэ копалы торф. Чуть ны утопылася.*

РОСПЛЯНТОВАТЫ зак. Разраўнаваць. *Діма. Росплянтуй каля хаты пысок, а то пройты ныма ек.*

РОСТРОШЧЫТЫ зак. Моцна разламаць. *Бонька возыв цёглу і рострошчыв усёго воза.*

РОСХРЁСТАНЫЙ *прим.* Расшпілены. *Прышчын Сцёпа ходыць росхрестаный, ек Ванька-брыгадiр.*

РОСШЛЁМАТЫ *зак.* Зразумець, скеміць. *Дала Івану Макарыку цюкэрка. Малое рошлёмало, шчо смачно.*

РОШЧЫПІРЫТЫ *зак.* Расставіць (ногі). *Йшов я по гульцы вночі. Тэмно, хоч у вочы совгыны. Коля плота рошчыпірыв ногы, кыб ны впасты.*

РЫЖЫЦЬ *м.* Пясок аранжавага колеру. *Пітюх копав ему і докопався аж до рыжыцу.*

РЫЗА́К *м.* 1. батанічнае. Разак. 2. Прылада капаць торф уручную. *Трэба копаты торф, а рызака няма дэ взеты. Можэ Антон Муха дасьць.*

РЫЗЫКОВА́ТЫ *незак.* Рызыкаваць. *Міцно я рызыкаваў, колы косыв каля возыра. Міг бы і провалытыся.*

РЫХТЫГ *присл.* Зусім, якраз як, кропля ў кроплю. *Купыла собі кухвайку за вісім рублів, рыхтыг такую, ек у Шнайдыра Васі.*

САГАНЧЫК *м.* Чыгунок. *Мамо, міні трэба йты в школу. Звары в саганчыковы каплуна.*

СМЫНДЮ́ХА *м.* Расліна з зялёнымі салаткаватымі ягадамі, расце ў агародзе, лічыцца пустазеллем. *Чого ны зробіш з голоду. Навіць смындюху ілы, шо росла в городы.*

СПРАВДЛЫ́ВІЙ ГРЫБ *м.* Баравік. *Тату. Дывысь, я знайшов справядлывого гриба.*

СОЛОМІ́ЦЦЮ *присл.* Сілаю, нахабна. *Мыколка, можэ, і вучывся б у школы, алы ж учітіля соломіццю ёго зг’овталы.*

СТРАХАПУ́Д *м. і ж.* 1. Пудзіла ў агародзе. 2. Чалавек неахайна апрануты. *І чого Волька Радывонова прышла на высілле. Вона була у кухвайцы і шароварах, ек страхопуд.*

СТРЫМЫ́Г *присл.* Імкліва, хутка. *Брыгадiр Тожык ідэ. Трэба стрымыга хаватыся, кыб ны выгнав на роботу.*

СУХО́ПАРКОМ *присл.* Сухама, усухамятку. *Ны іж кубасу сухопарком. Возьмы хліба.*

СЯКА́ТЫ *незак.* Смаркацца. *Ны сякай на пудлогу, а то можна поковзнутыся, нысучы чыгуна з іжыю.*

ТАЛАХА́ТЫ *незак.* Боўтаць. *Маня! Ек мыйш чыгуна, то трэба трохы поталахаты пырыд тым, ек вылыты воду.*

ТАНАБІ́Л *м.* Аўтамабіль. *Ох, духу Святы! Выхожу с хаты і бачу, шо по бычовныку ідэ віз без кобылы. Хтось казав, шо гэто танабіл.*

ТОВКА́Ч *м.* Галоўка чароту. *На возыры у Пырывісному растуць товкачі. Алы ж ек до іх добратыся?*

ТОВ́СТА *ж.* Цяжарная. *Феня Мынтузова шэ ны успіла выйты замуж за Юрка, а вжэ товста.*

ТХНУ́ТЫ *незак.* Непрыемна пахнуць, смярдзець. *Наталля! Дэ ты свое сало дыржела? Воно у тыбэ чымся тхнэ.*

УТЁ́ТЫ *зак.* Укусіць, адкусіць. *Учора я зарізала старога півня, варыла ёго дьві годыны. Мнесо було такое твэрдэ, ныек ны утеты.*

ХАНДОЖЫТЫ *незак.* Траціць, растрачваць (грошы). *Галя Самоховец хандожыць грошы так, шо, можэ, дохаты прыходзіць без грошій.*

ХРЁСТАТЫ *незак. экспр.* Есці. *Ек Каплавухій вып'е, то він тобі й солому будэ хрестаты за малыныну.*

ХРЫБТІЙ *м.* Моцны, здаровы чалавек. *Такый хрыбтій ек Даныло, то він на дзнь і гіктар выкосэ.*

ЦІВКА *ж.* Цэўка. *У Брыжа росла добра малына. Том я рэзав, шоб наробыты цівок.*

ЦІХА *ж.* Радно. *Ярына Пырэдэльва пошыла собі одіяло з ваты, а ціхыю накрываіця.*

ЦЫГАНЧЫК *м.* Нож з драўлянай ручкай. *Быз огне згорів мій цыганчык. І шо тыпэр робыты?*

ЦЫДЫЛОК *м.* Цадзілка. *Ек кампора здзіла цыдылка. Хоч робы новаго, алы ж на ёго марлі ныма.*

ЦЫТРА *м. і ж.* Хітры чалавек. *Ну і цытра наш брыгадёр Петя Антонюк. Обішчав даты коне прывызты торф і ны дав.*

ЦЬМОРКНУТЫ *зак.* Цмокнуць. *Цьморкнула мынэ мама в лоб, і пушов я до Татарновіч на усэ літо пасты корів.*

ЦЭБАХ *м.* Кветканоснае сцябло цыбулі. *Петя! Нашчыпай цыбулі знызу. Цэбахы тілько ны рвы: трэба ж маты насінне.*

ЧАПЫЛІТЫ *незак. экспр.* Прысутнічаць. *Ек дэ высілле, то діты збыгаюця, кыб почаныліты: а можэ дадуць пырога.*

ЧАПІТЫ *незак.* Ледзь жыць. *Стыпан Каплавухій ны жывэ, а чапыть посла інфаркту.*

ЧЫНЫ *мн.* Планацкі ў кроснах каля ніту, каб пражэ ішла роўна. *Давала Ганны Мытузовыі кросна ткаты, а чыны вона забула оддаты.*

ЧЫРІНЬ *ж.* Чарэнь. *Чырінь – лішэ лікарство, ек захворіш. Альбо зымою добрэ спаты.*

ЧУХРЫТЫ *незак.* Чухаць. *Вошы зусім зайлы. Чухрытыся трэба увісь час.*

ЧЭМЖЫК *м. экспр.* Хлапчук. *У нас чэмжыкы з усэі гулыцы гралы у стукана.*

ШАЛАПУТА *ж. і м., зб.* Лёгкадумны чалавек, лёгкадумныя людзі. *Ны діты у Сіёны Шнайдыра, а шалапута. Шэ ныма дэсыть років, а вжэ матюкаюця.*

ШАНАЛІВКА *ж.* Шаўковая квяцістая хустка. *Пашка із Корсынь такую хорошу шаналівку купыла. Мусыть, купыла з-пуд полы.*

ШАПА *ж.* Навясная шафка для посуду. *Трэба на шапу зробыты занавескы, а то ныхорошэ екось.*

ШАРВАРОК *м.* Павіннасьц па ўпарадкаванню дарог. *Робылы нову дарогу до Етловыч, то выганелы одроблеты шарварок.*

ШАРЫТЫ *незак.* Старанна шукаць. *Посля войны стілько валелось жыліза, шо ны трэба було шарыты, кыб знайты шчо-нэбудэ.*

ШВОРАБ *м.* Верабей. *Підым вэчуром пуд стріхыю наловым шворабів і выпусным на вычорках.*

ШКАРАЛЮШЧА ж. Шалупайка (з яйця). *Трэба моёй курыцы даты глынкы, а то ны успіе знысты йцэ, дзюбаком разбывае і ісьць шкаралюшчу.*

ШЛЁГА ж. Прылада ў выглядзе вялікага драўлянага молата. Дімка. *Збыры з Іваном кросна. Восьмітэ шлегу, а то молотком дэрво поколытэ.*

ШМАРА ж. Мазут. *Віз пышчыць, шо можэ россыпатысь. Змажмо, Іван, ёго шмарыю, поны ны од'іхалы од колхознаго двора.*

ШМУЛЯТЫ незак. Моцна забрудзіць, занасіць. *Вася Опцызнык так зашмуляв свою кухвайку, шо він її тілько выбывае кыём.*

ШПАРЫ мн. Боль у пальцах ад марозу. *Мамо! Шо робыты? Шпары у пальцы зайшлы. – Опусты їх у холодную воду, сыноч.*

ШПРЫХА ж. Веласіпедная спіца. *Раз купыв до ровыра чырвоны опоны, то трэба і шпрыхы пудтягнуты.*

ШТЫРХАТЫ незак. Штурхаць. *Діты зусім ны хочуть вучытыся, гальтаюць цілыі дэнь на гульцы. Штырхаю, штырхаю і ныма рады.*

ШТУГЛО н. Экспр. Кулак. *Гріша так дав Тані штуглом пуд рэбра, шо дівчынка упала, Вона ёму гэтого до самыі ёго смэрты ны простыла.*

ШТЫХ м. Пласт торфу, які здымаецца “рызаком” за адзін заход на даўжыню кавалка торфу. *Радывін колысь казав, шо у Трыповынныхах копалы торф аж на вісім штыхів.*

ШУШЛЫТЫ мн. Абдорваць. *Шушлыла я многа, кыб Петя з Манію жылы, а він усё дывыця вдыч.*

ШЧІПТЫ мн. Дробка. *Просыла позычыты муку у Калэныка Ярошчыка. А він дав шчипты, одчэпного.*

ШЧЫБЫРЭЦЬ м. Чабор. *На Грудку такый хорошій ростэ шчыбырэць.*

ШЧЫПАВКА ж. Насякомае даўганосік. *Мамо. А шчыпавка кусае чы не?*

ШЫЛЭПА ж. Балотная расліна з шырокімі лісьцямі, кветкі жоўтыя. *Петя. Ны косы шылэпу, бо коровы її ны ідэть.*

ШЫПТІТЫ незак. Пеніцца. *Тісто зашпытло. Трэба нычы хліб і пудполонны.*

ШЫЛЮПЫНА ж. Кажура з частачкі вотруб'я. *Вчора пудмыла я свою бодню, навіть шылюпыны ны осталося.*

ШЫТЫК м. Папруга. *У Попы такый разбадыраны діты, шо воны вжэ і шытыка ны боеця.*

ШЫШАК м. Кучка. *Поны ны було хлорофоса, блускы на стінах сыділы шышакамы.*

ЯГОЛІТЫ незак. Прасіць з плачам, упрошваць, патрабаваць. *Мій сын яголів, просыв купыты ёму рубашку. Грошій ныма. А шчо я ёму з коліна їх выламню. Шэстыро дытэй і всім дай.*

ЯНТОВАТЫ незак. Плакаць з крыкам. *Чого ты янтуйш? Еблыка крав? Тытэр сыды на прокывы.*

3 ЛЕКСІКІ ВЁСКИ РУХАВА СТАРАДАРОЖСКАГА РАЁНА

У артыкуле падаецца падборка лексікі, звязанай з сельскай гаспадаркай. Лексіка запісана ў 2006-2007 гадах ад Марціновіч Алены Ігнатаўны 1925 года нараджэння, карэннай жыхаркі в. Рухава, адукацыя – 4 класы.

АБГАНЯЦЬ *незак.* Акучваць. *Сёні трэба абагнаць кардоплі, бо перарастуць.*

АБГРЭБЦІ *незак.* Граблямі падраўняць стог сена. *Трэба цяпер абгрэбці с усіх бакоў стог і лішнія сено падбіць пад стог, каб вецер ні разнёс.*

АБСЁЎ *м.* Кавалачак зямлі на полі, які застаўся незасеяным. *Посьле твайго сеяння абсёваў багата, трэба іці напраўляць, бо будзе пуставаць.*

АГРЭХ *м.* Прапушчаная пры ворыве або сяўбе лапіна зямлі на полі. *Араты ў мяне быў нікудышны, агрэхоў нарабіў, матыкаю трэба дзень матычыць.*

АГАРЁД *м.* Кавалак зямлі каля дома для вырошчвання гародніны. *Агарот мой зарос з-за калхознае работы, пудвячоркамі цяпер хапаю, каб ачысьціць трохі, бо буракі пасыцякаюць і морка прападзе.*

АГАРОЧЧЫК *м.* Палісаднік. *У агароччыку дзяўкі насадзілі ўсякіх цявоту: жоўтых, сірэнявых, красных вяргінёў, касачоў, цюльпаноў.*

АДАРАЦЬ *зак.* Аддзяліць кавалак зямлі пры ворыве. *Ат таго загона трэба было адараць на грады, пакінуць нісеянае.*

АДЗЁНАК *м.* Прыстасаванне пад стог. *Перш, чым везці сено ў двор, трэба адзёнак зрабіць, ёто ж ні міну́тняе дзело.*

АДРАБЛЯЦЬ *незак.* Адплаціць работай. *Касцоў мама наймала, а тады хадзіла ім адрабляць, бо грошэй жэ ні было, каб заплаціць за работу.*

АЗІМІНА *ж.* Азімае жыта. *Азіміна, здэцца, добрэ ўзышла. Ні відаць пляшоў, каб дзе вымакло ці вы́прало.*

АМЕЦІ *мн.* Ачысткі пасля малацьбы. *Даўно амёці ўсе пазбіраюць, да запарваюць і зіму скаціну кормяць, а цяпер валяюцца дзе папало. Нікому ні трэба, німа гаспадары.*

АНДРЫНА *ж.* Пуны. *У нас у канцы гарода стаяла вялізна андры́на, усю збажыну туды звозілі, то эту андры́ну перад вайною ў калгас забралі, там яна ў войну й згарэла.*

АРАННЕ *н.* Дзеянне паводле дзеяслова араць. *Такое аранне мне ні трэба, увесь гной навёрсе і барозны ву́зкіе.*

АРАЦЬ *незак.* Апрацоўваць зямлю плугам. *Ёты гарот ужэ ўвосень аралі, як кардоплі пераворвалі, то цяпер будзе м'якко.*

АРХАВАЦЬ *незак.* Ачышчаць зерне ад мякіны з дапамогай арфы. *Жыто архавалі ў тры зьмёны, папакідаеш, бывало, ноч лапатаю, а ўранні трэба дома ўправіцца і зноў іці ў калгас на работу.*

АТАВА ж. Трава другога ўкосу. *Лето сухое, то сена ні накасілі, хіба атавы парасьце, ато хоць карову здавай.*

АЎЁС м. Авёс. *Аўёс скорэ трэба жаць, пасьпеў ужэ, сёлята добры ўрадзіў, каня дзяржым, то сеём для корму.*

БАБКА ж. Дзесяць снапоў, састаўленых у кучку і накрытых зверху снопам. *Колісь жэ ўсе ўручную жалі, да вечара наставіш бабак – ні злічыць.*

БАРАБОЛЯ ж. Дробная бульба. *Бараболі ётай накапалі поўну стонку, а аскрэбці німа чаго, лето было засушлівае, от і ні ўрадзіла.*

БАРАЗНА ж. Канаўка, зробленая плугам ці сошкай. *У мяне тых кардопель усяго мо дзесяць баразён, але і ля іх цялае лето таўкуса.*

БАРАНА ж. Барана. *Барана свая была, то ўладзілі абы каму даваўшы, а цяпер самім трэба йці к Барысу на паклон.*

БАРАНАВАЎ **незак.** Разрыхляць зямлю бараной. *Сусед двараз баранаваў кардоплі, то і зеля менш, а мой раз працягнуў бараною, то лето пляжыла матыкаю.*

БАЦВІННЕ н. Лісце буракоў. *Буракі добрыя парасьлі, лето бацьвінне свінням рвала, і на зіму насыпалі засек, будзе чым карову і парасят карміць.*

БОБ м. Боб. *Твая пакойна баба ўсягда боб садзіла, вам малым дала як гасцінец шчэ ў струках, а зімою парыла і тожэ вы любілі яго.*

БРАЦЬ **незак.** Вырываць з каранем (пра лён). *Папабрала я ільну, і дзяцей вучыла браць, і самога вадзіла ў поле, як вялікі ўчастак быў. І што зарабіла? Толькі рукі накалечыла, ні знаю цяпер, куды прыкласці, як лягу спаць.*

БУЛЬМА ж. Бручка. *Бацько ў войну ў лагеры быў, то казаў, што доўго аннэю бульмаю кармілі, сырую грызлі, і мы раней садзілі, а цяпер нешто нічога ні хочацца.*

БУРАКІ **мн.** Буракі. *Цяпер якіх толькі буракоў ні панасаджаюць: і сахарныя, і кармавыя, і сталовыя, і нейкія доўгія, цаліндры называюцца, і кругленькія, як рэпка.*

ВАРОЧАЎ **незак.** Варушыць, пераварочваць сена пры сушцы. *Варочаць сено трэба, скорэй высахне, ато зарадзяць дажджэ, то згніе, як летась.*

ВЕЯЎ **незак.** Ачышчаць збожжа ад мякіны. *Раней уручную веялі збажыну, а цяпер веяльні есь, палёгка людзям.*

ВЫПЛЫСЦІ **зак.** Пусціць колас. *Жыто выплыло ўжэ, закаласавало, калі будучы дожджыкі праходзіць, то будом с хлебом.*

ГАЛАЎКІ **мн.** Шарпадобнае суквецце некаторых раслін. *Галаўкі ў ільне харошыя, высьпелі ўжэ, скорэ будом браць лён.*

ГАРБУЗ м. Гарбуз. *Гарбузы саджу кожны гот: гарбузікоў мех насушу, а луты свінням і карове аддаю, сама іншы раз кашу вару.*

ГІЧ, ГІЧНІК м. Націнне бульбы. *Гіч у пояс парос, хаця б ні збуялі кардоплі, гною багата наклалі, шчэ й удабрэння патсыпалі, то мо заўрадзіла.*

ГНОЙ м. Угнаенне. *Гной с-пат каровы трэба выкінуць, бо карова скорэ цяліцца будзе, то трэба, кап сухо было ў хляве.*

ГРАБІЛЬНА н. Ручка ў граблях. *Грабільна, грабучы сено, зламалі, наступіў нехто, ні бачыў. Такое лоўкае было грабільна, ні аднаго сучка, гладзенькае.*

ГРАБЛІ *мн.* Граблі. *Грабель усякіх хватае: і жалезныя, і дзяраўяныя, і дажэ пластмасавыя, але сено грэбці канешне ж лепш дзяраўянымі, яны лёгенькія, добрае грабуць, калі грабёц добры.*

ГРАДА *жс.* Вузкая паласа зямлі, ускापная пад пасадку гародніны. *Град нарабілі німаведамо колькі, цялае лето трэба будзе паліць і паліваць.*

ГРЭБЦІ *незак.* Зграбаць граблямі. *Сёні будом сено грэбці і вазіць, то трэба абеду нагатаваць, цяшка ёто работа, прасіць у людзей трэба помачы.*

ГУРОК *м., ГУРКІ* *мн.* Агурок, агуркі. *Гуркоў нарасло багата, то і назака́твалі, і ў дзешку насыпалі саліць, а вялікія то і свінням аддавалі.*

ГУРОЧНІК *м.* Націнне агуркоў. *Гурочнік шчэ зялёны, то гуркі будуць пакуль і кардо́плі капаць начно́м.*

ДАЖЫНКІ *мн.* Завяршэнне ўборкі зернавых. *Цяпер тожэ хора́шэ дажы́нкі правяць: і сабранне было, дзе падаркі перадаві́кам давалі, і канцэ́рт у клуб прывозі́лі з раёну.*

ДАКО́ПКІ *мн.* Завяршэнне ўборкі бульбы. *Заўтра́ ўжэ мо́ будом дако́пкі пра́віць, дзеці напры́яжджа́лі, то кучаю скорэ́ скапа́лі, перабра́лі і ў сто́пку ўне́слі, трошкі за хляво́м аста́ло́с.*

ДРА́ПКІ *мн.* Ручная прылада для рыхлення глебы. *Дож у́пляскаў гра́ды, то прышо́ло дра́пкамі тро́хі надрыхлі́ць цыбу́лю да мо́рку, ато́ будуць ко́лом сядзе́ць.*

ЖАЛЯЗНЯ́К *м.* Металічная лапата. *Усе́ згара́ло, ні было дажэ жалезня́ка градо́ў ўскапа́ць, у людзей прасі́лі.*

ЖО́РНА *мн.* Ручны млын. *Быва́ло ссу́шаць трошкі́ зерня, зме́люць у жо́рнах і спяку́ць першы́ хлеб з новай мукі, дзеця́м ужэ ўво́ль даду́ць нае́сціся.*

ЖЫ́ТНІШЧЭ *н.* Поле, з якога сабралі жыта. *Жы́тнішчэ́ трэ́ба пераара́ць на зі́му.*

ЖЫ́ТО *н.* Жыта. *Жы́то ле́тась ве́льмо до́брае ўда́ло́с, зе́рне вя́лікае, хара́шае было, а се́лята нейкае сплю́шчанае, дро́бнае, німа чаго́ і на насенне па́кідаць*

ЗАВЯ́ЗВАЦА *незак.* Холадно, то гуркі шчэ й ні завязвалі́ся, цвёт асы́паеца, трэ́бло плёнкаю на́крыць, то мо́ б што́ і выра́сло, а так...

ЗАВЯ́РШЫЦЬ *зак.* Зрабіць верх стога. *Заста́ло́с то́лькі завя́ршы́ць сто́г, пры́сіснуць зверху́, каб ве́цер не разне́с і до́ж ні замачы́ў.*

ЗАГО́Н *м.* Участак ворнай зямлі. *Два заго́ны пшані́цаю засе́ялі, ато́ кура́м ні набра́нца, сы́паць трэ́ба на тры́ раз на дзень.*

ЗАЖЫ́НКІ *мн.* Пачатак жніва. *Учора́ ў калгасе за́жы́нкі бы́лі, пе́ршы сноп цывя́тамі ўкра́сілі і старшы́ні а́ддалі, у кабі́неце паста́віў. За́жы́нкі сярпо́м, як і раней, а жа́ць то́ будуць камбайны́.*

ЗЯ́РНО *н.* Зерне. *За рабо́ту ў калгасе у той го́т палу́чылі то́ну зя́рна, хапі́ло і кура́м, і свінням нама́лолі.*

КАБАЧКІ *мн.* Кабачкі. *Кабачко́ў раней мы́ ні садзі́лі, ні веда́лі, што́ такі́е есь, ё́то ця́пер усякі́х сарто́ў на́выдумля́лі, і жоў́тых, і зялё́ных, а раней мы́ то́лькі гарбу́зы садзі́лі.*

КАКСАГЫЗ м. Адуванчык кок-сагыз. *Вы ўжэ цяпер ні знаеце, што это за каксагыз, а ты ж бачыш, якіе пасці ўсе бабы накалечаныя ў сяле, это ж той самы каксагыз садзілі ў халодным мокрум балотце, пазастывалі ногі і накрывелі.*

КАЛАСАВАЎ незак. Жыто ўжэ каласуе, наліваецца зерне, пагода спрыяе.

КАЛІВО н. Каліва, адна расліна. Памідоры нешто ні растуць, адно каліво большае, а другое ат ямлі ні атрасло, мо каб паткарміў чым.

КАЛЯСНІК м. Воз сена. Добры каляснік сена прывёзлі, пакуль у хлёў уцягнулі, то ўмоклі ўсе, але да дажджу пасьпелі.

КАНОПЛІ мн. Каноплі. С кананель ткалі грубае палатно, шылі з яго мяшкі, дзяружкі, а цяпер, кажучы, іх саўсім запрасцілі садзіць, ні відаць, каб дзе раслі.

КАПА ж. Сена, снапы, складзеныя конусам. Дзьве капэ сена наклалі да дажджу, а астальное намокло, прыдзецца перасушваць.

КАПУСТА ж. Капуста. У капусты качаны селята як каменне, наклала вяліку дзежку і ў банкі накрывыла, добры гот быў для капусты, і вусеню ні вельмі было, мо раз толькі палівала атраваю.

КАРДАПЛЯНІК м. Націнне бульбы. Кардаплянік даўней жалі ў снапкі, сушылі, да карову зімою кармілі, сена скупо было, то прыходзілася прамышляць, шукаць кармоў.

КАРДОНЕЛЬ м., **КАРДОНЛІ** мн. Бульбіна, бульба. Каторы кардонель жоўцянкі, як ачысціш, той і смашны, а калі белы, то як сліва зробіцца, ні разварваецца, трэба шукаць харошага сям'яна.

КАСА ж. Каса. Сам нічога ні ўмее рабіць, касу і тую просіць суседа, каб пабіў, памянташыць і то добрэ ні ўмее.

КАССЕ н. Ручка касы. Кассе зрабіў новае, але нейкае цяжкае, німожна пацягнуць тае касы.

КАСІЦЬ незак. Касіць. Касіць прыдзецца наймаць людзей, бо вялікі ўчастак вельмо, адзін Пятро ні скосіць, ні тая ўжэ сіла.

КАЧАН м. Качан. Ідзі зрэж качан капусты, ранняя ўжэ гатова, качаны трэскацца пачалі, трэба зразаць, да забірайце.

КВАСОЛЯ ж. Фасоля. Квасолі насадзіла і белае, і жоўтае, але дзеці ні любяць, шчэ пазалёташня стаіць, ні хочуць браць.

КІДАЦЬ незак. Складаць у стог. Дзень цэлы кідаў сено ў стагі, то ні чую рук.

КІЛАВАТЫ прым. Кілаваты. Тая капуста, што пазней пасадзіла, то кілавата нейка палавіну, нічога з яе ні будзе, трэба павырываць, да павыкідаць з грады.

КОЛАС м. Колас. Колас у пшаніцы цяжкі, аж нахіліўся, во-во будзе гатовы

КРАСАВАЎ незак. Цвісці (пра злакавыя). Жыта красуе і васількі па жыцце сінююць.

ЛЁН м. Лён. Ільну на сваіх сётках цяпер ні сеюць, а даўней жэ ў кожнаго палоса ільну была, бо ўсю адзежу шылі з льняного палатна.

МАТЫКА ж. Ручная прылада для апрацоўкі зямлі. *Матыку, трэба прасіць, каб навайстыў Коля, што німожна ў землю ўбіць, рукі паўрываўа матычыўшы, а сама ж ні навайстру.*

МАТЫЧЫЦЬ незак. Рыхліць зямлю матыкай. *Матычыць думаеш лёгка, як напаматычыш з ранку да вечара калхозныя буракі ці кукурузу, то ні чуеш рук к вечару, што цяпер усе машыны робяць.*

МЛІН м. Млын. *Млін то быў у суседнім сяле, але там усягда вельмо забавно было, можна было дзень прастаяць і ні змалоць.*

МОРКА ж. Морква. *Морка кожны гот з лета і вельмо расьце, а тады муха нападзе, папсуе, і ўвосень уся згніе, выкідай вон.*

МЯЖА ж. Вузкая палоска неўзаранай зямлі паміж участкамі. *На мяжу кідай зёлле, тады павыносім, як падсохне трохі, бо вельмо ж цяжкае.*

МЯКІНА ж. Адходы, якія застаюцца пасля абмалоту. *Жыто ў калхозе палучылі за работу, то нічышчанае, палавіну мякіны, але свінням змелецца.*

НАЛІВАЦА незак. Рабіцца поўным (пра зерне). *Зерне і ў жыце, і ў ячмені налілося, скорэ дасьпее, калі якая непагадзь ні прыдзе.*

НАПЕРАВОРВАЦЬ зак. Наараць пасля капання (пра бульбу). *Напераворвалі кароўплёў сем мяхоў, што такія капаннікі былі, абы зверху трохі сабраць.*

ПАЛЁГЛІЦА ж. Збажына, палеглая пасля моцнага дажджу. *Дзе жыто стаячае, то камбайны добра жэжалі, а дзе палёгліца, то прышлося сярпамі жаць, камбайны не ўзялі.*

ПАЛЮЦЬ незак. Ачышчаць ад пустазелля. *Грады трэба ўжэ палюць, хоць шчэ зёлле і малое, але тады як запусціш, то ні выкараніш эту касьцержу і пырнік.*

ПАМІДОР ж. Памідор. *Паглядзі на граду, адна памідора жоўта, другая – красна, есь маленькіе, як вінаград, а есь, што і ў банку ні ўлезе, разных сартоў насаділа, а лето цёплае, то і растуць добра.*

ПЕРААРАЦЬ зак. Узараць занова пасля збору ураджаю. *Ячмень мы ўжэ жэжалі і прыбралі с поля, цяпер трэба думаць, як ячменішчэ пераараць.*

ПЕРАВЯСЛО н. Саламяны жгут для звязвання снапоў. *Мама як ішла жаць, то і нас брала, мы перавясла скручвалі і ёй падавалі снапы звязваць.*

ПЛУГ м. Сельскагаспадарчая прылада для арання зямлі. *Плуг наш вельмо добры, то ўсе сяло прыходзіць прасіць, ну як ты ні дасі, але як зломяць, то думаеш, што настраюць, строіць самім прыдзецца.*

ПЮЖНЯ ж. Зжатае хлебнае поле. *Ужэ некалькі дзён кароў на пюжні пасуць, вельмо траўная, то каровы малака прыбавілі.*

ПРАРЫВАЦЬ незак. Зрабіць радзейшым, вырваўшы частку раслін. *Буракі густо ні садзі, бо тады прарываць вельмо марудно, і шкода рваць, і німа як пакідаць, бо ні парастуць.*

ПРОСО н. Проса. *Проса цяпер ні ў калгасе, ні на сваіх палётках ніхто ў нас ні сее, а колісь жэ сеялі, самі абмалочвалі яго, у ступе таўклі.*

ПЯРЭБІР м. Ахапак сена, перабраны граблямі. *Мушчыны сено сахарамі насілі, а я пярэбірамі, колькі магла панёсці, але ўсё ж нейка помач.*

РАЗО́РА ж. Доўгая канаўка на паверхні зямлі, праведзеная плугам. *Такі лівень ліў, што поўныя разоры паналіва́ло вады, калі ні суніме́нца, то ўсе па́гне, папрапа́ае.*

РАЛЛЯ́ ж. Узаранае поле. *Па све́жуй раллі птушкі бе́гаюць, чарвей шукáюць, і куры ўсе высы́палі з двара, грабу́ца.*

РАСА́ДА ж. Расліны, прызначаныя для перасадкі на градкі. *Капу́сну раса́ду селя́та рано паса́дзіла, на́крыла плёнкаю, то харо́ша ўжэ, праз ко́лькі дзе́н мо́жно ўжэ будзе раса́джва́ць, якраз па́ра до́бра, ні гні́лая.*

САЛО́МА ж. Саломы. *Саломы то́жэ ба́гато ў ха́зяйстве трэ́ба: і скапе́ц прыкля́сці, і скаці́ну пада́слаць.*

САХО́Р м. Вілы. *Сусед браў сахо́р гной выкі́даць, то зламаў і прыне́с зло́маны, а ця́пер са́ма дума́й, каго прасі́ць, каб па́раманці́раваў.*

САШНІ́К м. Частка сахі ці плуга. *Бралі ў́се плуг і вя́сною, і ўво́сень, то са́шнік са́раўса саўсі́м, зя́ць сказаў трэ́ба но́вы вы́тачыць.*

СЕ́МЯНО́ н. Насенне. *Ско́рэ ўжэ й се́яць бу́дом, да́чка ўся́каго се́мяна́ на́везла: і гу́ркой, і па́мідор, і рэ́дзькі, і нейкі́х па́тасо́ноў, а кардо́плі на се́мяно́ шчэ́ з во́сяні ата́бралі, у ска́пцы за́копаны́е.*

СЕ́ЯЦЬ незак. Раскідваць насенне на падрыхтаваную для сяўбы глебу. *Суседка ўжэ кардо́плёў ма́ло са́дзіць, буду́ць се́янку се́ні се́яць, яны каро́ву дзя́ржаць, то се́но трэ́ба.*

СКЛА́Д м. Еты заго́н у скла́д ары́, бо ўро́скі́дку як узарэ́ш, то ў мо́кры гот па́выма́кае ў́се, тут ні́зкае ме́сто.

СКАПЕ́Ц м. Бурт. Вельмо ўра́дзілі карма́вы́е бу́ракі, суседка на́варну́ла два ска́пцы, шчэ́ й у сто́пку на́насі́ла.

СНО́П м. Сноп. *Пе́ршы сноп у́сягда́ да́руча́лі на́жаць до́бруй жня́і, на па́каз яго а́стаўля́лі, ста́яў да но́ваго ўра́жа́ю.*

СО́ШКА ж. Саха. *Кардо́плі ме́лко паса́дзілі, то тро́хі со́шкаю па́пара́лі, да́й хай расту́ць, бо плуго́м па́выво́рва́юца.*

СТАГАВА́ЦЬ незак. Складаць у ста́гі сена, салому. *Салому зра́зу зво́зяць у ку́чы, а та́ды ста́гаю́ць, ё́то му́шчы́нска ра́бота, а ў во́йну ш у́сё ба́бы рабі́лі, і сця́гвалі ў ку́чы, і ста́гавалі́.*

СТО́Г м. Стог. *Стог скля́сці ні ко́жны ў́мее, у нас на ё́то ве́льмо спе́цыя́ліст Ма́нін Ра́ман, як скла́дзе, то ні за́мо́кне, ні ве́тром ні ра́зня́се.*

СУ́ШНЯ ж. Будынак для сушкі ільну. *Су́шня ў нас ля ка́навы ста́яла, спе́цыя́льна рабі́лі ля ва́ды, каб а́тушы́ць, е́слі за́гары́цца, бо мо́цно на́пальва́лі печ, каб ска́рэй лё́н сох, але не́к уно́чы за́гарэ́лася і зга́рэла разо́м з і́льном, не а́тушы́лі.*

СКІ́РДА ж. Сцірта. *Салому ў скі́рды па́склада́лі, зімо́ю буду́ць ва́зіць на по́дсці́л каро́вам і ко́ням.*

ТО́К м. Пляцоўка для абмалоту збожжа. *У андро́йне быў то́к, на які́м і ма́лаці́лі сна́пы жы́та, я́чменю, тшані́цы.*

ТРАПА́ЦЬ незак. Ачышчаць валакно ад кастрыцы. *Трапа́лі лё́н спе́цыя́льнай трапа́чкаю (тра́плём), вы́біва́лі ка́йстры́цу з яго па́сля це́рніцы.*

ТУРНЭПС м. Кармавая рэпа. Турнэпсу колісь багато садзілі, самі трохі елі (як нічога больш ні было), а то карову кармілі, а цяпер надбольші буракі садзяць, турнэпс ні ў модзе.

УГНАЇЦЬ зак. Унесці ўгнаенне ў глебу. Добрэ ўгноіш зямлю, то і вырасце на ёй усе, што пасадзіш, а пустая зямля радзіць ні будзе.

УПЯРОЧКА ж. Папярочная баразна. На ўпяроццы кардо́плі ні садзіце, я гарбузоў насаджу, свінне шчэ лепш іх ядзяць.

ХРА́ПКА ж. Ствол качана капусты без лістоў. Капуста харо́ша ўрадзіла, качаны тугіе, белыя, дажэ хра́пкі ні горкія, дзеці грызуць, як рэжу.

ЦАЛІНА́ ж. Неўзараная зямля, якая даўно не засявалася. На што табе эта цаліна́, хаця б ты абрабіла той кусок, што летась сеялі.

ЦЕ́РНИЦА ж. Прылада, якой труць лён. Це́рница ў кожнаго свая́ была, мая шчэ й сёні нейдзе на гары валяецца.

ЦЭП м. Прылада для абмалоту збожжа ўручную. Цяпер камбайны і жнуць, і малоцяць, а колісь зіму махалі цапа́мі, пакуль намалоцяць, адзін аднаму памагалі, бо ето цяшка работа.

3 ЛЕКСІКІ ГАВОРАК УШАЧЧЫНЫ

Гэтая падборка дыялектнай лексікі – працяг публікацыі, змешчанай у зборніках “Жывое наша слова” (2001) і “Скарбы народнай мовы” (2005). Запісы зроблены ў гаворках Ушацкага раёна Віцебскай вобласці.

Прынятыя скарачэнні назваў вёсак: Арэх. – Арэхаўна, Астр. – Астраўляны, В.Д. – Вялікія Дольцы, Кубл. – Кублішчана, Маж. – Мажэйшчына, Міх. – Міхалкаўшчына, Навас. – Наваселле, Слаб. – Слабада, Стар. – Старына, Судз. – Судзілавічы, Чэр. – Чэрсвя, Шчарб. – Шчарбёні.

МА́ЗАНКА ж. Клейкая каша. *Як калі задасца: бубайіць ка́ша рассы́пістая, а бубайіць ма́занка.* В.Д. *Паёш ма́занкі.* Арэх.

МА́ЗКА ж. Мазь. *Галоўка разрыва́йціца, да́йці яко́й ма́скі.* Маж. *Ста́лі маё кале́ні балець, хоць ты ратунку крычы, дакто́рка ма́скі нейка́й дала́.* Навас.

МАЗЮ́КА м. Дажджавы чарвяк. *Мазюкаў капа́йш? На ры́бу зьбіра́йіся?* Арэх. *Пасьля дажджу павылазі́лі мазю́кі, по́ўна і́х.* Слаб.

МАКА́НКА ж. Мачанка, мачанне. *Костачак нату́шу, каўба́скі, мукі паткала́чу – во й ма́канка.* В.Д. *Бацька твай ду́жа любі́ў ма́канку.* Судз.

МАЛАДЗЁ́Н м. Жаніх, малады. *Маладзё́н наезны, здалё́ку, а маладу́ха на́ша.* Судз. *З маладзё́нам е́дуць дру́шкі, сваты́, музуканты́.* Арэх.

МАЛАДУ́ХА ж. Маладая, нявеста. *І маладзё́на палядзё́лі, і маладу́ху, ла́дныя абодва́.* Стар.

МА́ЛЕЦ м. 1. Хлопец. *Ідзі́ за яго́: ма́ліц ё́н харо́шы, спако́йны.* Слаб. 2. Сын. *Яё ма́ліц быў раней́ пат слухом, а цяпе́р стаў агрыза́цца.* Стар.

МАЛІМО́НКА ж. асудж. Спешчаная, раздураная дзяўчынка. *Мё́ншая дачка́ ў і́х малімо́нка, далі́ктуха, абы-чаго́ ня е́сь.* Арэх. *Малімо́нка! Бі́з ма́ткі ніку́ды, як хвост, ціга́йціца.* Кубл.

МАЛІМО́НЧЫК м. Тое ж пра хлопчыка. *Іш ты, малімо́нчык: заці́рку ня хо́чыць е́сьці!* Навас.

МАЛО́ЧНИК¹ м. Страўнік цяляці. *У каро́вы трыбу́х, а ў цялё́нка – мало́чнік.* В.Д.

МАЛО́ЧНИК² м. 1. Той, хто працуе на малочнай. *Мало́чнікам ро́біў тры гады́, прыма́ў у людзей малако́.* В.Д. 2. Той, хто любіць малако і малочныя стравы. *Ё́н у нас мало́чнік, па і́м мя́са хай і ня будзі́ць, абы́ малако́.* Арэх.

МАЛО́ЧНИК³ м. бат. Малачай. *Нарвала́ свіння́м мало́чніку́.* Астр. *У гара́дзе мало́чнік расьце́ць.* Маж.

МАЛЬЧУ́К м. Хлапчук, падлетак. *Сабярэ́ць ма́льчуко́ў і ўся́кую ўся́чыну і́м сазво́дзіць, здумля́йціць.* Слаб. *Хай ба ш ма́льчук ва́ш нака́заў нам, мы прые́халі п.* Арэх.

МАНІЩА *незак.* Збірацца, абыцца зрабіць што-н. *Маніўся зяць прыехаць, бульбу паганяць, ды нешта ні чуваць.* Арэх. *Цешча манілася прыехаць у госьці.* В.Д.

МАНІЯ *ж.* У выразах: бадай цябе манія! хай цябе манія! Выказванне незадавальнення. *Бадай цябе манія! Забылася капусту пасаліць!* Арэх. *А хай цябе манія! Ня ўздумаю, куды ўторкнула йіголку.* Стар.

МАРМЫЛЬ *м. асудж.* Вельмі маўклівы, негаваркі, замкнуты чалавек, маўчун. *У яго й гаворкі німа, словы два пыкніць-мыкніць, вы гэтка мармыль!* Міх. *Мармыль прыслаў аднекуль.* В.Д.

МАСІЯШ *м.* Хуткі, непаседлівы, няўрымслівы чалавек. *Цэлы дзень гэны масіяш бэгайць, німа яму ўходу.* Арэх.

МАСЛЯНКА *ж.* Маслёнка. *Німа малака, папі во масьянкі, такія кісьлявінкая.* Арэх.

МАТЫЛІ *мн.* Хвароба авечак і коз; матыліца. *Ні дай бох, матылі ў авечак!* В.Д.

МАХЛАК *м. асудж.* Грубы, некультурны чалавек; вахлак. *Махлакі вы! Кала дзэвак нада далікатна ўхаджываць.* Арэх.

МАШАРНІК *м.* Махавік. *Машарнікоў поўная вядро прынісла.* Арэх. *Машарнікі на моху растуць, на баравінках.* Судз.

МЁННЕ *н.* Імя. Добрая мення мальчыку далі. Судз.

МІЖДЫ, МІЖЫ *прыназ.* Паміж. *Міжоды пальцаў сабака ўкусіў, цяпер вонух на ўсю нагу.* Навас. *Міжы намі гаворка была, ніхто боlí ня чуў.* Арэх.

МІТАЦА *незак.* Бегаць, мітусіцца, снаваць. *Даўнэй мітылася пу хазяйству, а цяпер свабодная.* Арэх. *Мітыўся па дзярэўні нейкі чужы чалавек.* Кубл.

МІРОЦЕ *н.* Лад, спакой, мір. *Прыехала к сыну, а ў іх німа міроця ў хаці.* Судз. *Якая там міроця! Нявестка сварыцца са свякроўкай.* Стар.

МУХАНЯТКА *н.* Худзенькае, кволае дзіця. *Дзеці мае муханяткі былі, у горы пасья вайны жылі.* Судз. *Муханяткі, а лепі за ўсіх вучыліся.* Стар.

МЭНЧЫЦА *незак.* Мучыцца. *Такі дошч сягоння, бацька наш мэнчыца на пасьці.* Слаб.

МЭНЧЫЦЬ *незак.* Мучыць. *Ня мэнчыці катá, ідзіці на вуліцу!* Арэх.

МЯДОЎКА *ж.* Невялікая дзежка на мёд. *У дзеда нашага была дзіравянная мядоўка зь векам.* Арэх.

МЯЗДРА *ж.* Мягца; мякаць гарбуза. *Сёмічкі выбіру, а мяздру для скаціны звару.* Арэх. *У гарбузе мяздра.* Шчарб.

МЯКНУЦЬ *зак.* Зваліцца, гопнуцца. *Глядзі малóга, а то, ні дай бох, мякніць сь пэчы.* Слаб.

МЯЛІННЕ *н.* Кастрыца. Лён мнём, а мяління ляціць. В.Д. *Насыпалі на хату мяління.* Чэр.

МЯЛІЦА *ж.* 1. Церніца. *Даўнэй усю зіму ляпаюць мяліцы, мнуць лён.* В.Д. 2. перан. зневаж. Рот. *Ужó раскрылі сваё мяліцы, на чым сьвет сварыцца.* Арэх.

МЯРЛОГ *м.* 1. Бярлог. *Паднялі зімой мядзвэдзя зь мярлогу.* Арэх. *Два мядзвэдзі ў адным мярлозі ні жыюць (прыказ.).* Судз. 2. Свіное логава. *Сьвіння*

зробіла сабё мярлох. Чэр. 3. перан. Беспарадак. У йіх у хаці вёчна мярлох, німа паратку. Слаб.

МЯЧКА ж. Жанчына, якая трэ лён. *Мяць лён ра́зам зьбіра́ліся, у мяне, помню, пяць мячак было.* В.Д.

МЯЦЬ незак. Церці (лён). *Зімо́й мя́лі лён.* Маж.

НАБІВАЌЦА незак. Навязвацца, заляцацца. *Сама́ набіва́йіцца, бега́йіць за ма́льцам, а ё́н і ня блі́ска.* В.Д.

НАБО́Й м. Заляцанне, прыставанне. *Наго́ ё́н во́зьміць я́е? Сама́ хо́дзіць за ма́льцам, а набо́й дзяшо́ва сто́йіць!* Судз.

НАБО́РНЫ прым. Заразны. *Ня бо́йся, хадзі́ бліжэ́й, ма́я хваро́ба ні набо́рная.* Судз.

НАБУХТО́РЫЦЬ зак. Наліць празмерна, да самых краёў; набухаць. *Набухто́рыць бо́чку вады, прас край ле́нца.* Арэх. *Набухто́рыла мі́ску халадні́ку.* Судз.

НАВЕ́СЦІ зак. Распаўсюдзіць плёткі, навядумляць. *У во́чы лісьці́вы, а за во́чы нава́дзёць на цябе́ чаго́ хо́чаш.* Арэх.

НАВІ́ДАКУ прysl. Навідавоку. *Нош наві́даку, а ты ні́як ня зно́йдзіш!* Арэх.

НАВО́ДНЫ прым. 1. Прыведзены з іншага статку (пра жывёлу). *Наво́дная каро́ва ня хо́чыць у ста́дзі хадзі́ць, паку́ль прывы́кніць.* Астр. 2. перан. Чужы, прышлы, з іншай мясцовасці (пра чалавека). *Прыеха́ў ё́н с-пат Сма́ленска, наво́дны чалавё́к, нічо́га на́шага ні зна́йіць.* Навас.

НАВЯ́ЛІЦА зак. Накінуцца, прыстаць, настойліва дамагацца чаго-н. *Чаго́ ты навя́ліўся на дзяцё́нка! Як выхо́дзіць у яго́, так і ву́чыцца.* Судз.

НАЃЛЫ прым. Раптоўны, нечаканы. *Лёх спаць, а назаўтра́ ні ўста́ў – на́глая сьмерць.* В.Д.

НАДКО́СНІК м. Шафер. *Ад маладо́й два на́ткосьні́кі былі́, вяно́к над галаво́й дзі́ржа́лі, касу́ выку́плялі.* Навас.

НАДО́ВЕНЬ прysl. Надоечы, нядаўна. *Каза́ў Ляксе́й надо́вінь, што дроў прывя́зець нам.* Судз.

НАДО́ЗІРКУ прysl. На віду, на вачах. *Каро́вы надо́зірку хо́дзяць.* Арэх. *Надо́зірку йішо́ў за йі́мі.* Слаб.

НАДУ́КРЫЦЬ зак. Падгаварыць, настроіць, падбіць. *Ні зна́ю, хто на́шага сы́на наду́крыў паеха́ць у Навапо́лацк на заво́т.* Чэр.

НАДУ́ЦЬКА м. і ж. Надуты, непрыветлівы, крыўдлівы чалавек. *Ня буць ты, Ва́ся, наду́цька, ні крыўдо́ў на ся́стру.* Слаб. *Ва́ша дзе́вачка та́кая наду́цька, вёчна нідаво́льная.* Арэх.

НАЕ́ЗНЫ прым. Прыезджы, не тутэйшы. *Старшыно́м пасьля́ вайны́ нейкі́ нае́зны быў, ні атсю́ль.* Судз.

НАЗА́ЎТРАШНЯ́ГА прysl. Назаўтра. *Думала, што наза́ўтрашні́га пайдóў ў го́сьці, алі заня́дужыла.* Навас.

НАЗА́ЎТРА́Я прysl. Тое ж. *Така́я ве́я на ву́ліцы, мо́жыць наза́ўтра́я ні пайсьці́ а́ўтобус.* Астр.

НАЗВО́ДЗІЦЬ зак. Наманіць, навядумляць. *Назво́дзіў ё́н дзе́ўцы, а та́я й наве́рыла.* Кубл.

НАЗО́ЛЛИВЫ прым. Дакучлівы, назойлівы. *Такі назо́ллівы ма́ліц, галаву́ нам адурэ́ў за вечар, пра ўсе́ пата́ўся.* Судз.

НАЗЫ́ВІШЧА н. Назва, імя. *Гэ́та ні назы́вішча, а насъмі́шка адна́. Хто ш так дзяце́й называ́йць?* В.Д. *А яко́е назы́вішча той мясьці́ны?* Кубл.

НАЙМІ́ТКА ж. Наймічка. *Та́та памёр, сёстры ў наймі́ткі пайшлі.* Судз.

НАКА́ЛЬНИК м. Неслух, свавольнік (пра дзяцей, падлеткаў). *Каб ё́н хоць ба́цьку слуха́ў, гэ́ты нака́льнік.* Навас.

НАКА́ЛЬНИЦА ж. Жан. да накальнік. *На лес гля́дзя дзяўчы́нка расьце́ць, нака́льніца.* Астр.

НАКА́ЛЬНЫ прым. Непаслухмяны, свавольны, упарты. *На́кальны ста́ў, у чужы́я яблы́кі ла́зіць.* Арэх. *Сын спако́йны быў, а чаго́ ўнук та́кі на́кальны?* Судз.

НАКАША́ЛІЦЬ зак. Нагаварыць абы-чаго, навывудляць. *Накаша́ліў цэ́льны воз і пайшоў сабе́.* Чэр.

НАКЛЫ́ЧЫЦЬ зак. Наіскаць, нашкуматаць. *Пры́дзіць, наклы́чыць гэ́тага ма́лога – віда́ць, любі́ць дзяце́й.* Міх. *Дзеці́ наклы́чылі газе́т.* Шчарб.

НАКРЫ́ПАЦЬ зак. Начыніць фаршам. *Накры́пала кі́лбас.* Арэх.

НАЛАМІ́ЦЦА зак. Привыкнуць, привычаіцца. *Як ма́лы на́ломі́цца, так і пасья́ будзі́ць гавары́ць.* Стар.

НАЛЕ́ЧЫЦЬ зак. Вылечыць. *Адзі́н бок мне на́лечы́лі, а дру́гі ска́лечы́лі, агнё́м гары́ць.* Судз.

НАЛІ́ злучн. Але. *Ні хаце́ла йсьці́ за яго́, налі́ ж ба́цькі заста́вілі.* Слаб. *Нікары́сьнінька жонка, налі́ ш – хоць і крыва́я бярэ́зіна, абы́ ш чужо́га боку́ прыве́зіна.* Судз.

НАЛІ́ВАХА ж. 1. Каўбаса, начыненая дранай бульбай. *Надзяро́м бульбы – і ў кі́шкі, сква́рак даба́вім, вот і налі́ваха.* Маж. 2. перан. Поўны чалавек. *Лоў́кая дзе́вачка, налі́ваха, поўні́нькая, ручкі́ як пі́равязаны́я.* Шчарб.

НАМА́РЖНІ мн. Намарзні. *У са́нях на капы́лы набі́ваюць на́маржні.* В.Д.

НАМІ́ТУСЬ прысл. Галовамі ў розныя бакі, “валетам”. *Ні было́ дру́гой крава́ці, ляглі́ з да́чкай намі́тусь.* Чэр.

НАНІ́ЧЧА прысл. Навыварат, наніц, на горшы бок. *Лайно́ нані́чча надзе́ла, лю́дзі засьмя́юць, адзе́нь налі́цо.* Судз.

НАПРА́МІКІ, НАЎПРА́МКІ прысл. Напасткі. *Як на́прамікі, то кіламе́траў дзе́віць будзі́ць.* Навас. *Пагна́ла каро́ву наўпра́мкі, на ле́сі.* Шчарб.

НАПУ́ЦІЦЬ зак. Навесці на правільны шлях, падказаць. *Біста́лковы ма́ліц, алі́ дзя́чка яго́ напу́ціў, насва́рыўся.* Судз.

НАРАВЕ́Ц м. Капрызны, упарты, наравісты чалавек. *Німа́ шча́сьця, пунáўся ей нараве́ц, нія́к ні ўга́дзіць яму́.* Арэх.

НАРАВІ́СЦІК м. Тое ж. *Ні на́да дуры́ць дзяце́й, дык ня́ буду́ць нараві́сьцікі.* Нас.

НАРА́ВІЦЬ незак. Любіць. *Ні на́раўлю цяпе́рашняй мо́ды.* В.Д. *Нара́ўлю я́гады з ма́лако́м.* Судз.

НАРА́ЎНЫ прым. Які даспадобы, якога любяць. *Нара́ўную дзе́ўку ўзя́ў.* Судз.

НАРО́Ў м. 1. Характар. *Дрэ́ннага наро́ву дзяці́ок, ня́ йдзі́ за яго́.* Судз. 2. Упартасць, капрызы. *Німа́ чаго́ тут свой наро́ў нака́зваць!* Арэх.

НАРУ́ГА ж. Упартасць, непаслухмянасць. *Як мне твая нару́га надаёла, сам ніко́лі ня зро́біць, напаміна́ць на́да.* Міх.

НАРУГА́НЫ прым. Непаслухмяны, упарты. *Меншы ўнук такі́ нару́ганы: усё́рдзіўся, пувалі́ўся на зямлю́, крычы́ць!* Міх.

НАРУГА́ЦЦА незак. 1. Не слухацца, рабіць назло, насуперак. *Ні нару́гайся, ма́ліц, злаўлю́ – кра́півай атсы́цібаю.* Арэх. 2. Дражніцца, насміхацца. *Дужа ня любі́ць, ка́лі ей Іванам нару́гаю́цца, жані́хом заву́ць.* Шчарб.

НАРУГЛІ́ВЫ прым. Тое ж, што і нару́ганы. *Ніко́га ня слухайі́ць, нару́глівы расьце́ць.* Чэр.

НАРУГНУ́ЦЦА зак. Зрабіць назло, насуперак. *Мужы́к ё́йны до́бры: каб ё́н ка́лі нару́гнуўся ці сло́ва благо́я сказа́ў.* Стар.

НАРУ́ЖНІК, НАРУ́ЖО́НІК м. Непаслухмяны, упарты (звычайна пра дзяцей). *Скажам яму́, дык наўро́шні ня пойдзі́ць, нару́жнік!* Навас. *Мно́га ця́пер такі́х нару́жнікаў, што настаўнікаў ня слухаю́ць.* Чэр.

НАСА́ТКА ж. Насавая хустачка, насоўка. *Дзяву́лля, а наса́ткі ні ма́йціць.* Арэх. *Вы́трыся наса́ткай!* Міх.

НАСЁ́ННІК м. Насенны агурок. *Жо́ўтыя агу́ркі сабра́ла, насё́ннікі.* Астр.

НА́СКІ прым. Тутэйшы, мясцовы. *На́скія мы людзі́, ні наводны́я, спрадвёку тут жы́вём.* Арэх.

НАСКІ́ПАЇ зак. Нашчапаць. *Наські́паў лучы́ны на ўсю́ зіму́, на расту́нку будзі́ць.* Кубл.

НАСМАРГА́ЦЬ зак. Нашморгаць. *Насмарга́ла вядзе́рка брусьні́ц.* Арэх.

НАСПА́РЫЦЦА зак. Назбірацца, набіцца. *Дзьве́ры ча́ста ачы́нялі, вот мух і наспа́рылася.* Арэх.

НАСУКРЫ́ЦЦА зак. Навіць (валасы), завіцца. *Насукры́лася, як сі́мнацятка, на ві́чарынку пойдзі́ць.* Судз.

НАСУКРЫ́ЦЬ зак. Навіць, завіць (валасы). *Віся́ць гэ́ты ко́смы, хо́ць бы насукры́ла.* Судз.

НАЎПРАМІ́К, НАЎПРАМІ́КА прысл. Напрасткі. *Наўпрамі́к ня пойдзі́ш, кла́ткі зья́ясло.* Маж. *Наўпрамі́ка тут нідалё́ка.* Судз.

НАЎПРО́К прысл. Насуперак, наперакор. *Наўпро́к усё́ ро́біць, нару́гайціца, ня слухайі́ць.* Судз.

НАЎПРО́ЦІ 1. прысл. Насупраць. *Стань наўпро́ці, пагляджу́ на цябе́.* Арэх. 2. прыназ. Насупраць, у параўнанні з. *Та́я маладзі́ца наўпро́ці Со́нькі проста́ чучала.* Судз.

НАХА́ПУ прысл. Наспех, спяшаючыся. *Наха́пу ўсе́ ро́білі, к вяселлю ла́дзіліся.* Арэх.

НАЧНІ́ЦЫ мн. Паводле павер'я, хвароба дзяцей ад злых духаў. *Ня сьпі́ць дзяце́нак, кіда́йціца, начні́цы напалі́.* Слаб.

НАШАЩЭ́РЫЦЦА зак. Натапырыцца, паставіць поўсць дыбам. *На́шы каты́ як загу́ляю́цца, нашащэ́ру́цца, аш стра́шныя ста́нуць.* В.Д.

НЕВЫЗО́РНЫ прым. 1. Непаглядны, непрыгожы. *Нівызо́рная дзе́ўка бала́, а тако́га дзі́цюка́ знайшла́ сабе́!* Чэр. 2. Неганаровы, не аўтарытэтны. *Нівызо́рная яе рабо́та: убо́ршчыцай у канто́ры.* Навас.

НЕДУШНЫ́ прым. У якім не душна, лёгкі. *На дварэ́ цёпла, нідушную́ кўртку адзень.* Судз.

НЕЗАБО́ТНЫ прым. Бесклапотны, надбайны. *Яму́ так: добра́ ёсь, добра́ й німа́, нізабо́тны.* Арэх.

НЕЗАДА́ЧНЫ прым. Няўдалы. *Нізада́чны выйшаў хлеп, аце́сьлівы.* Кубл.

НЕЗМІРО́НЫ прым. Бязмерны, незлічоны. *Людзе́й цьма нізьмірона́я там была́.* Судз. *У і́х бага́цця нізьмірона́я, і мне, бывае, адзе́жыну піракіну́ць.* Стар.

НЕКА́ЛІСЬ прысл. Калісьці, даўно. *Некалі́сь бе́дна мы жылі́, зямлі́ свае́ ні было́, на найма́х хадзі́лі.* Арэх.

НЕКАРЫ́СНЫ прым. 1. Дрэ́нны, малава́ртасны, непрыдатны, ад якога мала карысці. *Сёлі́та нікары́сная бу́льба, дажджо́ў было́ ма́ла.* Судз. *Нікары́сныя ніткі́ рву́цца.* Арэх. 2. перан. Непрыглядны, няспрытны (пра чалавека). *Нікары́сную жо́нку ён прывёс: ма́лінкая, дробні́нкая, німа́ на што глядзе́ць* В.Д. *Нікары́сны ейны́ мужы́к, нейкі́ ціля́пень.* Судз.

НЕНАСПАДЗЕ́ЎКІ прысл. Нечакана, неспадзявана. *Учо́ра ў Вуша́чы нінаспадзе́ўкі сва́та сустрэ́ў.* Астр.

НЕРУШЫ́МЫ прым. Нерухомы. *Стайце́, як слуп, нірушы́мы, няшу́стры, ду́жа спако́йны ма́ліц.* Судз.

НЕСУВІРУ́ТНІК м. асудж. Нягоднік, нялюдскі чалавек. *Мужы́к яе́ быў ду́жа акая́нны, несувіру́тнік.* Арэх.

НЕСУВІРУ́ТНЫ прым. асудж. Несусветны (у адмоўных ацэнках). *Гульта́йка нісувіру́тная, дзяце́й ні глядзі́ць, у ха́ці біспара́дак.* Судз. *Што ўдо́ўмайце́ – ні піры́йначы́ш, дурань нісувіру́тны.* В.Д.

НЕСУСВЕ́ТНІЦА ж. Бязглу́дзіца, выдумка. *Нісусьве́тніцу́ нясе́ць, німа́ ладу́ ў гаво́рцы.* Чэр.

НЕСЦЯ́РОГА ж. Неасцярожнасць, недагляд. *Ніхто́ ні вінава́ты, што ён зьме́рс, сва́я нісьцяро́га.* Арэх.

НЕЎВАРО́ТНЫ прым. Няспрытны, непава́ротлівы. *Усе́ даўно́ ко́нчылі скла́даць се́на, а ён капа́йціца, нейкі́ неўва́ротны, ніхлі́мяжы.* Маж.

НЕЎСТУПА́ХА м. і ж. Упарты, незгаворлівы чалавек. *Сабра́ліся: адзі́н задзі́раха, а дру́гі ніўсту́пах, вот і пабі́ліся.* Арэх. *Ніўсту́пах ня змо́ўчыць мужы́ку.* В.Д.

НЕЎСХАДЗІ́МЫ прым. Вялікі, непраходны. *Даўне́й тут лясы́ былі́ ніўсхадзі́мыя.* Арэх.

НЕХАДЖА́ЛЫ прым. Які рэдка прыходзіць куды-н., не бывае дзе-н. *Свае́, а гады́ ў рады́ бываю́ць, ніхаджа́лыя яны́ ў нас.* Чэр.

НЕЦЕЛА́К м. Цёлка. *Ле́тась не́цілка прада́лі, а се́літа каро́ву.* Арэх.

НЕЦЕ́ЛЬ ж. Тое ж. *Не́ціль купі́лі, будзі́м гадава́ць.* В.Д. *Не́ціль, яшчэ́ не ця́лілася.* Судз.

НІКА́ЦЬ незак. Хадзіць туды-сюды, шукаючы чаго-н. *Катоќ ніка́йці, хоць ма́лачка́ да́йці яму́.* Кубл. *До́сіць табе́ ніка́ць па ся́ле, пума́жы во агу́ро́чкі па́ліць.* Судз.

НІЧО́ГІ прым. Нядрэнны, нішто сабе. *Каб ня ніў, то й нічо́гі быў бы.* Судз. *Нічо́гая няе́стка, ла́дзіць са сьвякро́ўкай.* В.Д.

НОЧЧЫ прысл. Ноччу. Куды вы ноччы пойдзіці, пірыначуйці ў нас! Арэх.
Ноччы марос прыкінуўся. Стар.

НЫЦЬКА м. і жс. Ныцік. Ня буць ты ныцькам, чаго нюні распускаеш!
Арэх. Такая ныцька ад роду. Судз.

НЯГАЗНЫ прым. Прыгожы, спрытны. Дзеўка нігазная, нягорушая за яго.
Судз.

НЯГО часц. Няўжо. Няго йіна паёдзіць зь ім аш у Сібір? Судз.

НЯЕШЧЫ прым. Пераборлівы ў ежы. Парсючок пупаўся няешчы, таму й худы. В.Д.

НЯІМКІ прым. Тупы. Саўсім няімки нош, хоць бы ты яго пайстрыў. Судз.

НЯЗМЁРНА прысл. Многа, незлічона. Людзей было на аўтобус нязмерна, думалі, ня ўлезім. Судз.

НЯМТУР м. Нямко. Брат яго быў нямтур, нічога ня чуў і не гаварыў.
Арэх.

НЯПЕЎНЫ прым. Неаплоднены (пра яйка). На сонца глідзяць – пеўная яйка ці няпеўная, вывідзіцца пісклёнак ці не. Чэр. Здавалася, ні было няпеўных яйкі, а выйшла пяць баўтуноў. Арэх.

НЯПОШЛІЦА жс. Слабасць, хвароба. Каб вас няпошліца ўзіла! Наблотиці вядро дуль. Чэр. На карову нейкая няпошліца напала, ня ёсь нічога. Слаб.

НЯПОШЛЫ прым. 1. Слабы, нямоглы, кволы. Каб йікая няпошлая, даўно б захліпнулася. Міх. Ці йіна карову пракорміць – старая, няпошлая? Стар. 2. Худы. Як прывёз жонку, няпошлая была, а цяпер растаўсцьцела. В.Д.

НЯЎЗОРЫШЧА м. і жс. асудж. Непрыхільны, непрыязны чалавек. Ідзець, галаву набок, на людзей ні глядзіць, ніпрывётная дзеўка, няўзорышча. Навас. Зь людзьмі ні загаворыць, такі няўзорышча. Слаб.

НЯЎЛАД прысл. Не даспадобы. І малачка занясу, і агурочкаў, а хвораі усё няўлат. Арэх.

ПАБАДЗЯЦА зак. Забрудзіца. Пабадзялася хусцінка, панясу мыць.
Кубл.

ПАБАДЗЯЦЬ зак. Забрудзіць. Толькі што купілі ўнуцы вязёначку, а ўжо пабадзяла. Судз.

ПАБРЫГАЇЦЬ зак. Пабрызгаць (пра дождж). Які гэта дошч, толькі пабрыгаў. Арэх.

ПАБУНТАВАЇЦЬ зак. Паблытаць. Пабунтавала ніткі, цяпер разьбірай.
Кубл.

ПАБУШНЁЦЬ зак. 1. Разлапушыцца (пра агародніну). Пабушнелі бурачкі пасья дажджу. 2. перан. Паправіцца, паспраўнець. Была худзінькая, а цяпер пабушнела. Навас.

ПАБЭНЬЧЫЦЬ зак. Пабіць, збіць. Ня ўсьсілю закінуць сёна на гару, а на дварэ яго куры пабэньчуць. Астр.

ПАВОДЧЫК м. Той, хто водзіць каня. Пабудзіш тры дні павоччыкам, бацьку паможаш. В.Д. Павоччык водзіць за поват каня. Шчарб.

ПАВУЧЫННЕ н. Павуцінне. Ужо й павучыння лётайць, восінь скора.
Маж.

ПАВЫТЛУМЛІВАЦЬ зак. безас. Выбіць з галавы. Мне ўжо ўсё павытлўмлівала, ня помню тых даўных пёсін. Навас.

ПАГАЉІЦА зак. Паквапіца, пажадаць займець. ПагаЉілася на багаЉця, а цяпер мучыцца с такім мужыком. Арэх. ПагаЉіўся на зямлю, нінараўную ўзяў замуш. Судз.

ПАГАРЫШЧА н. Пажарышча. Прыйшли мы з лесу, а яшчэ дымілася на пагарышчы. Арэх.

ПАГУКАЉ зак. Пагаварыць. Пасядзі, маладзічка, у нас, пагукай са мной. Арэх. Пагукалі пра дачок пра свайіх. Маж.

ПАГУРАК м. Узгорак. На пагурку добрая травічка, гані гусей туды. Судз.

ПАДАРОЖКА ж. Подарожник. Як у грудзех баліць, выпіваюць подарошку. Подарошка дробнінькая, лі дарогі расьцець, шыўшыся курганамі. В.Д.

ПАДАРЭШНІК м. Гриб-мачонік. Прынісла бабак, машарнікоў, падарэшнікаў. Арэх. Намачыла каструлю падарэшнікаў. Кубл.

ПАДБАРАДАВІК, ПАДБАРАДАВІЧ м. Падбародак. Здаровы быў, крэпкі, падбарадавік во такі! Судз. На картацы ні спазнаць яго, падбарадавіч вісіць. Стар.

ПАДБІРА́НКА ж. Тонкая посцілка, перабіранка. Выткала тры падбіранкі, тонінькія, прыгожыя. В.Д.

ПАДГАРКА ж. Прыгарка. Люблю бульбу с падгаркамі. Арэх.

ПАДГАРЫСТЫ прым. 1. Падгарэлы. Каша падгарыстая. Арэх. 2. перан. Рудаваты. Падгарыстую шапачку даццы купіла. Судз.

ПАДГУЛЯЦЬ зак. 1. Загуляць. Ні з добра яны разьвяліся: ён любіў падгуляць. Арэх. 2. Змарыць, знясіліць. Сьвінка панадзілася ганяць курэй, адну да сьмерці загуляла, а другую падгуляла, чуць ходзіць. Міх.

ПАДГУЦНУЦЬ зак. Падкінуць уверх. Падгуцні ты гэтага цільпучка! Арэх.

ПАДЖЫЛЫ прым. Пажылы. Сястру былі аддалі за паджылага. Слаб.

ПАДКАЛЫПА м. і ж. асудж. Насмешнік; той, хто любіць сказаць непрыемнае, падкалупнуць. І бацька, і сын – абодва паткалыпы, сьмяюцца зь людзей. Арэх. Век паткалыпа была. Маж.

ПАДКРУП'Е н. Малыя крупы. Паткруп'я сьвінням зварыла. В.Д. Малыя крупы – паткруп'я. Арэх.

ПАДЛАВІЦЬ зак. 1. Злавіць, затрымаць. Дзе вы падлавілі гэнага злодзю? Арэх. 2. Знянацку застаць. Хацёў яго падлавіць, ды ня выйшла. Шчарб. 3. Украсці, сцягнуць. Няхітрыя мы людзі, у нас скарэй што падловюць, чым мы ў каго. Арэх. Ніпрычасна я к яё іспоткам, а хто падлавіў – ні знаю. Кубл.

ПАДЛАВУДЗІЦЬ зак. Схапіць, сцягнуць. Хто мае боты падлавудзіў? Арэх. Нехта падлавудзіў граблі. Маж.

ПАДМАЛАДЗЭНЕЦ м. Шафер. За падмаладзэнцаў толькі кавалёраў з радні бралі, а жанітых няможна. Маж. У Ягора падмаладзэнцам на вяселлі стрыечны брат быў. Слаб.

ПАДМЫШША н. Падпашкі. За падмышша бабу бяры, можа й завядзём як у баню, хай папярэцца, кініць хваробу на вецір. Судз.

ПАДНАДО́ЛАК м. Подбіўка. *Паднадо́лак сама́ не падру́біць, а бяжы́ць на вічары́нку.* Арэх.

ПАДНО́ЖНІК м. Палавік. *Падно́жнікі ў палоску́ ня го́ры за кра́мныя.* Судз. *Шэсь падно́жнікаў вытка́ла сёлі́та.* В.Д.

ПАДНУ́КАЦЬ зак. Падагнаць. *Мог бы часце́й ма́ўцы якую́ капе́йчыну прысыла́ць, а то напамі́наць яму́ на́да: ні падну́каў – ні пае́дзіш.* Міх.

ПАДТО́ПКА ж. Падпал. *Гэ́тыя дро́вы біс патто́пкі ні распалі́ш.* Арэх.

ПАДУЗО́РНІК м. Прасціна з прышытымі ўнізе карункамі. *Пасла́ла падузо́рнік, а наве́рх пакрыва́ла.* В.Д.

ПАДУ́ЧКА ж. Эпілепія. *Паду́чка ў яго́ была́: брык! – і зава́ліўся ў пясо́к.* Арэх. *С паду́чкі паме́р.* Чэр.

ПАДЦЕ́ЛАК м. Невялікая цялушка, парэзімак. *На фе́рмі тры́ццаць пацце́лкаў.* Арэх.

ПАД'ЯЛДЫ́КА м. і ж. Той, хто любіць насміхацца, кпіць з іншых. *Схава́й свой язы́к, пад'ялды́ка!* Арэх.

ПАЗАЛЕ́ЦЬ зак. Зме́рзнуць, азалець. *Цэ́лы дзень дошч, пазале́лі мы на пасьці́.* Арэх. *Ру́кі пазале́лі, ні магу́ хустку́ разьві́заць.* В.Д.

ПАЗАЦІ́НАЦЬ зак. безас. Пазбавіць магчымасці. *На вічары́нцы ма́льцы набі́ліся, а цяпе́р на суд і́х вызываю́ць, дык бая́цца, аш есьці́ йім пазаци́нала.* Судз.

ПАЗЕ́МКІ мн. бат. Суніцы. *Хадзі́ла ў я́гады, назьбі́рала гарну́шак пазе́мак.* Арэх. *Пазе́мкі пасьпе́лі.* Судз.

ПАЗО́РНЫ прым. 1. Відны, прыгожы. *Пазо́рная дзе́ўка, усё ма́льцы за ёй.* Арэх. *Дачка́ на́ша пазо́рная, сукры́стая, ла́дная.* Слаб. 2. Аўтарытэтны. *Ня ду́жа пазо́рная яе́ работа: вучы́цца ні паступі́ла, по́шту носі́ць.* Арэх.

ПА́ЙКА ж. Выдзелены ўчастак сенажаці. *Пайка́ ля ста́рыцы, до́брая тра́ва, с клі́варком.* Судз.

ПАКАТО́ н. Кола. *Пакато́ ў во́зі зламáлася.* Арэх. *Каці́лася пакато́, жані́ўся, ма́льцы, харашо́ (песні).* Чэр.

ПАКО́ЛАК м. Невялікая палка. *Запусьці́ў па куры́цы пако́лкам.* Арэх. *Пазьбі́рай на двары́ пако́лкі.* Судз.

ПАКО́МКАНЫ дзеетрым. Змяты, пакамечаны. *Адзе́жа пако́мканая, на́да пагла́дзіць.* Арэх. *Ня йдзі́ ў пако́мканай спа́дніцы.* Судз.

ПАКО́МКАЦЬ зак. Змяць, пакамечыць. *Толькі́ пако́мкаць уме́йш, а гла́дзіць ня хо́чыш.* Стар. *Хустку́ пако́мкала.* Слаб.

ПАЛЕ́ПШАЦЬ зак. 1. Стаць лепшым. *Тро́хі пале́пшаў я́е мужы́к, ня п'е́ць, як ране́й.* 2. Ачуняць, выздаравець. *Захва́рць лё́гка, а пале́пшаць ця́жэй.* Судз. *Ні пале́пшала сьвякро́ўка, усё хва́рэйць.* Астр.

ПАЛЯВІ́К м. Палявод. *Ня ро́біла я на фе́рмі, усё паляві́ком была́.* Навас. *Шта́тнікі ў нас бо́лі зарабляю́ць, чым паляві́кі.* Слаб.

ПАЛЯГЧЫ́ЦА зак. Зняць верхняе адзенне, распрануцца. *Паляхчы́ціся, го́сьцікі, во́сюды по́льты ве́шайці́.* Судз.

ПАЛЯДЗЕ́ЦЬ зак. Паглядзець. *Палядзі́ ўну́каў.* Арэх. *Ні палядзе́ў на нас, пабе́х.* Астр.

ПАМАСНІ́ЦА ж. Дошка падлогі. *Памасы́ніца згні́ла.* Судз.

ПАМЯША́ННЕ н. Страта розуму. У галавэ ў яе, мусіць, памішання: у свата была, а к нам і не зайшлася. Судз. Нейкая памішання ў бабы: гэта ні на яе, тоя ні на яе. В.Д.

ПАНАРА́ВІЦЬ зак. Упадабаць. Так ён на́шу дачку панара́віў, сватоў прыслаў. Арэх. Панара́віла гэтага ма́льца. Судз.

ПАНАРУ́ГАЦА зак. Доўгі час рабіць насуперак, назло. І мой мужы́к любіць панару́гацца, ня лепі за твайго! Арэх. Панару́гайся мне! Дзягі дам! Шчарб.

ПАПЕ́РВАСЦІ прysł. Спачатку. Папэ́рвасьці ду́малі ў Міха́лкаўшчыні ста́віць ха́ту, а по́сьлі рашы́лі ў До́льцах: ма́лым бліжэй у шко́лу. В.Д. Папэ́рвасьці ні ха́цела ча́ю піць, а тады́ прывы́кла. Судз.

ПАПІ́ХАШКА м. і ж. зневаж. Бездапаможны, бязвольны чалавек, якім панукаюць, якога ўсюды “піхаюць”; папіхач. Які́ гэта брыгадзі́р, папі́хашка нейкая: што старшы́на скажы́ць – то́лькі то́я й робі́ць. Слаб. Камандува́йце́ мужы́ком, а ё́н – як папі́хашка: на па́хадуі́ках у яе, усью́дых яго́ ганя́йце́. Маж.

ПАПУ́ТНІК м. Спадарожнік. Папу́тнік найшо́ўся ей, да са́мага ме́ста даве́с, ні пра́нала ў сьве́ці. Слаб.

ПАРА́ДАШНЫ прым. Даволі вялікі. Ужо́ пара́дашная дачка́, у пя́тым класі́. Арэх.

ПАСА́ГА ж. Пасаг. Мне ў паса́гу ба́цька даў гро́шы й цялу́шку. Маж. Бы́вала, апасьле́днія ў паса́гу аддава́лі. Навас.

ПАСАСІ́ЦЬ зак. Пакарміць дзіця грудзямі. Пасо́сіць ма́льчыка, і ё́н сьпі́ць, спако́йны дзяце́нак. Судз.

ПАСКІ́ПАЦЬ зак. Пашчапаць. Паскі́пай гэны дро́вы. Маж. Паскі́пала па́лена на лучы́ну. Арэх.

ПАСПАСІ́БАВАЦЬ зак. Падзякаваць. Паспасі́буй, уну́чка, за ду́лінку. Арэх. Ці паспасі́бавалі Мі́шку, што прыве́з вас? Судз.

ПАСПО́РАВАЦЬ зак. Паспрачацца. Паспо́рывалі, хто пе́ршы ско́сіць сваю́ пайку́ сэна. Арэх. Паспо́рывалі і ня міра́цца нія́к. Астр.

ПАСПРАЎНЕ́ЦЬ зак. 1. Стаць больш спраўным, пакруглець. Паспраўне́ла яе́ няве́стка, а была ш та́кая ху́дзі́нкая. Судз. 2. Ачу́няць пасля хваробы, паздаравець. Пабы́ў у бальні́цы і паспраўне́ў Па́трок, вы́лечылі яго́. Арэх.

ПАСТАЦЯ́НКА ж. Жняя, якая займае постаць – палоску збожыны. На́шы пастаця́нкі да ве́чара жну́ць. Арэх. Пастаця́нкі ста́міліся. Маж.

ПАСЯ́ЛЁНЬ м. і ж. асудж. Той, хто без справы ходзіць па сяле. Як зі́ма – так і пайшлі́ на сялу́: хай і́йна, ба́ба, а то́ й Ахрэ́м ні атстае́ць, до́бры й ё́н пася́лён. В.Д. Ці ў яе́ до́ма рабо́тачкі німа́, хо́зіць па ха́тах, пася́лён ба́ба. Арэх.

ПАСЯ́ЛҪУ́ХА ж. Тое ж. Мно́га та́кіх пася́лҪу́х. Кубл.

ПАСЯ́ЛЬНЫ м. і ж. Тое ж. Во, ужо́ пайшоў пася́льны, цяпе́р то́лькі к ве́чару ве́рніцца. Арэх. Мне не́калі, а гэта пасі́льная сядзі́ць і сядзі́ць! Стар. На тым пасе́лку – адны пася́льныя: ці́гаюцца па ха́тах, плёткі збіра́юць. В.Д.

ПАСЯ́ЛЬНІ́ЦА ж. Тое ж. У людзе́й то́лькі й сядзі́ць пася́льні́ца гэта. Астр.

ПАСЯЛЬНІЧЫ м. і ж. Тое ж. *Гультай, пасяльнічая, хódзіць бязь дзéла, а ячмéнь стайіць.* Маж. *Я гэтым пасяльнічым скóра ёсьці ня бóду даваць.* Арэх. *Дзе хódзіць той пасяльнічы?* Шчарб.

ПАСЯЛЬНЯ ж. Тое ж. *Пасільня знайшлася! Лепі б дóма ўсё глядзéла.* Міх. *Ты, пасільня, цэлы вéчар на сялэ прасэдзіла, а што б звiзiць сабé вязéначку?* Судз.

ПАТРУДЗІЦЦА зак. Памучыцца. *Патрудзілася маладзіца, улогам ліжала.* Арэх. *Ваш дзет патрудзіўся, ні дай бох такая хвароба.* Астр.

ПАТРУДЗІЦЬ зак. Памучыць. *Хваліўся Ляксей: я яé патруджу, а цяпер сам трудзіцца, што за другога замуш пайшла.* Міх.

ПАЎДЗЁН м. Поўдзень. *У паўдзён панясу малакó здаваць.* Арэх. *Кароў у паўдзён прыганяюць.* Судз.

ПАЎХІР м. 1. Пухір. *На руцэ паўхіры паўскоквалі.* Астр. 2. перан. Слабое, хваравітое дзіця. *Нiдалужны дзяцёнак, худзiнькi, слабiнькi, паўхiр.* Маж.

ПАЎЦАГЕЛАК м. Палавіна цагліны. *Чаго тут паўцагелак валяіцца?* Шчарб. *Зьбярэ паўцагелкі.* Стар.

ПАЎШАБЭЛАК м. зневаж. Падлетак, нясталы, несамастойны. *Ужó парáдашыны, рóслы, а рóзум дзяціны, паўшабэлак яшчэ, а нi мáліц.* Навас. *Нi самастаяцiльны ён, паўшабэлак, нi дарóс да мáльца.* Кубл.

ПАЧАССЕ н. 1. Рэшткі, адыходы пры часанні лёну. *Другі рас чэшуць, выхóдзіць пачасся.* 2. Палатно з пачасся. *С пачасся сiнікi шылі, с хужэйшага палатна.* В.Д.

ПАЧАСЬ ж. Тое ж. *Пачась на сянiк iйшла.* В.Д.

ПАЧÓПКА ж. Вяровачка, за якую чапляюць што-н.; почапка. *Пачóпка слабáя, кашóлка мóжыць атарвáцца.* Арэх. *Зьнiмай пальтó, пачóпка парвáлася.* Чэр.

ПАЧÓТНЫ прым. Паважаны, аўтарытэтны. *Даўнэй якую дзеўку бацькi прывязуць мáльцу, тую i бярэць, а цяпер глiдзэць, цi красiвая, цi пачотная.* Арэх. *Уся сiм'я пачотная: сыны выўчыліся, настаўнiкамi робяць, дачка-бугалцiр.* Судз.

ПАЧУНЁЦЬ зак. Паправіцца, папаўнець. *Казалi, лоўкую дзяўчынку Прося радзіла, i самá пачунéла, а то дужа худáя была.* Судз.

ПАШЛЯПЁНЬ м. і ж. неадабр. Маруда. *Усё шлэпайiцца ты, пашляпéнь, усё ўжо даўнó на рабоцi.* Кубл. *Нéйкi пашляпéнь.* Арэх.

ПЕНЬ¹ м. Пень. Павыразалi дубы, адны пнi астáліся. Арэх. 2. перан. Неразумны чалавек. *Пень ён, нiчога нi даходзіць да ягó.* Судз.

ПЕНЬ² м. Адростак пяра пасля лiнькi птушкi. *Вяснóй у курэй адны пнi тырчаць, пёр'я нiма.* Арэх.

ПЕРАБАРАЗНІЦЬ зак. Перашкодзіць, перапыніць. *Вó перабаразынiў нам гавóрку.* Арэх. *Перабаразынiлi яму, нi паехаў у гóрат.* Стар.

ПЕРАБОЙКА ж. Перагародка. *Пiрабойку ў хацi зрóбілі з дóшак.* Арэх. *Дачкá сьпiць за пiрабойкай.* Маж.

ПЕРАДОМ прысл., прыназ. Уперадзе, паперадзе. *Пiрадо́м пайшоў, усiх абáгнаў.* Судз. *Такi рыхлы, бяжыць пiрадо́м усiх.* Слаб.

ПЕРАЖАРГНУЎ зак. Пераступіць праз што-н. *Перажаргнóў крапiву i пайшоў.* Арэх.

ПЕРАК присл., прыназ. Упоперак. *Стаў яму перак дарогі.* Стар. *Перак забаранавалі.* Арэх. *Перак ганка палка ліжала.* Шчарб.

ПЕРАЛІЦКАВАЦЬ зак. Перашыць, перавярнуўшы тканіну на другі бок. *Кап тваё пальто пераліцкаваў, было п і к налёццю добра.* Арэх.

ПЕРАНЯЦЬ зак. 1. Сустрэць. *Калі дзеці ні вяліся, то каго на дарозі піраймуць, таго й бралі за матку хросную.* Арэх. *Бяжы мамку піраймі, вуньдзіка йдзець!* Кубл. 2. Забегчы наперад, спыніць. *Піраймі коній, а то ў авёс ускочуць.* Арэх. 3. Засвоіць, запомніць што-н. *Унук усё піраняў, што мы гаварылі, вучыцца сам гаварыць.* Стар.

ПЕРАСПОРАВАЦЬ зак. Перамагчы ў спрэчцы. *Завяліся былі, дык Андрэй пераспоруваў усіх, па яго выйшла.* Арэх.

ПЕРАТРУДЗІЦА зак. Змучыцца, спакутаваць. *Печатрудзілася дзяўчынка, агнём гарэла ўся.* Стар.

ПЕЎНЫ прым. Аплоднены (пра яйка). *Яйцо пеўная, зь яго вывідзіцца ціплёнак.* Чэр. *На сонца глідзяць: пеўная яйцо ці няпеўная, а тады кладуць пат курыцу.* Слаб. *Здавалася, што ўсе яйкі пеўныя, а было пяць баўтуноў.* Навас.

ПЕЧЫВО́ н. Печава. *У нас сваё пічаво́, у магазіне хлеб ні бяро́м.* Судз. *Можа ва́ша ба́пка сваё пічаво́ любіць? Дык мы прынясе́м.* В.Д.

З ЛЕКСІКІ ЖЫХАРОЎ ВЁСКИ БЕРАЖНОЕ СТОЛІНСКАГА РАЁНА

Вёска Беражное Столінскага раёна Брэсцкай вобласці размешчана за 14 км ад раённага цэнтра, амаль у цэнтры беларускага Палесся. Першае ўпамінанне пра вёску адносіцца да XVI стагоддзя. Яна належала дынастыі паноў Алешаў (знаходзіцца сядзібна-паркавы ансамбль з маёнткам паноў, а таксама помнікам). Вёску заснавалі перасяленцы з-пад Брэста. Мясцовыя жыхары называюць сваю вёску “Б-эрэжнэ”. Маўленне жыхароў адносіцца да брэсцка-пінскіх гаворак і вылучаецца як беражкоўскі тып гаворкі. Для абазначэння паўмяккасці ўжываецца знак [·] пасля зычнага.

БЛЯ́ХА ж. Жалезная пасудзіна для выпечкі пірагоў, пячэння і інш. *Шоб палучыцца хвайны пірог, трэба, п-еши-нап-еши, бляху добрэ маслом намазатъ.*

БОХІ́КАТЬ незак. Моцна кашляць. *То ты вжэ, хлопчэ, бохікатъ начав, н-эді вжэ подхват-ыв хворобу.*

БРА́НКА ж. Цёплая зімовая кофта. *Будеш іті, бранку под кожуха одевай: на вуліцы мороз градусоў дваццатъ.*

БРО́МА ж. Вялікія вароты. *Ось летося каля хаты загороділіс дэй брому новую поставілі.*

БРО́ХНУТЬ зак. Праваліцца пад лёд. *Ехаў Васё на коньках, да як брохне под лёд!*

БУ́НЬКА ж. Пухір. *На днях дотронуўса до гарочоі трубы, а сёння зранку бунька на руцэ вылезла.*

БУСЬКО м. Бусел. *От, гледіш, вжэ й бусько полетеў. Зарэ вжэ й зіма прыде.*

БЭГО́М прысл. Бягом. – *Йді батьку поможы. – Зарэ ось. – Бэгом – я сказала!*

ВІЛКІ мн. Вілы. *Трэп з’ездіць ў лес тронка на вілкі погледеть.*

ВОДВЕ́ТКІ мн. Адведкі. *У Марыі в водветках була, дітя ўсе на батька похожэ.*

ВЫ́ШКА мн. Насціл пад страхой з бяргвенняў. *Сена на вышка можэ тры тоны наложылі, аж і на той год хватіть.*

ГОРА́ ж. Гарышча. *На горэ ў старой хаті я в-эрэтяно нашоў.*

ГРУ́БА ж. Грубка. *От потеплее да трэба буде грубы порозб-івать да почи́тть от сажы.*

ГЭ́ТТЫ прысл. Тут. *Гэтты, коле староі бані будутъ соткі ў нас ў гэтом году.*

ДЕДІ́СЬКО м. Малады хлопец, які забаўляецца з дзецьмі. *Ух, гэты дедісько! А вон з детьмі малымі грае!*

ДЖУР м. Жур. *Поеўшы джуру, попіўшы кіселю, можна было і соломіну з-под скатерті тянуть.*

ДРАБІНЫ мн. Драбіна. *Корову продали – і драбіны на вишка погнілі.*

ДУРЭТЬ незак. Дурэць, балавацца. *Годі дурэть, зарэ пойду Коля з рэмнём позову.*

ЖОНОЧЫНА н. Жанчына. *Ў нас у селі одна оно жоночына добрэ од зляку шэпчэ.*

ЗАЗУБЭЦ м. Рыбалоўны кручок. *Сежу ўпотемках. Чую – як дэўбане. Я до себэ оп – і зазубца н-эма.*

ЗАПЫТАТЬ зак. Паспытаць. *Дайте, пожалуста, запытаць вашой капусточкі, бо мою ўсю дошч замочыў.*

КАДОЎБ м. Выдаўбаная бочка. *Ну, на следуючы год будзе хвайны ўрожай: поўныя кадоўба зерня лежыць у хлевах.*

КЛЁЧКО м. Бусел. *Зарэ вжэ й зіма прыде, клечко полетеў.*

КІЁК м. Палка. *Зьмі кійка да розгрэб-і вулі, мо ўжэ бульба спэклася.*

КОЖУШОК м. Шчупак. *Ходіў на Струмэнь, спінінгом кідаў, толькі тры кожушкі злов-ы.*

КОЛІСЬ прысл. Калісьці, даўно. *Зарэ вжэ сено туюкують, не так як колісь: трэба было самому грэбці.*

КОЛОДЕЗЬ м. Калодзеж. *После моцных дожджоў у юлі ў колодесі вода несмачная стала.*

КОЦ ж. Коўдра. *Ноччу жарко ж было, а я забылася покрывало дастаць да такі праспала ўсю ноч под коцу. А ўрано праснулася, то аж сем потоў зышло.*

КРЫШАНЫ мн. Бульбяны суп. *Сашо, ходім есці, бо крышаны похолодае.*

ЛЁНДРЫК м. Макацёр. *Як захочэш есці, то там на полцы возьмі пару пам-ідорэў, пару гуркоў, пару бульбін з лёндрыка, сало ў холодільніку і молака поп'еш.*

ЛЮДЕНЬКІ мн., памянш. Людзі. *Люденькі-люденькі! На кого вон похожы!*

МЛІНЁЦ м. Блін. *Мліны з маслом ці з варэннем – о гэта смакота!*

НАБРОХАЦА зак. Намачыцца. *Бач ты на яго: пошоў на бэрэх, наброхаўся – і прышоў.*

НЕЎЖЭШ прысл. Няўжо. – *А чого ты? – Бо неўжэш, у вочы аж лезе!*

ОБОРА ж. Вялікі хлёў. *Учора на нарадзі прэсідатэль казаў, шо обору нову будэ строіть.*

ОДМАНТІТІ зак. Намянташыць. *М-ыкола косу так одмантіў, шо лезвіе рэжэ.*

ПАТЕЖ ж. Прамывіна ў лёдзе на стрыжні ракі. *На Румі (частка ракі Гарыні) багата патежэй.*

ПЛЯШКА ж. Бутэлька. *Будеш на в-эчоркі йці, возьмі пляшку молака прынесі.*

ПОКАЛЯТЬ зак. Забрудзіць, запэцкаць. *Гэто ш колі после дожджу гэтой вуліцой пойдеш, то ўсе ногі по колена покалять можна.*

ПУЛЯ-ПУЛЯ выкл. Выгукі, якімі падзваваюць куранят. *Пуля-пуля, пулечкі. Йдіте есці.*

СВІНТУС м. Неахайны чалавек. Ух, гэты свінтус, і за столом нормально поседеть не можэ.

СВЯТОК м. Свята. До святка трэ было вжэ і капусту ў лёх схovať.

СЕДРО н. Задняя частка штаноў. Ув-эчэры одеў новыя штаны, сеў на лаўку – і седра об гвоздзік порваў.

СКОПЭЦ м. Капец. Летось у скопцы ўся бульба пом-эрэла.

СТЫДОТЬЕ н. Вялікі сорам. Экэ стыдотьте! Шо ш ты наробыв-!

СЦЁПКА ж. Кладоўка. Трэба ш пойті да сцёпку наноч закрыть, бо шэ хто ўлезе.

ТУТАКА прысл. Тут. – Гэта хата тутака. – Де? – Ось тут де батюшко жыў.

УТЕРЭБ-ІЦЦА зак. Узлесці, застацца. Як гэто мне ўтерэб-іцца на воз, я ш така стара.

ХОЛОД-ЭЦ м. Студзень. На святок холодицу зроблю, котлетоў нажару, колбасы куплю – і ўсе.

ЦЫМБАЛКА ж. Самаробная цыгарка. Ось Фэдор узяў цымбалку ў губы й некуды выйшоў.

ШВЭД м. Доўгая палоска сала. На ранок еешні со швэдамі поелі.

ШО: ШО РУБЛЁМ ПРЫВЯЗАНЫ. Моцна замацаваны. Гэтэ сено й топтать не трэп, воно і так шо рублём прывязанэ.

ШЫТЬ: НЕ ШЫЕ ТО ПОРЭ. Пра непаседу. Гэты ж Серожа такі врэдны. Усе врэмя не шые то порэ.

ЮЛЬ м. Ліпень. У юлі начинаецца другі покос сена.

ТКАЦТВА ГРОДЗЕНСКОЙ ВОБЛАСЦІ ЭТНАДЫЯЛЕКТНЫ СЛОЎНІК

У апошнія гады ў свет выйшла багата слоўнікаў, падрыхтаваных даследчыкамі традыцыйнай народнай культуры, прысвечаных розным аспектам народнай традыцыі: мове фальклора, міфалагічным персанажам, народнаму календару, абрадам і вераванням і да т.п. Высока адзначаны і добра вядомы даследчыкам найбольш значныя беларускія слоўнікі, такія як тэматычны слоўнік “Жывёльны свет” і дыялектны “Тураўскі слоўнік”.

Слоўнік з’яўляецца найбольш эфектыўным і кампактным спосабам сістэматызацыі атрыманых даных аб прадмеце вывучэння, у дадзеным выпадку аб ткацтве Гродзеншчыны. У прапануемым матэрыяле абагульнены вынікі этнаграфічных даследаванняў лабараторыі традыцыйнага мастацтва БелДІПК 1999 – 2003 гг., якія праводзіліся ў рамках даследчай тэмы “Сучасны стан традыцыйнай мастацкай культуры беларусаў. Гродзенскае Панямонне”¹. Матэрыял не прэтэндуе на поўнае раскрыццё азначанай тэмы. Мэтай складання слоўніка з’яўляецца паданне найбольш поўных звестак аб асаблівасцях тэхналагічнага і творчага працэсу вырабу тканін, іх класіфікацыі. Разам з тым сродкам дасягнення мэты з’яўляецца шырокае выкарыстанне ўзораў з жывой моўнай практыкі носьбітаў традыцый, што адлюстроўвае лінгвістычны аспект слоўніка. Такім чынам, прапануемы слоўнік можна вызначыць як этна-лінгвістычны. Комплексная падача матэрыялу як лінгвістычнага, так і этнаграфічнага, з’яўляецца сродкам найбольш выразнага і поўнага асвятлення тэмы ткацтва.

Артыкулы размешчаны па прадметна-тэматычным прынцыпе. У кожным з тэматычных блокаў артыкулы размешчаны ў алфавітным парадку.

І. АПРАЦОЎКА СЫРАВІНЫ І ПРАДЗЕННЕ

1. Лён

Назвы працэсаў апрацоўкі льнянога валакна: браць (рваць) лён, слаць лён, церці лён, трапаць, часаць, прасці.

ВАЛ – льняное валакно дрэннага гатунку. (Зэльвенскі р-н, 6).

ЗРЭБ’Е, ЗРЭБНІКА, ЗРЭМ’Е, ЗРЭМНІНА, – самы нізкі гатунак льнянога валакна, ніткі і тканіна з іх, 3. валакно атрымлівалі пры першым часанні, прадзенае 3. выкарыстоўвалі для ткацтва вельмі грубага палатна, віцця вяровак. “Зрэбнае” палатно фарбавалі ў цёмны колер (з натуральных фарбавальнікаў выкарыстоўвалі шалупінне цыбулі, валошкі, дубовую і асінавую

¹ Для слоўніка выкарыстаны матэрыялы, сабраныя аўтарам артыкула, архіў БелДІПК.

кару), шылі паўсядзённымі спадніцы і мужчынскія штаны. “Зрэ́мніна” (Ваўкавыскі р-н, 2); “Зрэ́бнінка – гэ́та ўжо танчэ́йшыя, мяшкі і штаны пад-іспод мужчынам шылі з зрэ́бнінкі” (Ваўкавыскі р-н 4); “На́зывалі “на мяхі”, зрэ́б’е” (Смаргонскі р-н, 3); “Лён мнём, тады чэ́шам на жалезны грэ́бень – зрэ́б’е” (Смаргонскі р-н, 3); “І ся́ннікі рабі́лі, зрэ́бніна зверху”. (Ашмянскі р-н, 5); “Нужна каб было тых прасты́няў хоць анна́ ці дзве, то ж былі самадзельныя, зрэ́бныя, бо то з клоча” (Ваўкавыскі р-н, 5); “Пе́рш ткалі зрэ́б’е, затым лён, а потым во́ўну” (Дзятлаўскі р-н, 10); “Ку́жаль – тонкае, гру́бее – зрэ́бій, на мяшкі, мешкаві́на” (Свіслацкі р-н, 1).

КАРÓСТА – льяное валакно дрэннага гатунку, яго пралі, ткалі грубае палатно (на ўціральнікі, поспілкі, на мяхі). (Зэльвенскі р-н, 5).

КАСТРА, КАСТРЫ́ЦА – цвёрдая частка льяняной сцябліны. “Лён чэ́шуць, а самыя атходы, го́ршае, с кастры́цаю – эта́ называлася радня́ніца, вал” (Свіслацкі р-н, 1).

КЛО́ЧЧА – ачосы льна, самае грубае. З “клочча” пралі самыя грубыя ніткі, ткалі “чынаваціну”, палатно на мяхі. “А што часалі лён – эта ўжо го́ршае, клочча. Клочча – самае гру́бае, ткалі чынаваціну, мяшкі ткалі, картошку сы́паць гэ́дак” (Ваўкавыскі р-н, 4); “Нужна каб было тых прасты́няў хоць анна́ ці дзве, то ж былі самадзельныя, зрэ́бныя, бо то з клоча” (Ваўкавыскі р-н, 1); “Расчасалі, лён адабра́лі, ткуць ку́жаль, а тую пакуль, эта́ клочча, пры́няслі ў ку́дзелі, і ўжо пралі, і ткалі та́ўшчэ́йшае, і што-нібу́дзь го́рша і шы́лі ганаві́цы, на́верх, да ра́боты” (Мастоўскі р-н, 7).

КУДЗЕ́ЛЯ – вычасанае льяное валакно, а таксама валакно ніжэйшага, чым ку́жаль, гатунку. “Ку́дзеля́ бывае – я яшчэ́ вы́траса́ла з яго́ кастру́, і пря́лі, і тка́лі з яе́ мяшкі, і дарожкі́ ткалі, гэ́та – з-па́д грэ́бенья” (Смаргонскі р-н, 1); “Двена́ццаць-трына́ццаць лет было, далі ку́дзелі, такое валакно́ харо́шае. І такі́ ж быў ро́зум, на́да ж та́бе эта́ спрасці, а ў мяне́ была́ такая па́друга, што́ мы́ як ве́чар, вы́нясем эту́ ку́дзелю і вы́кінем, не ха́целі (пра́сць)” (Смаргонскі р-н, 4).

КУ́ЖАЛЬ, КУЖЭ́ЛЬНЫЯ, КУЖО́ЛЬНЫЯ – льяное валакно, тонкія льяныя ніткі і палатно з іх. “А гэ́та то́ненькае, ткалі́ то́ненька – на на́сто́льнікі, на па́лаце́нца. Гэ́та ку́жэ́льнае па́латно” (Смаргонскі р-н, 1); «А та́ды часалі на шчэ́тку, тут ручка́ такая́ засма́леная. Эта́ ку́жаль» (Смаргонскі р-н, 3); “Лён-та ўжо́ ба́льшанство́ пралі́ на са́рочкі, та́нчэ́йшае, часалі – шчо́ткі та́кія бы́лі, адна́ гу́шчэ́йшая. А ку́жаль – гэ́та ўжо́ на са́рочкі” (Ваўкавыскі р-н, 4); “Ру́чнікі сваё́ ра́боты бы́лі, – ку́жольныя, та́нчэ́йшыя, тка́лася ўжо́ ў ё́лачку, у 4 ні́чальніцы – як уці́ра́цца, а як то́ і ў пя́ць (ні́чальніц)” (Ваўкавыскі р-н, 4); “Як і́шла за́муж дзя́ўчына, гэ́та на маё́й па́мяці, та́к па́даркі да́валі – усе́ гэ́тыя ку́жольныя ля́ны” (Зэльвенскі р-н).

ЛЁН – расліна і сыравіна на розных этапах апрацоўкі. “Лён се́ялі мужчыны, канечне́. Была́ такая́ сявё́нка че́рез плячо́. А ба́бы і́рвалі яго́, і сла́лі, ма́чылі, і цё́рлі, тра́палі, часалі лё́н, ча́го то́лькі не ра́білі! Дзя́куй Бо́гу, што́ ня́ма ця́перака” (Мастоўскі р-н, 7); “Лён вы́рвуць, ё́н вя́ляжы́цца на сцелі́шчы, заты́м су́шаць тра́сту, тру́ць, чэ́шуць і заты́м зі́мой пра́дуць і цэ́лую зі́му пра́дуць. Пра́лі на вя́жорках дзя́ўчаты, а вясно́ю па́чыналі тка́ць” (Дзятлаўскі р-н, 2); “Мы́ са́мі се́ялі свой лё́н, абі́валі, расці́лалі, он вы́ле́жыва́ўся, па́том у ба́ню, су́шыць, мя́ць,

трапаць носяць” (Ашмянскі р-н, 4); “*З лѣну гэта найбольшая работа была. Трэба было яго і сабраць, і паслаць, потым падабраць і высушыць, і памяць і атрапаць, і спрасці. І тады ткаць*” (Ашмянскі р-н, 8); “*А лѣн часалі на грэбень дзеравянны, тады часалі на жалезны, тады на шчотку*” (Ашмянскі р-н, 7).

ЛЁН, апрацоўка – “*Лѣн усё палолі, патам рвалі, вязалі ў небаўшэнькія снапчкі, стабілі, тады слалі рсядамі, лязжыць, гледзячы, якая раса – як сухія раныцы, нада каб даўжэй. Бралі яго і глядзелі, цёрлі – як кастра атсыпаецца, так снімаць пара – у баню, сушылі. Мялі ў мяліцы ў бані, як пагода – на вуліцы. Трапачкай яго білі, выбівалі кастру. Тады на грэбень часалі*” (Смаргонскі р-н, 1); “*Лѣн сьелі, рвалі, патам слалі, штоб он вылежываўся, мялі такімі мяліцамі, трапалі кастру, патам часалі, і цэлую зіму пралі, а патам вясной ужэ ткалі*” (Смаргонскі р-н, 4).

МЯЛІЦА – прыстасаванне для апрацоўкі лѣну. “*Мялі ў мяліцы лѣн, у бані, як пагода – на вуліцы. Як стануць мяць бабы – так пылішча!!!*” (Смаргонскі р-н, 1); “*Лѣн мялі мяліцаю*” (Смаргонскі р-н, 3).

ПАКУЛЬ, ПАКЛЯ – грубае льяное валакно. Пралі, выкарыстоўвалі для вязання, ткацтва грубага палатна. “*Наскі, з шэрсці (вязалі), а ў каго няма – з пакуля, з пакулаў, з лѣну...*” (Мастойскі р-н, 6); “*Пакуль*” (Зэльвенскі р-н).

ПАКУЛЫ – грубае льяное валакно, ніткі і палатно. “*Анучы з пакулаў якіх. З пакулаў ткалі воркі, тоўстую, на мяшкі, на анучы*” (Ашмянскі р-н, 2); “*А мяне пакулы садзілі прасць, гадоў у сем, яшчэ ў школу не хадзіла. Дала мне мама пакулы, а я расцягваю-расцягваю, а тэй калаўрот круціцца, а я не ўпраўляюся, і такая, знаецца, нероўная нітка палучаецца*” (Ашмянскі р-н, 2); “*А на воркі пралі пакулы. Пакулы пралі, і з гэтых нітак ткалі на воркі*” (Ашмянскі р-н, 7); “*Пашыць пінжак, як на зіму, то трэба каб пад сподам пакулы, як цяпер куфайка. Пакулы падкладалі*” (Ашмянскі р-н, 10); “*Як паглядзіць, што я праду́эта худшае, пакля, так ён палёзе на чардак: “Што ты дала, каб дзіця рукі прыпрадало!”*” (Свіслацкі р-н, 1).

ПАЧЭСІ – тонкае льяное валакно, тое самае, што “кужаль”. “*Лѣн мнѣм, тады чэіам на жалезны грэбень, тады на другі – гэта пачэсі, мякенькае і тоненькае*” (Смаргонскі р-н, 3); “*Пачэсі*” (Зэльвенскі р-н, 5); “*Можна тонкія выпрасці нітачкі, як ткалі, то патыкалі імі*” (Ашмянскі р-н, 2).

РАДНЯНІЦА, ВАЛ – грубае льяное валакно, ніткі і палатно. “*Радняніца называлі, вал – это самое худшее, атходы. Лѣн чэіуць, а самыя атходы, горшае, с кастрыцаю – эта называлася радняніца, вал. Дажэ не на мешкі, а на дарожкі*” (Свіслацкі р-н, 1).

ТРАПАЧКА – прыстасаванне для трапання лѣну. “*Трапачкі – трапачкай лѣн білі, выбівалі кастру. А лѣн трапалі трапачкай, тады часалі на грэбень дзеравянны*” (Ашмянскі р-н, 7).

ШЧОТКА – прылада для расчэсвання льяной кудзелі, шчотка са свінной шчаціны. (Смаргонскі р-н, 1).

2. Воўна

Этапы апрацоўкі воўны: стрыгчы, мыць, драць, часаць, прасці.

ШЭРСЦЬ – воўна. “Вясення воўна – так яна доўга, з яе ўсё, што хацелі, а асённую – ужо нейкія былі, што білі гэтыя валёнкі” (Ваўкавыскі р-н, 5); “Шэрсць абычно ўсё самі пралі. Калісі я ўмела, але тако я не напруду тэнко” (Ваўкавыскі р-н, 7).

ВАЛІЦЬ ВОЎНУ – “А мужыкі самі змочвалі. Мама яшчэ змоча вадой, і тады вальком, качалкой качае, на сталі, валоок зрабіўшы, і качалі, зьбівалі, папырскаюць гарачай вадой” (Ашмянскі р-н, 1).

ВАЎЛЫЦЫ – сукнавальня. “Адавалі. Не знаю, дзе ў нас вальцы былі. На бурносы гэтыя, на марынарку, на пінжакі гэтыя шарсыяныя” (Ашмянскі р-н, 1).

ВАЛЮШ – сукнавальня. “Снавалі шэрсцю і ткалі, а патам адавалі вырабатываць, валюш называўся, у Сморгонь” (Сморгонскі р-н, 4); “Ткалі, а тады вазілі ў Сморгонь, валюш называлі, валілі, і тады прывозілі – ужэ сукно” (Сморгонскі р-н, 3); “Валіць адавалі ў ва Ашмяны. Валюш называўся” (Ашмянскі р-н, 9).

ВОЎНА – “Веснавая воўна – хавалі і пралі после, а асенняя... Неяк разлічалі – адна ішла на гайнакі, адна на сукно. Асенняя, наватнае, длінная, шла на сукно, а кароткая – на валёнкі. Гэту даўжэйшую лепей прасць – после лета. У Мур-Ашмянке была свая ваўначоска, была, во дажа пазапрошлы год часалі. Сукно самі валілі, той, што заведваў ваўначоскай, той ужо рабіў – заварывалі неяк” (Ашмянскі р-н, 2); “Воўна называлася вясенняя. Яе можна прасці, мыць.. ана не звальцеца. А вот асенняя, усадзіце яе ў гарачую ваду – яна сступаецца, становіцца грубая, не такая. На андаракі – што вясной стрыглі. А тую, хужэ, восенскую – на мужскія штаны...” (Мастоўскі р-н, 4).

ЛОСК, ЛАСКАВАЎ – валіць даматканае сукно. Адавалі “у лоск” на сукнавальні, а ў хатніх умовах клалі на сукно гарачы хлеб. “...І самі ласкавалі. Хлеб з пёчы дастануць, тагда той мацёрэял, што на андарак, лежаць пад гарачы хлеб. Ён там прэе і робіцца такі гладкі. Гэта на касцюмы і на андаракі” (Мастоўскі р-н, 5); “У лоск лажылі. Там, дзе шыў, і дарага браў за эту юбку. Два злотых за юбку – пуд жыта можна было купіць” (Мастоўскі р-н, 6); “У лоск, лоск рабілі... Сукно спрышчым цёпленькаю (вадой), шчоткаю, тады на качалку качалі і клалі на печ, і яно, знаеце, гладкое, як прасавана” (Мастоўскі р-н, 6).

ПАЛАСКУЕЦА – ад слова лоск, набудзе лоск, зробіцца гладкае “Як памыеш бялёў наша, і патам яно падсыхае, так валак такі, не прасавалі, але як выкачаем яго, так паласкуецца прама, такое харошае” (Мастоўскі р-н, 6).

ПРЫВАЛЕНЫ – злёгку валенае сукно. “У бацько, помню, што касцюм быў з шэрсці вытканы, цёмны, гладкая... Вытканы, яшчэ прывалены” (Свіслацкі р-н, 1).

3. Выраб пражы. Прылады працы

ВЕРАЦЯНО – прыстасаванне для прадзення. “Яшчэ і сейчас где-то два верацяна ляжыць у мяне”. (Свіслацкі р-н, 1).

ГРЭБЕНЬ – прыстасаванне для часання льна. Былі некалькіх відаў – з драўлянымі і металічнымі зубцамі. “Тады на грэбень часалі. Такія зубы крупныя,

гэта як першы раз часалі, а тады такія ж, жалезныя, гусцейшыя, тоненькія. Другі раз як часалі, так кудзеля мякчэйшая” (Смаргонскі р-н, 1).

КОЗАЧКА – сапапрадка. “Козачка была. Не такі во калаўродак высокі, а такі дліньнікі. Кудзеля на прасніцы, і прала на ту козачку” (Свіслацкі р-н, 1).

КАЛАЎРЁТ, КАЛАЎРЁДАК – самапрадка. “Мама прала на калаўрот, на верцяно не прала. І я прывыкшы, тожа так” (Смаргонскі р-н, 1); “Як я, так па тры шпулі напярдала на калаўродак. На верцяно не прала. Тры шпулі, але зрэб’я. А кужалю – шпулю (за вечар)” (Смаргонскі р-н, 3); “Былі авечкі ў нас і пралі эту шэрсць. Пралі, былі калаўродкі” (Ваўкавыскі р-н, 7); “Пралі на калаўротах, некаторыя напярдалі за вечар з таўшчэйшай ніткі шпулю, а з лёну – меней” (Дзятлаўскі р-н, 1); “Быў маленькі калаўроцік такі, така прасніца была, так харошэ” (Ашмянскі р-н, 2).

КАТУШКА – дэталёвая самапрадка, а таксама мера напярджаных нітак. “І днём, і вечарам пралі. Еслі тонка – то напярдзеш менш, напярдалі катушку, а як грубае, то 2–3 – кожна хазяйка па-своему” (Свіслацкі р-н, 1).

ПАДВІТАК – мера напярджаных нітак, поўнае верцяно. “Падвіток, верцяно” (Карэліцкі р-н, 2).

ПАВЕСМА, ПАВЭСМО – мера льняной кудзелі, жменя. “Прынясе мне льна павесму. Як у руку ўзяць” (Свіслацкі р-н, 1).

ПРАСНІЦА – драўлянае прыстасаванне для мацавання кудзелі. “Я спачатка прала на верцяно. Прасніца і верцяно” (Свіслацкі р-н, 1); “С прасніцамі, с калаўротамі пойдзем на вячоркі. Я калаўрот нясу, прасніцу гэтую з лёнам” (Смаргонскі р-н, 1).

САМАПРАДКА – “Былі і самапярдакі, но я спачатка прала на верцяно” (Свіслацкі р-н, 1).

ПРАЖА – спярджаныя ніткі, таксама працэс пярджання. “Як мяне ж, кажу, не дапускалі да пражы, нават не умею прасць. Праду, але нітка не адзінакавая. А лёну не прала” (Ашмянскі р-н, 1).

ПРАЊНЕ – пярджанне. “...што это за пранне такое...” (Ашмянскі р-н, 2)

ПРАСЦІ – “Зімой пралі, пасле Каляд, а пасле ўжо ткалі дома, вясной. Вясной ужо, як напярдэж, так у Вялікім посце, і пасля посту яшчэ” (Ашмянскі р-н, 2); “Дома пралі, бывае, сабіраліся вечарам, бо як адзін дома, так спаць хочацца. А як сабяромся, то так доўга пярдзем, да поўначы”. (Ашмянскі р-н, 4)

ШПУЛЯ – дэталёвая самапрадка, а таксама мера напярджаных нітак. “Пралі на калаўротах, некаторыя напярдалі за вечар з таўшчэйшай ніткі шпулю, а з лёну – меней” (Дзятлаўскі р-н, 1); “За вячор павінна напрасці шпулю” (Дзятлаўскі р-н, 1).

4. Назвы нітак прамысловай вытворчасці

БАВАЛЬНІЦА – баваўняныя ніткі прамысловай вытворчасці. “З горані снавалі, да бавальніцу куплялі” (Мастоўскі р-н, 6); “Бавальніцы не было купіць” (Ваўкавыскі р-н, 2); “Бавальніцу куплялі, была такая, што снавалі” (Зэльвенскі р-н, 1).

БАВЭЛНА, БАВОЛНА – баваўняныя ніткі прамысловай вытворчасці. “Аснова – калісьці пралі лён, а это ўжо купленае, баволна – аснова, а шэрсцю патыкал” (Ваўкавыскі р-н, 7); “Бавэльна была, то даўней...” (Зэльвенскі р-н, 3).

БЕЛЬ – баваўняныя ніткі прамысловай вытворчасці белага колеру. “Куплялі ніці – бель называлоса. Гэта як шпульковая нітачка, нейкая мякчэйшая” (Ваўкавыскі р-н, 4).

ГАРУС, ГАРУСОВЫЯ – тонкія ваўняныя ніткі прамысловай вытворчасці. “Гарусовыя” – тканья з гарусу. “Спадніцы былі гарусовы. Гарус – ніткі, але яны былі дарагія, іх мало хто купляў” (Зэльвенскі р-н, 1); “Цётка с Амерыкі прыслала гарус, а мы ткалі, эта гэдакія ніткі блішчастыя нейкія, шарсцяныя” (Зэльвенскі р-н, 3); “Гарусовыя юбкі ткалі. І свае, с воўны ткалі, але катора прадзена, эта ўжэ не такая, сусім інакш” (Зэльвенскі р-н, 5); “Спаніцы гарусовы былі тонкія” (Зэльвенскі р-н, 6).

ГОРАЊ, ГОР – баваўняныя ніткі прамысловай вытворчасці (белыя, чорныя, чырвоныя і інш. колераў). “Дываны, скаццэці, з горані ткалі, такія красівыя, што сказаць не магу, з горані юбкі карычневыя, сінія, чорныя” (Мастоўскі р-н, 6); “Горань – ніткі шпульковыя, ён быў тоненькі-тоненькі, ткалі касцёмы мужчынам. Горань – і белага, і жоўтага, і зялёнага (колеру). Па горані тожа ткалі, усялякага цвету, які каму трэба быў” (Мастоўскі р-н, 7).

КАМЭЛЯ – ваўняныя ніткі розных колераў прамысловай вытворчасці. (Мастоўскі р-н).

МІТКАЛЬ – баваўняная тканіна прамысловай вытворчасці. (Мастоўскі р-н).

ПАРКАЛЬ, ПАРКАЛЁВАЕ – баваўняная тканіна прамысловай вытворчасці. (Ашмянскі р-н).

II. ТКАЦТВА

1. Снаванне

АСНОВА, АСНОЎКА – падрыхтаваныя да ткання (аснаваныя) ніткі. “Эта ўжо бралі катушкі нітак, ілі ў матках былі чорныя ніткі, і па асноўцы ткалі, называлі асноўка” (Зэльвенскі р-н, 3).

АДЫВАННЕ АСНОВЫ – падрыхтоўка да навівання. На Гродзеншчыне зафіксавана тры спосабы падрыхтоўкі асновы, якія суправаджаліся адбіванне нітак асновы пранікам: замочванне ў ваде, у адвары льянога семені, у завараным дравесным попеле.

1. “Памочыш і адбіваеш для асновы, каб яна была плотная, прочная, бо яе ж не аснуеш і не патчэш, еслі не адаб’еш, казалі – ат/д/нярыць” (Ашмянскі р-н, 1); “Аснову адбіваць трэба, мачыць, абдзіваць пранікам. Мачылі ў ваде абыкнавеннай, таўклі таўкачом у ступе, каб не растаўчы, так далікатно ўжо мусіць, тады ўжо сушылі эту аснову, а тады ўжо (снавалі) (Ашмянскі р-н, 2).

2. “Мачылі, льяным семенем змазвалі, варылі (семя) і таўклі ў ступе (аснову)” (Смаргонскі р-н, 1); “Як толькі здоймеш яе, так мачылі, адбівалі аснову. Заварывалі сямёна льянае, што б нітка была слізкая, і тады памочыш, і

тады пранікамі адбівалі, і нітка робіцца такая штыбная такая, ткаць харашо” (Ашмянскі р-н, 8).

3. “Тады яшчэ як ткаць, заварывалі дух, попел, слізкі, добры. Залівалі ў цабэрак, пастайць, тады вынялі, клалі на зэдаць, і – пранікам білі, білі, адбівалі. Тады ужо сушылі, высушылі, тады як высушылі – кросны вілі” (Смаргонскі р-н, 3);

ВЫПІРЫЦЬ – адбіць пранікам аснову. “Льяное палатно трэба было вымыць, потым выпірыць пранікам, каб сышла чорная вада” (Дзятлаўскі р-н, 4).

АТ/Д/ПЯРЫЦЬ – адбіць пранікам аснову (Ашмянскі р-н, 1).

ВІТУШКА – прыстасаванне для пераматвання нітак. «Вот на яе навіваецца лён прадзены. Са шпуль, с калаўрота на эту вітушку навіваецца» (Смаргонскі р-н, 1).

ВІЦЬ КРОСНЫ – запраўляць кросны, навіваць аснову на навоі. “Тады як высушылі аснову – кросны вілі.” (Смаргонскі р-н, 3).

КАЛОК – прыстасаванне для снавання на сцяне, невялікі драўляныя колышкі, убіныя на супрацьлеглых канцах сцяны. “Была сну́йна, а не, так на сцяне можна снаваць. Убіць такія калкі, з таго боку, з таго” (Ашмянскі р-н, 10).

МАТАВІДЛА – матавіла. “Былі такія сну́йкі зробленыя, і снавалі ... і пяць сцен, і дажэ і 10 сцен. Роўненька, красіва. Матавідла, а яшчэ былі такія 4 палачкі, во так во і ніткі накручвалі (матавідла бало такое – круцілі у руках), а эта во такое, на сну́йкі, з гэтага бралі, круцілі, – вітушка – 4 колышка, і як пад ёлку навагоднюю крэст тут, крэст тут і дырачка, і як прадзеш, то на гэтай вітушке наматваецца, а патам з гэтых вітушак снуецца. На гэтых сну́йках было зазначана – колькі сцен” (Ашмянскі р-н, 2).

ПЛЁТКА, КАСА́ – сплеченая аснова. “І тады аснову здымаеш рукой – і ў плётку, як каса” (Смаргонскі р-н, 3); “Аснову збіралі так, як ланцуг во” (Ашмянскі р-н, 2).

СНУ́ЙКА – прыстасаванне для снавання. “У нас была сну́йка” (Смаргонскі р-н, 3); “Эта была такая сну́йка, яшчэ у нас стаіць за хлявом, то мой бацька быў зрабіў. У нас была кружылася гэдак во, і на сценцы снавалі” (Мастоўскі р-н, 7).

СНУ́ЛЬНИЦА – прыстасаванне для снавання. “Была сну́льница...” (Мастоўскі р-н, 6).

СНУ́ЙНИЦА – прыстасаванне для снавання. “Умела, і цяпер, каб былі сну́йніцы, то асनावала б. У хаце крэставіна, і тут такія чатыры палкі, і стаіш, матаеш” (Свіслацкі р-н, 1).

СНАВА́ЦЬ – “Мне мама асनावала – чорненькая пасачка, і сінененькая, тады красненькая, тады жоўцененькая” (Смаргонскі р-н, 3); “На сценцы снавалі” (Зэльвенскі р-н).

СНАВА́ЦЬ, прыкметы – “Гэта як мне гаварылі, у каторы дзень памёршы бацька ілі матка, нельзя сноваць. У пятніцу і ў панядзелак не начыналі, не пралі – нешчаслівы дзень. У хаце снавалі. А калі ў чужой хаце, то прымерна, то тады аснову гэту, як снімеш са сну́йкі, бярэш замок і замыкаеш замком. Эта, гавораць, каб пераносіць, нада што б ана была замкнёна. Але ж гэта я помню, як снавалі і замком замыкалі. І ключом закрывалі” (Смаргонскі р-н, 1); “Снавалі з якога гэта

дня? Кажуць – во, на Валосья (на св. Уласія) ужэ аснавала. Як снуюць, хто прыйдзе, кажа – Памагай Бог!” (Ваўкавыскі р-н, 4).

2. Назвы ткацкага станка і яго частак

БЁРДО – дэталі ткацкага станка. “*Бёрдо было – і ў шасна́сце, і ў двана́сце бердо*” (Смаргонскі р-н, 2); “*А тады бёрдо называлася, кідалі ў бёрдо, зразу ў бердо, тады ў ніты*.” (Смаргонскі р-н, 3).

БЁРДА – дэталі ткацкага станка (Свіслацкі р-н, 1; Смаргонскі р-н, 1).

ВАРШТАТ, ВАРШТАЦІК – ткацкі станок. (Ваўкавыскі р-н, 2).

ВЕРСТАЇЦЬ – варштат, ткацкі станок (Дзятлаўскі р-н, 6).

ДРАТЫ – прыстасаванні для пераборнага ўзорнага ткацтва, палачкі, кавалкі дроту, вярочакі. “*І на трыста дратоў, і на двесці, і на двесці пядзесят, разныя ткала*” (Ашмянскі р-н, 9).

КРՖСНА, КРՖСНЫ – ткацкі станок. “*Яшчэ ў браці́хі ўсё гэ́та на́чынне ё́сць. І крՖсна, і бёрда, і ні́чальні́цы*” (Свіслацкі р-н, 1); “*Ставілі крՖсны на тры сям’і, напрыклад, і ткалі, вясной*” (Дзятлаўскі р-н, 1); “*Тады ўжо вясной і осенню як ужо з поля зробіць ўсё, збяруць. У нас крՖсны вісяць яшчэ ў свірне, ё́сць*” (Ашмянскі р-н, 1); “*А крՖсны і цяпер стаяць, і бёрды стаяць*” (Ашмянскі р-н, 10); “*І ў гумне на таку, то ведаю, што ставілі крՖсны. І ткалі яшчэ пасле празні́ка (Вялі́кадня)*” (Ваўкавыскі р-н, 4); “*Мама сядзела за крՖснамі, а яна крՖсавая была, косы ў яе такія былі, яна ткала крՖсны*” (Смаргонскі р-н, 3).

ЛА́ВАЧКА – лаўка ў ткацкім станку (Смаргонскі р-н, 1).

ЛУК – палачка з ядлоўцу, на якую набіралі ніткі пры стварэнні ўзора (Зэльвенскі р-н, 1).

НАВОЙ, НАВО́ЙЧЫК – пад ніткі і пад палатно. “*Дзе будзе палатно, такой навойчык*” (Смаргонскі р-н, 3); “*Да дзесяць губіц ткалі – накручвалі адразу на навой*” (Свіслацкі р-н, 1).

НА́БІЛЬНЫ́ЦЫ – набілікі (Смаргонскі р-н, 1).

НІТЫ – прыстасаванне для запраўкі нітак асновы. “*А гэ́та прасты́ні льня́ныя у восем нітоў*” (Смаргонскі р-н, 2).

НІ́ЧАЛЬНЫ́ЦЫ – тое, што “ніты”, прыстасаванне для запраўкі нітак асновы. “*І ў восем ні́чальні́ц так ткала харашо...*” (Мастоўскі р-н, 6); “*У чатыры, восем ні́чальні́ц ткалі, усяляк, у чатыры – усё гладко будзе, проста, але будуць то́лькі радочкі ісці. Кідалі ў ні́чальні́цы*” (Зэльвенскі р-н, 8).

ПАНА́ЖЫ – прыстасаванне для змены зева ў аснове. “*Ткаць тка́ла, як за крՖсны да́ла ра́ды залёзыці, да́стану да пана́жоў*” (Свіслацкі р-н, 1); “*Кідалі ў чатыры ні́чальні́цы і ткалі па адном пана́жы*” (Мастоўскі р-н, 6); “*Пяць пана́жэй*” (Смаргонскі р-н, 2).

ПЛАН – малюнак ткацтва пераборных (“перабіраных”) дываноў. “*План рабілі – спісваеш на бумагу такі план і перабіраеш*” (Ваўкавыскі р-н, 2).

ПРУДО́К, ПРУТКІ – палачкі ці ніткі, на якія падвязвалі, набіралі ўзоры пры ткацтве. “*Дываны на шасна́цаць, сто тры́цаць, сто пя́цьдзесят пруткоў*” (Ваўкавыскі р-н, 2)

СТАВЫ – асноўныя, апорныя часткі ткацкага станка (Смаргонскі р-н, 1).

САБАЧКІ – частка ткацкага станка, з дапамогай якіх мацавалі ніты (Смаргонскі р-н, 1).

ЦЭЎКА – невялікая палачка з адтулінай, на якую намотвалі ніткі для утка. “*А тады сукалі цэўкі*” (Смаргонскі р-н, 3).

ЧАУНОК – ткацкая прылада ў выглядзе чоўніка, для пракідвання нітак утка. “*А тады бёрдо называлася, кідалі ў бёрдо, зразу ў бёрдо, тады ў ніты, завязвалі ўсё гэта і тады ўжо чаўнок запускалі*” (Смаргонскі р-н, 3).

АДРАСЫ – схемы запраўкі асновы ў ніты. “*Я думала, адрасы найду, па котрым увадзіць. Нада такія бумажкі*” (Смаргонскі р-н, 2).

ЗАТКАЌ – пачаць ткаць. “*Мама заткала, дашла да навоўчыка...*” (Свіслацкі р-н, 1).

КІДАЌ – запраўляць аснову ў ніты. “*Тады ніт я рабіла, і кідалі – ой, кідаць цяжка, па парах, па першых парах, па другіх, і трэба, каб кветка вышла*” (Смаргонскі р-н, 3).

НАВАДЗІЌ – запраўляць аснову ў ніты. “*Гэта пасцілка ў чатыры ніты, гэта маміна, яна ўчыла навадзіць. Тады ў бёрда, нада харашо ўвадзіць, іначай не вытчыш нізашто...*” (Смаргонскі р-н, 2).

ПАРКІ – найдрабнейшы элемент ткацтва, з якога складаўся малюнак. “*І закладаеш – бярэш там тры паркi, чатыры, дзве, пяць, шэсць. І што палучаецца, цявот, глядзіш, а тады мяняеш паркi, ідзеш назад*” (Ашмянскі р-н, 9).

ПАСАЧКІ – вузкія тканяныя палоскі (Зэльвенскі р-н, 2).

ПАТЫКАЌ – ткаць, ператыкаць, пракідываць ніткі утка. “*А тыя, што мы перабіралі, былі шэрсцяныя, аснова – лянная, а патыкалі шэрсцю*” (Ашмянскі р-н, 4); “*На аснову бялілі ніткі, і патыкаць, каб бялейшэ было. А хто меў грошы, пакупаў горань і тымі маткамі патыкаў*” (Мастоўскі р-н, 7); “*І тады патыкалі кветкі*” (Смаргонскі р-н, 3); “*Снавалі лён, пакрашаны, а патыкалі крашенымі чорнымі, большынство цёмныя – красныя і чорныя*” (Ашмянскі р-н, 3).

ПЕРАТЫКАЌ – ткаць, ператыкаць. “*Лёнам паснуюць, а для празніка шэрсцю патыкалі*” (Ваўкавыскі р-н, 4).

САСТАЎЛЯЌ – снаваць і запраўляць аснову для узорнага ткацтва. “*Гэта я памагала ткаць, а мама састаўляла*” (Смаргонскі р-н, 2).

ТКАЌ – “*Тады ўжо ткалі вясной, аж да вясны ткалі*” (Ашмянскі р-н, 2);

УВОДЗІЌ – запраўляць ніткі асновы ў ніты “*Увадзіць знаю. Трэба ж знаць, як увесці, укінуць*” (Смаргонскі р-н, 2).

3. Назвы тканіны і тканых вырабаў

АСЬМЯРЫК – тканіна, вытканая ў восем нітоў.

ВОСЕМНІТ, ВАСЬМІНІТОВАЕ – тканіна, вытканая ў восем нітоў. “*Восемніт – у восем нітоў, палацёнца ткалі – хрушчаткамі*” (Смаргонскі р-н, 3); “*Саткалі плацце клетачкамі – у восемніт, васьмінітковыя, такія ў клетачку, красівыя*” (Ашмянскі р-н, 4); “*Двуніт, восемніт, чвараніт ткала*” (Ашмянскі р-н, 9).

ВЫБІРА́НКА – тканіна, вытканая ў тэхніцы шматнітовага пераборнага ткацтва. “Я, напрымер, ткала ў чатыры ніты – “дымка” называлася. Калі больш нітоў – то я ўжо не ткала выбіранкаў. На восем нітоў – дываны, выбіранкі” (Ашмянскі р-н, 2).

ДВУНІТ – тканіна, вытканая простым палатняным перапляценнем. “Кужаль – у дзве нічальніцы – двуніт” (Ашмянскі р-н, 2); “Двуніт, восемніт, чвараніт ткала” (Ашмянскі р-н, 9).

ДЫВАНЫ – поспілкі са складаным малюнкам, выкананым у тэхніцы шматнітовага пераборнага ткацтва. “Дываны васьмінітовыя ткалі, набіралі” (Смаргонскі р-н, 1); “У пташкі дываны, у кветкі. Паласатыя дываны – “у пасачкі” (Ашмянскі р-н, 1); “Я, напрымер, ткала ў чатыры ніты” (Ашмянскі р-н, 2).

ДЫВАНЫ НАБІРА́НЫЯ – вытканая ў тэхніцы шматнітовага пераборнага ткацтва. “Дываны набіраныя – с цветамі, узоры дзе ўвіжу – нарысую. Набіраны на пейсят пруткоў” (Смаргонскі р-н, 2).

ДЫВАН ЖАЛО́БНЫ – вытканы чорнымі і белымі ніткамі. Жалобным дываном пакрываюць труну, ставяць на яго труну, расцілаюць у хаце ў дзень, калі памерлі асабліва блізкія. “А гэта жалобны дыван. Пад труну на лаву клалі, труну ставілі. Як мама, тата памёр, так я засцілаю (у гэты дзень, у хаце). І труну пакрываюць – во ў магілку апусцілі, пакрываюць дываном, тады толькі зямлёй сыпаць...” (Смаргонскі р-н, 2).

ДЫ́МКА, ДЫМКО́ВЫ – тканіна, вытканая чатыры чатыры ніты, а таксама узор, які атрымліваўся пры ткацтве. “Я, напрымер, ткала ў чатыры ніты – дымка называлася, я ткала сама, зводзіла – і абрусы, і поспілкі – у чатыры панажы. Ручнікі дымковыя, абрусы дымковыя, поспілкі дымковыя я ткала.” (Ашмянскі р-н, 2).

ІВА́НЧЫК – грубае льяное ці змешанае палатно. “Аснуюць льном, а сукном паткуць – называецца шарачок ці іванчык, з яго шылі порткі, мартнаркі” (Дзятлаўскі р-н, 7).

КАМЭ́ЛЯ, КАМЛЁ́ВЫ – тонкія ваўняныя ніткі прамысловай вытворчасці і тканіна, вытканая такімі ніткамі (Гродзенскі р-н, 1).

КІ́ЛІМ – паласаты дыван. “Я маю паласатых (посцілак), кілімы называлі” (Ашмянскі р-н, 9).

КУ́ЖАЛЬ, КУЖЭ́ЛЬНАЕ – тонкія льяныя ніткі і палатно з іх. “Кужаль у дваццаць пасм” (Мастоўскі р-н, 3); “Далека яшчэ палатно ткала кужолна” (Мастоўскі р-н, 4); “Кужолна сарочка” (Мастоўскі р-н, 5); “Я ж кажу – кужэльнае было палатно, што і цяпер куплёнаму закажа” (Мастоўскі р-н, 6); “Як ішла замуж дзеўчына, гэта пры маёй памяці, так падаркі давалі – усё гэтыя кужолныя ляны, тэтры мэтры кусок, падарак давалі” (Мастоўскі р-н, 7).

ЛЁ́Н – льяная пражэ лепшага гатунку і палатно з яе. “Перш ткалі зрэб’е, затым лён...” (Дзятлаўскі р-н, 10).

МАХРА́Ч, МАХРА́ЧЫ – уціральнікі. “Як ткалі палатно, адрэзалі ад новага, пакідалі ніткі, і гэтыя усё плялі у косы. Называлася махрачы” (Смаргонскі р-н, 3).

НАДЕЖНИК – ручнік-накідка, якої накрывалі дзяжу. “*А тады былі наджэжнікі*” (Смаргонскі р-н, 3).

ПАЛАТНО – льяная тканіна, вытканая ў два ці чатыры ніты, тое, што і “кужаль”. “*Гэта зрэб’е, на мяшкі, а эта палатно тоненькае, я палатна не маю*” (Ашмянскі р-н, 6).

ПАЛАЦЁННАЕ – льяное, кужэльнае палатно. “*У пялёнку палацённую укруцім...*” (Ашмянскі р-н, 6); “*Палатно ткалі на лёне, у мяне і цяпер лён ёсь*” (Астравецкі, 1).

ПАРЦЯНЫ, ПАРЦЁНЫ, ПАРЦЯНОЕ ПАЛАТНО – льяныя палотны. “*Як палацённыя, (льяныя), парцяныя, на шарсцяную, і парцёную. краску куплялі, усякаю*”. (Мастоўскі р-н, 7);

ПАСЯК, ПАСЯКІ – паласатыя дываны. (Ваўкавыскі р-н, Свіслацкі р-н).

ПАПЯРОЧКА – паласатая тканіна на андарак, спадніцу. Ткалі звычайна баваўнянымі ніткамі, ператыкалі воўнай, фарбаванай у розныя колеры. (Мастоўскі р-н). “*Ткалі папярочкі,... аснова была чорная*” (Дзятлаўскі р-н, 11).

ПЕРАБІРАЊКІ – дываны, выкананыя ў тэхніцы шматнітовага пераборнага ткацтва. “*Нада ж было каб накрывалы яшчэ былі, ткалі такія перабіранкі ў цывьаты*” (Ашмянскі р-н, 4); “*Былі яшчэ дываны перабіраныя з узорамі*” (Ваўкавыскі р-н, 2); “*Посцілкі цвятамі перабіралі, драгаты зацягвалі, драгоў шмат, перабіранкі называлісь*” (Смаргонскі р-н, 3).

ПЕРКАЛЬ – тонкая баваўняная тканіна фабрычнай вытворчасці. (Ваўкавыскі р-н).

ПЕЦЯРЫК – палатно, вытканае ў пяць нітоў. “*Назваўся пецярык той матер’ял*” (Ашмянскі р-н, 1); “*У пяць нітоў было, гэта і я ткала, знаю, пяцерыкі*” (Смаргонскі р-н, 2).

ПЛАЦЁНКА, ПЛАЦЁНКО – дамацканае льяное палатно, у палоскі ці дробныя клеткі, ткалі з нітак, пафарбаваных у розныя колеры. З П., рабілі падкладкі для верхняга адзення, мужчынскія штаны, падшывалі падол спадніц, у пасляваенны час шылі мужчынскія сарочкі, жаночыя блузкі і сукенкі. “*Плацёнка – это касцюмчыкі шылі, юпачкі. Клетачкамі ўсялякімі – і зялёненькімі, беленькімі, і красненькімі, льяное, красілі, саматканае*” (Мастоўскі р-н, 7); “*Яшчэ плацёнка бывае – такое цвятанное ткалі, плацёнка – у палосачку, у клетачку, як хто прыдумае*” (Ваўкавыскі р-н, 7); “*Спадніца з чорнага плацёнка*” (Гродзенскі р-н, 2); “*Плацёнка ткалі, белая клетка, сіняя клетка*” (Зэльвенскі р-н, 5); “*Плацёнка ткалі ў 2 колеры, лён сіні ці бардовы, і белы*” (Зэльвенскі р-н, 6.); “*Плацёнка называецца, эта усё лён. Ткалі сабе на плацця, на жакёткі, у чатыры ніта. А гэта тожжа плацёнка, толькі ў два ніта. З гэтага спадніцы шылі, фартухі, каля печы, і плацця. Это тоненькая, у восем нітоў. Штаны пашыла, спадніцу такую*” (Смаргонскі р-н, 2). “*Кашулі жаночыя былі ў палоску ці клетачку – плацёнкавая*” (Дзятлаўскі р-н, 9).

ПОЛСУКЕЊАК, ПАЎСУКЕЊАК – дамацканае палатно з нітак рознага гатунку: аснова – лен, бавоўна, уток – воўна. “*Пралі самі, гэта счытаўся полсукёнак*” (Ашмянскі р-н, 1); “*Мужчынам касцюмы шылі, выхадныя – паўсукенкі. Паўсукенак ткалі*” (Ашмянскі р-н, 2); “*Спадніцы насілі цеплыя, з шэрсці тканыя, называлі поўсукёнак. Эта аснова была льяная, а патыкалі*

шэрсцю” (Ашмянскі р-н, 7); “Гэта спаднічка была паўсукенкавая: на ляннай аснове ткалі сукном. Воўна белая, як натчом у ёлачку” (Астравецкі р-н, 1).

РУДЫЯК – льяная тканіна, вытканая ў чатыры ніты, у палоску, клетачку, і г.д. Выкарыстоўвалі для падкладкі, падшывалі ніжні край спадніц, падшывалі знізу каўняры. (Зэльвенскі р-н, 2).

РУЧНІК – “Такім рукі выціралі – ручнік, вешалі на гвоздзь, на крук. І вышытыя вешалі – на сцяну, перад празнікамі”. “У нас такія абычай – ручнік вешалі, як нябожчыка вязлі да касцёла, на крыж палаценца, а тады эта палаценца дадавалі ў касцёл” (Смаргонскі р-н, 1); “І рушнікі былі, тканыя, выціраліся імі. Называліся васьмінітовыя, у чашачкі такія” (Смаргонскі р-н, 4).

САМАТКАНКА, САМАТКАНЫ, САМАТКАНЫЯ – “Саматканка – льяная (тканіна), у клеткі, у палоскі, саматканыя, і неяк інакш ткалі – неяк паверху нітачкі ішлі” (Ашмянскі р-н, 3).

СЕМЯРЫК – тканіна, вытканая ў сем нітоў (Ашмянскі р-н, 2).

СУКНО – тканіна, у якой аснова і уток – воўна. “Бывала, што шэрсцяная аснова, і шэрсцю патыкалі. То прываліць, і ўжо не знаць, што оні тканы. Гэдако валёно сукно обычна мужчынам на фрэнчы, на курткі” (Ваўкавыскі р-н, 7); “Сукно была аснова і сукно было ўток. Гэта ўжэ шылі там такіе пінжакі, як называлі даўней бурносы, такія армякі. Мужчыны шылі. Едуць у дарогу – адзяюць на шубу” (Ашмянскі р-н, 1).

СУРАВІЗНА – нябеленае льяное палатно. “Суравізна. Ткалі на суравом краўнымі ніткамі” (Ашмянскі р-н, 3).

СЫРАВЫЯ – суровыя, з небеленых нітак. “Сыравыя ткалі настольніцы” (Мастоўскі р-н, 7).

ТАВАР – тканіна прамысловай вытворчасці. “На свята стараліся купіць тавару і пашыць у краўца святочную сукенку ці спадніцу” (Дзятлаўскі р-н, 6).

ТРЫЦАТКА – палатно, вытканае ў трыццаць пасм, тонкае. “Найперш ткалі лён, тонкае палатно, называлася трыццатка” (Дзятлаўскі р-н, 9).

УЦІРАЛЬНІКІ – льяныя ручнікі “...уціральнікі – рукі выціраць...” (Смаргонскі р-н, 2); “Уціральнікі, такія ўжо длінейшыя” (Мастоўскі р-н, 7).

ХАЛСЦІНА – суровае, небеленае льяное палатно. “І звалася эта халсціна” (Смаргонскі р-н, 1).

ЧВАРАНІТ – тканіна, вытканая у чатыры ніты. “Дзуніт, восемніт, чвараніт ткала” (Ашмянскі р-н, 9).

ШАРАК, ШАРАЧАК – грубае льяное ці паўваўнянае палатно для пашыву будзённага адзення, ткалі ў чатыры ніты. “Спадніца шарачковая, льяная “шарачка.” Цёмны шарак – пафарбуеш зтыя ніткі, каторыя ўжо закідаеш (уток), а аснову тожа можна фарбаваць, аснова шаравая была” (Дзятлаўскі р-н, 5); “Мне ў школу пашылі з шарачка торбачку” (Ашмянскі р-н, 2); “Ткалі – шарачак называўся. Сновалі бавэльнай, ткалі шэрсцю. Это ўжо для мужчын, на касцюм” (Ваўкавыскі р-н, 7); “Аснююць льном, а сукном паткуць – называецца шарачок ці іванчык, з яго шылі порткі, мартнаткі” (Дзятлаўскі р-н, 7).

4. Меры палатна, асновы

ГУ́БИЦА – мера палатна і асновы. Звычайна 4–5 метраў, раней – даўжыня сцяны, на якой снавалі. “Сколькі губіц табе трэба, на колькі ў цябе нітак хваціць. Губіца – эта чатыры метра”. (Свіслацкі р-н, 1); “А мы былі шчэ небацьшыя, ды – губіца ўсё называлі – да наснавалі 10 губіцаў, да наснавалі на белі ўсё... Але было ад мамы – было па 6 кругоў, як называюць – губіц, самадзельнага, кужалю” (Ваўкавыскі р-н, 5); “Сновалі на снуйніцу. Чатыры метры аднаго круга. Губіца, сновалі і восем, і чатыры губіцы” (Ваўкавыскі р-н, 7); “Аднае губіцы хватае на два андракі” (Дзятлаўскі р-н, 9).

ГІБА – мера палатна і асновы. “...гібы называлісь, гібы – эта па хаце снавалі. На калочкі снавалі, у каго многа поля было, многа лёну, 12 гэтага кужалю гіб” (Мастоўскі р-н, 4); “Бывало – 12 гіб тчэцца тонка, а 12 гіб – таўшчэй” (Мастоўскі р-н, 6); “Пяць локцяў, пяць гібаў – просціна на кравец” (Зэльвенскі р-н, 5).

ПАСМА, ПАСМО – мера нітак асновы – 30 (60) нітак. “А тады перакладалася нітачка – пасма называлася, тоўстая такая нітка. Сную – раз, перавяжу – пасма, яшчэ перавяжу, колькі там пасам, восем, чатыры...” (Смаргонскі р-н, 3); “Колькі пасм там трэба, па 60 нітак у пасме, ніткай перавязалі” (Ваўкавыскі р-н, 4); “Пасма – трыццаць нітак. Абычно – семнаццаць –васемнаццаць пасм на бёрдо, еслі тоненька, шаснаццаць – это ўжо такая таўшчэйшая ткань” (Ваўкавыскі р-н, 7); “Зрэб’е – трынасьце пасмаў, а кужаль – гэна было на седзмнасьце, на васемнасьце, цененькае, бо тоненькае, а гэто ўжо на воркі было” (Ашмянскі р-н, 6); “Дзяўчына павінна была напрасці за вечар дзве шпулькі – трыццаць пасмаў” (Дзятлаўскі р-н, 9); “Да, дзевятнаццаць пасм – кужаль, грубейша – семнаццаць, шаснаццаць” (Мастоўскі р-н, 6); “Пасмо – трыццаць нітак. А як у васемнаццаць, дваццаць адно пасмо сновалі – кужаль. Трыццаць нітак трэба было у пасмо” (Мастоўскі р-н, 7); “Снавалі кужаль, ткалі ў дванаццаць пасм” (Зэльвенскі р-н, 5); “Васемнаццаць, дваццаць пасм – кужаль і плаценко. Ёсць каторае толстыя ніці, то будзе ў дванаццаць пасам, а як гэдакія – то ў дваццаць” (Зэльвенскі р-н, 8).

СУВОЙ – мера палатна, світае палатно, звычайна 5–8 “губак, губіц”. “У нас было с’войу палатна, то як прасушывалі, то не было дзе раскатваць” (Мастоўскі р-н, 6); “І трэба каб было самадзельнаго хоць с/у/войу пяць” (Ваўкавыскі р-н, 5); “Сувоі, сувоі скручывалі. Мы считалі найболей тры сцяны – сувоі” (Ашмянскі р-н, 6); “Выбеленае палатно скручывалі у сувоі” (Дзятлаўскі р-н, 9).

СЦЯНА – мера даўжыні палатна і асновы – 3–4 м. “Але болей не рабілі (на юбкі) як дзве сцяны. У мяне яшчэ тры сцяны на гары небелена” (Ашмянскі р-н, 1); “Мэтры ў тры, а можа, і больш, да пяці, хто як” (Ашмянскі р-н, 2); “Наснавала чатыры сцяны. Сновалі кужэльнага – тры-чатыры сцяны, на спадніцы паўтары – дзве сцяны, на ручнікі – тры сцяны, на мяшкі – чатыры-пяць сцен” (Ашмянскі р-н, 4); “Вот тры сцяны, эта мы называлі, тры раза такая снуйка па чатыры мэтры, кругом так” (Ашмянскі р-н, 6); “А як добра ідзе, то за дзень, сцяну вытчэш” (Ашмянскі р-н, 8); “Напрымер, чатыры сцяны наснавалі. А сцяна эта метраў, можа, восем”. (Смаргонскі р-н, 3).

ТРУБА – мера гатовага палатна, прыкладна 6–8 м, скачанае палатно. “Палатно ў трубы круцілі Панясёш на рэчку, пранікам вярпаць, тады ўжо ў трубы скачаёш” (Смаргонскі р-н, 3); “Сколькі то кужалю ткалі? Як хто змог,

тры, чатыры трубки мае, кужалю многа – то ужо багатая нявеста. Труба – дзвetry сяны, труба бaльшая, харашо выбелена, скручана...” (Ашмянскі р-н, 4).

5. Адбельванне палатна

АДБЭЛЬВАЦЬ (НА СОНЦЫ) – адбельванне льянога палатна. “Вясной якое тонкае, с харашага льна, так адбелівалі возле рэчкі, вадой палівалі” (Смаргонскі р-н, 4); “Бялілі на сонцы. У нас равок быў, там вада. Во халсціну намочыш, высахне – а цяц намочыш. І на расе ноччу пакідалі” (Смаргонскі р-н, 1); “Як вытчам, знімем з красён, тады беляц, сарочка ж каб бела была, каб хараша. У воду усадзіш, у рэчку, гэты кужаль, і на балота, Усё балота засцелім – беліш палатно” (Мастоўскі р-н, 6); “Адбельвалі летам. Раскладалі на траве, сонца бяліла” (Дзятлаўскі р-н, 1); “А бялілі лян – на балоце слалі, і мачылі, вясноу. Наткуць, насцелюць дзе на грудку, дзе вада. Паляжыць у вадзе, а тады сцелюць яго на балоцечко” (Мастоўскі р-н, 7).

АДБЭЛЬВАЦЬ (ЛУГАМ) – адбельванне льянога палатна “лугам, у лузе”. “Рабілі луг і замочвалі ў цэбры палатно на суткі, трэба было вымыць, потым выпірыць пранікам, каб сышла чорная вада, заслаць на траву і сушыць” (Дзятлаўскі р-н, 4); “Навараць чыгун балшы, туды кусок палатна, і кіпяціцца. Выкіпяціць, папаласкаў, навешаў, абратна туды так во (несколько разоў)” (Ашмянскі р-н, 1).

АДХОД РУДЫ – працэс адбельвання льянога палатна, таксама і “выбяліць руду” (Дзятлаўскі р-н, 8).

ВЫБЕЛІЦЬ ПАЛАТНО – адбяліць. “І як выбеліцца кашулька — хоць у уха лажы, мяканькая, такая прыятная, беленькая-беленькая” (Астравецкі р-н, 1).

ЛУГ, ЛУХ – адвар дрэвеснага попелу, попел, завараны кіпенем. Выкарыстоўвалі для адбельвання палатна, мыцця бялізны, прамывання валасоў. “Даўней не было ні шампуняў, ні мыла, рабілі луг, з бярозавай залы, бярозавы луг. Лажылі на кадушка трынку палатняную, тады – вядро, ці поўвядра залы, а тады – кіпятку. І там праз эту залу яна прерацякае. Вот сягоння баня ў нас будзец, нясём у баню. І ўсё спрашываюць – У цябе лух/г ёсць? – Ёсць! – Дасі мне галаву памыць? І гэтым вядром дзеляцца і ўсё галаву мыюць. Гэтым лугам ... жанчыны бяллі мылі. Замачывалі ў гэты луг. Тады – пранікам, мачаюць, варочаюць і бяюць, і так вымывалі бяллі” (Смаргонскі р-н, 1); “Луг самы летшы альшыновы, бярозавы” (Зэльвенскі р-н, 5); “Вада, тады попел усынеш, залы, і быў луг, намачыш (палатно) у гэты луг. Абвясам якую пасуду, тады засцелім саломкі троха, тады попелу пасыпем і тады заліваем кіпятком, так эта палатно так харашо мылася, так будзь здароў” (Ашмянскі р-н, 6).

ПАЛАТАЎ – выпаласківаць бялізну. “Варылі залу, попел Заварывалі, і гэту вадічку сцэджвалі, і тады лажылі маткі (нітак), у печ пхалі і тады насілі палатаў, і на мароз выкідалі” (Мастоўскі р-н, 7).

ВАЛАК, ВАЛОК, КАЧАЛКА – прыстасаванне для качання бялізны. “Такую белага палатна сарочку, не уцюгом, а качалкай, валак такой – як дасць, як дасць – мяккая, белая, як сцякло” (Смаргонскі р-н, 1); “Качалі валком” (Ваўкавыскі р-н, 8).

ПРАЊІК – драўлянае прыстасаванне для мыцця бялізны, аббівання галавак льна і інш. “Панясеш на рэчку, пранікам выірыш” (Смаргонскі р-н, 3).

Ашмянскі раён

1. в. Беняны. Талочка Ніна Іосіфаўна, 1934 г.н., Пашніковіч Ядзьвіга Вікенцьеўна, 1931 г.н., Пячкоўская Ядзьвіга Францаўна, 1919 г.н. (Ашмянскі р-н, 1);
2. в. Мураваная Ашмянка. (Ашмянскі р-н, 2);
3. в. Ордевічы. Жабінская Станіслава Балеславаўна, 1925 г.н. (Ашмянскі р-н, 3);
4. в. Ордевічы. Жабінская Яўгенія Міхайлаўна, 1911 г.н. (Ашмянскі р-н, 4);
5. в. Трасечаняты. Грынёвевіч Ніна Усцінаўна, 1917 г.н. (Ашмянскі р-н, 5);
6. в. Валовікі. Янкоўская Ядзьвіга Станіславаўна, 1927 г.н., Збароўская Ірэна Іванаўна, 1930 г.н. (Ашмянскі р-н, 6);
7. в. Кальчуны. Ковалевская Регіна Констанцінаўна, 1929 г.н. (Ашмянскі р-н, 7)
8. в. Кальчуны. Маркевіч Марыя Францаўна, 1923 г.н. (Ашмянскі р-н, 8);
9. в. Граўжышкі. група жанчын (Ашмянскі р-н, 9);
10. в. Клявіца. Субач Стэфанія Уладзіславаўна, 1915 г.н. (Ашмянскі р-н, 10).

Ваўкавыскі раён

1. в. Навасёлкі. Ошмяна. Броніслава Августіновна, 1932 г.н., Барташэвіч Вячаслава Віктараўна, 1939 г.н., Сёрык Браніслава Болеславовна, 1931 г.н. (Ваўкавыскі р-н 1);
2. хутар Талькаўцы. Вілесік Леанарда Антонаўна, 1922 г.н. (Ваўкавыскі р-н, 2);
3. в. Ганасаўцы. Рыбалка Валянціна Аляксееўна, 1928 г.н. (родам з в. Тупічаны Ваўкавыскага р-на) (Ваўкавыскі р-н, 3);
4. в. Міштуны. Рэнцэль Серафіна Арсеньеўна, 1928 г.н. (родам з в. Міканаўцы Ваўкавыскага р-на. У в. Міштуны пайшла замуж у 1954 г. (Ваўкавыскі р-н, 4);
5. в. Міштуны. Рэйцаль Соф'я Іосіфовна, 1919 г.н. (Ваўкавыскі р-н, 5);
6. в. Талькоўцы. Велесік Ганна Іванаўна, 1910 г.н., Паўтарак Марыя Антонаўна, 1910 г.н. (Ваўкавыскі р-н, 6);
7. в. Рупейкі. Яцкевіч Юзэфа Іосіфаўна, 1929 г.н. (Ваўкавыскі р-н, 7);
8. в. Хоружава Юшкевіч Магдалена Іосіфаўна, 1928 г.н. (Ваўкавыскі р-н, 8);
9. в. Раднікі (Ваўкавыскі р-н, 9).

Дзятлаўскі раён

1. в. Ахонава. Кашко Надзея Трафімаўна, 1915 г.н. (Дзятлаўскі р-н, 1);
2. в. Лапушна. Лашкоўская Марыя Лук'янаўна, 1918 г.н. (Дзятлаўскі р-н, 2)
3. в. Лапушна. Сарока Клаўдзія Пятроўна, 1930 г.н. (Дзятлаўскі р-н, 3);
4. в. Хрольчыцы, в. Ліжэйкі. Котава Тамара Мікалаеўна, 1938 г.н., Цізоўская Кацярына Уладзіміраўна, 1925 г.н. (Дзятлаўскі р-н, 4);
5. в. Погіры. Шыдла Анастасія Іванаўна, 1920 г.н. (Дзятлаўскі р-н, 5);
6. в. Дзянісава. Дарафейчык Ніна Аляксандраўна, 1917 г.н. (Дзятлаўскі р-н, 6);
7. в. Студзераўшчына Жылінская В.Д., 1924 г.н., Лямцэвіч А.В., 1927 г.н. (Дзятлаўскі р-н, 7);
8. в. Дукрава. Венская Ніна Андрэеўна, 1933 г.н. зап. Венская С. Р. (Дзятлаўскі р-н, 8);
9. в. Руда-Яварская. Купрыяновіч Надзея Фёдараўна, 1928 г.н. (Дзятлаўскі, 9);

10. в. Алёхнавічы. Юг Дар'я Ігнатаўна, 1935 г.н. (Дзятлаўскі р-н, 10);
11. в. Войневічы. Болцік Юзэфа Вікенцьеўна, 1930 г.н. (Дзятлаўскі р-н, 11).

Зэльвенскі р-н

1. в. Холстава. Сачёк Адэля Осіпаўна, 1915 г.н. (Зэльвенскі р-н, 1);
2. в. Дабрасельцы. Каляда Вольга Лявонцьеўна, 1931 г.н. (Зэльвенскі р-н, 2);
3. в. Крывічы. Лойка Алена Сцяпанаўна, 1920 г.н. (Зэльвенскі р-н, 3);
4. в. Крывічы. Ламака Соф'я Іванаўна, 1930 г.н. (Зэльвенскі р-н, 4);
5. в. Алексічы. Ткачук Марыя Аляксееўна, 1934 г.н., Юрага Марыя Іванаўна, 1929 г.н., Фядзенья Ганна Аляксееўна, 1913 г.н. (Зэльвенскі р-н, 5);
6. в. Угрынь. Тарасік Надзея Ільвічна, 1913 г.н. (Зэльвенскі р-н, 6);
7. в. Снежная. Марыя Васільеўна Савосік, 1928 г.н., Савосік Лідзія Сцяпанаўна, 1925 г.н. (Зэльвенскі р-н, 7);
8. в. Падбалоще. Кузьміч Станіслава Мацьвееўна, 1917 г.н. (Зэльвенскі р-н, 8).

Мастоўскі р-н

1. в. Струбіца. Ланец Вера Кліментьеўна, 1948 г.н. (Мастоўскі р-н, 1);
2. в. Струбіца. Шаламава Алена Адамаўна, 1911 г.н. (Мастоўскі р-н, 2);
3. в. Рагозніца. Чарнец Казіміра Казіміраўна, 1923 г.н. (Мастоўскі р-н, 3);
4. в. Курылавічы. Таўкун Ніна Васільеўна, 1934 г.н., Бароўская Галіна Мікалаеўна, 1938 г.н., Сіручь Марыя Уладзіміраўна, 1938 г.н. (Мастоўскі р-н, 4);
5. в. Сухінічы. Верабей Соф'я Лукінічна, 1925 г.н., Крывец Кацярына Еўстаф'еўна, 1924 г.н., Крывец Марыя Рыгораўна, 1935 г.н., Жука Зінаіда Сільверстаўна, 1930 г.н. (Мастоўскі р-н, 5);
6. в. Каўшова. Лысевіч Анастасія Максімаўна, 1922 г.н., Дзенісеўская Вера Васільеўна, 1908 г.н. (Мастоўскі р-н, 6);
7. в. Кульшычы. Дімешчык Ніна Аляксееўна, 1925 г.н. (Мастоўскі р-н, 7).

Смаргонскі р-н

1. в. Лылойці. Плоская Соф'я Іосіфаўна, 1945 г.н. Дамуць Алена Іванаўна, 1944 г.н. (Смаргонскі р-н, 1);
2. в. Лылойці. Драгун Яўгенія Міхайлаўна, 1928 г.н. (Смаргонскі р-н, 2);
3. Казакевічаў хутар. Казакевіч Валянціна Андрэеўна, 1925 г.н. (Смаргонскі р-н, 3);
4. г. Смаргонь. Савіцкая Яніна Іванаўна, 1930 г.н. Родам з в. Белая (Смаргонскі р-н, 4).

Свіслацкі раён

1. в. Новы Двор. Курыловіч Ніна Фядосаўна, 1937 г.н. (Свіслацкі р-н, 1);
2. в. Плюскалаўцы. Марцуль Вольга Барысаўна, 1926 г.н. (Свіслацкі р-н, 2).

Астравецкі р-н

- в. Альхоўка. Міхновіч Марыя Іосіфаўна, 1927 г. н. (Астравецкі, 1).

Гродзенскі р-н

- 1 в. Гліняны. (Гродзенскі, 1);
- 2 в. Квасоўка (Гродзенскі. 2).

Іўеўскі р-н

в. Лацеўка. (Іўеўскі, 1).

Карэліцкі р-н

1. в. Медзвядка. Кідрон. Я.Ф. (Карэліцкі, 1);
2. в. Беражна (Карэліцкі, 2).

Лідскі р-н

в. Баяры Смалўцкія (Лідскі, 1).

ЛЕКСІКА ВЁСКИ ЗАМОШША ЛЮБАНСКАГА РАЁНА

АБДОЛЕЦЬ зак. Адóлець. *Як абдоляе сон, то тады пасніць маці, а так звечара ніяк ні можэ заснуць.*

АБОРВАЦЬ незак. Абворваць. *Пачаў жнеўнік араць, аборваць еты стажок, ён стаяў нідалека ат хлявушніка.*

АДНАЛЁТАЧКА ж. Пра галінку дрэва, якая расла адзін год. *Куцік нарэзаў жменю адналетачак да ў сябе ішчапляў.*

АПЁШАЦЬ зак. Стаміцца ад работы. *Рас, што гарэлка, ва-фтарых, што ён як самашэдыш гарцаў, мабіць, ужэ апешаў, хадзіўшы за канём.*

АПІНАЇЦЬ незак. Абапяць. *Парнікі нейкіе садзіць летам, відаць, апінае плёнкаю, што добрэ ўсе расце.*

АПТАКАРША ж. Аптэкарка. *Аптакарша сказала, што на Урэччы таблеткі бацькі есь.*

АШЧАПІЦЬ зак. Адшчапіць. *Раз неяк ашчэпваў вароцы, да ніяк не мог ашчапіць, так і ўпаў каля іх.*

БАБАЌ м. Вялікая крапінка на матэрыі. *Я ў бабакі панабірала і ўсякіх, і белых пададзяльнікаў.*

БАЛЬШАВАТЫ прым. Не вельмі вялікі. *У іх там бальшавата хата і ўсім места хапало.*

БЛЯШНЯВЫ прым. Неяркі. *Бабы панабіралі хусток, але бляшнявые, а гэтыя – больш празрыстыя цвяткі.*

БОБАЧАК м. Круглая крапінка на хустцы і матэрыі. *Беражок пачці незаметны ў хусцы і бобачэк па ўсёй.*

ВАДВЁДКІ мн. Адведкі. *Як маладзеішыя былі, то хадзілі ўсё ўрэм'е ў ватветкі.*

ВАЛКАВАТЫ прым. Сыраваты. *Валкаваты яшчэ палавік быў, а ты зняла, не дала дасохнуць.*

ВАРЫЎШЫ дзеепрысл. *Я кашу варыўшы паспытала – гэта не мая каша – вельмо гарчыць.*

ВОЖАГ м. Дзяржальна вілак і качаргі. *Зрабіўса, страшно пазіраць, як той вожах у кіёх.*

ВОПТАМ прысл. Оптам. *Яны мо дзе бяруць гэтыя платочки воптам, а бабуляк гэтых абманьваюць.*

ВЫБРАЦЦА зак. Знайсці магчымасць зрабіць. *Цэлэ лето ў вотпуску, а ні выбраліса і дранікаў зрабіць.*

ВЫМАТНІЦА зак. Выпрацавацца. *Столькі выматніцца ў калхозе, а колькі дома? Як тое серцэ яшчэ і трывае.*

ВЫСАКО прысл. Высока. *Высако нясessa, да ніско сядзеш – ні ад дурного прыкаска.*

ВЫСАДКИ *мн.* Летняя гародніна, пасаджаная для насення вясной. *Трэба на вачах садзіць высадкі, што як ідзе, каб і бачыў.*

ВЫСВІСТАЦЬ *зак.* Высушыць. *Як пагода з ранку, то вецер высвістае жыто.*

ВЯЛІКО *прысл.* Многа. *Гаспадар харошы і нерваў ні страціла з ім наша Надзя вяліко.*

ГАДКА *прысл.* Дрэнна. *Крапіла проці ветру, дак гадко было, але дзе ты дзенесса. Лічы, як чатыры разы картошку перабрала.*

ГАРЭТНЫ *прым.* Гаротны. *Гарэтныя былі скрозь дзеці.*

ДВОЯЧКО *мн.* Двайнаты. *Я мо ездзіла ў ватветкі к Мішы, двоячко як адно, а вочкі чорныя-чорныя, а воласы белянкія-белянкія.*

ДЗЕСЯЦЬ *ліч.* Дзесяць разоў. *У дзесяцёх вадах просо перамыла, нейкае чорнае зямлі шмат, нейдзе на тарфу расло.*

ДОЛЯ *ж.* Лёс. *Дзе сем, там і доля ўсем, а дзе адна, там і долі жадна – я як малая была, тымі гадамі гаманілі.*

ЖУКАЦЁЦЬ *незак.* Добра гарэць, палаць (пра дровы). *Так напаліла печ на патрашанкі, што вада ў чагане клякочэ, а так дровы жукацелі.*

ЗАБОЛЬВАЦЬ *незак.* Псавацца. *У часнаку чорныя месцінкі, я шчытаю, што ён будзе забольваць.*

ЗАМАЛАДЗЬ *прысл.* У маладыя гады. *Ні кайся рано ўстаўшы і замаладзь замуж выйшаўшы (прык.).*

ЗАРЭЗАЦЬ *зак.* Адчуць востры, калючы боль. *Падняла мусар і зразу зарэзалася вока, я думала, мо што напало ў глаз, а, мабіць, што мусар цяшкі паднімала.*

ЗАСЦІЛАЦА *незак.* Пакрыцца зверху смятанкай. *Вяршок, што засцілаецца, як у банку нацадзі малака, Надзя, мабіць, ні здымае.*

ЗАСУХА *прысл.* У сухое надвор'е. *Ні на свеце, як засуха картоплі выбраць, дай цёпла, дай добра.*

ЗАЎСЯГДА *прысл.* Заўсёды. *Заўсёгда ж жыто раней і не жалі, як да Іспаса, бывае ж дажджы перарываюць.*

ЗАЦЯПЛО *прысл.* Цёпла. *Старыя поркаюцца ў дварох, пакуль засуха і зацяпло.*

ЗБАБЕЦЬ *зак.* Струхнець. *Хай збабее бяроза, да сама пакоціцца, той на дрова не будзе.*

ЗВІХ *м.* Зрушэнне касцей у суставе. *У мяне нейкі звiх быў у правым плячу, ат пляча наростае на грудзі.*

ЗДАРОЎКАЦА *незак.* Вітацца. *Ён здароўкаецца са мною, гамоніць.*

ЕТЫ *займ.* Гэты. *Етые часы і ні бачыла Алёшку, дало і ім па хвасту.*

КАЛЬВАЧАК *м.* Асобна ўзятая расліна, каліва. *Па дном кальвачку разарвала маркоўку, яна мо ўзышла патам яшчэ.*

КАРАВЫ *прым.* Вельмі брудны. *Прыехала з бальніцы, то толькі міскі каравыя былі, а ў тумбачэ ні трусня, ні лусня.*

КЕШКАЦА *незак.* Марудна рабіць. *Што ён кешкаецца ля машыны, хай ідзе павячэрае.*

КОЎЦІК *м.* Глыток. *Я толькі адзін коўцік вады халоднае выпіла.*

ЛАПУШЫЦЬ *незак.* Прагна есці. Толькі лапушыць бацько цыбулю с картошкаю, як нажару цэлу сковараду глыбоку.

ЛАЎКІ *мн.* Вокладка ў кнізе, шпытку і г. д. *Лаўкі сабе ўзяла, трэба атрэзаць і зрабіць сабе блакноцік.*

ЛАХМАЦЕЙШЫ *прым.* Стары, паношаны, падраны. *Адна бялейша гардзіна, но, мабіць, лахмацейша.*

ЛАХМАЧЭЙШЫ *прым.* Вельмі лахматы. *Прынясі ватнікі, каторыя лахмачэйшыя, пад ногі, добрэ на колянцах картоплі перабіраць.*

ЛЁТА: ЛЁТО ЛЁЦКЕ. Усё лета. *Лето лецке ні купляем чаркі малака – носяць Гараськавых.*

ЛЁТАЧКА *н. памянш.* да лета. *Усе лётачко добрэ курэй карміла, дак і нясліса.*

ЛЁЦЯЧКА *н. памянш.* да лета. *Ні на свеце як лецечко: і цёпла, і добрэ.*

МАКАНУЦЬ *зак.* Апусціць ў што-небудзь вадкае. *Прыбягуць свінье, рас макануць і пашлі дрыстаць, а цяпер, як сталі есці – аш пабялелі.*

МАРАЗІЛАЎКА *ж.* Маразілка. *Добрэ ў маразілаўку таркаваць маркоўку на цэлу зіму, суп вары дай кідай. Яшчэ ў банаціз тая, трэба выкінуць, каб месца ні займала.*

МАЎЧЛІВЫ *прым.* Маўклівы. *Фенін Андрэй ўвесь бацько, ён маўклівы да злосны.*

МАХНУЦЦА *зак.* Прайсці побач. *Накурыцца, што як махнецца, то дыхаць німа чым.*

МІНАВАЦЦА *незак.* Праходзіць міма. *Будзе мінавацца с табою і ні абзавецца, будто і не знае цябе.*

НАДРАБІЦЬ *зак.* Дробна насячы. *Надраблю, надраблю сякеркаю курам травы – добрэ.*

НАПОРА *ж.* Напор. *Адна рука лічы: ні памыць, ні зварыць – нічога на свеце. Усе ш больша напора на правую руку.*

НАПІВАЦЦА *незак.* Налівацца. *Напіваецца жыто, а якраз суша была, то жыта цяпер ні будзе.*

НАСТОЙЧЛІВЫ *прым.* Настойлівы. *Як скажа, то як тапаром атрубіць, яна настойчліва.*

НАЎЛЁТ *м.* Навылет. *Мы наўлёт і абагналі ўсе рады, роўно палучылася.*

НЕЎРАЛОГ *м.* Неўролаг. *Я ў неўралога была, дак ён мне назначыў добрыя таблеткі.*

НІВАРТНЫ *прым.* Вельмі слабы. *Ведае, што я нівартна, то кожны рас пазвоніць.*

НІГОДЗІН *займ.* Ніводны. *Як ён расказвае, як трэба жыць, то так нігодзін ні выдзяржыць.*

НІНАДЗЕВАТЫ *прым.* Новы (пра адзенне). *Узяла с сабою тую, што нінадзевату сарочку вяліку.*

НІЎВЯРОДА *ж.* Прысл. Няцяжка. *Ідзі засцялі пасцель мужыку, ніўвярода табе.*

НІЧАВО *прысл.* Нічога. *Ізразу ні брала есці нічаво, штоб ні давалі, а далей дзянёк за дзянёк і з'ела кусочак м'яса.*

ПААБМАКАЌЬ зак. Вымакнуць. *Дак вы ждалі і датузаліса там, пакуль паабмакалі, што рубца не было сухога.*

ПААПШМОРГВАЦЬ зак. Сашморгаць. *З маркоўкі лапачкі паапшморговаю, што вырываю, і ўсе сякераю перасяжу, і курам.*

ПАВЫВАРОЧВАЦЬ зак. Вывернуць унутранай часткай наверх. *Бацько ўзяў напільнік да вялізных дзірак панарабляў, навыварочваў іх, а Куцік добрую тарку зрабіў.*

ПАВЫКУПОЎВАЦЬ зак. Выкупіць. *Павыкупоўваюць цяпер і дачы, і землі.*

ПАДДАЦА зак. Паменшыць. *Так паддаецца сало, калі і с сабою ўзяць, і дома есці.*

ПАДКРЭПЛІВАЦЬ незак. Пакрапіць з усіх бакоў. *Я етым насосам дак трошкі знізу і зверху лісты паткрэпліваю.*

ПАДОЛЯЦЬ зак. Здолець. *Я ўжэ і ні падалела гэтаго лісціка піць таблеткі.*

ПАДРАД прысл. Без разбору. *Бацько есць ўсе падрат.*

ПАДРУЧНЫ прым. Вельмі зручны. *Падручная была каструля: я ў ёй кісель варыла і кампот.*

ПАЛЁМЗАЦЬ зак. Нехаця паесці. *Палемзаў кабанчык трошкі і пайшоў.*

ПАНАВОЖВАЦЬ зак. Шмат навезці. *Яны зімачку гной цягаюць, штаблі панавожваюць.*

ПАПАДПОРВАЦЬ зак. Падпароць знізу. *У мяне такая палачка востра, я папатпорваю ўсе, перамяшаю, пайду камбікорму вазьму патсыплю.*

ПАПАДРАСТАЦЬ зак. Падрасці. *У Тамары хлопцы ўжэ пападрасталі, дак яны памагалі сянаш вазіць.*

ПАПЕРАСЦІРВАЦЬ зак. Перамыць. *Я палаценцэ пасцірала, кажэ Феня, а нявестка ўсе паперасцірвала.*

ПАПРЫБІРАЦА зак. Прыбраць збажыну с поля. *Улетку мышы большу чась на полі, а як папрыбіраецца с поля пашня – тады ў будынак.*

ПАПРЫГАТАЎЛЯЦЬ зак. Падрыхтаваць. *Я папрыгатаўляла ўсе: і плёнку гэту жыто жаць.*

ПАРУШОК м. Парушынка. *Цяпер я напрубувала парушок выняць з глаза, мо сілы німа варочаць языком кругом вока ў Каці.*

ПАСЛЁДНІ прым. Апошні. *Мы с табою дзелімса с паследнім, а ты прынесла хлеб і схавала – мама на нявестку гаманіла.*

ПАТОЛЯ: даваць патоллю. *Даваць вольнасьць. Прынясе і ён кашэль картошкі, німа чаго патоллю даваць.*

ПАЎДЫХАЦЬ зак. Паздыхаць. *Паўдыхалі вельмі быстро пацукі ад серай атравы.*

ПАЎСХВАТВАЦА зак. Тэрмінова ўзыйсці. *Мо за трое сутак і паўсхватвалася маркоўка, я воду палівала і ў латочки.*

ПАХОЖЫ прым. Падобны. *Толь даўней ні быў так пахожы на брата, а счас выліты брат: і нос такі, як у брата, толькі глаза святлейшыя.*

ПАЧУЖАЦА зак. Стаць чужымі. *Пачужаліся плямяннікі, а раней былі, як мае дзеці, асобянно Міша.*

ПЕРАМЯНЯЦЬ *незак.* Пераступаць. *Перамяняць ногі не магу, толькі што суну.*

ПІСАЊІНА *ж.* Тое, што напісана. *Дзень на нагах, дай пісаніны хапае.*

ПЎДЛЕТАК *м.* Падлетак. *Яшчэ падлеткам была – к цёццэ Ганне хадзіла.*

ПРАЗАЗДЭВАТЫ *прым.* Разадзеты. *Празадзеватые былі ўсе на свадзьбе і ўсе начальство.*

ПРАЛАТКАВАЇЦЬ *зак.* Нарабіць радкоў. *Я села на калені і драпачыкамі, як там атходзіла эта Жэнька, дзе картопельку перасадзіць, а дзе ні рассадзіць, а я драпачыкамі пралаткавала, села на калені, знайду картопельку, адграбу, тады садзіла етые радкі.*

ПРОЦЯГ *м.* Працяг. *Гэтые бацюшкі расказваюць, дак ва ўсіх голас с процягам.*

ПРЫВЯДЗЁНАК *м.* Пазашлюбнае дзіця. *Так бы як і з дзіцем бярэ, то прывядзёнак кажучь.*

ПРЫЛЯГА *ж.* Сырасць. *Прылягаю нясе, як скрыню адчыніла с адзежаю.*

ПРЫДУМОЎВАЦЦА *незак.* Прыдумвацца. *Я ўжэ думала пра буракі сто разоў, прядумоўвалася.*

ПРЫТЫХАЇЦА *незак.* Псаватца (пра прадукты). *Прытыхаецца яйцо, доўго ні дзяржы, хоць яно і варанэ.*

ПРЫХОДЖВАЦЦА *незак.* Спатрэбіцца. *Усе ў скрыню паўкідаюць да ляжыцы, мо яшчэ прыходжваецца.*

ПУПАНАЧКА *ж.* Пупышка. *Ізразу паішлі пупаначкі, як пачала кусты паліваць.*

ПУСЦІЦЬ: НІ ПУСЦІЦЬ РЭЧЫ. Нічога не сказаць. *Адно за пазычкі грошай, я нідзе нікому ні пусціла рэчы.*

ПЫЊІЦЬ *незак.* Рабіць усё неабходнае па гаспадарцы. *Сястра ўсё ля хазяйства, яна ўсё хазяйство тыніла ў іх.*

ПЯЦЬСОТКА *ж.* Пяцьсот рублёў. *Пяцьсотка была і там ужэ мелач у кішэні.*

РАБАЦЯШЧЫ *прым.* Вельмі працавіты. *Тутачка там тожэ адна была, дак этаго тканаго ў яе да ўсяго, тая рабацяшчая была, дак яна такая была.*

РАДЗІ *прysl.* Дзеля. *Я радзе дзяцей каня дзяржу, а так бы я то і ні дзяржаў.*

САЃІЦЬ *незак.* Садніць, шчымець. *Сёдне ў разінавых башмачках была, дак пальцы і цяпер са́дзяюць.*

СКАВАРО́ДКА *ж.* Невялікая скаварада. *Начаваў у нас жывд (анучнік) і мне алюміневу скаваротку даў: снедаў, вячэраў.*

СКІ́НУЦЬ: ЯК ВО́КАМ СКІ́НУЦЬ Пра вялікую прастору. *Машын столька ў горадзе, як вокам скі́нуць.*

СЛАБО́ДНЫ *прым.* Вольны. *Ён прывязе коням паўвоза саломы, падсцеле і ён слабодны. У гэту слабодну хату прынялі яе з дзіцямі.*

СЛЕПАВА́ЦЕНЬКІ *прым.* Не зыркi (пра хустку). *Цвяткі на хустэ слепаваценькіе, ні такіе, штоб яркіе.*

СМОЛЬНА присл. Уважлива, старанна. *І кажацица, так смально і памаленьку хадзіла, і так прыглядалася, а лічынкі есь.*

СПРАКЦІКАВАЦЦА зак. Праверыць. *Я сягоння спракцікуюся за колькі я заеду с Пагоста.*

СПУЎСЦСТА присл. З нахілам. *Трэба заліць гэту разорку, штоб спусцісто было, а то Аляксей ішоў і наваліўся.*

СТАРАЦЕЛЬНЫ прым. Старанны. *Той малы, а старацельны, усе на свеце, як мятлою мяце.*

СТРУГАЇЦЬ незак. Ляскаць зубамі. *Адно парася дак стругало зубамі, просто жывот балеў, мабыць.*

СЦЁРЦІ зак. З'есці. *Бацько ўсё сцёр, ён на яду лёхкі, трэ і ўсё.*

СЯМЯНАЧКА ж. Насенная бульба. *Невялікіе картошачкі, як сямяначкі.*

ТРАНТЫ мн. Старое, паношанае адзенне. *Кабат на кабат адзяе, усе транты пазбірае. Клятчаты плашч наверх адзела да ў ботах, як зімою.*

ТРОХСЦЕНЕК м. Прыбудова з трох сценак. *Там жэ хацінка і сенцы, і тады трохсценек прыкінуты, як хлявец.*

ТРУДЗЯШЧЫ прым. Вельмі працавіты. *Тамара агонь на работу, вельмо трудзяшча.*

ТУГА присл. Цяжка. *Падняць вядро вады на заслон мне ўжэ туго.*

УВЁЧЫЦЬ зак. Знявечыць. *Піла, піла таблеткі, пакуль серцэ ўвечыла.*

УДЗВЕЙГУ присл. У дзве столкі. *Хустачка сырая будзе, удзвейгу навесіла.*

УДЗВЁХ присл. Удзвюх. *Добрэ ўдзвёх сабраць картоплі, як араць, а зямля, што камені, дош сляскаў.*

УЗБУЦІЦЬ зак. Узбунтаваць, ускруціць. *Нічыста сіла ўскруціла, ўзбуціла яго, задавіцца дзе яшчэ.*

УПЭРАД присл. Раней. *Ён уперат казаў, што у масле, да ў смятане купаюцца.*

УСЯГДА присл. Заўсёды. *У мяне карыто ўсягда сухое нанач. Глаўна, што б ні закісало нічога, кождому нада догляд.*

УХОД м. Уваход. *Два ўходы ў дом: з вуліцы дарошка і атсюль, як у хлёў.*

ХАЦІНКА ж. Невялікая хата. *Купілі тую хацінку, а я ні ведаю, хто там жыў і што было ў той хацінцы.*

ЦВЁРДЗЯ ж. Цвёрдая паверхня зямлі. *Бач, якая цвёрдзя, а гэтэ зелле лезе і лезе і сямян з яго свет.*

ЧЭРАДА ж. Чарада. *Пагнала карову ў калхозну чэраду, да стало нядобрэ, а яна ж здаравяцка, дарма што кашчава.*

ШАМАЦЕЦЬ незак. Утвараць лёгкі шум. *Рукавіцы панадзяюць і шамечаць ў рукавіцах.*

ШАПТАНУЇЦЬ зак. Шапнуць. *Ніна прышла да шаптанула ёй, і яны пабеглі.*

ШВІДКІ прым. Увішны, хуткі. *Яна сухая, а швітка, лятае на аборы, што пятнаццатэ гадоў.*

ШУГАНУЇЦЬ зак. Праляцець. *Годы, што тые птушкі, птушачка шугане і года нету.*

ШЧЭПАЧКА ж. перан. Вельмі малая таблетка. *Шчэпачкі, такіе таблеткі піла.*

ТРАПНАСЦЬ НАРОДНАГА СЛОВА

Скарбы народнай мовы без пераўвельчэння невычэрпныя. Народ знаходзіць самыя трапныя, самыя дакладныя і выразныя азначэнні асобы, прадмета, з’явы, якасці. У ёй выразна праяўляюцца словатворчыя законы. Народная мова пастаянна служыла і працягвае служыць глыбокай, надзейнай і ўдзячнай крыніцай папаўнення мовы літаратурнай. У гэтай падборцы змешчана лексіка, якую ў паўсядзённым жыцці выкарыстоўваюць жыхары Мсціслаўшчыны.

АБАРА́ЧЫВАННІК *м.* Той, хто перакульвае (часцей воз). *Ні знаюць абырачывыннікі, што нада пірадок пывярнуць к сабе, а абыра́чывыць ну другей бок.*

АБАРО́Т *м. і ж. перан.* Пярэварачень. *Ты мне ні рысказывай, я сьма хырашо знаю, якой Кургузёнык абарот.*

АБВА́Р *м.* Аблітае кіпенем месца на целе. *Астарожнінька нясі чугунок, а то лінеш ны нагу – абва́р дужа балючы.*

АБЗЫВА́ЦЕЛЬНА *прысл.* Крыўдна. *А Міша ны мяне гаворіць абзыва́цельна.*

АБЗЫВА́ЦЕЛЬНЫЙ *прым.* Крыўдны (пра называнне). *Пеця ўсякія абзыва́цельныя словы знаіць і на ўсіх гаворіць.*

АБЛЁТЫВА́ЦЬ *незак. перан.* Асыпацца. *Што ж вы хочыця, позныя ўрэмя, лісьця пычынаіць аблётывыць.*

АБЛО́ЖЫЦА *незак.* Ператварацца ў аблогу. *Пырядышна зямлі абложыца, і ладныя зямлі, можна б пыхаць, дык ні пашуць.*

АБРАБО́Т *м.* Апрацоўка. *Усякія зімля аработ любіць, як вы́дзілыш, і іна адзьдзячыць.*

АБРО́ЦЕ *н. зб.* Аброць. *Кучу аброцыця накідылі, як тут сваю найціць, ні прідумыш.*

АБСАЛАМОНІ́ВАНІЕ *н. іран.* Абгаворванне. *Іхнія апсыламонівыньня ўсім выдаела як горькыя редзька.*

АБСЯВА́ЦА *незак. метаф.* Заводзіць шмат (дзяцей). *Што яны сабе думыюць, апсываюцца мальгою, за імі глядзець ды глядзець нада.*

АХЛАМОНІ́Я *ж.* Неарганізаваная кампанія. *Як сыбярэцца ахламонія, зь іх толькі людзі нысьмяюцца.*

АШМУ́Р *м., АШМУРЭ́НІЕ* *н.* Ачмурэнне. *Ны цябе нейкій ашму́р нываліўся, што ты ніяк ні рызьбяресься, куды ехыць. Усё оно як ашмуренія найшло на етыга чылавека, нічога яму ні ўталкуш.*

БА́БІШЧА *ж., павеліч.* Мажная жанчына. *Прівёз ба́бішчу за ўсю акругу, тута некыму зь ёю рыўняцца.*

БАЛАЧЫ́НІНА *ж.* Асобнае воблака. *Зра́нняя дужа пагодзілыся, а цяпера балачыніны ныцягвыюцца.*

БАНДЗЁЖ м. і ж. Бандытызм. Узноў бандзёж пашоў, людзі рызбалывыліся, некыму зы пырядкым глядзець. Помніш, ікая тады баньдзёж пычылася, с хаты страіна было рухнуца.

БАЊЧЫНА ж. зніж. Лазня. Ікая ні ба́нчына, дык свая, ні на́да ні́кога прасіць, ні́кому кла́ніцца.

БАСЯЧКА, БАСЯЧКОМ прысл. Басанож. Пы лажку́ бысічка́ прыбіжыце́ січас ціпла, толька рыса. Эта цяперя ўсё ў вобуві, а мы і ў горыд бысячком беглыі.

БЕСПАШЧА́ДНА прысл. Моцна (балесь, пахнуць). Гываріла, жалудык біспышча́дна баліць. На двор ні ўзыйціць, біспышча́дна прутухлеў.

БЕСПРЫЮ́ЦЕ н. Беспрытулле. Ныдаела яму ў горыдзі біспрыю́цыя, сыгласін у дзяреўню вярнуца, а жонка ні ў якаю.

БЕСПЯРЭ́ЧА прысл. Без пярэчанняў. Кузьмовічу толька прікінь слова, ён біспярэ́ча падойдзіць і паможыць.

БЕ́СТАЛАЧ ж. Бесталкоўшчына. Ай, у іх усігда бе́стылыч тварі́лыся, некыму пырядык навесыць.

БІЛЯБЕ́НІЦА незак. Балбатаць. Кылы Дзямі́довых сядзелі кучую, пра нешта доўга білябені́лыся.

БЛЫТЫКА́ННЕ н. Швэнданне. Мой сьвёкыр дужа ні любіў блытыка́ння, ны Мацьвее глядзеў і ўсё лаіўся.

БО́НДАЧКА ж. гумар. Таўстуха. Тыкая бондычка зьдзелы́лыся Кацька, паспробый абыдзі́ яе.

БРУЗЛАВА́ТЫЙ прым. Крыху распаўнелы. Брюзлава́тый стаў Аўхіме́нык, ходзіць і пыхіць, чуць здышы́цца.

БРЭ́ЙНА ж. Лёс. Наша брэ́йна – усё сядзі і сядзі кылы двыра, куды ты ста́рысьцю дужа вы́тыўзіш.

БУГРАВІ́СТЫЙ прым. Бугрысты. Айдзе буграві́стый луг, там касіць дрэнна: глядзі, усодзіш касу і злумаіш.

БУКА́ЦІК м. Таўстунук (звыч. пра жывёлу). Рыскармі́лі, бука́цік бычок стаў, к свадзьбі зьбіраю́цца рэзыць.

БУКІРА́ЦЬ, БУКІРА́ЦА незак. Класціся. А чаго ім ні букіра́ць, ці ў іх коз воз. Эта яшчэ панскыя пародзьдзя, букіра́юцца посылі абеда.

БУРДЫ́КАННЕ н. Паданне, перакульванне. І бурды́кыння пыка́зваіць, што яго здароўя ні к чорту годна.

БУРДЫ́ЛЬ м. перан. іран. Маленькая пабудова. Стыяў у яго бурды́ль – гніленькыя хаці́нка арышын на сем.

БЯЗДЗВІ́ЖНА прысл. Нерухома. Ікая зь яе была жы́цілка: бяздзьві́жна шэсьць гадоў атлежыла, ён яе дыглідаў.

ВА́ДЗЕННЕ н. Мулянне, перашкода. Любому б ныдаела такая ва́дзіньня, усігда помніш пры калю́чкі.

ВАЕ́НШЧЫНА ж. Вайсковая служба. Мой адбуваў ваені́чыну дужа далёка, у гыря́чыы пустыні́, за сьветым.

ВАЗГРЫ́ВА прысл. Брудна, напэцкана. Як жа ня будзіць вазгры́ва, ка́лі адны рукі ны такая хы́зайства!

ВАЛЬТАНУТЫЙ *дзеепрым.* Адурманены. Залоўка яе ходзіць нейкыя вальтанутыя, як сьвет пыцярэўшы.

ВАЛЬТАНУЦЬ *зак.* Адурманіць. Вас етыя вічарінкі саўсім вальтанулі, другога зыняція ні нахodziця.

ВАРТОВЫЙ *прым.* Добры. Ёй пупаўся вартовый мужык, прыжыла за ім, як зы камінныю гарою.

ВАРЫГАННЕ *н.* Няўкладная хада. З маім варыгыньнім ні ны свадзьбу іціць, а ў якая-небудзь балота.

ВАСЦЯВЫЙ *прым.* Асцюковы. Ічмяні ўсе высцяявыя, пышаніцы ні такея, ну троху і ў іх восьці ёсьць.

ВЫЛАПЛЯСТЫЙ *прым.* Лупаты. Ішоў Кындрацёнык сы сваім зяцім с косымі, тэй вылуплястай-вылуплястай.

ВЫЛЯДЗЕЦЬ *зак.* Паправіцца. Зы прайшоўшыю нядзелю Асташонык вылідзей, ходзіць пы хаці.

ВЫПУСТАШЫЦЬ *зак.* Зрабіць пустым. Тэй раз дужа злэй пыжар уваліўся і выпуштышыў дзярэўню.

ВЫСЕЛАХНЫЙ *прым.* Выселены. Тама была цэлая дзярэўня высілыхных, яе дычка зы такога і замуж выйшла.

ВЫЧЫШЧАННЕ *н. перан.* Выключэнне з калгаса. А што, тады вычышчання быліся: вычысьцоўць, за карык і пагонюць.

ВЫЯЗДЖАЦЬ *незак. перан.* Высоўвацца. Нешта твае кылячкі ня хочуць дзіржацца, усё ўрэмя выжджаюць.

ВЯРТУН *м.* Непаседа. Ах, якей ты вяртун, пысядзі ціха хуць адну мінутычку.

ГАДЗЮКА *м. і ж.* Шкадлівая істота. Што зы гадзюка кот, ён табе ўсе гаршкі, усе міскі аблазіць, хочыш – гырлач ськініць.

ГАКАЦА *незак.* Падаць, ударацца. Ні раз яны гакаліся зь дзеріў, насы паб'юць, абатруцца і ўзноў кырабкыюцца.

ГАЛАВАТЫЙ *прым.* Разумны. Аніс быў гылыватый мушчына, прайціць яго нікому ні ўдывалыся.

ГАЛАДУХА, ГАЛАДОЎЛЯ *ж.* Голад. На Віцібішчыні тыкая была гыладуха, мы тама чуць жывыя пыастываліся. А мы, думаіш, меншы гыладоўлі нацерпіліся, хваціла і з нас усяго.

ГАЛАЧКА *ж.* Цэлая звараная бульбіна. Ну пылажы адну галычку, я есьць дужа ні хачу, як ішоў сюда, троху пірікусіў.

ГАЛУЗАВАННІК *м.* Свавольнік. Добрыга слова галузывыньнік ні пынімаіць, ну пойміць рімушок.

ГАЛУЗІЦЬ, ГАЛУЗНІЧАЦЬ *незак.* Сваволіць. Што-што, а галузіць яны ўмеюць луччы некуды. Калі вы ні пірістаніця галузьнічыць, будзіць вам крепкыя пручуханка.

ГАМНУЦЬ *зак. жарт.* З'есці. Садзісь-ка, садзісь рядым, січас мы гамнім куляшу.

ДЗЯДЗІШЧА *м.* Вялікі мужчына. Ішла Даніліна Верка сы сваім мужуком, – во ета дзядзішча: сажня пуўтыра ростым і ў плічах сажынь.

ДРАБНЮТКА ж. Дробная істота. *Драбню́ткі пырыся́ткі, ім ба яшчэ пару нядзель нада пыц цыцкою пабыць.*

ДРУЖНЫЙ прым. Кампанейскі. *Іхімёнык быў дру́жны старі́к, любіў пысядзець, пыгывариць і ач чаркі ні атказывыўся.*

ДРЫ́НКАТ м. Бязладнае бразганне. *Нейкі́ дры́нкыт я чула на вуліцы, ну ў вакно ні глядзела.*

ДУХАВЫ́Й прым. Араматны. *Ли́цо мыць я ўсі́гда купляю духавы́й брусочык, ім пры́тна мыць.*

ДЫ́БКАЦЬ незак. Ісці няўкладна. *Маі́мі ныга́мі ды́бкыць – адно́ горя, лё́г ба і лі́жаў ні пы́днімаю́чыся.*

ЗАБУРЧА́ЦЬ зак. перан. Упасці з шумам. *Сядзела, сядзела, клюва́ла носым, а тады́ як зубурчы́ць сы скамейкі!*

ЗАВА́Л м. перан. Вялікая колькасць (пра працу). *Калі́ я ў то́я Бялі́шчына вы́біруся, у мяне ка́жны дзе́нь зыва́л рабо́ты.*

ЗАГРО́БА м. і ж. Хапуга. *Во зыды́лася за́грэба, усё́ б хвыта́ла, цягну́ла, ніяк яе жы́льля ні нысы́таі́ца.*

ЗАГРЫ́БЧЫЦЬ зак. жарт. Злавіць. *Нія́к Лы́ўрі́нок ні па́ццэлі́ца за́грібчы́ць ця́бе, ну ка́лі-небудзь ты́ пу́падзесься́.*

ЗАЙГРА́ЦЬ зак. метаф. Паехаць. *Мы́ думы́лі, яны́ пысты́яць мі́нутычку, а яны́ ў машы́ну і зыйгра́лі к Ся́льцу.*

ЗАКАЗЫРКА́ЦЬ зак. Пачаць дагаджаць. *Быў зы́кызырка́ў пі́рід Кіся́лём, а тады́ відзі́ць, што́ нічо́га ні пу́лучаі́ца, пі́рстаў.*

ЗАКАМЫ́РНІК м. Ганарлівец. *Ні́ люблю́ я зы́камы́ркаў, яны́ нясу́ць ся́бе ду́жа ві́сока.*

ЗАКРЫ́ВАНО́ЖЫЦЬ зак. гумар. Пайсці (пра крываногога). *Твой ста́рэй зы́крівано́жыў пу́ц Су́токі, – што́ яму́ там на́да.*

ЗАКУ́СТОЎНІК м. асудж. Каханак. *Ета́ вешны́ быў зу́кустоўні́к, ну ны́хадзі́ліся дры́нды, што́ ці́галіся зь ім.*

ЗА́ЛЕСЦЬ ж. Рэдкі лес. *Тэй́ кусочы́к доў́га ні ты́халі́, ды́к засела́ за́лісьць, бо́льшы́ бя́рэзні́чык.*

КАВАЛЕ́РЫСТЫ́Й прым. Ганарлівы. *Хлы́цамі́ яны́ бы́лі ду́жа кывале́рысты́я, пі́рядзь дзе́ўкымі́ вун як нясы́ліся́.*

КАЖЭ́ЎНЯ м. Майстэрня па апрацоўцы скур. *Не-а, мы́ ў кажэ́ўню нічо́га ні здыва́лі, аўчы́ны ва́зілі за Со́ж.*

КА́КАЦЕ́НЬ м. Сукаваты кавалак дрэва. *Таке́й кыха́цень на́да яшчэ́ раз пі́ріпілі́ць, цэ́лы́ яго́ ні ры́заб'еш.*

КАКО́РА м. і ж. Друзлая асоба. *Зы́ пасьле́днія ў́рэмя Лу́цзі́на ды́чка́ ста́ла ка́кора, як бо́чка.*

КАЛІ́-КАЛІ́ прысл. Некалі. *Калі́-калі́ і́ я ды́баруся́ ды́ Бі́зручо́нкы́вых, пы́талку́ім пра́ жы́зньню.*

КАМЭ́ДНЫ́Й прым. Дзівакаваты. *Ха́доска́ была́ камэ́дны́я сты́рая: прі́нясець па́лычку з да́рогі: “Гля́дзі́ ж, гля́дзі́, дзе́тка, укíнь у́ печі́!”*

КАРТА́ВЕЦ м. Картавы чалавек. *Як ста́ніць ту́рлычы́ць Про́сін кырта́віц, нічо́га ні ры́збьяру́.*

КАРЧАМЯ́КА ж. Корч. Ага, такую кырчмя́ку паспробый рыскалі, німа́ла сілы выкладзеш.

КАСТРАВА́ЦЬ незак. Складваць (дровы). Пысядзелі і хва́ціць, пойдзім дровы куструва́ць, нада к вечыру кончыць.

КАЧУ́ЛКА ж. метаф. жарт. Поўная дзяўчына. Тыкая качу́лка разьдзельлыся Сашкіна дычка, толька пыдвай жыніхоў.

КАШЫ́РАНЕ н. Займанне пэўнай тэрыторыі. Ці відзіш, якая кашы́рыня ў Мікіты: пылавіну Ганьніны уса́дзьбы атхваніў.

КО́БЛА н. асудж. Кодла. У іх сваё кобла, адзін зы аднаго уго як цягнуць, скажы-ка проця каторыга слова.

КРА́ЕМ прысл. Абавязкова. Кра́ім ідзі ў горыд, солі ні шчэ́пя ні аста́лыся, будзіш нясо́ліныя есьць.

КРАПЯ́К м. Фізічна моцны чалавек. Крпя́к пыдрыста́іць у Кыныстра́ціхі, увесь у дзеда пашоў.

КРАСІВУ́ШЧЫЙ прым. Вельмі прыгожы. Эта крысі́вушчыя былі хлопцы. Крысі́вушчую хату пыставілі.

КРАСНЯ́ВЫЙ прым. Чырванаваты. У Кірэя ўсі́гда ліцо было крысьня́выя, мы яго хырашо помнім.

КРАХАТУ́ЛЯ м. і ж. гумар. Дробная асоба. Як жа яго крхату́ля, ці пымыга́іць што сьвякро́ві?

КРЫВАБРУ́ХІЙ прым. абразл. Тоўсты, нязграбны. Мне ваш кривабру́хій жаніх саўсім ні нада, я аб яго дайжа ногі вы́цірць ні хачу.

КРЫВАРО́Т м. Чалавек з крывым ротам, са скрыўленым тварам. Ла́дзін ёй будзіць і криварот, сыма іна ны каго паходжа?

КУКАРО́КА м. і ж. Нязгрэба. Нейкыга кукарэ́ку ёй пыка́зывалі ны быза́рі. Ён гатоў і кукарэ́ку сва́тыць.

КУЛАПЭ́ЗІСТЫЙ прым. Такі, які вычварае. Мыся́ёнык тожа быў кулапэ́зистый, зь яго німа́ла чаго тварі́лыся.

КУЛДО́БИСТАСЦЬ ж. Каляіністасць. Машыны рызьмясі́лі, тыкая кулдобісты́ць, глядзі, калёсы піраверну́ца.

КУРАПЭ́ЧАННЕ н. Капрыз. А што яму Сашкіна курапэ́чыня, ён ны яе ня ду́жа і глядзіць.

КУРДУ́ПЕЛЬ м. Нізкарослы чалавек. Сахве́ін курду́піль цэлыя раньня рыспысьціра́ў на пункці зу труда́дні.

ЛАЖБІ́НКА ж. памянш. Лог. Каб выкысіў тую лажбі́нку, што к лу́гу, тама ядомыя трыва.

ЛАЛА́ ж. неадабр. Балбатня. Дай толька сыйці́ца, як пычане́ца іхнія лы́ла, няско́ра кончы́ца.

ЛАПЫ́РЫЦЬ незак. асудж. Гультаяваць, красці. Год лапы́ріў тут, у це́ткі сядзеў, а посьлі некуды з'ехыў.

ЛЕМЯ́НТОВА прысл. Добра. Ныўра́д ці палучы́ца ў яго лімя́нтова шка́пчык прі́дзельць.

ЛЮДЗЕ́ЦА незак. Рабі́ца культурным, выхаваным. Як паезьдзіў па сьвету, стаў людзе́ца, у дваре сты́ракам пымыга́іць.

МАЗУРЫК м. Злодзей, ашуканец. *А разьві меншый мазурык быў твой пляменьнік, на ім жа шкура гарела.*

МАЙСТРЫЦА незак. Ладкавацца. *Курей нехта нупужаў у пунькі, дык майстрыца ны яблынкi нучуваць.*

МНАГАВАЌІСТА прysl. Мнагавата. *Мнугуваџіста ён зы свайго сiньнічка прасіць, зы такея грошы можна луччыю кароўку купіць.*

МЫМРЫК м. Мыпра. *К нам ны вiчарiнку часта прiбiгаў мiмрык зырiчанскiй.*

МЯЖДЖУРАННІК м. Той, хто прагна есць. *Якей жа Цiтанок мяжджурiннiк, есць i нiяк нi нысытаiцца.*

МЯМЛЁННЕ н. Невыразная гаворка. *У Мiцi ўсiгда такая мiмлiння, двух слоў нi звiязжыць як нада.*

НААКАЛЯВАЦА зак. Доўга памерзнуць. *Як ныакылiваiцiся ладна, тады будзiця значь, цi нада надзiвацца.*

НААХЛАМОНІЦЬ зак. Зрабiць неакуратна, няўмела. *Папомнiш маё слова, што i Шыўчанкi ня меншы ныахламонюць.*

НААЧУМЛЯЦЬ зак. Моцна атлуміць. *Ныачумлялi вы бабу дык ныачумлялi, а ну вас з богу!*

НАБАБУХАВАЦЬ незак. Накладаць звыш меры. *Нашто было столька ў ясьлi ныбабухавыць, карова пылавiну мордыю вывiрнула.*

НАБАРАЗНІЦЬ зак. Нагаварыць нiбы ў непрытомнасцi. *Пры Кыныстраџёнка iм нечыга Аўрамыў сын ныбыразнiў.*

НАБАРАХОЉІЦЬ зак. неадабр. Наплявузгаць, напляткарыць. *Такей пустадом можыць любэя лухты ныбырахољiць.*

НАБЉОСЦЬ зак. Набярэгчы. Многа iна нубљола свае капейкi, трi разы змыхалыся ў горыд i нiма кароўкi.

НАБРУХАЦА зак. Шмат выпіць. *Набрухылiся халодныя вады прiма зь вiдра лi калодзiжа, як у iх горлы нi зыбыляць!*

НАБРЫГАДЗІРНІЧАЦЬ зак. Папрацаваць брыгадзiрам. *Сколька твой Мiкiта ныбрыгадзiрнiчыў, са ўсёю дзяреўнiю апастылiўся.*

НАБУСІЦЬ зак. жарт. Нацалаваць. *Нiяк нi набусiць Каця свайго дырагенькыга.*

НА БЯГУ прysl. Бегучы. *Калi тама было рызгыварiвыць, ныбягу два словы сказыла i скарей ны калёсы.*

НАВАЉХВІЦЬ зак. Напялегаваць. *Столька нывалхвiлi ету сваю нiныгљаднiю, што нi прiдумыць.*

НЕЦЯРПЯЧКА ж. Нясцерпнасць. *Нейкыя нiцiрпiячка ны цябе нывалiлься, цэлыў дзень рызбiраiць.*

НІКУДЫШНА прysl. Дрэнна, нiкуды не варта. *Нiкудышна зрублiна лазьня, дзiркi сьвiцiяцца.*

НЯЗНАТНЫЙ прым. Непрыкметны. *Тута нiзнатныя пятнушкi, калi нi знаiш, што былi, дык i нi замецiш.*

НЯМІРНЫЙ прым. Незвычайны. *Тэя гады сьнягi былi нямiрныя, цiрыс крышы ездзiлi.*

НЯСЦЕРП м. Нецярпенне. *Пысядзі, тысядзі спакойна, дужа цябе нясьцерп рызьбіраіць.*

НЯЎДОБСТВА н. Нязручнасьць. *Із-за таго няўдобства, што ты ніяк лесьвічку ні пачыніш.*

НЯЎКЛЮДНІК м. Няўключда. *Сіргяёнкыў зяць няўключднік-няўключднік, ні знаіць, як зы тапор узяцца.*

НЯЎРОМІСТА прysl. Неакуратна. *Ты ўсёгда дзельніш няўрёміста, ніяк цябе к пырадку ні прівучыш.*

ПААБЧЫКРЫЖЫВАЦА зак. жарт. Паабразацца, абстрыгчыся. *Як пыапчыкрыжывыліся, так і ладна, хуць лахмоўца ні вісіць ныд вычамі.*

ПАБАМБІЗІЦЬ зак. Паблукаць у бяздзейнасці. *У харошыга бацькі ні пыбамбізілі б столька ўрэмя.*

ПА-БРЫГАДЗІРАВАМУ прysl. Так, як лічыць брыгадзір. *Стыршына скызаў, каб было пы-брыгадзірэвыму, ён харошый хызяін.*

ПАГАЛІЦА зак. Вывіць жаданне. *Быў пыгаліўся іціць сь цёткыю, а тады не, ні пайду, – і ні пашаў.*

ПАДАГАЦЬ зак. Пабегаць з тупатам. *Пыдагылі пад вокнымі як коні, а посылі ні знаю, айдзе дзеліся.*

ПАДПУЖЫВАННЕ н. Палоханне. *Ніякыга патпужывыньня яны ні быяцца, скарей самі пуптужаюць каго хочыш.*

ПАДСАЛАМОНІВАННЕ н. Нагаворванне. *Піліну яшчэ большы пыпсыламонівыньня ныаела.*

ПАДСКРАБАНЕЦ м. іран. Апошняя дзіця ў сям'і. *Рызбалывыўся Мархвін пыцскрбаниць, нікога ў рязон ні бярець.*

СУРАДЖЫВАЦЬ незак. Рыхтаваць, збіраць. *Як пычалі яго суряджывыць, дык пыд абеда чуць кончылі.*

СЧАХАЦЬ незак. Худзец, мізарнец. *Шчыхаюць бедныя дзеці біз мылыка, матка ніпуцёвыя, разьві нілізя кыравёнку дзіржаць?*

ТАПТУН м. гумар. Няўмелы танцор. *Туптуны выйшлі на круг, дайня ім наскыкацца.*

ТАРАДЭЦЬ незак. неадабр. Весці пустыя размовы. *Нешта Сашкіна кума тырадэла пры Высілёнка, ну яе, я ня слухыў, пашоў.*

ТАРАНЧЫЦЬ незак. Балбатаць. *Доўга тыранчылі кылы Дывыдзёнкывых, усё ўстыміналі старыга Шулюка.*

ТРОП м. Балбатня. *Мы мінутку паслухылі іхній трэп ды пашлі скарей двору.*

УБОЙНІК м. Неслук. *Чаго етый маліп такей убойнік, каплі нікога ня слухыць.*

УДАРЫВАЦЬ незак. метаф. Заляцацца. *Твой Жэнік ці ні ўдарівыць зы пірднінскыю Анюткыю.*

УКАСЫВАННІК м. Той, хто ўмешваецца. *Воць Сіргяёнкывыму укасывыньніку ні нада было б у тую кашу мішацца.*

УЛАМЫВАЦЬ незак. метаф. Угаворваць. *Доўга ім прішлося ўламывыць Максіма, ён як зыкапыліць гробы – а ні поцступу.*

ХАПУН *м. перан.* Стары звычай: раз у год у пэўны дзень хапаць дзяўчыну для любоўных пацех. *Рыскавалі, што быў нейкі хапун, хватылі дзевык, ну ета было ранішы, я ня помню.*

ХІТРУННІК *м.* Хітрэц. *Я знаю, якой ты хітруньнік, усёгда што-небудзь сьхітруіш.*

ХЛЫНКАЛА *звыч. м.* Бадзяка. *Не, сколько вы ня жоджыця, дык ат хлынкілы работы ні дыжджыцеся.*

ЦЁЛКА *ж. перан. гумар.* Дзяўчына. *Нугудуваці цёлык, толька жыніхоў пыдывай.*

ЧАБУРДЭХАЦЬ *незак.* Ліць адразу. *Усё раньня чубурдэхылі ваду із аднае ямкі ў другую.*

ЧАМАДУРЫЦЬ *незак.* Праяўляць тупасць, упартасць. *Нечыга чумадурыць, кляпі касу ды касіць пойдзіш са ўсімі.*

ЧУХВАЛЬЧЫНА *ж.* Накідка. *Вун чухвальчыну ўскінуў на плечы і ладна, ікая табе крысыта нада.*

ЧЫКАНІЦЬ *незак.* Есці, грызці. *Кырмáн быра́нік накладзець і пабег на вуліцу, там чыканіць.*

ЧЫНЁННІК *м.* Той, хто начыняе каўбасы. *Пат поўныч вазіўся чыненёнік, ну ўсё мяса пычынуў.*

ШАБУЛДЫХАННІК *м.* Той, хто з шумам кідаецца ў ваду. *Даўно пабеглі шубулдыханы́кі, іх ат речкі ні атыгнаць.*

ШЛЁНКА *ж.* Авечка сілезкай пароды. *Я тожа думыю завесьць сабе шлёнык, яны на воўну нічога.*

ШНАРАННІК *м.* Той, хто шукае таемна. *І што Аўгінкіному шна́рынёніку нада ну чужом дваре, ой, рызба́лывыўся хлопіц!*

ШТУРХАЧ *м.* Той, хто штурхаецца. *Унімісь-ка, штурьха́ч, а то табе нійдзе места ні находзіцца.*

ШУГАВЕЙ *м. і ж.* Разявака. *Шугавей ты, шугавей, ты ж ба перша падумыў, чым духту верзьць.*

ШУГНУЎ *зак.* Парывіста падзьмуць. *Ета ж вецір так шугнуў у комін, поўныя хата дыму ат ветру.*

ШУР *м.* Ганяняне. *Ня дужа яны твайго шўру спужа́ліся, распў́снікі.*

ШУРА́ННІК *м.* Той, хто ганяе. *Ну што етый шуря́ннік дзелыць, нашто яму куры!*

ШУРАНУЎ *зак.* Рашуча пагнаць, прагнаць. *Калі ня ў духі, зь ім трудна рызгыва́рыць: можыць шуряну́ць, што пя́ткі зыдры́наць.*

ШУРСЛІВЫЙ *прым.* Шурпаты. *Цаўё пулучы́лыся шурсьлі́выя, ты яго сыякельчы́м пачысьці.*

ШУХВА́Л *м.* Рызман. *Такей шухва́л нікуды ні надзеніш, яго дайжа тря́пшынік ці возьміць.*

ШЧЫПЦІ́ННІК *м.* Шыпшына. *Во ты шукаў шчы́тці́нніку, тут балышэй куст сядзіць, а вун другей.*

ЯРУНДОВІ́СТА *прысл.* Дрэнна. *Ірундо́віста яму хату зрубі́лі, ета халодныя плотнікі.*

М.А. Даніловіч

З ДЫЯЛЕКТНАЙ ФРАЗЕАЛОГІІ ГРОДЗЕНШЧЫНЫ

У падборку ўключаны фразеалагізмы, запісаныя ў 2000 – 2006 гг. пераважна ад сельскіх жыхароў розных раёнаў Гродзенскай вобласці. Фактычны матэрыял здабыты аўтарам метадам назірання, а таксама ў працэсе непасрэднай гутаркі з інфармантамі. Часткова выкарыстаны запісы, зробленыя пад нашым кіраўніцтвам студэнтамі ў час дыялекталагічных практык. Асноўны крытэрыі адбору фразеалагізмаў і фразеалагічных варыянтаў – адсутнасць іх у слоўніках літаратурнай мовы. Звярталася ўвага таксама і на тое, каб у падборку не трапілі фразеалагізмы, адзначаныя ў нашым “Слоўніку дыялектнай фразеалогіі Гродзеншчыны” (Гродна, 2000).

АБЛУПІЦЬ ЯК АСІНКУ к а г о. Поўнасю, начыста абрабаваць, абабраць, абчысціць каго-н. *Ні ўсьпеў ад'ехаць раней, то аблупілі яго як асінку, раскулачылі. Пілкі Маст.*

А БОЖАЧКІ МАЕ. Выкл. Выказванне розных пачуццяў. *Аднаму пагадала – і ўсё праўда, другому – праўда. А Божачкі ж мае, так кожную картачку і перазнала. Лаздуны Іўеў.*

АБЫ ДЗІСЬ ДЗЕНЬ у к а г о. Неадабр. Ніякага клопату пра будучыню. *У Адама абы дзісь дзень, а заўтра як Бох дасьць. Ні думая, каб надалей было. Пеляса Воран.*

АБЫ З РУК ВОН. Вельмі нядбала, недабраякасна (зробіць што-н.). *Ніколі па-люцку ні зробіць – абы з рук вон. Эмінаўцы Бераст.*

АВЕЧКА З МЯСТЭЧКА. Асудж. Някемлівы, няўважлівы чалавек. *От авечка з мястэчка! Глядзі пільней! Малі Астр.*

АДЗІН ПЕНЬ ГАРЭЎ ДРУГІ ЗУБЫ ГРЭЎ. Далёкая радня. *Аляксандар даводзіцца ёй ці дваюрадным, ці траюрадным братам, адным словам, адзін пень гарэў другі зубы грэў. Ёдкі Лід.*

АДНАЕ СУКІ ДЗЕЦІ. Асудж. Такія самыя, аднолькавыя. *Вой, які Стась ціпер стаў. Сьпіўся – страх. Падабняткі да Анэлі. А чаго ш ты хочаш – аднае сукі дзеці. Амбілеўцы Шчуч.*

АДНАМУ ПАНУ БОГУ ВЯДОМА. Няясна, невядома. *Прагрэс ідзе, але ш да чаго дойдучь, аднаму пану Богу вядома. Вялікая Бераставіца Бераст.*

АДНЫМ РАЗАМ. Вельмі хутка (зробіць што-н.). *Напіла кубак малака, то адным разам выпіў. Дукойні Ашм.*

АДНЭЙ ХАЛЕРЫ к а м у. Не мае значэння, усё роўна каму-н. *Яму ўжэ аднэй халеры, ці жыць, ці паміраць.* Пракопавічы Гродз.

АДНЫ ЧАРЫ ЗАСТАЛІСЯ а д к а г о. Хто-н. вельмі схуднеў, зблажэў. *Паеш вазьмі, ат цябе адны чары засталіся.* Куцэвічы Карэл.

АДУРА НА ГОЛАЎ. Што-н. вельмі клопатнае, надакучлівае. *Ужэ старая, сама ні можа, патрэбна ёй гэта адура на голаў.* Самуйлавічы Маст.

АД СЦЯМНА ДА СЦЯМНА. Цэлы светавы дзень. *Хоць было мало зямлі, але біс хлеба ні былі дзеці, ні галадалі і самі, хватало ўсяго, рабілі ат сьцямна да сьцямна, як біс працы німа каляцы.* Мацвееўцы Ваўк.

АЖ ОЧЫ НАВЕРХ ПАЛЕЗЛІ ў к а г о. Хто-н. вельмі моцна спалохаўся. *Як увідзяў яго, у міне аш очы наверх палезьлі.* Слабада Астр.

АЖ ПЯТЫ ЗАБРАШЧАЛІ. Вельмі хутка (пайшоў, пабег). *Як далі яму, та пайшоў аш пяты забрашчалі.* Падлабенне Гродз.

АНДАРАК У ЗУБЫ. Сабрацца (і...). *Гэта Гануля андарак у зубы і бяжыць бягом да дарогі, думае, мо што зрабілася ў хаці.* Замасцяны Шчуч.

АРШЫНАМ МЕРАЦЬ к а г о. Біць, дупцаваць каго-н. *Сваю жонку чуць ні кожны дзень аршынам мерая, і як яна церпіць.* Зэльва Зэльв.

БЕЗ АГНЮ АЛАДКІ ЖАРЫЦЬ. Рабіць што-н. без неабходных умоў, сродкаў, прыладаў працы. *Ну й выбраўся ў поля, матычкі нават ні ўзяў, будзя біз агню алаткі жарыць.* Крэва Сморг.

БЕЗ НОГ. Вельмі стомленым, ледзь (прыйсці). *Бяс нох прышла дахаты з грыбоў, так зацягалася за дзень.* Пеляса Воран.

БЕЗ ХВІГІ НЕ ПАДЫДЗЕШ д а к а г о. Іран. Хто-н. ганарысты, фанабэрысты, задавака, зазнайка. *Гэта такі начальнік, да яго біс хвігі ні падыдзяш.* Гарадзішча Воран.

БЕЛЬМАКІ НА ЛОБ ВЫЛЕЗЛІ ў к а г о. Груб. Хто-н. вельмі моцна здзіўўся. *Такая ўбачыў, што аш бельмакі на лоб вылязьлі.* Поразава Свісл.

БІЗЮКІ ВЫЛУПІЦЬ. Груб. *Сама вінавата, ты ш ні дала ні слова ўставіць, наляцела, як шалёна, бізюкі вылупіла, страх паглянуць было. А тэрас я вінавата.* Амбілеўцы Шчуч.

БІНДЫКІ МАЯЦЬ. Асудж. Гультаяваць, бяздзеінічаць, займацца пустымі справамі. *А ён толькі біндыкі мая, нічога ні хоча рабіць.* Эймінаўцы Бераст.

БОЖА Ш МОЙ БОЖА. Выкл. Выказванне розных пачуццяў. *Калі ехалі да шлюба, вос чуць ні перавярнуўся, куфар мой аткрыўся – гэта ні павязе, значыцца, маладым. Ну й што, та і жыла, як выходзіла. Аж Божы ш мой Божы, хто ведаў, як лепай.* Дубаўцы Ваўк.

БОЖА ШЧЭЖ. Выкл. Выказванне засцярогі ад чаго-н. непажаданага. *Ніхто ні ведае, як там што было, але назаўтра найшлі ўсіх гэтых Вайцюлёў парэзаных, Божы шчэж, крыві поўхаты, хоць рандэлькам вычэрпвай.* Шутаўчы Сморг.

БРАЦЬ (УЗЯЦЬ) НА ГРУДЗІ. Піць, выпіваць (спіртное). *Мы й так, і гэтак, а ён ніяк ні бярэ на грудзі, кажа, ні ты; Ой учора ўзялі на грудзі, хай яго халера, яшчэ й ціпер ні магу прысьці да сібе.* Новая Руда Гродз.

БРОНЬ (БРУНІ, БРЫНЬ) БОЖА. *Вykl.* Выказванне перасцярогі ад чаго-н. непажаданага. *У тваёй мацяры, маё ты дзіцятко, адзінаццаць было, а ўсе і дагледжаныя, і ніхто благого слова, бронь Божжа, ні скажжа.* Райца Карэл. *Там паролі трэскай, каб Божжа бронь, якое балота.* Гродзі Ашм. *На сталох зафіша, дзеткі мае, хватала ядзенья. А ведаяце вы, чаму, бо ўсе смагла і добра працавалі на сваёй зямельцы. І не пілі людзі. Бруні Божжа, як тэрас.* Енчы Воран. *Цяшка было адной дзяцей гадаваць. А брынь Божжа вас, дзеткі, ат такой долі.* Гнезна Ваўк. *Сала, жыру брынь Божжа ні елі ў пост.* Званкі Свісл.

БРУХ МАРМОЧА ў к а г о. Каму-н. вельмі хочацца есці. *У міне ўжо брух мармоча, бо з рання нічога ні еў.* Пеляса Воран.

БУРКАЛЫ ВЫРАЧЫЦЬ. *Груб.* Глядзець здзіўлена шырока адкрытымі вачыма. *Што буркалы вырачыў?! Ні бачыў хворага чалавека, то паўзірайся!* Дзешкаўцы Свісл.

ВАЗІЦЬ ЖЫДОЎ. Сядзячы, матляць спушчанымі ўніз нагамі. *Ні вазі жыдоў, сядзі спакойно, а то толькі вецяяр на хаці ганяяш.* Бародзічы Зэльв.

ВАРУШЫ БАТОНАМІ. *Фам.* Ідзі хутчэй. *Варушы батонамі, а то наступлю на пяты!* Лелюкі Іўеў.

ВАРУШЫЦЬ ПАРШНЯМІ. Спяшацца ісці. *Трэба быстрэй, бо без нас пачнуць.* *Варушы паршнямі!* Навасады Свісл.

ВЕЦЕР ПАД ШАПКАЙ ГУЛЯЕ ў к а г о. *Неадабр.* Хто-н. неразумны, някемлівы, бесталковы. *Знайшлі каго слухаць, у яго яшчэ вецяяр пат шапкай гуляя.* Алексіцы Бераст.

ВОЙ ЛЮДЗЯЧКІ. *Вykl.* Выказванне розных пачуццяў: здзіўлення, захаплення, абурэння і інш. *Штосьяка прыехалі гэтыя тоўстыя кіньдзюкі з раёна і пазабіралі ўсё, што было: гоўца, каровы, курэй, гусей. Я, кажжа, прасілася – не рушыце нічога, а яны не ўслухаліся. Вой людзячкі! А што-то, скажытыся, нарабілася.* Забагонне Зэльв.

ВОЧЫ З АРБІТЫ ВЫЛЕЗЛІ ў к а г о. Хто-н. вельмі моцна здзівіўся. *Калі ўбачыла міне хлопцам, у яе вочы з арбіты вылязлі.* Жытомля Гродз.

ВОШ ПУСЦІ ТО ЗНОЙДЗЕШ. Вельмі рэдкая трава, усходы і пад. *Дзе табе будзя тоя малако, калі гэта паша – вош пусьці то знойдзеш.* Пеляса Воран.

ВУЖАКА НА ЯЗЫКУ НЕ ЎСЕДЗІЦЬ у к а г о. Хто-н. вельмі гаваркі, дасціпны. *У маёй цёткі вужака на языку ні ўседзіць, любому дасьць здачы.* Воўпа Ваўк.

ВЫВЕСЦІ ДА ЛЮДЗЕЙ. Дапамагчы каму-н. заняць трывалае або высокае становішча ў жыцці. *І от пражылі ўсё жыцце, і дзетак вывелі да людзей.* Ціхаволя Свісл.

ВУГЛЫ АБСІКАЦЬ. *Абразл.* Не прымаць актыўнага ўдзелу ў чым-н. (звычайна ў танцах). *Чаго ты ходзіш у той клуп? Ты ш ні танцуяш нават, адно вуглэ апсікаеш.* Райца Карэл.

ГАВАРЭЦ МЕЛЯШОЎСКІ. *Неадабр.* Чалавек, які гаворыць павольна, расцягнута. *Гэты гаварэц мяляшоўскі як пачне цягнуць, от нудна слухаць.* Ваўкаўцы Лід.

ГАРБУНКА ЗДЫМАЕ к а г о. *Неадабр.* Хто-н. моцна крычыць. *Чо це гарбунка здымая, чаго ты крычыш немым голасам?! Ліцвінкі Гродз.*

ДАВАЦЬ ГАНЬБУ. Адмаўляць каму-н. пры сватанні. *Васілько гэта мне й кажа, што запытаў у бацькі дазволу браць мяне ў жанке. Бацька так яму сказаў: да Мані ганьбы не даю, алешака яна малы пасаг мае.* Васілевічы Сл.

ДАВАЦЬ НА ЗАПАВЕДЗЬ. Рэгістравацца ў царкве ці касцёле для ўступлення ў шлюб. *На другую суботу паехалі, далі на запавець і згулялі васэля.* Попішкі Астр.

ДАВЕСЦІ ДА ЛЮДУ к а г о. Дапамагчы каму-н. заняць трывалае ці высокае становішча ў жыцці. *Выгадавала дзетак, давала да людю, цяпер на пенсі, гадую ўнукаў і праўнукаў.* Малыя Сцяпанішкі Маст.

ДАЙ БОЖА РАДЫ. Вельмі многа. *Рабілі дай Божы рады.* Галышаны Ашм.

ДА ХАЛЕРЫ. 1. Вельмі шмат. *Верачка і Зойка ўсё каля міне. Памагалі гарот палоць, да халеры цыбулі мы кожны гот садзілі.* Дубна Маст. 2. Вельмі. *А Сцяпан быў хлопцам красівым, да халеры красівым.* Бярозаўка Лід.

ДАЦЬ ДРАПУ. Уцячы. *Зразу даў драпу, як убачыў дзяцку.* Куляшы Шчуч.

ДАЦЬ СВЕНТЫ СПОКУЙ к а м у. Адчапіцца ад каго-н., не назаліць каму-н. *Дзеці, дайце мне сьвенты спокуй, і без вас кругам галава йдзе.* Кадыш Гродз.

ДАЦЬ У ГРЫЗЛЫ к а м у. Пабіць, пакараць каго-н. *Так даў Васілю ў грызлы, што той лець ачунаў.* Падольцы Астр.

ДЗЕНЬКУЯ БОГУ. Вельмі добра. *А Тадзюк нават на ровар быў забыўшыся, успомніў пра яго ночай ды і думаць: “Дзенькуя Богу, што ногі ўвалок, а то магло быць і горай”.* Падольцы Астр.

ДРОТ ЗАВЯСЦІ д з і к у, д з і к а м. *Жарт.* Застрэліць. – *Дзікі ў бульбу ходзяць, рады німа. – Трэба ім дрот завясыці. Ні знаяш, што рабіць. Вазьмі стрэльбу, патпіллуй, і больш хадзіць ні будуць.* Бабіна Гродз.

ДУСІЦЬ КАМАРА. Гумар. Спаць. *Дзеда ні відаць, таму што дусіць камара ат абеда.* Канвельшкі Воран.

ДУШУ СТРАВІЦЬ. Расхваліваць, растрывожыць. *Прыйшла тут, душу стравіла, што хочаш, то і рабі.* Ганчары Лід.

Ё-МАЁ. Выкл. Выказванне розных пачуццяў. *О ё-маё, колькі траціць на мяне грошай гасударства.* Жытомля Гродз.

ЗА ДАЛЁКІ СВЕТ. Далёка. *Я, як маладою была, то хадзіла, кап навучыцца крою да адной удавы. Хаця й далекавата яна жыла, але ш і хадзіла за далёкі свет.* Равіны Карэл.

ЗА ДЗЕНЬ НЕ АБЫДЗЕШ к а г о. *Іран.* Хто-н. вельмі тоўсты. *Гэта баба, як гара, яе за дзень ні абыдзеш.* Карэлічы Карэл.

ЗАДРАЦЬ ХЛЮБАЎКУ. Асудж. Важнічаць, несці сябе высока. *Такі ўжэ ганаровы, задраў хлюбаўку і ходзіць, як пяхух.* Масалыны Бераст.

ЗА КАЖДЫМ РАЗАМ. Рэгулярна, кожны раз. *Часто ў яе збіраліся бабы сь сяла. Глаўно, набіралі с сабой работы, сьпіцамі плёнтаць, вышываць, маткі матаць. Дзяўчаткі мае за кожным разам бегалі.* Сурынка Сл.

ЗАКРЫЦЬ СВОЙ ВАФЕЛЬНІК. Груб. Замоўкнуць. *Закрый свой вафельнік, халера старая, усюды табе дзело!* Скідзель Гродз.

ЗАЛІЦЬ ЗЕГРЫ (ЗРЫНЫ). Груб. Напіцца спіртнога. *А ціпер сьпіўся мужык. Бывая, што нядзелямі п'яны ў дыміну. Залье зегра і тады ляжыць логма. Дубна Маст. Ніхто гэтых жадных шэйгаў ні знаў – пастануць і дрыгаюцца. Што тут за красата? Гэта маладзёш зрыны пазалівая. Не, некалі так не рабілі. Лаздуны Іўеў.*

ЗАЛІЦЬ КІРЗАЧЫ. Асудж. Напіцца спіртнога, знаходзіцца ў стане алкагольнага ап'янення. *Што, зноў кірзачы заліў, нічога ні бачыш!? Заполле Шчуч.*

ЗА МІЛЫ БОГ. Вельмі настойліва (прасіць). *Я цібе за мілы Бох прашу, ні кажы толькі нікому пра гэта. Алегшыцы Бераст.*

ЗА НЕМЦАМ (ЗА НЕМЦАМІ). У час нямецкай акупацыі, у перыяд з 1941 па 1945 гады. *Я за немцам і замуш вышла, але маяго мужыка на вайну сразу забралі. Гарнастаевічы Свісл. За немцамі людзі страдалі. Да вайны мелі кусок на калёнях, і лепяй было рабіць, уражай быў лешы. Старынкi Шчуч.*

ЗА ПЕНКНЭ ВОЧЫ. Бескарысліва, дарэмна, выяўляючы толкі сімпатыі да каго-н. *Ні за пенкнэ вочы ён яе ў жонкі хацеў браць. Поразава Свісл.*

ЗА ПОЛЬСКІМ (ЗА ПОЛЬСКІМІ, ЗА ПАЛЯКАМІ). У часы польскай улады, у перыяд з 1921 па 1939 гады. *Раскажу, як за польскім жылі, якія гаспадаркі былі. Пётрымаўшына Іўеў. А я за польскім пацалавала старосту ў ногі, то ўзяў у гаспадарчую школу. Галубы Маст. Помню, у школу хадзілі. Чатыры закончыла. У першы клас пашла за польскімі, перашла ў другі за польскімі. Кордзікі Бераст. Помню, як у школу пашоў, пашоў я за палякамі, а кончыў пры саветах. Бердзікі Ваўк.*

ЗА СЕМ ДУРНЫХ. Вельмі напружана, высільваючыся (працаваць). *Рабіў за сем дурных. Двоя коней, і арэ – пара верня. Уселяб Навагр.*

ЗГРАКАМ ЛЯЦЕЦЬ н а к а г о. Нападаць на каго-н., сварыцца з кім-н. *Са сьвякрухай жылі – усё згракам на міне ляцела. Пат старасьць памякчэла. Памярла яна, пуста ў хаці стала. Красулi Шчуч.*

ЗГРАЧОМ У ВОЧЫ ЛЕЗЦІ. Назойліва прыставаць, дакучаць. *Зграчом у вочы леза, ні адбіцца ад яго. Ашмянцы Шчуч.*

З МАЛОГА. З маленства. *Вучыла маці ўсё рабіць з малога, кап пасья ўсё ўмелі. Казловічы Зэльв.*

З МУНДУРАМІ. Звараная ў лупінах (бульба). *Варылі бульбу з мундурамі, тады ставілі саладуху, ну такую рабілі мы і елі с халадніком. Лаздуны Іўеў.*

З СВАІХ ПЯЦІ ПАЛЬЦАЎ. Сваімі сіламі, з працы сваіх рук. *Замуш вышла тужа за сірату, жыў пры мачасі, памахчы ні было каму, усё с сваіх пяці пальцаў нажывалі. Навасёлкі Сл.*

З СЯДЗЯЧАГА КАТА в ы р а с ц і. Насмешл. Невысокім, нізкарослым. *Вырас сь сядзячага ката, а да дзевак, глядзі, паткі. Дзевяткаўцы Ваўк.*

З ЦЕМНА СВЕТУ. З самага ранку. *Іду на работу сь цёмна сьвету, і так кожны дзень. Барацін Карэл.*

ІДЗЬ ДА ДУПЫ СПЕВАЦЬ. Выкл. Груб. Вказванне злосці на каго-н., незадаволенасці кім-н. *Атхіліса ты ад майёй галавы! Слухаць цібе ні хачу, іць да дупы сьпéваць! Бабіна Гродз.*

І З БОГАМ НА ТЫ. Дасужы, разваротлівы, прабіўны хто-н. *Кап жыць, трэба хітрэйшым быць. Во, Валючыха, яна і з Богам на ты.* Ашмяны Ашм.

ІКОТА ЯГО БЯРЫ. Няхай будзе так, можна пакінуць без увагі. *А ікота яго бяры, ні прышоў, то хай як хоча сабе.* Алекшыцы Бераст.

КАБ ПЕРУНОМ ЗАЙШОЎСЯ. Выкл. Груб. Выказванне незадавальнення кім-н., кепскага пажадання каму-н. *Каб ён ужо перуном зайшоўся! Колькі ён мне нерваў перапаліў, гадасьць гэта!* Каркуцяны Воран.

КАБ ЯГО. Выкл. Выказванне адмоўных адносін да каго-, чаго-н. *Калісь добра было, і не сварыліся, ніхто ні гаварыў, што бедна, а цяпер усё адно трэба за багацтва, кап яго.* Ражкі Свісл.

КАЛХОЗНАЯ ПРАЎДА. Іран. Той, хто ведае ўсе мясцовыя навіны. *От жа калхозная праўда, нічога ад яе ні ўтоіш.* Малі Астр.

КІНЬ ДУРНОЕ. Супакойся, не хвалюйся, не гавары глупства. *Кінь дурнога, будзім жыць, нешта будзіць.* Яцыны Астр.

КІШКІ МАРШ ТРУБЯЦЬ у к а г о. Каму-н. вельмі хочацца есці. *Кажды дзень давай табе есці. Сёння ні дам, кішкі марш хай трубяць.* Зачэпічы Шчуч.

ЛАЖЫЦЬ У ЗЯМЕЛЬКУ к а г о. Хаваць, адпраўляць у апошні шлях каго-н. *Сама срашна дзетак сваіх лажыць у зямельку. Ні дай Бох каму перажыць такую!* Янапаль Воран.

ЛЕДВА ШОРЫ ЦЯГАЦЬ. Быць слабым, знясіленым. *Нарабілася за дзень, што ледва шоры цягаю.* Бібікі Зэльв.

ЛЕЗЦІ НА РАЖНО. Рабіць што-н. рызыкаўнае, не думаючы пра вынікі. *Не лесь на ражно, ні заядайся з гэтым п'яніцам, ён жа ўдарыць можа.* Кулёўшчына Маст.

ЛІХО ЯМУ (ЁЙ, ІМ). Выкл. Выказванне незадавальнення, абурэння, злосці і пад. *А калі немцы прыяжджалі ўначы, то ўсе ўцякалі, бо баяліся, што будуць рэзаць. А яны, ліхо ім, культурныя былі.* Калядзічы Ваўк.

МАЕШ БЯДУ. Не хвалюйся, не перажывай, няма падстаў для хвалявання, перажывання. *От, маяш бяду, ні ўтопіцца, умея плаваць.* Пеляса Воран.

МАЕЮ РУКОЮ. Моцна, не шкадуючы (біць каго-н.). *Хай у вас пагадуюцца, а як шкоду зробіць, та ні шкадуўця, беця маёю рукою.* Бабіна Гродз.

МАЗГОЎ ШТО Ё КУРЫЦЫ ў к а г о. Зневаж. Хто-н. неразумны, бесталковы. *У яго мазгоў што ё курыцы.* Верцялішкі Гродз.

МАТКА АПУСЦІЛАСЯ ў к а г о. Хто-н. вельмі разгубіўся, спалохаўся. *Як пачуў я ад яго гэту новасць, та ў міне й матка апусцілася, думаю, канец мне прышоў.* Новая Руда Гродз.

МЕЦЬ МОДУ. Быць схільным рабіць што-н. *Мама вельмі перажывала, кап нас немцы за якую шкоду ні пазабівалі, бо ім што ні так зробіш, то ўсё мелі моду растрэльваць.* Алекшыцы Бераст.

МЕЦЬ ПАВАДЗЭННЕ. Карыстацца поспехам у каго-н., увагай з боку каго-н. *А Бладысь наш відны быў, меў павадзэнне ў дзяўчат.* Лаздуны Іўеў. *Хлопцаў ту дужа мела, ладная была, на кожнай вечарыне павадзэне мела.* Навасады Воран.

МОРДУ КЛІНАМ НОС ТРАМПЛІНАМ. Груб. Заганарыцца, зафанабэрыцца, зазлаваць. *Я ёй сказала, што так нельга рабіць, а яна морду клінам нос трамплінам і пайшла.* Гродзі Ашм.

НАДУЦЬ ПЫЦУ. Пакрыўдзіцца, надзьмуцца. *Ну чаго ты ўжэ надула пыцу, што я такая сказала?* Зэльва Зэльв.

НА КАНЯХ. Вельмі злосны, раз'юшаны. *З начальствам пасварылася, то зноў прыйшла на канях.* Зэльва Зэльв.

НА НАЖЫ ІСЦІ. Вельмі моцна, рэзка, бескампрамісна сварыцца. *Так пачалі вадзіцца – ні разьняць, на нажы ішлі.* Бялужышкі Воран.

НА САБАКУ ВЫЙСЦІ. Асудж. Распусціцца, разбэсціцца. *Толку зь яго ўжо мала, ён ужо на сабаку вышаў.* Падольцы Астр.

НА НЕТ. Зусім, поўнасьцю, дашчэнтую. *Дзяўчына якая ладнейша, то цэлы вечар танцуе. Здоляць яе хлопцы на нет.* Ціхаволя Свісл.

НА НОГІ ЎПАСЦІ. Не магчы хадзіць з-за хваробы ног. *Я кап ні асьлёпла, та яшчэ рабіла н, а дзет зусім ўжэ на ногі ўнаў.* Мардасы Шчуч.

НА ПАМЯЦЬ НАСТАЦЬ. Успомніцца. *Чаму Усялюп называюць? На памяць настало, людзі казалі: Усялюп – усе любяць тоё мейсцо, таму Усялюп.* Уселюб Навагр.

НА САБАЧЫЯ ГАЛАСЫ. Вельмі позна, несвоечасова (пасеяць, пасадзіць што-н.). *Дзіва што малыя буракі, яны вырасьці ні ўспелі, бо пасеялі на сабачыя галасы.* Пеляса Воран.

НА СЁМЬЯ (НА ДЗЕСЯТЫЯ) СУТКІ даходзіць. Неадабр. Не адразу, са спазненнем, з цяжкасьцю (усведамляецца кім-н. што-н.). *Да яго даходзіць як да уткі – на сёмыя суткі.* Бародзічы Зэльв. *Ты такі тупы, што да цібе як да вуткі даходзіць на дзісятыя суткі.* Краснасельскі Ваўк.

НА ТОЙ РАЗ. Часова. *Анно потым быў перагаворчык, аўстрыец, ат нас тут быў, вельмі ў немцаў прасіў і атстояў, што людзі добрыя, што німа тут парцізанаў. І гэто нас атпусьцілі на той рас.* Малыя Азёркі Маст.

НЕ ВУЧЫ СТАРОГА КАТА СМЯТАНУ ЗЛІЗВАЦЬ. Недадав. Не лезь са сваімі парадамі, павучаннямі. *Каму ты гаворыш? Мне, як рабіць? Ні вучы старога ката смятану злізваць.* Суботнікі Іўеў.

НЕ ІДУЦЬ РУКІ. Не хочацца рабіць што-н. *Ні ідуць рукі бураке палоць.* Уселюб Навагр.

НЕ ПЯРЭЛІЎКІ. Справы сур'ёзныя ці небяспечныя. *Яны хацелі напысьці пад мост, ужо відаць, што тут ні пярэліўкі.* Голдава Лід.

НЕ Ў ДОЎГІ ЧАС. Хутка. *Так і гадаваліся ўсе разам, калі горш, калі лепей, а ні ў доўгі час бацько таксама адышоў на той сьвет.* Адэльск Гродз.

НЕХ ЯГО ПЁРУН. Выкл. Выказванне незадавальнення ці адмаўлення чаго-н. *Нех яго пёрун, як мы дасталі. Тата нас пагнаў уперадзе сябе, а мы нясьлі гуркі.* Кямелішкі Астр.

НЕХ ЯГО ХАЛЕРАЧКА. Выкл. Выказванне незадавальнення ці адмаўлення чаго-н. *Нех яго халерачка з маім жыццям, успамінаць ні хочацца.* Вялікія Масушыны Свісл.

НІ ГАЎ НІ КУКАРЭКУ. Ніякой жывёлы (не мець, не трымаць, не гадаваць). *Нашыя настаўнікі ніякай жывіны ні маюць, ні гаў ні кукарэку.* Галубы Маст.

НІ РУБІНКІ. Зусім нічога. *Як памерла мама, то мне ні рубінкі ні далі.* Тракелі Воран.

НІ СЯК НІ ТАК. Недадбр. Недарэчны, несур'ёзны, няварты. *Тады пашла ўжэ на той замуш, той замуш мой некі ні сяк ні так.* Зарудаўе Маст.

НІЦ САБЕ. Неблагі, нядрэнны, даволі добры. *Я была дзеўка так, ніц сабе, можна сказаць, нарасхват.* Сухінічы Маст.

НОГІ АДПУСЦІЦЬ. Адпачнуць. *Зайшла ў хату ногі атпусьціць, кап потым зноў пайсьці на дзялку.* Руда Яварская Дзятл.

НЯХАЙ ЯНО ПРАВАЛІЦЦА. Выкл. Выказванне незадавальнення, адмаўлення. *Сем, праўда, многія паканчалі, а больш рэтка хто вучыўся. Удома трэ было рабіць. Ат, няхай яно праваліцца такая жыцця.* Мастаўляны Лід.

ПАВАРОТ ДА ВАРОТ. Катэгарычную адмову (даць). *Галава ягоная сусем нічога не варыць. І дала маладая яму паварот да варот.* Хадзявічы Сл.

ПАД ІГОЛАЧКУ. Выдатна, найлепшым чынам (падагнаць, дапасавачь). *Я свой паношаны сарафан так падагнала пад іголачку – стаў усё роўна як новы.* Пеляса Воран.

ПАД ПАЛЯКАМІ. У часы польскай улады, у перыяд з 1921 па 1939 гады. *Пад палякамі я была, канешно, то я дваццаць чацьвёртага года, а вайна стала ў трыццаць дзевятым.* Вялікія Сцяпанішкі Маст.

ПАД ХАЛЕРУ. Выкл. Выказванне адмоўных адносінаў да чаго-н. *Гэта ш Сашык так далёка ягону цэп прыляпіў пат халеру, трэба п было каля дзьверы.* Скідзель Гродз.

ПАЙСЦІ ПАД ВЯНЕЦ. Зарэгістраваць шлюб, выйсці замуж. *Рана я замуш выскачыла. Толькі сямнаццаць гаткоў стукнула, як пайшла пад вянец.* Гнезна Ваўк.

ПАПАСЦІ ПАЛЬЦАМ У СРАЧКУ. Груб. Гаварыць ці рабіць што-н. неўпапад, недарэчна. *Ага, угадала... Папала пальцам у срачку... Ты ш, мусі, як стоўп у гэтай мацімаціцы.* Зэльва Зэльв.

ПЛЮНЬ ДЫК ЗАШЫПІЦЬ. Хто-н. вельмі раззлаваны, раздражнёны. *Зь ім ні пагаворыш. Раве, крычыць. Плюнь на яго дык зашыпіць.* Навасёлкі Ашм.

ПЛЯСКАЦЬ ГУБАМІ. Асудж. Гаварыць пустое, балбатаць. *Што ў яе за работа – пляскаць губамі з ранку да вечара.* Навасады Свісл.

ПЕРАЦЯГНУЦЬ ПРАЗ ВОЧЫ. Ударыць каго-н. чым-н. *Зарас во як перацягну праз вочы гэтым ручніком, то скоро ты мне тут апсядзаш.* Косцевічы Астр.

ПРАЙСЦІ ПРАЗ МЕДНЫЯ ТРУБЫ. Многа зведаць у жыцці, пабываць у розных цяжкіх абставінах. *Я вялікая мучаніца, прайшла праз медныя трубы, папала мне грэлянка ў губы; спасі, Госпадзі, міне.* Заполічы Свісл.

ПРЫ ПОЛЬШЧЫ. У часы польскай улады, у перыяд з 1921 па 1939 гады. *Раскажу вам, дзеткі, як жылі пры Польшчы. Булі і цукерак ніколі ні ела. У сем гадоў трэбало ў школу хадзіць і каровы пасьвіць.* Галубы Маст. *Так вот, гэта завіўка пры Польшчы наatto дораго стоіла: два злотыя.* Андрэвічы Ваўк.

ПРЫ САВЕТАХ. У часы савецкай улады. *Калі вучыліся пры саветах, то тых, хто меў два – чатыры класы, атсаджвалі назад.* Залацеева Зэльв.

РАБАКІ ТОЧАЦЬ к а г о. *Неадабр.* Хто-н у пастаянным руху, не можа ўседзець на адным месцы. *Ні аднае мінуты ні можаш пасядзець – то туды, то сюды. Цібе што рабакі точаць?* Амбілеўцы Шчуч.

РАЗЯВІЦЬ РОТ. Пачаць спяваць. *Весяло было – уся маладзёш на кампанях, весь сьвет ат песняў дрыжаў, а ціпер нідзе ніхто рота ні разьзявіць, анно цілівізары, больш ніякай вясёласьці няма.* Малыя Азёркі Маст.

РВАЦЬ НА СВАЁЙ ГАЛАВЕ ВАЛАСЫ. Адчайвацца, вельмі моцна перажываць. *А праз два гады аж валасы на сваёй галаве рваў, чаму я так мучыў сваю сям’ю, бо як прышлі саветы, то ўсю зямлю панскую раздалі на Пуцэвічы і Кміцянку.* Пуцавічы Навагр.

САМ ПРАЗ СЯБЕ. Самастойна, без чыёй-н. дапамогі. *Бацька твой у Куцю радзіўся, таму ён такі ішчасьлівы, у школу хадзіў, пайдзеш, ту выхваляны ад усіх учыцялёў, і тут на мейсцу, і ў цехніцы, і ў акадэміі.* Многія і самыя прас сібе падабіваліся. Поліпніца Воран.

СВЕНТЫ ПЭНДЗАЛЬ. Іран. Чалавек, які прыкідваецца набожным. *На гэтага сьвентага пэндзала глядзець ні магу. У касьцелі ўжэ ш такі набожны, а выйшаў с касьцёлу – мат на маці.* Амбілеўцы Шчуч.

СТО РУБЛЁЎ УБЫТКУ. *Неадабр.* Той, з каго няма ніякой карысці, а толькі адны непрыемнасці. *З ім няможна што-набуй рабіць, толькі мяшая, ні чалавек, а сто рублёў убытку.* Каркуцяны Воран.

СТЫДЛІВЫ НОСЭК. Від пакаёвай расліны. *А які быў вазон у пана – курчык, стыдлівы носэк называўся, як даткнешся, так ён скурчыцца, а як адыдзеш, ізноў распусьціцца.* Новая Спуша Шчуч.

СУКАНУЦЬ ВІЛЫ Ў БОК. Наслаць на каго-н. чары, праклён. *Нешто ні палучаюцца, як нехта сукануў вілы ў бок.* Мачуліна Ваўк.

СЦЕРАБІЦЬ ПРАЗ ЛЭБ. Ударыць чым-н. каго-н. Адыдзіся ад мяне, бо як сьцераблю праз лэб, то больш ні захочаш. Каркуцяны Воран.

ТАКОЕ БЕДЫ. Няхай будзе так. *Я гаварыўшака, чаго прыехаў сюды, а гэты дзет усё слухаў, па кабінэце пачаў хадзіць туды-сюды, а потамака сказаў мне: “Едзь дахаты. Такое беды! Усё ў цябе добра будзя”.* Забагонне Зэльв.

ТАЧЫЦЬ МУРКУ. Асудж. Гаварыць абы-што, несусвеціцу. *Што ты мне тут мурку точыш, слухаць ужэ ні магу!* Райца Карэл.

У ДЫМІНУ. Асудж. Вельмі (п’яны). *А ціпер сьпіўся мужык. Бывая, што нядзелімі п’яны ў дыміну.* Дубна Маст.

У ЗАПАЛЫ. У нешта спрэчнае, рызыкаўнае, небяспечнае (палезці). *Нагаварыў чаго ні трэба, посьля толькі паняў, што дарма палез у запалы.* Руда Яварская Дзятл.

У ЛУПІНАХ **У МУНДЗЯРАХ.** Звараная ў лупінах. *У аўторак елі бліны (хто ш чым) і па блінах ну й яшчэ там што – крупы; у сераду была бульба ў мундзярах.* Вялікія Яцыны Астр.

У ПЕРШАЙ УСТРЭЧЫ. Стрыечны. *А мой брат у першуй устрэчы ў парцізаны пашоў.* Рутка II Навагр.

У САМЫМ РОЗУМЕ. Своечасова, у прыдадтным для гэтага ўзросце (ажаніцца, выйсці замуж). *Маладзец хлопец, у самым розуме ажаніўся, і добра жыўуць.* Кашалева Навагр.

УСЁ НУТРО ВЫЕСЦІ к а м у. *Асудж.* Страшэнна надакучыць каму-н. чым-н. *Ён мне за цэлы гот усё нутро выяў сваімі просьбамі.* Райца Карэл.

ФЭЛЯ ЗАРУБСКАЯ. *Асудж.* Нерастаропная, разяватая жанчына. *Чаго стайш рот разявіўшы, Фэля ты зарупска, памагай во курыцу лавіць!* Індура Гродз.

ХАЙ БОГ (БУГ) БАРОНІЦЬ (КРЫЕ, КРЭЯ, КРЫЕ-РАТУЕ). *Выкл.* Выказванне папярэджання, засцярогі ад чаго-н. непажаданага, непрыемнага. *Завядуць на ток, разьдзенуць наголо і бізунуюць. Скінуць штаны, скінуць сарочку, усё скідай і лажыся на ток. А там толькі як цапамі якімі, аш німожна гаварыць, хай Бог бароніць як.* Сухары Гродз. *Усё было і ўсё прайшло. Цяпер толькі п'яніцы валяюцца. Пераварнулася ўсё на сьвеце. Хай Бох крыя!* Старынцы Бераст. *А матку яе забралі і забілі. Хай Бох крые.* Лявонавічы Дзятл. *Хай Бух крыя, як жылі. Пасья вайны была бядната, адналічна жылі.* Вострава Зэльв. *Што было ў каго намалочана, забралі ўсё да крышкі. Усё пражылося, хай Бух крэя. А цяпер, ля, голу землю прадаюць. Шурычы Свісл. Ні ведаю, чаму гэта ў ксёніках ці ун на цілівізару так страшна, а хай Бох крыя-ратуя, пра немцаў гавораць.* Янапаль Воран.

ХАЙ ЯГО (ЯНО). *Выкл.* Выказванне адмаўлення чаго-н. *Сначала было трудна, хай яго, было работы. Мількаўшчына Гродз. Я гавару, не хачу; выпісаў, та знаю, а прасіцца упражы ў Марціна, хай яго. Амбілеўцы Шчуч.*

ХАЙ ЯГО (ІХ) ХАЛЕРА <ВОЗЬМЕ>. *Выкл.* Выказванне незадавальнення, нязгоды, адмаўлення. *Хай яго халера с такой жызьню, нацярпеліся людзі гора ў вайну. Вялікая Бераставіца Бераст. А што песні цяпер сьпяваюць, та хай іх халера. Ужо ўнук з Гронна як прыедзе, як уключыць свой махнітахон, та хоць ты с хаты цякай.* Пагранічны Бераст. *Цяшко было ваяваць с немцам, хай яго халера возьме.* Кордзікі Бераст.

ХОЦЬ ВОКА КАЛІ. Вельмі (цёмна). *Раз ноч была на двары. Цёмна было хоць вока калі.* Альхоўка Астр.

ХОЦЬ ЗУБАМІ КАПАЙ. Вельмі цвёрдая (зямля). *Чуць накапала кошык бульбы, зямля хоць зубамі капай.* Шадзюны Астр.

ХОЦЬ З ХЛЕБАМ ЕШ. *Адабр.* Вельмі добры, лагодны, з мяккім характарам. *І ні думай, выхоць замуш, хлопец – хоць с хлебам еш.* Рудаўка Сл.

ХОЦЬ НА КАРТАЧКУ ЗДЫМАЙ. *Адабр.* Вельмі прыгожы, прывабны. *Унучка прыехала, намалёваная, убраная, хоць на картачку здымай.* Яманты Лід.

ХОЦЬ НА КУЛАК СЛЁЗЫ ВІ. Выказванне адчаю з-за цяжкага, безвыходнага становішча. *Цяшкая доля жаночая, хоць на кулак сьлёзы ві.* Хвінявічы Дзятл.

ХОЦЬ ПЭНКНІ. Абавязкова, нягледзячы ні на якія абставіны. *Усё сама. Ён едзе ў Мікшавічы, калоды вязе, а я зь дзецьмі хоць пэнкні.* Пераганцы Воран.

ХОЦЬ ТАНЦУЙ. Вольна, прасторна, шмат месца дзе-н. *Дастроілі ганак, то месца хваціць, хоць танцуй.* Пеляса Воран.

ЦАП-ЛАП. Пашукаць, абмацаць, абшарыць што-н. *Туды-сюды цап-лап – а нідзе німа ножнаў. Ёдкі Лід.*

ЦОПАМ-ЛОПАМ. Абы-як, спяшаючыся (зрабіць што-н.). *Убярэцца ў доктара, ходзя, людзей хеліць, жартуя, байкі розныя пляце. Мая Вікія цопам-лопам, дзела справіла галопам. Дайлідкі Астр.*

ЧЫСТА Ў АДНЫЯ ДЗВЕРЫ ЎВАЙШОЎ ПРАЗ ДРУГІЯ ВЫЙШАЎ. Непрыкметна хутка (пражыць жыццё). *Працяцелі годы, як адзін міх. Ні дзіво, што старэйшыя ўсе гавораць: пражыў чысто ў адныя дзверы ўвайшоў прас другія вышаў. Каменка Бераст.*

ЧЭРАЗ ПЕНЬ КАЛОДУ. Неадабр. Абы-што (гаварыць). *Досіць ужо плявузгаць чэрас пень калоду, усё адно цябе ніхто ні слухая. Падольцы Астр.*

ЧЭРАП НЯПРАВІЛЬНЫ ч ы й. Груб. Хто-н. неразумны, дурань. *Што ш ты нарабіў, чэрап твой ніправільны! Такого сабаку змаршчыў! Новая Руда Гродз.*

ЧЭРЦІ ПАДШТУРХОЎВАЮЦЬ к а г о. Хто-н. пачынае паводзіць сябе нядобра. *Пачаў біць яе муш, як толькі прыйдзе дамоў, дык яго чэрці патштурхоўваюць, і ён фанабэры строіць, на жонцы злосьць спаганяе. Пасека Дварчаны Воран.*

ШПАКА ЗАПУСЦІЦЬ. Падгледзець, зазірнуць куды-н. *А ён так і стараяцца дзе што вывядаць, куды свайго шпака запусціць. Елка Зэльв.*

ШТО СІЛЫ СТАЕ. Вельмі моцна (крычаць, галасіць). *Жаніх павінен прыехаць, а я галашу што сілы стае. Лылойці Смарг.*

ШТО-ТА Я. Ганарысты, фанабэрысты, нясе сябе высока. *На танцах і з Зыгмусям пазнаёмілася. Тады ўцякла ад яго, а ён дагнаў сядно. А што ш, кавалер! З войска прышоў, вучоны, усё па-руску закладвая, наказвая, што-та я. Так і замуш пашла. Красулі Шчуч.*

ШУРАМ-БУРАМ. Хутка і абы-як (зрабіць што-н.). *Мы пашлі, шурам-бурам у мяхе, у кучу [нагарнулі зерня]. Амбілеўцы Шчуч.*

ЯЗЫКІ ПАПРАГЛЫКАЦЬ. Перастаць гаварыць, замоўкнуць. *Ну вы не маўчыця, гаварыця што, а то вы языкі напраглыкалі. Студзянец Ваўк.*

ЯЗЫК МЫЛАМ ПРАМЫЦЬ к а м у. Прымусіць замаўчаць каго-н. *Табе што, можа язык мылам прамыць? А то многа плячеш бес толку. Шадзюны Астр.*

ЯЗЫК ШТО ЦЭП ЛІТОЎСКІ ў к а г о. Рудзішкі Ашм. Хто-н. не ў меру балбатлівы.

ЯК АПЛОЦІНАЙ ПА ВАДЗЕ к а м у. Неадабр. Нічога не дзейнічае на каго-н. *І прасіў, і маліў, а яму як аплоцінай па вадзе. Ваўкавічы Навагр.*

ЯК АДНОЙ КОСЦІ. Неадабр. Вельмі марудна, павольна (хадзіць, рабіць што-н.). *Ходзіш як адной косці, памярці можна, чакаючы вады, пакуль прынясеш. Пеляса Воран.*

ЯК АДЫМАЧКА. Асудж. Вельмі брудны хто-н., вельмі бруднае што-н. *У яго швэда як адымачка, мусі, жонка ніраха. Лелюкі Іўеў.*

ЯК БЛУДНАЯ АЎЦА. Зусім (адзін). *Маю сямнацаць праўнукаў і дзесяць унукаў, усіх памагала гадаваць, а ціпер адна як блудна аўца. Жыву ў сваім доме, трымаю кватэранку, якая мне і дапамагае. Улезлы Ваўк.*

ЯК БОТ БЕЗ ХАЛЯВЫ. *Неадабр.* Вельмі, надзвычай (дурны). *Дурата ты, як бот бес халявы.* Засеце Дзятл.

ЯК БУСЕЛ ЖАБ. Спехам, на скорую руку (нахапацца, наесціся). *Нахватаўся як бусял жап, то ціпер жывот баліць.* Ураджайная Навагр.

А жэніцца **ЯК БЫК АЦЕЛІЦА.** *Іран.* Невядома калі або ніколі. *Ага, чакай – не дачакаеш, ён тады ажэніцца як бык ацеліцца.* Рутка II Навагр.

ЯК ВАДА Ё РЭКУ. Добра, спрыяльна (пайсці). *Жылі ні натто, а як абвянчаліся, і жызньня іх пайшла як вада ў рэку.* Ціхаволя Свісл.

ЯК ВІХУРАТКА. Несупынна (бегаць, лётаць). *Дзе ізноў падзелася гэтая шантрапа, усё лётая як віхуратка.* Яцыны Астр.

ЯК ВОКАМ СЦЯЦЬ. На вялікай прасторы ў наваколлі. *Балота, глухоя балота. Як вокам сцяць густы лес шуміць.* Хадзілоні Шчуч.

Круціцца **ЯК ВОШ НА ГРЭБНІ.** *Неадабр.* Пастаянна, несупынна. *Ні круціся ты як вош на грэбні! Што, чэрві ў с... завяліся?! Навіцкія Лід.*

ЯК ГЭНЫ КАЗАЎ. *Пабочн.* Як прынята гаварыць. *А ў вёсцы жыў у нас дурачок Хурма. Не ведаю, аткуль ён узяўся, а толькі ні кала ні двара, як гэны казаў, а сыты.* Будзёнаўка Ашм.

ЯК ДВА ПАЛЬЦЫ АБ АСФАЛЬТ. Вельмі лёгка, запраста, без якіх-н. намаганняў (зрабіць што-н.). *Мне гэта зрабіць як два пальцы аб асфальт.* Райца Карэл.

ЯК ДВУМ БАБАМ НА КУХНІ. Вельмі (цесна). *Тут мы с табой ні разьвернямся, тут так цесна, як двум бабам на кухні.* Кямелішкі Астр.

Прычапіцца **ЯК Д'ЯБАЛ ДА СВЯТОГА МІХАЛА.** *Неадабр.* Неадчэпна, назойліва, дакучліва. *Што ты прычапіўся да міне як д'ябал да святога Міхала.* Гарачкі Гродз.

ЯК ЖЫД НА БАСІНЕ. Моцна (дрыжаць, трэсціся). *Чаго дрыжыш як жыт на басіне? Хіба так холодна?* Пеляса Воран.

ЯК ЗАЯЦ КАБЫЛЕ ВОЗ ПАДЦЯГНУЦЬ. *Іран.* Зусім не (дапамагчы). *Аля ш ты і памох прыбраць у хаці, як заяц кабылі вос паццягнуць.* Пеляса Ворван.

ЯК З БОГАМ ПАГАВАРЫЎ. *Адабр.* Адчуў фізічную ці маральную палёгку, задавальненне. – *Ну ці памагла табе гэта замова?* – Ой, як з Богам пагаварыў, нідзе нічога ні баліць. Зэльва Зэльв.

ЯК ЗВАРАНЫ. Разамлелы. *Рукі ньюць, сам на сонцы цэлы дзень як звараны.* Нёўда Навагр.

ЯК З ЯГНЯЦІ ВОЎНЫ. *Неадабр.* Вельмі мала (карысці). *Што зь яго возьмяш, зь яго карысці як зь ягняці воўны.* Данцы Маст.

ЯК КАНДЗЕР У КАДУШКУ. *Неадабр.* Вельмі моцна (храпці). *З боку на бок варочалася, заснуць ні магла, бо дзет хрон як кандзер у кадушку.* Шылавічы Сл.

ЯК КАНЮ ПАЗЁМКА. Вельмі малы, вельмі мала. *Што яму гэта адна порцыя, як каню пазёмка.* Галавічполе Шчуч.

Любіць **ЯК КАШУ З МАСЛАМ.** *Гумар.* Вельмі. *Хто табе сказаў, што я цібе ні люблю. Ніпраўда. Я люблю цібе як кашу з маслам.* Віганцы Воран.

ЯК КЕРАНСКІ СА ЗБАНОЧКАМ. *Неадабр.* Без мэты, без справы (хадзіць і пад.). *Круцяцца тут як Керанскі са збаночкам, мусі, работы ім ніякай німа.* Воўкаўцы Лід.

П р а п а с ц і **ЯК КУРАНЯ Ё ЗЕЛЛІ.** Зусім, бясследна. *Учора ў тапках хадзіў, а сёння ўжэ німа, прапалі як кураня ў зелі.* Яманты Лід.

ЯК МАЕ МОЦ. Вельмі моцна. *Бох веда, якая гарачыня стаіць. Слонца смаля як мая моц.* Волькавічы Ашм.

ЯК МЫШ У НАРЫ. Ціха, спалохана, непрыкметна (сядзець). *Сяджу як мыш у нарэ.* Жытомля Гродз.

ЯК НАКРУЧАНЫ. Увесь час, бесперапынна і напружана (рухацца, бегаць і пад.). *Цэлы дзень ані сесыці, ані стаць пастаяць, столькі работы. Як устаў зраніцы, і лётай як накручаны: то карова, то свёія, то куры.* Амбілеўцы Шчуч.

ЯК НА САБАЦЫ ПРАЕХАЦЬ. Вельмі дрэнна, няўдала (пражыць). *Маладосць наша прайшла, як сказаць аткрыта, пражылі як на сабацы праехалі мы.* Нацкава Маст.

ЯК НА СТЭЛЬМАКУ ВІСЕЦЬ. Знаходзіцца ў стане няпэўнасці, няведання. *Зарас калхос ня ўсім дае сена, і мы як на стэльмаку вісім, ці нам дадуць.* Кулёўшына Маст.

ЯКОГА ТЫПУСА. Груб. Чаму, для чаго, з якой мэтай. *Якога тыпуса ты палезаіш туды. Заб'юць як камара.* Эймінаўцы Бераст.

ЯК САБАКА ХВОСТ ПАДЖАЎШЫ. Асудж. Спалохана, прыгнечана (хадзіць). *Стыдно стало, то пайшоў як сабака хвост паджаўшы.* Куцавічы Карэл.

ЯК СВІННЯ Ё КАПУСЦЕ. *Неадабр.* Зусім не (разбірацца). *Што ты яго пытаеш, ён у гэтых матацыклах разбіраецца як свёія ў капуцы.* Лунна Маст.

С я д з е ц ь **ЯК СВАТЫ ТУРЭЦКІ (ЯК СВЕНТА ТУРЭЦКА).** Без справы, без клопату. *Усе стараюцца, робяць нешта, а ён сядзіць як сваты турэцкі.* Бабіна Гродз. *Чаго ты, Марыся, сядзіш як свента турэцка, хоць слово якоё скажы.* Кодзеўцы Гродз.

ЯК СЕНА САБАЦЫ. Зусім не (патрэбны). *Мне твая любоў як сена сабацы.* Вялікія Эйманты Бераст.

ЯК СЕРАДА НА ПЕНТАК. Нядобразычліва, насуплена (глядзець на каго-н.). *Што глядзіш на мяне як серада на пэнтак?* Большцінікі Воран.

ЯК СТОЎБ. Нерухома (стаяць). *А ён нават добра ні ведаў, дзе яны, ну ля, піралохаўся, стаў як стоўп і стаяў, яго зь месца ні магі зварушыць.* Косцевічы Ваўк. *Баран станя як стоўп і ніяк у хлёў ні ідзе, хоць ты яго за рогі валачы.* Зэльва Зэльв.

ЯК СТУПА. Вельмі поўная, тоўстая (пра жанчыну). *Любіна як ступа, от цяшка такому чапавеку.* Яцыны Астр.

ЯК СЫЧ НА ПЛОЦЕ. Надзьмуўшыся, пакрыўдзіўшыся (сядзець). *Сядзіць як сыч на плоце з самага ранку, ні гаворыць.* Лозкі Дзятл.

ЯК СЯГОННЯ. Вельмі добра (помніць). *А як жа ш паедзіш – порткі парваныя. Ну што ш, давай мы, помню як сягоння, сь сястрой зашылі гэтыя порткі.* Альхоўка Астр.

ЯК ТАЯ ТАДОРА ТО ШЫЕ ТО ПОРА. Якi перарабляе сваю работу. *А што на яе крычаць, яна ніколі адразу ні зробіць, кожны рас перарабляе, як тая Тадора то шыа то пора.* Зарачаны Свісл.

ЯК ТРУЦЕНЬ У КАЛОДЗЕ. *Неадабр.* Якi не хоча працаваць, гультай, абібок. *Малады мушчына, а як труцянь у калодзі, толькі ляжыш і ляжыш.* Радзюкі Навагр.

ЯК У ВАДУ СЮКНУЦЬ. *Іран.* Абы-што, недарэчы (сказаць). *Ну ты й сказаў, як у ваду сюкнуў. Дзе ш ты відзяў, кап у вжэсьні сьнех пашоў.* Яцыны Астр.

ЯК У ДУРНОГА ФАНЦІКАЎ. *Неадабр.* Вельмі многа чаго-н. у каго-н. *Ні прыбядняйся, у цібе грошай як у дурнога фаньцікаў.* Індура Гродз.

ЯК У ПЕНЬ. Вельмі ахвочы (рабіць што-н. кепскае). *Вось ужо гэтыя Дамчуры, як вып'юць, дак біцца як у пень. З гэтым сваім лапіндарам старэйшым чуць свадзьбу не разагналі.* Крэва Смагр.

ЯК У ТОГА ВОЎКА. Вельмі (многа работы). *Работы каля яго як у того воўка.* Казловічы Зэльв.

ЯКУЮ ХАЛЕРУ. *Незадав.* Што. *А ён прыяжджая с кароўніка, с канём прыяжджая і кажа: "А якую тут халеру робіцца?" А маці кажа: "А во мыйм паперу".* Верцялішкі Гродз.

ЯК ФЕЙ. *Іран.* Паглыбіўшыся ў свае думкі, як зачараваны (стаяць, хадзіць, сядзець і пад.). *Што ты як фей стайш? Хоць бы што сказаў.* Чуркі Ашм.

ЯК ФЭЛЬКА З ПАЛЕСТЫНЫ. *Неадабр.* Неахайна апрануты. *Ходзіш як Фэлька с Палястыны, ні можаш лепяй адзецца.* Баляненты Гродз.

ЯК ЧОРТ ВАДЫ СВЯНЦОНАЙ. Вельмі моцна (баяцца). *А Ленка яго так баіцца, як чорт вады свянцонай.* Занкі Свісл.

ЯК ШАРШОН. Вельмі злосны хто-н. *Выпаўс неяк на дарогу і папоўс дахаты ён, ні падымяцца на ногі, злы, надуты як шаршон.* Голдава Лід.

ЯК ШЧАНЮК ДА РОКУ. *Груб.* Зусім (дурны). *Дурны ты як шчанюк да року.* Каркуцяны Воран.

Скарачэнні

Экспрэсіўныя паметы: *Абразл.* – абразлівы, *Адабр.* – адабральны, *Асудж.* – асуджальны, *Выкл.* – выклічнікавы, *Груб.* – грубы, *Гумар.* – гумарыстычны, *Жарт.* – жартоўны, *Зневаж.* – зневажальны, *Іран.* – іранічны, *Насм.* – насмешлівы, *Неадабр.* – неадабральны, *Незадав.* – выражае незадавальненне, *Пабочн.* – пабочная канструкцыя, *Фам.* – фамільярны; *назвы адміністрацыйна-тэрытарыяльных раёнаў:* *Астр.* – Астравецкі, *Ашм.* – Ашмянскі, *Бераст.* – Бераставіцкі, *Ваўк.* – Ваўкавыскі, *Воран.* – Воранаўскі, *Гродз.* – Гродзенскі, *Дзятл.* – Дзятлаўскі, *Зэльв.* – Зэльвенскі, *Іўеў.* – Іўеўскі, *Карэл.* – Карэліцкі, *Лід.* – Лідскі, *Маст.* – Маствоўскі, *Навагр.* – Наваградскі, *Свісл.* – Свіслацкі, *Сл.* – Слонімска, *Смагр.* – Смаргонскі, *Шчуч.* – Шчучынскі.

З НАРОДНЫХ ВЫСЛОЎЯЎ МЁРШЧЫНЫ

Акрамя народнай лексікі, для вырашэння лінгвістычных і фалькларыстычных праблем важнае значэнне маюць рознага роду выслоўі – прыгаворкі, прымаўкі, прыказкі, вобразныя выказванні, жартоўныя пажаданні і зычэнні, параўнанні і інш.

Тут падаюцца народныя выслоўі, запісаныя аўтарамі ў мёрскіх гаворках на поўначы Мёрскага раёна Віцебскай вобласці. Па сваёй прыродзе гэтыя выразы семантычна празрыстыя, і таму пераважная большасць іх не патрабуе тлумачэння. Толькі ў рэдкіх выпадках такія тлумачэнні прыводзяцца. Тут пададзена каля сотні вобразных выслоўяў. Многія з іх аўтарамі былі занатаваны яшчэ ў канцы 50-х гадоў XX стагоддзя ад мясцовых жыхароў старэйшага пакалення. Гэту публікацыю таму неабходна разглядаць як прысвячэнне жыхарам мёрскага краю – носьбітам жывых мёрскіх гаворак 50 – 80-х гадоў мінулага стагоддзя.

Адбярэць Божа сорам – будзіць і корам.

Адбярэць Божа стыд – будзеш сыт.

Атараў дзядзька быкам.

Бедны гаруіць, што не ўкіруіць, а багаты тужыць, што ня служыць.

Бог ведаіць, што хто робіць і хто як абедзіць.

Бог даў і перадаў.

Была благая пуга, ды й тая абарвалася.

Была дзеўка – на ўсю вуліцу, а стала баба – на ўсю печ.

Вісіць [адзежына], як на забітым чорце.

Вольнаму воля, багатаму рай.

Воўк і лічаных бярэць.

Вяроўкай хлеб рэзаць (гаворыцца пры характарыстыцы негаспадарлівага, нядбалага чалавека).

Гаршчок гаршку ганьбу даець, ды абадвы дзіравыя.

Грэх у мех і сам наверх.

Да гатовага пня і агонь добра класці.

Дай волю – трапіш у няволю.

Да хлеба што хочаш найдзіш.

Дрэнная рада, алі жыць нада.

Дурны грошы копіць, а хітры мяшок шыіць.

Еш, пакуль рот свеж.

Жаронцамі церці (віляць клубамі, задам).

Ждаў, ждаў і жданкі паеў.

Жыць – не мяшок шыць.

Закінь назад – наперадзе знайдзіш.

Зацягнула на чортавы віры каго.

За чужое лычка раменьчыкам плоцюць.

З галавой не дагаварыўся – і да ног ня сунься.

З калена выламаць (выдумаць, прыдумаць).

З кулька ў дзяружку.

Золатам дарога пасцелена каму (добра шанцуе ў жыцці каму-небудзь, спадарожнічаюць поспехі).

З печы ў боты скокнуць (пра вельмі спрытнага, лоўкага ў справах чалавека).

З сынам сварыся – на печ кладзіся, а з зяцем сварыся – за клямку бярыся (або дзяржыся).

Зэдлік лаве падчынніцца.

Каб ня клін, каб ня мох, то і цісляр бы здох.

Каждая зязюлька пра сваё кукуіць.

Калі зімой не перамерзнеш, то й летам не сагрэешся.

Калі салам абмазаць, то за ноч кот з’есць.

Калі так, ператакаваць ня будзем.

Калі шанцуіць, то й Халімон танцуіць.

Кій на кій завадзіць, абед на абед – не.

Кісляк лытку памачыў (пра пракіслую яду, часцей пра суп).

Круціць мітулямі (паводзіць сябе няшчыра, абманваць).

Лезці на лес (асмельвацца пярэчыць каму-небудзь).

Лепі не даеўшы, ды спакойна пасядзеўшы.

Лягла не клята, устала не мята, устрахнулася і пашла.

Ляцець на нож (ісці на рызык у чым-небудзь).

Матчыны рукі заўсягды мяккія.

Мех ячменю палкай малоцяць усемярых.

Мёдам на душу! (пажаданне смачна і з карысцю з’есці, выпіць што-небудзь).

Мыслі за морам, а смерць за плячмі.

На ім косці іграюць.

На пешага арла і сарока з колам.

На сонца пальцам не паказывай.

Наступіць на яе ступеньку (спадбацца ёй).

На ціхага вецер навеіць, а радзівы сам набяжыць.

Не кайся, рана ўстаўшы, маладым жаніўшыся.

Не маніся, а Богу маліся.

Не рабі другому, што ня любя самому.

Не так страшна смерць, як яе прылады.

Не ўгаворыш дзіця жыватам.

Ні вусоў, ні барады – як чорт малады.

Ні за хны.

Новае сітца – пакуль навісіцца, а старое пад печай валяецца.

Ну і нос: чорт семярым нёс.

Ну й мужыкі пашлі: усемярых аднаго петуха біць будуць.

Ня думай, як думаецца, а думай, як давядзецца.

Нялёгка з печы ў боты скокнуць.

Ня тут гукана.

Пакідай слова на дабрыдзень.

Папраў казе хвост.

Пасудзіўшы, і бацьку ў лоб можна стукнуць.

Плакам, плакам – усё аднакам.
Плячысты на живот.
Прапашчы, як булька на вадзе.
Прарваўся грэх на смех.
Проці ночы сам сабе ня вер.
Прычыну і канём не аб’едзеш.
Радзіўся ў роўную пару.
Распусціўся, як старэцкая пуга.
Саракі гоняць снег да ракі.
Свая рука ня сука – у рот нясець.
Слова нада дзіржаць на дабрыні.
Тое ня ўстыд, што дадзена, а тое ўстыд, што крадзена.
Трапілася чарвяку на вяку.
Трон закончыўся чый (перастала шанцаваць каму-небудзь, перасталі
спадарожнічаць удачы каму-небудзь у жыцці).
Трубіць у кулак (галець, бяднець).
У кожнай хаце па печы.
У сваёй маці добра і ў пасцелі паляжачі.
У старога жарабка скура і на плоце гагочыць.
Фінтос пад нос.
Хто міняць, на тым хамут гуляць.
Хто ня гневаецца, таму дарога золатам пасцелена.
Цераз галаву і конь не скачыць.
Чорт босым тут ня пройдзіць.
Чорт па левай руцэ ідзець, анёл – па правай.
Чым благога мужыка ў хаце мець, то лепі добры тапор.
Шлюб пад плотам, вяселле потым.
Шляя пад хвост папала (або трапіла).
Што стары з’еў, тое прапала.
Яго і ў мяшку ня зловіш (пра вельмі хітрага, лоўкага, пранырлівага чалавека).
Яго толькі пахвалі, то ён і дадому ня вернецца.
Як з хваста сарваць.
Як казліныя рогі ў мяшку (пра тое, што выдаецца, вытыркаецца адкуль-небудзь).
Як рукамі развесці (пра малы зямельны надзел).
Як трывога, тады (то й) да Бога.
Як хто хочыць, так па сваім бацьку плачыць.
Як хто хочыць, так свайго бацьку лаіць.

У ФРАЗЕАЛАГІЧНУЮ СКАРБОНКУ БРЭСТЧЫНЫ

Прыведзены матэрыял сабраны ў в. Забараўцы Пінскага раёна Брэсцкай вобласці ў 1997 – 2000 гг. Гаворка мясцовых жыхароў характарызуецца тыповымі заходнепалескімі (загародскімі) рысамі з оканнем, адсутнасцю дзекання і цекання. Запісы зроблены ад мясцовай жыхаркі Казак Вольгі Якімаўны, 1925 г.н.

БЫ ВОШ НА ГРЭБЭНЦІ. Пра ганарыстага чалавека. *Маня, як прыхала з Москвы, до седыть на прызбы, бы вош на грэбэнці.*

БЫ ГАД НА СКОВОРОДІ. Пра непаседлівага чалавека. *Ой, ну супокойса трохы, а ты седыш рыхтык, бы гад на сковороді.*

БЫ ЖАБЫ ТОПЧЭ. Пра чалавека, які непрыгожа ходзіць. *На мого сусіда бэз сміху нэ дывытымэсса: ідэ, бы жабы топчэ.*

БЫ КОРОВА ЗДОХЛА. Пра сумнага, заклапочанага, нечым прыгнечанага чалавека. – *Чого ты ўжэ другы дэнь ходыш, бы ў тэбэ корова здохла? – А чому радоватыса? Трэба копаты картоплі, а сылы нэма.*

БЫ КОРОВА ЗЛІЗАЛА. Хутка знікнуць. *Як зачалі хлопцы тузатыса коло клуба, того Максэма бы корова злізала.*

БЫ КУРА НА СМІТНЫКУ. Пра чалавека, які неахайна выконвае працу. *Нэ ўміе ваша нэвістка робыты, вона і сіно грэбэ бы кура на смітныку.*

БЫ МЫЛА З'ЎШЫ. Быць зняслаўленым, зганьбаваным. *Пошла вона од сусідкы бы мыла з'ўшы.*

БЫ НЭ СОБІ. Рабіць нешта без задавальнення. *Чого ягоды збіраеш бы нэ собі? Гныса ж трошкы!*

БЫ ПІР'ЕМ ПОНАТЫКАНА. Пра ганарыстага чалавека. *Учителька по сэлу ходыть бы пір'ем понатыкана.*

БЫ СВЫННЯ ЗОРЫ. Нічога не бачыць. *Вун ягоды ў лісы бачыть бы свыння зоры.*

БЫ СВЫННЯ Ў ЗОРАХ. Зусім не разбірацца. *Муй сусід у конях розбіраецца бы свыння ў зорах.*

БЫ СОБАКА Ў ПЛОТЫ (У КОНОПЛЯХ). Пра чалавека, які дрэнна спявае. *Посэды моўчкы, бо выеш бы собака ў коноплях*

ВОШЫ ГОВОРЯТ. Пра вельмі ганарлівага чалавека. *Васіль вжэ як зробыть шчо, то на ім тыждэнь вошы говорять.*

ВЫСПАЦЦА НА 12 КАНТУЎ. Добра выпасца. *Мыхал, як прыйшоў од сіна, выпасўса на 12 кантуў.*

ГОЧЫ ПРОДРАТЫ. Прачнуцца. *Ужэ люды сіно погрэблі, а вун оно гочы продраў!*

ГУЛЬТЯЯ ЖЭНЫТЫ. Лайдачыць. *Во ўсіх діты як діты, оно мое цілы дэнь гультяя жэныть.*

ДО БОГА ДУШОЮ. Пра шчырага праўдзівага чалавека. *Ему можно вірыты, бо вун до Бога душою.*

ДУЛЯ З МАКОМ. Анічога. *Заробыш там оно дулю з маком.*

ДУБА ЎРЫЗАТЫ. Памерці. *Як нэ будэши бэрэгті сэбэ, дуба ўрыжэши.*

ЖЭНЯЦА КОЛО (ЧАГО-НЕБУДЗЬ). Збірацца кампаніяй каля чаго-небудзь. *Годэ ўжэ жэнытыся коло хлева, ідітэ спаты.*

ДЭ ТВОЯ ГОЛОВА БУЛА? Пра неабдумане рашэнне, учынак. *Пузно, сынок, сварытыся. Дэ твоя голова була, колі жэныўса?*

ЗАГНАТЫ Ў ДОШКЫ. Давесці да смерці. *Бачылі, як Маню скрутыло, як еі сына забралі. Ой, зажэнэ вун еі ў дошкы.*

ЗАГНУЎ, ШТО КОВАЛЬ НЭ ОДЫГНЭ. Груба, непрыстойна вылаяцца. *Нэ можна тэбэ слухаты, бо як загнэши, шчо і коваль нэ одыгнэ. Мусыць, баяты нэ ўміеш по-людску.*

ЗА СЛЁЗМЫ СВІТУ НЭ БАЧЫТЫ. Горка плакаць. *Галя ўсю жызнэ за слёзмы світу нэ бачыць з гэтым п'яныцэю.*

ЗА ТРЫ ВЭРСТЫ. Далёка. *Чого ходыты за тры вэрсты, колі і гэтта ягоды е?*

ЗГЛУМЫТЫ НА ГРАЗЬ. Моцна пабіць. *Нашы хлопцы ўчора пучынца зглумылі на гразь з-за нашоі дўкы.*

З-ПУД СУЧКЫ ЯЙЦА ДОСТАНЭ. Пра вельмі спрытнага і хітрага чалавека. *От і ўродыцца такы чоловік: нычого нэ боіцца, куды хоч улізе, з-пуд сучкы яйца достанэ.*

З РОТА ХОЛЯВУ НЭ ЗРОБЛЮ. Стрымаць дадзенае абяцанне. *Васылэ як сказаў, так і будэ, вун з рота холяву нэ зробіць.*

І ЖУК І ЖАБА. Усе, любы. *У ягоды зарэ ходять і жук і жаба.*

ІСТЫ ПЭЧОНУ РЭДЬКУ. Пра дрэнны вынік справы. *Нэ ідь туды, ныц нэ продасы, оно наесыся рэдькы пэчоноі.*

ІТІ НА СПРАВУНКЫ. Сварыцца. *Пошла Ганна до Гутарыхы на справункы, попокрычатэ ужэ.*

І Ў ХВУСТ І Ў ГРЫВУ. Моцна пакараць. *Згубыш коня – дам і ў хвуст і ў гриву.*

КАЗАТЫ Ў ГОЧЫ. Гаварыць шчыра, праўдзіва. *Я ўжэ ёму нэ раз у гочыказала, шчо ёго Валерко кручаны, бы чорт.*

КВАС ДІТЫ ПОІЎ. Пра тое, што нельга знайсці вінаватага. *Розбылі горшка, і выноватого нэма. Пэўно, квас діты поіў.*

КОРОНА НЭ ЗВАЛІЦА. Не ўбудзе, не зменшыцца. *Поідэ, допоможы матэры, корона нэ зваліцца!*

КОПЫЦА-ГНЫЛІЦА. Непаваротлівы чалавек. *Покрынь вылкі, копыца-гныліца, бо яно сіно зглумыш.*

КРЫШКЫ ПОЗБЫРАТЫ. Быць надта падобным. *Сын у батька ўсі крышкы позбыраў.*

КУРЫ НОЧ РОЗОБРАЛІ. Пра ранішнія летнія світанкі. *Сны, бо хутко куры ноч розбэруць.*

КЫШКА КЫШЦЫ ДУЛІ КРУТЫТЬ. Пра моцнае адчуванне голаду. *Закрутыліся мы ў лісы, згубылі дарогу. Доўго ходылі, стомыліся, а тут шчы кышка кышцы дулі крутыць.*

КЫШКА МАРШ ГРАЕ. Пра моцнае адчуванне голаду. *Нэ ўсэдыш на работы, як кышка марш грае.*

МІСЦЯ ЖЫВОГО НЭМА. Пра моцна збітага чалавека. *Так хлопца побылі, шчо місця жывого на ёму нэма.*

МОВУ ЗАНЯТЫ. Раптоўна змоўкнуць. *Угледыў воўка, ажны мову заняло, так злякаўса.*

МУРАШКЫ (ПО ТІЛУ) БІГАЮТЬ. Пра адчуванне паколвання па целе. *Пэрэсэдыў ногу, ажны мурашкы забігалі.*

НА ВОДУ ГАЎКАТЫ. Моцна хацець піць. *Найўса кысломі капуста і цілы дэнь на воду гаўкаў.*

НАДОІЎ БЫ ГУРКА РЭДЬКА. Пра дакучлівага, надаедлівага чалавека. *Нэ можу на ёго дывытыса, надоіў бы гурка рэдка.*

НАЙШОЎ СОКІРКУ ПУД ЛАЎКОЮ. Узяць падрыхтаванае кімсьці. *Я собі зранку поставыла кошэля і ножка положыла, каб по грыбы йці, а вун найшоў бы сокірку пуд лаўкаю: схопыў яго і побіг.*

НОГЫ ГУДУТЬ. Баляць ногі. *Находылася я по лісы, ажны ногы гудуць.*

НЫДЭ НЭ ЗАДАВЫЦЦА. Усё роўна давядзецца выканаць справу. *Поідэш до Пінска, ныдэ нэ задавысса.*

НЫ МЫЧЫТЬ НЫ ТЭЛІЦЦА. Пра нерашучага, нясмелага чалавека. *Усі хлопцы з дэўкамы ў клубы гуляють, а гэты ны мычыть ны тэліцца.*

НЫ СОБІ НЫ ЛЮДЯМ. Пра абыякавага, запаволенага чалавека. *Батько й маты ў ёй шустры і робяць хутко, а дочка ўродылася ны собі ны людям.*

НЫ ТІНІО НЫ ПАХУ. Не выносіць чаго-небудзь. *Я грыбоў нэ люблю ны тіню ны паху.*

НЫ ЧОРТУ КОЧЭРГА НЫ БОГУ СВІЧКА. Пра няздатнага чалавека. *Поставылі брыгадіра – ны чорту кочэрга ны Богу свічка – нэ можэ наветь бумагу выпысаты.*

НЫ ШЛО НЫ ІХАЛО. Не да месца. *Тэе вэсілле вэсною ны шло ны іхало.*

НЫ ШЛЫК НЫ КОЎПАК. Пра няўдаліцу. *Трэба вучытыса, бо выростэш ны шлык ны коўпак.*

НЫ ШЭНЬ НЫ ПЭНЬ. Пра непаваротлівага чалавека. *Гледы, як сэстра робыць хутко, а ты ны шэнь ны пэнь.*

НЭ ЎСПОМЫНАТЫ Ў ДОБРЫ ДЭНЬ. Пра дрэннага чалавека. *Цыгануў ліпш нэ ўспомынаты ў добры дэнь, натэрпілоса сэло од іх за тыждэнь.*

ОБЫШОЎ БЫ ХОНЯ І ВУЛЬКУ, І ШЫМОЛОЎКУ. Прайсці вялікую адлегласць. *Я ўчора, як шукаў тэлушку, обышоў бы Хоня і Вульку, і Шымолоўку.*

ОД ГОЛОВЫ ОДЫЙГІ. Звар'яець. *От такой бэды од головы можно одыйті.*

ОД РУК ОДБЫТЫСА. Выйсці з-пад кантролю. *За літо діты од рук одбыліса, зусім слухаты нэ хочуть.*

ПАДАТЫ ОД РОБОТЫ. Моцна стоміцца. *Маруся, як прыдэ з болота додому, то ажны падае од работы.*

ПОЙТІ НА ВЫХТОРОВУ ГОРУ. Памерці. *Выхторова гора – урочышча, дзе ў Забараўцах знаходзяцца могілкі. Мусыць час і мні пойті на Выхторову гору, чую, шчо нэдоўго мні осталосо.*

ПОРОХНО СЫПЛЕЦЦА. Пра старога чалавека. *Якыі тобі танцы, з тэбэ ўжэ порошно сыплецца.*

ПРАНЦЫ З'ІЛІ. Пра смерць чалавека ад цяжкай хваробы. *Чуў, шчо Мышарын помэр, пранцы з'ілі, і дохтур нэ помуг.*

ПУПА НАПНУТЫ. Напружыцца, натужыцца. *Як нэ хочэш пупа напнуты і скосыты жыто, то будэш зваты жонок, каб сэрпамі жалі.*

П'ЯНЫ З КОПЫТ. Моцна п'яны. *Прышоў додому з вэсілля п'яны з копыт.*

РОТА РОЗЗЯВЫТЫ. Моцна здзівіцца. *Сусід аж рота роззявыў, як моі гарбузы побачыў.*

РУКЫ НЭ З ТОГО МІСЦЯ РОСТУЦЬ. Пра няўмелага, няздольнага да працы чалавека. *Ныц сам зробіты нэ можэ, мусыць, рукы нэ з того місця растуць.*

СВІТ НЭ БАЧЫТЫ. Пра нешта дзіўнае. *Володзя ў нас гультай, шчо світ нэ бачыў.*

СВЫННЮ СЦАТЫ. Пра мурзатага чалавека. *Іды помыйся, бо ўмурзаўся, як свынню сцаў.*

СВЫНЫ ТАТКО. Пра мурзатага чалавека. *Прыйшоў раз до нас дядько піч ладыты. Так умурзаўся, бы свыны татко.*

СВЯТЭ ДІЛО. Тое, што абавязкова трэба зрабіць. *Прыхаты од сіна і помытыся – святэ діло.*

СОБАКАМЫ НЭ ДОГНАТЫ. Вельмі хутка бегчы. *Скочыў з плота і побіг, шчо собакамы нэ дожэнэш.*

СОБАЧА МАТЫ. Пра чалавека, які вельмі любіць сабак. *Гледы, прыхала ўжэ собака маты, то й нэ спускае Ласку з рук.*

СОБАЧЭ ВЭСІЛЛЕ. Дрэнны гурт людзей; што звычайна характарызуецца амаральнымі паводзінамі. *Жонка с хаты, а чоловік собачэ вэсілле ў хаты зробіў.*

ТІМЭЧКО ПРОДЗЁЎБАТЫ. Надакучыць. *Ты мні со своїм конём тімэчко продзёўбэш. Ныдэ вун нэ лунэ, прыдэ додому.*

ТО Ё ЛІСЫ, ТО Ё СТРЫСЫ. Немаведама дзе. *Прэдсэдателя зарэ нэ зловыш: вун то ё лісы, то ё стрысы.*

ТЭТЭРА ГЛУХАЯ. Пра глухога чалавека. *Нэ кажы ныц, нэ пныся, нэ почуе вона, бо тэтэра глухая.*

У ГОЧЫ ЛІЗТЫ. Надакучаць, назаляць каму-небудзь. *Чого ў гочы лізэш? Нэ бачыш, нэма мні колі з тобою баяты.*

У ЛЮДЫ ВЫБЫЎСА. Дасягнуць пэўных поспехаў у жыцці. *Іваноў сын у люды выбыўса, зарэ ў Мінску жывэ.*

УТРЫСКАТЫСА, ЭБЫ ЧОРТ У КОЛЯВУ ГРУШУ. Вельмі загахацца. *Ныц добраго нэма ў гэтуі діўцы, а вун, бач, утрыскаўса ў еі, эбы чорт у коляву грушу.*

ХАЙ ТОБІ І КУШ І РЫБА. Пажаданне дабра. *Хай тобі і куш і рыба, чоловічэ, добрэ, шчо подвюз мэнэ.*

ХВАЛІ МЭНЭ, МОЯ ГУБОНЬКА, ТО ДО ЁХА РОЗОРВУ. Пра чалавека, які вельмі любіць выхваляцца. – *Я такэ добрэ плаття собі з Пінска прывэзла! А на мні як хорошэ дывяцца. – Ой, Оля, хвалі мэнэ, моя губонька, то до ёха розорву.*

ХВОСТА ЗАДЫРАТЫ. Моцна ганарыцца. *Нэма чого хвоста задыраты, колі сам ныц люднего зробіты нэ можэш.*

ХУТЧЭЙ РАК НА ГОРЫ СВЫСНЭ. Пра нешта неверагоднае. *Хутчэй рак на горы свыснэ, чым Ялоха жэныцца.*

ХОТЬ БЫ ХНЫ. Пра абьякавасць, няўважлівасць. *Ну й хозяін! У ёго колесо од воза лопнуло, а ёму хоть бы хны.*

ХОТЬ ДО РАНЫ ПРЫКЛАДВАЙ. Пра спакойнага, добрага, пшчотнага чалавека. *Муй малы шкодыть вэльмы, але ж бывае і спокуйным, хоть до раны прыкладвай.*

ЧОРНА СТЭЖКА. Спежка, па якой часта ходзяць людзі. *Чого ўжэ зарэ ў ліс іті, колі там чорна стэжка.*

ЧОРТ ДІТЫ КОЛІШЭ. Моцна шанцуе. *У Мыколы штогод уроджай добры і прыплод ў свынэй, ёму, мусыть, чорт діты колішэ.*

ЧОРТ НЭ ВОЗЬМЭ. Нічога не здарыцца. *Нэ пэрэжывай так муцно, забэрэш тую солому, чорт еі нэ возьмэ.*

ШЧО СТУПІНЬ, ТО Й КУСІНЬ. Вельмі часта есці. *Вун оттого і тоўсты такы, бо шчо ступінь, то й кусінь.*

ШЧЭ Й КУНЬ НЭ ВАЛЯЎСА. Пра непачатую справу. *Люды ўжэ картонлю посадылі, а ў мэнэ ў горады шчэ й кунь нэ вальяўса.*

ШЫБЭНЫЦЫ ШУКАТЫ. Пра чалавека, які часта ўмешваецца ў небяспечныя справы. *Ой, боюса за свого хлопца, бо, дэ нэ ходыть, шыбэныцы шукае.*

ЯК БУЛАВА. Пра гультая. даўней ў калгасе быў надта лянівы конь па мянушцы Булава. *Чого стоіш як Булава? Поможы людям дрова рызаты, бач, якие ўжэ мокрые.*

ЯК ДО НЭБА. Вельмі далёка. *До твого Мінска як до нэба.*

ЯК ДУРНОМУ БЫТЫСА. Вельмі хацець. *Хочэцца танцаваты як дурному бытыса, оно музыкы нэма.*

ЯЗЫК НЭ ПОВЭРНЭЦЦА. Не адважыцца сказаць. *У мэнэ язык нэ повэрнэцца всэ расказаты.*

ЯК МЭРТВОМУ КАДЫЛО ПОМОЖЭ. Пра бездапаможну сітуацыю. *Твоя отравка поможэ як мэртвому кадыло, всё ровно жук картонлі з'іў.*

ЯК НА ДЭДЫ НАІСТЫСА. Добра наесціся. *Наіўса як на дэды і спаты люг.*

ЯК ПЛАКСА ЖЫДУЎСКА РЭЎСТЫ. Моцна плакаць. *Чого рэвэш як плакса жыдуўска?*

ЯК ПОП З КАДЫЛОМ НОСЫТЫСА. Пра апантаннага чалавека. *Як получила тые пісьмо, то і носыцца з ім як поп з кадылом.*

ЯК ЧОРТ ЛАДАНА БОЯТЫСА. Вельмі баяцца каго-небудзь. *Мы нашого старосту ры Польшчы бояліса як чорт ладана: такы поганы буў.*

М.П. Антропаў

ЭТНАЛІНГВІСТЫЧНЫЯ НАЗІРАННІ НАД ЛЕКСІКАЙ НАРОДНАГА КАЛЕНДАРА МАЗЫРСКА-ПРЫПЯЦКАГА ПАЛЕССЯ

Сярод надзвычай вялікай колькасці палескіх хранонімаў (больш за 1100), апісаных і сістэматызаваных у фундаментальным “Палескім народным календары” С.М. Талстой [2, с. 30–274] звяртаюць на сябе ўвагу як бы “напаўхранонімы” кшталту *бацька*, *дзяды*, *бабы*; *градавыя*, *сухія*, *крывыя дні*, замацаванасць якіх да пэўных каляндарных дат мае выразна вібрацыйны характар. Такія хранонімы, матываваныя шэрагам семантычных мадэляў і апазіцый тыпу мужчынскі/жаночы, сухі/мокры, “чысты”/грэшны, небяспечны, “крывы” і да т.п. займаюць істотнае месца таксама ў лексіцы традыцыйнай духоўнай культуры Мазырска-Прыпяцкага Палесся, дзялякталагічнаму даследаванню якога Аляксандр Антонавіч Крывіцкі прысвяціў колькі год сваёй навуковай кадэнцыі.

Своеасаблівай рэалізацыяй адной з адзначаных вышэй апазіцый з’яўляецца семантычная мадэль роднасці, «у рамках якой святы і дні календара аказваюцца ў адносінах адзін да аднаго “сваякамі”: бацькам ці маці, братам, пляменніцай і да т.п.» [2, с. 385–386]. Назапашаны да цяперашняга часу матэрыял дазваляе, на думку С.М. Талстой, з упэненасцю канстатаваць асаблівую частотнасць у сістэме палескіх хранонімаў “вертыкальнай мадэлі роднасці”, г.зн. трактоўцы свят як дзяцей і бацькоў, прычым звычайным атрыбутывам для двухслоўных найменняў з’яўляецца *бацька/батько* – эпітэт, які вызначае дачыненне некаторых свят да бліжэйшага папярэдняга ці наступнага свята або дня. Аднак гэта прадуктыўная семантычная мадэль уласцівая, перш за ўсё, заходнепалескім хранонімам (*Васілёў*, *Грамнічны*, *Пятроў*, *Пакроўны*, *Стрычанскі бацька*); у мазырска-прыпяцкім жа рэгіёне, згодна з архіўнымі запісамі, фіксуецца адзінкавы хранонім такога тыпу, звязаны з вясеннім Міколам – 9/22 мая:

Міколін батько ‘дзень, які папярэднічае Мікалаву дню, г.зн. 8/21 мая’: *Міколін батько – перад Міколаю* (Барбароў Мазыр.)¹.

Семантычнай кандэнсцыяй страчанага словаспалучэння можна тлумачыць найменні гэтага ж дня *Мікольнік* (Кочышча Ельск.) і *Мікульнік* (Дзякавічы Жытк.), прычым другасная дэмінутыўнасць, якую народная свядомасць прыпісвае апошняй назве, адлюстроўваецца ў зваротнай, г.зн. “сынавай”

¹ Фактычны матэрыял, які прадстаўлены (з нязначнай карэкцыяй) ў артыкуле, выбраны са згаданай працы С.М. Талстой.

семантицы храноніма: *Малэньке свято вперод: Ушоснік – Ушэсьце, Мікульнік – Мікола. У кожнаго Міколы свой Мікульнік, свой сін.*

Кантамінацыяй наймення пярэдняга Міколы і дня Іаана Багаслова, які таксама прыпадае на 8/21 мая (асабліва адзначанага ў народным сельскагаспадарчым календары як спрыяльнага для пасадкі агуркоў), з’яўляюцца фактычна дэсемантызаваныя хранонімы-словаспалучэнні *Іван Міко́льный* (Дубровіца Хойн.), *Міко́льний Іван* (Камаровічы Петрык.), *Міко́льскі́й Іван* (Кіраў Нараўл., Дубровіца Хойн.), *Міку́лін Іван* (Тонеж Лельч.), *Іван Міку́льны(й)* (Жахавічы Мазыр., Кочышча Ельск.), *Міку́лын Іван* (Замошша, Стадолічы Лельч.).

Іншая – гарызантальная – сямейна-родавая семантычная мадэль рэалізуецца ў хранонімах, якія маніфестуюць апазіцыю мужчынскі/жаночы, менавіта *дзяды/бабы* пры значнай разнастайнасці і семантычнай нагружанасці найменняў, што тычацца першага элемента, і адназначнасці другога, чыя варыятыўнасць мае фанетычны характар, напрыклад:

бабы [1], мн. ‘дзень, наступны за кожным з гадавых памінальных дзён, якія называюцца *дзяды*’: *Багато на году е дзедо́в, не одные – троє ці чэцьверо. То ўвечэ́рі по́снэе готую́ць куша́нь – з грі́бцамі, з ры́бою, і кашу́, і гру́шкы, і пеку́ць палю́шкы – то́лькі із олея́мі ілі з ма́ком, а назау́трэй у́жэ это называю́цца ба́бу. То ў́жэ ж дзеды́ ты́е самы́е, ну ў́жэ называю́ць ба́бу, ў́жэ готую́ць скоромну́ еду, ў́жэ я́ічніцу, сало́, молочнэ́ ў́жэ. А ў́вечэ́ры обя́зательно́ по́сну. Дзеды́ не ў́ абя́ўкі дзень, а ў́ п’яні́цу; а ў́жэ назау́трэй, у́ субо́ту – это ў́жэ шы́таю́ць ба́бу* (Стадолічы Лельч.); *На пер́вуй дзень дзеды́ ў́ веча́рі, а на дру́гі дзень, кажучь, это ў́жэ Ба́бу. На сьнеда́нне, кажучь, што это ў́жэ не дзяды́ прі́дуць, а ба́бу* (Жахавічы Мазыр.).

Карэлятыўнасць хранонімаў *дзяды/бабы* па прыкмеце полу абумоўлівае такую ж дыферэнцыяцыю памерлых продкаў замест звычайнай, г.зн. уласна пазаполавай, але пераважна звязанай з *дзяды* (параўн., аднак, аморфнае ў дачыненні да полу мясцовае *родітелі* ў гэтым жа семантычным кантэксте), і значна шырэй распаўсюджанай недыфірынцыраванай мадэлі, што ўскосна сведчыць аб другаснасці (у адносінах да *дзяды*) і дыялектнасці найменняў, якія працягваюць *бабы*. Таксама звяртаюць на сябе ўвагу «семантычныя адпаведнасці “мужчынскага” карэлята станоўчаму вектару хрысціянскіх каштоўнасцяў, а “жаночага” – адмоўнаму» [2, с. 386], што праяўляецца, у прыватнасці, у станоўчай/адмоўнай ацэнцы дзён тыдня (пятніца/субота) і звязаным з ёй кулінарным кодам памінальнай стравы. У сувязі з гэтым *дзяды* святкуюцца ў пятніцу, г.зн. у посны, станоўчы ў палескай этнакультуры дзень, а *бабы* – ў скоромную суботу.

Значна больш істотная семантычная варыятыўнасць (яе класіфікацыю прапанавала С.М. Талстая [2, с. 76–80]), спалучаная з дэрывацыйнай разнастайнасцю (уласна з варыятыўнасцю відавога эпітэта пры родавым найменні), адзначаецца ў намінацыях, якія працягваюць *дзяды*.

1) ‘Памерлыя продкі’: *Як обі́дзіш дзедо́в, як не наварі́ш чого́ трэ́ба, то збро́ць о́ні врэ́д* (Дзякавічы Жытк.).

2) 'Каляндарна замацаваныя памінальныя дні, прысвечаныя продкам наогул (у адрозненне ад каляндарных памінак з адлікам ад дня смерці, г.зн. *траціны, дзевяціны, саракавіны, год і г.д.*): *Деды* за *умірушчых, што даўно пауміралі* (Камаровічы Петрык.).

Часцей за усё *дзяды* спраўляліся два дні: альбо ў пятніцу і суботу, альбо ў чацвер і пятніцу; радзей – тры дні (чацвер, пятніца, субота) ці толькі адзін: у пятніцу або суботу. Як адзначалася вышэй, у Мазырска-Прыпяцкім Палессі памінкі ў пятніцу пасныя і маюць назву *дзяды*, скаромныя суботнія называюцца *бабы*. Адзначана, аднак, і інверсійная мадэль, у прыватнасці, у Дзякавічах Жытк., дзе памінкі спраўляюцца тры дні, і кожны з іх прысвечаны адпаведна дзядзям, мужчынам і жанчынам: *Дзеды троецкіе, восенніе і на Веліконе. Ў чотверх децкіе – скаромныя, ў пятніцу – мушчінскіе пасныя і ў суботу бабскіе – богатыя*.

Толькі *дзяды* перад Радаўніцай, якія спраўляюцца далёка не паўсюдна, адзначаюцца ў нядзелю пасля Вялікадня ці ў панядзелак Фамінога тыдня (іншы раз нават у суботу тыдня велікоднага): *Дзеды обязацельно ў пятніцу, не ў абуюкі дзень, а ў пятніцу, любыя дзеды ў пятніцу, а ужэ назаўтрэй, у суботу это ужэ шчытають бабу, то ужэ готують скоромну еду. Это тулькі одныя дзеды скоромныя – перед Радоўніцой* (Стадолічы Лельч.).

Дзяды часцей за ўсё адзначаюцца:

а) напрыканцы памінальнага (*дзедавага*) тыдня мясаеду перад Вялікім постам, г.зн. у пятніцу-суботу перад сырапусным (масляным) тыднем: "*Дзяды на маслянай ці перад Вялікім постам ці перад Помінаўной недзелей у мясаед*" (петрык.: [4, с. 211]); *Зімніе деды* (Дзякавічы Жытк.), *Мясаедныя дзяды* (Жахавічы, Скрыгалава Мазыр.), *перед Постом* (Навінкі Калінк., Стадолічы Лельч.);

б) пасля Вялікадня перад Радаўніцай (Праводзінамі), звычайна ў панядзелак Фамінога тыдня альбо напярэдадні, у нядзелю ці нават у суботу – у залежнасці ад дня, калі адзначаецца Радаўніца (Праводзіны): *Радасныя дзеды* (Жахавічы Мазыр.), *Радоніцкіе, Радонішныя деды* (Залатуха Калінк.), *Радонічныя* (Дзякавічы Жытк.), *Радоўнічныя дзеды* (петрык.: [4, с. 211]), *Радоўшныя деды* (Дзякавічы Жытк.), *Радунічны дяды* (Чалюшчавічы Петрык., Балажэвічы Мазыр.), *Радужныя деды* (Вялікі Бор Хойн.), *Радучныя деды* (Дзякавічы Жытк.), *Радунныя деды* (Касцюковічы Мазыр.), *перэд Радоўніцой* (Стадолічы Лельч.), *Велікодныя дзеды* (Жахавічы Мазыр.), *на Веліконе* (Дзякавічы Жытк.);

в) у суботу, пятніцу ці ў чацвер-пятніцу-суботу перад Сёмухай (Тройцай): *Сёмушныя деды* (Дубровіца Хойн.), *Срэдні дяды* (Навінкі Калінк.), *Траецкія деды* (Дзякавічы Жытк.), *Троёчныя деды* (Замошша Лельч., Касцюковічы Мазыр., петрык.: [4, с. 211]), *Троёчныя, Троёшныя, Тройцэвыя деды* (Залатуха Калінк.), *Тройчаны деды* (Чалюшчавічы Петрык., Лутаўё Жытк.), *Тройчатые дзеды* (Жахавічы Мазыр.), *Труйчаные дзеды* (Дзякавічы Жытк.), *перед Тройцой, пырыд Тройцою* (Стадолічы Лельч.);

г) ў пятніцу-суботу перад Міхайлам (8/21.XI): *на Міхайлавай недзі деды* (Дзякавічы Жытк.), *перед Міхайлам* (Дубровіца Хойн., Жахавічы Мазыр., петрык.: [4, с. 211]), *Міхайловскіе деды* (Замошша Лельч., Дубровіца Хойн.,

петрык.: [4, с. 211]), *Міхальскія Деды* (Галубіца Петрык.), *Осенніе деды* (Дзякавічы Жытк., Жахавічы Мазыр., Петрык.: [4, с. 211]).

Акрамя таго, у Дзякавічах Жытк. *дзяды* адзначаюць у суботу напярэдадні Каляд ці Новага года. Зафіксаваны адзіны выпадак, калі ў сяле, менавіта ў Залатухе Калінк., адзначаюцца свае, адрозныя ад іншых – *Сівакоўскія деды*. Назва звязана з прозвішчам, распаўсюджаным сярод жыхароў сяла, таму памінкі спраўляюць усе, хто мае гэта прозвішча; такім чынам, адбываецца нешта накушталт родавых памінак: *Осенью Сівакоўскія деды: каго Сіваковы хвамілі, те празнують*. Там жа зафіксаваныя таксама адзінкавыя *Стрэчэнскія деды* – 13 лютага, г.зн. за два дні да Стрэчання (Грамніц), якое адзначаецца 2/15.ІІ.

З пералічаных чатырох дат, на якія ў Мазырска-Прыпяцкім Палессі часцей за ўсё прыходзяцца *дзяды*, у кожнай лакальнай традыцыі (адзін ці некалькі суседніх населеных пунктаў) яны могуць адзначацца тры-чатыры разы на год, параўн., напр., запіс, зроблены ў свой час Казімірам Машыньскім: “У Мазырскім павеце ў вёсках Галубіцы, Дарашэвічах, Брынёве і Дзякавічах спраўляюць дзяды чатыры разы на год, менавіта – адзін раз восенню (перад св. Міхаілам, г.зн. перад 8.ХІ ст. ст.) і тры разы вясной (перад Вялікім постам, пасля Вялікадня і перад Сёмухай)” [4, с. 211]. Двое *дзядоў* святкуецца ў Барбарове Мазыр.: *Дзядоў двое. Деды перад масленаю, на дэдавоў недела ў пятніцу. Чісла яны не глядзяць. Всёрадна, а патам дэдаваў, а тады маслена. А ў суботу бабў: някуць бліны і на вокны ложатъ – дядам ужэ, што дяды прыдуць. А другіе деды перад Тройцаю і тожа тыждэнь да Тройцы за два дні: ў пятніцу ў вечарі дяды, а ў суботу ужэ... Перад Тройцай ужэ нема бабў. Бабў адін раз толькі*.

Самымі вядомымі ў Палессі, на думку С.М. Талстой [2, с. 80], наогул трэба лічыць *дзяды* а) перад сырапусным (масляным) тыднем, б) перад Сёмухай і в) асення, звычайна *Міхайлаўскія дзяды*. Варыятыўная разгалінаванасць, а таксама асабліва значнасць восеньскія *дзядоў* з’яўляецца характэрнай рысай усходняга Палесся, у тым ліку, зразумела, мазырска-прыпяцкага этнакультурнага рэгіёна, а таксама Чарнігаўшчыны. Насуперак гэтаму, ў заходняй частцы Палесся восеньскія *дзяды* ладзяцца толькі адзін раз. Нярэдка адні з шанаваных у вёсцы *дзядоў* лічацца галоўнымі, гэта часцей за ўсё – пярэдадні Сёмухі і Радаўніцы, параўн.: *ДзедыПў багата, блудяшчыне дзедыП. Самыя справядлівые дзедыП на Радоўніцу* (Жахавічы Мазыр.).

3) ‘Памінальная вячэра’: *Вот не наварыш дедоў, аны [дзяды] і сыняца, дачіПха [дачка] раз не наваріла дедоў* (Дзякавічы Жытк.).

Разам з шырока распаўсюджанымі дзеясловамі тыпу *правіць, робіць, ставіць, строіць* у значэнні ‘ладзіць (памінальную вячэру)’ у словаспалучэннях з апорным субстантывам *дзяды* толькі ў Дзякавічах Жытк. і Жахавічах Мазыр. зафіксаваны яго дзеяслоўны карэлят *дэдаваць* ‘ладзіць памінальнай вячэры ці абед у дні каляндарных памінак, якія называюцца *дзяды*’: *Дзедуём мы. Мёсечно на вуліцэ було. А к нам баба прішла с беллём, штоп покачаць. І кажэ, вы будзеце вечераць, а я буду качаць. А я говору: колі дзеды не обідзяца, то і мы не обідзімса. А на дворе мёсечно, хоць іголкі собірай. Покачала она тое беллэ, собраласа, пошла. Её мужык пріходзіць і кажэ: што наробілі моей жўнке? А мы кажэм: што такое? Кажэ, прішла, всё ліцо побітое. А она об ушак побіласа, і*

відно ж було, що єе направило на тэй ушак (Дзякавічы); С таей поўсьці, што пад краснілма [кроснамі], на тую нітку вўткаць. Да на дзеды, як дзядуюць, да пачані на шыю да сядзь на шыпйць [печі] да дзеды будуць іці да будзеш бачыць. Толькі ні с кем ні гаварі (Жахавічы).

“Метэаралагічная” семантика адлюстравана ў выключна значных для народнай хрананіміі найменнях, звязаных з засцярогамі ад летняга градабою і засухі, так званых градавых і сухіх днях.

Згодна з традыцыйнымі ўяўленнямі градабой мог спрычыніцца ад парушэння шматлікіх забарон, сярод якіх найбольш істотнай з’яўляецца забарона на працу, асабліва ў полі, у вызначаныя *градавыя дні*, звычайна ў *Градавую сераду*, якая, як правіла, папярэднічала Сёмусе ці першую пасля яе, але таксама ў першую пасля Вялікадня [1, с. 356]. У Мазырска-Прыпяцкім Палессі вядомыя ўсе гэтыя значэнні, а таксама значна больш пашыранае, якое, па сутнасці, іх аб’ядноўвае/паглынае:

1) ‘серада перад Сёмухай’: *І ёсека пёрэд Тройцёу Градова, кажуць, середа. Ужэ ж, кажуць, треба ахраняца, штоб град не пабіў. Не рабіць. На землі не тре рабіць. Землі не тре варушыць* (Стадолічы Лельч.); *“Градова серэда. Серада перад Тройцай. Цепер не трэ полоць, цепер градова серэда”* (Сямурадцы Жытк. [3, с. 226]);

2) ‘серада пасля Сёмухі’: *Градова серада на Тройцу, ў сэраду. Эта ж яе треба сільна сьвяткаваць, каб град не йшоў. Як яе не сьвяткуеш, дак град рабіцьме ў сялі вреда, збіае дабро. У полі не работалі, коб град не збівал* (Жахавічы Мазыр.); *После Тройцы Градова серэда. В огороде нізья нічога делать, щоб град не побіў* (Кочышча Ельск.); *Это после Тройцы три дне, это неделя, понедельник, ўторок, потом Градова серада і Сухі чэтвэр. Градова серада – сяткують, а то град побье огород. Сухі чэтвэр сяткують, щоб не було сушы* (Сімонічы Лельч.);

3) ‘серада на велікодным тыдні’ (Дзякавічы Жытк., Вялікі Бор Хойн.);

4) ‘кожная серада ў перыяд паміж Вялікаднем і Ўшэсцем’: *Ат самае Паскі і да самага Ушэсьця кожда серада – спецыяльна ад града: нічога не делают* [не кранаюць ні зямлю, ні ваду]. *Градавая серада* [кожная з гэтых сярэд] – *сьято варавітэе. Землі трогать не нада* (Камаровічы Петрык.). Апошняе значэнне, нідзе пакуль больш не зафіксаванае, паказвае на зусім асобы – надзвычай высокі – статус *Градавой серады* ў лакальнай традыцыі асобнага сяла.

Безумоўна, з’яўляюцца вытворнымі ад асноўнага і хрананімы, якія яму спадарожнічаюць, з адпаведнай семантыкай, пашыранай за кошт другога кораня - бой- у атрыбутыве:

Градобойная середа ‘тое ж, што градавая серада (у розных значэннях)’: *Есьць Градова середа, ена послі Велікодня, не доходя Тройцы, Градобойна середа ешчэ называецца. Хто робіць на гэтэ сьвето, то его половину посевоў вубье, а тому, хто не робіў, – нічога* (Кіраў Нараўл.); *Середа Градобойна, не тре робіть* (Галубіца Петрык.);

Градобой ‘верагодна, серада пасля Сёмухі, калі засцярагаліся працаваць у полі, каб не было граду’: *Градобой на Тройцу, на Граной* [Гранылм тыдні] (Залатуха Калінк.).

Апошняя намінацыя з'яўляецца, безумоўна, вынікам семантычнай кандэнсацыі папярэдняга словаспалучэння, але адначасова ўяўляе з сябе амонім да вядомага ў гаворках *градаббій* 'град' са схаванай (часавай) семай.

У Малых Аўцюках Калінк. зафіксавана *Гра(о)зовая середа* з далейшым развіццём семантыкі: *Середа грозováя междóу Ўшэстя і Тройцы. Середа гразавáя – каб не былі бóры, града, каб не наўрэділо. Трэба гулять, каб не рабілі.*

Добра вядомыя ў Палессі ў цэлым хранонімы з атрыбутывам *сухі*: *сухая середа, сухая неделя, сухій тыждэнь, сухій дзень, сухій четвэрг, сухій Іван* і пад. (больш падрабязна гл.: [2, с. 242 – 245]) – дні, у якія засцерагаліся працаваць (у агародзе, полі, гарадзіць агароджы, здольныя “загарадзіць” дождж і да т.п.), каб пазбегнуць засухі (таксама і іншых пагодных катаклізмаў, у прыватнасці, навальніц, граду, буры і пад. накіштальт высыхання пасеянага), у мазырска-прыпяцкім этнакультурным рэгіёне распаўсюджаны менш шырока і маніфестуюцца фактычна толькі *сухім чацвяргом* з шэрагам значэнняў альбо ў сувязі з ім, параўн.:

Сухі́ чацвэ́р:

1) 'чацвэр на сёмушным (траецкім) тыдні': *Сразу после Тройцы – Сухі чэ́твэ́р. Соблюдаем, што́б не засушы́ло, а Градо́вая се́реда – это от града. На полі не работалі. І те́перь соблюдаю́т лю́де* (Галубіца Петрык.); *Улетку наші людзі празнуюць Сухі ча́цвэ́р. У е́ты дзень не трэ́ба нічо́га дзелаць. А я́ була со-грэшы́ла раз. Недапо́ланы у мяне картоплі́ булі́!́, дык тра́вы ба́гато бу́ло, ну, я і по́шла по́лоть у Сухі ча́цвэ́р. Спо́лола, а яны ў́се по́высы́халі́* (Вербавічы Нараўл.); *Сухі чэ́цвэ́р у тэ́ врэ́мне, то́гда, як і Тройца́, по́тому что́ по́люць. Да ка́жучь, і́менно не трэ́ба ў́ Сухі́ чэ́цвэ́р по́лоть – по́сохне* (Стадолічы Лельч.); *Сухі ча́цвэ́р – пасля́ Тройцы́. Хто́ знае́ да́к не по́ле. Як ка́паеш картоплі́ [у гэты дзень], да́к я́на [бульба́] та́кая і а́стане́цца [бо́лей не выра́сцэ]; Та́го, што́ цвэ́те́, наве́к не та́рка́лі у тэ́й дзень* (Жахавічы Мазыр.); *Сухі чэ́твэ́р по́сле Тру́йцы, в о́городе ні́зя нічо́го де́лаць, шо́б не по́сохло* (Кочышча Ельск.);

2) 'чацвэр перад Сёмухай': *Сухі́ чэ́твэ́р – пэ́рэд Тройца́й. Не се́ялі: не се́й, бо́ се́годня Сухі́ чэ́твэ́р; не па́шы, бо́ се́годня Сухі́ чэ́твэ́р – за́су́ха бу́де* (Барбароў Мазыр.);

3) 'чацвэр велікоднага тыдня': *На Пастку́ Сухі́ чя́твэ́р* (Дзякавічы Жытк.);

Сухая се́реда 'серада пасля Сёмухі, пярэдадзень *сухога ча́цвэ́рга*': *Се́реда́ по́сле Тройцы́ – су́хой де́нь. Ка́жучь та́к: Суха́я се́реда́* (Залатуха Калінк.).

Хаця хранонім *сухі дзень* у рэгіёне асобна не зафіксаваны, у Брагінскім р-не (сёлы Піркі і Верхнія Жары) адзначаны безумоўна звязаныя з ім сцягнутыя формы:

Сухі́ндэнь 'аўторак сёмушнага (русальнага) ці наступнага за сёмушным тыдня': *Водя́т русалку́ це́лый ты́ждэнь, а по́том, во́ вто́рок – Сухі́ндэнь, ка́жучь* (Піркі);

Сухі́нды, мн. 'тое самае': *Сухі́нды – на́ і́х грэ́чкі не се́ялі* (Верхнія Жары);

Сухі́нды́й 'тое самае': *Сухі́нды́й на́ тро́ёцком ты́жні, та́к не і́шлі ні́ ў ле́н, [не] по́лолі, ні́ ў о́город, нічо́го не ра́білі. На́ тро́ёцком ты́жні́ Сухі́нды́й. Як у́жэ про́водять русалок, у́жэ Сухі́нды́й* (Піркі).

Яскравым адметным прызнакам гэтых найменняў з’яўляецца, бясспрэчна, дэсемантызацыя, таму што сема ‘сухі’ у іх непасрэдна не прысутнічае, яна рэдукаваная, адсунутая на перыферыю семантычнай сферы номена і, такім чынам, выяўляецца толькі апасродкавана: грэчкі не сеялі, не палолі, у полі і агародзе нічога не рабілі → Ø [таму што пасохне].

Другая асаблівасць гэтых найменняў звязана з наяўным павелічэннем у іх семантычнай структуры ступені “хрананімізацыі”: *Сухі дзень* → *СухіПндень* → *СухіПнды* → *СухіПндый*, – прычым апошняя лексема, практычна поўнаасцю страціўшая анамасіялагічныя сувязі са словаспалучэннем, ад якога ўтварылася, набыла несумненныя фармальныя прызнакі тыповага храноніма – адантрапанімічнага апелятыва на -і/ій (-ы/ый)/-эй тыпу *Антоні(й)*, *Рыгоры(й)*, *Кўпрый* (-эПй) і пад.

Найменей прадстаўленымі ў сістэме хранонімаў Мазырска-Прыпяцкага Палесся з’яўляюцца назвы з атрыбутывам крывы (*крывыПй*), больш таго, іх семантычнае напаўненне падаецца, на першы погляд, незразумелым, параўн.:

Крывы чацвер:

1) ‘чацвер на масляным тыдні’: *То на Маслену четвѣр крывыПй буў* (Тонеж Лельч.);

2) ‘чацвер на велікодным тыдні’: *Кривуй чѣтвьѣр* (Камаровічы Петрык.).

Безумоўна, рэканструкцыя гэтых значэнняў цалкам магчымая: першага, калі ўзяць пад ўвагу вядомыя забароны на шывто і прадзіва, звязаныя са святкаваннем Уласа (*Уласце*), які прыходзіцца на гэты дзень, а другога ў сувязі з “вялікаднем мёртвых” (*Наўскі вялікодзень*), г.зн. памінальным днём у чацвер на Светлым тыдні. Такім чынам, *крывы* ў абодвух выпадках мае вядомую семантыку – ‘небяспечны’ (параўн. шырока распаўсюджаныя *крывыя вечары* падчас Каляд).

Коротка абагульняючы выкладзены матэрыял, варта яшчэ раз падкрэсліць асаблівую каштоўнасць этналінгвістычнай метадыкі, якая аперыруе разнастайнымі этнакультурнымі данымі, для семантычнай рэканструкцыі базавых для традыцыйнай народнай культуры груп лексікі; узорныя прыклады такой рэканструкцыі пададзены ў шматлікіх артыкулах паважанага Юбіяра Аляксандра Антонавіча Крывіцкага.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Антропаў М.П. Град // Беларускі фальклор: Энцыклапедыя. Т. 1. Мн.: Беларуская Энцыклапедыя, 2005. – С. 356–357.
2. Толстая С.М. Полесский народный календарь. – М.: Индрик, 2005. – 600 с.
3. Тураўскі слоўнік. Том 1. – Мінск: Навука і тэхніка, 1982. – 255 с.
4. Moszyński K. Polesie Wschodnie. Materiały etnograficzne z wschodniej części pow. Mozyrskiego oraz pow. Rzecyckiego. – Warszawa, 1928. – VI, 328 S.

МАТЫВАЦЫЙНАЯ ВАРЫЯНТНАСЦЬ У ГАВОРКАХ ВЕРХНЯГА НАД'ЯСЕЛЬДЗЯ

Тэрыторыя Верхняга Над'ясельдзя (Пружанскі раён Брэсцкай вобласці і яго сумежжа) уяўляе сабой адзін са сваясаблівых рэгіёнаў Беларусі ў плане міждыялектных кантактаў і дыялектных узаемаўплываў, дзе пашырана сукупнасць моўных з'яў фанетычнага, марфалагічнага і лексічнага характару, якія характарызуюцца пэўнай спецыфікай [1, 6-10].

Па выніках праведзеных даследаванняў на тэрыторыі Верхняга Над'ясельдзя выдзелены наступныя групы гаворак: гродзенска-баранавіцкія – на поўначы, паўночнабрэсцкія акаючыя – на захадзе, паўночнабрэсцкія окаючыя – у цэнтры, верхнясельдскія – у цэнтры, на ўсходзе і паўднёвым усходзе, малецкія – на паўднёвым усходзе, паўночназагародскія – на паўднёвым захадзе, сярэднезагародскія – на поўдні даследуемага рэгіёна (карта) [2-5].

Лінгвагеаграфічнае даследаванне лексікі гаворак Верхняга Над'ясельдзя паказала, што ў складзе намінацый побач з фанетычнай (*сачэўка* – *сачёўка* – *сачэўка* – *сачыўка* – *сачіўка* ‘сачавіца’; *пэлена* – *пэлена* – *пылена* – *пэлена* – *пэляна* ‘падол’ і інш.), марфалагічнай (*ажына* – *ажыны* ‘ажыны’; *матыль* – *матылка* ‘матылёк’; *гачок* – *гачка* ‘матыка’ і інш.), словаўтваральнай (*цыбуля* – *цыбулённе* ‘лісце

цыбулі'; *павець* – *падпавець* 'невялікая павець'; *хмарка* – *пэрэхмарок* 'невялікая хмара' і інш.) і акцэнтнай (*мурашкі* – *мурашкі* 'мурашкі'; *скопэц* – *скотэц* 'капец бульбы'; *муля* – *мўля* 'бруд на дарозе' і інш.) варыянтнасцямі шырока прадстаўлена матывацыйная варыянтнасць [3-4].

У гаворках Верхняга Над'ясельдзя вылучаюцца наступныя групы намінацый, матываваныя рознымі прыкметамі:

1) матывацыйная прыкмета па афарбоўцы: *чорныя ягады* /*чорныя ягоды*/ 'чарніцы', *красногловік* /*краснагаловік, красногловэц, краснюк*/ 'падасінавік', *чорная каўбаса* 'крывая каўбаса';

2) матывацыйная прыкмета па вонкавым падабенстве прадмета (акрамя афарбоўкі) да іншых рэалій складае аснову метафарычна ўтвораных назваў у выніку іх пераасэнсавання па вонкавым выглядзе: *пёр'е* /*пёр'е*/ 'лісце цыбулі', *калода* 'божая кароўка', *шоўк* 'мўлінэ', *орыгва* 'студзень(халадзец)';

3) матывацыйная прыкмета на аснове асабліваасцей знешніх характарыстык рэаліі: *зэроснік, зэросэль, гушчэр* 'балоцісты лес', *тычковы боб* 'боб', *пухлай, пухляк, апухлік* 'падбярэзавік', *сіняк* /*сіняк*/ 'махавік', *галавач, галавасцік* /*головастык*/ 'апалонік', *кішка* 'крывая каўбаса', *велькая хата* /*вэліка хата*/ 'святліца', *жэлезнік* /*жалязняк*/ 'рыдлёўка';

4) матывацыйная прыкмета на аснове функцыянальных характарыстык рэаліі: *наліванка* /*налівачка, налівайка*/ 'крывая каўбаса', *шчыпёр* /*шчыпёр, шчып'ёр*/ 'лісце цыбулі', *таўканіца* /*тоўканіца, тоўканіца, товканыца, товканыця*/ 'таўчоная бульба (пюрэ)', *чарпак* /*чэрпак, чэ'рпак*/ 'апалонік', *сывэнька* /*сывэнька, севэнька, севэнька, сывэнька*/ 'прыстасаванне для сяўбы', *носілка* /*носылка*/ 'капа сена';

5) матывацыйная прыкмета па месцы распаўсюджвання: *падбярэзавік* /*бэрэзняк, бырызняк, бэрэзовік, подбэрэзовік, подборэзовык, пудбэрэзовык, падбярэзнік, подбэрэзнык, подбэрэзняк, пудбэрэзнык*/ 'падбярэзавік', *подосы'ннык* 'падасінавік', *моховік, багно́вік, багнюк* 'махавік';

6) матывацыйная прыкмета паводле складу рэаліі: *круп'эня, крыв'янка* 'крывая каўбаса', *крупнік* /*крупнік*/, *крупнык* 'крупнік';

7) ацэначная матывацыя: *слепак* /*сліпак, слепат* /*слепот*, *сліпот*/ 'дзьмухавец', *праўдзівікі* /*праўдзівыя, праўдзівые, праўдывые, правдывые, справдзілыы, справдэдыы* 'баравікі', *свйскі біб* 'боб'.

Такім чынам, на даследуемай тэрыторыі сустракаюцца намінацыі, якія ў розных гаворках матывуюцца неаднолькава. Так, найменне 'крывая каўбаса' матывуецца **на аснове асабліваасцей знешніх характарыстык** у цэнтры і на паўднёвым усходзе: *кішка*. Матывацыйная прыкмета паводле **складу рэаліі** характэрна для гаворак паўднёвага захаду: *круп'эня* (у склад стравы ўваходзіць крупа); на поўначы (усходняя яе частка) назва мае такую ж матывацыйную

прыкмету, але з іншым планам выражэння: *крывянка* (у склад стравы ўваходзіць кроў). Матывацыйная прыкмета *на аснове функцыянальных характарыстык* адзначана на поўначы і, спарадычна, у цэнтры: *наліванка /налівачка, налівайка/*. Як адзінкавая, зафіксавана назва *паводле афарбоўкі* рэаліі: *чорная каўбаса*.

Найменне ‘боб’ мае матывацыйную прыкмету паводле *знешніх характарыстык* толькі ва ўсходняй частцы поўначы: *тычковы боб* (паводле палкі (тычкі), якая ўтыкаецца ў зямлю для таго, каб па ёй віўся боб). У некаторых населеных пунктах паўднёвага захаду характэрна *ацэначная* матывацыя: *свійскі біб* (ужываецца для харчавання людзьмі).

Назва ‘лісце цыбулі’ матывуецца па-рознаму на поўначы і заходзе, з аднаго боку, і на паўднёвым усходзе, з другога боку. Матывацыйная прыкмета *на функцыянальнасці* характэрна для гаворак поўначы і захаду: *шчыпёр /шчыпёр, шчып’ёр/*; матывацыйная прыкмета *на вонкавым падабенстве да іншых рэалій* – для гаворак паўднёвага ўсходу: *пёр’е, пір’е*.

Для наймення ‘падбярэзавік’ матывацыйная прыкмета *паводле знешніх характарыстык* уласціва гаворкам поўначы (заходняя яе частка): *апўхлік*, а таксама некаторым гаворкам паўднёвага захаду: *пухлай, пухляк*. Для астатніх гаворак (за выключэннем гаворак захаду) характэрна матывацыйная прыкмета *на месцы распаўсюджання*: *падбярэзавік, бэрэзняк, бырызнік, бэрэзовік, падбэрэзовік, падбэрэзовы’к, пудбэрэзовы’к, падбярэзнік, падбэрэзны’к, падбэрэзняк, пудбэрэзны’к*.

Для наймення ‘махавік’ матывацыйная прыкмета *паводле знешніх характарыстык* уласціва гаворкам поўначы: *сіняк*. У астатніх гаворках назва матывавана прыкметай *на месцы распаўсюджання*: *іміа́р /іміар, міа́рык, мыша́р, гоміа́рык/* (паўднёвы ўсход); *моховік* (усход); *багно́вік* (захад і цэнтр); *багно́к* (паўднёвы захад).

Для назвы ‘апалонік’ характэрна матывацыйная прыкмета *паводле знешніх характарыстык* для некаторых гаворак поўначы: *галавач, галавачык*, а таксама паўднёвага захаду: *головасты’к*.

Для назвы ‘студзень (халадзец)’ для гаворак поўначы (усходняя яе частка) характэрна матывацыйная прыкмета *на вонкавым падабенстве* (акрамя афарбоўкі) *да іншай рэаліі*: *дрыгва*.

Для наймення ‘капа сена’ характэрна матывацыйная прыкмета *на функцыянальнасці* на паўднёвым усходзе: *носілка /носы’лка/*.

Для назвы ‘баравікі’ характэрна *ацэначная* матывацыя спарадычна на ўсёй тэрыторыі рэгіёна: *праўдзі́вікі /праўдзі́выя, праўдзі́вые, праўды́вые, правды́вые/, справе́длівые, справе́дные*.

Для наймення ‘апалонік’ матывацыйная прыкмета *на функцыянальнасці* характэрна спарадычна гаворкам па ўсёй даследуемай тэрыторыі: *чэ́рпак /ча́рпак, чэ’рпа́к/*.

Такім чынам, матывацыйная прыкмета *на асаблівасцях знешніх характарыстык* уласціва ў найбольшай ступені гаворкам поўначы: *галав́а́ч, галав́а́сцік* ‘апалонік’, *сіня́к* ‘махавік’, *апў́хлік* ‘падбярозавік’, *тычкóвы боб* ‘боб’. На аснове асаблівасцей знешніх характарыстык матывуюцца часам найменні на паўднёвым захадзе, паўднёвым усходзе і ў цэнтры: *пухла́й, пухля́к* ‘падбярозавік’, *кішка* ‘крывяная каўбаса’.

Матывацыйная прыкмета *на афарбоўцы* характэрна ў аднолькавай ступені ўсім гаворкам даследуемага рэгіёна: *чо́рныя ягады* /*чо́рныя я́годы*/ ‘чарніцы’, *красно́го́лвік* /*красна́го́лвік*/, *красно́го́лві́ц*, *красно́го́лві́ц*, *красню́к*/ ‘падасінавік’, *чо́рная каўбаса́* ‘крывяная каўбаса’.

Матывацыйная прыкмета *на вонкавым падабенстве прадмета* (акрамя афарбоўкі) *да іншых рэалій* зафіксавана ў гаворках паўднёвага ўсходу, паўднёвага захаду, поўначы: *пе́р’е* /*пі́р’е*/ ‘лісце цыбулі’, *кало́да* ‘божая кароўка’, *шоўк* ‘мулінэ’, *дры́гва́* ‘студзень(халадзец)’.

Матывацыйная прыкмета *на аснове функцыянальных характарыстык* рэаліі характэрна ўсім даследуемым гаворкам: *налі́ванка* /*налі́вачка, налі́вайка*/ ‘крывяная каўбаса’, *шчыпе́р* /*шчыпéр, шчып’ёр*/ ‘лісце цыбулі’, *таў́кани́ца* /*тоў́кани́ца, товканы́ца, товканы́ця*/ ‘таўчоная бульба (порэ)’, *чэ́рпак* /*чарпак, чэ́рпак*/ ‘апалонік’, *сявё́нка* /*ісявё́нка, севё́нка, севэ́нка, сэвэ́нка, сывэ́нка*/ ‘прыстасаванне для сяўбы’, *носі́лка* /*носы́лка*/ ‘капа сена’. Аднак у большай ступені дадзеная прыкмета ўласціва гаворкам цэнтры і паўднёвага ўсходу.

Ацэначная матывацыя характэрна спарадычна ўсім гаворкам рэгіёна: *слепа́к* /*ісліпа́к*/, *слепата́* /*іслепота́, сліпота́*/ ‘дзьмухавец’, *праўдзі́вікі* /*праўдзі́выя, праўдзі́вые, праўды́вые, правды́вые*/, *справедлі́вые, справедны́е* ‘баравікі’, *сві́ўскі бі́б* ‘боб’.

На тэрыторыі Верхняга Над’ясельдзя сустракаюцца таксама намінацыі, аднолькава матываваныя. Так, найменне ‘падасінавік’ ва ўсіх даследуемых гаворках матывуецца прыкметай афарбоўкі адзначанай рэаліі: *красна́го́лвік* /*красно́го́лвік*/, *красно́го́лві́ц*, *красно́го́лві́ц*, *красню́к*. Як адзінкавая зафіксавана назва, што матывуецца іншай прыкметай, у прыватнасці прыкметай *наводле месца распаўсюджвання: подосы́ннык*.

Літаратура

1. Атлас украінскай мовы. Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. – Київ: Наукова думка, 1988. – Т.2. – 486 с.

2. Босак А., Клімчук Ф. Группы говоров Верхняга Над’ясельдзя (Брэсцкая вобласць) // Діалекталогічны студіі. – Львів, 2003. – № 3. – С. 109-112.

3. Босак А.А. Дыферэнцыяцыя і арэальныя сувязі гаворак Верхняга Над’ясельдзя. – Дыс. ... канд. філ. навук: 10.02.01. – Мн.: Інстытут мовазнаўства НАН Беларусі, 2006. – 257 с.

4. Босак А.А., Босак В.М. Атлас гаворак Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці і сумежжа (Верхняга Над'ясельдзя). Лексіка. – Мн., 2006. – 124 с.
5. Босак А.А., Босак В.М. Атлас гаворак Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці і сумежжа (Верхняга Над'ясельдзя). Фанетыка і марфалогія. – Мн.: УП “ІВЦ Мінфіна”, 2005. – 94 с.
6. Дыялекталагічны атлас беларускай мовы. Карты. – Мн.: Выд-ва АН БССР, 1963. – 338 с.
7. Дыялектны слоўнік Брэстчыны. – Мн.: Навука і тэхніка, 1989. – 296 с.
8. Клімчук Ф.Д. Гаворкі Заходняга Палесся. Фанетычны нарыс. – Мн.: Навука і тэхніка, 1983. – 127 с.
9. Леванцэвіч Л.В. Лінгвааграфічная групоўка гаворак Бярозаўскага раёна. – Дыс. ... канд. філ. навук: 10.02.01. – Мн.: Інстытут мовазнаўства АН Беларусі, 1996. – 291 с.
10. Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny. – Wrocław / Warszawa, 1980-1999.

МАТЫВАЦЫЙНЫЯ І ЛІНГВАГЕАГРАФІЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ НАЗВАЎ КОНІКА І ЦВЫРКУНА Ў БЕЛАРУСКІХ ГАВОРКАХ

Першасным паводле паходжання і агульным па маўленчай рэалізацыі для абазначэння цвыркуна і коніка – насякомых, падобных па саматычных прыкметах (па памеры, колеры, асаблівасцях будовы целца) і здольных выдаваць тоесныя гукі, стала найменне *цвыркун*. Матывацыйная прыкмета "ўласцівасць цвыркаць" – прыярытэтная для намінацыі абодвух насякомых. Так, "хатні запечны жыхар" і дробная жывая істота, якая сустракаецца на лугах і пожнях, у глыбокай старажытнасці, відаць, мелі аднолькавую, агульную назву *цвыркун*. З цягам часу імкненне носьбітаў народнай мовы да выразнага і актуальнага адрознення гэтых істот справакавала ўзнікненне іншай, структурна адрознай назвы для вызначэння насякомага, якое прыжылося не ў сялянскай хаце, а ўпадабала навакольнае прыроднае асяроддзе. Падставай для ўтварэння "новага" наймення была яшчэ і тая акалічнасць, што палявое насякомае ў адрозненні ад "запечнага жыхара" мела ўласцівасць як *скакаць*, так і ўтвараць пры гэтым асаблівыя гукі. Вынікам чаго ў назватворчай плыні сталі магчымымі наступныя вызначэнні. Цвыркун – насякомае, якое трэннем крыл утварае строкат і *сустракаецца ў вясковым жылі за печчу*, конік – насякомае, якое скача і стракоча крыламі, *знаходзіцца на лугах і сенажацях*. Такім чынам вылучаныя курсівам выразы ўдакладняюць азначэнні лексем *цвыркун* і *конік*, прадстаўленыя ў нарматыўных слоўніках беларускай літаратурнай мовы. У выніку намінацыйнага размежавання знешне і функцыянальна падобных паміж сабой дробных жывых істот у гаворках беларускай мовы для абазначэння прастакрылага насякомага *Gryllus* зафіксаваліся і сталі агульнавядомымі ў пераважнай большасці (каля 96% ад агульнай колькасці) назвы гукапераймальнага характару тыпу *цвыркун*. Для найменняў прастакрылага насякомага *Tettigonia viridissima* характэрны як анаматапеічныя, так і ўласна прэдыкатыўныя матывацыйныя адносіны. Назвы коніка ў беларускіх народных гаворках з'яўляюцца больш цікавымі ў аспекце анамасіялагічнага вывучэння і картаграфавання ў параўнанні з корпусам найменняў цвыркуна.

Матэрыялы аб назвах цвыркуна ў гаворках утрымліваюцца ў каментарыях да карты № 362 "Цвыркун" Лексічнага атласа, складзенай паводле пытання Інструкцыі "Я. н. цвыркун: цворок, цвяркун, цыркун, свіркун, свярчок..." [1, с. 141]. У каментарыях да ўказанай карты таксама змешчаны найменні насякомага *Gryllus*, прыведзеныя па Апытальніку Агульнаславянскага лінгвістычнага атласа [2, с. 82].

На аснове наяўных фактычных звестак аб беларускіх народных назвах цвыркуна можна засведчыць наступнае. Агульнапашыранымі на тэрыторыі беларускамоўнага дыялектнага ландшафту з'яўляюцца структурна-гукавыя адпаведнікі назвы *цвыркун* (усяго каля 40 адзінак). Існаванне разнастайных варыянтаў у народным маўленні абумоўлена іх гукапераймальным паходжаннем.

Той факт, што асновай корпуса літаратурнай мовы сталі пераважна лексічныя адзінкі сярэднебеларускіх гаворак, відаць, і паўплываў на замацаванне ў якасці нарматыўнай рода-відавой назвы *цвыркун*. Гэта "тытульнае" найменне, пакідаючы астатнюю тэрыторыю гаворак для сваіх варыянтаў, паслядоўна рэалізуецца ў цэнтральнай частцы гаворак пераходнага тыпу. І толькі ў напрамку на поўнач – у межах паўночнай групы гаворак – назва *цвыркун* выступае побач са сваім фанетычным варыянтам *цвіркун*. Акрамя таго, у маўленні жыхароў асобных раёнаў Беларусі вядомы адзінкавыя фіксацыі: *цвыргун*, *цырыкун*, *цваркун*, *чвыркун*, *чвіркун*, *швыркун*. Назва *цыркун* (заўважым, што ўжываецца яна значна часцей у асобных беларускіх гаворках, чым назва *цвыркун*, і пашырана ў сумежных гаворках рускай мовы) лакалізуецца ў фанетычных адпаведніках *ціркун*, *цыргун*, *цуркун* на тэрыторыі гаворак віцебска-магілёўскай групы паўночна-ўсходняга дыялекту, у паўднёвай частцы сярэднебеларускіх гаворак, а таксама ў слуска-мазырскай групе гаворак паўднёва-заходняга дыялекту. Спарадычны характар пашырэння ў гаворках асноўнага дыялектнага масіву мае найменне *сваркун*. Асаблівасці ўжывання назваў *цвыркун* і *сварчок* даюць магчымасць меркаваць аб тым, што найменне *сваркун* з'яўляецца кантамінаваным утварэннем. У выніку кантамінацыі назваў *сварчок* і *свершч* у гаворках заходняй групы паўднёва-заходняга дыялекту, відаць, узнікла і варыянтнае найменне *сваршчок*. Зафіксаваны таксама адрозныя па структуры і адзінкавыя па распаўсюджанні словаформы *сваркач* – у Гродзенскім раёне, *свіркала* – у Шумілінскім раёне, *цвурок* – у Быхаўскім і Расонскім раёнах. Акрамя таго, для абазначэння насякомага атрада прастакрылых *Gryllus* у гаворках паўночна-заходняй дыялектнай зоны ўжываюцца, заснаваныя на гукаперайманнях, назвы тыпу *турчок*. Да анаматапеічных дэрыватаў адзінкавай фіксацыі належаць таксама найменні, вядомыя ў Драгічынскім – *свісцёлык* і Маларыцкім раёнах – *свэрдлык*. Гэтыя адзінкавыя фіксацыі, відавочна, з'яўляюцца значна пазнейшымі па паходжанні.

Грунтоўна лексічныя і словаўтваральныя адрозненні назваў насякомага *Tettigonia viridissima* ў розных славянскіх мовах і іх гаворках прадстаўлены ў каментарыях да карты № 43 "Кузнечык" Агульнаславянскага лінгвістычнага атласа [3, с. 170-171]. Што датычыць беларускіх гаворак, анамасіялагічны матэрыял па назвах коніка адлюстраваны ў гэтым атласе наступны: *конік*, *кузнечык* (*кузьнечык*, *кузьнечак*), *кузнец* (*кузьнец*), *ковалік*, *казёл*, *казялок* (*кэзялок*, *кызялок*), *казуля*, *казель*, *казельчык*, *скачок*, *скакун* (*скікун*), *скак*, *цвыркун* (*цвіркун*, *цыркун*, *свіргун*, *свыргун*, *свырстун*, *цвыркунчык*), *страказá* (*стрыказа*, *стрекоза*, *стрекозка*). Да таго ж, анамасіялагічнае забеспячэнне корпуса найменняў коніка адбылося за кошт назваў, засведчаных у розных лексікаграфічных выданнях: *кавалёк*, *козлік* (фанетычна *козлык*), *стрыкун* (*стрыкунчык*), *скачык*, *барадач*, *жытнік*. Для параўнальнай характарыстыкі ў лінгвааграфічным і анамасіялагічным аспектах беларускіх народных найменняў прастакрылага насякомага *Tettigonia viridissima* з яго іншамовымі назвамі з'яўляюцца цікавымі і карыснымі матэрыялы каментарыяў да карт № 18, № 19, змешчаных у Лінгвістычным атласе Еўропы [4, с. 147-170].

Усе беларускія народныя назвы насякомага *Tettigonia viridissima* ўзніклі на аснове агульнай анамасіялагічнай дамінанты "характэрныя асаблівасці паводзін жывой істоты і спосаб існавання яе ў прасторы". На ўтварэнне корпуса найменняў коніка істотны ўплыў аказалі дзве асноўныя матывацыйныя прыкметы:

- 1) насякомае, якое мае ўласцівасць своеасабліва перамяшчацца ў прасторы – скакаць;
- 2) насякомае, якое можа выдаваць гукі тыпу "цвыр-, цвыр-", "цвір-, цвір-", "цыр-, цыр-", "свір-, свір-" і пад. [5, с. 146].

Такім чынам, мэтазгодна вылучыць два тыпы назваў коніка, якія рэалізуюцца ў маўленні носьбітаў гаворак беларускай мовы. У састаў найменняў кожнага з тыпаў уключаны назвы, адрозныя па структурнай рэалізацыі і тоесныя паводле матывацыйных крытэрыяў. Па-першае, – гэта прызнанае нарматыўным у сучаснай беларускай мове найменне *конік*, а таксама назвы *козлік* (*казёл*, *казялок* і пад.), *скачок* (*скакун* і пад.), што абазначаюць *Tettigonia viridissima* як насякомае, якое скача. Па-другое, – гэта назвы коніка як жывой істоты, што мае ўласцівасць утвараць пэўныя гукі, – *цвыркун* (*стрыкун*, *свірстун*), *страказа*, *кузнёчык* (*кузнец*) і *кавалёк* (*кавалік*).

Фіксацыя ў гаворках адзначаных груп назваў, якія адрозніваюцца паводле матывацыйных прыкмет і лінгвагеаграфічных асаблівасцей, дазваляе акрэсліць на тэрыторыі беларускамоўнага ландшафту два асноўных, выразна аформленых, супрацьлеглых арэалы. Апошнія, як сведчыць карта, пададзеныя ў артыкуле, супадаюць пэўным чынам па сваіх лакальных асаблівасцях з традыцыйным дыялектным падзелам беларускіх гаворак.

Першы – уласнабеларускі суцэльны арэал цесна звязаны з паўднёва-заходнім дыялектным масівам, а таксама ахоплівае больш познія па ўзнікненні так званыя "пераходныя" сярэднебеларускія гаворкі ў цэнтральнай іх частцы. Тут конік названы па асаблівасцях руху – на аснове ўласнапрэдыкацыйнага тыпу матывацыйных адносінаў.

Другі арэал назваў *Tettigonia viridissima* ў гаворках беларускай мовы характарызуецца паўночна-ўсходняй дыялектнай прыналежнасцю і з'яўляецца вельмі старажытным па сваім паходжанні. Найменні коніка ўказанага тыпу ўзніклі ў межах архаічных беларускіх гаворак, у прыватнасці віцебска-магілёўскай групы гаворак паўночна-ўсходняга дыялекту, і маюць антрапаморфны характар утварэння. Неабходна засведчыць тую акалічнасць, што рэгіёнам спалучэння і пашырэння найменняў абодвух тыпаў з'яўляюцца гаворкі, якія паводле традыцыйнага дыялектнага падзелу не ўваходзяць у састаў гаворак асноўнага дыялектнага масіву, – гэта заходнепалескія гаворкі, а таксама сумежныя з імі гаворкі Тураўшчыны.

Звернемся да падрабязнага разгляду анамасіялагічнага матэрыялу па назвах насякомага, якое скача і стракоча крыламі, зафіксаваных ў гаворках беларускай мовы. Ілюстрацыйным "спадарожнікам" гэтага даследавання з'яўляецца змешчаная ў артыкуле карта, на якой акрэслены асаблівасці анамасіялагічнага ўжывання найменняў коніка.

Сярод народных назваў прастакрылага насякомага *Tettigonia viridissima* першага тыпу, які ўключае лексічныя сродкі, заснаваныя на матывацыйнай прыкмеце "насякомае, якое мае ўласцівасць пэўным чынам перамяшчацца – скакаць", па сваёй лінгвагеаграфічнай прыналежнасці выразна вылучаюцца найменні тыпу *скачок*. Паводле даных лексіка- і лінгвагеаграфічных крыніц, назва *скачок* выступае ў гаворках побач са сваімі структурнымі варыянтамі *скачык*, *скак*, *скакун*. Адзначаныя лексічныя адзінкі "ўпэўнена" занялі ўсходнюю частку гаворак паўднёва-заходняга дыялектнага масіву з выходам у межы гаворак пераходнага тыпу. У той жа час акрэслены арэал пашырэння назваў тыпу *скачок*, па сутнасці, супадае са значнай тэрыторыяй гаворак паўднёва-ўсходняй дыялектнай зоны беларускай мовы. Самай распаўсюджанай у гаворках беларускай мовы з'яўляецца назва *скачок*. Гэта найменне, як сведчаць матэрыялы Агульнаславянскага атласа, выступае таксама ў беларускіх гаворках Літвы (Ігналінскі раён) і Латвіі (Даўгаўпілскі раён) [3, с. 172]. Структурныя варыянты назвы *скачок* зафіксаваны толькі ў асобных гаворках на крайнім паўднёвым усходзе нашай краіны – акцэнталагічны варыянт *скачык* у Лоеўскім раёне і бязафікснае ўтварэнне *скак* у Хойніцкім раёне. Дрэват *скакун* (фанетычна *скікун*) выступае на поўдні – у Лельчыцкім і Столінскім раёнах, а таксама на тэрыторыі сярэднебеларускіх гаворак у Чэрвеньскім раёне.

Назвы прастакрылага насякомага *Tettigonia viridissima* тыпу *скачок*, *скакун* з'яўляюцца старажытнымі па паходжанні. Прыярытэтнасць прамой намінацыі і непасрэднага выражэння матывацыйнай прыкметы ў дадзеным выпадку відавочная. Дробная жывая істота названа на аснове характэрнай уласцівасці коніка перамяшчацца скакамі. Адбылося прагмацэнтрэчнае (тэрмін з вуснага паведамлення А.А. Крывіцкага) абазначэнне насякомага. Увогуле каранёвыя фарманты тыпу *скач-* прыдатныя для намінацыі жывых істот (пераважна насякомых), асноўная асаблівасць якіх – здольнасць перамяшчацца скачкамі. Так, у беларускіх гаворках з каранем *скач-* выступаюць назвы цвыркуна (Чавускі раён), жука-дрывасака (Краснапольскі раён), ляснога клапа (Баранавіцкі раён) і блыхі (цэнтральная частка заходняй зоны). У гаворках іншых славянскіх моў – гэта назвы коніка: руск. *скачок*, укр. *скок*, *скакун*, *скачок*, польск. *skok*, *skoček*, *skočka*, луж. *skočk*, балг. *скакалец*, *скачок*, *скачка*, макед. *скакалец*, *скачка*, с.-х. *скакавац*, а таксама асобных насякомых: руск. *скачок* 'страказа', *скочка* 'блыха', польск. *skoczka* 'блыха', *skočk* 'цвыркун' [3, с. 171-172; 4, с. 148, 151, 162; 6, с. 69-71]. У якасці дадатковых звестак аб пашырэнні назваў тыпу *скачок* 'конік' адзначым, што гэтыя найменні, як сведчаць матэрыялы карт Лінгвістычнага атласа Еўропы, характэрны ў тым ліку для гаворак краін Цэнтральнай і Заходняй Еўропы, а таксама Скандынавіі [4]. Такім ахопам моўных абшараў не можа "ганарыцца" найменне *конік*.

Паводле свайго паходжання назва *конік*, як адзначаюць этымалагічныя матэрыялы, з'яўляецца старажытнай агульнаславянскай словаформай: праславянскае **konikъ* 'насякомае конік' [7, т. 5, с. 96; 8, т. 2, с. 310]. Па матэрыялах каментарыяў да карт лінгвістычных атласаў, назва *конік*, а таксама двухслоўныя найменні тыпу *дзікі конік*, *польны конік* зафіксаваны толькі ў асобных гаворках усходне- і заходнеславянскіх моў. Акрамя таго, у адзначаных славянскіх мовах ужываюцца матывацыйныя варыянты наймення *конік* – гэта назвы тыпу *кабылка*,

кабыліца [3, с. 171-172; 4, с. 147-170; 8, с. 73]. Зыходзячы са сказанага, можна меркаваць, што назва *конік* з'яўляецца ўсё ж такі другаснай у адносінах да найменняў тыпу *скачок*. Намінацыйнае вызначэнне насякомага ў такім выпадку характарызуецца наступным чынам: "насякомае скача як конь/кабыла". Прызнаная нарматыўнай у сучаснай беларускай мове назва *конік* як найменне прастакрылага насякомага *Tettigonia viridissima* мае выразна акрэсленую рэгіянальную лакалізацыю. Арэал распаўсюджвання гэтай назвы ў гаворках беларускай мовы пашырыўся ў напрамку з усходняй на заходнюю частку гаворак паўднёва-заходняга дыялектнага масіву. У асобных гаворках адзначанай тэрыторыі найменне *конік* стала ўжывацца побач са сваім матывацыйна тоесным словам-папярэднікам *скачок*. Дарэчы, назва *конік* 'цвыркун' ужываецца паралельна з найменнямі тыпу *цвыркун*, *свіргун* для абазначэння цвыркуна ў гаворках гродзенска-баранавіцкай групы (цэнтральная і ўсходняя частка), а таксама засведчана ў асобных гаворках сліцка-мазырская групы паўднёва-заходняга дыялекту па лініі Глуск – Любань – Салігорск, асобная дыстантная фіксацыя – у Вілейскім раёне. На мяжы сутыкнення назваў *конік* 'цвыркун' з боку гродзенска-баранавіцкіх і сліцка-мазырскіх гаворак пад уплывам назваў *цыркун* і *конік* 'цвыркун' узнікла найменне *цырконік*.

Назвы коніка тыпу *казёл*, *козлік*, *казель* можна лічыць больш позняй інавацыйнай з'явай у параўнанні з іх матывацыйнымі адпаведнікамі *скачок* і *конік*. Узнікненне і ўжыванне ў гаворках найменняў тыпу *казёл* здаецца зусім натуральным і заканамерным у шэрагу матывацыйна суадносных варыянтаў *скачок* і *конік*.

У беларускіх гаворках назвы з коранем *каз-* выступаюць у розных структурна-гукавых варыянтах: *казёл* – у паўночным рэгіёне, *казельчык* – у Валожынскім і Воранаўскім раёнах, *козлік* – у заходнепалескім рэгіёне, *казялок* (*кызялок*, *кэзялок*) – у заходняй частцы паўночнага рэгіёну, *казуля* – у Стаўбцоўскім раёне, *казулька* – у Свіслацкім раёне, *казель* – у Лёзненскім раёне, *казельчык* – у Валожынскім, Іўеўскім, Смаргонскім раёнах. Тэрыторыя пашырэння ўказаных назваў займае значны абшар у гаворках паўночна-заходняй дыялектнай зоны беларускай мовы і працягваецца за межамі яе перыферыі – у паўночнай групе гаворак паўночна-ўсходняга дыялекту, дзе ўжываецца побач з матывацыйна адрознымі ўтварэннямі тыпу *кузнечык*. Узнікненне найменняў коніка *казёл* і пад. адбылося ў працэсе сутыкнення мясцовых гаворак з балтыйскімі (параўн. літ. *ožys*, *ožiukas*, *oželis*, *kazlāitis*, *kazlāns* 'конік', а таксама польск. *kozeł*, *koziółek*, *koza* 'конік') [9, с. 160-161]. У выніку чаго гаворкі з назвамі тыпу *казёл* насліліся на гаворкі з найменнем *конік* і паступова пачалі выцясняць апошнія. Так на тэрыторыі гаворак Заходняга Палесся – у Драгічынскім, Бярозаўскім, Івацэвіцкім, Пінскім раёнах – апынулася назва *козлік* (фанетычна *козлык*). Назва *козлік* 'конік' у заходнепалескіх гаворках, тым больш, што яна сустракаецца тут побач з найменнем *конік*, відаць, узнікла як вынік кантамінацыі найменняў тыпу *казёл* і *конік*.

Анамасіялагічны матэрыял найменняў *Tettigonia viridissima*, утвораных на аснове матывацыйнай прыкметы "насякомае, якое можа выдаваць пэўныя гукі", складае другі паводле лінгвагеаграфічнай характарыстыкі паўночна-ўсходні тып назваў. На тэрыторыі архаічных гаворак беларускай мовы – усходнемагілёўскай падгрупы гаворак паўночна-ўсходняга дыялекту – лакалізавалася найменне

кузнечык, а таксама сустракаецца яго адзінкавы па распаўсюджанні структурны адпаведнік *кузнёц*. Намінацыя ў дадзеным выпадку з'яўляецца ўскоснай: конік названы ў выніку антрапаморфнага пераносу на аснове падабенства ўтвораных гукаў пры дзеянні чалавека (каваля) і насякомага (коніка). Пашырэнне назваў тыпу *кузнечык* у беларускіх гаворках, відаць, тлумачыцца непасрэдным уплывам з боку рускамоўнага дыялектнага ландшафту. Дарэчы, у рускай мове назва *кузнечик* мае статус нарматыўнай і з'яўляецца агульнавядомай у гаворках. У іншых славянскіх, а тым больш неславянскіх мовах, як сведчаць матэрыялы Агульнаславянскага атласа і Лінгвістычнага атласа Еўропы, гэта назва коніка не зафіксавана [3, с. 170-171; 4, с. 147-170].

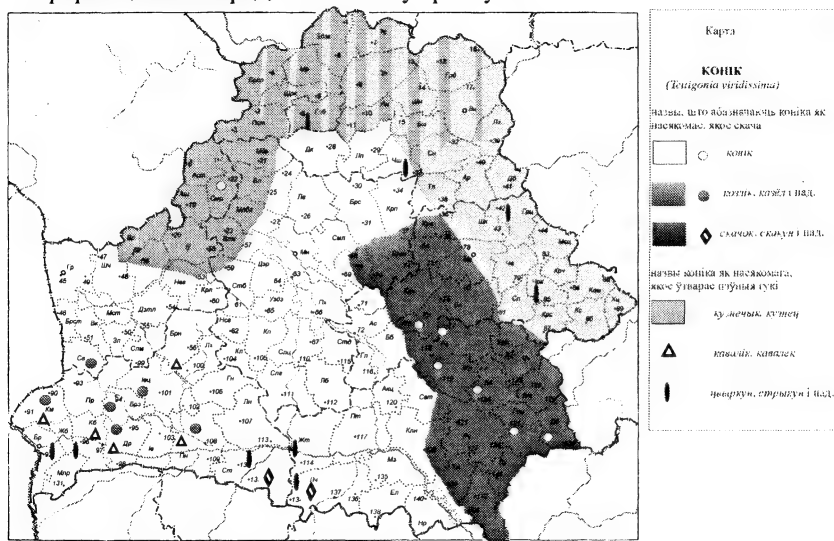
Антрапаморфны характар узнікнення характэрны таксама для назваў тыпу *кавалёк*. Найменне *кавалёк* рэалізуецца ў межах пашырэння назваў тыпу *кузнечык* (Мёрскі раён). Адзінкавая фіксацыя назвы *кавалёк* – у гаворках Баранавіцкага раёна. Структурны варыянт *кавалік*, які сустракаецца побач з назвай *конік* і, відаць, з'явіўся пад уплывам апошняй, адзначаны ў асобных раёнах заходнепалескіх гаворак (Камянецкі, Пінскі раёны). Матывацыя пераносу тая ж, што і пры намінацыі *кузнечык*. Найменне *кавалік* з семантыкай 'конік' зафіксавана толькі ў асобных гаворках украінскай мовы, адзінкавы выпадак ужывання наймення *кавалёк* засведчаны на тэрыторыі гаворак Бранскага рэгіёну. Увогуле, назвы тыпу *кавалёк* вядомы ў гаворках некаторых славянскіх моў для абазначэння насякомах, якія маюць здольнасць выдаваць нейкія гукі: укр. *ковалик*, *коваль* 'жук', які пераварочваецца са спіні на брушка, і выдае пры гэтым строкат; кавалік', укр. палеск. *ковалік*, польск. *kowal*, луж. *kowalik* 'клоп', балг. *ковач* 'жук-пагач' [4, с. 158; 6, с. 74].

Для назваў *Tettigonia viridissima* тыпу *цвыркун*, якія вызначаюць коніка непасрэдна як істоту, здольную выдаваць пэўныя гукі, характэрна прамая намінацыя. Заснаванае на гукаперайманнях, найменне *цвыркун* з'яўляецца, відаць, самым матывацыйна празрыстым, а значыць простым для назватворчасці і маўленчай рэалізацыі ў адносінах да іншых назваў, якія складаюць увесь намінацыйны корпус *Tettigonia viridissima*. І як ужо адзначалася, ёсць падставы лічыць назву *цвыркун* першаснай і абагульняючай для насякомах, якія маюць агульную ўласцівасць выдаваць асаблівыя гукі, – коніка і цвыркуна. Нагадаем, што ў сучаснай беларускай літаратурнай мове замацавана назва *цвыркун* са значэннем 'насякомае атрада прастакрылых, якое трэннем крыл утварае строкат; цвыркун'. Разам са структурнымі адпаведнікамі пашырана гэта назва з той жа семантыкай у беларускіх гаворках. Па паходжанні назва *цвыркун* звязана з праславянскай формай **svьrĭь* /**svьrĭьkь*/ гукапераймальнага характару [7, т. 3, с. 575].

Для абазначэння прастакрылага насякомага *Tettigonia viridissima* найменне *цвыркун* і яго структурна-фанетычныя варыянты *цвіркун*, *цыркун*, *свіргун*, *свыргун*, *свырстун* рэалізуюцца на тэрыторыі захавання архайчных гаворак беларускай мовы – на Тураўшчыне і Заходнім Палессі. Тоесныя па матывацыйным вызначэнні найменні: *стрыкун* ужываецца ў Глыбоцкім і Чашніцкім раёнах, *страказа* вядома ў Горацкім і Чэрыкаўскім раёнах. Тэрыторыя пералічаных раёнаў уваходзіць у гаворкі, якія зафіксавалі назвы коніка паўночна-

ўсходняга тыпу. Адзначаная ў Глыбоцкім раёне назва *стрыкунчык*, відавочна, можа разглядацца як вынік кантамінацыі найменняў *стрыкун* і *кузнёчык*. Падобныя па матывацыі назвы коніка адзначаны ў асобных гаворках славянскіх моў: руск. *сверкун*, *цуркун*, *цirkун*, *чirkун*, укр. *свершок*, *свыргун*, *свіркун*, польск. *świercz*, *świerszczyk*, балг. *штурец*, *кречко*, а таксама літоўскае *čirkšlys*, *čirškulis* [3, с. 171-172; 10, карта № 86, с. 160].

Такім чынам, даследаванне назваў прастакрылых насякомых *Tettigonia viridissima* і *Gryllus* дазволіла выявіць наступнае. У гаворках беларускай мовы найменні коніка і цвыркуна ўзніклі на аснове анамаліялагічнай дамінанты "характэрныя асаблівасці паводзін і спосаб існавання ў прасторы". Пад гэтай агульнай вылучальнай прыкметай аб'ядноўваюцца з аднаго боку назвы, заснаваныя на ўласнапрэдыкатыўных матывацыйных адносінах (тыпу *скачок*), з другога боку – гукапераймальныя найменні (тыпу *цвыркун*). Абедзве адзначаныя характарыстыкі ўласцівы для назваў коніка. Пераважна анаматапеічнымі паводле ўтварэння і агульнавядомымі ў гаворках з'яўляюцца амаль усе назвы цвыркуна. У корпусе назваў коніка адрозніваюцца два тыпы найменняў. Па-першае, гэта назвы коніка як істоты, здольнай скакаць (тыпу *скачок*, *конік*, *казёл*), па-другое, найменні коніка як істоты, што можа выдаваць пэўныя гукі (тыпу *цвыркун*, *кузнечык*, *кавалёк*). У адпаведнасці з вылучанымі тыпамі на тэрыторыі беларускамоўнага дыялектнага ландшафту выразна акрэсліваюцца два арэалы, якія характарызуюцца (1) паўднёва-заходняй і (2) паўночна-ўсходняй дыялектнай прыналежнасцю. Першы арэал уключае таксама сярэднебеларускія гаворкі. Тэрыторыяй пашырэння абодвух тыпаў сталі заходнепалескія гаворкі. Указаныя асаблівасці намінацыйнага вызначэння групы назваў коніка адлюстраваны на інтэрпрэтацыйнай карце, змешчанай у артыкуле.

Аўтар артыкула выказвае шчырую падзяку Аляксандру Антонавічу Крывіцкаму за карысныя парады ў напісанні гэтай публікацыі.

Літаратура

1. Лексічны атлас беларускіх народных гаворак. У 5 т. Т. 1. Раслінны і жывёльны свет. Мінск, 1993.
2. Вопросник Общеславянского лингвистического атласа. М.: Наука, 1965. 270 с.
3. Агульнаславянскі лінгвістычны атлас. Серыя лексіка-словаўтваральная. Жывёльны свет. Вып. 1. М.: Наука, 1988.
4. Atlas linguarum Europae. Volume I premier fascicule. Cartes. Van Gorcum, 1983; Volume I. Commentaries. Van Gorcum – Assen, 1983.
5. Жывёльны свет: Тэматычны слоўнік. Мінск: Бел. навука, 1999. 239 с.
6. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Т. 5. Мінск: Навука і тэхніка, 1989. 320 с.
7. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. 3-е изд., стер. / Пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева. Т. 3, 5. С.-П.: Азбука, 1996.
8. Дзендзелівський Й.О. Из спостережень над слов'янською народною ентомологічною лексикою. Назви коника (*Tettigonia viridissima*) в говорах слов'янських мов / Festschrift zu Ehren von Josip Hamm. Verlag der österreichischen akademie der Wissenschaften. Wien, 1975. S. 69-82.
9. Budziszewska W. Słowiańskie słownictwo dotyczące przyrody żywej // Monografie Slawistyczne. Wrocław – Warszawa – Kraków, 1965. S. 157-159.
10. Lietuvių kalbos atlasas. T. 1. Leksika. Vilnius: Mokslas, 1977. – 295 p., 120 žem.

ПАШЫРЭННЕ НАЗВАЎ ТЫПУ ХВОЯ І ТЫПУ САСНА Ё ГАВОРКАХ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ І ІХ ПАХОДЖАННЕ*

У беларускім літаратурным маўленні характэрнае для лясоў краіны дрэва, якое ўтварае і вызначае *бары*, выступае пад назвамі *хвоя* і *сасна*. Гэтыя назвы разам з вытворнымі ад іх варыянтамі абазначэння дрэва лічацца як бы роўнымі па сваіх анамасіялагічных правах. Назва *хвоя* ці назвы тыпу *хвоя* вылучаюцца толькі сваёй уяўнай большай беларускай самабытнасцю па структурна-семантычнай прыродзе, чым назвы тыпу *сасна*.

Таму што такая ў літаратурнай мовы дыялектная спадчына. І літаратурнае маўленне, і адпаведныя слоўнікавыя моўныя ўстанаўленні лічацца з гэтым.

Назвы хвой ў гаворках беларускай мовы па іх разнастайнасці і пашырэнні даследаваліся па праграме “Лексічнага атласа беларускіх народных гаворак” (ЛАБНГ). Пракартаграфаваныя лінгвагеаграфічныя матэрыялы паказваюць, што для гаворак беларускай мовы характэрныя як традыцыйныя мясцовыя два асноўныя тыпы назваў гэтага хваёвага дрэва [1]. Прынамсі, назвы тыпу *хвоя* і назвы тыпу *сасна*. Але выступаюць яны ў мясцовым ужыванні не паралельна, як у літаратурнай мове. Кожны з іх належыць розным дыялектным групам гаворак беларускай мовы.

Назвы тыпу *хвоя* як традыцыйныя з’яўляюцца мясцовай прыналежнасцю або ўласнай анамасіялагічнай асаблівасцю гаворак паўднёва-заходняга дыялекту і наогул гаворак паўднёвага захаду Беларусі. Найбольш тэрытарыяльна вядомым у паўднёва-заходніх гаворках з’яўляецца найменне ў лексічнай выяве *хвоя*. Рэгіянальна абмежаванае ў межах назвы тыпу *хвоя* — моўны абшар Гродзеншчыны і заходняга Палесся — гэта перш за ўсё *хвойка*. Найменне выступае тут не як памяншальная словаформа, а як звычайная намінацыйная адзінка (падобна як *ёлка*, *ёлка*). Гэта і мадыфікаванае суфіксальна ўтварэнне *хвайна*, якое характэрна для поўдня Міншчыны (Случчына і яе наваколле) і для гаворак заходняга Палесся (фанет. і *фаіна*, Брэсцкі р-н). Адзначаны таксама *хвайна* (у гаворках на паўночным захадзе і спарадычна ў іншых месцах), *хвая* (фанет. *хвѣя*, Мёрскі р-н), *хвойна* (Чавускі р-н). У рэгіянальных слоўніках падаюцца яшчэ і такія формы з назвы тыпу *хвоя*, як *хвой*, *хваяк* і *хвойня* (Брэсцкі р-н) [2].

У адрозненне ад гаворак паўднёвага захаду Беларусі ў гаворках паўночнага ўсходу пануюць ва ўжыванні назвы тыпу *сасна*. Амаль агульнапашыраным абазначэннем хвой з’яўляецца тут лексема *сасна* (фанет. *сысна*). Толькі ў заходняй частцы гаворак паўночнага ўсходу ў межах паўночна-заходняй

*Да Тлумачальнага атласа мясцовай назватворчасці.

дыялектнай зоны назвы гэтага тыпу выступаюць у асаблівым паводле націску выглядзе *сoсна*, а таксама і ў мадыфікаваным афіксальна варыянце *сасoнка*. Найменні са структурным абліччам *сасoнка* (фанет. *сoсoнка*) суіснуюць з больш шырока ўжывальнай назвай *хво́йка* і ў гаворках заходняга Палесся. У рэгіянальных слоўніках зафіксаваны таксама намінацыйныя адзінкі *сасні́на* (Гродзеншчына, заходняе Палессе, Віцебшчына), *сасні́на* (Гродзеншчына). Нарэшце, выяўлена ў гаворках і крыху дзіўная, але цікавая па паходжанні форма *падсасё́нак* (Лоеўскі р-н) [3].

Назвы тыпу *хво́я* і тыпу *сасна́* ў сваім пашырэнні і адпаведных адносінах складаюць і вызначаюць ландшафт вылучальнага абазначэння хвоі ў гаворках беларускай мовы.

Прыкметнай і паказальнай асаблівасцю тэрытарыяльнага пашырэння гэтых двух тыпаў назваў хвоі ў нацыянальных гаворках з’яўляецца даволі выразнае паўднёва-заходняе вызначэнне іх у адносінах мяжы пашырэння ў напрамку на паўночны ўсход назваў тыпу *хво́я*. Інакш кажучы, гэта іх мяжа яўна адносіцца да групы сярэднебеларускіх ізаглас структурна-тэрытарыяльнага дыялектнага супрацьпастаўлення гаворак паўднёвага захаду Беларусі гаворкам паўночнага ўсходу. Што датычыць назваў тыпу *сасна́*, то яны характарызуюць па ўжыванні і пашырэнні не толькі паўночна-ўсходнія беларускія гаворкі. Найменні з зыходным базавым кампанентам *сасн-* (*сосн-*), як сведчаць матэрыялы ЛАБНГ, адзначаюцца спарадычна і ў паралельным ужыванні з назвамі тыпу *хво́я* таксама ў гаворках паўднёвага захаду краіны. Назвы тыпу *сасна́* — фактычна агульнапашыраныя ці агульнавядомыя ў Беларусі. Назвы ж тыпу *хво́я* выступаюць толькі характэрнай паўднёва-заходняй дыялектнай ці рэгіянальнай асаблівасцю гаворак, як бы мясцовым напластаннем на тэрыторыі пашырэння назваў тыпу *сасна́*. Складваецца ўражанне, што назвы тыпу *хво́я* ў гаворках паўднёвага захаду Беларусі з’яўляюцца нібы другаснымі інавацыямі ў межах пашырэння назваў тыпу *сасна́*. Але аб гэтым ніжэй.

Адзначаны ў ЛАБНГ і лексікаграфічных крыніцах як абмежаваныя па лакалізацыі і іншыя назвы хвоі па базавай частцы іх утваральнай асновы. З іх ліку сапраўды асобным рэгіянальным вылучальным лексічным абазначэннем хвоі з’яўляецца відавочна назва *сма́ліна* (фанет. *смаoліна*, Жыткавіцкі і Столінскі р-ны). Магчыма такая ж па намінацыйным статусе і назва *бары́на* (Мінскі р-н). Наогул, шэраг устаноўленых найменняў, адзінкавых па пашырэнні або ўжывальных разам з асноўнымі назвамі, трэба, відавочна, разглядаць як другасныя вызначальныя абазначэнні хвоі паводле тых ці іншых яе асаблівасцей: *асаха́рніца* (Мінскі р-н), *бар’я́к*, *барáк* (Брэсцкі р-н), *бая́к* (Камянецкі р-н), *бо́рціна* (Магілёўскі р-н), *галава́ч* – вялікая хвоя ў полі, *дзі́да* – крывая хвоя, *жары́на* – драбнаслойная хвоя, *кром*, *укро́м* – барцявая хвоя, таксама *крэ́ж*, *мяжу́ха* і інш.

Абазначэнні хвоі лексемамі тыпу *хво́я* і тыпу *сасна́* ў гаворках беларускай мовы лічацца агульнаславянскімі па паходжанні. У прыватнасці, па базе ці карані ўтваральнай асновы. Але аднастайнага пераканальнага тлумачэння дадзеных тыпы назваў адносна сваёй базавай прыроды не маюць. Хоць яны на першы погляд не падаюцца вельмі загадкавымі.

Асабліва прастай для тлумачэння здаецца зыходная каранёвая база назваў тыпу *хво́я*. Адзначаныя назвы па базе ўтваральнай асновы лічацца як бы бяспрэчнымі і зусім натуральнымі ўласнымі агульнаславянскімі ўтварэннямі са структура-семантычнага боку. У славянскіх мовах пашыранымі і спрадвечнымі (праславянскімі) з’яўляюцца словы з базай (коранем), як і ў назвах тыпу *хво́я* са значэннем ‘калючкі (іголки)’, ‘галінкі’, ‘кусты’ і інш. Зусім натуральным здаецца ў такіх умовах і стварэнне назвы *хво́я* з апорай на іх па базе для абазначэння хвоі (спачатку, скажам, *хваёвае дрэва*, а потым і проста *хво́я*). Праславянскія вытокі назваў тыпу *хво́я* падтрымліваюцца як быццам тым, што падобная назва *skuja* характэрна для літоўскай мовы. Ды і знаходзяць назвы тыпу *хво́я* ў якасці абазначэнняў дрэва хвоі або ў якасці памятных знакаў пра гэта таксама амаль ва ўсіх славянскіх мовах. Аднак наяўныя звесткі не маюць агульнапрызнанага тлумачэння.

Выказана было меркаванне, што назвы тыпу *хво́я* па базе асновы з’яўляюцца не старажытнай агульнаславянскай спадчынай па паходжанні і ўтварэнні, а вынікам пазнейшай рэгіяльнай мясцовай назватворчасці. У прыватнасці, вынікам рэгіяльнай рускамоўнай словатворчасці. Але звязваецца гэты тып назваў па базе ўтваральнай асновы адносна прыроды яе структура-семантычных асаблівасцей з загадкавым па мясцовай прыналежнасці і ўтварэнні наогул словам *хво́ять* (якое як быццам ёсць або павінна быць у рускіх ці ўсходнеславянскіх гаворках). Пры падобным поглядзе на паходжанне назваў тыпу *хво́я* па базе іх утваральнай асновы (калі б і адшукана было ў рускіх гаворках або беларускіх ці ўкраінскіх слова *хво́ять*) немагчыма было б растлумачыць пашырэнне такога тыпу назваў, у прыватнасці, у заходнеславянскіх мовах.

Таксама галоўным чынам як агульную для славянскіх моў спадчыну яшчэ праславянскага ці ўласнага сумеснага старажытнаславянскага словатворчага набыцця даследчыкі станаўлення лексікі славянскіх моў схільны разглядаць і назвы тыпу *сасна́*. Аднак у адносінах этымалогіі, або зыходнай прыроды базы ўтваральнай асновы, як адзначае І. Янышкава ў аглядзе іх адпаведнага тлумачэння, гэтыя назвы адносяцца “да слоў, паходжанне якіх застаецца няясным” [4].

Па базе ўтваральнай асновы назвы тыпу *сасна́* звязваюць з каранямі розных слоў агульнаславянскай прыналежнасці. Пашыраным быў погляд, што этымалагічнай, або зыходнай апорай базы ўтваральнай асновы ў гэтых назвах з’яўляецца (ці з’яўлялася) азначэнне праславянскай структурнай прыроды са значэннем ‘шэры, сівы’, што выступае і ў аснове назваў зайца ў індаеўрапейскіх

мовах (збліжаюць з і.-е. **kʰasnōs* ‘шэры’, старажытнапрус. *sasins* ‘заяц’ і інш.). З фармальнага, ці структурнага боку пэўныя падставы для такога збліжэння назваў тыпу *casnā* па прыродзе базы ўтваральнай асновы, як можна бачыць, ёсць. Але загадкавым ці неверагодным падаецца такое збліжэнне па выбары зыходнай апоры для базы ўтваральнай асновы гэтых назваў з семантычнага боку (*casnā* ад слова са значэннем ‘шэры’?). Падобным па верагоднасці меркаваннем з’яўляецца і збліжэнне назваў тыпу *casnā* па базе ўтваральнай асновы з назвамі лучыны індаеўрапейскага кораня, а таксама з назвамі слізистых выдзяленняў, шашалю, з абазначэннем дзеяння ‘калоць’, ‘калоцца’ і інш. Гэтыя і іншыя тлумачэнні базавай прыроды асновы назваў тыпу *casnā* ў славянскіх мовах не прыносяць поўнага задавальнення. Таму што адвольнымі і прыблізнымі з’яўляюцца яны ў адносінах структурна-семантычнага выяўлення ці атрымання адзначанага тыпу назваў па базе іх утваральнай асновы.

Найбольш прымальным зараз, як адзначае І. Янышкава, і адносна новым з’яўляецца тлумачэнне назваў тыпу *casnā* ў славянскіх мовах па этымалогіі базы іх утваральнай асновы, якое было прапанавана А.М. Трубачовым [5]. Яно грунтуецца на адным сведчанні аб ужыванні і значэнні назвы *casnā* ў гаворках беларускай мовы Палесся.

Гэта сведчанне належыць вядомаму даследчыку першай паловы XX ст. мясцовай культуры і гаворак Палесся К. Машыньскаму. Ён адзначаў, што ў палешукоў для абазначэння хвой ўжываецца як слова *хво́я*, так і *casnā*. Яны суіснуюць ва ўжыванні. І растлумачылі К. Машыньскаму ў адным месцы гэта суіснаванне назваў тым, што словы адрозніваюцца значэннем. Назва *хво́я* абазначае і вылучае адпаведнае дрэва наогул у адносінах да іншых дрэў ці ў адрозненне ад іх. Назва ж *casnā* з’яўляецца абазначэннем хвой, якая выкарыстоўваецца мясцовымі пчалірамі-бортнікамі. Гэта хвоя з борцю – з распрацаваным дуплём у ствале для сям’і пчол або са стаўным вулём ці вуліямі на ёй [6]. Так бы мовячы, “пчаліная” хвоя.

Калі гэта сапраўды так, тады зусім натуральна шукаць тлумачэнне з’яўлення назвы *casnā* па базе яе ўтваральнай асновы ў яе адпаведнай “пчалінай сувязі”. А.М. Трубачовым была прапанавана даволі дасціпная этымалагічная гіпотэза аб роднасці назвы *casnā* паводле яе паходжання па базе ўтваральнай асновы з гукапераймальным па ўтварэнні абазначэннем са сферы бортніцкага пчалярства, якім перадаецца шум пчалінага рою ў борці ці вулі. “Здаецца прымальнай этымалогія Трубачова, які тлумачыў слав. *sosna/sosnъ* (**sop-sna/sop-snъ*) ад слав. **sopěti* (рус. *conеть*)”. Гэты дзеяслоў у сваю чаргу “ўзыходзіць да анатапеічнага і.-е. *kop(s)=kop(s)*”, як прапанаваў Шустар-Шэйц. Тады першапачатковае значэнне рэканструяванага слова **sop-sna* (>**sosna*) – *‘дуплістае дрэва, хваёвае дрэва з пчоламі’ [7]. Інакш кажучы, “сапучае” дрэва.

Аднак не прынесла поўнага задавальнення таксама і гэта тлумачэнне паходжання назвы *casnā* ці назваў тыпу *casnā* па базе ўтваральнай асновы. Як можна бачыць, занадта адвольным з’яўляецца судзіненне па адзначанай

роднасці назваў тыпу *сасна́* і слоў тыпу **sopěi* (бел. *самі*). У прыватнасці, падобнае ўпадабненне іх са структурнага (фармальнага) ды і з семантычнага боку. Але самае галоўнае – усе адзначаныя і іншыя тлумачэнні як назваў тыпу *хво́я*, так і назваў тыпу *сасна́* грунтуюцца на сцверджанні іх падабенства або роднасці з тымі словамі, з якімі яны суадносяцца, толькі па структурна-семантычных асаблівасцях. Недастатковымі былі звесткі аб асаблівасцях пашырэння адпаведных назваў і суаднесеныя з імі па паходжанні слоў і адносінах па іх.

У сувязі з гэтым наяўныя анамасіялагічныя лінгвагеаграфічныя матэрыялы ЛАБНГ аб назвах хвоі ў гаворках Беларусі і асабліва адпаведныя матэрыялы АЛА [8] аб назвах гэтага дрэва ў гаворках славянскіх моў наогул адкрываюць, безумоўна, новыя перспектывы ў тлумачэнні іх з’яўлення і паходжання. Гэта дастаткова вызначальныя і верагодныя звесткі аб асноўных анамасіялагічных асаблівасцях ландшафту абазначэння хвоі ў гаворках беларускай і славянскіх моў. Адначасова гэта неабходны грунт для вызначэння верагоднасці існуючых тлумачэнняў выяўленых назваў і для новых інтэрпрэтацыйных пошукаў і гіпотэз.

Дастаткова выразнымі і адназначнымі з’яўляюцца матэрыялы ЛАБНГ і АЛА аб першапачатковай прыродзе назваў тыпу *хво́я* і тыпу *сасна́* і іх зыходных вытокаў і прыналежнасці.

Што датычыць назваў тыпу *хво́я*, то ўжо матэрыялы ЛАБНГ яскрава сведчаць, што яны з’яўляюцца відавочнымі рэгіяналізмамі па паходжанні ў гаворках беларускай мовы. І рэгіяналізмамі паўднёва-заходняй дыялектнай прыналежнасці, калі мець на ўвазе яўна адпаведны гэтаму характар мяжы іх тэрытарыяльнага пашырэння ў гаворках беларускай мовы.

Устаноўленае паўднёва-заходняе, у тым ліку і дыялектнае, пашырэнне назваў тыпу *хво́я* ў гаворках беларускай мовы тлумачаць матэрыялы АЛА. Яны сведчаць, што падобныя назвы – сумесна набытая асаблівасць гавораў паўднёвага захаду Беларусі з гаворкамі іншых славянскіх моў. Назвы тыпу *хво́я* маюць пашырэнне ў гаворках палескай, або паўночнай групы ўкраінскай мовы, якія з’яўляюцца сумежнымі з гаворкамі паўднёвага захаду Беларусі. Далей на захад падобныя назвы характарызуюць у пэўнай ступені гаворкі польскай мовы на поўначы Польшчы. Нарэшце, падобныя па базе ўтваральнай асновы назвы – асаблівасць гавораў серба-лужыцкай мовы. Гэта ў цэлым поўнаасцю адпаведныя паміж сабой па аснове назвы, якія характарызуюць пас гавораў розных славянскіх моў на сумежжы з літоўскай мовай. Назвы тыпу *хво́я* належаць гаворкам пералічаных моў, відавочна, з даўніх часоў моўнай агульнасці славян. Гэта іх агульная анамасіялагічная спадчына супольнага рэгіянальнага старажытнаславянскага набыцця. У тым ліку і ў гаворках беларускай мовы. Менавіта толькі з такога пункту погляду можна зразумець паўднёва-заходнюю абмежаваную, да таго яшчэ дыялектную прыналежнасць назваў тыпу *хво́я* ў гаворках беларускай мовы. Дадзеныя найменні з’явіліся і атрымалі пашырэнне на паўднёвым захадзе тэрыторыі Беларусі яшчэ разам з пашырэннем адпаведных гавораў як іх рэгіянальная старажытнаславянская моўная асаблівасць.

Значна больш вядомымі ў гаворках славянскіх моў з’яўляюцца назвы тыпу *сасна́*. Але, як пераканаўча сведчаць матэрыялы АЛА, яны таксама не агульнаславянскія, а рэгіянальныя “паўночнаславянскія словы” [9]. Лексемы характарызуюць па ўжыванні значны абшар гаворак славянскіх моў, у тым ліку гаворкі ўсходнеславянскіх моў, а таксама заходнеславянскіх польскай мовы і ўсходняй часткі славацкай мовы. Паводле матэрыялаў АЛА назвы такога тыпу ў паўднёvasлавянскіх мовах, а таксама ў гаворках чэшскай мовы і ў заходняй частцы гаворак славацкай мовы не выяўлены зусім. Гэта гаворкі славянскіх моў, у якіх пануюць назвы тыпу *бор*.

Назвы тыпу *сасна́* ў гаворках адзначаных славянскіх моў з’яўляюцца, безумоўна, рэгіянальнымі папярэднікамі больш вузкіх па пашырэнні ў іх рэгіёне або арэале назваў тыпу *хво́я*. Пра гэта сведчаць іх адносіны па пашырэнні. Назвы тыпу *сасна́* фіксуюцца і ў межах распаўсюджвання назваў тыпу *хво́я*. Дадзеныя рэгіяналізмы выступаюць як бы на фоне назваў тыпу *сасна́*. Такімі папярэднікамі назваў тыпу *хво́я* з’яўляюцца назвы тыпу *сасна́* і ў гаворках паўднёвага захаду Беларусі.

Матэрыялы АЛА раскрываюць не толькі рэгіянальную прыроду назваў тыпу *хво́я* і тыпу *сасна́* ў гаворках славянскіх моў. Яны тым самым вызначаюць таксама і межы пошукаў тлумачэння і раскрыцця гэтых тыпаў назваў па базавых асаблівасцях іх утваральнай асновы.

Назвы тыпу *хво́я*, калі браць пад увагу іх пашырэнне, павінны тлумачыцца, як быццам, даволі адназначна і проста. У сувязі з тым, што па сваіх базавых асаблівасцях яны з’яўляюцца суадноснымі з назвай *skuja* ў літоўскай мове, гэтыя паўночнаславянскія рэгіяналізмы па ўстаноўленых асаблівасцях патрэбна лічыць “аславянёнымі” запазычаннямі (калькамі) суседняга літоўскага моўнага паходжання.

Паўночнаславянскія назвы тыпу *хво́я* і літоўская назва *skuja* на самай справе блізкія, роднасныя паміж сабой. Вельмі тоесныя найменні па семантычнай прыродзе базы іх утваральнай асновы. Яны з гэтага боку, можна сказаць, назвы-блізнюкі. Так, назвы тыпу *хво́я* ў славянскіх мовах па іх зыходнай базе або стварэнні зусім правамерна звязваюць са словам *хво́я* са значэннем ‘шыпулькі, ігліца, іголка’. Гэта значэнне слова *хво́я* было, можна сказаць, кіруючым і рашаючым, інакш кажучы, зыходным матывацыйным пры ператварэнні і замацаванні яго ў якасці ўтваральнай базы для назваў тыпу *хво́я* [10]: *хво́я* ‘шыпулькі, ігліца’ > *хво́йнае* дрэва, дрэва з *хво́яй* > дрэва *хво́я*, *хво́йна* і г.д.]. Таксама з аналагічным па значэнні словам *skuja* ‘іголка, шып’ звязваецца па прыродзе базы ўтваральнай асновы і падобная літоўскамоўная назва *skuja*. Блізкасць або роднасць славянскіх рэгіянальных назваў тыпу *хво́я* і назвы *skuja* ў суседняй літоўскай мове выразна адчуваецца і мае месца на самай справе таксама і ў іх структурным абліччы (слав. *x* = літ. *sk*).

Аднак лічыць у сувязі з гэтым паўночнаславянскія рэгіянальныя назвы тыпу *хво́я* запазычаннямі па ўтваральнай аснове з суседняй літоўскай мовы (як дарэчы і наадварот) усё ж нельга. Не дазваляе іх адпаведнае моўнае разыходжанне па структуры. У гаворках адзначаных славянскіх моў, як і ў літоўскай мове, гэта ўласныя моўныя структурныя ўтварэнні. Што датычыць адпаведнасці паміж імі ці роднасных сувязей у структурна-семантычных адносінах па базе ўтваральнай асновы, то яны тлумачацца, безумоўна, “бацькоўскай” роднасцю або агульнасцю іх вытокаў. Назвы тыпу *хво́я* і назва *skuja* маюць у якасці базавай адну і тую ж агульную зыходную папярэдняю ім намінацыйную адзінку. Ад яе ў гаворках славянскіх моў і ў літоўскай мове “нарадзіліся” свае моўныя назвы, якія атрымалі пашырэнне і рознае фанетычнае і мадыфікацыйнае “размнажэнне” па структурна-семантычнай рэалізацыі і развіцці.

Малаверагодным з’яўляецца тлумачэнне паўночнаславянскіх (у тым ліку і беларускіх) назваў тыпу *хво́я* па базе ўтваральнай асновы як калькі літоўскай моўнай назвы *skuja*. Калькіраванне – адзін з прадуктыўных шляхоў і спосабаў назватворчага забеспячэння ў мовах пры іх узаемадзеянні ў працэсе развіцця. Але яно грунтуецца, як вядома, на выразным усведамленні структурна-семантычных вытокаў базы ўтваральнай асновы назваў, якія калькіруюцца, што ў гэтым выпадку наўрад ці магло мець месца.

Мясцовымі рэгіянальнымі інавацыйнымі ўтварэннямі па базе асновы з’яўляюцца таксама і паўночнаславянскія назвы тыпу *сасна́*. Ім уступілі тут месца, відавочна, сапраўды агульнаславянскія назвы тыпу *бор* [11]. Утварыліся яны такімі па базе асновы і атрымалі пашырэнне, як можна думаць, у сувязі з асаблівай сапраўды вылучальнай адметнай уласцівасцю хвойі вельмі важнага мясцовага гаспадарчага значэння.

Вядома і зразумела, што для мясцовага насельніцтва балтыйскага рэгіёна хвоя з’яўлялася не толькі надзвычай пашыраным, але і асабліва каштоўным дрэвам у многіх адносінах. Хвоя – гэта ў першую чаргу і цяпло, і святло, і лепшы будаўнічы, а таксама рамесны гаспадарчы матэрыял. Гэта, канечне, і самае лепшае борцавае дрэва. А ўзвышаныя “грудавыя” верасовыя, ягядныя, баравіковыя лішайнікавыя бары былі прывабнымі для ўсяго жывого. У тым ліку і для чалавека.

Але асабліва важнае значэнне хвойі ў адрозненне ад іншых дрэў для насельніцтва лясных прыбалтыйскіх абшараў у мінулым заключалася ў тым, што хвоя давала смалу-жывіцу. Гэта было неабходнае і незамяннае ў тыя часы па сваіх уласцівасцях рэчыва ў самых розных побытава-гаспадарчых адносінах. Як сродак гарачага, а таксама халоднага засцерагальнага “засмольвання” прылад працы, драўлянага гаспадарчага посуду, сродкаў воднага транспарту, каб захаваць ад вільгаці або ад выцякання вадкасцей. Як сродак атрымання дзёгцю ў лясных смалакурнях з багатых смалой хваёвых карчоў для наземнага транспарту. Нарэшце, смала-жывіца з’яўлялася запатрабаваным і каштоўным рэчывам

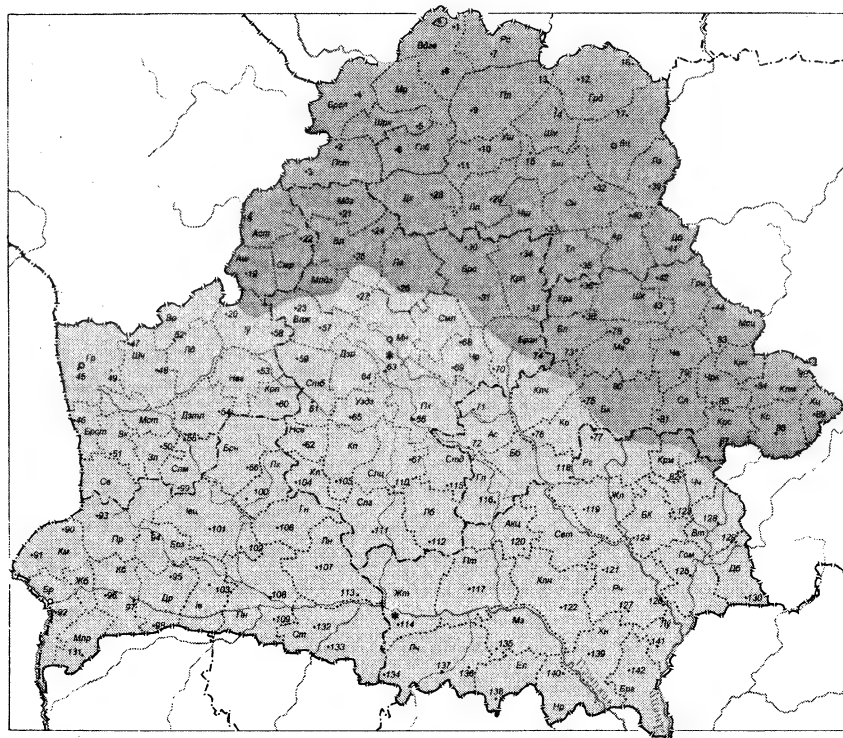
таварнага значэння ў балтыйскім рэгіёне і для буйнога рачнога і марскога суднабудаўніцтва.

У сувязі з гэтым адметным, нават спецыяльным заняткам мясцовага насельніцтва балтыйскага рэгіёна, з'яўлялася здабыча хваёвай смалы-жывіцы. У тым ліку і для аселых тут паўночных славян. Гэта і збіранне натуральных застылых наплаваў ці нацёкаў смалы з пашкоджанняў на ствалах старых дрэваў, або “сосак” (параўн. *соска, сасулька, сысёлка, сусолька* – ‘лядзяш, намерзлы ў таўшчыню і ўдоўжкі капеж’ [12]). І гэта спецыяльнае штучнае здабыванне смалы-жывіцы, вядомае і зараз як *падсочка*.

У сувязі з гэтым правамерна і верагодна ставіць назвы тыпу *сасна* ў роднасную сувязь па назватворчых базавых асаблівасцях асновы з першапачатковым азначэннем хвойі паводле дзеяслова **s̥satī* (ст.слав. *съсати*, руск. *сосать* [13], бел. *ссаць, сасаць, сосіць* [14]). Напачатку гэта адасабляльнае азначэнне такой хвойі з напывам смалы або з “падсосам” – **сосная* або **сасная* *смаліна* ці *барына*. А потым зусім натуральнае згортванне такіх сінтаксічных назваў шляхам субстантывацыі прыметнікавага азначэння ў лексічныя назвы тыпу *сосна* і іх генералізацыя па ўжыванні.

У заключэнне адзін даволі цікавы ў гэтых адносінах факт. У лексікаграфічных матэрыялах аб назвах хвойі ў гаворках Беларусі адзначана, як указвалася вышэй, своеасаблівая па ўтваральнай аснове назва *падсасонка* (Лоеўскі р-н). Магчыма, гэта крыху адвольная памяншальная лексічная форма назвы хвойі. А можа гэта мясцовае ўтварэнне, якое грунтуецца па своеасаблівасці ўтваральнай асновы якраз на азначэнні *падсосны*? Гэта значыць, на ўсведамленні яшчэ адпаведнай вылучальнай своеасаблівасці хвойі як зыходнай матывацыйнай устаноўкі ў адносінах яе назватворчага словазабеспячэння?

Карта ХВОЯ

ПАЎНОЧАСЛАВЯНСКІЯ
РЭГІЯНАЛІЗМЫ АД
СТАРАЖЫТН. МЯСЦ.
*SOSATŲ 'ЗДАБЫВАЦЬ
СМАЛУ ПАДСОЧВАННЕМ'

ПАЎНОЧАСЛАВЯНСКІЯ
РЭГІЯНАЛІЗМЫ АД
СТАРАЖЫТН. ПРАСЛ.
XVOJA 'ШЫПУЛЬКІ,
ІГЛІЦА, ІГОЛКІ'

*

АДЗІНКАВЫЯ
РЭЛІКТАВЫЯ НАЗВЫ
БАРЫНА, СМАЛІНА

Літаратура

1. Лексічны атлас беларускіх народных гаворак у 5-ці т. Т. 1. Раслінны і жывёльны свет. Мінск, 1993. Карта № 138.
2. Тэматычны слоўнік. Раслінны свет. Мінск, 2001. С. 24-25.
3. Таксама, с. 25.
4. Янышкова И. Заметки по поводу слова **sosna* // Балканско езикознание. XVIII, 2-3, С. 307.
5. [Трубачев О.Н.] М. Фасмер. Этимологический словарь русского языка. Т. III. Москва, 1971. С. 727.
6. Moszyński K. Kultura ludowa Słowian. Cz. 1. Kultura materijalna / Kraków, 1929. S. 133-134; таксама: Pierwotny zasięg języka prastłowiańskiego. Wrocław, 1937. S. 284.
7. Янышкова И. Таксама, с. 311.
8. Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Вып. 3. Растительный мир. Минск, 2000. Карта № 17.
9. [Трубачев О.Н.] М. Фасмер. Таксама.
10. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. Т. IV. Москва, 1973. С. 233.
11. Толстой Н.И. Славянская географическая терминология. Семасиологические этюды. Москва, 1969. С. 22-41; О славянских названиях деревьев: *cosnǎ - хвоя - бор* // Избранные труды. Т.1. Славянская лексикология и семасиология. Москва, 1997. С. 115-127.
12. Лексічны атлас беларускіх народных гаворак у 5-ці т. Т. 2. Сельская гаспадарка. Мінск, 1994. Карта № 40.
13. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. Т. III. Москва. 1971. С. 725.
14. Тэматычны слоўнік. Жывёльны свет. Мінск, 1999. С. 158.

ТЫПЫ НАЙМЕННЯЎ АДУВАНЧЫКА Ў БЕЛАРУСКІХ НАРОДНЫХ ГАВОРКАХ

Даследаванне дыялектнай батанічнай тэрміналогіі і наменклатуры мае вельмі важнае значэнне па той прычыне, што гэтая група лексікі можа праліць святло не толькі на характар расліннасці даследуемага рэгіёна ў мінулым, але і садзейнічаць высьвятленню шырокага кола ўяўленняў, якія суадносяцца адначасова з некалькімі аспектамі культуры. Расліннасць заўсёды аказвала вялікі ўплыў на жыццё людзей. Збіранне раслін, іх плодоў з'яўляецца адным са старажытнейшых заняткаў чалавека. Многія расліны ўжываліся і зараз ужываюцца ў ежу, некаторыя служаць лекамі пры хваробах людзей і жывёл і г.д. Усе яны маюць свае, часта акрамя літаратурнай, вельмі шматлікія рэгіянальныя назвы, якія ўтвараюць вялікія намінацыяныя рады. У склад гэтых радоў уваходзяць часам па дваццаць, трыццаць, а то і значна больш найменняў.

Высветліць значэнне назвы расліны бывае вельмі складана, таму што матыў, пакладзены ў аснову наймення, даўно забыты і неабходна высьвятленне фальклорных, міфалагічных і рэлігійных вобразаў, легенд, экспрэсіўнай характарыстыкі асабовых імён і г.д., на аснове якіх была ўтворана намінацыя.

Параўнай назвы *свентыян*, *пятрушка*, *мята Пятрова*, *мышыны гарох*, *ксяндзоў плеш*, *мядзвёдзікі*, *мядзвёджае вушка* і інш.

Неадназначнай з'яўляецца назва расліны і ў лінгвагеаграфічным плане. Ступень распаўсюджанасці слоў розная, побач са значным агульнаславянскім пластом лексікі кожная мова і кожная гаворка ствараюць вялікі працэнт новаўтварэнняў, многія з якіх з'яўляюцца вузкамясцовымі, лакальнымі. І такія суадносіны былі ва ўсе часы, таму высветліць матыў, пакладзены ў аснову некаторых найменняў, немагчыма і па той прычыне, што слова магло быць вузкамясцовым у старажытныя часы [1.С. 85].

Сярод раслін, якія распаўсюджаны на тэрыторыі Беларусі, адметнае месца займае *адуванчык*. У дадзеным артыкуле мы пакажам тэрытарыяльнае распаўсюджанне ў беларускіх народных гаворках найменняў *адуванчыка*, паспрабуем высветліць, па магчымасці, тып матывацыйных адносін паміж гэтымі назвамі і вызначыць прыкметы, пакладзеныя ў аснову шматлікіх намінацый гэтай расліны.

У беларускай літаратурнай мове для травяністай расліны сямейства складанакветных з жоўтымі кветкамі і насеннем на пушыстых валасінках, дзякуючы якім яно лёгка разносіцца ветрам (*Taraxacum*), існуюць дзве назвы – *адуванчык* і *дзьмухавец*.

На Беларусі вядома больш за 10 відаў адуванчыка (дзьмухаўца), самым пашыраным з якіх з'яўляецца адуванчык лекавы. Расце ён каля жылля, уздоўж дарог, на палях, агародах, лугах. Гэта шматгадовая травяністая расліна са стрыжнёвым каранем і бязлістымі, полымі ўнутры сцябламі і двухполымі, звычайна жоўтымі кветкамі, на зломе сцябла якіх выдзяляецца горкі малакападобны сок [2. С. 126].

Гэтая расліна сустракаецца на тэрыторыі практычна ўсіх славянскіх краін. Беларусь – адзін з галоўных раёнаў прамысловай нарыхтоўкі адуванчыка. Для атрымання натуральнага каўчуку раней вырошчвалі *адуванчык кок-сагыз*.

Як сведчаць анамасіялагічныя і лінгвагеаграфічныя матэрыялы АЛІА і ЛАБНГ, у беларускіх народных гаворках зафіксавана звыш сарака найменняў (улічваючы словаўтваральныя, фанетычныя і граматычныя варыянты) гэтай травяністай расліны (гл. карту № 51 “Одуванчик” і матэрыялы да яе ў трэцім выпуску Агульнаславянскага лінгвістычнага атласа [3. С.129], а таксама карту № 244 “Адуванчик” і матэрыялы да яе ў Лексічным атласе беларускіх народных гаворак [4. Карта № 244]). Вялікі матэрыял па назвах гэтай расліны падаюць дыялектныя слоўнікі і, у першую чаргу, тэматычны слоўнік “Раслінны свет”[5] і “Латино-руско-белорусский ботанический словарь” А.І.Кісялёўскага[6]. На пытанне “Інструкцыі па збіранню матэрыялаў для складання Лексічнага атласа беларускіх народных гаворак” № 1564 Як называецца адуванчык? і пытанне АЛІА одуванчик – *maslacak – mniszek lekarski – mlecz* атрыманы ад інфармантаў наступныя адказы: *адуванчык, надуванчык, раздуванчык, дуванчык, абдуванчык, дзьмухавец, дмухель, дмухавец, малачай, молочэй, малач’як, малочнік, малачак, млечнік, пухоўка, пухар, пералётнік*; шматлікія адзінкавыя назвы тыпу *воўча малако, курача срака, знахорка, ксяндзоў плеш, божай мацеры сарочка, ячменькі, дзед, дзядок, баба, кульбаба, папок, пупок, каток, бабок, пупышы* і многія іншыя. Большасць рэгіянальных назваў не валодае дастатковай тэрміналагічнасцю, якія або тэрытарыяльна вельмі абмежаваныя, або шматсастаўныя. У іншых славянскіх мовах распаўсюджаны назвы адуванчыка з тымі ж каранямі, што і ў беларускіх народных гаворках: сербахарвацкае *маслачак*, македонскае *млечка*, лужыцкае *mlóč, mlac*, польскае *dmuchawiec, mniszek*, украінскае *кульбаба*, рускае *одуванчик*, славацкае *piřava* і інш.

Калі аб’ядноўваць дыялектныя намінацыі адуванчыка па тоеснасці тыпаў матывацыйных адносін, то ўсе іх можна падзяліць на некалькі груп [7. С.20]:

1. прэдыкатыўныя: *адуванчык, раздуванчык, дуванчык, дыванчык, надуванчык, дзьмухавец, дмухель, дмухавец, пералётнік*;
2. суб’ектныя: *баба, дзед, дзядок, дзед і баба, казачок, знахорка, жыводок, ксёндз, папок, казакі*;
3. аб’ектныя: *малачай, малач’як, малочнік, млечнік, пухар, пухоўка, зубнік*;
4. метафарычныя: *пупок, бабок, пупышы, каток, коцікі*;
5. складаныя найменні: *жоўтая цыкор’я* (атрыбутыўны і аб’ектны), *божай мацеры сарочка* (суб’ектны і метафарычны), *ксяндзоў плеш* (суб’ектны і метафарычны), *воўча малако* (суб’ектны і аб’ектны), *курача срака* (суб’ектны і метафарычны);
6. матывацыйна не зусім ясныя: *арлічык, кульбаба, ячменькі, багатка*.

Як паказаў аналіз матэрыялу, найбольш пашыранымі, асноўнымі ў гаворках беларускай мовы для абазначэння гэтай расліны з’яўляюцца найменні *адуванчык* і *малачай* і іх шматлікія варыянты.

Назвы з коранем *дув-* распаўсюджаны на ўсёй тэрыторыі паўднёва-ўсходняй зоны беларускіх народных гаворак, з’яўляюцца асноўнымі найменнямі гэтай расліны на ўсёй тэрыторыі рускіх народных гаворак, а таксама зафіксаваны вузкай паласой ва ўкраінскіх гаворках на мяжы з Беларуссцю і Расіяй. Найменне *одуванчик* з’яўляецца

наматыўным для рускай літаратурнай мовы. Намінацыя паходзіць ад *o-* і асновы дзеяслова *дуть* [8]. У аснову назваў пакладзена ўласцівасць расліны, семя якой разносіцца ад лёгкага подыху ветру. У слоўніку Даля падаецца форма без памяншальнага суфікса *одуван*, утвораная з дапамогай суфікса *-ан* ад дзеяслоўнай асновы *одуть*. “Словарь русских народных говоров” падае для назвы адуванчыка найменні *одувалка*, *одувальник*, *одуванник* (9.С.66). У беларускіх народных гаворках зафіксаваны фанетычныя і словаўтваральныя варыянты гэтай назвы: *дуванчык*, *дыванчык*, *надуванчык*, *раздуванчык* і пад.

У беларускіх гаворках зафіксавана яшчэ адна назва адуванчыка *дзьмухавец* (*дмухавец*, *дмухель*) з падобнай матывацыйнай утваральнай асновай, што і ў назве *адуданчык*. Яна лакалізуецца ў асноўным у Гродзенскім рэгіёне і як адзінкавая зафіксавана на Магілёўшчыне. Пры падачы назвы ў сваім слоўніку Кісялеўскі А.І. спасылалася на працы Васількова, Верас, Краскоўскага і Чалоўскага, якія былі апублікаваны ў канцы 19-га – пачатку 20-га стагоддзя. З паметай *размоўнае* найменне падаецца і ў Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы, але не адзначана ў асноўных дыялектных лексікаграфічных даведніках, апублікаваных у другой палове 20-га стагоддзя, што можа сведчыць пра вельмі абмежаванае распаўсюджанне гэтай назвы, або нават пра тое, што ў сучасных гаворках беларускай мовы гэтая намінацыя практычна не ўжываецца. Гэта больш позняе ўтварэнне, якое паходзіць ад асновы дзеясловаў *дзьмуць*, *дзьмухаць*, якія, у сваю чаргу, з’яўляюцца кантамінацыйнай старых славянскіх форм **duti* і **dōti* [10]. Намінацыя *дзьмухавец* з’яўляецца літаратурнай назвай адуванчыка ў польскай мове. Хутчэй за ўсё, яна і пранікла ў беларускія гаворкі з польскай мовы. Хаця ў беларускіх гаворках гэта найменне ўжываецца вельмі абмежавана, яно даволі часта ўжываецца беларускімі пісьменнікамі ў мове мастацкай літаратуры: *На цёмнай ужо, сакавітай траве абочын камячкамі кволага туху стаіць дзьмухавец* (Я.Брыль). *На белых галоўках дзьмухаўцу абпал дарогі густа туманіліся кроплі расы* (І.Мележ).

У Карэліцкім раёне зафіксавана найменне *пералётнік*. У аснове ўтварэння назваў *адуданчык*, *дзьмухавец*, *пералётнік* ляжыць адна і тая ж матывацыйная прыкмета: **апушанае насенне гэтай расліны (адуданчыка) лёгка абдуваецца ветрам і разносіцца (пералятае) на далёкія адлегласці**. Параўнай рус. *ветродуйка* [3.С.128].

У Мёрскім раёне на Віцебшчыне адзначана адзінкавае найменне адуванчыка *арлічык*, якое не сустрэлася больш у гаворках іншых славянскіх моў. Матывацыю наймення высветліць цяжка. Вядома, што ў прыродзе ёсць папараць з назвай бел. *арляк*, рус., укр. *орляк*. Назвы папараці звязваюцца з паняццем птушак, крыльляў паводле знешняга выгляду лісця, якое нагадвае крылле птушак [11]. Можна дапусціць, што ў аснове наймення адуванчыка *арлічык* ляжыць уласцівасць семя лёгка лятаць (як арол). Але гэта толькі меркаванне.

Даволі пашыранымі ў беларускіх гаворках для назвы адуванчыка з’яўляюцца найменні, у аснове якіх у якасці матывацыйнай прыкметы ляжыць паняцце “**малако**”: *малачай*, *малач’як*, *малочнік*, *малошнік*, *млечнік* і інш. У адрозненне ад назваў тыпу *адуданчык* і *дзьмухавец*, характэрных у першую чаргу для гаворак усходняй зоны,

назвы з коранем *малок*- пашыраны ў асноўным у гаворках паўночна-заходняй зоны і ў паўднёва-заходніх палескіх гаворках.

Вялікая колькасць раслін, непадобных знешне, якія адносяцца да розных сямействаў, аб'ядноўваюцца пад адной назвай *малачай*. Яны згрупаваны на аснове характэрнай для іх адзнакі – **выдзялення са сцябла белага малакападобнага соку** (асот агародны – *Sonchus*, адуванчык – *Taraxacum*, чысташел – *Chelidonium* і інш.). Назва *малачай* з'яўляецца тым вузлом, які звязвае ўсе гэтыя расліны, хаця па іншых прыкметах яны ўваходзяць у іншыя групы і маюць вялікую колькасць агульных і індывідуальных найменняў [12.С. 99-100].

Семантычная аснова найменняў гэтай групы раслін аднолькавая ва ўсіх славянскіх мовах: рус. *молочница, молочайник, молоко́н, молочная трава́* і інш.; укр. *молочак, молочайка, молочняк* і пад., мак. *млеч, млечка*, балг. *млечок, млечка*, чэш. *mlíč, mlíčí, mleč*, пол. *mlecz*, н.-луж. *mlac* і пад. Ва ўсіх гэтых найменнях вылучаецца агульнаславянская аснова **melk-j-* з розным суфіксальным афармленнем. Бясуфіксныя формы характэрны для заходнеславянскіх моў, а суфіксальныя ўтварэнні зафіксаваны ў асноўным у гаворках усходнеславянскіх моў [13.С. 113].

У беларускай літаратурнай мове лексема *малачай* ужываецца толькі са значэннем *Sonchus L.* – травяністая або кустовая расліна сямейства малачаевых з ядавітым белым сокам. У народных жа гаворках на адной і той жа тэрыторыі (гл. карту № 244 у ЛАБНГ т.1) гэта найменне ўласціва і *малачаю* і *адуванчыку*.

Якасць соку, які выдзяляецца са сцябла адуванчыка (ён мае востры непрыемны смак), паўплывала на тое, што пры назоўніку часта ўжываецца азначэнне, якое падкрэслівае ядавітасць гэтага соку: *воўча малако, сабача малако*. З гэтымі азначэннямі ў народных гаворках часта ўжываюцца найменні неядомых ягад і грыбоў: *воўчыя ягады, воўчыя грыбы*. Звычайна плады гэтых раслін з'яўляюцца малаядомымі, неядомымі, або проста лічацца неядомымі, хаця на самай справе іх можна выкарыстоўваць у ежу [13.С.127]. Гэта часткова тлумачыцца і ўласцівасцямі кветкі, якая служыць лекамі для жывёл.

Уласцівасць малачаю і адуванчыка выдзяляць белы горкі сок паўплывала на тое, што назвы гэтых раслін у некаторых мясцовасцях зусім не адрозніваюць. Калі параўнаць карты “Малачай” і “Адуванчык”, змешчаныя ў Лексічным атласе беларускіх народных гаворак [4], то можна заўважыць, што ў паўночна-заходняй зоне для абедзвюх раслін выкарыстоўваюцца адны і тыя ж назвы: *малачай, малачэй* і пад.

Назвы тыпу *малочная трава* ўказваюць толькі на тыповую прыкмету, характэрны для назваў раслін і вельмі прадуктыўны ў гаворках суфікс *-нік* дае больш эканомны спосаб выражэння: *млечнік, молочнік*. Форма *малачай* уяўляе сабой архаічную словаўтваральную мадэль, а формы з узноўленай асновай несумненна з'яўляюцца больш познімі. Найменне шматкратна ўзнаўлялася па новых словаўтваральных мадэлях, захоўваючы семантычную мадэль нязменнай [12.С.100].

Спарадычна на Віцебшчыне, а таксама як адзінкавая ў Дзятлаўскім раёне зафіксаваны назвы *пухоўка, белыя духоўкі*. Намянацыі з коранем *тух-* адзначаны таксама ў рускіх народных гаворках: *тух, тухjolка, пушок, пуховочка, белый тух* [3. С. 128]. У аснову наймення пакладзены знешні від кветкі ў той час, як яна адцвітае. Семя пасля адцвітання кветкі становіцца белым, лёгкім, пушыстым (падобным на пух). Пух на кветкавых карзінках пасля цвіцнення лёгка здуваецца і разносіцца ветрам

на вялікія адлегласці. Параўн.: *Надуваньчыкі жоўтым цвітуць, а перацвітуць – тухожкі*. Дзятл. (СПЗБ).

У палескіх гаворках зафіксаваны найменні з базавым кампанентам утваральнай асновы *баб-*. Гэтыя найменні з’яўляюцца вузкалакальнымі, не адзначаны ў іншых месцах пашырэння беларускіх народных гаворак. Як сцвярджае Мяркулава, найменні з гэтым кампанентам адсутнічаюць у гаворках іншых моў, але пашыраны на тэрыторыі заходняй Украіны: *кульбаба, кульбабаба, кульбаха, кульбака, кульбабók, баба-куль* і пад. Яна ўслед за Фасмерам сцвярджае, што матывацыя слова не зусім ясная, асабліва яго першая частка. Аб матывацыі слова можна толькі здагадвацца. Хутчэй за ўсё меліся на ўвазе лекавыя ўласцівасці расліны, аднак не выключана, што назва адлюстроўвае шарападобны выгляд расліны пасля цвіцнення. Ва ўсякім выпадку, сувязь назвы са словам *баба* – жанчына, бабуля – бяспрэчная. [14. С.65]. У Гомельскай вобласці зафіксавана адзінкавая назва *знахорка*, якая пацвярджае меркаванне этымалагаў пра лекавыя якасці расліны.

У Этымалагічным слоўніку ўкраінскай мовы [15. С.136] падаецца меркаванне, што гэта другая назва ўтварэнне “на аснове пачатковага **кульбава* з псл. *[*culbava* (*kvetská*)], здольная да згінання. Украінскія этымалагі сцвярджаюць, што назва абумоўлена тым, што абарванае сцябло адуванчыка разрываецца ў канцы на тры або чатыры падоўжаныя часткі, якія закручваюцца (загінаюцца). Версіі пра сувязь назвы з лексмай *баба* лічацца неверагоднымі.

У гэтым жа рэгіёне лакалізуюцца найменні *ба́ба, дзед, дзед і ба́ба*. Мясцовыя жыхары тлумачаць гэту назву наступным чынам: *Калі кветкі кругленькія – ба́бачкі, калі плоскія – дзед*.

У Гродзенскім, Віцебскім і Віленскім рэгіёнах спарадычна ўжываецца назва *бага́тка (бага́ткі)* і яе варыянт *багаты́рка (багаты́ркі)* для абазначэння адуванчыка. Найменні з суфіксам *-ыр* з’яўляюцца ўсходнеславянскімі дыялектнымі найменнямі. Па азначэнню этымалагаў, гэтая назва хутчэй за ўсё перанесена па падабенству з іншай расліны – *багаткі* (рус. богатка) на адуванчык. Не выключаецца, што ў аснове назвы ляжыць уяўленне аб лячэбных або магічных (культавых) уласцівасцях расліны (ЭСБМ, т.1). Другая расліна, калі расцвітала ў доме на Іванаў дзень, лічылася прадвеснікам багацця (СРНГ, вып.3). Адсюль і пайшла назва – *багатка*. Параўн. *На багаты́ркі загадаюць на долю, шчасце, гора* (Глыб. СПЗБ). *Даўней на багаткі загадалі дзяўчаты* (Віл. СПЗБ).

Для наймення адуванчыка ўжываюцца ў розных рэгіёнах намінацыі, якія ўтвораны на аснове падабенства расліны (*часцей за ўсё галоўкі адуванчыка*) да нейкіх прадметаў, жывёл, частак цела чалавека, птушак і інш.

Цікавымі з’яўляюцца найменні *кся́ндз і ксяндзоў плеш*, зафіксаваныя ў Магілёўскім рэгіёне. Першаснай, на наш погляд, з’яўляецца намінацыя *ксяндзоў плеш*, у аснову якой пакладзена падабенства кветкі адуванчыка, з якой ветрам здула белая пушыстае семя, да галавы ксяндза. Пасля таго, як падзьме вецер, пушыстае семя застаецца толькі па баках, а пасярэдзіне застаецца голае месца круглай формы – плеш. У службыцеляў каталіцкай канфесіі на макаўцы галавы ёсць выбрытае месца – танзура, якое прыкрываецца спецыяльным галаўным уборам. Гэта падабенства і пакладзена ў аснову наймення адуванчыка *ксяндзоў плеш*. (Агульнае кветаложа адуванчыка голае, плоскае). У другім выпадку слова плеш адпала і засталася

аднаслоўная намінацыя *ксьндз*. Для параўнання прывядзём назвы адуванчыка падобнага тыпу з іншых моў. Знешнія асацыяцыі прывялі да ўзнiкнення лацінскай назвы *caput monachi*, ням. *Pfaffenblat*. Калькі гэтай назвы чэш. *pleš*, ст-чэш. *pleška* (Mach., 233), укр. *plešyueč*, *porove humence* (Мак., 366-367). З украінскай мовы назва пранікла ў данскія гаворкі: *попово гуменцо*. Магчыма, што ў выніку другаснага пераасэнсавання з'явіліся назвы адуванчыка *попы*, *попик* [12. С.101]. Найменні *папок*, *паткі* ў беларускіх народных гаворках адзначаны на Палессі ў Гомельскім і Магілёўскім рэгіёнах, а таксама ў Смаленскім рэгіёне. Гэтыя найменні, відаць, даволі старажытныя, яны былі зафіксаваны яшчэ К. Чалоўскім [15]. На нашу думку, гэта назва магла ўзнiкнуць такім жа чынам, як і намінацыя *ксьндз*.

У палескіх гаворках для назвы адуванчыка зафіксавана адзінкавая намінацыя *божсай мацеры сарочка* (*Божья мать сорочка по дорогах растёт, худобе дают, кто кровью мочица*. Лельчыцкі раён)[16. С.416], якая з'яўляецца, відаць, рэліктавым найменнем гэтай расліны. У народных гаворках даволі часта сустракаюцца назвы раслін, насякомых, прыродных з'яў, прадметаў і г.д., звязаныя з рэлігійнымі ўяўленнямі насельніцтва: напрыклад, вясёлка – *вянок святога Барнарда*, *пояс Марыі*, гваздзік-травянка – *слёзкі божсай мацеры*, капытнік – *чортавы капыцікі*, божая кароўка – *андрэйка-бажок*, першацвет – *святога Пятра ключыкі* і пад. Магчыма, што ў аснове намінацыі *божсай мацеры сарочка* ляжыць белы колер ужо апушанай расліны. Адбыўся метафарычны перанос з адной рэаліі на другую: галоўка адуванчыка такая ж беласнежная, як сарочка божай мацеры.

У Смаленскім рэгіёне зафіксавана найменне *тупок*. У аснове гэтай назвы ляжыць таксама метафарычны перанос: падабенства пазбаўленай пушыстых сямянак галоўкі адуванчыка да пупка.

На аснове знешніх асацыяцый узнікла і назва адуванчыка (у першую чаргу так называлася пазбаўленая пушыстага семя галоўка расліны) *курáча срáка*, зафіксаваная пры зборы матэрыялаў для Агульнаславянскага лінгвістычнага атласа ў Свіслацкім раёне Гродзенскай вобласці.

У Гомельскім і Жыткавіцкім раёнах адзначаны назвы *катóк*, *коцікі*, якія, відаць, таксама ўтвораны на аснове асацыяцый (пушыстая, мяккая галоўка адуванчыка падобна на коціка).

У палескіх гаворках для назвы адуванчыка ўжываюцца намінацыі *казачóк*, *казачкі* (*Козачок жоўтый, хороши, але ўсе руки од ёго потом чорны, нэ одмываюцца, і одэжа тожэ. У дэўчат малых усе плацця летом мараты од ix*. Бярозаўскі раён) (ДСБ). Як сцвярджаюць этымологі, тут можна гаварыць аб пераносе, у аснове якога ляжыць уяўленне аб горкім смаку соку адуванчыка, аб бескарыснасці або шкоднасці расліны [17]. Гэта матывацыя часта ляжыць у аснове найменняў і іншых раслін, параўн. *шчаўе конскае*, *жабнік*, *сарох воўчы* і пад.

Намінацыя *зубнік*, як і большасць адзінкавых найменняў адуванчыка, зафіксавана ў палескіх гаворках. Хутчэй за ўсё, як і ў найменні *знахорка*, асноўным матывам для ўтварэння назвы паслужылі лекавыя ўласцівасці расліны, адварам якой лечачь зубны боль.

У Ашмянскім раёне ўжываецца намінацыя *ячмёнькі*. Мясцовыя жыхары так тлумачылі гэтую назву: *Калі зацвітае адуванчык – пара сеяць ячмень*. Час цвіцення адуванчыка звязваецца з часам пасеву ячменю.

На Тураўшчыне адзначана найменне *баб'ок*. Корань *боб-/ баб-* шырока прадстаўлены ў назвах раслін ва ўсіх славянскіх мовах, характарызуючы ў асноўным бутоны, асобныя кветкі. Параўн. рус. *бабочки, бобочки* – васількі, *бобкі, бобовник* – канюшына і інш. Гэты корань служыць для абазначэння дробных, круглых прадметаў. Так, *бобкамі* называюць круглыя галоўкі канюшыны [1.С.37]. З канюшыны гэтая назва была перанесена і на іншыя расліны, у даным выпадку на шарападобную кветку адуванчыка.

У Крычаўскім і Жыткавіцкім раёнах ужываецца намінацыя *жыд'ок* [3.С.128], назва тычыцца таксама ў першую чаргу кветкі адуванчыка, а не самой расліны. Матывацыя няясная.

У Пружанскім раёне зафіксавана назва *слепот'а*. Найменні *курача слепот'а і слепот'а* ўжываюцца таксама ва ўкраінскіх народных гаворках. Хутчэй за ўсё намінацыя перанесена з іншай расліны **кураслеп (анемона)** на адуванчык па жоўтаму колеру кветак. Той жа матыў ляжыць у аснове назвы *жоўтая цыкор'я*. Падобны перанос назвы з адной расліны на другую па нейкай вызначальнай для іх прыкмеце ў народных гаворках вельмі пашыраны сярод назваў раслін, параўн. *кываўнік – піжма, крынічнік – незабудка, малачай – асот, падбел – лопух, бясмертнік* і многія іншыя.

Такім чынам, асноўнымі наменклатурнымі абазначэннямі расліны адуванчык у беларускіх народных гаворках (як і ў літаратурнай мове) з'яўляюцца найменні *адуванчык і дзьмухавец* разам з вытворнымі ад іх ці адпаведнымі па базавым кампаненце назвамі (*надуванчык, раздуванчык, абдуванчык, дуванчык і дмухавец, дмухель* і пад.), у аснове ўтварэння якіх ляжыць адна і тая ж матывацыйная прыкмета: пушыстае семя гэтай расліны разлітаецца ад лёгкага подыху ветру. Найменні з коранем *дув-* характэрны для гаворак усходняй зоны. Гэтым найменням проціпастаўляюцца намінацыі з коранем *молок-* тыпу *малачай* і іншымі адпаведнымі па базавым кампаненце назвамі *млечнік, молочэй, малач'як, малочнік* і пад., якія пашыраны ў заходняй групе гаворак беларускай мовы, у тым ліку і на тэрыторыі палескіх гаворак. Абодва намінацыйныя тыпы маюць статус агульнаславянскіх.

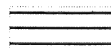
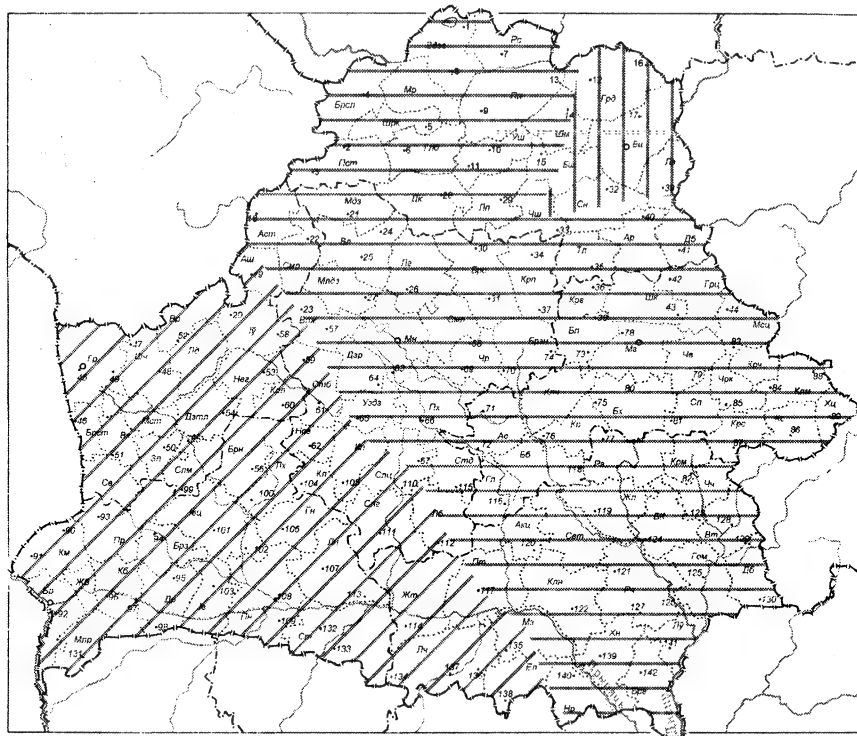
Аналіз шматлікіх найменняў адуванчыка паказаў, што ў гаворках беларускай мовы асноўнымі па сутнасці пры ўтварэнні намінацый з'яўляюцца дзве вылучальныя (адрознівальныя) прыкметы. Гэта, з аднаго боку, лёгкае абдуванне ветрам апушаных сямянак расліны і, з другога боку, выдзяленне са сцябла горкага малакападобнага соку.

У межах пашырэння намінацый з коранем *молок-* зафіксаваны шматлікія вузкалакальныя або адзінаковыя найменні, якія часцей за ўсё называюць не саму расліну, а яе кветкі (звычайна пасля адцвіцання). Большасць з іх не валодаюць дастатковай тэрміналагічнасцю, таму што з'яўляюцца шматсастаўнымі або тэрытарыяльна абмежаванымі, але не выключана, што многія з іх тыпу *божай мацеры сарочка, знахорка* і пад. з'яўляюцца больш раннімі па часе ўтварэннямі, чым *адуванчык і дзьмухавец*.

Інтэрпрэтацыйная карта, прысвечаная найменням адуванчыка ў гаворках беларускай мовы, адлюстроўвае рэальнае пашырэнне двух асноўных тыпаў назваў з каранямі *дув-* і *молок-*, а таксама найменняў з коранем *тх-*. Тэрыторыя пашырэння

назваў з коранем *дув-* адзначана на карце прамой гарызантальнай лінейнай штрыхоўкай, тэрыторыя пашырэння назваў з коранем *малок-* адзначана касой лінейнай штрыхоўкай, а тэрыторыя пашырэння найменняў з коранем *лух-* адзначана прамой вертыкальнай штрыхоўкай. Распаўсюджанне адзінкавых або малапашыраных найменняў адуванчыка на карце не абазначана.

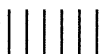
КАРТА № 1. НАЗВЫ АДУВАНЧЫКА ПАВОДЛЕ ТЫПАЎ БАЗАВЫХ АСНОЎ

назвы з базавымі
кампанентамі *дув-*,
лух-

назвы з базавымі
кампанентамі *малок-*
(*молок-*), *млеч-*

назвы з базавым
кампанентам *лух-*

Літаратура

1. Меркулова В.А. О некоторых принципах этимологии названий растений // Этимология. – М., 1964.
2. Беларуская энцыклапедыя. Т.6. – Мінск, 1998.
3. Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Вып. 3. Растительный мир. – Мінск, 2000.
4. Лексічны атлас беларускіх народных гаворак. Т.1. Раслінны свет. – Мінск, 1993.
5. Раслінны свет. Тэматычны слоўнік. – Мінск, 2001.
6. Киселевский А.И. Латино-русско-белорусский ботанический словарь. – Мінск, 1967.
7. Шаблоўскі А.І. Лексічная анамасыялогія: тыпы матывацыйных адносін // Беларуская лінгвістыка. 2007. Вып. 59.
8. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. Т.3. – М., 1971.
9. Словарь русских народных говоров. Вып.23. – Ленинград, 1987.
10. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Т.3. – Мінск, 1985.
11. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Т.1. – Мінск, 1978.
12. Меркулова В.А. Очерки по русской народной номенклатуре растений. – М., 1967.
13. Закревська Я.В. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті. Київ, 1976.
14. Краўчук Р.У. Гісторыка-этымалагічныя нататкі. Палеск. *баба* адуванчык // Беларуская лінгвістыка. 1974. Вып. 6.
15. Чоловский К. Опыт описания Могилевской губернии. По программе и под редакцией А.С.Дембовецкого, кн.1. Могилев, 1882.
16. Бейлина Д.А. Материалы для полесского ботанического словаря // Лексика Полесья. – М., 1968.
17. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Т.4. – Мінск, 1988.

Прынятыя скарачэнні

АЛА – Агульнаславянскі лінгвістычны атлас. Серия лексіка-словаўтваральная. Вып.3. Раслінны свет. – Мінск, 2000.
ЛАБНГ – Лексічны атлас беларускіх народных гаворак: у 5-ці тамах. – Мінск, 1993 – 1998.
СПЗБ – Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча. Т.1 – 5. – Мінск, 1979 – 1986.
СРНГ – Словарь русских народных говоров. Вып 3. Ленинград, 1968.
ДСБ – Дыялектны слоўнік Брэстчыны. – Мінск, 1989.
ЭСБМ – Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Т.1 – 11. – Мінск, 1978 – 2006.

АБ АДРОЗНЕННЯХ У ФАРМИРАВАННІ ДЫЯЛЕКТНАЙ НАМЕНКЛАТУРЫ НАЗВАЎ ТЫПУ БУЯКІ (ДУРНІЦЫ) І ІХ НАМІНАЦЫЯ

Для абазначэння спажываных ягад кустовай нізкарослай расліны сямейства бруснічных *Vaccinium uliginosum* L, якая расце ў сырых барах і па балоцістых купінах, але асабліва любіць тарфяныя мясціны, у беларускай літаратурнай мове выступаюць дзве назвы — *буякі* і *дурніцы*.

Буякі, або *дурніцы*, — тыповы прадстаўнік расліннага свету Беларусі (ЭПБ, т.1). Знешне ягады буякоў падобны на чарніцы: такія ж сіне-чорныя, з шызым налётам, аднак крыху, можа, большыя па памеры ў параўнанні са сваімі бліжэйшымі па батанічнаму роду сваякамі — чарніцамі і брусніцамі. Нязменным суседам буякоў па месцы росту з'яўляецца багун — вечназялёная расліна сямейства верасовых з рэзкім дурманлівым пахам, які асабліва актыўна вылучаецца ў цёплы час — ліпеньскія ці жнівеньскія летнія дні.

Анамасіялагічныя матэрыялы па назвах *буякоў* (*дурніц*) у гаворках беларускай мовы адлюстроўваюцца найперш у каментарыях ЛАБНГ да карты № 224 "Буякі". Яны сабраны на аснове тыповага для дадзенага корпусу лексічных звестак пытання: "Я. н. ягады буякоў?.." (ЛАБНГ, т.1, 96). На анамасіялагічнай карце № 224 "Буякі" ЛАБНГ падаюцца наступныя найменні буякоў у іх абагульненай фанетыка-марфалагічнай форме: *дурніцы*, *дурыны*, *буякі* (*буяхі*), *буяны*, *п'яніцы* (*п'яніцы*), *лахачы*, *лахіны*, *галубіка*, *галубоні* (і іх варыянты), *бугаі*, *сініцы*, *круцалі* (*круцікі*). А таксама адзінкавыя назвы: *сінія галовы*, *балабоны*, *суніцы*, *буганы*, *калуны*, *біцухі*. Дапаўняюць гэтыя звесткі матэрыялы двух мікраатласаў, у якіх адлюстроўваюцца лексічныя сэнсава-вылучальныя адзінкі па моўным забеспячэнні гаворак заходнепалескага рэгіёна (Леванцэвіч; Босак). У адносінах да анамасіялагічнай, а таксама і тэрытарыяльнай варыянтнасці намінацыйнага вылучэння і абазначэння ягад *буякі* (*дурніцы*) цікавы матэрыял падаецца ў рэгіянальных слоўніках і іншых лексікаграфічных працах. Ён у асноўным абагульнены ў спецыяльным выданні па назвах ў сферы расліннага свету Беларусі "Расліны свет: Тэматычны слоўнік" (РС). Звесткі розных інфармацыйных крыніц сведчаць: вылучальнымі па фармальных паказчыках і сэнсава-адрознівальнай структуры назвамі пладоў расліны *Vaccinium uliginosum* у большасці гаворак беларускай мовы з'яўляюцца найменні *дурніцы* (і іх структурна-марфалагічныя варыянты) і найменне тыпу *буякі*. Яны дамінуюць па прасторы распаўсюджання.

Дастаткова вядомыя рэгіянальна пашыраныя лексічныя сродкі тыпу *п'яніцы* (*п'яніцы*) і *лахачы* (*лахіны*). Група іншых намінацыйна-вылучальных і абазначальных адпаведнікаў назваў *буякоў* (*дурніц*) мае статус лакальна абмежаваных па пашырэнні словаформ. Гэта: *бугаі*, *буганы* (*буганы*; *бугуны*), *галубоні*, *галубоні*, *ганабобель*, *белякі*, *белагаловік*, *балабоны* і некаторыя інш. Усе

пералічаныя назвы складаюць сукупнасць сродкаў мясцовага намінацыйнага абазначэння *буякоў* (*дурніц*) у гаворках беларускай мовы і ўтвараюць адпаведны намінацыйны ландшафт у яго галоўных тэрытарыяльных асаблівасцях.

Найменні тыпу *буякі*. Лексікаграфічныя крыніцы сведчаць, што плады кустовай расліны *Vaccinium uliginosum* абазначаюцца ў большасці беларускіх гаворак паўднёва-заходняга дыялекту назвай тыпу *буякі*. Акрамя яе, адзначаны тоесныя па корані *буяхі*, *буяны*, *буяніцы*, *буйкі* і інш. Гэтае найменне ягад па базавым кампаненце яго ўтваральнай асновы адносіцца да ліку загадкавых і таямнічых. Даследчыкі, прызнаючыся, што этымалогія "слова не вельмі ясная", разам з тым звязваюць яго па ўтварэнні з беларускім дзеясловам *буяць* 'буяніць, шалець'. Лексема з такім значэннем мае свой працяг у гаворках украінскай мовы (ЭСБМ, т.1, 429), інакш кажучы, яна належыць да супольных беларуска-украінскіх рэгіяналізмаў. Вылучаная сэнсавая асаблівасць паводле базавага кампанента дзеяслова *буяць* 'буяніць, шалець' грунтуецца на звестках аб здольнасці ягад "выклікаць ап'яненне, боль галавы і да т.п." (ЭСБМ, т.1). Гэта сапраўды адпавядае рэчаіснасці, за выключэннем заўвагі, што чадныя ўласцівасці належаць менавіта пладам расліны. Такая адметнасць — якасць сталага спадарожніка *буячніку* — расліны з сямейства верасовых багуну. Апошняя, дарэчы, і адзначаецца аўтарам артыкула "п'яніцы" (ЭСБМ, т.10). Устаноўленая ўласцівасць базавага структурна-семантычнага вызначэння ягад праз дзеяслоў *буяць* 'буяніць, шалець' дазволіла паставіць найменне па асаблівасцях яго матывацыі ў адзін шэраг з сэнсавымі агульнымі найменнямі тыпу *п'яніцы*, *галаваболь*, *дурнічнік*, *дурніцы* і да т.п. Дадзеная версія выглядае тым больш праўдападобна, што семантычна аднолькавыя ці структурна мадыфікаваныя варыянты наймення тыпу *буякі* маюць месца ў іншых славянскіх мовах, найперш суседніх да беларускіх (Ніканчук, карта №51).

Адначасова, выказваючы меркаванне пра аб'ектывацыю наймення адпаведна ачмуральным уласцівасцям багуну, беларускія даследчыкі не адмовіліся і ад магчымай сувязі назвы *буякі* па базе ўтваральнай асновы з дзеясловам *буяць* 'буйна расці, становіцца буйнейшым'. Верагоднасць прапанаванай думкі падмацоўваецца вусным паведамленнем аб існаванні ў беларускіх гаворках абазначальнага сродку ягад у форме *буйніцы*, дзе дадзеная ўтваральная дзеяслоўная база мае сваё ўвасабленне (ЭСБМ, т.1, 430). Нарэшце, версія аб этымалагічнай сувязі наймення *буякі* з 'бык' уяўляецца аўтарам артыкула "буякі" зусім мала верыфікаванай.

Такім чынам, пры існаванні некалькіх прыведзеных варыянтаў абазначэння ягад кустовай расліны *Vaccinium uliginosum* словаформай *буякі* раскрыццё яе лексічнай аб'ектывацыі застаецца пакуль што не вельмі пераканальным.

Разам з тым, спрабуючы інтэрпрэтаваць базавы кампанент лексемы *буякі*, хацелася б звярнуць увагу на наступную акалічнасць. Як зазначана вышэй, назвы тыпу *буякі* ў сваім пашырэнні лакалізуюцца на тэрыторыі паўднёва-заходняга дыялекту беларускай мовы, але суцэльны абшар падобнае найменне займае ва ўсходнепалескіх гаворках з канцэнтрацыяй яго на Тураўшчыне і далей на Жытоміршчыне (Ніканчук, карта № 51).

Беларускае Палессе, як вядома, гэта рэгіён, які характарызуецца выразнай адметнасцю мясцовага прыроднага ландшафту. Так, засведчана: "Уся прастора Тураўшчыны зараз (у 50-я гады мінулага стагоддзя — В.К.) — бязлесная раўніна, у той час як за яе рачнымі межамі пераважаюць яшчэ лясныя абшары". Але падобны выгляд Тураўскага Палесся быў такім не заўсёды. Тубыльцы помняць сваю зямлю іншай. "У мінулым палі *выступалі толькі прагалінамі між нізін і далін* (курсіў — В.К.), пастаянна запоўненых вадой, зарослых альхой, вяхвечнымі дубамі, непраходным лазняком" (ТС, т. 1, 9).

Удакладнім, у якой сувязі прыгадваецца цытаваны тэкст і якія адносіны мае гэта непасрэдна да буякоў.

Агульнавядома, што буякі — прадстаўнік ляснога расліннага свету. Звычайна буячнік туліцца на краях балот, дзе мясцовасць крыху вышэйшая ў параўнанні з самім балотам. Калі расліна і сустракаецца сярод балота, то займае яго ўзвышэнні — груды, купіны ці буі. *Буй* — лексічная адзінка, што ў беларускай літаратурнай мове, а таксама ў гаворках усходняй дыялектнай зоны (акрамя адзначанага, гаворкам вядомы і іншыя значэнні слова (ЭСБМ, т. 1) мае семантыку 'высокае, адкрытае з усіх бакоў для ветру месца' (ТСБМ, т. 1). У гэтым жа значэнні, а менавіта 'ўзвышанае, адкрытае месца', а таксама з семантыкай 'моцны вецер; месца, адкрытае для дзеяння ветру' была вядома словаформа раней на этнагенетычным абшары беларускіх гаворак. У межах вылучанай тэрыторыі, а таксама ў некаторых іншых рэгіёнах Расіі яна адзначаецца і сёння (ЭССМ, вып. 3). Як мовазабеспечальны сродак са сферы найменняў па абазначэнні асаблівасцей рэльефу слова *буй* 'участак сушы, акружаны балотам' зафіксавана ў пскоўскіх пісьмовых помніках [1, 243], і разам з тым як назва тапанімічных аб'ектаў яно не адлюстроўваецца ў старабеларускіх пісьмовых крыніцах, не падаецца ў гістарычным слоўніку беларускай мовы. У іншых славянскіх мовах лексема *буй* з семантыкай 'узвышанае, адкрытае месца' не выяўлена. Аднак з сямай месца, увасобленай у словаформе *bujak* 'нетры', назва адзначана ў македонскай мове, ва ўкраінскай засведчана як 'лясок у яры'. Сербахарвацкае *bujak* абазначае 'струмені дажджавой ці талай вады' (ЭССМ, вып. 3).

У параўнанні з іншымі часткамі славянскага моўнага кантынуму найбольш разнастайна з боку семантыкі выглядае словаформа ў гаворках беларускай мовы. Гэта яе ўсходнепалескі, тураўскі рэгіён. Тут найменне *буяк* ведаюць як назву абалоністага хваёвага лесу: "*Буяк — одна оболоня, росце на песку, шашэль ёго с ходу крамсае*" (ТС, т.1, 100). Лексемы *буяхі, буякі* маюць таксама семантыку: 1. 'катахі на рагозе', 2. 'рагоз' (ТС, т.1, 101). Пры чым у мясцовых тураўскіх гаворках расліну *рагоз* (фанет. *рогоз, рогож*) адносяць да прадстаўнікоў балотнай флоры. Тут нават выдзяляюць яе некалькі асобных відаў: "*свойскі рогоз*. Від рагозу без катахоў. *Глухі рогоз, шо пушыло росце, а свойскі рогоз рвуць да едзяць*. Глухі рогоз. Від рагозу з чорным катахом. *Глухі рогоз з буяхом, буях такі чорны*." (ТС, т.4, 292). Як адпаведная назва воднай расліны функцыянуе *рагоз* у беларускай літаратурнай мове: "травяністая расліна сямейства рагозавых з тоўстым моцным чорна-белым катахом на высокім сцябле, якая *расце на берагах вадаёмаў* (курсіў — В.К.)" (ТСБМ, т.4, 552). Інакш кажучы, толькі як адзінае абазначэнне геаграфічнай прасторы (рэльефу), замацаванае ў базавым кампаненце

ўтваральнай асновы ў лексеме *буяк* у тураўскіх гаворках, як і ў большасці славянскіх моў, ужо страчана. Але зафіксаваныя мясцовыя назвы *буяк* 'абалоністы хваёвы лес' (толькі той, што '*росце на песку*'), *буяхі́*, *буякі́* 'рагоз' сваёй зыходнай апорай для базавай утваральнай асновы, ці вылучальнай прыкметай, звязаны непасрэдна з месцам росту. Гэта прадстаўнікі мясцовай флоры, што растуць ля балота, на балоце, але не прама ў ім, а: абалоністы сасновы лес '*росце на песку*', рагоз — расце каля вады. Інакш кажучы, лексічная прырода пералічаных тураўскіх назваў сваім базавым каранем матывацыйна абумоўлена месцам росту. Таму відавочна, што і вытокі фармальна тоеснага ім наймення *буякі́*, *буяхі́* 'ягады буякоў (буячніку)' знаходзяцца таксама ў непасрэдных намінацыйных адносінах з гэтымі мясцовымі назвамі — праз зыходную матывацыйную прыкмету. Ды ўвогуле семантычная разнастайнасць слова *буякі́* (*буяхі́*), характэрная для ўсходнепалескага моўнага рэгіёна, дазваляе выказаць здагадку аб тым, што ў гаворках гэтага рэгіёна многае, што расло тут у асаблівых прыродных умовах, у тым ліку і на *буях-купінах*, абазначалася, відаць, словаформай з базавым абагульненым каранем **biŭjь*. З дастаткова шырокім спектрам значэнняў як намінацыйны сродак для назвы розных прадстаўнікоў мясцовага расліннага свету найменне захавалася ў тутэйшым маўленні і для ўласна расліны *буякі* і яе ягад.

З улікам гэтага прымальным падаецца меркаванне: праславянскае **biŭjь* са сваёй першаснай, архаічнай семантыкай і сёння функцыянуе ў гаворках сучасных беларускай і, відавочна, украінскай моў. Як вылучальныя абазначальныя сродкі ягад *буякі-буяхі* з аднолькавым характарам зыходнай каранёвай базы яны ўтвараюць агульны беларуска-ўкраінскі намінацыйны арэал. Праўда, пры статусе літаратурнага наймення ў сучасных гаворках беларускай мовы словаформа *буякі* 'ягады' мае выразна акрэсленую прастору пашырэння — усходнепалескі рэгіён, і тым самым яно з'яўляецца рэгіянальным па лакалізацыі ўтварэннем.

Думка аб тоеснасці вытокаў зыходнага базавага кампанента ўтваральнай асновы **biŭjь* і *буякі* '1. расліна. 2. ягады' тым больш здаецца праўдападобнай, калі памятаць пра спецыфіку палескага рэльефу — водную балоцістую прастору з выспамі сушы на ёй. У адпаведнасці з чым структурна-семантычнае вывядзенне назвы ягад *буякі* з **biŭjь* выглядае матываваным у адносінах да абазначэння назвы ягад адпаведнай словаформай, аб'ектывацыя якой мае прамое дачыненне да месца росту расліны — на *буях*.

Адносна структурнага кампанента *-як-* у складзе словаформы праблем з яго інтэрпрэтацыі фактычна не ўзнікае. Выяўлена, што ўсе славянскія мовы выкарыстоўваюць гэты мадыфікацыйны афікс прыкладна ў тэматычна аднолькавых групах слоў. Так, пры ўтварэнні "імянаў з прадметна-характарызавальным значэннем суфікс *-як-* ужываецца ў словах, што абазначаюць назвы прадметаў гаспадарча-побытавага прызначэння, зоа- і батанічныя назвы, *nomina instrumenti*: падабенства ў семантычнай арыентацыі суф. *-ак* пры ўтварэнні: а) імянаў з агульным значэннем асобы...; б) *батанічных назваў* (выкарыстанне яго пераважна для ўтварэння *назваў траў і травяністых раслін* (курсіў — В.К.), выключэнне складае толькі славацкая мова, у якой суфікс

-акі ужываецца часцей за ўсё пры ўтварэнні назваў грыбоў і агародніны..." [2, 161-162].

Пра іншыя структурна адрозныя варыянты, як напрыклад, *буяхі, буйкі, буяны, буіны, буяніцы*, заўважым. Гэтыя назвы, за выключэннем, вядома, *буяхі* (фанетычная форма зыходнага *буякі* [3, 200]) варта, мабыць, разглядаць як найменні аднолькавыя па базе ўтваральнай асновы з лексемай *буякі*, але ўскладненыя, відавочна, другойнай матывацый і адпаведнымі мадыфікацыйнымі суфіксамі. Хоць падобнае тлумачэнне пярэчыць, натуральна, версіям, адлюстраваным у этымалагічных даведніках. У тэрытарыяльных адносінах мадыфікаваныя структурна і ўскладненыя семантычна формы слова *буякі* лакалізуюцца пераважна ў межах гаворак усходнепалескага тыпу ці ўсходняй дыялектнай зоны, але з выразнай паўднёвай лакалізацыяй. Найменні ягад з суфіксам *-ін-* у іх складзе тыпу беларускага *буіны* распаўсюджаны ў заходніх украінскіх гаворках, у гаворках чэшскай і польскай моў [4, 42]. Што дазваляе бачыць у гэтым уплыў больш прадуктыўнай словаўтваральнай мадэлі на мясцовыя ўтварэнні. Такім жа праўдападобным і прымальным можна лічыць і меркаванне аб утварэнні па аналогіі згодна з вядомай, але ў беларускіх гаворках сёння непрадуктыўнай праславянскай мадэллю на *-іна*, як у мясцовых дыялектных назвах *смуродзіна, маліны, ожыны, журавіны, брусленіна (брушленіна)* і інш.

Словаформа тыпу *буяны* не характэрна для гаворак беларускай мовы, у тым ліку паўднёва-заходняга дыялекту. Аналагічныя ёй па мадыфікацыйным кампаненте намінацыі, накіталт *земляна, глубяна, костяна*, больш вядомыя гаворкам рускай мовы (ДАРМ, вып. III, карта №86). Адзінкаваць фіксацыі наймення, паралельнае ўжыванне з іншымі тыповымі для рэгіёна намінацыйнымі адзінкамі гэтых ягад, дазваляе меркаваць аб іх, мабыць, інавацыйным характары. Нарэшце таксама адзінкава выяўленае, лакальнае па тэрыторыі пашырэння (Лоеў. р-н) найменне *буяніцы* з'яўляецца відавочным лексічным гібрыдам. Яно ўтварылася ў выніку адаптацыі суфіксальных сродкаў назвы тыпу *дурніцы* да другойнай (незыходнай) асновы слова *буякі*. Апошняе падмацоўваецца лінгвагеаграфічна. У комплексе абазначальных сродкаў ягад *буякі* словаформа *буяніцы* засведчана ў зоне сутыкнення розных намінацыйных арэалаў з адрознымі па базе ўтваральнымі асновамі (ЛАБНГ, т. I, карта № 224).

Найменні тыпу *дурніцы* і іх тоесныя семантычныя адпаведнікі. Супрацьлеглым па базавым вылучэнні найменням тыпу *буякі* з'яўляюцца ў беларускіх гаворках назвы тыпу *дурніцы*, якія займаюць значны абшар беларускамоўнай дыялектнай прасторы. Назвы гэтага тыпу вядомы на тэрыторыі гаворак паўночна-ўсходняга дыялекту, за выключэннем ускраіннага рэгіёна Віцебшчыны, і вузкага паза гаворак уздоўж заходняга берага Беларусі, а таксама на пераважнай частцы абшару сярэднебеларускіх гаворак. Адзначаны тып таксама мае свой працяг на тэрыторыі лакалізацыі этнагенетычных асаблівасцей беларускіх гаворак і далей за яе межамі. Але пры гэтым канцэнтрацыя найменняў тыпу *дурніцы* ў сучасных гаворках рускай мовы адзначаецца менавіта на прылеглай да Беларусі тэрыторыі — гэта гаворкі Смаленшчыны, Пскоўшчыны, Браншчыны. Вылучаны намінацыйны арэал лакалізацыі абазначальнага сродку

тыпу *дурніцы* ў этнагенетычным плане ў разнастайных навуковых крыніцах досыць часта вызначаюць як адзіны старажытнамоўны арэал. Гаворкі яго адносяць да племянной мовы крывічоў, іх паўднёвай галіны [5]. За межамі гэтага рускамоўнага трохкутніка ў гаворках рускай мовы назвы з базавым складнікам утваральнай асновы *дур-* зафіксаваны ў сярэднеўральскіх гаворках, аднак ужываюцца яны пры наяўнасці паралельных словаформ *голубіца, голубніца* [6, 86]. Цікава, што якраз у межах паўднёва-заходняй зоны гаворак рускай мовы мае месца таксама і канцэнтрацыя найменняў множнага ліку, гэтак жа, як і ў беларускіх гаворках. Прычым, частата выкарыстання множналікавых форм змяншаецца з паўднёва-заходняга накірунку на паўночны захад [7, 87].

Ландшафтна анамасіялагічная група з сэнсава-вылучальным абазначэннем *дурніцы* ў межах гаворак беларускай мовы размяшчаецца супраць зоны найменняў з утваральнай базавай асновай *буй-*. Але формы тыпу *буякі* "саступаюць" тэрытарыяльна пад адчувальным лексічным ціскам канкурэнтным назвам тыпу *дурніцы*.

Паходжанне назваў тыпу *дурніцы* этымалагі звязваюць з архаічным каранем індаеўрапейскай прыналежнасці **dhoui-r-o*. (ЭССМ, вып.5). У структурных адносінах абазначальны тып ягад словаформай *дурніцы* ўяўляе сабой сцягнутую форму прыметніка і адпаведнага апорнага назоўніка *ягада*. Падобныя субстантывы з "ягадным" суфіксам *-іц-* — найменні, утвораныя па прадуктыўнай словаўтваральнай мадэлі, якая выкарыстоўваецца для намінацыі адпаведных раслін і іх пладоў у многіх славянскіх мовах [8].

Адносна вылучальнай ці назаставаральнай асаблівасці, якая стала прычынай аб'ектывацыі ягад расліны лексмай у сэнсава-гукавым абліччы *дурніцы*, у навуковым асяроддзі лічыцца агульнапрынятым погляд, што першапачатковая апора назвы — лексема *дур* са значэннем 'адурманьванне; ачмурэнне'. Пры гэтым трэба, аднак, удакладніць, што негатыўнае ўздзеянне на арганізм чалавека аказваюць не ўласна самі ягады, а эфірныя рэчывы спадарожнай расліны багун. Аб чым, прынамсі, сведчаць дыялектныя тэкставыя запісы. Так, І.І. Насовіч, даючы азначэнне лексеме *дурница*, паведамляе: "Дурница. Ягода, очень похожая на чернику, но имеющая одуряющее, наркотическое свойство. *Она сама по себе безвредна, но, растя между багуном, напITYвается наркотическим его свойством* (курсіў — В.К.)." (Насовіч, 148). Дарэчы, зусім невыпадкова ў сувязі з засведчаным, што і расліна багун мае зафіксаваную аўтарам назву *дурец* 'багун, дурман' (Насовіч, 148). Асаблівасць "ягад" — аказваць апасродкаванае прысутнасцю багуну наркатычнае ўздзеянне на арганізм чалавека — адлюстроўваецца і ў іншых дыялектных лексікаграфічных запісах: "*Наесіса буяхоў богато, то будзеш блеваць*" (ТС, т.1, 101) або: "*П'яніцы збіраяш, ад багуна ўчадзяш; П'яніцы ядуць, але ад багуна ап'яняеш*" (СПЗБ, т. 4, 215-216).

Іншыя найменні з вылучальнага тыпу *дурніцы*, як *дурніца, дурніка, дурыны, дурава* — гэта рэгіянальныя мадыфікацыі па ўтваральных сродках і граматычных асаблівасцях базавага кораня *дур-*. Пералічаныя лексемы пераважна як адзінкавыя засведчаны ў сярэднебеларускіх гаворках у форме *дурыны* (Докш. і Віл. р-ны), спарадычна, не ўтвараючы суцэльных арэалаў пашырэння, выяўлены яны ў магілёўска-смаленскім рэгіёне. Адметнай формай сярод найменняў тыпу

дурніцы, з'яўляецца зафіксаваная ў Віцебскім рэгіёне лексема *дурнап'янкi*. Аднак інтэрпрэтацыя яе не выклікае ніякіх складанасцей як з боку матывацыі, так і з боку структуры. Назва *дурнап'янкi* паводле значэння — гэта выдавочнае ўвасабленне агульнай базы *дур-* з семантыкай 'адурманьванне; ачмурэнне'. Толькі ў дадзенай форме яна проста прадубліравана, што адлюстроўваецца складам утваральных асноў і адпаведным кантамінацыйным структурным абліччам назвы.

Назвы тыпу *п'яніцы* (акцэнталагічна *п'яніцы*) у сучасных беларускіх гаворках выступаюць фактычна толькі ў адзінай лексіка-граматычнай форме. З аналагічным базавым каранем у форме *п'янішніца* найменне мае працяг на тэрыторыі Смаленшчыны, ці, адпаведна сучаснай дыялектнай стратыфікацыі, у паўднёва-заходняй зоне гаворак рускай мовы. Вытворныя па дадзенай каранёвай базе словаформы адзначаюцца ў гаворках рускай мовы і ў паўночнай дыялектнай зоне (ДАРМ, вып. III, карта №86). Мясцовыя варыянты назвы гэтага каранёвага тыпу фіксуюцца таксама ў дыялектах украінскай мовы [9, 37].

Найменне тыпу *п'яніцы* складае выразную лексічную асаблівасць гаворак паўночна-заходняй зоны беларускай мовы. Лексема, утвараючы кампактны арэал у віцебскіх гаворках паўночна-ўсходняга дыялекту, у выглядзе вузкага тэрытарыяльнага паса мае працяг у межах гэтай жа зоны, але ва ўскраінных заходнебеларускіх гаворках. Для прасторавай лакалізацыі назвы дадзенага тыпу характэрна і наступная асаблівасць. У сваім пашырэнні на паўднёвы ўсход лексема мяжуе з анамасіялагічнай групай найменняў з каранёвай базай *дур-*. Але гэтыя розныя па абзначальных фармальных сродках назвы не заходзяць адна за адну і тым самым не ўтвараюць супольнага "размытага", ці дыфузнага, намінацыйнага сумежжа ў выніку іх натуральнага ўзаемадзеяння. Арэалы найменняў тыпу *п'яніцы* і тыпу *дурніцы* выразна адмяжоўваюцца адзін ад аднаго. Што, бясспрэчна, падаецца досыць загадкавым і лінгвістычна цікавым.

Тлумачэнне паходжання назвы *п'яніцы* згодна яе ўстаноўленаму агульнаславянскаму статусу ў гаворках беларускай мовы не выклікае цяжкасцей. Па базе ўтваральнай асновы лексему звязваюць з праславянскай зыходнай формай **ryjanъ(jь)*, **rijanъ(jь)* і адпаведнай ёй значэннем 'п'яны'. Сама праславянская форма мае яшчэ больш старажытныя вытокі (ЭСБМ, т. 10). Згодна з чым і назва *п'яніцы* лічыцца ўласнаславянскім намінацыйным утварэннем. Думка, выказаная А. Грынавецкім і ў наступным развітая асобнымі беларускімі даследчыкамі [10, 12] аб магчымым балцкім "следзе" ў структурна-семантычным абліччы наймення *п'яніцы* не знайшла падтрымкі сярод беларускіх этымолагаў. Прычына — наяўнасць найменняў з дадзеным базавым кампанентам не толькі ў паўднёва-заходняй, але і ў паўночнай зоне гаворак рускай мовы [11, 299].

Цікава, што першапачатковы праславянскі карань, маючы агульнаславянскае распаўсюджанне, пры абзначэнні ягад са значэннем 'адурманьвальны; які выклікае ачмурэнне' выступае, як указвалася, дастаткова абмежавана. З такім жа базавым каранёвым кампанентам лексема вядома ўкраінскай, польскай і лужыцкай мовам [12, 87-88]. Аднак у гаворках і літаратурных мовах паўднёваславянскага моўнага кантынуума яе не адзначаюць. Так, у славенскай літаратурнай мове расліну буякі ведаюць у форме наймення *močvirska borovnica* (РСС), у балгарскай як *синя боровинка* (РБлС), у македонска-рускім слоўніку

назва гэтай кустовай расліны наогул не падаецца (МРС). Як і ў паўднёўславянскім арэале, у заходнеславянскіх мовах вядомы назвы ягад буякоў з каранем *bor-* у іх складзе (ЧЭС). Разам з тым у суседняй літоўскай літаратурнай мове буякі абазначаюцца як *girtuōkles, girtuōkle*, што літаральна азначае 'які п'яніць, адурманьвае' (РЛС). Падобнае і ў латышскай мове [13, 12]. Такім чынам, анамасіялагічныя матэрыялы (яны, на жаль, недастатковыя, бо адпаведная карта ў АЛА адсутнічае) сведчаць, што найменне *п'яніцы* як назва ягад з вылучальнай для іх семантыкай, не з'яўляецца агульнаславянскім лексічным набыткам. Па тэрыторыі лакалізацыі яно — паўночнаславянскі рэгіяналізм. У сувязі з чым, ці нельга выказаць здагадку, што назва адносіцца да сумеснага балта-славянскага намінацыйнага фонду. Так, згодна лінгвагеаграфічнай карце, мясцовыя беларускія *п'яніцы* вельмі адасабляюцца тэрыторыяй распаўсюджвання ад іншых намінацыйных тыпаў буякоў у гаворках беларускай мовы. Яны, акрамя таго, маюць тоеснае з літоўскай і латышскай мовамі значэнне. Дастаткова інфармацыйным падаецца і наступнае. Лексема ў беларускіх гаворках не мае адрозных па словаўтваральнай і марфалагічнай будове формаў. А таму, ці не магло атрымацца такім жа чынам, як гэта адбылося з найменнем *сініцы* ў значэнні 'чарніцы' [14, 116], а таксама з мясцовымі беларускімі назвамі ягад суніц у гукавым абліччы *сініцы* [15, 39-42]. Інакш кажучы, засвоіўшы балцкую першапачатковую семантыку, трансфармаваўшы зыходнае структурна-гукавое аблічча, многія па форме ўласнаславянскія назвы не заўсёды з'яўляюцца такімі па сваіх вытоках. Можа б верагодней было назву *п'яніцы* з яе вытворнымі па зыходнай базавай аб'ектывацыі варыянтамі разглядаць як старажытны супольны балта-славянскі або, мабыць, прабалта-славянскі паўночны рэгіяналізм. Але пры падобным падыходзе ўзнікае, зразумела, шмат пытанняў наконт аналагічных па каранёвай базе найменняў, выяўленых у паўночназанаўным рускамоўным арэале. Выказаць нейкія больш-менш дакладныя меркаванні на гэты конт складана з-за адсутнасці дастатковых звестак з усіх славянскіх моў. Аднак, памятаючы аб асаблівасцях фарміравання расліннай наменклатуры ў гаворках паўночнай Расіі, можна схіляцца да думкі аб магчымых фінскіх вытоках у іх семантычным забеспячэнні [16, 228-229]. Хоць, бяспрэчна, надзвычай цяжка адмовіцца ад вызначэння назваў тыпу *п'яніцы* як уласнаславянскай спадчыны. Не толькі знешне, але і па сэнсе, семантычна, вельмі прызрыстымі падаюцца яны і выглядаць выключна сваімі.

Экзатычным па базе асновы ўтварэннем, лакалізаваным у арэале распаўсюджвання назвы *п'яніцы*, выглядае найменне тыпу *ганабобель* і яго ў рознай ступені трансфармаваныя фанетычныя варыянты: *ганабоні, галабоні, галубоні*. І нарэшце, змененая да непазнавальнасці ў параўнанні з *ганабобель*, але з сучаснага п.г.л. абсалютна прызрыстая па семантыцы і структуры лексема *галавабобель*. Усе пералічаныя найменні ў гаворках беларускай мовы маюць выразнае рэгіянальнае пашырэнне. Яны адзначаны ў асобных гаворках віцебскага тыпу паўночна-ўсходняга дыялекту, дзе ўтвараюць асобны мікраарэал (Лепельшчына) ці выступаюць адзінкава. Найменне тыпу *ганабобель* найбольш вядома гаворкам рускай мовы [СРНГ, вып. 7; 17, 230]. Улічваючы максімальную сканцэнтраванасць назваў з падобным базавым каранем у паўночнаславянскіх

занальных гаворках, можна меркаваць аб іх перыферычным статусе на дыялектнай прасторы Беларусі.

Тлумачэнне наяўнасці і пашырэння назваў тыпу *ганабобель*, як і паходжання лексемы наогул, дагэтуль не атрымала ў лінгвістыцы адназначнай і цалкам прымальнай ацэнкі. Разам з тым лексема не адзін раз становілася прадметам даследчыцкай цікавасці. Так, М. Фасмер бачыць у слове табуістычную адзінку, якая ўтварылася шляхам складання асноў, у выніку чаго назва расліны пачала функцыянаваць з семантыкай 'расліна, якая выклікае (гоніць) боль' (Фасмер, т.1, 437), М.М. Шанскі базавую аб'ектывацыю лічыць няяснай (Шанскі, т.1, вып.4, 121). Вядомы таксама і іншыя інтэрпрэтацыі наймення (ЭСБМ, т.3). Цікава пры гэтым наступнае. Большасць даследчыкаў, прапаноўваючы розныя версіі аб паходжанні слова, яго значэнне звязваюць з 'болем галавы'. Дакладней, з адурманьвальным уздзеяннем на чалавека наркатычных рэчываў багуну, што прыводзіць да падобнага стану. У сувязі з чым усе фанетычныя працэсы, якія адбываюцца ў структуры слова, разглядаюцца з боку розных відаў трансфармацыі гукавога складу асновы *галава*. Такой жа думкі аб вытоках найменняў тыпу *ганабобель* па сутнасці трымаюцца і беларускія этымолагі пры інтэрпрэтацыі вытворнага па базе варыянта *ганаболі* (ЭСБМ, т.3). Абгрунтаваць структурна-семантычную своеасаблівасць мясцовага варыянта *ганаболі* праз пошукі яго выходнай этымалагічнай апоры беларускім лінгвістам тым больш прасцей, што ў беларускіх паўночна-заходніх гаворках было адзінкава зафіксавана найменне *галаваболь* (РС).

Узяўшы за аснову прапанаваную версію, можна было б спыніцца і не ўлічваць іншыя вядомыя нататкі аб выніках пошукаў каранёвай базы ў лексеме тыпу *ганабобель*. Аднак у падтрыманай ЭСБМ, а таксама пашыранай у этымалагічнай літаратуры рэканструкцыі слова *ганаболі* (і іншых яго варыянтаў) праз першапачатковае *баліць галава* не вельмі пераканальным выглядае працэс шматступеннай гукавой трансфармацыі, што адбыўся ў лексеме *галава*. Не зусім аб'ектыўным падаецца накірунак змен: ад агульнаразумелага, празрыстага да "цёмнага". У маўленчай рэальнасці змены адбываюцца, як вядома, якраз наадварот. Пераствараюцца ў структурна і семантычна празрыстыя словы з "зацёмненым" сэнсавым зместам і не надта "чытэльным" гукавым абліччам. Таму, ці нельга дапусціць, што ў тым самым накірунку адбывалася трансфармацыя ў беларускіх гаворках з лексэмамі накіштат *ганаболі*? Можна таму і існуючыя іх адрозныя гукавыя складам назвы: ад словаформаў з больш-менш выразна матываванай сэнсава-марфалагічнай структурай па тыпу словаформы *галубоні* (з адным з каранёвых кампанентаў, як у наймення *голубика*?) да зусім зразумелых, як у абазначальным сродку *галаваболь*.

У сувязі з вышэйсказаным цалкам праўдападобнай, аргументаванай падаецца версія В.А. Мяркулавай. Згодна з ёй "у першай частцы слова *гоноболь* ляжыць элемент са значэннем 'адурманьваючы, ап'яняючы'. ... Можна меркаваць, што ў аснове руск. *гоноболь* ляжыць вепская назва тыпу *gön-bol*. На рускім грунце часткі складання сталі асацыіравацца са словамі *гон* і *боль*" [18, 224 – 225]. Інакш кажучы, беларускія *ганаболі* — гэта рэліктавая назва, архаізм, атрыманы як запазычанне славянскімі гаворкамі з фінскіх моў. І, як мяркуе даследчык,

"найбольш праўдападобна, што менавіта вепскія і карэльскія формы ляглі ў аснову наўгародска-пскоўскага дыялектызма" [19, 224 – 225]. Апошнія на беларускім матэрыяле цалкам падмацоўваецца лінгвагеаграфічна: мясцовыя беларускія *ганаболі* адзначаюцца ў Віцебскім рэгіёне, памежным з Пскоўшчынай, дзе найменне тыпу руск. *гоноболь* — тыповы намінацыйна-абазначальны сродак ягад расліны буякі (СРНГ, вып.7.). Толькі пры ўліку такіх акалічнасцей больш зразумелымі становяцца і наяўныя цяжка вытлумачальныя па абліччы беларускамоўныя варыянты адпаведніка найменню *буякі*.

Такім чынам, значэнне слова *ганаболі* сапраўды абумоўлена ўздзеяннем на чалавека багуновага паху, які выклікае адурманьванне і праз яго галаўны боль. Аднак у аснове аб'ектывацыі — базавыя кампаненты *gōn – bol*, звязаныя вытокамі з дыялектамі фінскай мовы. Гэтыя чужамоўныя карані, як і ў беларускіх назвах *дурніцы* і *п'яніцы*, маюць семантыку 'ап'яняльны', 'адурманьвальны'. Такое тлумачэнне выглядае, як здаецца, больш абгрунтаваным і рэалістычным. Таму невыпадкова, што, менавіта інтэрпрэтацыя, прапанаваная В.А. Мяркулай, прымаецца зараз і іншымі расійскімі даследчыкамі [20, 92].

Да ліку назваў, аб'ектывацыя якіх палягае на вылучальнай асаблівасці ўздзейнічаць на стан чалавека праз "адурманьванне" яго пэўнымі рэчывамі, належыць найменне *круцікі*. Гэта тыповы мясцовы рэгіяналізм, засведчаны ў гаворках цэнтральнай дыялектнай зоны (Валож., Стаўб. р-ны). Ён адзначаючы на фоне больш вядомага тут абазначальнага сродку тыпу *дурніцы*. Падобная словаформа — хутэй за ўсё вынік мясцовай назватворчасці ў сферы намінацыі ягадных кустоў і іх пладоў. Назва *круцікі* мае, зразумела, другасную матывацыю, аб'ектывацыя якой палягае на адурманьвальных уласцівасцях багуну 'закручваць чалавеку галаву', інакш кажучы прыводзіць яго да галавакружэння пад уплывам эфірных рэчываў багуну. Якраз выраз *галава круціцца (кружыцца, закружылася)* шырока вядомы ў гаворках беларускай мовы, у тым ліку і як адпаведны фразеалагічны сродак (ФСБМ, т. 1). Яго структурнае змяненне да выгляду ў форме *круцікі* з'яўляецца ўпадабленнем найменням аналагічнага тыпу, якія са словаўтваральным суфіксам *-ік* пашыраны ў мясцовых гаворках беларускай мовы.

Падобную прыроду аб'ектывацыі мае, як падаецца, і адзінкавае найменне *калуны*. Ад іншых назваў з вылучальнай асаблівасцю ўздзейнічаць на чалавека, адурманьваючы яго, слова адрозніваецца пачатковай базай ўтваральнай асновы, якая выступала адпаведна ў выглядзе *расколаеўца галава* 'баліць'.

Найменні тыпу *лахачы*. Сярод анамасіялагічных забяспечальных сродкаў ягад буякоў таямнічымі і цяжка вытлумачальнымі па паходжанні з'яўляюцца назвы тыпу *лахачы*. Назвы з базавым кампанентам утваральнай асновы *лах-* (*лох-*) вядомы пераважна ў заходнепалескім абшары гаворак беларускай мовы. Яны фіксуюцца таксама ў гродзенска-баранавіцкіх гаворках, але выразная, адмежавальная ад іншай дыялектнай прасторы іх тэрыторыя пашырэння — гэта заходнепалескі моўны рэгіён. Са структурным абліччам каранёвага кампанента *лох-* найменні як намінацыйныя абазначальныя адзінкі буякоў адзначаюцца ў заходнеславянскіх мовах — польскай, чэшскай, славацкай, кашубскай (ЭСБМ, т. 3). Ва ўкраінскай мове ў форме *лохина* (паралельна з *буяхи*) лексема мае

нарматыўны статус (БУС). Паходжанне назвы тыпу *лахачы* як у гаворках беларускай, так і ўкраінскай мовы даследчыкі звязваюць з яе запазычаннем з польскай мовы. У апошняй яна выступае ў форме *włochynie*, (*w*)*łochynie*, *włochinie*. Пры спробе вытлумачыць зыходную семантыку базавага караня *лах-* у найменнях тыпу *лахачы* лінгвісты апелююць найчасцей да меркавання Ф. Слаўскага, згодна думцы якога *włochyni*, (*w*)*łochaciny* маюць значэнне *агрэст* (ЭСБМ, т.3). Прычынай лексічнай аб'ектывацыі ягад такой лексічнай формай з'явілася, як лічыць Ф. Слаўскі, тое, што "ягады агрэсту, як і галінкі маладых буякоў, касматыя" (ЭСБМ, т.3, 262). Версія польскага этымолога цалкам была падтрымана таксама і даследчыкамі ўкраінскай мовы. Для ўкраінстаў такая адсылка падалася мэтазгоднай і апраўданай, паколькі ў гаворках украінскай мовы абазначэнне ягад буякоў найменнем у форме *лохина* падтрымліваецца абсалютна празрыстай па структуры назвай *волохані*. Што быццам бы падмацоўвае лексічную аб'ектывацыю гэтай расліны такой іх вылучальнай асаблівасцю, як "касматысць" (ЕСУМ, т.1). Праўда, інтэрпрэтуючы семантычныя вытокі наймення *лохина*, аўтары ЕСУМ спасылаюцца таксама на даведнік А. Брукнера. Апошняя ўскосна дазваляе лічыць, што А. Брукнер тлумачыў этымалогію лексем з базавым коранем *лах-* (*лах-*) у складзе адпаведных назваў буякоў як утварэнняў па вылучальнай прыкмеце "касматы". Так, у этымалагічным слоўніку А. Брукнера ў артыкуле, прысвечанаму лексеме *włos*, падаецца: "Nasze odmianki z *ch* prastare, w nazwach roślinnych: *włochynie*, a z tego: *łochynie*, *włochaciny* i *włochacinki* (16. wiek), 'żyłki', 'kosmaciny'; *włochaciny* i *włosiny*, 'agrest', г. 1472" (Brückner, 627). Такім чынам, аманімічнасць каранёвых марфем у назвах ягад буякоў і суадноснага па абазначальных сродках наймення ягад агрэсту дазволіла многім даследчыкам разглядаць гэтыя лексемы як найменні з тоеснай матывацыяй.

Але ці ўсё так тут проста і вытлумачальна? Калі перанос назвы ягад з буякоў на агрэст цалкам прымальны як факт у сферы назвазабеспячэння і не выклікае пярэчанняў па прычыне тыповасці гэтай з'явы ў сферы намінацы¹, то пагадзіцца з поўным супадзеннем знешніх, матывацыйных асаблівасцей як апоры назвастварэння для зыходнай утваральнай асновы *лах-* (*лах-*), характэрных для ягад кустовай расліны агрэсту і ягаднага кустарнічка буякоў, цяжкавата. Прынамсі, ні ў навуковых энцыклапедычных даведніках па расліннаму свету (гл. для прыкладу: ЭПБ, т.1), ні ў творах мастацкай літаратуры [21, 41] адметнасць буякоў пакрывацца валаскамі 'касмачамі' чамусьці не адзначаецца. Звесткі з дыялекталагічных крыніц беларускай мовы таксама не адлюстроўваюць падобнай асаблівасці ягад. Як правіла, інфармацыя пра адрознівальныя прыкметы пладоў буякоў незалежна ад сродкаў яе структурна-семантычнага ўвасаблення ў гаворках мала чым адрозніваецца паміж сабой: "*Лаханэ большыя, дурэяш ад іх. Лаханэ рвалі на балоці*" (СПЗБ, т.2, 633); "*П'яніцы на балотах растуць. П'яніцы сіненькія, большыя, ат іх п'яны будзіш*" (СПЗБ, т.4, 215); "*Дурніца расыце ў балоцістым лясу. Наеўся дурніц, аж кепска стала*" (Бялькевіч, 160) і да т.п.

¹ Яскравай ілюстрацыяй гэтай з'явы служаць, напрыклад, анамасіялагічныя карты АЛА (гл.: АЛА, вып. 3, карты № 41, № 43, № 45, № 47, матывацыйныя карты і каментары да іх з розных выпускаў ЛАЕ, а таксама спецыяльныя даследаванні па намінацыі ў галіне расліннага свету: гл., напрыклад, артыкул: Е. Гавлова "Названия калужницы (*Caltha palustris*) в славянских языках" [22] і інш.

Пра знешнія асаблівасці агрэсту дыялектныя лексікаграфічныя даведнікі беларускай мовы па сутнасці нікага матэрыялу не даюць. Што натуральна. Гэты тып кустовай расліны папросту не характэрны для традыцыйнай флоры Беларусі. Агрэст з'яўляецца тут інтрадукцыйнай раслінай, досыць позна шырока асвоенай мясцовымі садаводамі. Адпаведна назва ў беларускіх гаворках мае аднастайнае лексічнае увасабленне, для яе не характэрна істотнае відазмяненне структуры, за выключэннем фанетычных змен. Між тым пра такія знешнія прыкметы агрэсту, як касматасць ягад або наяўнасць калючак на кусце, звычайна ведаюць добра. Адна з дадзеных асаблівасцей ягад агрэсту, як вылучальная, уласцівая ім атрыбутыўная рыса, мабыць і стала падставай для замацавання яе ў абліччы *włochaciny* ці *włosiny*. Такім чынам, прынятае без уліку анамасіялагічных падыходаў меркаванне многіх этымолагаў аб семантычнай тоеснасці матывацыі ў назве ягад буякаў і агрэсту не з'яўляецца дастаткова пераканальным, бо ў рэчаіснасці знешнія асаблівасці, уласцівасці гэтых дзвюх раслін істотна адрозніваюцца паміж сабой. Інакш кажучы, супадзенне базавых каранёвых кампанентаў у назвах ягад буякоў і агрэсту ў заходнеславянскіх мовах, украінскай мове і частцы беларускіх гаворак сведчыць выключна пра іх аманімічнае фармальнае падабенства. Пры ўліку вылучальных прыкмет расліны як першаснай апоры для складвання базы ўтваральнай асновы, ці пры анамасіялагічным поглядзе, этымалогію наймення буякоў у абліччы *лахачы*, *лахіны*, *лаханы* можна лічыць пакуль што адвольнай і слаба пераканальнай.

Прапанаваная этымалагічнымі даведнікамі версія аб паходжанні слова тыпу *лахачы* не надта прымальнай выглядае не толькі з-за непраўдападобнасці матывацыі — "ягады агрэсту, як і галінкі маладых буякоў, касматыя" (ЭСБМ, т.3, 262).

Мяркулава В.А., аналізуючы асаблівасці складвання батанічнай наменклатуры ў гаворках рускай мовы, пісала: "Ужо ў праславянскую эпоху гэтыя назвы (ягад — В.К.) уяўлялі сабой абсалютна сфарміраваную групу, семантычнымі і словаўтваральнымі сувязямі спалучальную з той жа лексікай у балтыйскіх мовах". Акрамя таго, для тэматычнай групы найменняў ягад "агульнасць семантычных мадэляў адсутнічае, па сутнасці *кожная назва індывідуальная, але адлюстроўвае пэўную семантычную мадэль, характэрную для дадзенага віда ў многіх мовах* (курсіў — В.К.)" [23, 228].

У сувязі са сказаным не вельмі зразумелым падаецца, па-першае, характар аб'ектывацыі. Прааналізаваныя беларускамоўныя матэрыялы назваў буякоў сведчаць: пашыраным вылучальным тыпам аб'ектывацыі базавага караня назвы ягад з'яўляецца пераважна месца росту расліны або адурманьвальны пах багуну, радзей у якасці зыходнай матывацыйнай прыкметы выступае колер ягад ці іх форма. Аднак у выпадку з назвамі тыпу *лахачы* гэта мадэль не спрацоўвае. Сапраўды, можна цалкам лічыць лексему тыпу *лахіны* запазычаннем у беларускіх гаворках, прычым абгрунтаваным. Аднак і пры гэтым слова не трапляе ў тыповыя мадэлі назвастварэння, у тую з іх, якая "адлюстроўвае пэўную семантычную мадэль, характэрную для дадзенага віда ў многіх мовах". Непераканальнасць наяўнай інфармацыі адносна выяўлення сэнсава-структурнага аблічча формы *лахачы* (і яе марфалагічных варыянтаў) з назвы, тоеснай па семантыцы лексеме

'агрэст', вымагае працягу пошукаў матывацыйнай прыкметы як зыходнай апоры для базавай утваральнай асновы. Найперш з прыцягненнем звестак рознага характару з усіх славянскіх моў.

Улічваючы складанасці па пошуку вылучальных прыкмет, што сталі падставай лексічнай аб'ектывацыі ягад, хацелася б заўважыць наступнае. У гаворках беларускай мовы для абазначэння мікратапанімічных аб'ектаў, якія адлюстроўваюць (галоўным чынам ускосна) асаблівасці рэльефу, зафіксаваны лексемы *лох* з наступнай семантикай: *лох* 'сенажаць (цяпер агароды)' (Бярэз. р-н; Мікратапанімія, 142); *лох* 'сенажаць: нізкая трава там, бруснічнік, ядловец' (вуснае паведамленне ад Шчарбун М.Я., ураджэнкі Бял.р.); *лох* 'поле' (Навагр.р-н; Мікратапанімія, 142). Відаць, як роднасныя па каранёвай базе можна разглядаць таксама назвы населеных пунктаў, якія адзначаны на тэрыторыі Беларусі: *Лохніца* (Лельч.р-н; ННП: Гом. вобл.), *Лохаўшчына* (Валож.; ННП: Мін. вобл.). Апошнія магчыма, калі трымацца высновы, што вялікая колькасць назваў н.п. атрымала сваё лексічнае ўвасабленне згодна з іх месцазнаходжаннем.

Відавочна, не ўсе прыведзеныя намінацыйныя адзінікі можна аднесці да ліку бясспрэчных ілюстрацый з наяўнасцю адпаведнага караня. У прыкладах з чыстай асновай можна ўбачыць пазіцыйнае аглушэнне *г* у складзе лексемы *лог*. Аднак назвы дадзенага тыпу, за выключэннем лексікалізаванай фіксацыі з Навагрудскага раёна, падаюцца з тэрыторыі, якая не ведае пазіцыйнай мены зыхіных (ДАБМ, карты №№ 45, 46).

Яшчэ больш багата выглядае мікратапанімічны рад з базавым каранем *лах-*: *лахаўка* 'дарога праз балота' (Брэсц.), 'урочышча' (тур.); *лахаўскае* 'сенажаць' (Лун.); *лахачы* 'урочышча' (Ганц.); *лаховское озеро* 'возера'; *лахчакі* 'равы і канавы вакол палянак' (Ганц.) (Мікратапанімія, 138). Істотна з боку вывядзення значэння ў карані *лах-*(*лох-*) тое, што ўсе гэтыя прыклады, за выключэннем тураўскага *лахаўка* 'урочышча', занатаваны ў заходнепалескім моўным рэгіёне — тэрыторыі канцэнтрацыі лексемы тыпу *лахачы* ў беларускіх гаворках.

Як бачым, нават гэтыя небагатыя дадатковыя матэрыялы толькі гаворак беларускай мовы сведчаць пра пэўную замацаванасць караня *лах-*(*лох-*) за назвамі, якія ў рознай ступені адлюстроўваюць адметнасці геаграфічнага ландшафту.

Меркаванне аб вытоках лексічнай аб'ектывацыі назвы тыпу *лахіны* з апорай на матывацыйную прыкмету па месцы росту падмацоўваецца таксама наступным. У адным з апошніх па часе выдання этымалагічных даведнікаў польскай мовы зафіксавана лексема *lacha*, вядомая ў польскамоўных крыніцах з чатырнацатага стагоддзя. З улікам, што інфармацыя адносна значэнняў гэтага слова, яго распаўсюджвання на тэрыторыі заходнеславянскага моўнага арэала вельмі важная пры ўстанаўленні апоры для зыходнай каранёвай базы, прывядзём артыкул цалкам. "**Lacha** od XIV w. 'odnoga rzeki lub dawne jej koryto', piaszczysta mielizna rzeki, daw. też *lacha*, kasz. *łaxa* 'kałuża'. Zapozyczenie ze śrwniem. *lache* 'kałuża, teren bagnisty (dziś niem. *Lache* 'kałuża, bajoro', daw. i dial. 'jezero', dniem. 'blotnista łąka; pas ziemi często zalewany przez wodę; woda stojąca w dawnym korycie rzeczonym lub na terenie zalewanym przez rzekę')" (Boryś, 293). Такім чынам, згодна вынятцы большасць значэнняў слова *łaxa* адлюстроўвае менавіта адметнасці рэльефу.

Беларускае *лах*-(*лах*-) як з'ява рэшткавага характару сему месца захавала таксама ў некаторых выяўленых мікратапонімах. Адалена ці непасрэдна па абагульненым значэнні беларускія мясцовыя мікратапонімы звязаны з больш вядомымі і тэрытарыяльна распаўсюджанымі польска- і кашубскамоўнымі намінацыямі. Аднак чаму можна сцвярджаць, што расліны, ягадныя кусты, якія раслі ў такіх адметных прыродных умовах, таксама атрымалі сваю назву па месцы росту.

Улічваючы намінацыйны арэал пашырэння словаформы тыпу *лахачы* ў межах дыялектнай прасторы Слав'іі, можна меркаваць, што назва *лахачы* (*лахіны*, *лаханы*) з'яўляецца вельмі адметным праславянскім рэгіяналізмам. Пры гэтым мясцовыя беларускія назвы тыпу *лахачы* — гэта перыферыя славянскага арэала пашырэння намінацыі, тоеснай семантычна найменню *букі*. Яе, як і абазначэнне *букі*, вызначае тыповая матывацыя выбару сродку іх назвастваральнага забеспячэння — па месцы росту і характэрнага для такой групы слоў суфікса. Беручы пад увагу, што словаформы з афіксам *-ач-* у складзе намінацыйнага арэала *лахачы* тэрытарыяльна пануючыя, што яны мяжуюць з рэгіёнам ужывання назвы тыпу *букі* (як бы працягваючы яго), можна гаварыць аб іх утварэнні па адной словаўтваральнай мадэлі.

Робячы некаторыя высновы, можна заўважыць наступнае. Дадзенае найменне належыць, відаць, да тых найстаражытнейшых лексічных адзінак у славянскіх мовах, якія з-за нематываванаці з сучаснага п.г.л. базы ўтваральнай асновы, зведалі фанетычную (наяўнасць — адсутнасць *w* (*v*)) і семантычную трансфармацыю (упадабненне значэнню слова *агрэст*). Але анамасіялагічная спроба ўстанаўлення матывацыйнай прыкметы як назвастваральнага грунту для базавага кораня ў складзе назваў *лахачы* (*лахіны*, *лаханы*) паказала наступнае. Лексема *лахачы* (і яе структурныя варыянты) — гэта абазначальны сродак кустовай расліны, назва пладоў якой не адрозніваецца фармальна ад назвы самой расліны. Вытокі лексічнай аб'ектывацыі апошняй абумоўліваюцца асаблівасцямі росту кустіка ў пэўных ландшафтных умовах.

Найменні тыпу *бугаі*. Да групы лексічных абазначальных сродкаў з зацемненай семантыкай у беларускай мове адносяць назву ягад буюкоў, увасобленую ў лексічную форму *бугаі*. Намінацыйны арэал дадзенай назвы лакалізуецца пераважна ў цэнтральнай дыялектнай зоне гаворак беларускай мовы, але дастаткова абмежавана. Гэта галоўным чынам блізкае ці адаленае дыялектнае наваколле Мінска — Чэрвеншчына, Міншчына, Дзяржынскі і Карэліцкі р-ны, а таксама Ашмяншчына. За межамі зоны найменне як адзінкавае адзначана на тэрыторыі ўсходнепалескіх гаворак (Стал. р-н). Інакш кажучы, тэрыторыя пашырэння назвы *бугаі* выглядае дастаткова своеасабліва. У напрамку на поўнач ад месца ўжывання наймення ў абліччы *бугаі* размяшчаецца буйны намінацыйны арэал, лексічным сродкам аб'ектывацыі якога выступае абагульненая лексіка-семантычная форма *дурніцы*. З поўдня да яго ўшчыльную падыходзіць арэал назвы тыпу *букі*, характэрны для случка-мазырскіх гаворак. Але гаварыць пра тэрытарыяльную супрацьпастаўленасць намінацыйнага арэала *бугаі* іншым найменням ягад буюкоў, матывацыя якіх мае ў беларускіх гаворках розную ступень празрыстасці і замацавалася ў розных тыпах назваў з адпаведнай

формай лексічнай аб'ектывацыі, нельга. Пашырэнне абазначальнай адзінкі з базавай асновай магчымага выгляду *буг-а-і* абмежаванае. Найменне фактычна ўтварае замкнёны кампактны арэал. Праўда, адзінкава яно засведчана і ва ўсходнепалескіх гаворках. Назва, зафіксаваная на Ашмяншчыне, прымыкае да асноўнага намінацыйнага арэала *бугай*, аднак выразна ўказвае на балцкі кірунак. Пры гэтым у межах усёй цэнтральнай дыялектнай зоны найменні не адзначаны. Інакш кажучы, у тэрытарыяльных адносінах гэта спецыфічны лексіка-намінацыйны анклаў. Але загадкавасць яго на нацыянальнай дыялектнай прасторы не толькі тэрытарыяльная. Вельмі незразумелай з'яўляецца фанетычнае аблічча базавай каранёвай часткі ў складзе самой лексіка-семантычнай формы.

Спробы даследчыкаў устанавіць вытокі і вызначыць значэнне каранёвай марфемы ў складзе лексемы *бугай* пакуль што не далі станоўчага выніку (ЭСБМ, т.1). Аднаўляючы семантычную сувязь наймення "з *бугай* 'бык' і з *бук* 'бык'" (ЭСБМ, т.1, 397-398), этымолагі схільны лічыць яго другасным метафарычным утварэннем або бачаць у ім "пераклад" слова *бук*" (ЭСБМ, т.1, 432).

Сапраўды, з-за незразумеласці семантыкі, увасобленай у абазначальным сродку *бугай*, спосабы "расчытання" незнаёмага слова могуць быць самыя розныя. Адною са спроб па ўстанаўленні значэння лексемы з анамасіялагічнага боку з'яўляецца спроба вызначыць матывацыйную прыкмету, якая магла стаць прычынай аб'ектывацыі ў форме *бугай*. Разглядаць назву *бугай* як прамы перанос абазначэння *бук*і засцерагае, з аднаго боку, ступень фанетычнай трансфармацыі слова, з другога — яе намінацыя шляхам метафарызацыі лексемы *бугай* 'бык' падаецца вельмі адвольнай. Хоць, сапраўды, гаворкам цэнтральнай зоны, ды і іншым, добра вядома слова *бугай* 'бык' (СПЗБ, т.1, ТС, т.1 і інш.). І, аднак, блытаніна гэтых двух паняццяў як факт рэчаіснасці з сучаснага п.г.л. уяўляецца цяжкай. Разам з тым, вядома ж, аманімічнасць не выключаецца.

Пры падобных абставінах застаецца паспрабаваць выявіць значэнне базавай утваральнай асновы, грунтуючыся на ўліку тых тыпаў семантычных мадэлей, што з'яўляюцца найбольш распаўсюджанымі і тыповымі ў сферы намінацыі пры аб'ектывацыі назваў прадстаўнікоў расліннага свету ўвогуле, у тым ліку і для назваў ягад. Спасылкі на спецыяльныя працы па анамасіялогіі (гл. вышэй), а таксама наш матэрыял паказваюць: найбольш частотнай вылучальнай прыкметай для назвы *бук*акоў з'яўляецца або прысутнасць расліны багуну, або месца росту ягаднай расліны. Пошукі базавага караня ў прапанаваным кірунку здаюцца мэтазгоднымі.

Згодна інфармацыі ЭССМ асобным славянскім мовам, а таксама літоўскай і латышскай вядома словы **buga* і **bugьrь* /**bugorь*. Беларуская сучасная назва ягад тыпу *бугай* падобна да іх фармальна складам каранёвай марфемы. Гэта заслугоўвае ўвагі і вымагае аналізу па ўстанаўленні магчымай сувязі наймення *бугай* з кожным з наяўных этымонаў.

Праславянская прырода лексемы **buga* падцвярджаецца тым, што ў славянскім рэгіёне *буга* зафіксавана ў значэннях 'сырое, топкае месца' (балг.), 'затапляльны у час вясенняй паводкі берагавы лес і кустоўе'; у балцкіх: *bauga* 'топкае месца ля ракі; крутая дарога', 'кепская глеба' (лтш.), *buoga* 'камяністая мясціна ў полі, зарослая кустоўем', *banga* 'хваля' (літ.) (ЭССМ, вып.3, 78).

Блізкасьць семантыкі каранёвага кампанента, выяўленая ў пералічаных славянскіх мовах, а таксама балцкіх, дазваляе этымолагам зрабіць выснову аб магчымым існаванні "балгара – руска – балтыйскай лексічнай ізаглоты" (ЭССМ, вып. 3, 78). Заўважым, што са структура-семантычнага боку праславянска-прабалцкае **buga* ў розных мовах у большасці з зафіксаваных значэнняў абазначае адметнасці рэльефу: гэта пераважна багністае месца або няўдобица. Улічваючы, з аднаго боку, больш шырокі спектр значэнняў, характэрных для балцкіх моў, з другога, — наша непасрэднае моўнае суседства з гаворкамі балцкіх моў ды і гісторыю складвання беларускага этнасу ўвогуле, можна, відаць, дапусціць меркаванне аб балцкіх вытоках і ў беларускага рэгіянальнага наймення *bugai* — назве, матывацыйнай прыкметай якой стала месца росту буячніку. Аднак пры арыентацыі на семантыку 'месца росту', увасобленую каранем **buga-* у складзе наймення *bugai*, не вельмі пераканальнай і вытлумачальнай са структуранага боку ўяўляецца сучасная беларускамоўная форма *buga-i*. Большасць назваў ягад у гаворках беларускай мовы са структуранага боку ў дыяхранічным (часам і сінхронічным) аспекце характарызуецца наяўнасцю суфіксаў, як, да прыкладу, *чарніцы, дурніцы, брусніцы, касцяніцы* і да т.п. У форме *bugai* пры зыходным караню **buga-* тыповы "ягадны" афікс не вылучаецца. Аднак і фармальна, і ў адносінах структура-семантычных асаблівасцей, найменне *bugai* застаецца загадкавым па мясцовай прыналежнасці абазначальным лексічным сродкам, хоць надзвычай прываблівым зыходнай прыродай базы ўтваральнай асновы.

Да ліку спрадвечна славянскіх (праславянскіх) моўных набыткаў належыць таксама форма **bugъrъ* /**bugorъ*. Слова паводле складу мае выразна падзельную структуру, дзе суфіксы **-ъr-/ -*or-* далучаюцца да базы ўтваральнай асновы **bug-*. Корань **bug-* мае значэнне 'узгорак, пагорак', яго структурна-семантычны адпаведнік у латышскай мове выступае ў абліччы *baiğurs* (ЭССМ, вып. 3, 79). Інакш кажучы, па вытоках гэта не толькі праславянскае моўнае набыццё, а агульнае прабалта-праславянскае. Спадчынныя сувязі з зыходнай каранёвай базай **bug-* выразна прасочваюцца ў беларускай мове. У тоесным па фармальным абліччы і сэнсавым значэнні балцкаму *baiğurs* як мовазабяспечальны абазначальны сродак лексема *bugor* ужываецца не толькі ў беларускіх гаворках (ЭСБМ, т.1), але і літаратурнай мове. У ёй яна выступае ў значэнні 'невялікае ўзвышша, узгорачак на паверхні; 'няроўнасць, выпукласць на чым-небудзь' (ТСБМ, т.1, 413). Улічваючы сказанае, ці нельга выказаць меркаванне, што ў форме *bugai* тая ж зыходная ўтваральная аснова, што і ў этымона **bug-*. Бо пры такім падыходзе таксама вытлумачальным з'яўляецца суфікс *-aj-*, суадносны з першасным *-ъr-/or-*. А сама абазначальная адзінка фанетыка-марфалагічнай формай і сваім зместам звязана з балцкімі мовамі (лтш.), і ў іх яе беларускія вытокі.

На карысць такой думкі і інтэрпрэтацыя семантыкі лексемы *bugaj*, праўда гіпатэтычная, прапанаваная Ф. Слаўскім: "*bugaj*: ... *može i bugór, bugórišče, bugrišče* 'každe puste wzniesienie, kurhah'" (Слаўскы, т.1, 48).

Такім чином, у основі аб'єктивної ягид буюкої словаформой *bugai* была, мабыць, вылучальная асаблівасць расліны расці на бугарку ці на купіне. Тады

гэта зыходная матывацыйная апора замацавалася ў каранёвай базе *буг-*. Яе абагульняльнае лексіка-семантычнае значэнне якраз і адлюстроўвае назву ўласна расліны і яе ягад адпаведна месцу іх росту. Аднак дадзеная версія не адмятае і адваротнага: магчымасці выбару ў якасці базавай утваральнай асновы **buga*. У любым выпадку вылучальная асаблівасць расліны, якая ўвасобілася ў формы **buga* ці **bug-*, адпавядае абагульненнай семе паводле месца росту.

Непасрэдна да арэала пашырэння наймення *бугаі* прымыкае тэрыторыя лакалізацыі словаформы *буганы* (акцэнталагічна *буганы, бугуны*).

Найменне адносіцца да ліку рэдкіх у сістэме абазначальных сродкаў буякаў, вядомых беларускай мове. Па прасторы пашырэння — гэта лакальна ўжывальная лексічная адзінка ў мясцовых гаворках. Як вылучальная па адметным базавым кампаненце назва зафіксавана на тэрыторыі гаворак цэнтральнай дыялектнай зоны. Словаформа *буганы* (*буга́ны*; фанет. *бугуны*) паводле матэрыялаў ЛАБНГ адзначана ў Бярэзінскім раёне, ці ў накірунку на ўсход Беларусі. Яе наяўнасць у мясцовых гаворках Бярэзінскага раёна была падмацавана таксама лексікаграфічнымі матэрыяламі (СЦБ, т. 1; Мат. мін.-мал.).

Гэта намінацыйная адзінка як адпаведнік абазначэнню ягад лексемамі *буякі* (*дурніцы*) уласным паходжаннем абавязана на першы погляд суседству свайго сталага спадарожніка — кустовай расліны багуну. Пах, які вылучаецца раслінай, з'яўляўся, як указвалася, адной з дыферэнцыяльных асаблівасцей, што стаў зыходнай апорай для аб'ектывацыі пладоў расліны праз словаформы тыпу *дурніцы, п'яніцы, ганаболі, круцалі*. Адпаведна сэнсава-структурнае ўвасабленне спажывуных ягад найменнем *буганы* па базе ўтваральнай асновы — гэта, як падаецца, перанос назвы спадарожнай расліны багун на ягады суседняга куста *Vaccinium uliginosum*. Такая версія можа лічыцца аргументаванай, калі прыгадаць, што і назва самой расліны багун на тэрыторыі лакалізацыі наймення *буганы* (*буга́ны*) існуе ў выглядзе *баган* (СЦБ, т. 1). Тым самым ёсць пэўныя падставы найменне *буганы*, асабліва мясцовы акцэнталагічны варыянт *буга́ны*, разглядаць як назву, зыходная апора для базы ўтваральнай асновы якой, як і ў іншых сродкаў лексічнага ўвасаблення пладоў гэтай расліны, не абумоўлена асаблівасцямі самога аб'екта намінацыі. Але пры падобнай інтэрпрэтацыі ўзнікаюць некаторыя заўвагі. Лексіка-семантычнае адлюстраванне іншых назваў, як устаноўлена вышэй, грунтавалася на атрыбутыўных якасцях расліны *багун* — яго чаднага паху. Форма *буганы* — гэта нібы непасрэдна перанос самой назвы спадарожнай расліны *багун* на плады суседняга ягаднага куста. Імя апошняга сваім намінацыйным паходжаннем фармальна і лексіка-семантычна звязана непасрэдна з 'балотам' і ўвасабляе перанос лексічнага абазначэння рэльефу на назву расліны [24, 158].

Калі прыняць версію, што словаформа *буганы* (*буга́ны, бугуны*) як намінацыя, утвораная ў выніку пераносу назвы расліны багун на назву ягаднай расліны буяк (буячнік) і яе пладоў, то адрозненні ў гукавым складзе слова можна лічыць фанетычна абумоўленымі. Замена *a > u*, ці лабіялізацыя гук *a*, — фанетычная з'ява, вядомая беларускім гаворкам. Звычайна яна выклікаецца кансанантным суседствам (часцей прысутнасцю губных) ці наяўнасцю галоснага *у*. Гэта асаблівасць — характэрная рыса гаворак не толькі віцебска-магілёўскага тыпу

[25, 158-159], але і полацка-мінскага [26, 184-185] паўночна-ўсходняга дыялекту. Акцэнтнае ўвасабленне слова *буганы* з галосным *a* пад націскам можна было б разглядаць, як форму, што адлюстроўвае націскную спецыфіку ўтваральнай асновы *баган* (*буган*).

Такім чынам, вылучальны сэнсава адпаведнік назвам ягад *букі* — *буганы* (*буганы*) — падаецца на першы погляд як дастаткова празрыстае па вытлумачэнні найменне і як бы досыць старое па зыходнай утваральнай базе.

Але ў такой версіі не надта пераканальным уяўляецца непасрэдная сувязь назвы ягад *букі* з месцам росту *букніку* на багне. Лексема *багна* і яе разнастайныя структурныя варыянты ў беларускіх гаворках вядома найперш са значэннем 'дрыгва', 'непраходнае балота', 'топкае балота' і да т.п. семантычна (ЛАБНГ, т.2., карта 354; СПЗБ, т.1 і інш.). У такім выпадку этымалагічная гіпотэза выглядае непрывабліва з боку жывога розуму: у дрыгвяністым, топкім балоце *букнікі* не расце.

Зрэшты, некаторыя сумненні застаюцца таксама і пры ўмове, калі браць у якасці зыходнага наступныя значэнні слова *багон* 'лясістае балоцістае месца'; 'тарфяное балота' [27, 154-159]. Падобнае тлумачэнне выбару апоры зыходнай базы ўтваральнай асновы і яе ўвасабленне ў лексічным абазначальным сродку выглядае больш праўдападобна: яе матывацыйная прыкмета — месца росту расліны. Аднак і тут не вельмі зразумелым становіцца статус лексемы. Дужа загадкава выглядае яна па тэрыторыі лакалізацыі — адзінкавае ўтварэнне на беларускамоўным абшары. І гэта пры тым, што найменне *багна* 'топкае, балоцістае месца', за выключэннем паўднёва-славянскіх моў, наогул добра вядомае ў балта-славянскім рэгіёне. Аднак назвы ягад *букі*, суадносныя па базе ўтваральнай асновы з праславянскім **bagno* або **bagъno*, праз абазначэнне іх адпаведнай формай не выяўлены (ЭСБМ, т.1).

Улічваючы сказанае, мяркуецца, што пошукі тлумачэння і раскрыцця значэння назвы *букі* у форме *буганы* (*буганы*, *бугуны*) варта ставіць у прамую сувязь з найменнем *бугаі*. Гэта сувязь выразна выяўляецца праз структурнае аблічча слоў. Лексемы адрозніваюцца толькі санорнымі *j/n*. У тэрытарыяльных адносінах адзінкавая назва *буганы* (*буганы*; *бугуны*) уваходзіць у склад намінацыйнага арэала *бугаі* ў гаворках цэнтральнай дыялектнай зоны. Таму можна меркаваць і аб іх семантычнай сувязі па базе ўтваральнай асновы і гаварыць, адпаведна, аб агульнасці іх вытокаў. Абсалютная незразумеласць, немагчываванасць з пазіцыі сучаснасці базы ўтваральнай асновы *буг-*, страта зыходнай апоры для яе — вылучальнай асаблівасці па месцы росту — сталі прычынай фанетычнай адаптацыі назвы *бугаі* да лексемы *буганы* (*буганы*). Умовы для гэтага былі цалкам прыдатныя. У мясцовых гаворках слова *баган* (*буган*) ужываецца як абазначальны сродак назвы расліны багун. Тут таксама добра ведаюць назву ягад *бугаі* ў форме *дурніцы*. Зыходная прырода базы ўтваральнай асновы слова *дурніцы* досыць празрыстая і лёгка вытлумачальная — 'ягады, якія адурманьваюць, выклікаюць боль у галаве, слабасць, кружэнне'. Відаць, і мясцовае ўтварэнне *буганы* (*буганы*) запазычыла семантыку назвы *дурніцы*, прыстасаваўшы яе да свайго адпаведніка расліны багун у форме *баган* (*буган*). Але гэта збліжэнне інавацыйнага тыпу. Этымалагічна лексіка-

семантичнае аблічча абазначальнай адзінкі ягад *буякі* рэгіянальным мясцовым адпаведнікам *бугані* (*буганы*) узыходзіць, мабыць, да агульнага прабалта-праславянскага **bugъъ* / **bugorъ* або **buga*. Ва ўсялякім выпадку роднасныя сувязі ў адносінах базы ўтваральнай асновы трэба шукаць у гэтым кірунку.

Калі так, то вылучальная матывацыйная прыкмета, што замацавалася лексічна ў базе ўтваральнай асновы слоў *бугаі*, *бугані* (*буганы*), з'яўляецца агульнай з найбольш вядомымі ў беларускіх гаворках назвамі тыпу *буякі*, *лахачы*. Па назватворчых асаблівасцях усе яны звязаны паміж сабой месцам росту. Адпаведна і па часе ўзнікнення найменні *бугаі*, *бугані* (*буганы*) — гэта старажытныя намінацыйныя адзінкі рэліктавага тыпу з "цёмным" на сёння каранёвым базавым кампанентам. У сувязі з чым і ўзнікла другаснасць у асэнсаванні семантыкі і прыраўнівання яе да *бугай* 'бык' і з *буяк* 'бык'.

Вузкапашыраныя найменні буякоў рознай семантыкі. З ліку вузкапашыраных найменняў адзінкавай фіксацыі цікавай па базе ўтваральнай асновы з'яўляецца словаформа *балабоны*, адзначаная ў гаворках цэнтральнай дыялектнай зоны, у паўночна-заходнім накірунку ад Мінска. Найменне *балабоны* — гэта мясцовы эквівалент агульнапашыранага на дадзенай тэрыторыі вылучальнага абазначэння *дурніцы*. Пра тыповасць лексемы ў сістэме мясцовых мовазабеспечальных сродкаў сведчыць адпаведная група слоў з такой жа вытворнай асновай: *балабайка* (фанетыч. *балабейка*, *барабайка*, *балабашка*) 'званок', 'балабон' (СПЗБ, т.1; Верхнядзв., Глыб., Чэрв., Віл., Ганц. р-ны); *балабон* 'тое, што і балабайка' (СПЗБ, т.1). Падмацоўвае лексічны статус наймення склад і характар словаформаў, вытворных ад *балабон*: *балаба́ніць*, *балабо́ніць* 'звінець', *балабо́ннік* 'буячнік'.

Этымалагічна назва ўзыходзіць да т.зв. гукапераймальных каранёў *bob-/por-batb-/balp-* і яго варыянтаў (ЭССМ, вып. 1). Словы з падобнымі каранямі, вылучальнай прыкметай якіх стала шарападобная форма ягад, — тыповыя ў сістэме намінацый розных прадстаўнікоў расліннага свету (так, напрыклад, у бел. мове: *балбу́ткі*, *бо́лбаткі* 'гарлачыкі' (кветка); *булбу́шка* 'лотаць', *пумпу́рына* 'лотаць' (з літ.: СПЗБ, т. 4.) і інш.; укр. *вив-* 'ягады ажыны' (АЛА вып.3, карта № 41) і інш.

Тэрытарыяльная "распыленасць", варыянтнасць ужывання словаформы на "фоне" пераважнага *дурніцы* дазваляе меркаваць пра магчымае досыць позняе метафарычнае ўтварэнне падобнага тыпу наймення і яго пэўную балцкую падтрымку.

Назвы тыпу галубіцы. Сярод вузкалакальных назваў *буякоў* (*дурніц*), вылучальных па адметнай базе словаўтваральнай асновы, выступаюць лексемы *галубіца*, *галубіка*, *галубікі*, *галубіцы* (фанет. *голубы́цы*), *галубніцы*, *галубы*. Структурная своеасаблівасць назваў па базавай аб'ектывацыі звязана з прыметнікам *галубы* 'сіні'. І ў гэтым сэнсе ўстанаўленне матывацыйнай прыкметы як зыходнай пры абазначэнні ягад навідавоку: у аснове намінацыі — колер плода (*галубы* 'сіні'). Падобная вылучальная рыса як зыходная ў базавым забеспячэнні словаўтваральнай асновы — тыповая асаблівасць, якая выкарыстоўваецца пры намінацыі кустовых ягадных і іншых раслін [28, 212].

Большую цікавасць маюць пералічаныя словаформы назвы тыпу *галубі́ка* па размяшчэнні і па размежаванні ў пашырэнні. Найменне ў структурна-сэнсавай выяве *галубі́ка* і варыянтнае *галубі́ца* з'яўляецца лакальнай фіксацыяй на тэрыторыі ўсходняй зоны гаворак беларускай мовы. Як адзінкавае на фоне тыповых для вылучанай тэрыторыі назваў *дурні́цы* (усходнемагілёўскі рэгіён) і *п'яні́цы* (паўночнавіцебскі) яно выяўлена адпаведна ў Мсціслаўскім, а таксама Шумілінскім і Гарадоцкім раёнах. У гэтым жа сэнсава-структурным увасабленні словаформа мае свой працяг у прылеглых тэрытарыяльна сучасных гаворках рускай мовы (ДАРМ 1997, вып. III, карта №86). Акрамя лакальнага распаўсюджання ў віцебска-магілёўскім рэгіёне, у такім жа абліччы адзінкава лексема засведчана на тэрыторыі заходнепалескіх гаворак беларускай мовы. Разам з тым, нягледзячы на адзінкавасць пашырэння ў беларускіх дыялектных гаворках, назву ў прынцыпе можна лічыць агульнавядомай у Беларусі. Вядомасць лексем *голубика* забяспечваецца шырокім камунікатыўна-інфармацыйным функцыянаваннем рускай мовы ў рэспубліцы ў адпаведнасці з яе статусам дзяржаўнай. Фактычная адзінкавасць ужывання наймення *галубі́ка* (*галубі́ца*) у беларускіх гаворках дазваляе лічыць дадзеную лексічную адзінку познім запазычаннем. І гэта літаратурнамоўнае запазычанне. Паколькі ў суседніх смаленскіх і пскоўскіх гаворках, якія ўваходзяць адпаведна ў склад заходняй і паўднёва-заходняй дыялектных зон рускай мовы, тыповымі сродкамі лексічнага абазначэння ягад расліны *Vaccinium uliginosum* з'яўляюцца найменні *дурні́цы* (*дурні́ца*), а таксама *п'яні́цы* (*п'яні́ца*) (ДАРМ, вып. III, карта №86), то яе інавацыйны, асаблівы намінацыйны статус падтрымліваецца таксама і структурна-граматычнай формай, у першую чаргу для назваў на *-іка*. Лексема, як і шматлікія іншыя назвы пладоў спажываных раслін і кустарнікаў у рускай мове, выступае ў форме адзіночнага ліку, якая ўвасабляе адначасова і яе зборнасць.

Іншыя намінацыйныя абазначэнні назваў *букі́* (*дурні́цы*) з вызначальным базавым кампанентам словаўтваральнай асновы прыметніка *галуб-*: *галубі́кі*, *галубі́цы* (фанет. *голубы́цы*) таксама лакальныя па тэрыторыі размяшчэння і адзінкавыя па фіксацыі. Найменне ў форме *галубі́кі* выяўлена ў случкіх гаворках паўднёва-заходняга дыялекту. У засведчаным выглядзе яно выкарыстоўваецца ў рэгіёне функцыянавання тыповага і пашыранага ў случкім, як і ўсходнепалескім арэале наогул, вылучальнага абазначэння *букі́*. Чым, відаць, і можна вытлумачыць спецыфічнасць множналікавай формы *галубі́кі*. Суіснаванне дзвюх ужывальных у гаворцы лексем *галубі́кі* і *букі́* дазваляе меркаваць пра другасны характар граматычнай формы *галубі́кі*. Гэта рэгіянальнае мясцовае новаўтварэнне, што ўзнікла на аснове літаратурнага рускамоўнага *голубика*.

Такой жа па размяшчэнні і намінацыйным статусе варта вызначаць словаформу *галубі́цы* (фанет. *голубы́цы*). Гэта адзінкавае найменне, выяўленае на тэрыторыі беларускіх гаворак заходнепалескага тыпу. Яно адзначана ў намінацыйным арэале тыповых тут абазначальных сродкаў *лахачы́* (і іх фанетыка-марфалагічныя формы). У напрамку на паўднёвы ўсход арэал назвы тыпу *лахачы́* мяжуе з тэрыторыяй лакалізацыі наймення *букі́*. Плюратыўную форму на *-іцы* як абазначальную адзінку мясцовага рэгіянальнага ўтварэння можна вытлумачыць найперш уплывам наймення *дурні́цы*. Якраз яго ведаюць на

значнай частцы нацыянальна-дыялектнага намінацыйнага ландшафту. Акрамя таго, назва з'яўляецца таксама адным з нарматыўных варыянтаў наймення пладоў расліны *Vaccinium uliginosum* у беларускай літаратурнай мове. Вядомасць тут формы *голубіка* — гэта бясспрэчнае выкарыстанне сродкаў рускамоўнай намінацыі, паколькі ў бліжэйшым іншамоўным атачэнні з захаду, у польскіх гаворках, падобныя назвы ягад *буякоў* (*дурніц*) не засведчаны. У гаворках украінскай мовы яны адзначаны на ўкраінска-рускім памежжы. Адпаведна можна думаць пра рэгіянальнасць і інавацыйнасць словаформы *галубіцы* ў намінацыйным комплексе абазначэнняў пладоў расліны *буякі* (*дурніцы*). Толькі пры ўліку пералічаных фактараў можна неяк ўсвядоміць і вытлумачыць характар і прысутнасць назвы ў арэале распаўсюджвання найменняў *лахачы*, (*лахіны*).

Словаформа *галубіцы* зафіксавана як варыянтная ва ўжыванні разам з *галубіцы* на прасторы заходнепалескіх гаворак у раёне возера Белае. Кантамінацыйны характар яе структуры *дурніцы* + *галубіцы* (*галубіка*?) падкрэслівае ў першую чаргу вядомасць, а магчыма, і існаванне на гэтай тэрыторыі даўней наймення з пачатковай базай утваральнай асновы *дурн-*. Не выключаецца, аднак, і інавацыйнасць, зыходзячы з характару мясцовага намінацыйнага ландшафту па абазначэнні спажываных ягад расліны *Vaccinium uliginosum*.

Структурнае ўвасабленне формай назоўніка множнага ліку *галубы* (фанет. *галубэ*) у складзе лексічных абазначэнняў са словаўтваральнай асновай *галуб-* з'яўляецца цяжка вытлумачальным. Яго адносяць да другасных па вытоках утварэння ў беларускай мове (ЭСБМ, т. 3, 33). Адзінкавасць фіксацыі назвы на фоне вядомай у гродзенска-баранавіцкіх гаворках намінацыі *буякі* дазваляе сумнявацца ў яе існаванні тут як агульнапрынятага мясцовага абазначальнага сродку.

Белякі. Назва *белякі* як адзінкавае сэнсава-вылучальнае найменне зафіксавана на тэрыторыі заходняй дыялектнай зоны гаворак беларускай мовы. Яна выяўлена ў межах найбольш вядомай тут лексічнай абазначальнай адзінкі *дурніцы*. У засведчаным лексіка-фанетычным абліччы ў іншых рэгіёнах нацыянальнага дыялектнага ландшафту словаформа больш не адзначаецца. Не фіксуецца яна ў такой сэнсава-структурнай выяве таксама ў рускай і ўкраінскай мовах (з ліку найбольш вядомых нам інфармацыйных крыніц). Акрамя таго, семантычна вылучальная ў адносінах усяго намінацыйнага корпусу ягад *Vaccinium uliginosum* назва *белякі* як адпаведнае найменне іншых ягадных пладоў, што маюць шызаватае адценне колеру з белаватым налётам на іх (напрыклад, чарніцы, ажыны (РС)), у беларускіх гаворках не падаецца. Такім чынам, яе можна разглядаць як рэгіянальнае новаўтварэнне. Не выключана, што адзінкава зафіксаваная словаформа як адпаведная лексіка-абазначальная адзінка можа мець і іншую інтэрпрэтацыю.

На першы погляд выглядае цалкам натуральна і праўдападобна, што па матывацыйнай прыкмеце 'белы колер', дакладней, 'ягады з белаватым налётам' плады маглі атрымаць сваё лексічнае абазначэнне *белякі*. Гэтае адценне шызага колеру на ягадах хутчэй за ўсё было прыроўнена да белага. Згодна з чым за ягадамі і замацавалася — *белякі* 'ягады белага колеру'. Са структурнага боку

ўтварэнне нічым не адрозніваецца ад тыповай і пашыранай у гэтых гаворках словаформы *буякі́* (фанет. *буяке́*). Так, як і назва *буякі́*, лексема мае аналагічны афікс і ўвасабляе аднолькавыя граматычныя асаблівасці, належачы да адной і той жа ўтваральнай мадэлі. Таму і падаецца, што назва вызначаецца не толькі празрыстай семантыкай: яна як бы "свеціцца" сваімі сэнсавыя вылучальнымі асаблівасцямі ці назватворчай прыкметай. Вытлумачальнай пры ўліку аналогіі з лексіка-граматычнай формай *буякі́* з'яўляецца і яе структура. Аднак ці адпавядае наяўнасць наймення *белякі́* статусу сапраўды шырокаўжывальнай намінацыйнай адзінкі на адзначанай тэрыторыі — пытанне праблематычнае.

Акрамя вылучальнай асаблівасці па колеры, што стала зыходнай для базы ўтваральнай асновы ў назве *белякі́*, у навуковай літаратуры часам прапановуецца версія ўтварэння наймення, матывацыйнай прыкметай якой магло быць *месца росту* расліны. Гэта прыкмета, як вядома, лягла ў аснову намінацыі многіх відаў раслін, у тым ліку і раслін са спажывнымі ягадамі. Матывацыйная база тут як бы навідавоку. Расліна *буякі́* (*дурніцы*) — тыповы прадстаўнік лясной флоры, які расце і каля балот, і на балотах. У беларускіх гаворках адной з пашыраных назваў балота выступае найменне *бель* (ЭСБМ, т.1). Таму нібы ёсць некаторыя падставы паходжанне назвы *белякі́* як вылучальнай намінацыйнай адзінкі ў корпусе найменняў ягад *буякі́* (*дурніцы*) звязваць з базай утваральнай асновы *бель* 'балота'. Аднак пры такім падыходзе застаецца не надта зразумелым, як характарызаваць найменне ў адносінах і да тэрыторыі лакалізацыі, і да яго паходжання з-за адсутнасці фіксацыі *белякі́* 'буяк, буячнік'.

Белагало́вік. Відавочнай з першага погляду здаецца вытворнасць па базавы асноў ад словаформ *белы* + *галава* наймення *белагало́вік*. Як адпаведнік найбольш вядомых і пашыраных у віленска-гродзенскім рэгіёне назваў *дурніцы*, *буякі́*, гэтая лексема зафіксавана тут у якасці адзінкавага ўтварэння. Са структурнага боку яе варта разглядаць як вынік зліцця базавых каранёвых кампанентаў у адну форму. Пры гэтым, вытворнае ад назоўніка *галава* найменне *галав-ік-*, ускладнена марфемна суфіксам *-ік-*. Гэты суфікс у беларускай мове характарызуецца надзвычай высокай прадуктыўнасцю, але ўжыванне слоў з мадыфікацыйным афіксам *-ік-* (*-ык-*) у іх складзе з'яўляецца стылёва дыферэнцыяваным, а самі вытворныя лексемы маюць адпаведна розныя экспрэсіўныя ці ацэначныя значэнні [29, 265–266]. Звычайна ацэначныя назвы з суфіксам *-ік-* (*-ык-*) як адпаведныя вылучальныя адзінкі для намінацыі асобы ўзыходзяць да словазлучэння *прыметнік* + *найменне* асобы: *кірпацік*, *лысік*, *нячысцік*, *курносік* і інш. Лексемы, утвораныя па падобнай словаўтваральнай мадэлі, — досыць прадуктыўны тып абазначальных лексічных адзінак таксама ў рускай, украінскай і інш. славянскіх мовах. Утварэнне наменклатурных назваў прадстаўнікоў расліннага свету паводле засведчанай мадэлі не з'яўляецца настолькі прадуктыўным [30, 178–183]. Разам з тым выпадкі тоесных па суфіксу ўтварэнняў зафіксаваны і ў беларускай мове: *белакаты́тнік* 'капытнік', *белагало́вік* 'крываўнік', *чорнагало́вік* 'гарлянка', *краснагало́вік* 'падасінавік' і інш. (адпаведна: ЛАБНГ, т.1, карты №№277, 241, 237, 282) Згодна з чым можна меркаваць: сэнсавыя-вылучальныя лексічныя адзінкі *белагало́вік* як назва ягад буякоў, з'яўляецца, натуральна, метафарычным утварэннем. Аб'ектывацыя ягад

гэтай расліны была абумоўлена яе ўласнымі атрыбутыўнымі асаблівасцямі: ягады шарападобнай ці круглай формы, якая атаясамліваецца з формай галавы і пакрыта белаватым налётам.

Толькі пры ўліку такіх матывацыйных адметнасцей магчыма інтэрпрэтацыя граматычнай формы назоўніка *белаяго́вік* — яго мужчынскі род. Бо, як сведчаць матэрыялы АЛЯ (АЛЯ, вып.3, карты №№ 42 - 48) і больш дэталізаваныя і поўныя па звестках дыялектных нацыянальных лексічных атласы ўсходнеславянскіх моў (ДАРМ, вып. III, карта №86; ЛАБНГ 1993, т.1, карты №222 - 226), дадзеныя іншых крыніц [30], граматычны род у большасці назваў розных спажываных ягад не толькі на тэрыторыі ўсходнеславянскіх моў, але і ва ўсіх славянскіх — жаночы. Ён абумоўлены родам назоўніка як апорнага базавага кампанента ў складзе ўтваральнага атрыбутыўнага словазлучэння "*прыметнік + ягада*".

Сінія галовы. Двухслоўнае найменне *сінія галовы* — адзінкавая назва ягад *буякоў (дурніц)*. Яно адзначана на тэрыторыі гаворак паўночна-заходняга занальнага тыпу (Валож. р-н). Якраз у межах гэтай зоны ў накірунку на паўднёвы захад засведчаны назвы *буякоў* тыпу *сініцы, сініца*. У арэале пашырэння словаформы *сініцы* выступае таксама і сэнсава-вылучальнае абазначэнне ягад *буякоў сінія галовы*. У адрозненні ад дэад'ектыўных назваў *сініцы, сініца*, якія ўвасабляюць семантычна сцягнутую словаформу "*прыметнік сіні + ягада*", найменне захавала структуру словазлучэння. У такім выглядзе яго можна было б рызыкаваць аднесці да ліку ізаляваных рэліктавых утварэнняў, калі браць пад увагу семантыку вызначэння ягад чарніц у гаворках літоўскай, а таксама латышскай моў прыметнікам *melinas* у значэнні 'сінія ягады' [31]. Апошняе азначае, што адпаведнікам беларускай назвы ў структурна-семантычнай выяве *чарніцы* ў літоўскай мове з'яўляецца лексема *сініцы*. Намінацыйнае абазначэнне ягад чарніцы лексемай *сініцы* ў гаворках беларускай мовы тэрытарыяльна лакалізуецца ў межах распаўсюджвання *буякоў* пад назвай *сініцы*. Такім чынам, не выключана перамяшчэнне назвы ягад чарніцы на назву іншых, вельмі падобных да іх ягад, да таго ж батанічных "*сваякоў*" — з'яве тыповай і пашыранай у еўрапейскіх мовах [32, 113-120]. Таму, улічваючы лінгвагеаграфічны фактар, і можна меркаваць аб рэліктавым характары наймення *сінія галовы* наогул, а не толькі яго атрыбутыўнага кампанента *сінія* ў складзе гэтай сінтаксічнай канструкцыі. Гэта думка прымальная толькі пры ўмове, што атрыбутыўныя словазлучэнні папярэднічаюць іх сцягнутым, семантычна тоесным адпаведнікам. Мабыць, у нашых далёкіх продкаў была назва ягад *буякоў* па вылучальнай для іх матывацыйнай прыкмеце *сіні*. Магчыма, яна існавала першапачаткова як агульная на значнай частцы еўрапейскага кантынента, у тым ліку і ў балцка-беларускім арэале [33, 116]. Аднак затым на абшары беларускіх гаворак намінацыя была заменена іншымі, пашыранымі зараз лексічнымі забяспечвальнымі сродкамі. Думаць так дазваляе наяўнасць сцягнутых форм *сініцы, сініца* для наймення ягад *буякоў*. У любым выпадку можна гаварыць пра дапушчальнасць вылучэння матывацыйнай прыкметы *сіні* пры намінацыі ягад *буякоў (дурніц)* як агульнай балта-славянскай рысе. Пры гэтым, праўда, не выключаецца і семантычнае, а таму дастаткова ранняе, калькіраванне з балцкіх моў.

З другога боку, адзінкавасць па фіксацыі наймення *сінія гало́вы*, спецыфічнае знаходжанне ў межах тэрыторыі пашырэння лексічнай назвы тыпу *сіні́ца*, і, акрамя таго, ускладненасць дадатковым метафарычным кампанентам *галава* (перанос на аснове антрапаморфнага падабенства) стрымліваюць ад вызначэння гэтага атрыбутыўнага словазлучэння як рэліктавага і старажытнага. Мабыць, назва *сінія гало́вы* з'яўляецца хутчэй за ўсё інавацыйным перыферычным утварэннем. Хоць суседства назвы *сінія гало́вы* з словаформамі тыпу *сіні́цы*, *сіні́ца* прэчыць безапеляцыйнаму вызначэнню яе як позняй намінацыйнай адзінкі.

Біцухі. Да ліку загадкавых па ўнутранай форме і адзінкавых па ўжыванні належыць у беларускіх усходнепалескіх гаворках найменне *біцухі* (фанет. *бэйцухі*). У дадзенай лексіка-семантычнай форме як адпаведнік абазначальным сродкам ягад *буякоў* (*дурніц*) лексема вядома таксама ў гаворках украінскай мовы (на Жытоміршчыне, у яе цэнтры; Ніканчук, карта № 51) У сувязі з чым можна дазволіць думку, што назва належыць да ліку рэгіянальных супольных беларуска-ўкраінскіх (палескіх) утварэнняў. Аднак гэта словаформа як назваабазначальны сродак *буякоў* не ўтварае агульнага тэрытарыяльнага масіву, канцэнтрацыя назваў тыпу *біцухі* больш характэрна для жытомірскіх гаворак. Па гэтай прычыне цяжка таксама вызначыць статус наймення адносна часу яго паходжання. Лексему можна разглядаць як інавацыю экспрэсіўнага тыпу, не выключана і адваротнае — рэгіянальны старажытны дыялектызм. Праўда, апошняя версія пакуль што выглядае перакарэктна, і адвольна з-за недастатковасці намінацыйнага матэрыялу. Магчыма, сваім утварэннем нейкім чынам, асацыятыўна, слова звязана з *бабухі* 'вантробы, трыбухі' або *бэ́бахі* 'ўнутранасці, вантробы, кішкі' (ЭСБМ, т.1, 258, 433). У такім выпадку і словаформа *біцухі* (фанет. *бэйцухі*) будзе характарызавацца як адаптацыйная да іх адзінка.

Бараві́ца. Назва *бараві́ца* для абазначэння *Vaccinium uliginosum* з'яўляецца адзінкавай фіксацыяй. Яе нельга лічыць уласна дыялектным найменнем. У такім намінацыйным абліччы яна была прапанавана ў якасці аднаго (разам з *чарні́ца*) з перакладных эквівалентаў для рускамоўнага адпаведніка гэтай расліны ў "Падручным расійска-крыўскім (беларускім) слоўніку" В. Ластоўскага. Прыняць найменне *бараві́ца* як дакладны адпаведнік сучаснага беларускага літаратурнамоўнага *буякі* (*дурні́цы*) цяжкавата, найперш зыходзячы з тэрыторыі пашырэння прапанаванай назвы. У беларускіх гаворках у такой структурна-семантычнай вывае расліна не існуе. Не адзначана яна ў засведчанай форме ў лексикаграфічных рэгіянальных выданнях — краёвых слоўніках — 20-ых гадоў мінулага стагоддзя. Так, у слоўніку дыялектных матэрыялаў І.К. Бялькевіча, што былі сабраны на паўночна-ўсходнім рэгіёне Беларусі ў той час, падаецца *дурні́ца* 'ягада, галубіца'. У даведніку дыялектных матэрыялаў з цэнтральнай Беларусі, Чэрвеньшчыны, М.В. Шатэрніка — *буякі*, у корпусе дыялектных звестак з паўночна-заходніх беларускамоўных абшараў, Віцебшчыны, М.І. Каспяровіча — *дурні́цы*. Падобнай інфармацыяй аб вышэйпрыведзеных, як і іншых намінацыйных вызначэннях расліны *Vaccinium uliginosum*, В. Ластоўскі, зразумела, валодаў. Знаёмы яму былі і тагачасныя прынцыпы ўкладання слоўніка беларускай мовы, распрацаваныя С.М. Некрашэвічам і прынятыя моваведамі часу

ўсталявання нацыянальна-літаратурнай беларускай мовы, а таксама метадалагічныя падыходы, якімі кіравалася філалагічная эліта тарашкевічаўскай пары пры ўгрунтаванні нарматыўных слоўнікаў беларускай мовы. І разам з тым такія спецыфічны, як бы не зусім матываваны ўласна вылучальнымі асаблівасцямі расліны пераклад. Так, у гэтым зноў можна ўгледзець змешванне назваў розных раслін і перанос наймення адной на другую. Але, прыгадваючы падыходы В. Ластоўскага да слова як да "мастацкага вобраза", які трэба шукаць у нетрах свайго народа; памятаючы пра яго негатыўныя адносіны да запазычанняў увагуле: "...трэба высьцярагацца ўжываць сходныя з суседзкімі словамі, хоць бы яны і былі ў мове, а браць такія, якіх няма ў чужынцаў, але існуюць ў здаровай нашай народнай стыхіі" [34, V] — у намінацыі *баравіца* да рускамоўнага *голубика* якраз і трэба бачыць пошукі "самаіснага" беларускага слова. Разам з тым, пры разуменні слова як выніковай адзінкі з гісторыі нацыянальна-культурнага развіцця народа, В. Ластоўскі грунтаваўся на пэўную намінацыйную традыцыю. Назвы ягад кустарнічка буякоў (гл. вышэй) у асобных паўднёваславянскіх мовах маюць двухчленную будову, адпаведную мадэлі *атрыбутыўнае імя + найменне* з базавым каранем *бор-* у яго складзе: *синя боровинка* (балг.), *močvirska borovnic* (славен.), у заходнеславянскім намінацыйным арэале пераважае аднаслоўнае імя з тым жа тыпам зыходнай утваральнай асновы, якая часта выступае пры намінацыі пладоў розных лясных ягад (ЧЭС).

І ўсё ж, прызнаць словы *баравіца*, *чарніца*, грунтуючыся на характары прасторавай дыферэнцыяцыі нацыянальнага дыялектнага ландшафту, удалымі беларускамоўнымі адпаведнікамі да лексемы *голубика* не выпадае. Такая форма наймення не мае падтрымкі ў мясцовых гаворках беларускай мовы. Падобныя намінацыйныя адзінкі былі б дарэчы пры абазначэнні менавіта чарніц. Так, матэрыялы АЛА (АЛА, вып.3, карта № 43) сведчаць, што найменне *баравіца* ў яе разнастайных фанетыка-словаўтваральных варыянтах як назва расліны-кустарнічка чарніц (*Vaccinium myrtillus*) і яе ягад — тыповая намінатыўна-вызначальная адзінка ягад чарніц адпаведна іх месцу росту ў бары ў многіх славянскіх мовах і іх дыялектах. Відаць, у адносінах да гэтага кустарнічка і яго ягад прапанаваныя В.Ластоўскім назвы сапраўды будуць дарэчы. І з улікам тэрыторыі пашырэння, і з улікам матывацыйных прыкмет.

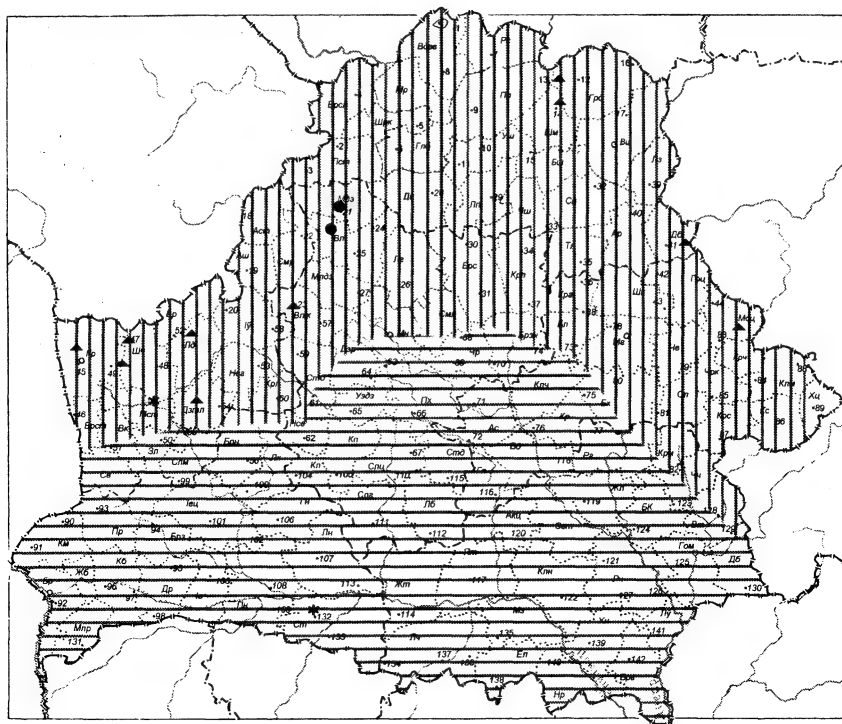
Такім чынам, аналіз засведчанага ў розных навуковых крыніцах корпусу абазначальных сродкаў спажываных ягад *буякоў* (*дурніц*) выявіў, што ў мясцовых гаворках беларускай мовы асновай іх лексічнай аб'ектывацыі паслужылі па сутнасці два тыпы вылучальных, назвастваральных прыкмет. Гэта, з аднаго боку, месца росту расліны, з другога — уздзеянне расліны на стан чалавека (праз апасродкаваны ўплыў спадарожнай расліны багун). У адпаведнасці з чым назвы набылі ўвасабленне пераважна ў двух тыпах базавых каранёў, з характэрным для іх значэннем. Гэта комплекс лексем з вылучальным базавым кампанентам караня *буй-*, і, відаць (паколькі меркаванне патрабуе дадатковых лінгвістычных фактаў), тоесны яму па характары аб'ектывацыі тып назваў з першасным *лах-* (*лах-*), а таксама назвы з зыходнай каранёвай часткай *буг-* у складзе наймення *бугай*

(буганы). Адзначаныя тыпы найменняў займаюць паўднёвы абшар гаворак на тэрыторыі Беларусі, а таксама цэнтральную частку сярэднебеларускіх гаворак. Паводле пашырэння і ў адносінах да вытокаў вылучаныя тыпы назваў — старажытныя славянскія і балцкія (балта-славянскія) рэгіяналізмы. З боку словаўтваральнай структуры найменні характарызуюцца наяўнасцю розных мадыфікацыйных сродкаў.

Другі тып назваў, замацаваных на беларускамоўным абшары ў якасці абазначальных сродкаў ягад буякоў, — гэта лексічныя найменні, у аснове матывацыі якіх — уласцівасць адурманьваць, ап'яняць чалавека, выклікаючы гэтым голавакружэнне, галаўны боль. У гаворках беларускай мовы адзначаны *тып* увасабляюць словаформы з базавым каранёвым кампанентам *дур-* і найменні тыпу *п'яніцы*. Абодва тыпы лексічных абазначальных сродкаў маюць статус агульнаславянскіх. Аднак, зважаючы на тэрытарыяльныя адносіны паміж найменнямі *п'яніцы* да назваў тыпу *дурніцы*, абазначальную адзінку *п'яніцы* мэтазгодна разглядаць як супольную старажытную балта-славянскую форму. З боку мадыфікацыі ўтваральнай асновы суфіксальнымі сродкамі на этнагенетычнай прасторы гаворак беларускай мовы лексемы выглядаюць фактычна аднастайна: яны маюць у сваім складзе пераважна суфікс *-іц-*. Па ландшафтным размяшчэнні найменні дадзенага сэнсава-вылучальнага тыпу — тыповыя сродкі мовазабеспячэння гаворак на тэрыторыі паўночна-ўсходняга дыялекту, а таксама захадніх і ўсходніх рэгіёнаў у адносінах да сярэднебеларускіх гаворак. На фоне ўсяго корпусу назваў спажываных ягад буякоў у беларускіх гаворках зараз гэты абазначальна-вылучальны тып з'яўляецца пануючым. У межах яго ўжываюцца таксама асобныя лексічныя намінацыі, тоесныя па семантыцы тэрытарыяльна дамінантным найменням, як: *ганаболі* (і іх мадыфікацыйныя варыянты), *круцалі* (*круцікі*) і адзінкавае *калуны*. Апошнія — розныя па характары моватворчасці і па вытоках утварэнні. Так, назвы тыпу *ганаболі* належаць да архаізмаў фінскага паходжання. Іншыя абазначальныя лексічныя сродкі — мясцовыя ўтварэнні з другой метафарычнай матывацыяй. Іх пашырэнне абмежавана гаворкамі цэнтральнай зоны і мае рэгіянальны характар.

На тэрыторыі намінацыйнага арэала з абагульненым тыпам значэння 'адурманьваць, ап'яняць, выклікаючы гэтым самым голавакружэнне, галаўны боль' зафіксаваны таксама ўтварэнні, лексічным увасабленнем якіх стаў колер ягад ці іх форма. Яны або абмежаваныя ў сваім распаўсюджанні, або адзначаюцца спарадычна. Гэта найменні тыпу *сініцы* — семантычная старажытнейшая калька з балцкіх моў, назвы тыпу *балабоны*, *белякі* — мясцовыя інавацыйныя ўтварэнні рэгіянальнага характару.

КАРТА № 1. ТИПЫ НАЙМЕННЯЎ БУЯКОЎ ПА ІХ ВЫЛУЧАЛЬНАЙ ПРЫКМЕЦЕ

паўночнаслав. рэгіяналізмы ад
 праслав. **bujь*; **lach* або
**lacha*, стараж. балта-слав.
**bigъгъ* / **bigorъ* ці **buga* з
 вылучальнай прыкметай
 'месца росту'

паўночнаслав. рэгіяналізмы ад
 праслав. **durъ*; стараж. балта-
 слав. **r̥janъ(jь)*, **r̥janъ(jь)*;
 архаіч. *gōn-bol*, мясц.
 рэгіяналізмы *круцялі* (*круцікі*)
катуны з вылучальнай
 прыкметай 'адурманьваць;
 ап'яняць'

назвы з вылучальнай
 прыкметай колеру (+адзінк.

- ▲ форма): 1. у значенні 'сіні':
стараж. балцкае *сініцы*;
галубіцы, сінія галовы; 2. у
значенні 'белы': *белякі*,
белагаловік
- назвы з вылучальнай
прыкметай па форме: 1. у
значенні 'шарападобны' мясц.
балабоны
- * адзінкавыя назвы

Інтэрпрэтацыйная карта, прысвечаная абазначэнню ягад *буякоў* (*дурніц*) у гаворках беларускай мовы, адлюстроўвае асаблівасці ў дыферэнцыяцыі нацыянальнага ладшафту паводле семантычных тыпаў базавай утваральнай асновы і тэрытарыяльных адносінаў паміж імі. З аднаго боку, гэта найменні каранёвай групы *буякі* (*буяхі, буяны, буйкі і інш.*), назвы тыпу *лахачы* (*лахіны, лаханы*) і назва *бугаі* (*буганы*), лексічная аб'ектывацыя якіх угрунтавана паводле назвастваральнай прыкметы *месца росту*. Пералічаныя групы назваў па значэнні і прасторава супрацьпастаўлены найменням тыпу *дурніцы* (*п'яніцы, ганабобель, круцялі*) з вылучальнай асаблівасцю *адурманьваць, ап'яняць, выклікаючы тым самым голавакружэнне, галаўны боль*, замацаванай у адпаведных фармальна-структурных лексічных сродках. Тэрыторыя распаўсюджвання ў гаворках беларускай мовы семантычна абагульненых назваў з тыпам зыходнай утваральнай асновы '*месца росту*' адзначаецца на карце прамой гарызантальнай штрыхоўкай. Лакалізацыя найменняў тыпу *дурніцы* і тоесных яму па значэнні ўсіх іншых словаформаў паказана адваротнай вертыкальнай лінейнай штрыхоўкай. Фігурныя знакі на фоне адлюстраваных па семантычнай базе тыпаў назваў указваюць на гаворкі, у якіх ужываюцца найменні тыпу *сініцы, белякі* (трохвугольнік) і *балабоны* (круг). Месца лакалізацыі іншых адзінкавых абазначэнняў, якія вылучаюцца базавай утваральнай асновай, падаюцца адсылачным знакам *.

Літаратура

1. Строгова В.П. Значения и семантические связи слов *зень, буй, буйвище* в северо-западных говорах // Системность русского языка: Сб. науч. работ / Ленингр. пед. ин-т. Новгород, 1973. С. 237 - 257.
2. Вендина Т.И. К вопросу о типологическом сходстве и различии славянских языков на уровне словообразования // Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследования. 1984. М., 1988. С. 158 – 175.
3. Крывіцкі А.А. Дыялекталогія беларускай мовы. Мн., 2003.
4. Закревская Я.В. О структуре народных названий ягод (по материалам говоров украинского языка в сравнении с другими славянскими) // Общеславянский

- лингвистический атлас: Материалы и исследования. 1985 - 1987. М., 1989. С. 37 – 46.
5. Толстой Н.И. О соотношении центрального и маргинального ареалов в современной Славии // Ареальные исследования в языкознании и этнографии. — Л., 1977. — С. 50; Седов В.В. Восточнославянская языковая общность // ВЯ. 1994. №4; Николаев С.Л. Следы особенностей восточнославянских племенных диалектов в современных великорусских говорах. 1. Кривичи // Балто-славянские исследования. 1986. — М., 1988; *ён жа*: Кривичи (окончание) // Балто-славянские исследования. 1987. М., 1989; *ён жа*: Раннее диалектное членение и внешние связи восточнославянских диалектов // ВЯ. 1994. №3 *і інш.*
6. Азарх Ю.С. Русское именное словообразование в лингвогеографическом аспекте. М., 2000. 178 с.
7. Азарх Ю.С. Там жа.
8. Меркулова В.А. Очерк по русской народной номенклатуре растений. М., 1967. С. 203 – 235; Закревская Я.В. О структуре народных названий ягод (по материалам говоров украинского языка в сравнении с другими славянскими). С. 43 - 44.
9. Закревская Я.В. Там жа.
10. Астрэйка В.Д. Паўночна-заходняя занальная лексіка ў найменнях з'яў жывой прыроды (лінгвагеаграфіі і паходжанне): Аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук. Мн., 1997. 20 с.
11. Меркулова В.А. Там жа.
12. Сабадош І.В. Формування української ботанічної номенклатури. Ужгород, 1996. 192 с.
13. Астрэйка В.Д. Там жа.
14. Васильева А.О. Названия черники в европейских языках // Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследования. 1985 - 1987. М., 1989. С. 113 - 120.
15. Крывіцкі А.А. Такая далікатная назва суніцы // Роднае слова. 2002. № 8. С. 39 - 42.
16. Меркулова В.А. Там жа.
17. Там жа.
18. Там жа.
19. Там жа.
20. Азарх Ю.С. Русское именное словообразование в лингвогеографическом аспекте. Там жа.
21. Ягоўдзік У. Выбранае: Кніга першая. Апавяданні і мініяцюры: Для мал. і сярэд. шк. узросту. Мн., 2005. — 352 с.
22. Васильева А.О., Кожина Н.А. Карты “Ежевика ягода” и “Ежевика-растение” в Лингвистическом атласе Европы // Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследования. 1984. М., 1988. С. 117 - 133; Гавлова Е. Название калужницы (*Caltha palustris*) в славянских языках // *Ad fontes VerBORum*: Исследования по этимологии и исторической семантике. К 70-летию Жанны Жановны Варбот. М., 2006. С. 85 – 102; Нефедова Е.А. Диалектные лексические микросистемы в ареальном аспекте // Аванесовский сборник. М., 2003. С. 94 – 103 *і інш.*

23. Меркулова В.А. Там жа.
24. Толстой Н.И. Славянская географическая терминология. М, 1969. 262 с.
25. Крывіцкі А.А. Паўночна-ўсходняе дыялектнае вымаўленне // Крывіцкі А.А., Падлужны А.І. Фанетыка беларускай мовы. Мн., 1984. С. 150 - 192.
26. Крывіцкі А.А. Там жа.
27. Толстой Н.И. Там жа.
28. Меркулова В.А. Там жа.
29. Беларуская граматыка. Ч.1. Фаналогія. Арфаэпія. марфалогія. Словаўтварэнне, націск. Мн., 1985. 431 с.
30. Вендина Т.И. Дифференциация восточнославянских языков по данным словообразования // Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследования. 1985 - 1987. М., 1989. С. 168 - 183.
31. Васильева А.О. Названия черники в европейских языках // Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследования. 1985 - 1987. М., 1989. С. 113 - 120; Крывіцкі А.А. Такая далікатная назва суніцы // Роднае слова. 2002. № 8. С. 39 - 42; В.Д. Астрейко. О лингвогеографической дифференциации балтизмов белорусского языка // Исследования по славянской диалектологии. 6. Славянская диалектология и история языка. М., 2005. С. 138 - 156.
32. Васильева А.О. Там жа.
33. Там жа.
34. Ластоўскі В. Прадмова // Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік. Коўна, 1924. 832 с.

СКАРАЧЭННІ

КРЫНІЦЫ

- АЛА — Общеславянский лингвистический атлас. Сер. лексико-словообразовательная. Вып. 3. Растительный мир. Мн., 2000.
- Босак — Босак Алёна, Босак Віктар. Атлас гаворак Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці і сумежжа (Верхняга Над'ясельдзя). Лексіка. — Мн., 2006.
- БУС — Півторак Г.П., Скопненко О.І. Білорусько-український словник / За ред. Г.П. Півторака. Київ, 2006.
- Бялькевіч — Бялькевіч І.К. Краёвы слоўнік усходняй Магілёўшчыны. Мн., 1970.
- ДАБМ — Дыялекталагічны атлас беларускай мовы. Карты. Мн., 1963.
- ДАРМ — Диалектологический атлас русского языка (Центр европейской части России). Вып. 3 (часть 2). Синтаксис. Лексика. М., 2004.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови. Т. 1 — 4. Київ, 1982 — 2003.
- ЛАБНГ — Лексічны атлас беларускіх народных гаворак: У 5 т. Т. 1. Раслінны і жывёльны свет. Мн., 1993; т. 2. Сельская гаспадарка. Мн., 1994; т. 3. Чалавек. Мн., 1995; т. 4. Побыт. Мн., 1997; т. 5. Семантыка. Словаўтварэнне. Націск. Мн., 1998.
- Леванцэвіч — Леванцэвіч Л.В. Атлас гаворак Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці. Лексіка. — Брэст, 2001.
- Мікратапанімія — Мікратапанімія Беларусі: Матэрыялы / Рэд. М.В. Бірыла, Ю.Ф. Мацкевіч. Мн., 1974.

- МРС — Македонско-русский словарь / Под общей ред. Р.Л. Усиковой и Е.В. Верижниковой. М., 2003.
- Насовіч — Насовіч І.І. Слоўнік беларускай мовы. Мн., 1983.
- Ніканчук — Никончук Микола. Лексичний атлас Правобережного Полісся. Київ – Житомир, 1994.
- ННП: Гом. вобл. — Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Гомельская вобласць: нарматыўны даведнік. Мн., 2006.
- ННП: Мін. вобл. — Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Гомельская вобласць: нарматыўны даведнік. Мн., 2003.
- РБлС — Русско-болгарский словарь / Составил С.К. Чукалов. М., 1962 г.
- РЛС — Русско-литовский словарь. 1 — 4. Вильнюс, 1982 — 1985.
- РСС — Претнар Янко С. Русско-словенский словарь — Ljubljana: DZS, 1973.
- РС — Раслінны свет. Тэматычны слоўнік. Мн., 2001.
- СПЗБ — Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: У 5 т. Т. 1. Мн., 1979; т. 2. Мн., 1980; т. 3. Мн., 1982; т. 4. Мн., 1984; т. 5. Мн., 1986.
- СРНГ — Словарь русских народных говоров. Вып. 1 — 40 / сост. Ф.П. Филин и др. Л., 1965 — 2006.
- СЦБ — Слоўнік гаворак цэнтральных раёнаў Беларусі: У 2 т. Т. 1. Мн., 1990.
- ТС — Тураўскі слоўнік: У 5 т. Т. 1. Мн., 1982; т. 2. Мн., 1982; т. 3. Мн., 1984; т. 4; Мн., 1985; т. 5. Мн., 1987.
- ТСБМ — Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5 тамах. Т. 1. Мн., 1977; т. 2. Мн., 1978, т. 3. Мн., 1979; т. 4. Мн., 1980; т. 5, кн. 1. Мн., 1983; т. 5, кн. 2. Мн., 1984.
- Фасмер — Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. Т. 1 — 4. М., 1964 — 1973.
- ФСБМ — Лепешаў І.Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы: У 2 т. Т. 1. Мн., 1993.
- ЧЭС — Jiří Rejzek. Český etymologický slovník. Leda, 2001.
- Шанскі — Шанский Н.М. Этимологический словарь русского языка. М., 1963 —
- ЭПБ — Энцыклапедыя прыроды Беларусі: У 5 т. Т. 1. Мн., 1993.
- ЭСБМ — Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Т. 1 — 11. Мн., 1978 — 2006.
- ЭССМ — Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. Вып. 1 — 33 / Под ред. чл.-кор. АН СССР О.Н. Трубчёва. М., 1974 — 2007.
- Brückner — Brückner Aleksander. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa, 1957.
- Boryś — Boryś Wiesław. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków, 2005.
- Sławsky — Sławsky Franciszek. Słownik etymologiczny języka polskiego. 1 — 5. Kraków, 1952 — 1982.

НАЗВЫ РАЁНАЎ

Брэсц. — Брэсцкі
 Бярэз. — Бярэзінскі

Валож. – Валожынскі
Верхнядзв. – Верхнядзвінскі
Віл. – Вілейскі
Ганц. – Ганцавіцкі
Глыб. – Глыбоцкі
Докш. – Докшыцкі
Лельч. – Лельчыцкі
Лоеў. – Лоеўскі
Лун. – Лунінецкі
Стаўб. – Стаўбцоўскі
Стол. – Столінскі

МОВЫ І ДЫАЛЕКТЫ, РЭГІЁНЫ

балг. — балгарскае
літ. — літоўскае
лтш. — латышскае
укр. — украінскае
тур. — тураўскае

ЗНАЧЭННЕ ДЭФЕКТНАСЦІ ДЗЕЯННЯ ЯК ПАДСТАВА ДЛЯ ЎЗНІКНЕННЯ ЭМАЦЫЯНАЛЬНА-АЦЭНАЧНАГА ЗМЕСТУ ДЗЕЯСЛОВАЎ

Чалавечы фактар з’яўляецца вызначальным для працэсу маўлення. Яго роля найбольш ярка праяўляецца, калі ў цэнтры працэсу назватворчасці аказваецца сам чалавек. Інакш кажучы, калі сам чалавек становіцца аб’ектам намінацыі з пункту погляду яго знешніх рыс і характарыстык паводзін. Апошнія выражаецца і ў дзеяслоўнай лексіцы. Узнікненне ацэначна адмоўнай афарбоўкі дзеяслоўнага значэння звязана, па нашым меркаванні, з тым, што паводзіны чалавека па тых ці іншых прычынах не адпавядаюць пэўнай “норме”. Гэтая норма хоць і не з’яўляецца моўным фактарам, але адпаведнасць/неадпаведнасць ёй аб’ектывуецца ў намінатыўных адзінках. Анамасіялагічнай дамінантай (тое, дзеля чаго ствараецца дадзена намінатыўная адзінка) выступае ўяўленне аб дадатковых намаганнях/складанасцях, якія прыкладае або пераадольвае чалавек для ажыццяўлення таго ці іншага дзеяння. На ўзроўні слоўнікавых дэфініцый такое ўяўленне перадаецца праз указанне на неадпаведнасць дзеяння норме ці сітуацыі. Гэтая неадпаведнасць і **правакуе эмацыянальную ацэнку дзеяння**. Пры гэтым ацэначны змест дзеяслова ў першую чаргу адбіваецца на яго фармальных характарыстыках.

На матэрыяле дыялектных слоўнікаў [1] розных рэгіёнаў Беларусі нам удалося вылучыць болей за 200 дзеяслоўных адзінак згаданага тыпу. Як паказалі назіранні, асноўным носьбітам і паказчыкам наяўнасці эмацыянальна-ацэначнага зместу дзеяслова з’яўляецца каранёвая марфема. Афіксы ў дзеясловах, у адрозненне ад назоўнікаў, амаль не выконваюць прагматыкаўтваральную функцыю: *аб-галган-іцца* ‘няўдала пастрыгчыся’, *балабэдз-іць* ‘гаварыць без толку’, *калдыбас-іць* ‘ісці няўкладна’ і інш. На асаблівае становішча адносна іншых дыялектных лексем, дарэчы, указваюць і шматлікія сэнсава-стылістычныя паметы тыпу *асудж.*, *груб.*, *жарт.*, *зневаж.*, *іран.*, *недаобр.*, *эмац.*, *экспр.* і інш., што атрымалі згаданыя словы ў дыялектных лексікаграфічных крыніцах.

Назіранні за семантыкай эмацыянальных лексічных адзінак паказваюць, што яркая знешняя форма запатрабавана ў дыялектным маўленні для рэалізацыі перш за ўсё адмоўнага прагматычнага значэння дзеясловаў. На негатыўную ацэначнасць указваюць або слоўнікавыя дэфініцыі, якія самі даволі часта ўключаюць эмацыянальна афарбаваныя лексічныя адзінкі, або ілюстрацыйныя прыклады: *надалдоніць* ‘набалбатаць’ – *Я ні прідумую, хто мог такую чуш ныдалдоніць, нехта харошня пыстырляўся*; *убухаць* ‘многа, дарэмна патраціць’ – *Убухуў еткія грошы, а мылыка німа*. Адмоўная прагматычнасць дзеясловаў змястоўна дасягаецца праз усведамленне дэфектнасці (бессэнсоўнасці, безвыніковасці дзеяння): *бібаць* ‘хадзіць з цяжкасцю’, *збрынкацца* ‘скасіцца абы-як’, *накалдыбасіць* ‘пайсці няўкладна’, *пакулдычыць* ‘пагаварыць неразборліва’,

пацалп'оніць 'зрабіць абы-як' і г.д. Такім чынам, пад дэфектнасцю дзеяння мы разумеем рознага кшталту цяжкасці, звязаныя з выкананнем дзеяння, разнастайныя адхіленні ад звычайнага, эфектыўнага, спосабу яго выканання або выкананне дзеяння неадпаведным чынам. Згаданыя зместавыя паказчыкі можна лічыць семантычным дыферэнцыйным крытэрыем эмацыянальна-ацэначных дзеясловаў у параўнанні з адпаведнымі прагматычна нейтральнымі лексемамі.

Аналіз дыялектных дзеясловаў са значэннем бессэнсоўнага, безвыніковага, неадпаведнага сітуацыі дзеяння паказаў, што ў стварэнні прагматычнай (эмацыянальна-ацэначнай) намінацыі ўдзельнічаюць каранёвыя марфемы трох відаў.

1. **Матывацыйна няясныя дзеяслоўныя карані.** Такія карані мы называем дзеяслоўнымі унірадыксоідамі (унікальнымі дзеяслоўнымі каранямі). Унікальнасць такіх каранёў заключаецца ў тым, што ў словах іншых часцін мовы па-за сувяззю з семантыкай дзеяслова яны не прадстаўлены. Так, напрыклад, ёсць дзеяслоў *вазголіцца* 'поркацца, кешкацца' і ёсць назоўнік *вазголя* 'той, хто поркаецца' – носьбіт дзеяння. Слоў іншых часцін мовы з такім жа коранем, але працэсуальна не арыентаваным значэннем у гаворках не сустракаецца. Зусім верагодна, што многія з іх з'яўляюцца гукаперайманнямі. Але пацвердзіць гэта з апорай на аўтарытэтныя крыніцы нам не ўдалося. Да гэтага тыпу намі былі аднесены наступныя каранёвыя марфемы: **балабэдз-** (*балабэ́дзіць* 'гаварыць абы-што'), **барантэс-** (*барантэ́сіць* 'гаварыць пустое'), **-бухт-** (*збухтава́ць* 'няроўна пакшыляпаць'), **-былдак-** (*адбылда́ць* 'паспешна, невыразна адказаць, выказацца'), **бэнд-** (*бэ́ндаць* 'гаварыць абы-што'), **вэнд-** (*вэ́ндацца* 'жыць так-сяк'), **вэрг-** (*вэ́ргаць* 'гаварыць абы-што'), **-галган-** (*абгалга́ніцца* 'няўдала падстрыгчыся'), **вэرز-** (*вэ́рзаць* 'дрэнна што-небудзь рабіць'), **-геп-** (*згэ́паны* 'зроблены абы-як'), **гламазд-/глымызд-** (*гламазда́ць/глымызда́ць* 'няўмела рабіць (плесці, шыць)'), **-гомт-** (*зго́мтаны* 'сабраны абы-як'), **-грамаздз-/грамазд-** (*зграмаздзі́ць/зграмазда́ць* 'пабудаваць нязграбна'), **дарабан-** (*дараба́ніць* 'няўмела іграць на музычным інструменце'), **джург-** (*джурга́ць* 'пілаваць тупой пілой'), **-драбат-** (*падраба́ець* 'пайсці няўклюдна, з шорганнем'), **-дурд-** (*раздурда́ць* 'разбудзіць не ў час'), **кавярз-** (*кавя́рзыць* 'няўмела плесці лапці'), **-калдыбас-** (*пакалдыба́сіць* 'пайсці няўклюдна'), **калдык-** (*калды́каць* 'ісці нязграбна, кульгаючы'), **карак-** (*кара́каць* 'пісаць няўмела'), **-керз-** (*накерза́ць* 'зрабіць абы-як'), **-крэйз-** (*пакрэ́йзаць* 'пафарбаваць абы-як'), **-крэмс-** (*крэ́мсаць* 'рэзаць тупым нажом або абы-як'), **кулдыч-** (*кулдычы́ць* 'гаварыць неразборліва'), **рахамуд-** (*рахамудзі́ць* 'рабіць неакуратна'), **скрыг-/рыг-** (*скры́гаць/ры́гаць* 'іграць няўмела і гучна'), **-сусол-** (*рассусо́ліваць* 'размаўляць абы пра што, гаварыць не па справе'), **тарабар-** (*тарабара́ўца* 'бязладна, шумна размаўляць'), **флюндр-** (*флю́ндраць* 'хадзіць без справы'), **чэп-** (*чэ́пацца* 'хадзіць няўклюдна, рабіць нескладна'), **швэнд-** (*швэ́ндаты* 'хадзіць без мэты'), **шлынд-** (*шлы́ндаць* 'хадзіць сюды-туды без патрэбы'), **шмул-** (*шму́ляць* 'пілаваць з цяжкасцю, тупой пілою') і інш.

2. **Анаматапеічныя карані** – каранёвыя марфемы, што ўзніклі ў выніку прамой гукаперадачы, гукапераймання ці гукасімвалізму. Такія карані матываваны тым, як працэс успрымаецца на слых. Адназначна, што анаматапеічны характар караня канстатаваўся толькі ў тых выпадках, калі ён пацвярджаўся са спасылкай на аўтарытэтную крыніцу – “Этымалагічны слоўнік беларускай мовы” [2] і “Этымалагічны слоўнік рускай мовы” [3]. Да гэтага віду былі аднесены наступныя каранёвыя адзінкі: **-бах-** (*збахываць* ‘складаць абы-як’), **-білябен-** (*пабілябёніцца* ‘пабалбатаць’), **бом-** (*бо́мкаць* ‘невывразна гаварыць’), **брузд-** (*брузда́цца* ‘аблівацца ў час яды, неахайна есці’), **брынк-** (*бры́нкіць* ‘няўмела іграць на музычным інструменце’), **гугняв-** (*гугняві́ць* ‘невывразна гаварыць’), **жвял-** (*жвялі́ць* ‘есці, бяззуба комкаючы’), **ляп-** (*ля́паць* ‘гаварыць абы-што’), **мумл-** (*му́мліць* ‘есці бяззубым ротам’), **-мямл-** (*памя́мліць* ‘пагаварыць нясмела, нязвязна’), **топ-** (*то́паць* ‘танцаваць няўмела’), **трынк-/дрынк-** (*тры́нкаць* ‘іграць няўмела (на струнным інструменце)’), **турлыч-** (*турлы́чыць* ‘неразборліва гаварыць’), **чап-** (*ча́пкаць* ‘ісці, хадзіць павольна, з цяжкасцю’), **-шлёп-** (*са́шлёпаць* ‘схадзіць з цяжкасцю’) і інш.

3. **Субстантыўныя карані** – тыя, якія маюць прамыя ці паранімічна атракцыйныя адпаведнікі ў стылістычна нейтральных назоўніках. Пры гэтым паміж дзеясловам і адпаведным назоўнікам не ўзнікаюць матывавальныя адносіны (напрыклад, каранёвыя марфемы **-хвост-**, **-цвік-** у дыялектных дзеясловах тыпу *адхва́стаць*, *адцві́чыць*). Можна меркаваць, што дзеясловы ў такіх выпадках паходзяць ад гэтых назоўнікаў. Але на самой справе тут сітуацыя іншая. Так, нельга ўявіць матывацыйны кантэкст, які б звязваў значэнне дзеяслова *адхва́стаць* ‘адлупцаваць’ і назоўніка *хвост* ‘рухомы прыдатак на задняй частцы цела або значна звужаная задняя частка цела (у рыб, паўзуноў і пад.)’. Магчыма, сувязь паміж імі ёсць, але яна носіць няяўны, умоўны, канататыўна-метафарычны характар. Да гэтага віду мы аднеслі наступныя карані: **-бугор-** (*збуго́рываць* ‘узводзіць, будаваць з цяжкасцю’), **каблuch-** (*каблucы́ць* ‘танцаваць з выкрутасамі’), **-казл-** (*нака́зіцца* ‘патанцаваць няўмела’), **-калбас-** (*зака́лбасіць* ‘пайсці хістаючыся’), **-мароз-** (*змаро́зіць* ‘сказаць што-небудзь недарэчнае’), **-пасуд-** (*распа́суджываць* ‘марнатравіць, траціць попусту’), **-хім-** (*схі́мчыць* ‘зрабіць нетак, як трэба’), **-яромл-** (*заяро́міць* ‘завязаць абы-як’) і інш.

Што да вылучанай катэгорыі дзеяслоўных унірадыксаідаў, дарэчы, самай вялікай па колькасці каранёвых адзінак, то яе існаванне ні ў якім выпадку нельга ўспрымаць як выключна маўленчую з’яву. Наадварот, наяўнасць каранёў такога тыпу ў эмацыянальна-ацэначных дзеясловах выклікана моўнымі фактарамі. Як адзначае Л.П. Якубінскі, “у катэгорыі выразных і вобразастваральных слоў ... пастаянна маюць тэндэнцыю ўзнікаць новыя словы, якія ці больш энергічна задавальваюць выразныя эмацыянальныя патрэбы маўлення, ці па-новаму адлюстроўваюць дадзенае прадстаўленне” [4, с. 67]. Больш таго, “у галіне прагматычнай лексікі назіраецца моцная тэндэнцыя да ўтварэння прынцыпова новых, нестандартных у дэрывацыйным плане лексічных форм. Адсюль больш актыўнае засвойванне іншамоўных каранёў, больш інтэнсіўныя, чым сярод

нейтральных адзінак, фармальныя зрухі” [5, с. 123]. Сапраўды, акрамя вялікага масіву лексіка-фармальных новаўтварэнняў, у склад вылучанай намі катэгорыі унірадыксоідаў уваходзіць таксама значная колькасць запазычаных каранёвых марфем. Як сведчаць матэрыялы “Этымалагічнага слоўніка беларускай мовы”, “Словаря балтизмов в славянских языках” Ю.А. Лаучутэ, самую вялікую частку складаюць балтызмы (часцей, літуанізмы). Напрыклад, *клып-аць* ‘хадзіць з цяжкасцю, кульгаючы’ ад літ. *klypinti* ‘ісці няўпэўнена’, *klypti* ‘скрыўляцца; кавыляць, храмаць’; *па-блынд-аць* ‘пабадзяцца, пашвэндацца’ ад лтш. *blindeties* ‘бадзяцца’, *blinda* ‘валацуга, бадзяга’, літ. *blandotis, blandytis* ‘бадзяцца’ [6] і г.д. Значную па колькасці групу каранёвых запазычанняў складаюць паланізмы.

Такім чынам, з пункту погляду логікі значэнне дэфектнага дзеяння выступае ў якасці падставы для ацэнкі. Яно рэпрэзентуецца ў ролі анамаліялагічнай дамінанты ўзнікнення эмацыянальна-ацэначнага зместу дзеяслова. Згаданае значэнне фармальна рэалізуецца праз унікальныя дзеяслоўныя карані, а таксама каранёвыя марфемы анатапалічнага і субстантыўнага характару. Такая сувязь (наяўнасць канкрэтных моўных форм, што паказваюць на спецыфіку ўнутранага зместу слова), на нашу думку, з’яўляецца яркім доказам лінгвістычнай прыроды эмацыянальна-ацэначнага значэння лексічных адзінак.

Літаратура

1. Дыялектны слоўнік Брэстчыны / Склад. М.М. Аляхновіч і інш. – Мінск: Навука і тэхніка, 1989. – 294 с.; Матэрыялы для слоўніка мінска-маладзечанскіх гаворак / Пад рэд. М.А. Жыдовіч. – Мінск: БДУ, 1974. – 192 с.; Сцяшковіч Т.Ф. Слоўнік Гродзенскай вобласці. – Мінск: Навука і тэхніка, 1983. – 671 с.; Юрчанка Г.Ф. Сучасная народная лексіка: 3 гаворкі Мсціслаўшчыны. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993. Т. 1 – 3.
2. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Мінск: Навука і тэхніка, 1978 – 2004. Т. 1 – 4.
3. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. / Пер. с нем. О.Н. Трубачёва; под. ред. и с предисл. Б.А. Ларина. – СПб: Тера – Азбука, 1996. Т. 1 – 4.
4. Якубинский Л.П. Язык и его функционирование: Избранные работы. – М.: Наука, 1986. – 205 с.
5. Шаблоўскі А.І. Сістэмны аналіз экспрэсіўнай лексікі // Весці Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Сер. гуманіт. навук. – 1998. – №3. – С. 118 – 123.
6. Лаучуте Ю.А. Словарь балтизмов в славянских языках. Л.: Наука, 1982. – 150 с.

ЗАРАДЖЭННЕ БЕЛАРУСКАЙ ТАПАНІМІЧНАЙ ЛЕКСІКАГРАФІІ

Пачатак зацікаўленасці анамастычнымі, у тым ліку гістарычна-геаграфічнымі праблемамі ў Беларусі, Расіі і Украіне прыпадае на першую палову XIX ст. і звязаны з навуковай дзейнасцю А.Х. Вастокава, З.Я. Даленгі-Хадакоўскага, М.А. Максімовіча, М.І. Надзеждзіна, А.Л. Пагодзіна, М.П. Пагодзіна, а пазней Я.К. Грота, Ю.Ю. Трусмана, А.І. Сабалеўскага, І.Я. Франко і інш. [6, с.11]. Зараджэнне ж беларускай лексікаграфічнай традыцыі ў галіне тапанімікі звычайна звязваюць з выданнем у 1897 годзе слоўніка “Этимология мѣстныхъ названий Витебской губерніи” Ю.Ю. Трусмана [2, с. 108; 5, с. 209]. Але, на наш погляд, у якасці першых спроб сістэматызаванай апрацоўкі беларускай онімнай лексікі варта разглядаць выданне прафесара Варшаўскага універсітэта М.П.Барсава “Географический словарь русской земли” [1] і працу архіварыуса Віленскага Цэнтральнага Архіва І.Я. Спрогіса “Географический словарь Жомойтской земли XVI столѣтія” [3].

Пры ўкладанні “Географического словаря русской земли” М.П.Барсаў паставіў перад сабою мэту стварыць гістарычна-геаграфічны слоўнік Расіі да 1350 года, “въ котором собраны были-бы изъ лѣтописей и актовъ географическія данныя, относящіяся къ извѣстному періоду нашей исторіи” [1, с. VI]. Крыніцамі матэрыялу паслужылі наступныя летапісы: “Лаврентьевская (Нестора) Лѣтопись”, “Троицкая Лѣтопись”, “Ипатьевская Лѣтопись”, “Новгородская Лѣтопись” (чатыры спісы), “Псковская Лѣтопись” (два спісы), “Софійскій временникъ”, “Воскресная Лѣтопись”, “Никоновская Лѣтопись”, а таксама гістарычныя і юрыдычныя акты тагачаснай Расіі, граматы і навукова-папулярныя брашуры.

У мегаструктуру слоўніка ўваходзяць аўтарская прадмова, корпус онімаў, які ўключае 1423 артыкулы (з іх каля 10% – апісанне беларускіх астыонімаў, камонімаў, патамонімаў).

Макраструктура выдання наступная. М.П.Барсаў выкарыстоўвае алфавітны прынцып размяшчэння слоўнікавых артыкулаў, які называе храналагічным.

Мікраструктура выдання вызначаецца складанасцю.

Намінатывная зона ўключае лему і алонімы (варыянты тапоніма):

Въсвятъ (Въсвятъ, Въсвятчъ, Воевято) ...[1, с. 44];

Судомирь (Судимирь, Судмѣрь, Судмиръ, Судимь, Судомь)... [1, с. 192].

Наяўнасць варыянтаў тлумачыцца тым, што М.П. Барсаў падае ў слоўніку храналагічна назвы, якія належаць да аднаго дэнатата, але фіксаваліся ў крыніцах матэрыялу ў розныя часы. Храналагічныя варыянты прыводзяцца непаслядоўна: некаторыя алонімы М.П. Барсаў выносіць у асобныя слоўнікавыя артыкулы з адсылкай да галоўнага артыкула, у якім тапонім апісваецца, а некаторыя ўключаюцца ў структуру асноўнага артыкула. Часам варыянты аднаго тапоніма аўтар поўнасю апісвае ў розных артыкулах. Так, напрыклад, як розныя тапонімы

М.П. Барсаў падае алонімы Городец, Городно, Городень, Городна, Городня, якія, відавочна, адносяцца да аднаго дэнатата, што пацвярджаецца адпаведным ілюстрацыйным матэрыялам.

У зону тлумачэння ўваходзяць дэтэрмінатывы і звесткі пра лакалізацыю тапонімаў.

Еменець сел. вь Полоцкой обл. ... [1, с. 72];

Копыль гор. вь Волынской обл. ... [1, с. 103].

Часта з-за недахопу фактычных дадзеных М.П. Барсаў у слоўнікавых артыкулах падае інфармацыю толькі часткова: адсутнічае ўказанне на лакалізацыю, не вызначаны клас аб'екта:

Бобруеўск гор. ... [1, с. 8];

Вороніч (?) ... [1, с. 41].

Важнай часткай слоўнікавага артыкула з'яўляецца зона ілюстрацыі, у якую ўваходзяць цытата з крыніц матэрыялу і год яе фіксацыі. Калі тапонім сустракаецца ў некалькіх крыніцах, то цытаты з кожнай падаюцца ў храналагічнай паслядоўнасці. Асобныя цытаты прыводзіцца і да ўсіх храналагічных варыянтаў тапоніма:

Пинегъ (Пинескь) гор. вь Волынской обл.

1097. Псл. I. 110. V. 150. – 1132. И даша братоничю своему Изяславу Мьстиславичу Туровъ, Дрогевъ, Пинескъ къ Менску. Псл. IX. 157. – 1150. Тое же осени да Гюргій Андрееви, сынови своему, Туровъ, Пинегъ и Пересопнищо... [1, с. 162].

Да тапонімаў, якія сустракаюцца ў пераліках населеных пунктаў, а не ў тэкстах летапісаў, аўтар падае тлумачэнні, дзе яны былі знойдзены:

Вороново гор.

– Вь списке городовъ показанъ вь числѣ Киевскихъ городовъ, расположенныхъ на Сулѣ ... [1, с. 41].

Зона крыніц матэрыялу ўключае ўказанне на крыніцу: скарачэнне назвы крыніцы, яе нумар і старонку, адкуль была ўзята адпаведная ілюстрацыя:

Мерець гор. ... Псл. VII. 241 [1, с. 123];

Жидичи сел. ... грам. смол. Еписк. Д. къ А.И. I. 6 [1, с. 74].

У далейшым такую інфармацыю мы будзем пазначаць абрэвіятурай **КМ** – крыніца матэрыялу.

Апошні структурны складнік слоўнікавага артыкула – інфармацыя пра дэнатат або, па словах аўтара, “казанья на соотвѣтствующія мѣстности теперешней Россіи” [1, с. VII]:

Каменец Литовскій гор. вь Волынской обл. ...

Каменец Литовскій м. Гроденской губ. на р. Лыстнѣ (Лѣснѣ) [1, с. 87].

Часта гэтая інфармацыя карысная тым, што ў ёй М.П. Барсаў выпраўляе памылкі летапісаў, у якіх недакладна вызначаецца прыналежнасць гарадоў да пэўнай тэрыторыі. Многія беларускія астыёнімы фіксаваліся ў летапісных спісах літоўскіх і кіеўскіх гарадоў.

Для гідронімаў у дадзенай зоне артыкула падаецца інфармацыя пра вытокі рэк і тэрыторыю, па якой яны працякаюць.

Нягледзячы на некаторыя лексікаграфічныя і факталагічныя недахопы, “Географический словарь русской земли” М.П. Барсава з'яўляецца адным з выданняў, дзе ўпершыню была навукова апісана значная частка беларускай онімнай лексікі, якая фіксавалася ў старажытных дакументах.

“Географическій словарь Жомойтской земли XVI столѣтія” І.Я. Спрогіса складзены на аснове матэрыялаў 40 актавых кніг Віленскай, Ковенскай, Гродзенскай і Мінскай губерній. Большасць прапанаваных І.Я. Спрогісам тапонімаў – літоўскія назвы, што ўваходзілі ў склад 48 воласцяў Ковенскай губерні. Разам з тым, у ім змешчана і значная колькасць беларускіх тапонімаў: “Кроме географическихъ названій, составляющихъ, въ строгомъ смыслѣ, принадлежность Жомойцкой земли, въ *Словарь* мой вошло много другихъ названій, лежащихъ за ея чертою, но не выходящихъ за предѣлы литовскаго поселенія вообще, какъ-то въ повѣткахъ Браславскомъ, Виленскомъ, Ошмянскомъ, Ковенскомъ и др...” [3, с. VI]

Мегаструктуру слоўніка складаюць прадмова, слоўнікавы корпус, які ўключае 9742 артыкулы, спіс памылак друку і “Прибавленіе” пад назваю “Географическія названія, не імкюція отношенія къ району Литовскаго поселенія”, у якое ўваходзяць 237 тапонімаў, што ўжываліся па-за межамі Літвы, але, на думку аўтара, “при известныхъ обстоятельствахъ могутъ оказать вообще пользу людямъ науки” [3, с. XVI]. Для беларускіх даследчыкаў “Прибавленіе” асабліва важнае, паколькі большасць звязаных у ім назваў – менавіта беларускія тапонімы. Нявысветленымі застаюцца толькі прычыны, згодна з якімі аўтар змяшчае частку беларускіх тапонімаў ў слоўнікавы корпус, калі сам жа і зазначае, што ў адборы тапонімаў кіруюцца тэрытарыяльнымі прыметамі.

Макраструктура выдання – тыповая для анамастычных слоўнікаў другой паловы XIX ст. Сам І.Я. Спрогіс называе выкарыстаны прынып размяшчэння артыкулаў алфавітным: “по изготовленным описямъ составлялъ ... въ алфавитной послѣдовательности” [3, с. IV]. Але з аўтарам нельга пагадзіцца. У большасці выпадкаў у адзін слоўнікавы артыкул звязаны некалькі розных найменняў, што парушаюць прадэклараваны алфавітны парадак:

Деревная, дворъ съ городомъ въ Менском пов., II, 334; III, 145; IV, 170, **Деревня**, дворець “зъ местечкомъ и зъ дворами”, 246 [3, с. 357].

Опусина, речка въ Видуклев. в., I, 127, 134, чр. им. Видукли, 137, 138, 140, чр. им. Путри, 187; XII, **Епусинь**, речка подле нивы Антепусиновеюсъ, въ им. Билевичахъ, Росен. В., 202; XVII, чр. Им. Конопини, 424; XXXVII, **Апусинь** чр. им. Пекаини, 433 [3, с. 214].

Разам з тым, макраструктуру выдання нельга назваць і сістэматычнай (пабудаванай згодна з алфавітна-гнездавым прыныпам), таму што тапонімы, змешчаныя ў адзін артыкул, часта не вытворныя ад адной тапаасновы, аднакаранёвыя, а толькі падобныя па форме і належаць да розных дэнататаў.

Мікраструктура слоўніка наступная. Намінатыўная зона складаецца з лемы. Аўтар паслядоўна падае алонімы, якія называе “варіацыі”:

Алька и **Алькупъ** [3, с. 4];

Полѣсье и **Подлѣсье** [3, с. 359].

Храналагічныя варыянты Спрогіс падае асобна:

Новгородокъ (по употреблению въ настоящее время – **Новогрудокъ**), городъ, **КМ** [3, с. 359].

Зона тлумачэння ўключае звесткі пра прыналежнасць аб’екта да пэўнага класа: “слѣдуетъ его опредѣленіе, взятое прямо изъ акта (по возможности въ полномъ его объемѣ, какъ оно значится в данномъ актѣ), т.е. что оно такое –

имѣніе, село, нива, река, урочище и проч.” [3, с. XII]. Таксама ў зону тлумачэння ўваходзяць звесткі пра лакалізацыю аб’екта: “где лежитъ (въ какой волости, округѣ, поветѣ, воеводствѣ и пр.)” [3, с. XII], з якімі найбольш вядомымі для дадзенай мясцовасці геаграфічнымі аб’ектамі мяжуе, які мае памер.

Алькія, нива (на $\frac{1}{4}$ бог. с. ж.) въ им. Драбукиштахъ, Повонден. в... [3, с. 4];

Миколаишки, им. (11 ув. 17 мор. И 9 пр.) въ Видуклев. в., между речками Ольсою и Ольсойтемь... [3, с. 106].

Спарадычна пры апісанні тапонімаў І.Я. Спрогіс выкарыстоўвае цытаты з актавых кніг:

Воболя, рѣчка въ Корлян. в., чр. нее “гостинець великій, новыи, отъ посады Корлянское до места Крожского”, IV, 202... [3, с. 57].

У зону крыніц матэрыялу аўтарам уключаны рымскія лічбы, што указваюць на актывыя кнігі, і арабскія, што ўказваюць на адпаведныя акты.

Войненскій дворець, въ им. Вишневаѣ, Ошмян. повета, VI, 93 [3, с. 41].

Аманімічныя тапонімы І.Я. Спрогіс падае ў адным артыкуле пад агульнай лемай:

Кибортишки, село въ Вилен. в., надъ р. Равданою, въ им. Понѣмоне, II, 140; лѣсъ на границѣ именій Велены и Равданъ, 27, 91 [3, с. 133].

Як ужо адзначалася вышэй, “Географическій словарь Жомойтской земли XVI столѣтія” І.Я. Спрогіса становіцца не толькі важнай напрацоўкай для літоўскай лексікаграфіі, але і адной з крыніц, на аснове якіх Ю.Ю. Трусман стварае першы выключна беларускі тапанімічны слоўнік “Этымалогія мѣстныхъ названій Витебской губерніи” [4]. У прадмове да слоўніка аўтар піша: “Мѣстныя названія въ Литваѣ заимствованы мною исключительно изъ труда Спрогиса...” [4., с. 1].

“Этымалогія мѣстныхъ названій Витебской губерніи” ўтрымлівае назвы населеных пунктаў Віцебскай губерні, сабраныя з трох крыніц: “Писцовыхъ книгъ VI в.”, “Списка населенныхъ мѣстъ Витебской губерніи” і “Карты Генеральнаго Штаба”. Праца Ю.Ю. Трусмана ўключае выключна астыёнімы, камонімы, лімёнімы і патамонімы. Мікратапонімы ў ёй адсутнічаюць: “За неімѣніемъ источниковъ, названія большинства ненаселенныхъ пунктовъ (которыя впрочемъ нерѣдко тождественны съ названіями населенныхъ мѣстъ), каковы: сѣнокосы, грунты, нивы, поля, земли, пустоши и тому подобныя урочища, отсутствуютъ въ немъ” [4, с. 1]. Мэтай сваёй працы Ю.Ю. Трусман паставіў вызначэнне этымалогіі беларускіх тапонімаў і як вынік – складанне “дагістарычнай” этнаграфічнай карты.

Мегаструктура слоўніка – аўтарскае “Предисловіе”, “Сокращеніе названій уѣздовъ” і слоўнікавы корпус, які ўключае больш за 6500 слоўнікавых артыкулаў.

Макраструктура выдання – стандартная. Слоўнікавыя артыкулы размяшчаюцца ў алфавітным парадку. У адрозненне ад ранейшых лексікаграфічных прац па анамастыцы, алфавітны прынцып паслядоўна вытрымліваецца ва ўсім выданні.

Мікраструктура слоўніка ўключае намінатыўную і этымалагічную зоны, а таксама зону тлумачэння.

Намінатыўная зона складаецца з лемы і алонімаў:

Васілі (Васільво, Васількі)... [4, с. 43];

Д'в'нікі (Девятнікі)... [4, с. 88].

У зону тлумачэння ўваходзяць дэтэрмінатыў і інфармацыя пра лакалізацыю аб'екта:

Цеслево д. Др... [4, с. 303].

Толькі ў асобных выпадках Ю.Ю. Трусман прыводзіць канкрэтныя даты ўжывання тапонімаў.

Зона этымалогіі ўключае мовы, з якіх, на думку аўтара, тапонім мог быць запазычаны, адпаведныя назвы ў мяркуемых мовах-донарах і іх пераклады. Пры падборы адпаведніка з іншай мовы аўтар арыентуецца выключна на фармальнае падабенства слоў:

Лесина, д. Втб. лит. lyse = леха – гряда = ф. lisu полоса, лоскутъ. Возможны и лат. leesa – селезенка и lehsa – зыбкое м'есто = ф. эст. liha – мясо; ф. liiha – зыбкое состояние; в'ётрогонь; leijas – трясина, зыбь [4, с. 171].

Часта ў слоўнікавых артыкулах Ю.Ю. Трусман прыводзіць не толькі падобныя па гучанні словы, але і проста іншамовныя адпаведнікі:

Беды, д. лат. behda, лит. bieda, beda = б'да, печаль, забота, страдание = ф. pinne (вм. pinte), эст. pinj – жомъ, гнетъ, т'к'снота, б'да, ф. pinnehti, pinnistaa, pintää... [4, с. 7].

Так, многія беларускія тапонімы ў слоўніку маюць памылковую этымалогію. Гэта прызнае і сам аўтар працы: “Главный недостатокъ подлежащего труда – двойственность толкований многихъ названий – обусловливается отчасти неизв'стностью ихъ первичной формы, отчасти ихъ звуковымъ сходствомъ съ различными по происхожденію словами ” [4, с. 1].

Істотным лексікаграфічным недахопам працы, на наш погляд, з'яўляецца і тое, што ў паасобных слоўнікавых артыкулах Ю.Ю. Трусман замест этымалагічнай інфармацыі дае адсылку да яшчэ аднаго свайго выдання – “Чудско-Литовскіе элементы въ Новгородскихъ пятинахъ. Ч. I.”:

Семигоръ оз. Полоц. XVI в. См. оз. Семгерь (въ Чудск. элем. I.) [4, с. 255].

Такім чынам, першыя лексікаграфічныя выданні па тапаніміцы, у якія ўключаўся беларускі анамастычны матэрыял, вызначаліся, у пэўным сэнсе, бессістэмнасцю і суб'ектыўным падыходам аўтараў як да стварэння наменклатуры, так і да апісання онімнай лексікі. Тым не менш, важна адзначыць той факт, што ў гэтых выданнях была сабрана і ўведзена ў навуковы ўжытак значная колькасць беларускіх тапонімаў, якія да гэтага часу не былі сістэматызаваны і апрацаваны.

Літаратура:

1. Барсовъ, Н.П. Географический словарь русской земли / Н.П.Барсовъ. – Вильна: Типографія А.Сыркина, 1865.
2. Лемцюгова, В.П. Дасягненні і перспектывы / В.П.Лемцюгова // Актуальные вопросы славянской ономастики: материалы II Междунар. науч. конфер. “Славянская ономастика в ареальном, этимологическом и хронологическом

аспектах (г. Гомель, 11 – 12 ноября 2004 г.) / Гом. гос. ун-т им. Ф. Скорины. – Гомель, 2004. – С. 107 – 115.

3. Спрогись, І.Я. Географическій словарь Жомойтской земли XVI столѣтія / І.Я.Спрогись. – Вильна, 1888.

4. Трусманъ, Ю.Ю. Этимологія мѣстныхъ названій Витебской губерніи / Ю.Ю.Трусманъ. – Ревель, 1897.

5. Шакун, Л.М. Гісторыя беларускага мовазнаўства: вучэб. дапам. / Л.М. Шакун. – Мінск: Універсітэцкае, 1995.

6. Kondratiuk, M. Bibliografia onomastyki wschodniosłowianskiej do roku 1965 włącznie / M.Kondratiuk. – Białystok: Wyd-wo Filii Uniwersytetu Warszawskiego, 1997.

СУФИКСАЛЬНАЕ ЁТВАРЭННЕ АЦЭНАЧНЫХ СУБСТАНТЫВАЎ-ХАРАКТАРЫСТЫК АСОБЫ Ё ДЫЯЛЕКТНАЙ МОВЕ

Дыялектная лексіка – гэта вялікі пласт нацыянальнай мовы і культуры беларусаў, які патрабуе дэталёвага даследавання і манаграфічнага адлюстравання ў лінгвістычнай навуцы. Зыходзячы з таго, што "ё апошнія дзесяцігоддзі ё беларускай дыялектнай мове развіваюцца значныя дэструктыўныя працэсы, калі разбураюцца межы паміж групамі мясцовых гаворак, нівеліруюцца і страчваюцца іх асаблівасці, выпадаюць з ужытку і знікаюць з памяці людзей мясцовыя словы і выразы" [2, с.193], то надзвычай актуальным з'яўляецца зварот да асаблівасцей дэрывацыі дыялектнай лексікі (у тым ліку і ацэначных характарыстычных назваў асобы).

У беларускай дыялектнай мове ётварэнне ацэначных адзінак-характарыстык чалавека адбываецца пры дапамозе вялікай колькасці дэрывацыйных сродкаў. Самым прадуктыўным і ўжывальным з'яўляецца суфіксальны спосаб дэрывацыі. У артыкуле разглядаецца толькі частка словаўтваральных тыпаў і падтыпаў, паводле якіх адбываецца дэрывацыя ацэначнай лексікі ё дыялектнай мове.

Зыходнай адзінкай, пакладзенай у аснову суфіксальнага ётварэння ацэначнай лексікі, выступае словаўтваральны тып, у які ўключаюцца структурна і семантычна падобныя лексічныя адзінкі. Апісанне кожнага словаўтваральнага тыпу вядзецца па асобных суфіксах, варыянты суфіксаў разглядаюцца ё межах аднаго фарманта.

Такім чынам, дэрывацыя ацэначных субстантываў-характарыстык асобы адбываецца пры дапамозе наступных суфіксаў:

-авень. Утвараюцца назоўнікі мужчынскага роду, якія абазначаюць асоб паводле ўласцівага ім дзеяння або працэсуальнай прыкметы, ужываюцца з адценнямі грубасці, неадабрэння. У якасці матывавальных выступаюць асновы дзеясловаў: *гахаць* (гахнуць) – *гахавень* 'здоровая, мажная асоба', *раўці* – *рагавень* 'крыкса' – чарг. ў//г. Тып рэгіянальны (віц., гом.). Націск на ўтваральным фарманце.

-аг-а(-яг-а). Вытворныя назоўнікі агульнага роду складаюць два тыпы, для якіх характэрна марфаналагічна абумоўленае чаргаванне парных цвёрдых зычных асновы з мяккімі, а таксама націск на суфіксе:

1. Аддзеяслоўныя субстантывы характарызуюць асоб паводле ўласцівага ім дзеяння і маюць ацэначныя адценні неадабрэння, асуджэння, знявагі: *блудзяга*, *валачага*, *дахадзяга* 'каму да ўсяго ёсць справа' і 'худы і слабы чалавек', *завязяга*, *круцяга*, *сідзяга*, *соромняга*, спагады: бедаваць – *бедалага* 'небарака' – чарг. в//л; работаць – *роботяга* 'шчыры працаўнік', трудзіцца – *труцяга* 'тс' – чарг. дз/ц'. Тып рэгіянальны (брэсц., віц., гом., маг.).

2. Адпрыметнікавыя субстантывы абазначаюць асоб па іх унутраных якасцях, фізічным стане, знешніх прыкметах, у маўленні ўжываюцца з адценнямі спачування або неадабрэння: *бідняга, здаровага, скупяга, спрытнага, урэдняга, хітрыга*. Тып рэгіянальны (гом., маг.).

-ай(-яй). Матывавальнымі для ацэнчальных субстантываў выступаюць асновы дзеясловаў, прыметнікаў і назоўнікаў:

1. Асавовыя назоўнікі мужчынскага роду гэтага тыпу характарызуюць чалавека па схільнасці да адпаведнага дзеяння і суправаджаюцца экспрэсіяй асуджэння, неадабрэння і знявагі. Націск заўсёды на словаўтваральным фарманце; можа адбывацца чаргаванне с//ш: мысліць – *мысляй* 'цямлiвы, разумны', адсячэнне канцавой часткі інфінітыва: *валача́й* 'валацуга', *калдыба́й* 'кульгавы', *ляжа́й, падкапа́й* 'скрытная асоба', *сылапа́й* 'балбатун', *талала́й* 'балбатун' ад талалахаць 'балбатаць', *цяга́й* 'валацуга'; могуць узнікаць устаўныя зычныя *н* і *л*: валачыцца – *валана́й, цяга́й*. Тып рэгіянальны (брэсц., гродз., маг.).

2. Дэрываты абазначаюць асоб па асаблівасцях характару і выразных прыкметах знешнасці і маюць адценні неадабрэння, абразлівасці: *бела́й* 'светлавалосы і белатвары', *гала́й, даўга́й*, калашматы (фіналь -ат- адсякаецца) – *калашма́й*, нягожы – *негаджа́й* – чарг. ж//дж. Націск на суфіксе. Тып рэгіянальны (брэсц., гом., гродз., маг.).

3. Субстантывы, матываваныя назоўнікамі, ужываюцца з адценнямі грубасці, абражальнасці і складаюць два падтыпы:

а) пеярэтывы з мадыфікацыйным значэннем 'асоба мужчынскага полу', якія характарызуюць чалавека па ўнутраных, маральных асаблівасцях і ўтвараюцца ад асноў назоўнікаў мужчынскага і агульнага роду: *біндзюга́й* 'гультай', *дурмана́й* 'дурань', *расцяпа́й* 'расцяпа', *скупярэ́зай* 'скупы', *цюхця́й* 'ляны'. Націск на суфіксе. Падтып рэгіянальны (віц., гом., гродз., маг., мін.);

б) назоўнікі мужчынскага роду, якія характарызуюць асоб паводле выразнай знешняй прыкметы. Утваральныя – назвы частак цела: *чуба́й, лапа́й*. Націск на суфіксе. Падтып рэгіянальны (маг., мін.).

-ај-а(-еј-а, -эј-а). Утвораныя пры дапамозе гэтага суфікса аддзеяслоўныя ацэнчаныя назоўнікі абазначаюць асоб па схільнасці да адпаведнага негатыўнага дзеяння або стану і маюць адценні неадабрэння, пагардлівасці: вірзці – *верэ́зя* і *вірэ́зя* 'пустамеля; пляткарка', малоць – *меля́* 'пустамеля', туляцца – *туля́* 'гультай, туляка'. Націск на канчатку. Тып рэгіянальны (маг., мін.).

-айк-а (-айк-о). Дэрываты, утвораныя пры дапамозе суфікса *-айк-а*, называюць асоб паводле характэрнага для іх дзеяння, ужываюцца з адценнем знявагі, іроніі або гумару, не маюць памяншальна-ласкальнага або ласкальнага адценняў: *задзіра́йко* 'хто задзірае галаву ўверх без патрэбы', *памага́йка* 'памочнік', *салапа́йка* 'разява', 'нязграбны чалавек', торочыць – *торота́йка* 'балбатуха' – чарг. ч//т. Пры дэрывацыі магчыма ўсячэнне матывавальнай асновы: тарабаныць – *тараба́йка* 'балаболка'. Націск на суфіксе. Тып рэгіянальны (брэсц., гом., гродз., мін.).

-ак(-як). Ацэнчаныя субстантывы з гэтым суфіксам утвараюцца ад прыметнікаў, дзееспрыметнікаў, дзеясловаў і назоўнікаў:

1. Адпрыметнікавыя назоўнікі абазначаюць асоб, для якіх характэрна прыкмета, названая ўтваральным словам, і суправаджаюцца ацэначнымі адценнямі асуджэння, грубасці, зневажальнасці, радзей спагадлівасці. Цвёрдыя (акрамя губных) зычныя перад суфіксам чаргуюцца з мяккімі, заднеязычнымі – з шыпячымі. У якасці матывавальных выступаюць як невытворныя (слабы, белы, тупы, сівы і інш.), так і вытворныя (нядошлы, непрылюдны і інш.) асновы прыметнікаў. Паводле значэнняў вылучаюць чатыры падтыпы субстантываў:

а) назвы асоб паводле колеру вачэй, скуры, валасоў: *біляк*, *жаўтляк* і *жаўцяк*, *рудак*, *сівак*; паводле знешніх прыкмет, фізічнага стану: *брузляк*, *здохляк*, *касмák* 'касма́ты', *кранча́к*, *лыса́к*, *пухля́к*, *худзя́к* і інш. Націск на словаўтваральным фарманце, выключэнне – *падслéпак* 'чалавек з фізічнымі недахопамі, няўклудны'. Падтып агульнабеларускі;

б) характарыстыкі асоб паводле ўнутраных, маральных якасцей: *бойча́к* 'задзіра', *вужля́к* 'рухавы', *лаўча́к*, *ляда́чак*, *недошля́к*, *прытыра́к* 'дурны', *спрытня́к*, *трусля́к*, *хіжа́к* 'злы, люты', *шустра́к* і інш. Націск на суфіксе або на перадапошнім складзе слова. Падтып агульнабеларускі;

в) назвы асоб па сацыяльным і маёмасным становішчы: *бося́к* 'нядбайны гаспадар', *галья́к*, *мізарня́к* 'бядняк'. Націск на суфіксе. Падтып агульнабеларускі;

г) назвы асоб па выніку дзеяння, названага дзеепрыметнікамі з суфіксамі -л-, -ен-, -ан-, -н-; націск заўсёды на перадсуфіксальным складзе: *абабо́як* 'абабіты', *асмале́нак* 'чарнявы', *асмо́лак* 'брудны, запэцканы', *астрыжо́нак*, *забры́ндак*, *нідарбо́ак* 'неразумны чалавек', *раздо́ўрак* 'свавольнік'. Націск на аснове. Падтып рэгіянальны (віц., гродз., маг., мін.).

2. Пры дэрывацыі аддзяслоўных назоўнікаў у якасці матывавальных выступаюць поўныя (піць – *пія́к* 'пя́ніца') або ўсечаныя асновы дзясловаў на галосны (агрызацца, вылупіцца, сядзець і інш.). У працэсе словаўтварэння адбываецца марфаналагічна абумоўленае чаргаванне мяккіх зычных асновы з цвёрдымі. Пеяратывы характарызуюць асоб па схільнасці да пэўнага дзеяння і маюць ацэначныя адценні асуджэння, іроніі, зневажальнасці; націск на суфіксе, радзей на корані: *агрыза́к* 'хто агрызаецца', *вы́лупак* 'зіркаты', *зася́дак* 'векавуха', *зіва́к* 'разява', *махла́к* 'ашуканец', *прайда́к* 'прайдоха', *райда́к* 'балбатун', *шлала́к* 'валацуга' і інш. Тып агульнабеларускі.

3. Адназоўнікавыя субстантывы складаюць два падтыпы:

а) назоўнікі–маскулінатывы, утвораныя ад субстантываў жаночага, агульнага і ніякага роду. У маўленні набываюць адценні спакування або грубасці. Націск на корані або на суфіксе: *біржа* – *біржа́к* 'высокі, сухі', *ляля* – *ляля́к* 'бесклапотны, збалаваны', *пудыр* – *пудо́рак* 'таўстун', *хірлё* – *хірля́к* і *харля́к* 'слабы, нядужы', *язус* – *язуса́к* 'франт'. Падтып рэгіянальны (гом., гродз., маг., мін.);

б) субстантывы-характарыстыкі асоб паводле паняццяў, абазначаных утваральным словам, ужываюцца з адценнямі неадабрэння, пагардлівасці: дыбы (ногі) – *дыба́к*, корч – *карча́к*, лоб – *лабя́к* 'абібок, няўклуда', лапа – *лати́ак* 'чалавек з вялікімі нагамі', ш – *шара́чэнне*, сіла – *сіла́к*. Націск на суфіксе, выключэнне – *кама́рак* 'нізкарослы'. Падтып агульнабеларускі.

-ак-а(-як-а). Ацэначныя субстантывы з гэтым суфіксам утвараюцца ад дзеясловаў, прыметнікаў і назоўнікаў:

1. Асавовыя назоўнікі агульнага роду, матываваныя дзеясловамі, характарызуюць чалавека паводле прафесійнага дзеяння і маюць экспрэсію неадабрэння, зневажальнасці, асуджэння, іроніі. Апошні галосны ўтваральнай асновы адсякаецца; націск на суфіксе: *апівáка*, *бу́рляка* 'пераборлівы', *вабража́ка*, *выхваля́ка*, *вярця́ка*, *гуля́ка*, *задава́ка*, *заста́ка*, *піса́ка*, *туля́ка* і інш. Тып агульнабеларускі.

2. Адпрыметнікавыя назоўнікі характарызуюць асоб паводле знешніх прыкмет і фізічна-пачуццёвых асаблівасцей, ужываюцца з экспрэсіяй асуджэння, іроніі або спагады. Націск на словаўтваральным фарманце; цвёрдыя зычныя асновы чаргуюцца з мяккімі. Базавыя – вытворныя і невытворныя асновы якасных прыметнікаў: ацілы – *аці́ляка* 'чалавек, якога цяжка разварушыць', *здарава́ка* 'моцны чалавек, волат', разумны (-н- адсякаецца) – *разума́ка*, *смяля́ка*, *спакайна́ка*, *спрытна́ка*. Тып рэгіянальны (брэсц., віц., гом., маг.).

3. Адназоўнікавыя ўтварэнні, матываваныя пярэатывамі агульнага роду з фармантамі -*ендж-а*, -*яндз-я*, -*ярдз-я*, -*ірэдз-я*, ужываюцца з экспрэсіяй неадабрэння: скупенджа – *скупенджа́ка*, скупяндзя – *скупяндзя́ка*, скупірэдзя – *скупірэдзя́ка*, скупярэдзя – *скупярэдзя́ка*. Націск на суфіксе. Тып рэгіянальны (віц., гом., маг.).

-ал/-ел. Утвараюцца маскулінатывы з націскам на аснове, абазначаюць асоб па выразнай знешняй прыкмеце і маюць адценні непахвальнасці, іроніі: цыбаты – *цы́мбал* і *цы́мбел* 'вялікі даўганогі чалавек', *м* – нарашчэнне. Тып рэгіянальны (брэсц.).

-ал-а(-ял-а,-ал-о,-ял-о)/-айл-а(-эйл-а). Пярэатывы складаюць два тыпы:

1. Адпрыметнікавыя і аддзеепрыметнікавыя субстантывы агульнага роду характарызуюць асоб па выразнай знешняй прыкмеце. Ужыванне дэрыватаў суправаджаецца экспрэсіяй грубасці, асуджэння. Фіналі ўтваральных асноў -*ат-*, -*н-*, -*ан-* адсякаюцца, пры дэрывацыі могуць узнікаць устаўныя зычныя *б*, *н*, *м*; націск на фарманце або на перадсуфіксальным складзе: доўгі – *даўга́ла*, *даўга́йла*, дурны – *ду́рбала*, нязграбны – *ні́зграбэ́йла*, патрапаны – *па́трапа́ла*, растрэпаны – *ра́страпа́йла* і *ра́страпа́йла*, цыбаты – *цы́бала*, *цы́мбала*, *цы́нбала*. Тып рэгіянальны (брэсц., віц., гродз.).

2. Адназоўнікавыя субстантывы складаюць два падтыпы:

а) базавымі для назоўнікаў мужчынскага роду выступаюць вытворныя асавовыя пярэатывы. Дэрываты абазначаюць асоб паводле рысаў характару, асаблівасцей паводзінаў, заняткаў, маюць экспрэсію асуджэння, неадабрэння; націск на суфіксе: біндзюга – *біндзюга́йла* 'гультай', вісус – *вісуса́йла* 'здаравака', свінтух – *сві́нтуха́йла*. Падтып рэгіянальны (брэсц., гом., маг.);

б) матывавальнымі для назоўнікаў агульнага роду выступаюць ацэначныя субстантывы таго ж роду. Суфікс -*ал-а(-ял-а)* надае ўзмацняльнае адценне пагарджальнасці, неадабрэння: апэнча – *апэ́нчала* 'няўдалы', плюта – *плю́тала* 'хто гаворыць не да месца', пукта – *пу́ктала* 'буркун', хлында – *хлы́нда* і *шлы́нда* – *шлы́нда* 'хто ходзіць без справы', шкрома – *шкро́мала* 'хто ходзіць

шаркаючы', цюхця – *цюхцяло* 'маруда', шалапут – *шалапутала* 'бесталковы чалавек'. Націск на аснове. Падтып рэгіянальны (брэсц., віц., гом., гродз.).

-аль. Назоўнікі ўтвараюцца ад дзеясловаў, прыметнікаў і назоўнікаў:

1. Аддзяслоўныя субстантывы называюць асоб-суб'ектаў дзеяння з ацэнчымі адценнямі грубасці, абражальнасці, асуджэння. Пры дэрывацыі фінальных галосны -а- матывавальнай асновы адсякаецца. Націск на корані, радзей на суфіксе: гіцаць – *гіцаль* і *гіццаль* 'гарэза', гойсаць – *гэсаль* 'тс', дыбаль 'нямоглы', дындаць 'гультай', зундаць 'маўчун; гультай', ляжаць – *лэгаль* (ж/г – чарг.) 'гультай', снаўдаць 'хто ходзіць без справы', тэпталіць 'хто марудзіць'. Тып агульнабеларускі.

2. Матывавальнымі для адпрыметнікавых назоўнікаў выступаюць асновы прыметнікаў, якія характарызуюць асоб па выразнай знешняй прыкмеце. Утваральнымі могуць быць як невытворныя, так і вытворныя прыметнікі (у гэтым выпадку фіналь асновы -ат- адсякаецца). Націск на суфіксе або на корані: *брухаль*, *даўгаль* 'худы, даўганогі', *кундаць* 'кудлаты', *носаль* і *нохаль* (с/х – чарг.) 'насаты', *танкаль* 'танканогі высокі чалавек'. Тып рэгіянальны (віц., гродз., мін.). Некаторыя адпрыметнікавыя назоўнікі могуць суадносіцца як з утваральнымі прыметнікамі, так і з назоўнікамі: *нос* – *носаль*, *бруха* – *брухаль*.

3. Ад назоўнікаў утвараюцца адзінкавыя словы. Базавымі выступаюць назоўнікі, якія абазначаюць часткі цела чалавека: *чырываць* 'пузаты', *носаль* і *брухаль* (гл. вышэй); тып агульнабеларускі. Дэрываты ўжываюцца з экспрэсіяй непахвальнасці. Націск свабодны.

-ан(-ян). Ацэнчаная лексіка прадстаўлена аддзяслоўнымі, адпрыметнікавымі і адназоўнікавымі субстантывамі мужчынскага роду з націскам на суфіксе або на корані:

1. Аддзяслоўныя ўтварэнні абазначаюць асобу як суб'ект ці вынік дзеяння і маюць адценні асуджэння і абражальнасці. Адбываецца ўсячэнне матывавальнай асновы, чаргуюцца мяккія і цвёрдыя зычныя. Магчыма ўзнікненне ўстаўных зычных, а таксама перастаноўка гукаў: *жулан* 'свавольнік', *каўган* 'няўмека', кацпаць 'рабіць неахайна, няўмела' – *кацпán*, *кацпán*, лазіць – *ладзгán* 'пра малога, які лазіць куды не трэба', *лупán* 'маргун', маладзіцца – *маладэян*, *салапán* 'салапяка', *хватán* 'зух', *шалдабán* 'неразумны, ганарлівец'. Тып рэгіянальны (віц., гом., гродз., маг., мін.).

2. Адпрыметнікавыя дэрываты характарызуюць асоб па негатыўнай знешняй прыкмеце, таму маюць ацэнчаныя адценні асуджэння, абражальнасці, іроніі. Пры ўтварэнні субстантываў фіналі вытворных матывавальных асноў -ат-, -іст-, -аст- адсякаюцца, у некаторых выпадках асновы могуць ўскладняцца зычнымі і галоснымі: *брухán* і *брушán* 'пузаты', *голán* 'галяк', *головán*, *горлán* 'крыкун', *губán* 'губаты', *дурбán*, *косця́н*, *кося́н* 'касавокі', *лаба́н* і *лоба́н*, *лупán*, *грыба́н* 'губаты', *мурла́н* 'паўнатвары', *калашма́н*, *пуза́н* і *пузга́н*, *сухая́н* 'сухарэбрык', *трыбуха́н*. Тып рэгіянальны (брэсц., віц., гом., маг., мін.).

Пытанне аб утварэнні некаторых дэрыватаў гэтага тыпу (*горла́н*, *лаба́н*, *пуза́н* і інш.) застаецца адкрытым. П.У.Сцяцко адносіць іх да адпрыметнікавых утварэнняў і лічыць, што яны "непасрэдна суадносяцца з прыметнікамі і тлумачацца імі" [5, с.95]. В.А.Ляшчынская разглядае назоўнікі *веліча́н*, *пуза́н* у

абедзвюх групax – як адпрыметнікавыя, так і адназоўнікавыя субстантывы [4, с.9]. І.А.Далгоў адносіць словы *губан, пузан, лобан* да словаўтваральнага тыпу "назоўнік + -ан" [3, с.15]. Найбольш аб'ектыўны, на нашу думку, падыход да вырашэння пытання адлюстраваны ў "Беларускай граматыцы" – падкрэсліваецца суаднесенасць такіх назоўнікаў у роўнай ступені і з назоўнікамі, і з прыметнікамі [1, с.227]. Такім чынам, субстантывы *брухан, брушан, горлан, губан, лабан, пузан, трыбухан* і інш. маюць адносіны вытворнасці не толькі з прыметнікамі, але і з назоўнікамі.

3. Пеяратывы, што характарызуюць асоб па выразных знешніх прыкметах або ўнутраных якасцях, утвараюцца ад:

а) неадусаўлёных назоўнікаў (у тым ліку назваў частак цела чалавека, гл. вышэй): *ваган* 'здоровы, мажны', *дзюбан* 'чалавек з вялікім гарбатым носам', *рылан* 'у каго поўны чырвоны твар', *сталбан* 'дурань'; падтып агульнабеларускі;

б) адушаўлёных назоўнікаў, якія ўжо маюць зніжаную ацэначную афарбоўку: скліф – *скліфан* 'худы', шалыга – *шалыгін* 'гультай'; падтып рэгіянальны (гродз.).

-андр-а(-яндра)-ендр-а/-індр-а/-ондр-а. У дыялектнай мове ёсць непрадуктыўныя рэгіянальныя словаўтваральныя тыпы, прадстаўленыя адзінкавымі ацэначнымі лексемамі з фармантамі *-андр-а (-яндра) /-ондр-а / -ендр-а/-індр-а*. Базавымі для гэтых назоўнікаў выступаюць асновы прыметнікаў і дзеясловаў. Матываваныя субстантывы агульнага роду называюць асоб па негатывнай прыкмеце, маюць адценні грубасці, асуджэння; націск на словаўтваральным фарманце або на канчатку; магчыма чаргаванне цвёрдых і мяккіх зычных:

а) скупы – *скупяндра*, сляпы – *слепендра, сліпіндра, сляпіндра, сляпундра, сляпундра*, сухі – *сухандра, сухіндра* 'худы'; падтып рэгіянальны (брэсц., гродз., маг., мін.);

б) *чытчыліндра* 'хто не хоча і не любіць працаваць', *шлюндра* 'бадзяга'; падтып рэгіянальны (брэсц., гродз.).

-анец/-енец/-онец. Утвараюцца асабовыя назоўнікі мужчынскага роду са значэннем 'асоба-суб'ект дзеяння' ад асноў дзеясловаў закончанага і незакончанага трывання і маюць ацэначныя адценні грубасці, асуджэння, неадабрэння. Фінальная частка матывавальнай асновы адсякаецца; націск на суфіксе: *абубанец* 'падманшчык', *выцяганец* 'хабарнік', *замазанец* 'пэцкаль', *лашчонец* 'падхалім', *патшыванец* 'свавольнік', *разуванец* 'грабежнік', *рашыванец* 'неэканомны, безгаспадарлівы', *сованец* 'бадзяга', *ужыванец* 'аматар смачна паесці', *хітраванец*. Тып рэгіянальны (брэсц., віц., гом., маг.).

-анк-а(-янк-а). Пеяратывы ўтвараюцца ад дзеясловаў і прыметнікаў:

1. Матывавальнымі для аддзяслоўных назоўнікаў агульнага і жаночага роду выступаюць дзяслоўныя асновы, у якіх фіналі *-а-, -ва-, -і-, -ну-* адсякаюцца. Субстантывы ўжываюцца з экспрэсіяй зневажальнасці і неадабрэння. Пеяратывы называюць асоб па іх занятку або стане: *балованка, лёпанка* 'пустазвон', *мязанка* 'запэцканы', *муцянка* 'падманшчыца', *насяканка* 'настырная, языкастая асоба', *сёванка* 'гультай', *пацяганка* 'валацуга' і інш. Націск свабодны. Тып агульнабеларускі.

2. Адпрыметнікавыя назоўнікі з адценнямі непахвальнасці, абражальнасці прадстаўлены адзінкавымі ўтварэннямі: белы – *білянка* 'светлавалосы чалавек', тухлы – *тухлянка* 'хто смярдзіць'. Націск на суфіксе. Тып рэгіянальны (віц., маг.).

-**ант**. Пеяратывы-маскулінатывы абазначаюць асоб паводле схільнасці да дзеяння, якое асуджаецца грамадствам. Фіналі ўтваральных асноў адсякаюцца; націск свабодны: манкіру́таць – *манкіра́нт* 'гультай', урваць – *ўрвант* 'урвіцель'. Тып рэгіянальны (гродз.).

-**аньк-а(-еньк-а, -оньк-а, -ыньк-а)**. У беларускай дыялектнай мове для ацэначных утварэнняў з гэтымі суфіксамі матывавальнымі з'яўляюцца вытворныя асновы прыметнікаў на -ат-ы (фіналь асновы адсякаецца): гарбаты – *гэ́рбанька*, кірпаты – *кірпо́нька*. Дэрываты агульнага роду маюць адценні ласкальнасці, спагадлівасці. Націск свабодны. Тып рэгіянальны (гом., віц.).

-**ар(-яр)**. Утвараюцца асабовыя назоўнікі мужчынскага роду з ацэначнымі адценнямі зневажальнасці, асуджэння і складаюць тры тыпы:

1. Матывавальныя – асновы дзеясловаў, фіналі якіх пры дэрывацыі адсякаюцца; магчыма чаргаванне ц'/т, з'яўленне ўстаўнога *т*; націск свабодны: *блі́ндар* 'валацуга', *лаба́хтар* 'падманшчык', *лга́р* 'тс', *мута́р* і *муца́р* 'тс', *памага́тар*, *чыта́р* 'чытака', *шлэ́пар* 'хто цягне ногі, шлэпае', *шлэ́птар* 'валацуга' і інш. Тып агульнабеларускі.

2. Адпрыметнікавыя субстантывы характарызуюць асоб па прыкметах знешнасці, фізічным стане або ўнутраных якасцях. Фіналі матывавальных асноў адсякаюцца; націск на суфіксе, радзей на корані: *галава́р* 'галавасты', *глу́хар*, *губа́р* 'губаты', *даліка́тар*, *дзіка́р* і *дыча́р*, *ліхва́р* 'задзіра', *в* – устаўны, *люта́р*, *но́хар* і *но́сар* 'насаты'. Тып агульнабеларускі.

3. Адназоўнікавыя дэрываты з суфіксам -*ар(-яр)* складаюць два падтыпы:

а) дэрываты матывуюцца ацэначнымі адушаўлёнымі назоўнікамі мужчынскага, жаночага і агульнага роду: бандзюга – *бандзюга́р*, дачка – *до́чар* (з адценнем ласкальнасці), зызма – *зызма́р* 'скупы', сабака – *сабака́р* 'дураслівец', шмуль – *шму́ляр* 'чалавек у падраным адзенні'. Націск свабодны. Падтып рэгіянальны (віц., гом., гродз., маг.);

б) субстантывы мужчынскага роду ўтвараюцца ад асноў неадушаўлёных назоўнікаў, абазначаюць асоб па тым, што названа матывавальным словам, і суправаджаюцца адценнямі непахвальнасці, абразлівасці: кішка – *кішка́р*, кленда – *кле́ндар* 'кльшаногі', плётка – *плятка́р*, шклянка – *шкля́р* 'з вялікімі вачыма'. Націск на суфіксе. Падтып агульнабеларускі.

-**арк-а**. Аддзеяслоўныя ўтварэнні жаночага роду з гэтым суфіксам са значэннем 'асоба-суб'ект дзеяння' маюць адценне зневажальнасці і прадстаўлены ў дыялектнай мове адзінкавымі словамі: гнюсіць 'сварыцца' – *гну́са́рка* 'сварлівая жанчына', смаліць – *смалі́тарка* 'бессаромніца'. Націск свабодны. Тып рэгіянальны (маг., мін.).

-**асць**. Субстантывы з фармантам -*асць* звычайна называюць прадметы, з'явы са значэннем адцягненай прыкметы або дзеяння, з лакальным або зборна-рэчывым значэннем. Аднак сустракаюцца адпрыметнікавыя ўтварэнні (назоўнікі агульнага роду), якія характарызуюць асоб па выразнай знешняй прыкмеце, маральных якасцях і якія маюць ацэначнае адценне непахвальнасці.

Націск на тым жа складзе, што і ва ўтваральным слове: бяспутны – *бяспутнасць* 'няўдалы', нягеглы – *нягэгласць* 'няўклюда'. Тып рэгіянальны (маг.).

-аўк-а(-оўк-а, -яўк-а). Суфіксальныя ацэначныя дэрываты з гэтым фармантам складаюць некалькі тыпаў:

1. Адрэзаслоўныя назоўнікі абазначаюць асоб паводле схільнасці да пэўнай дзейнасці або паводле працэсуальнай прыкметы. Фінальная галосная ўтваральнай асновы адсякаецца, магчыма чаргаванне зычных ц'/т (калаціць – *калатоўка* 'сварлівая жанчына'). Націск свабодны: *бадзяўка* 'валацуга', *глытаўка* 'крыкуха', *жагаўка* 'вострая на язык жанчына', *звякаўка* 'пляткарка', *кóпсаўка* 'маруда', *лэхаўка* 'крыкуха', *лэпаўка* 'паспешніца', *ляпаўка* 'пляткарка', *мудзяўка* 'слабы, кволы', *плэхаўка* 'няўмека', *шалéпаўка* 'расцяпа', *шлóхаўка* 'брында'. Дэрываты маюць ацэначныя адценні асуджэння, грубасці, абразлівасці, зневажальнасці. Тып агульнабеларускі.

2. Пейратывы, утвораныя ад прыметнікаў, маюць экспрэсію неадабрэння. Утваральныя – асновы ясных прыметнікаў: нічогі 'дрэнны, кепскі' – *нічогаўка* 'вельмі дрэнны чалавек', ласы – *ласоўка*. Націск на суфіксе. Тып рэгіянальны (гом., маг.).

3. Адназоўнікавыя ўтварэнні з адценнямі абразлівасці, зневажальнасці складаюць два падтыпы:

а) фемінінатывы матывуюцца асабовымі ацэначнымі назоўнікамі: гад – *гадаўка* 'злосніца', забягайла – *забягайлаўка* 'пляткарка', зляб – *злябоўка* 'мізэрная жанчына'. Націск свабодны. Падтып рэгіянальны (брэсц., гом., маг.);

б) субстантывы, якія ўтвараюцца ад асноў неасабовых назоўнікаў. Пейратывы абазначаюць асоб паводле падабенства да таго, што названа ўтваральным словам: гніда – *гнідаўка* 'малая ростам', порах – *пóрохаўка* 'рыхлы, тоўсты'. Націск на аснове. Падтып рэгіянальны (гом.).

4. Ацэначныя дэрываты матывуюцца лічэбнікамі і маюць розныя ацэначныя адценні: *пятнастоўка*, *шаснастоўка*, *семнастоўка* – з адценнем жартаўлівасці – 'вельмі маладая дзяўчына (год 15, год 16, год 17)'; з адценнем пагардлівасці – 'немаладая дзяўчына, якая надта маладзіцца'. Націск на суфіксе. Тып рэгіянальны (гродз.).

-ач. Назоўнікі з суфіксам *-ач* прадстаўлены трыма тыпамі:

1. Субстантывы з гэтым фармантам матывуюцца прыметнікамі і называюць асоб мужчынскага полу паводле характэрных знешніх прыкмет або ўнутраных якасцей, маюць адценні асуджальнасці, абражальнасці, іроніі, грубасці. Утваральнымі могуць выступаць асновы прыметнікаў на -к- з яго захаваннем (гляўкі – *гляўкач* 'тоўсты'; лоўкі – *лаўкач*) і вытворныя асновы прыметнікаў на -ат-ы, -ів-ы, -аст-ы, -ав-ы, -ават-ы, якія адсякаюцца: *бруха́ч*, *валаса́ч*, вугнівы – *вугна́ч* 'бурклівы', *зуба́ч*, клышавы – *клыша́ч* 'касалапы'. Націск у матываваных словах на суфіксе: *вуса́ч*, *грыба́ч* 'губаты', *патла́ч* і інш. Тып агульнабеларускі. Некаторыя назоўнікі (*барада́ч*, *вуса́ч*, *галава́ч*, *трыбуха́ч*, *наса́ч* і інш.) могуць суадносіцца і з назоўнікамі. Аднак семантычная сувязь прыметніка і вытворнага назоўніка больш цесная, чым назоўніка з утвораным назоўнікам [4, с.14].

2. Адрэзаслоўныя назоўнікі абазначаюць асоб паводле характэрнага дзеяння або схільнасці да дзеяння, маюць адценні асуджэння, зневажальнасці,

неадабральнасці: *бубна́ч* 'бурклівы', *лаха́ч* 'пляткар; бадзяга', *манта́ч* 'ілгун', *раўба́ч* і *раўга́ч* 'крыкун', *трапа́ч* 'балбатун', *цяга́ч* 'валацуга' і інш. Націск на суфіксе; фіналі -а-, -е-, -я-, -і-, -ава- матывавальнай асновы адсякаюцца; магчыма чаргаванне парных цвёрдых асноваў з мяккімі, а таксама з'яўленне ўстаўных зычных (*дзярка́ч*, *раўба́ч*, *раўга́ч*). Тып агульнабеларускі.

3. Адназоўнікавыя субстантывы мужчынскага роду характарызуюць асоб з адмоўнага боку па розных прыкметах, названых утваральным словам. Матывавальнымі выступаюць асновы неадушаўлёных назоўнікаў: *дзюба* – *дзюба́ч* 'даўганосы', *клынды* – *клында́ч* 'клышаногі', *клюка* – *клюка́ч* 'насаты', *пейсы* – *пейса́ч* і *пейсма́ч* 'хлопец з доўгімі валасамі', *м* – нарашчэнне, *порткі* – *порта́ч* 'бядняк' і інш. Націск на суфіксе. Тып агульнабеларускі.

-ачк-а(-ечк-а, -ічк-а, -ячк-а). Назоўнікі з гэтым суфіксам ў дыялектнай мове ўтвараюцца ад дзеясловаў, назоўнікаў, прыметнікаў і дзеепрыметнікаў:

1. Аддзеяслоўныя ўтварэнні называюць асоб па характэрным негатыўным дзеянні і маюць экспрэсію непахвальнасці, асуджэння. Матывавальныя – асновы дзеясловаў на галосныя -а-, -е-, якія пры дэрывацыі адсякаюцца. Націск на суфіксе: *браха́чка* 'манюка, пляткар', *верта́чка* 'гарэза; легкадумны чалавек' – чарг. ц'/т, *зьява́чка* 'той, хто пазыхае'. Тып рэгіянальны (гом., гродз., маг.).

2. Адпрыметнікавыя і аддзеепрыметнікавыя назоўнікі характарызуюць асоб жаночага полу па выразнай знешняй прыкмеце або ўнутраных якасцях. Суфікс -*ачк-а* надае субстантывам ласкальнасць. Фіналі асноў дзеепрыметнікаў -н- і прыметнікаў -ав- адсякаюцца. Націск свабодны: *жада́начка* 'жаданая дачка', *ласа́чка* 'ласкавая жанчына', *праму́драчка* 'кемлівая дзяўчына', *стрыжа́чка* 'стрыжаная жанчына', *спры́тнячка* 'лоўкая ў працы жанчына'. Тып рэгіянальны (гом., гродз., маг., мін.).

3. Адушаўлёныя назоўнікі з суфіксам -*ачк-а(-ячк-а, -ечк-а, -ічк-а)*, утвораныя ад назоўнікаў мужчынскага, жаночага і агульнага роду, набываюць ацэннае ласкальнае або памяншальна-ласкальнае адценне: *бабу́січка*, *глума́чка* ад глума 'недалёкая жанчына', *дарагу́сечка* 'каханая', *дзяду́лічка*, *дзяці́начка* 'малады хлапец', *худоба́чка* 'схуднелая асоба'. Націск свабодны. Тып рэгіянальны (віц., маг., мін.).

-аш(-яш). Пры дапамозе гэтага суфікса ўтвараецца невялікая колькасць лексічных адзінак ад дзеясловаў і назоўнікаў:

1. Аддзеяслоўныя назоўнікі абазначаюць асоб па схільнасці да пэўнай дзейнасці, якая не адабраецца грамадствам, таму маюць адценні асуджэння і непахвальнасці. Частка матывавальнай асновы дзеясловаў адсякаецца; націск свабодны: *гнева́ш*, *збрóдняш* 'гультай', *звады́аш* 'зводнік, падбукторшчык' і *зведзі́аш* 'пляткар', *лама́ш* 'гультай', *тарга́ш*. Тып агульнабеларускі.

2. Асабовыя назоўнікі, утвораныя ад субстантываў, характарызуюць асоб па выразных прыкметах, названых утваральным словам: *кудры* – *кудра́ш*, *юда* – *юда́ш* 'помслівы, злы чалавек'. Націск свабодны. Тып рэгіянальны (гродз., маг., мін.).

-ашак/-ішак. Гэты суфікс надае ацэнным субстантывам, утвораным ад назоўнікаў, адценні зневажальнасці (брат – *браці́шак*), памяншальна-ласкальнае (вуй 'дзядзька' – *вуйашак*). Націск на суфіксе. Тып рэгіянальны (гродз.).

-ашк-а. Ацэначная лексіка беларускай дыялектнай мовы з гэтым суфіксам прадстаўлена толькі аддзяяслоўнымі ўтварэннямі. Назоўнікі агульнага роду маюць адценні асуджэння, неадабрэння і называюць асоб па прафесійным негатыўным дзеянні: *выціра́шка* 'нехайніца', *замара́шка* 'тс', *мянта́шка* 'хто многа і без толку гаворыць', *паграба́шка* 'хапуга', *пупіха́шка* 'чалавек, якім камандуюць', *цігда́шка* 'валацуга'. Націск на суфіксе. Тып рэгіянальны (віц., маг., мін.).

-ашнік. Адназоўнікавыя субстантывы мужчынскага роду ўтвараюцца ад асноў неадусаўлёных назоўнікаў і абазначаюць асоб па прыхільнасці да таго, што названа ўтваральным словам, маюць экспрэсіўнае адценне непахвальнасці: *вечары́нашнік* 'хто любіць пагуляць на вечарынах', *гарэ́лашнік* 'ахвотнік да гарэлкі'. Націск на перадсуфіксальным складзе. Тып рэгіянальны (маг.).

-ашніц-а. Асабовыя назоўнікі жаночага роду ўтвараюцца ад назоўнікаў і абазначаюць асоб па прыхільнасці да таго, што названа ўтваральным словам; маюць ацэначнае адценне неадабрэння. Націск на перадсуфіксальным складзе. Базавыя – асновы неадусаўлёных назоўнікаў: *гарэ́лашніца* 'ахвотніца да гарэлкі', *вечары́нашніца* 'ахвотніца да вечарыны'. Тып рэгіянальны (маг.). Назоўнікі жаночага роду з суфіксам *-ашніц-а* суадносяцца таксама з назвамі асоб мужчынскага полу на *-ашнік* і могуць разглядацца як вытворныя ад іх пры дапамозе суфікса *-ніц-а* (фіналь утваральнага слова *-нік* адсякаецца): *гарэ́лашнік* – *гарэ́лашніца*.

Паколькі на сёння яшчэ нераўнамерна і не ў поўным аб'ёме сабраны і лексікаграфічна апрацаваны моўны матэрыял з усіх рэгіёнаў Беларусі, пры далейшым вывучэнні ацэначных адзінак дыялектнай мовы магчыма дапаўненне і ўдакладненне прапанаванай дэрывацыйнай сістэмы.

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. / Акад. навук БССР. Ін-т мовазн. – Мінск: Навука і тэхніка, 1985. – Ч. 1: Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск / Рэд.: М.В. Бірыла, П.П. Шуба. – 1985. – 431 с.
2. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: Бел. энцыкл., 1994. – 655 с.
3. Долгов И.А. Образование суффиксальных эмоционально-оценочных наименований лица в современном русском языке: Автореф. дис. ... канд. филолог. наук: 10.02.01 / Киевский гос. ун-т им. Т.Г. Шевченко. – Киев, 1984. – 23 с.
4. Лещинская О.А. Суффиксальное словообразование атрибутивных существительных в современном белорусском языке: Автореф. дис. ... канд. филолог. наук: 10.02.02 / Акад. наук БССР. Ин-т языкозн. им. Я.Колоса. – Минск, 1974. – 21 с.
5. Сцяцко П.У. Беларускае народнае словаўтварэнне: Афіксальныя назоўнікі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1977. – 320 с.

НАЗВЫ СВЯТ У ТРАДЫЦЫЙНЫМ НАРОДНЫМ КАЛЕНДАРЫ УСХОДНЯГА І ЗАХОДНЯГА ПАЛЕССЯ

Традыцыйны народны календар – неад’емная частка духоўнай спадчыны народа. Ён вызначае не толькі сістэму звычаяў і абрадаў, гаспадарчую і бытавую дзейнасць нашых продкаў, але і акрэслівае пэўныя формы існавання фальклору. Таму збор назваў і складанне агульнага народнага календара, агляд яго асаблівасцей, даследаванне семантыкі назваў свят і звязаных з імі традыцый маюць важнае значэнне як у галіне фальклору, этнаграфіі, так і лінгвістыкі. Найпаўнейшы запіс свят, прысвяткаў, звычаяў, гульніаў, прыкмет і іншых структурных адзінак календарнай абраднасці дае магчымасць выразна ўявіць беларускі народны календар як цэласную сістэму. Моўныя адзінкі народнага календара адлюстроўваюць дыялектныя асаблівасці і спалучаюць у сабе царкоўныя па паходжанні і народныя (часам яызчніцкія) назвы.

Даследчыкамі славянскай традыцыйнай культуры (этнографамі, фалькларыстамі, дыялектолагамі) назапашаны багаты фактычны і аналітычны матэрыял па праблеме функцыянавання назваў свят, іх абраднасці і распаўсюджанасці на пэўнай тэрыторыі. У апошні час з’явіўся шэраг публікацый у выглядзе артыкулаў, слоўнікаў, што сведчыць пра распаўсюджанасць факталагічнай базы народнага календара. Разам з тым гэты матэрыял застаецца амаль не вывучаным з семантычнага пункту гледжання, г. зн. з боку не проста яго абрадавага зместу, але і заключаных у календары сэнсаў, адлюстраваных у ім уяўленняў пра свет і чалавека. Практычна невядомым застаецца і моўны аспект вывучэння календара. Таму ўзнікае неабходнасць комплекснага этналінгвістычнага апісання матэрыялу, якое ўключала б моўную (дыялектную) характарыстыку календарнай лексікі, семантычныя і граматычныя асаблівасці назваў свят, а таксама заканамернасці іх тэрытарыяльнага размяшчэння.

Крыніцамі фактычнага матэрыялу для дадзенага артыкула сталі працы: «Беларускі народны календар» А. Лозкі, «Тураўскі слоўнік», «Полесский народный календарь» С. М. Толстой, а таксама запісы, узятых з дыялекталагічнага архіва кафедры беларускага мовазнаўства БДПУ імя Максіма Танка.

Лексічны аспект вывучэння назваў традыцыйных народных свят раскрывае іх семантыку, варыянтнасць значэнняў, ужывальнасць, суадноснасць з канкрэтным днём. Пры значным агульным фондзе палескіх назваў свят могуць быць вылучаны найменні, якія замацаваны за пэўнымі тэрыторыямі ўнутры Палесся і супрацьпастаўлены іншым назвам з тым жа значэннем. Народны календар, сістэма звычаяў і забарон могуць мець шэраг варыянтаў, таму межы распаўсюджанасці той ці іншай назвы з’яўляюцца адноснымі.

Для аднаго і таго ж свята існуюць некалькі назваў, кожная з якіх стала традыцыйнай у народных гаворках на асобных тэрыторыях або ў пэўных вёсках. У агульным значэнні “святая” на Палессі ўжываюцца дзве лексемы: *празнік* і *свята*. Яны могуць выступаць як паралельныя, аднак у некаторых мясцовых традыцыях іх

значэнні нятоесныя: за празнікам замацавалася значэнне “вялікае свята”, а за святам—“дробнае свята”: *Празнік—то вялікі празнік, нічога не робляць, а свята — ужэ шось робляць* (в. Хільчыцы Жыткавіцкі раён); *С’ята — гэта матэ, а вяліке — гэта празнік* (в. Луткі Столінскі раён). Да вялікіх святаў адносяць так званыя гадавыя тыя, што бываюць адзін раз у год, часта вялікімі лічаць самыя буйныя святы, якія святкуюцца тры дні: Раство, Вялікдзень і Троіца. Лексема “празнік” з апісаным вышэй значэннем ужываецца даволі часта як у гаворках на тэрыторыі Усходняга, так і Заходняга Палесся. Што да назваў “малых” свят, то тут існуюць наступныя варыянты: *празнічок, празнічек, прывсята, свяціце, святок*. Сярод прыведзеных найменняў першыя два (*празнічок, празнічек*) найбольш ужывальныя на тэрыторыі Усходняга Палесся, у той час як у гаворках Заходняга Палесся пераважаюць назвы з коранем *-свят*.

Звернемся да назваў канкрэтных свят комплексу каляднага, велікоднага і траецкага цыклаў у гаворках Усходняга і Заходняга Палесся.

Даследчыкі народнага календара не раз звярталі ўвагу на асаблівае значэнне, асаблівую рытуальнасць і моўную разнастайнасць прырадаў свят. Назавём тры самыя важныя прырадаўныя каляднага цыкла — перад Раством, Новым годам і Вадохрышчам. Трэба аздачыць, што менавіта пералічаныя дні з’яўляюцца непараўнальна больш значымі ў народным календары, чым адпаведныя святы. У вечар перад адным з трох вялікіх свят гатавалася куцця— рытуальная вячэра. Паколькі куццёй можа называцца сама страва, вячэра або вечар, калі яна ўжывалася, то гэтыя тры значэнні не заўсёды проста размежавалі. Звычайна назва “куцця” бытуе ў маўленні разам з азначэннем, напрыклад, *бедная куцця, вадзяная куцця, шчодрая куцця*. Выбар прыметніка абумоўлены тым, ці дазвалялася ў гэты вечар есці скармнае. Аднак, як зазначае С. М. Талстая, “термин кутья без уточняющего определения может относиться только к рождественскому сочельнику”. [12, с. 133]. Назва “куцця” можа выступаць паралельна з найменнем “каляда” ў абазначэнні названых вышэй прырадаўней. Аднак гэта адносіцца ў большасці выпадкаў да вечароў перад Раством і Вадохрышчам. Ф. Д. Клімчук прыводзіць прыклад ужывання гэтага наймення ў адносінах да трох прырадаўней у варажбе: *Каляда — одна на врожай, другая — на прыпыдок, трэця — на здароўе. Як ужэ яснішчэ чы хмурнішэ нэбо* (в. Сіманавічы Драгічынскага раёна) [10, с. 25]. Абазначэнне каляднага і вадохрышчанскага прырадаўней-вечароў адной назвай “каляда” звязана з народным уяўленнем аб іх як аб пачатку святочнага перыяду — Раство, калі Каляда павінна прыехаць на палі, і як аб канцы —Вадохрышча — провады Каляды.

Разгледзім спачатку прырадаўдзень Новага года, для якога традыцыйнай з’яўляецца багатая, скармная вячэра, ці шчодрая куцця. Адпаведна і назвы па семантыцы будуць з пэўным адценнем: *Тоўста куцця, Шчодрая (Шчодроўная, Шчодрова) куцця, Шчадрэц (Шчадруха, Шчадрухо, Шчадруйкі), Багатая каляда (куцця), Скармная куцця, Середняя куцця, Другая куцця*.

Самымі распаўсюджанымі найменнямі на тэрыторыі Палесся можна лічыць наступныя: *Багатая каляда (куцця), Шчодрая куцця (Шчадруха, Шчадрэц)*, прычым першае найбольш ужывальнае на захадзе (гаворкі Брэскага, Пінскага, Маларыцкага, Лунінецкага раёнаў), а другое — на ўсходзе Палесся (гаворкі Жыткавіцкага, Лельчыцкага, Мазырскага, Лоеўскага раёнаў). Найменні *Середня*

куця, Друга куця, які абазначаюць прамежкавае становішча паміж прыездам і ад'ездам Каляды (па старым стылі), сустракаюцца ў дыялектнай мове на ўсёй тэрыторыі Палесся (гаворкі Мазырскага, Петрыкаўскага, Столінскага і іншых раёнаў). Цікавая назва навагодняга прырададзя зафіксавана ў гаворках Заходняга Палесся і звязана з мясцовым абрадам кідаць у калодзеж кашу і крычаць у яго “ку-гу-гу”, што ўказвае на захаванне старажытнага культу вады. Адсуль паходзіць найменне свята *Куготы* (в. Олтуш Маларыцкі раён), якое мае шэраг варыянтных аднакаранёвых форм — *Гоготы* (в. Мухавец Брэсцкі раён), *Оготуха* (Камянецкі раён).

Пярэдадзень Раства вызначаецца строгім постам, таму куця ў гэты дзень складалася з постных страў, пра што сведчаць наступныя назвы: *Посная коляда* (куця), *Бедна(я) куця*, якія маюць аднолькавую ступень распаўсюджанасці ў дыялектнай мове на ўсёй тэрыторыі Палесся. У народных гаворках на тэрыторыі Заходняга Палесся назва свята прадстаўлена іншымі найменнямі: *Старая Коляда*, *Роздвяная коляда* (в. Олтуш Маларыцкі раён).

Разгледзім апошні важны прырададзень, які завяршае калядны цыкл свят, — прырададзень Вадохрышча. На Палессі існуе шмат назваў, прымеркаваных да гэтага дня. Сэнс кожнага наймення паходзіць з абрадаў і забарон, характэрных для свята. Напрыклад, напрырададні Вадохрышча існаваў звычай на сценках будынкаў маляваць (“пісаць”) крыж, што азначала заканчэнне калядных свят, адсюль і назва *Пісана Коляда* (в. Велута Лунінецкі раён). Гэты дзень лічыўся апошнім днём Шчодрога тыдня, аднак быў постным: вечарам на стол падаваліся нескаромныя стравы. Таму ў народным календары Палесся сустракаем такія назвы — *Галодна куця*, *Посна(я) куця*, *Голодныця*, *Холодна куця*, *Посна(я) куця*, *Нікчэмная куця*, *Церпека*, *Тэрпячка*, *Бедная куця*. Найменні тыпу *Паследня куця*, *Третья куця* сведчаць аб апошнім месцы свята сярод трох прырададней. Паколькі свята папярэднічала Вадохрышчу (Крашчэнню), то яно атрымала вытворныя назвы: *Крышчэнская куця*, а таксама *Водзяная куця*, *Водзянка*, *Водопосце*, *Водопосная куця*, якія матывуюцца звычаем строгага посту. У гэты дзень акраплялі вадой будынкі. У традыцыі свята адчуваецца моцнае перапляценне хрысціянскіх і язычніцкіх абрадаў (прывады Каляды, “пісанне” хрэста і інш.). Пры супастаўленні фактычнага матэрыялу выявілася, што больш распаўсюджанымі назвамі вышэйзгаданага свята з’яўляюцца *Вадзяная* (*Вадапосная*) *куця* (*каляда*), (*Вадапосце*) і *Галодна(я) куця* (*каляда*), (*Голодныця*). Першае найменне ўласціва ў большай ступені гаворкам заходнепалескага рэгіёна, хоць адзінкавыя варыянты сустракаюцца і на тэрыторыі, памежнай з Усходнім Палесsem (Жыткавіцкі раён), а ў гаворках усходнепалескіх (на Гомельшчыне) распаўсюджаны найменні *Паследня куця*, *Третья кутя* і *Писана коледа*.

Велікодны перыяд найбольш поўна распрацаваны ў тэрміналагічных адносінах. Вялікодзень — галоўнае свята года. Лексема *Вялікодзень* ўжываецца паралельна з распаўсюджанай на Палессі — *Пасха*. Назвы адносяцца або да трох першых дзён (нядзеля, панядзелак, аўторак), або да ўсяго тыдня.

Найменне *Вялікодзень* (як і фанетычны варыянт *Вяліканне*) сустракаецца ў гаворках Кобрынскага, Столінскага, Пінскага, Бярозаўскага, Драгічынскага раёнаў Брэсцкай вобласці і Мазырскага, Веткаўскага, Лельчыцкага раёнаў Гомельскай

вобласці. Лексема *Паска* сустракаецца радзей і распаўсюджана пераважна ў гаворках Усходняга Палесся (Жыткавіцкі, Лельчыцкі, Петрыкаўскі раёны). Аднак сцвярджаць аб рэзкім адрозненні назваў у гаворках Усходняга і Заходняга Палесся нельга, бо на тэрыторыі ўсходняй часткі Брэсцкай вобласці сустракаецца таксама паралельна з назвай Вялікдзень найменне *Пасха*.

На тэрыторыі Усходняга і Заходняга Палесся вядомы дзве назвы Вербнай нядзелі — *Вербіч* і *Вербніца* (*Верба*, *Вербнічка*). Найбольшае распаўсюджанне мае назва жаночага роду *Вербніца*, *Верба*, *Вербнічка* і сустракаецца яна ў гаворках Столінскага, Маларыцкага, Пінскага, Кобрынскага, Брэсцкага і іншых раёнаў. Найменне *Вербіч* менш ужывальнае, яно адзінкава зафіксавана ў гаворках Маларыцкага, Столінскага і Жыткавіцкага раёнаў: *Вербіч не пройшоў, то кожуха не кідай* (в. Вялікае Малешава Столінскі раён); *Прыдзе Вербіч кожуха торбіч* (в. Верасніца Жыткавіцкі раён).

Гаворачы пра Вялікдзень, нельга абысці і тыя прамежкі часу, якія папярэднічалі святу або ішлі пасля яго, мелі свае забароны і святыя дні. Такім прамежкам часу выступаюць *Страсны тыдзень* і *Фомін тыдзень*.

Страсны тыдзень (нядзеля) у гаворках Беларускага Палесся мае наступныя дыялектныя назвы: *Белая нядзеля* (Мазырскі, Ельскі, Веткаўскі раёны); *Белы тыждзень* (гаворкі Лельчыцкага і Столінскага раёнаў); *Святая нядзеля* (гаворкі Калінкавіцкага раёна); *Красная нядзеля* (гаворкі Жыткавіцкага раёна); *Страсенная нядзеля* (гаворкі Пінскага раёна). Аднак рэзкіх апазіцый паміж найменнямі ў гаворках і Заходняга і Усходняга Палесся не назіраецца, паколькі кожная назва магла мець мясцовую матывацыю ўтварэння. Напрыклад, хранонім *Белы тыдзень*, магчыма, паходзіць са звычаю бяліць хату і печ да Страснога чацвера; *Красная нядзеля* — са звычаю фарбаваць яйкі на гэтым тыдні.

Страсны чацвер амаль на ўсёй тэрыторыі Палесся мае назву “чысты” і ўбірае ў сябе значную колькасць ачышчальных рытуалаў ранневеснавай абраднасці, аб’ектамі якіх былі як чалавек, так і яго бліжэйшае акружэнне. Таму гэтая назва шматварыянтная: у гаворках на захадзе Брэсцкай вобласці зафіксаваны найменні *Жыльнік* (Брэсцкі, Жабінкаўскі, Маларыцкі раёны); *Вялікі чацвер* (Кобрынскі, Іванаўскі раёны). Назва *Страстны* (*Страсць*, *Страшный*, *Страсці*) сустракаецца ў гаворках не толькі на захадзе Палесся, але і на ўсходзе (Веткаўскі раён). Даследчыца Т. А. Агапкіна адзначае, што “на западе и востоке Полесья все названные хрононимы могут сосуществовать в рамках одной местной традиции” [2, с.57].

Асаблівасці ўтварэння прыметнікаў у назвах свят можна прасачыць, прааналізаваўшы найменне *Хрэсна недзіля* (4-ы тыдзень Вялікага посту). Прыметнікі *хросны*, *кросны*, *хрэсны* маюць не толькі фанетычныя, але і словаўтваральныя, формаўтваральныя адрозненні. Да апошніх можна аднесці ўжыванне кароткіх і поўных прыметнікаў, напрыклад, пятніца на Страсным тыдні можа мець назву *Кросная пятніца* і адпаведна *Кросна пятніца*. Тое самае можна сказаць і пра найменне *Кросная субота* (субота на Страсным тыдні). Сустракаюцца таксама прыметнікі, якія ўжываюцца толькі ў кароткай форме: *Хрестапаклонна нядзеля*, *Хрэсна*, *Хрэсна*, *Хросна нядзеля*. У большасці выпадкаў, як паказвае фактычны матэрыял, кароткая форма прыметнікаў у назвах свят характэрная для гаворак Палесся. Сярод словаўтваральных варыянтаў дадзеных назваў свят можна

вылучыць наступныя: *Крестовая недзеля; Хрысцёвы тыждзень; Храшчатая нядзеля; Хрэстна (Хрэсна, Хросна) нядзеля; Перэкрэсна нядзеля.*

Назва пасляпасхальнага тыдня таксама мае некалькі варыянтаў. На тэрыторыі Палесся асноўнай лексмай, якая адносіцца да першых дзён гэтага тыдня, з'яўляюцца *Провады, Праводная нядзеля, Правадной тыждзень*. У раёне брэсцка-гомельскага памежжа, як сцвярджаюць даследчыкі, выдзяляецца невялікі арэал, дзе адсутнічае тэрміналагічнае абзначэнне тыдня пасля Вялікадня, а таксама сама назва *Провады*. [2, с. 83].

Тыповымі для Палесся, асабліва для гаворак заходняй Брэстчыны, сталі назвы, вытворныя ад уласнага імя *Фама (Фаміна нядзеля, Хаміная нядзеля)*. У тых мясцовых традыцыях, дзе сустракаецца гэты тэрмін, этымалогія паходзіць ад апакрыфічных апавяданняў аб *Фаме няверуючым: Хомава Пасха. Хома такі, кажуць буў, шо нэ віруў, шо Пасха, а як ўжэ павіруў, тады ўжэ стаў празноваць собі пасху* (в. Радзеж, Маларыцкі раён). За межамі Палесся найменне *Фоміна нядзеля* вядомае практычна на ўсёй рускамоўнай тэрыторыі, на тэрыторыі ўкраінскага левабярэжжа, а таксама адзінкава на ўсходзе Беларусі.

На Усходнім жа Палессі найбольшае распаўсюджанне атрымалі лексемы: *Мёртвая нядзеля* (в. Барбароў Мазырскі раён.), *Дзедавая нядзеля* (гаворкі Мазырскага, Касцюковіцкага, Лоеўскага раёнаў), што тлумачыцца распаўсюджаннем вялікай колькасці памінальных рытуалаў; *Аркушная, Аркушовая нядзеля* (в. Грабоўка Гомельскі раён; в. Ручаёўка Лоеўскі раён; в. Вялікі Бор Хойніцкі раён); *Дарная, Дарніковая, Даровая нядзеля* (в. Верхнія Шары Брагінскі раён). Апошнія хрананімы з'яўляюцца вытворнымі ад назвы хлеба (аркуш), які раздаецца ў царкве ў нядзелю (дар).

Нядзеля на *Фоміным* тыдні ў гаворках Усходняга Палесся мае назвы: *Радаўніца, Мёртвая радаўніца, Мертвы дзень*; радзей — *Хаміна пасха, Фоміна нядзеля*. Памінальны характар рытуалаў, якія здзяйсняюцца ў гэты перыяд, тлумачыць значэнне першых трох лексем. На тэрыторыі заходнепалескага рэгіёну, дзе найбольш распаўсюджана традыцыя провадаў зімы і Пасхі, нядзеля называецца *Праводнай* (гаворкі Бярозаўскага, Столінскага, Пінскага раёнаў). Але гэта не азначае, што абрад памінаання зусім не ўласцівы дадзенаму рэгіёну. Паралельна з названай вышэй лексмай ужываецца яшчэ адна — *Прабудная нядзеля*. Назва свята стасуецца з вераваннем, нібы памерлыя продкі наведваюць свае дамы і спраўляюць Вялікдзень.

Пры разглядзе траецкага кола свят спынімся на наступных днях гэтага цыкла: субота перад Троіцай, Троіца, чацвер перад Троіцай, панядзелак пасля Троіцы, наступны тыдзень пасля Троіцы і абрад “куста”.

Троіца (Сёмуха) – язычніцкае свята, у якім прасочваецца культ продкаў і расліннасці, прыверкаванае пазней царквою да хрысціянскай Пяцідзесятніцы (50-ы дзень пасля Вялікадня). Назва свята адносіцца часцей за ўсё да трох дзён: нядзелі, панядзелка і аўторка, але можа прымяркоўвацца і толькі да аднаго дня – нядзелі ці панядзелка, а таксама да ўсяго траецкага тыдня: *Тры дні празнуем Троіцу. Тры дні правілі колись. Перэд Троіццю ў пятніцу на сёмай нядзелі дзяды, а назаўтра – бабу.* (в. Барбароў Мазырскі раён); *Труйца – нідзія, понеделок, уторак* (в. Кочышчы Ельскі раён). Зазначым, што на тэрыторыі беларускага Палесся гэта свята мае толькі

адну назву з адпаведнымі фанетычнымі варыянтамі – *Троіца (Тройца, Труйца)*. Адзінкавы выпадак абазначэння Троіцы найменнем *Зялёныя святкі* зафіксаваны ў гаворках на тэрыторыі Лельчыцкага раёна (Усходняе Палессе). Лексема *Сёмуха* ўвогуле не мае распаўсюджання на Палессі, акрамя асобных гаворак цэнтральнай і паўночнай часткі Палесся. Гэта найменне тут прымержавана не да трох святых дзён, а да суботы перад Троіцай. Увогуле, гэты дзень звязаны з абрадам памінення продкаў і таму ён называецца яшчэ *Траецкія (Сёмушыны) дзяды*. У “Палескім народным календары” С. М. Талстой падаецца некалькі найменняў згаданай вышэй суботы ў асноўным у межах Усходняга Палесся: *Зялёна субота, Кленова субота, Духавая субота, Духовная субота*.

З траецкім цыклам свят звязана назва серады перад Троіцай, якая характарызуецца забаронамі працаваць у полі, каб заспагадчы пасевы ад граду. Адсюль паходзіць і найменне *Градавая серада (Грозавая), Градабойная серада: І есека перэд Троіцэю Градова серада; кажучь, трэба ахраняцца, штоб град не пабіў* (в. Стадолічы Лельчыцкі раён); *Когда-то гаворылы, шо нэльзя в Градовую сэрэду работать у поле* (в. Спорава Бярозаўскі раён); *Цепер не трэ полоць, цепер Градова серэда* (в. Семурадцы Жыткавіцкага раёна). Сустрэкаецца гэта назва і ў форме мужчынскага роду — *Градабой* (в. Залатуха Калінкавіцкі раён). Разглядаючы кампанент “*градавая*” ў структуры назваў свят траецкага або велікоднага цыклаў, можна і тут заўважыць варыянтныя формы прыметнікаў: *Градова серэда, Грамова серэда, Градабойна серэда і Градовая, Гразавая серада*. Адным з асаблівых словаўтваральных варыянтаў гэтай назвы варта адзначыць лексемы *Градабойна серэда і Градабой*, зафіксаваныя на тэрыторыі Усходняга Палесся і ўтвораныя ад дзеяслова на словазлучэння “біць градам”.

Абраднасць тыдня, які ішоў пасля свята Троіцы, найперш звязана з русальнай традыцыяй, пра што сведчыць і яго назва — *Русальная нядзеля, Русальніца (Росальніца), Грана яндзеля*. Прыведзеныя назвы бяруць пачатак ад язычніцкага свята руж gosālia, да якога царква прымеркавала дзень св. Пяцідзсятніцы. Як адзначае М.А. Ісачанкава, “на ўсходнеславянскіх землях святкаванне русалій супала з шанаваннем духаў расліннасці, якія пад уплывам храноніма атрымалі назву русалка” [4, с. 213]. Адначасова вобраз русалак, заўважае даследчыца, асацыіруецца з душаі людзей, памерлых не сваёй смерцю, якіх трэба сцерагчыся: “станоўчае ў вобразе русалак пачалі атэньваць як спрадвечнае, а негатыўнае звязвалі з уплывам хрысціянства” [4, с. 212].

Як сведчыць фактычны матэрыял, сярод прыведзеных назваў тыдня на Палессі пераважае найменне *русальны (тыдзень)*. Арэал пашырэння наймення *грانی (тыдзень)* распаўсюджваецца на паўднёвы ўсход Палесся і мае працяг у гаворках на тэрыторыі Расіі і на Украіне. Семантыка назвы страчана, аднак можна меркаваць, што слова *граны* асацыіруецца з гульнямі (граннем) русалак. Сярод сакральных рытуалаў *Гранага тыдня* існуе так званы абрад “праводзін русалкі”. Шырокае распаўсюджанне ён мае ў абраднасці і народных гаворках на тэрыторыі Расіі, а на Беларусі прадстаўлены толькі на Усходнім Палессі. Пачынаецца Русальны тыдзень у панядзелак, мае адпаведныя назвы: *Русалка, Русалны дзень, Русальны панядзелак, Русальныя розыгры, Розыгры (Розгулі)*. Такія найменні пераважаюць у народных гаворках на Гомельшчыне, дзе русальная традыцыя

выражана найярчэй, а ў гаворках Заходняга Полесся паралельна з ужываннем вышэйнапісаных назваў сустракаецца *Светый Дух*.

На Полессі захаваліся дні, калі памянаюць нябожчыкаў, якія памерлі не сваёй смерцю. Па царкоўных канонах іх нельга хаваць на могілках, адпяваць. Чацвер на Русальным тыдні стаў днём памянання такіх памерлых. Гэты дзень на захадзе Полесся мае найменне *Наўскі чацвер*, *Наўскі вялікодзень*, *Наўская Тройца* і супрацьпастаўлены чацвяргу пасля Вялікдня, калі паміналі дзядоў. “*От у чацвэр ужэ по Троицы, ну у нас называюць Навска Труйца. Гэто ўмэрлых. І ў гэтых умэрлых вжэ тыйі дівчята ідуць, девкы, которы поуміралы дівкы. Вжэ ідуць гуляты воны по жытовы. А потом уже ідуць воны на кладбища і с сэбэ одэжу пэрэтрушваюць*” (в. Спорава Бярозаўскага раёна). Траецкі цыкл святаў вельмі багаты на рытуалы і звычаі, якія па-рознаму прадстаўлены ў асобных рэгіёнах Полесся, адпаведна канкрэтныя назвы ўзнікаюць у выніку распаўсюджання гэтых рытуалаў на абмежаванай тэрыторыі.

Як паказаў аналіз фактычнага матэрыялу, шматварыянтнымі выступаюць назвы свят траецкага і велікоднага цыклаў, а таксама пярэдадні трох галоўных свят Раства, Новага года і Вадохрышча. Гэтыя найменні маюць значную колькасць уласналексічных дыялектных адрозненняў і найбольш поўна прадстаўлены ў гаворках Усходняга і Заходняга Полесся. Такая акалічнасць тлумачыцца разнастайнасцю звычаяў, абрадаў, атрыбутыкі і рытуальных дзействаў у гонар таго ці іншага свята. Словаўтваральных варыянтаў у полескіх гаворках таксама налічваецца нямала, што звязана з тэрытарыяльнай блізкасцю дыялектаў, а таксама з непаслядоўным ужываннем пэўных форм слоў. Аднак рэзкага кантрасту словаўтваральных мадэлей паміж гаворкамі Заходняга і Усходняга Полесся не назіраецца. Адрозненні ў назвах свят закранаюць у першую чаргу формы прыметнікаў. Усе словаўтваральныя варыянты назваў свят знаходзяцца ў пастаянным руху да змянення і могуць трансфармавацца ў працэсе жывога маўлення. Некаторыя назвы свят адрозніваюцца граматычнымі катэгорыямі ліку і роду. Гэта самая малаколькасная група найменняў. Такім чынам, традыцыйны народны календар беларусаў уяўляе сабой шырокае поле для навуковых даследаванняў у галіне лінгвістыкі.

Літаратура

1. Агапкина Т. А. Очерки весенней обрядности Полесья // Славянский и балканский фольклор: этнолингвистическое изучение Полесья. Москва, 1995. – С. 21-107.
2. Агапкина Т. А. Мифопоэтические основы славянского народного календаря: весеннее-летний период. Москва, 2002.
3. Дыялектны слоўнік Брэсчыны. / Склад. Аляхновіч М.М. і інш. Мінск, 1989.
4. Ісачанкава М. А. Семантыка русальнай традыцыі / Скарбы народнай мовы: Дыялекталагічны зборнік: НАН Беларусі, Ін-т мовазнаўства імя Якуба Коласа / Рэд. Л. П. Кунцэвіч. Мінск, 2005. – С. 213-218.
5. Катовіч А., Крук Я. Веснавыя святы: Нарысы. У 2 кнігах. Кніга 1. Мінск, 2005.

6. Клімчук Ф. Д. Слова з-пад Белавежскай Пушчы / Жывое наша слова.— Мінск, 2001. — С. 63-78.
7. Коваль У., Новак В. Беларускія народныя святы і звычаі. Гомель, 1993.
8. Крук І. Следам за сонцам: Беларускі народны каляндар: святы, абрады, звычаі. Мінск, 1998.
9. Лозка А. Беларускі народны каляндар. Мінск, 2002.
10. Лексика Полесья. Матэрыялы для полесскага дыялектнага слоўаря. Москва, 1968.
11. Толстой Н. И. Троицкая зелень / Славянский и балканский фольклор: духовная культура Полесья на общеславянском фоне. Москва, 1986. — С. 14-18.
12. Толстая С. М. Полесский народный календарь. Москва, 2005.
13. Тураўскі слоўнік: У 5 т. Мінск, 1982 – 1987.

КАНЦЭПЦЫЯ “АКТАНТНАГА” АРТЫКУЛА ДЛЯ ДЫАЛЕКТНАГА ТЭМАТЫЧНАГА СЛОЎНІКА

0 Пастаноўка праблемы¹

Сучасны стан і далейшае развіццё беларускай дыялектнай лексікалогіі непарыўна звязаны з укладаннем тэрміналагічных слоўнікаў беларускіх народных гаворак. Істотная асаблівасць гэтых слоўнікаў заключаецца ў анамасіялагічным прынцыпе групування намінацыйных адзінак. Тут неабходна адзначыць, што (1) у спіс апошніх трапляюць не толькі словы, але і спалучэнні слоў і што (2) сам спосаб сукупнай падачы намінацыйнага матэрыялу павінен адлюстроўваць асаблівасці актуальнага светаўспрымання. Маюцца на ўвазе прыярытэтныя матывацыйныя аспекты членення рэчаіснасці і найбольш пашыраныя анамасіялагічныя спосабы фармальнай фіксацыі лексічнага зместу. Гэтым тлумачыцца неабходнасць распрацоўкі адэкватнай *анамасіялагічнай* мадэлі слоўнікавага артыкула.

1 Тэматычная група і семантычнае поле: сутнасць адрознення

Ідэаграфічны прынцып размеркавання слоў у слоўніку мае адну істотную перавагу перад простым алфавітным парадкам: тэматычнае групуванне дазваляе адлюстроўваць лексіаграфічнымі сродкамі ў межах моўнай, а не маўленчай структуры кантэкстны, сітуацыйны план ужывання слова. Гэта садзейнічае больш глыбокаму разуменню семантыкі слова за кошт актуалізацыі логіка-прадметнага, канатацыйнага, а таксама і прагматычнага аспектаў значэння.

Праблема ж аднак заключаецца ў тым, што прадметна-тэматычная група сама па сабе не з’яўляецца структурным утварэннем. Элементы парадку ў такім з’яднанні слоў можна знайсці, але на ўзроўні семантычных палёў. А гэта значыць, што і межы прадметна-тэматычнай групы больш-менш выразна можна акрэсліць толькі апасродкавана, праз спасылку на лексіка-семантычныя палі, паміж якімі існуюць адносіны логіка-прадметнай супастаўляльнасці. Гэтая акалічнасць і вымушае нас звярнуцца да прыроды адрознення паміж прадметна-тэматычнымі групамі і лексіка-семантычнымі палямі.

Як вядома, асновы парадыматычнай тэорыі поля ў семантыцы былі распрацаваны І. Трырам і Л. Вайсбергерам у 60-х гадах нашага стагоддзя. З таго часу агульны падыход да пабудавання семантычных палёў прынцыпова не змяніўся, хаця наконт самога паняцця поля выказваліся самыя розныя меркаванні. Для нас важна адзначыць наступныя моманты.

¹ Гэты артыкул напісаны пад уплывам і на матэрыяле апошняга на сённяшні дзень у беларускай дыялектнай лексікаграфіі і вельмі своеасаблівага (з шэрагу многіх падобных вопытаў) выдання “Лексіка апрацоўкі льну: тэматычны слоўнік, лексічны атлас”// Т.М. Грухан, Ф.Д. Клімчук. Лексіка апрацоўкі льну: тэматычны слоўнік, лексічны атлас. – Мінск: ВТАА “Права і эканоміка. – 2006 г.

Паміж прадметна-тэматычнай групай і семантычным полем існуюць істотныя адрозненні. Першая прадстаўляе сабой факт экстралінгвістычнай прыроды, інакш кажучы, такое аб'яднанне слоў, на падставе якога нельга выпрацаваць уяўленне пра адзіную семантычную прыкмету, што ў роўнай ступені прысутнічае ў значэннях лексічных адзінак, уваходзячых у гэтае аб'яднанне. Прадметна-тэматычная група рэалізуе ўласцівасць чалавека да сукупнага ўспрымання акаляючага яго свету. Вырашальную ролю тут адыгрывае выражанасць прасторавых, часавых і шматлікіх функцыянальных сувязей, гэта значыць сітуацыйная (а таму экстралінгвістычная) аднароднасць, а лепей, сумяшчальнасць аб'ектаў па адрозных паказчыках.

Напрыклад, для “вытворчай” лексікі (маецца на ўвазе сфера традыцыйных заняткаў) аб'ядноўваючым фактарам з'яўляюцца адносіны да штучнага асяроддзя, якое чалавек фарміруе з прадуктаў уласнай працы, і накіраванасць гэтага асяроддзя на рэалізацыю істотных патрэб чалавека. Адсюль выбягаюць тры важныя характарыстыкі: 1) наяўнасць функцыянальнага кампанента сэнсу ў значэннях слоў з-за прынцыповай функцыянальнасці рэалій, якія гэтымі словамі абазначаны; 2) замкнёнасць семантычных палёў; 3) актуальнасць паняццевых адносін часткі і цэлага, таму што гэтыя адносіны якраз і характарызуюць працэс стварэння прадмета, іншымі словамі, непасрэдна вытворчы аспект.

Адносіны ўнутры семантычнага поля характарызуюцца рода-відавымі сувязямі і, такім чынам, прынцыповай вылучальнасцю родавага наймення, няважа ў якой форме – сінгагматычнай ці ўласна лексічнай. За кошт гэтага лексіка-семантычная група (як канкрэтная рэалізацыя семантычнага поля) валодае рэальнай структурнасцю. Гэта выражаецца ў магчымасці, адмаўляючы катэгарыяльную прыкмету, паслядоўна вылучаць больш вузкія групы лексем, якія апісваюць адпаведна больш вузкія паняццевыя сферы. На канчатковым этапе такога члянэння мы атрымваем ці (1) строгі тэрміналагічны рад (назвы дрэў, траў, грыбоў), ці (2) сінанімічную мікраструктуру. Так, напрыклад, у межах семантычнага поля, якое ўключае дзеясловы, што абазначаюць розныя спосабы перасоўвання, можна вылучыць групу слоў, адпавядаючых паняццю “перасоўвацца пры дапамозе ног”, і атрымаць сінанімічны рад ісці - кročыць - ступаць.

Каб пераадолець межы семантычнага групіравання лексікі, дастаткова разам з гіпа-гіперанімічнымі і сінанімічнымі адносінамі рэалізаваць яшчэ і партыкыйныя. Сутнасць у тым, што адносіны частка-цэлае ў чыстым выглядзе рэалізуюць прыцып менавіта прадметна-тэматычнага групіравання лексікі. Сапраўды, уяўленне аб частцы ўзнікае толькі ў сувязі з фармальнай і функцыянальнай індывідуальнасцю гэтай часткі ў адносінах да іншых у межах цэлага. Тут праяўляецца сітуацыйная зададзенасць падобнага спосабу арганізацыі лексікі, таму што ў кожным асобным выпадку мы маем знакавы злепак пэўнага аб'екта рэчаіснасці па-за ўсякімі фармальнымі і функцыянальнымі аналогіямі. Такая дыскрэтнасць ніколі не прыводзіць да адэкватнага ўспрымання рэаліі і мае сэнс толькі ў тым выпадку, калі ўяўленне аб аб'екце ўжо нейкім чынам аформілася.

Перавага супастаўлення як спосаба ўспрымання аб'екта, які падлягае знакавай інтэрпрэтацыі, у тым, што яно абаліраецца на прынцыповую віртуальнасць сэнсавай структуры слова. Пад гэтым трэба разумець тую акалічнасць, што любы семантычны кампанент, які фарміруе значэнне слова, прысутнічае ў значэннях шэрагу лексічных адзінак, складаючых няпэўную множнасць. На прыкладзе семантычных палёў, якія заўсёды будуцца па адзінай базавай прыкмеце, гэта ілюструецца вельмі пераканаўча. Інакш і быць не можа. Бо абстракцыя (а семантычны кампанент заўсёды абстрактны, прычым у большай ступені, чым семема) нараджаецца ў выніку адцягнення бачання канкрэтнага адзінкавага аб'екта. Яно можа адбыцца, калі сярод акаляючых нас рэчаў мы зможам знайсці аб'екты, супадаючыя з даным па нейкай істотнай для нас прыкмеце ці прыкметах. Менавіта віртуальнасць семы абумоўлівае развіццё значэння слова праз метафару і перанос па функцыі.

Калі звярнуцца да геаметрычных аб'ектаў, поле можна прадставіць у выглядзе радыяльнай структуры з множнасцю сувязей, накіраваных ад цэнтра да перыферыі. На ўзроўні прадметна-тэматычных груп такі тып структурнасці адмаўляецца. Важна адзначыць, што СП, якія выдзяляюцца ў межах асобнай тэматычнай групы, не абавязкова павінны перасякацца. Яны могуць сумяшчацца, запаўняючы адрознымі семантычнымі тоеснасцямі некаторую сітуацыйную галіну. Таму ідэнтыфікаваць ядро прадметна-тэматычнай групы можна шляхам пералічэння менавіта такіх перасякаючыхся СП, арганізаваных па катэгарыяльна-семантычных адзнаках.

Семантычныя палі інтэгрыруюцца ў межах самых шырокіх прадметна-тэматычных груп лексікі. Гэта значыць, што мы маем справу з двума суіснуючымі ў моўным асяроддзі спосабамі макрэструктурнай арганізацыі слоўніка. Яны не адмаўляюць адзін аднаго і, проціпастаўляючыся па шэрагу характарыстык, актыўна паміж сабой узаемадзейнічаюць, што ў канчатковым выніку абумоўлівае іх антынамічнасць.

Такім чынам, можна прапанаваць наступныя апазіцыйныя прыкметы для семантычнага поля і прадметна-тэматычнай групы:

ПРАДМЕТНА-ТЭМАТЫЧНАЯ ГРУПА

СЕМАНТЫЧНАЕ ПОЛЕ

1. Прынцып агульнасці

сітуацыйны (метанімічны),
які характарызуецца пра-
старавай і суб'ектна-
аб'ектнай замкнёнасцю

уласна семантычны,
паняццевы, які ўзнікае
на аснове метафарычных
і функцыянальных
тоеснасцей

2. Прынцып арганізацыі

агульналагічны,

агульнасемантычны,

які прадугледжвае множнасць
вылучальных прыкмет па пры-
чыне ўсебаковага адлюстравання

які патрабуе
адзінай паняццевай
прыкметы

3. Прынцып структурнасці

пачаткова аморфнае
ўтварэнне

радыяльна-лінейная
макраструктура

Своеасаблівым фактычным доказам несупярэчлівага суіснавання семантычнага поля і прадметна-тэматычнай групы, а таксама і даволі неадназначных стасункаў паміж імі з'яўляецца строгі тэрміналагічны рад (напрыклад, назвы розных відаў рыб). Па спосабу арганізацыі – гэта палявая структура. А вось па спосабу існавання – тэматычная існасць.

Справа ў тым, што такі тэрміналагічны рад не пераадоўвае аднайменнай тэматычнай групы. Больш таго, мяжа паміж строгім тэрміналагічным радам і тэматычнай групай вельмі пранікальная. Дастаткова да сукупнасці відавых найменняў дадаць партытыўныя назвы (у выпадку з рыбамі гэта *хвост, плаўнік, луска* і г.д.) і мы атрымаем прадметна-тэматычнае аб'яднанне слоў. Адсюль вынікае, што сцвярджаць пачатковую аморфнасць тэматычнай групы трэба вельмі асцярожна. Асабліва ў дачыненні да лексікі, звязанай з нейкай вытворчай дзейнасцю.

2 Алгарытм пабудавання і аналізу “актантнай” тэматычнай групы

Мы выходзім з таго, што групіраванне матэрыялу ў тэматычным слоўніку павінна адпавядаць тром патрабаванням: 1) адлюстроўваць спецыфіку рэальных сітуацыйных сувязяў, 2) выразна паказваць на структурна-семантычныя адносіны паміж словамі, 3) рабіць акцэнт на найбольш пашыраных матывацыйных і фармальных структурах. Дасягнуць гэтага, на наш погляд, можна толькі ў тым выпадку, калі ў аснову класіфікацыі пакласці **актантную рамку дзеяслова**. Праўда, такі “разварот” магчымы толькі ў тым выпадку, калі мы маем справу ў большай ступені з пэўным відам дзейнасці і ў меншай ступені – з аб'ектамі, якія ў гэтую дзейнасць уключаны. І ўсё ж, калі такі падыход ажыццявіць, то мы атрымаем з большага ўпарадкаваную тэматычную групоўку слоў з сінтаксічным, прэдыкатыўна арыентаваным прынцыпам структурнасці. Актантная рамка дзеяслова будзе выконваць тут функцыю ўнутранага каркаса, і рабіць гэта не горш, чым рода-відавая сувязь.

На наш погляд, лексіка апрацоўкі лёну дае нам магчымасць правесці падобнае тэматычнае групіраванне.

У выніку несупярэчліва вылучаюцца наступныя класіфікацыйныя групы.

1. **Базавая** – назвы тытульнага аб'екта (у структуры тэматычнай групы гэтыя назвы выконваюць ролю “дзеянікі”; у нашым выпадку гэта словы, якія прадстаўляюць і характарызуюць лён: *лён, доўжык, даўгунец, велічок, нізкарослы* і г.д.) і назвы дзеянняў/працэсаў, што маюць месца пры апрацоўцы лёну: *браць, вязаць, абіваць, слаць, вылёжвацца, падумаць, сушыць, мяць/церці, трапаць, часаць, прасці*. Як бачым, рад атрымоўваецца не вельмі вялікі. Менавіта гэтыя намінацыі павінны стаць тытульнымі ў адпаведных слоўнікавых артыкулах. Уся

астатняя ад'ектыўная і субстантыўная лексіка (прылады, аб'екты, вынікі дзеянняў, у тым ліку якасныя характарыстыкі) размяркоўваецца, за выключэннем партытыўных намінацый, па гэтых артыкулах.

2. Аб'ектная. Сюды ўваходзяць назвы апрацаванага льну, адыходаў пасля апрацоўкі (*начассе, пакулле, кўкла, кужо́лка, палойка* і г.д.).

3. Інструментальная – назвы прылад і прыстасаванняў (*мялі́ца, трапа́шка, грэбе́нь, ёўня* і г.д.).

4. Суб'ектная – назвы асоб па роду іх дзейнасці (*трапач* ‘мужчына, які апрацоўвае лён трапашкай’ *пра́лля* ‘жанчына, якая прадзе’).

5. Прасторава-часавая – назвы месца і часу дзеяння (*мачулі́шча* ‘месца, дзе вымочваюць лён’, *сцелі́шча* ‘месца, дзе вылежваўся лён’, *вячо́ркі/на́начкі/насу́прадкі/напраду́хі* ‘зборы вясковых жанчын і дзяўчат, у час якіх прадуюць кудзелю’ і г.д.).

Каб паказаць анамасіялагічныя стасункі паміж лексічнымі адзінкамі, ёсць сэнс будаваць слоўнікавы артыкул па гнездавым прынцеце. Гэта дасць магчымасць адлюстраваць адну сутнасную акалічнасць, звязаную са структурай вывучаемай тэрміналагічнай групы. Справа заключаецца ў тым, што лексіка ткацтва, з назватворчага пункту гледжання, мае пераважную прэдыкатыўную матываванасць. Намінацыйную базу, такім чынам, складае група невытворных дзеясловаў, якія вычарпальна прадстаўляюць усе працэсы, звязаныя з апрацоўкай льну і ткацтвам. Большая частка субстантыўнай лексікі ўтворана ад базавых дзеясловаў па рэгулярных афіксальных мадэлях, што абумоўлівае шырокую словаўтваральную варыянтнасць такіх назоўнікаў. Пры гэтым неаддзеяслоўныя ўтварэнні, а таксама тыя, што страцілі актуальную прэдыкатыўную матывацыю, з'яўляюцца найбольш цікавымі прыватнымі выпадкамі для анамасіялагічнага і лінгвагеаграфічнага аналізу. Цікавымі ў тым аспекце, што менавіта яны адлюстроўваюць ступені далейшай свабоды ў назватворчым выбары. Гэтая акалічнасць абумоўлівае іх асобнае палажэнне ў межах гнездавага слоўнікавага артыкула – у выглядзе рэзюмаваных радкоў “Іншыя назвы”.

Прынцыповы момант: партытыўныя найменні (часткі чаго-небудзь) застаюцца па-за межамі актантнага корпусу і складаюць асобныя рэфэрэнтныя групы.

3 Прыклад слоўнікавага артыкула на базе актантнай рамкі дзеяслова

МЯЦЬ

Пераціраць, рабіць лён мякчэйшым

мяць незак. – паўн.-усх.д., сярэдн. – бел. г., Кобр., Стол., Нараўл. (ЛАБНГ, СПЗБ, ХБД, Мат. апыт.) **на-мяць**, зак. – Краснап. (Бялькевіч); **вы-мяць**, зак. – Астр., Вілен. р. (СПЗБ); **вы-мінаць**, незак. – Маладз. (СЦБ); *мяліць*, незак. – Уздз. (СЦБ, Мат. мін.-мал.), **на-мяліць**, зак. – Мядз. (СЦБ); *мяндліць*, незак. – Гродз., Беластоц. р. (ЛАБНГ, СПЗБ); цери́ незак. – паўдн.-зах. д., сярэд.-бел. г., зах.-пал. г., Паст., Клім. (ЛАБНГ, СПЗБ, ТС, ХБД, Мат. апыт.), **вы-ціраць** незак. – Дзярж. (СЦБ), **па-вы-ціраць** зак. – Вілен. р. (СПЗБ).

Пра лён: пазбаўлены пругкасці, цвёрдых пругкіх частак

мя-т-ы прым. – паўн.-усх.д., сярэд.-бел. г., Кобр., Жытк. (ЛАБНГ), *з-мя-т-ы* прым. – Глыб., Віл., Раг. (ЛАБНГ), *цёр-т-ы* прым. – паўдн.-зах. д., сярэд.-бел. г., паўднёвы захад Брэстчыны (ЛАБНГ, СПЗБ), *с-цёр-т-ы* прым. – Карэл., Ваўк., Кобр. (ЛАБНГ), *вы-цяр-т-ы* прым. – Іўеў., Бераст. (ЛАБНГ), *па-цёрты* прым. – зах.-пал. г., Маз. (ЛАБНГ).

Прылада, якой *мнуць/труць* лён, каноплі

мал-ка ж., мьл-ачк-а ж. памянш. – паўн.-усх. д., Драг., Жытк., Ельск., Вілен. р. (ЛАБНГ, СПЗБ, ХБД, ЛП, Мат. Гом., Бялькевіч, Мат. апыт.), *мьл-іц-а*, ж. – паўн.-усх.д., сярэдн. – бел. г. (ЛАБНГ, СПЗБ, СЦБ, ЖНСл., Сл. Гродз., Бялькевіч, Каспяровіч, Сцяцко, Мат. апыт.); *мьл – іц –а*, ж. – Краснап., Касц. (ЛАБНГ, Бялькевіч); *мьл-ніц-а*, ж. паўн.-зах. з., Мін., Краснап., Лельч., Ельск., Нараўл. (ЛАБНГ, ЛБ, ЖС, Мат. Гом., Бялькевіч); *мьдл –іц-а*, ж. – Беластоц. р. (СПЗБ); *мьл – к- а*, ж. – паўн. – усх. д., Драг., Жытк., Ельск., Вілен. р; *цёр-ніц-а ж.* – паўдн.-зах. д., зах.-пал. г., (ЛАБНГ, СПЗБ, ЛП, ТС, ЖНСл., Шатэрнік, Кучук).

Іншыя назвы для *мяць/церці*:

дзерці незак. – Барыс. (СЦБ), *лужджыць* незак. – Воран. (СПЗБ), *дарыняць* незак., *дарняць* незак. – Воран. (СПЗБ), *клешчыць*, незак. – Зэльв. (Сцяцко), *чаўкаць*, незак. – Мёр. (СПЗБ), *ламаць*, незак. – Гродз., Навагр., Лаг. (СЦБ, Мат.Гродз.), *жвакаць*, незак. адм. – Лаг. (СЦБ).

Іншыя назвы для *мяліца*:

ляшчотка, ж. – Чав. (ЛАБНГ), *кляшчотка*, ж. – Карм., Ветк. (Мат. Гом.), *трашчотка*, м. – Клім. (ЛАБНГ), *тынёнка*, ж. – Бярэз. (ЛАБНГ, СПЗБ), *скрабатуха*, ж. – Гом. (Мат. Гом), *двохбёлка ж.*– Карм. (ЛАБНГ), *стаўбец* м. – Маст. (Сл. Гродз.).

4 Вывады

Першая задача, якая на наш погляд вырашаецца такім спосабам групування слоўнікавага матэрыялу, — акцэнтаваць увагу на разнастайнасць матывацыйных варыянтаў, што адмаўляюць базавую анамасіялагічную мадэль. Анамасіялагічныя варыянты – рознакаранёвыя словы, якія па гэтай прычыне, як правіла, адлюстроўваюць адрозныя матывацыйныя прыкметы, напрыклад: ‘скрутак лёну, апрацаванага на грэбені’ *кукла – скрутак – навесма – бунт* ці *жменя – навесма*, ці *жменя – ручэйка*, ці *кукла – бунт*.

Наяўнасць падобных апазіцыйных утварэнняў у ткацкай лексіцы мае істотную лінгвагеаграфічную асаблівасць. Яны адлюстроўваюць дынаміку ўнутрыдыялектнага руху і паказваюць на межы і агульныя асаблівасці тэрытарыяльнага падзелу беларускіх народных гаворак. Найбольш відавочна гэта люструецца дзеясловамі. Так, напрыклад, пашырэнне *трасціць* ‘звіаць (пра ніткі)’ адзначаецца ў межах асноўнага масіву беларускай дыялектнай мовы, *дваіць* – характарызуе Палескую групу гаворак; *стушчаць* замест *віць* ‘пра

вяроўкі' маркіруе заходнюю групу гаворак, *абдзіра́ць* замест *часа́ць* 'пра лён' – паўднёвую групу. У паўночна-заходняй зоне ў значэнні 'вярцець кудзелю на прадзіва' ўжываецца *чыніць*, ва ўсходняй зоне – *вярце́ць*.

Задача другая – стварыць перадумовы для стратыфікацыі працэсаў па іх сітуацыйнай значнасці. Сітуацыйная значнасць складаецца з комплексу тэматычна арыентаваных характарыстык: працаёмкасць, нетрывіяльныя ўменні, працягласць у часе, інструментальная суправаджальнасць. На ўласна моўным узроўні сітуацыйная значнасць адбіваецца на развітасці актантнай рамкі дзеяслова. Сузалежнасць тут прамая: больш значнае дзеянне/працэс фарміруе больш развітую актантную рамку.

Задача трэцяя – правесці дыферэнцыяцыю намінацыйных актантных падгруп па ступені разнастайнасці матывацыйных мадэляў, у тым ліку і па значнасці матывацыйных прыкмет працэсуальнага тыпу.

А.А. Босак

НЮРА

Дадзеная замалёўка прыводзяцца на верхнясельдскай гаворцы, якая адносіцца да сярэднябрэцкіх гаворак, напісаных на сумежжы заходнепалескіх гаворак і гаворак асноўнага масіву беларускай мовы. Верхнясельдскія гаворкі бытуюць ў цэнтральнай, усходняй і паўднёва-усходняй частках Пружанскага раёна, а таксама ў цэнтральнай і паўночна-заходняй частках Бярозаўскага раёна Брэцкай вобласці Беларусі [1–5].

Радосная ўбегла Нюра ў хату. Сэрцэ её моцно білоса, ёй так хоцеласо хучэй раскажаці ўсё мамі.

– Мамо, мамо, – закрычала вона. Але ніхто нэ одзываўся. Вона выбегла на двор, але і там нікого нэ нашла. “Можэ мама пошла до суседкі”, подумала Нюра і зайнялася сваімі ўрokaмі. Ішбў час, ужэ надыходзіла ноч. А мамы ўсё нэ было. Нюры стало страшно, у её покоціліся слёзы. Вона нэ знала, шо ёй робіці. До кого ёй іці?

Нюра выглянула ў акно, у нікого ў хатах нэ было свёту. Усё людзі леглі ўжэ спаці. А вона так і просэдзела ўсю ноч, ждучы маму. Але мама нэ прышла.

Ранэнко ўсіх дэтэй матэрэ отправілі ў школу, а Нюра осталася дома. З ночное змены должэн быў прыехаці тато. Можэ тато знае, дзе мама. Нюра сэдзела ко́ло акна і нэ спускала очу з дарогі.

Чэрэз нэкаторы час ко́ло хаты стала машына. З машыны вылез тато, але як час́то бывае – п’яны. Вон зашбў у хату, звалўся на дзіван і заснуў. Нюры стало гор́ко і обідно, вона заплакала і выбегла з хаты. Побегла до суседоў з свёбою бадюю. Оббegaўшы ўсё сэлó, Нюра ўсё ж такі выя́сніла, дзе была её мама. Од того, шо вона почу́ла, у её подкосіліся но́гі. Нюра бегла до́дому, нікого і нічо́го кругом сэбэ нэ ба́чыла, вона онó чу́ла однэ: “Ва́ша ма́ці покíнула вас і пошла жы́ці до друго́го дзя́дзька”. Нюра прыбегла до́дому, упала на ло́жок і гор́ко заплакала.

З гэ́того ча́су Нюры прышла́са вэ́лмі ця́жко. Усё легло́ на её плéчы. Ра́но вона ўстава́ла, упраўля́ла ско́ціну, вары́ла ёсці́ і ішла́ ў школу. Прышэўшы со школы, у её было́ то́жэ мно́го рабо́ты. Нюру хоце́лі забра́ці ў інтэрна́т, але вона одказа́лася. Так і жы́ла тры го́ды, будучы сама́ себе господа́нюю. Нюра і ў учо́бі до́брэ спраўля́лася, а по́слі школы вона поступи́ла ў інсціту́т. Тут поча́лася для её зусі́м дру́гая жы́знь. Але ўсё рбўно свой дом і тату́ вона нэ забыва́лася, прыезджа́ла на выходны́е.

Одзін раз вона ёхала додому і ... убачыла маму. Нюры хоцелася крыкнуці “мамо”, але нешо ея нэ пускало, ёй казалоса, шо ў ея адняло мову. Нюры хоцелася, коб мама абачыла ея, подышла і попытала, як вона жывэ. Ёй хоцелоса так многа попытаці ў ея і так многа расказаці ёй. Нешо подштурхнуло ея і вона падбегла до мамы. Вонаі доўго стоялі, гледзячы адна на адну, і нэ вымовілі ні слова. Потом мама адважылася і обняла Нюру, вонаі оббе горка заплакалі...

Літаратура

1. Босак А.А. Дыферэнцыяцыя і арэальныя сувязі гаворак Верхняга Над’ясельдзя: дыс. ... канд. філ. навук (рукапіс): 10.02.01. – Мн.: Інстытут мовазнаўства НАН Беларусі, 2006. – 257 с.
2. Босак А.А., Босак В.М. Атлас гаворак Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці і сумежжа (Верхняга Над’ясельдзя). Фанетыка і марфалогія. – Мн.: УП “ІВЦ Мінфіна”, 2005. – 94 с.
3. Клімчук Ф.Д. Гаворкі Заходняга Палесся. Фанетычны нарыс. – Мн.: Навука і тэхніка, 1983. – 127 с.
4. Крывіцкі А.А. Дыялекталогія беларускай мовы. – Мн.: Выш. шк., 2003. – 294 с.
5. Леванцэвіч Л.В. Лінгвагеаграфічная групоўка гаворак Бярозаўскага раёна: дыс. ... канд. філ. навук (рукапіс): 10.02.01. – Мн.: Інстытут мовазнаўства АН Беларусі, 1996. – 291 с.

ВАКОЛ СЯЛЯНСКАЙ СЯДЗІБЫ: З ГАВОРКІ ВЁСКИ ЗВЯГІ ГАРАДОЦКАГА РАЁНА

Тэкст запісаны ад Качанавай Валянціны Антонаўны 1932 г.н. – карэннай жыхаркі вёскі Звягі Гарадоцкага раёна Віцебскай вобласці. Матэрыял, запісаны з яе слоў, падаецца нам вельмі цікавым і самабытным. Ён выразна адлюстроўвае асаблівасці добра арганізаванага, змястоўнага вуснага маўлення. Неапошнюю ролю ў выбары менавіта гэтага матэрыялу адыгрывае тая акалічнасць, што ён прысвечаны асноўным відам "хатняй вясковай вытворчасці".

Вёска Звягі знаходзіцца ў 30 км на паўночны ўсход ад Гарадка. На адміністрацыйнай карце яна не абазначана, бо спачатку ўваходзіла ў склад вялікай вёскі Рамні (Ремні). З цягам часу жыхары гэтай часткі Рамнёў пачалі жыць асобна, узнікла і назва новай вёскі – Звягі.

Лён

Я ўмею лён сеяць. Чэрыз плячо – вядро, насыпіліш сюды з мішка і пашоў сеіць. Мы ляшылі. Ляшыць эта што. Вот ідўт тры, чагырі, пяць старікоў рядком, у плячо. Нада ў дзве жмёні: раз во сюды кінш, раз во сюды. І следуюшчій так. А кала паследняга, што б знаць дакуда пасеяна, прымерна іду я – дзяўчонка там ці мальчышка какей. Ідзець рядом, ідзець і нагу вот так цяніць, штоб смуга была, штоб было відаць. Тады ётат ряд кончылі, пасеілі, яшчэ вот так заходзюць, абратна так становюцца – вот так і сеюць. Потым узыдзіць, вырасціць. Барануюць апяць на людзях. Палолі, ідзём у какей фартух траву ёту, а тады аднесеш дзе-нібудзь кінш, можа дзе пустое, можа дзе кусток там, дзе камень – туды траву сабіраім. Тады лён браць ілі цірэбіць. Лён цірэбуюць ілі збіраюць. Набірэш-набірэш, а тады свяжыш ільном-звязкай. Закруціш, і во сюды паддзёніш і зацяніш. І называлася эта ручэшка, ручэшачка – звязана акуратненька, тут усё роўненька і кладзеш, і кладзеш, і кладзеш. А патом ідзеш – накладзен ряд – і вот так адна к аднэй, адна к аднэй, з ётай стораны ставіш і з ётай ставіш. Тады сохніць, высахніць. Бывала, што і дожч захаваціць – нічога, высах – убіраюць. Дзе-нібудзь звязываюць, калі какое памішчэніе. А тады прайнік з дравіны. Дравіну вышешыш і дзёлыіш прайнік. Яё вот так прарэжыш і дзёлыіш, штоб ручка была, а тады ёе апцірэбіш, абдзёлыіш – ну ручка такая, харашо ўзяцца рукой. А эта, штоб плоская была, нападобе даска, но таўсцей, даской не малацілі. І вот тады кладуць на даску ёту ручэшачку. Даску – на што-небудзь, хоць на палу. І малоціш. Патрэсеш – семя высаплецца на пол ілі разгрябуць, здзёлаюць такей, как называўся, ток, плашчадку такую. Здзёлаюць чысценька і заталкеш ёе нагам, штоб было плотна. Тады сабіраюць, дыляць, штоб яно было чысценькае, на вёцер: ачышчаюць, ветраць. Мякіна эта адлітаіць, яно цяжолінкае, сыплецца сільна харашо прымерна ва што-небудзь. Семя эта берягуць, штоб на следуюшчій

год апяць сеіць. А ёта самае, што мы памалацілі, ёту ручэшачку – яна лёхкая, нёту галовачак – вязуць на поле і расцілаюць. Можна на другое поле, пожно, луг какей-небудзь. І ту ручэшачку расцёлюць, яно ляжыць. Доўга ляжыць. Пака возьмеш іе і самнеш, памнеш-памнеш... Корачка ёта атстала, а там дзелаіцца валакно, как нітачкі ўсе раўно такіе – гатова, нада ўбіраць. Убіраеш, сабіраеш, а граблям, а хоць і рукам. Мы как маладыі былі, спінкі гнуліся, і – рукам-рукам і абратна связываіш кулёк, у кулі ўжо вяжыш. Ручэшачкі малінькіі, кулі можна ўжэ бальшыі, такіе харошыі. Іх вязём ці носьм у памешчэніе какое-нібудзь. Тады топім рею. Арэя – па-чорнаму баня, такая, што пэчка там дыміцца. Там падзеланы каласнікі. Тады кулі ётые ставіш. Каласнікі – жэрдачкі – кладуць у тым памешчэніі, дзе топіцца. На ётые жэрдачкі кладзеш-ставіш кулёк. Кулькі ставюцца і жардзінкай перакладаюцца, каб не валіліся адзін на аднаго, штоб асобна было. Суткі сушыць – топіцца ёта пэчка, суткі топіцца. Высахніць. Тады дзе-то дастанеш, з дзерава здзелана – называецца мяліца: убок канаўка здзелана, сюды болт, наверх тожа такая с канаўкай, а ў ётай рёбрушка, што б ёта рёбрушка ўхадзіла ў тую канаўку, тут ручка. І вот сюды заложыш той лён, кулька таго возьміш, а ётай вот так: падымаеш-апускаеш, падымаеш-апускаеш. І самнецца. Дзелаецца, як мы называлі, павесама. Ёта павесама ўбіраеш. Тады ёсць такая как дасочка, яна востренькая, нападобіе как нож, во ёта старана востренькая. Ёта дасочка апяць з ручкай. Тады ётат лён нада вот так трэпаць. Вот так трэпліш: і з ётай стараны і з ётай. Вытрепліш. Дзелаецца мякінькі, харошый-харошый такей лён, харошае такое павесама. Лён нада ж было надзелаць, а тады і здаваць у гасударства, ёта ж ня толькі сабе. А сталі крась. Я к ётаму прівяла, што сталі крась. Треплім-треплім, дзелаім-дзелаім, ну і сабе ж нада што-то, нада ж адзівацца. І вот украдзем там павесама ці два. А тады прідзеш на пряліцы такея. Спрідзеш, а тады ткалі і красілі. Красілі крушынай, алешнікам. Вады накіпяціш. Алехавых шышак, можа відзелі ў альхі ёсь шышкі такія, шышак тых у кіпяток накладзеш – яны краску пускаюць, разгнітаюць і дзелаюцца красныі. Яно [палатно] робіцца цёмна-карічневае такое. Ня пойдзіш ж у палатняных, у бёлых, штанах. Так ёта не хадзілі. Тады нескалькі часоў пакрасілася, высушылі. А тады кроіш і шыіш, калі ўмеіш. Ніжняе бяллё ўсё такое было – і мушчыны надзявалі, і жаншчыны. Наніз бёлінькія рубэхі. Наніз ні красілі, ёта толька для мушчын красілі. Навалачкі не нада было красіць – ёта бялілі, мочыш, кіпяціш. Бялілі ў залы. Зала – дзе дрёвы гаряць. Залы прасеіш, у кацёл ілі чугунок, вадой наліваеш і – у печ. Закіпіць ёта вада, зліваеш, яна прістоіцца – станіць светлай і мыльная дужа, бяллё сціралі ўсё ў такей вады – у шчолаку. Парашкоў ні было, мыла ні было. Ётат мацер’ял, што наткалі, закладаіш у ётат кацёл ужо ў чыстае ў ёта, што зліў ваду. Вадзічку чысцінькую сал’еш, залу – вон. У ёту вадзічку ложыш ётат мацер’ял, што наткаў, і ставіш у печ. Пакіпяціш, а тады вынімаіш і расцілаіш па пожне на сонцы. Как выбёліваецца, бёлае-бёлае дзелаіцца. Бываіць, што трёха і змываецца, ліш бы па первасці было харошае. І во ёта рубашкі ніжня, простыні, навалачкі – ёта ўсё пасцельнае должна быць бёлае. І выбіліцца і дальшэ большэ дзелаіцца, здэцца, как лінкоравае і мякінікае і бёлае. І яно было няўрэднае для цёла, няўрэднае. Ёта ні ціпёр, што здзяеш і трышчіць, аж іскры сыплюцца. Ёта ад камбінашкі – здзяеш і трышчіць, і іскры. Я ішчэ малінькая была, а мама шыла. А

тады і я была научылася, і я ўмела шыць. І машына ў міне была швейная нажная. Ёта ўжо пасля піцідзісятых гадоў машына была куплена. І прясць умею, а ткаць ня умею, ткаць не ткала. Пряла і воўну. Пряліца ілі самапрядка – ёта як веласипед звёрху. Яна есь на чэрдаке, но я ціпёр не злажу за ей туды. Вот так: калясó, пiдалька здзелана, што нагой нажымаеш, ад калiса – два стóлбiкi – ёта рагач, на рагач надзяеца шпўлька, у шпўлкі – ремень. Рeмeнь дзeлаўсe з нiтак, нi так, што там ремень iз кoжы, а з нiтак. Адна стoрaнa – на рагачу, на другая – на шпўлкe i на калясó – дзeлаeццa кpуг тaкeй, а тут кpюк, дaскa. К дaскe пpивязывaеш eтaт сaмый лeн. Taды пpацягвaеш нiтaчку ў шпўлку i сa шпўлкi нaчынaеш нaгoй кpуцiць сaмaпpядкy. Кpуцiццa eтa кaлeсo, кpуцiццa рaгaч i шпўлкa i пpидзeш. На шпўлку мaтaеццa нiткa. А ў рaгaчy – зyбoчкi з вoйсцiкaў, з пpовaлaкi нaбiвaлi. Нiткa пpaxoдзiць к шпўлкe. I нaкpучывaеш. Шпўлку eтy нaпpял. Дзe шпўлкі здзелана – знaчыць дзe нaпpидзeш. А тaды мaтaеш нa мaтyшку. I дaльшy – y кpocнa...

Хатняя гарэлка

Самагонку гнaлi сaмy. Taды сaхapу стoлькa нi бyлo. Дaжa пoслi вaйнy i тo пpидумывaлi; з бyрaкoў сaхapнyх. Бyрaк звapиш, eн бeлы-бeлы тaкi, пaтpeш нa цeркy нa кpупнyю, што цiпeр мapкoўкy тpуць. Туды – дpажжeй. Дpoжжy сaмy дзeлaлi. Xтo-тo дзe-тo кyпiў, тaды зaтвapиў, тaды ў ягo пaпpocиш пeнa eтaгa, кaк ужo ў ягo зaрaбoтaлa. Вoзмeш змoчыш iльнy, змoчыш eтaм пeнaм лeн. Ты зaдзeлaў, a мнe дaў. Я eтaгa iльнy пpигaтoвiлa. Так [бяз гpoшaй], дзeлiлiсe, тaды людзi бyлi хaрoшыя. Taды ўтвapиaю я. У eтy бyрaкi – кiпяткy, eн aстынiць, тaкeй цeплeнькiй, кaк пapнoe мaлaкo, туды eтaт лeн пaлoжыш, yкpуцiш, зaдзeлaеш тaк, штoб вoздyх нe пpaxaдзiў, aдзeялaм кaкiм, тaды ж плeнaк нi бyлo. У бoчкy кaкyю, тaды вpячeўкaй кpугaм aбнiсeш, зaкpуцiш кpeпeнькa i янo кaк зaрaбoтaець, тaды пaдымeццa вoт тaкi бyм. Taды aстaнoвiццa. Чaтыpи-п'ять днeй, мoжнa пpавepиць, мoжнa кpужaчкy пaчepпнyць дy i выпiць – кpeпкaя. Aтpaбoтaлaсe – нaчынaеш гнaць. Вот пpимepнa бaльшeй кaцeл, нa eтaт кaцeл яшчo кaцeл стaвiш. Aбapачывaеш вepхaм. У eтaм кaтлe, кaтopы звeрхy, дзeлaюць дыpкy звeрхy, y дoнa. Дзeлaйццa кapытa – яшчык з дacoк, плoтный тaкeй, штoб вaдa нe пpaцiкaлa. У eтa кapытa зaгiнaеш тpyбaчкy i – y кaцeл, y тyю дыpкy звeрхy. Пa кapытy тpyбaчкa пpaxoдзiць poўнa i з кapытa вoхoдзiць, кaб дa кaтлa нe дaстaвaлa, штoб нe мeшaў кaцeл яe aпyсцiць. У кapытa нaлiвaеш вaды хaлoднaй: цi снeг цi льдзiнy. Кaлa кapытa вoхoдзiць тpyбкa, пaд eтy тpyбкy пaдcтaўляeш, бaнaк жa тaды нi бyлo, кaстpyлькy iлi кpужкy – пacудзiнкy. Стaйць кaцeл нa пeчкi. Зaтaпляeш eтy пeчкy, тoпiццa. I ўжe кaк стaнiць гapячaя кpышкa – вepхнi кaцeл нaзывaеццa, – тpyбa стaнoвiццa гapячaй, i вoт-вoт пoйдзiць. Miшaлi eтy вaдy, штoб бyлa хaлoднaя. Кaк ужo нaгрeeццa вaдa – вычepпывaеш, a туды, y кapытa, хaлoднaй дaбaўляeш. Нeскaлькi рaз мiняeш y кapыцe вaдy. A тo, eслi сiльнa рaзaгрeш, сiльнa зaкiпiць, тo тaды мoжыць yзapвaць ycь, a тaк нaдa aкypaтнa пycцiць яe. I пoйдзiць, кaпaець-кaпaець, a тaды рyчaйкoм, рyчaйкoм iдзe. Пaкyшывaеш, пaкyшывaеш – пaлeц aбмaкнyў, пaд тpyбкy пaдcтaвiў – цeкeць. I тaды cпiччынy к пaльцy. Нe гapiць нa пaльцy – нaдa знiмaць, ужo тaкaя

слабінкая. А там тады тая дык оё-ёй – первач. Када-та пріехаў зяць, на́да ж самаго́нкі вы́гнаць. Я за сараём разлажы́ла касце́р і ганю́ самаго́нку. Зяць жа пріехаў, на́да самаго́нкі вы́гнаць. Літраў дзесяць рашчыні́ла. А зяць усё: "Ерунда, ерунда". Я гавару: "На, паку́шай первачо́к". Можа грам тріста. Я ўзя́ла сто́пачку і пачэ́рпнула яму. Там бы́лі ў гародзе агу́рцы. Ё́та было па восе́ні. Я яму́ дала сто́пачку, ё́н схваці́ў, ду́маў, што ё́та нічо́га ня сто́іць і – гла́зы пад лоб. Ё́й бо́гу, ці ўста́яў ё́н, я ня помню: "Ой, ё́та жа гра́дусаў дзевіно́ста!". Ніка́да ні забуду. Схваці́ў ё́таг агу́ре́ц. Сме́ху мне было́ кала яго. Ко́лькі жы́ў, усё: "Ой, ма́ма, ё́та жа бы́ла гра́дусаў дзвіно́ста. Ё́то то́чна как спі́рт". На́да ж было́ йшчэ́ гна́ць і гна́ць. А я ж яму́ – са́мага первача́. А так го́ніш і го́ніш, тады́ меша́іш, дзе́лаіш там, што́б со́рак і́лі бо́льшы. Хто па шэ́йдзесят дзе́лаў. Ме́ньшэ́ ня здзе́лаеш, яна́ ж крэ́пкая, ё́та ж то́е на то́е выхо́дзіць – ме́ньшэ́ на́да пі́ць. Как сла́бая, дык мо́жна і трі́ сто́пкі, а так сто́пкі хва́ціць – акасе́іш.

Самаго́нку і з жы́та дзе́лалі. Дзе́лалі со́лад. Жы́та памочы́ш, тады́ ў мяшо́к яго́ пало́жаш, што́б яно́ прарасло́. Пуска́й ляжы́ць сыро́я і яно́ пусці́ць расто́к. А расто́к той сла́дзенькі. Раз прарасло́, яго́ расса́паеш, што́б со́хла. З мешка́ яго́ вон на це́плае ме́ста: на пе́чы сушы́лі ці хто ў пе́ч ста́віць то́лька, што́б не жа́рка было́.

Бульба

Карто́шку не барану́юць, ка́торыя садзі́лі ў баро́зна. Наганя́юць аку́чнікам. Пае́дзіш туды́ і атту́да, і дзе́лаіцца бара́зна, зіме́лька пады(а)мае́цца: тут кана́ўка і тут кана́ўка. Тады́ ў ё́ту кана́ўку со́дзіш карто́шку і ў ё́ту кана́ўку. А па́том хто раз'і́джаіць сахо́й, па бера́жку па ё́таму е́дзіць, адна́ сюды́, а дру́гая сюды́ засы́паець. Ё́та сільна́ марудна́, каню́ то́жа пло́ха і́ці па е́тых па баро́знах. Ціпе́рь так здзе́лалі, што пасо́дзіш у баро́зны, а тады́ пріява́рачы́ваеш бара́ну кве́рху зубам і ці́гаюць, што́б упопе́рік то́лька ці́гаць. Пабара́нуіць, яна́ і расце́ць. Узы́дзіць – на́чынаець акучы́ваць. Дзе́ бы́ў бера́жо́к, ё́н е́дзіць і акучы́ваецца с аднэ́й стараны́ і з дру́гёй. Тады́ не барану́юць, как ана́ ўжэ́ ўзы́дзіць. А е́слі со́дзім так, што е́дзіць ко́нь. Пае́хаў ко́нь, узара́ў. Я сажу́, рука́мі сажу́. Ё́н утарэ́й раз е́дзіць – зава́ліваець. Маю́ бара́зну зава́ліваець. Утарэ́й раз па ё́тай сто́раны е́дзіць, ё́н круго́м е́дзіць, а́пяць па ё́тай сто́раны е́дзіць, я а́пяць за і́м зза́ду сажу́. Два́ разы пра́ізджаець, тады́ я сажу́.

Тады́, ка́да стане́ць усха́дзіць, на́да бара́нава́ць карто́шку. Ха́рашо́ ўзы́шла́ яна́, рядкі́ ха́рашо́ віда́ць, пабара́навалі́. Тады́ на́чынаем акучы́ваць. Пе́рвы аку́чнік, у яго́ есь кры́лля, но́сік та́кі – і разва́ліваець ё́та. Рас аку́чыіш, падыма́іцца ўжэ́ бо́льшая, яшчо́ рас аку́чыіш. Хто тры́ разы аку́чываець, а хто – два́, хто мо́жа рас, а хто і не разу́. Як алкаго́лікі́ які́я, яны́ – ні разу́. Ка́да карто́шка зара́сла, і на́да пало́ць. Хто шчэ́ да бара́нава́ня по́ліць, а хто пе́ряд аку́чаванем, хто і по́слі, как аку́чыець, ды по́слі по́ліць. Дзе́ засы́пліцца ды пасо́хніць ё́та тра́ва. Хто как здзе́лаіць. А хто і саўсе́м, ня по́ліць, ня аку́чваіць.

Кала́рацкі́я жу́кі я ўжо́ пы́рскала. Сё́лега́ ра́на карто́шку пасадзі́ла. Мно́га бы́ваіць жу́коў. Я ў про́шлым га́ду вядро́ пі́тнаццацілі́трово́е наса́біра́ла. А пы́рскалі́, а і́х не бе́рець. Яны́ ўжэ́ ні бая́цца ё́тага. З вядро́м ба́льшым і́ду́. Тро́шачку ва́ды туды́ ўва́ллю, што́б яны́ ні ўзлі́талі. Як ры́быі, мо́жуць узлі́таць.

Шчэ ёсь красныі пузатыі жукі, тоўсцінкія. У вядро ўваллю крушку вады і пашла. Калівінку бяру і аптріхаю. Кожную калівінку. Ета і ёсь лічынкі. І травім і аптріхаім, а ўсі раўно ліста нет, пажранае ўсё. Прыдзеш – ажна красна. Я гаварю, столька ягад ні разу ні відзіла, сколька ётых жукоў, какое вядро была набрала, ого.

Калі есь конь, дык дастаніш каня, ці дагаворісся с кім, штоб наіжджаў, калі хазяін нічогай такей, у сілі. Наіжжаіць, заплочиш яму. Капаім усё. Бульбоўнік скашываім і скідываім, каму ён нада, хто яго будзіць есць, убіраем тады, дзе-нібуць звозім, а нет – высахніць ды палім. Бульба падсыхаіць на полі, тады носім дамой, сыплею у мяшкі. Ціпёр дужа на полі нільзя кідаць. У пагоду ў сухую капаім.

Тады перабіраім каторую куды – і пад пол. Ета ў хаце ў нас выкапана ямка, кірпічом абложана, зацініцравана. І халодна там. Лёсінка туды. Падымаіцца палавіца з калечкам і там лёсінка. Туды ўсё ставіш. Дажа я хуваюся. На дварэ зімой што замёрзла – то што?! А там стаіць. Зімой там цёпла, а лётам халодна. Падвальчык такей. Ні пряма што я туды ў ямку ўсё стаўлю глыбока.

Хлеб

Можа час мялю. Тады – вады. Хлёбная дзежка называецца. Така я кругліная і с крышкай, драўляная. Туда вадзічкі ўллеш цёпленькай, мукі насыпліш. Нада прасеіць. Сіта было. Пасоліш, у каго соль ёсць. І ставіш квасіць. Дзежка накрываецца, ставіш у цёпленькае, кіснец. Назаўтра нада мясіць, усё эта ўручную. Нада ўмясіць харашо. Тады печ топіш. І хлеб свой. І хлеб навучылася печ. У каго картошачка ёсць, картошачкі туды. Ётым спосабам і булачкі, у каго свая пшаніца. І бліны пяклі тожа так. Змеліш, ужо мельчы мукі. Апусціш жорен і ўжо мельчы, так на хлеб, можна і крупней. На бліны, штоб было мякінькае. У магазіне не ўсе куплялі, дзёнег жэ ў нас ні было. Ціпёр хлеб прывозяць так: у ваўторак і ў суботу. Купілі, і да субоце мы далжны жыць. Ды такі хлеб, што ай-ё, хоць тапаром яго рубі. У нас, што мы пяклі, хлеб вялікі быў, круглы, пышны. На нідзелю хватала. Лажылі ў сундук ці ў шапік у сталё.

І бліны начинённые – каркалеснікі завуць. Тонінькія пікеш, тады тварагу туды свайго і – канвэртам [складваеш]. Малако скісніць, тады – у каструлю ды ў печ паставіш. Твораг адскочыць – увёрх падыміцца, тады саллеш ёту сыраватку, тады яго ў марлевы пакецік. Мяшочак марлевы падвесіш ілі пад камень-груз. Тады на машынку, на місарубку, парежаш. Ета ўжо ціпёр. Тады ўручную таўклі, патруць-патруць талкачком. Тады туды дабавіш ізіому, якічак: бялочак – у блін, а жаўточак сюды, у тварог, каб тварог ня быў ба жыдкі. Размешаеш – харошая такая маса і кладзеш на блін.

Прыпасы на зіму

Агурцы я дэлаю так. І стаяць гадамі – і харошыя, і харошыя. Еслі многа разнай прыправы, то яны тады дэлаюцца сінія. Набяру агурцоў, налію вадой. Жоўтыя, сімяннікі не бяру, толька зялёнінкія, харошыя. Часоў на шэсь вады

халоднай у іх улі, пусь пастаяць. Патом мыю банкі, проста чыста памыць с содай піццывэй. Тады накладайш ётых агурцоў, пад ніс – укропчыку. І кап яны ні падамаіся, наверх – пабольшы ўкропу, штоп ён задзержываў агурцы. Вады ўскіпачу. Стопачку солі няцэлаю, так вот на пальчык. Ета стограмоўка, гранёны стаканчык такэй – ён чуць-чуць няпоўны. У банку трохлітроваю засыпайш ёту соль і залівайш кіпятком, закрывайш крышкай капронавай, жэлацельна такэй плотнінчай і харашэнька соль ёту пабалтаць, как то ж нада растваріць. Штоб соль была растварэная. Па первасці я дужа ні панімала. Узяла, заклала ётых агурцы, солі насыпала і паставіла. Тады прыважу сасёдку і кажу: паглядзі, сколькі я банак закрыла, давай пакушаім. Узялі да аткрылі, а аны ні салёныя. А тада дагадалася, што я ш то соль ні размішала, на нізу соль, а звёрху яны ні салёныя. Закрыла крышкай і пастаў, канешна, у халадок бы і ўсё. І будзіць стаяць ана гадамі. І харошыя-харошыя кісьлінькія такія агуречкі і ні пірэсоліныя, і крэпінькія, і красівыя. Прыправа ў нас ідзець укроп, можна хрэну, хоць лісточак, ён не даець плесінь, хоць самага хрэну; как гаворыць, што пяць грам. Вот так пастругаю-пастругаю ножыкам краяшок – і столька дзела. І етага, перцу гарошкам хоць краснага, хоць чорнага, хоць краснага стручковага. І соль, толька ні поўную гранёную стограмоўку, а то будуць агурцы солныя. Вот і ўсе прыправы. Кіпячонай вадой наллеш, ня плесніюць, нічога. Укусныя-укусныя і харошыя агурцы. Ліст можна і вішнёвы, і чорную смароду, і дуб. Еслі мы вазьмём аткрыім закатаныя, іх нада быстрэй с'есць. Яны ж уноч закісаюць, сінеюць і плесніюць. А трохлітроваю банку скорэ ж ні с'ясі. А во ёты, хоць і аткрыіш баначку, бяры і нічога, яны стаяць кіслінькія как вот і ў бочкі, стаяць і ўсё, ім ета ня ўредна. Па первасці можна ў халадзільнік. Как вот січас закатывайш, урэмя гарячае. А тады можна дзе-нібуць пад койку какую, ці дзе какой угалочык у домі і хай стаяць. Такія ні баяцца. А ўжэ закатаныя, ета ні то, нейкія сінія, моршчаныя, вялія.

Шчавель, закатываю... Набраў, перябраў, парэзаў, закіпяціў кіпяточку нямнога, і тады ётат тудэ паваріў, і долга варіць дужа ні нада і харашэнічка пасаліць. А тады ў баначку, тожа баначкі харашо памыць і яго тудэ, закрываю капронавай крышкай і паставіў. Нада табе, вады ўскіпачіў, шчаўля туды палажыў, а тады – любіш гарячы, еш гарячы. Яічка туды і ўкропчыка, калі есь, сушым укроп, хоць сухога етага ўсыпліш, і смітану. Можна і бульбы, а можна і бяз бульбы. Я дак бывайш дажа манкі нямножачка, штоб вада ні была такая, што вада вадой, як гавораць замуціць, чуць-чуць ложачку маначкі ўсыпаў, размяшаў і яічак, і агурэчак і луку – усё можна. Дажа як німа агурэчкаў, так вот цвяты как цвітуць агурэчкаў парежаш для запаху і пахніць укусна-укусна агурцам.

Запісана 01.07.2006 г.

ТЭКСТЫ СА СТОЛІНСКАГА РАЁНА

У 2000 і 2005 г. Заходнепалескае навукова-краязнаўчае таварыства «Загароддзе» арганізавала дзве невялікія лінгвістычна-этнаграфічныя экспедыцыі ў Столінскі раён Брэсцкай вобласці. У экспедыцыях прынялі ўдзел: 2000 г. – Ф.Д. Клімчук (аўтар гэтага артыкула), В.М. Шарая, А.А. Босак, В.М. Босак (Мінск), У.У. Барысюк (Брэст), М.М. Вячорка (Лука – Брэст); 2005 г. – Ф.Д. Клімчук, М.П. Антропаў (Мінск), С.П. Вярэніч, А.І Вярэніч (Столін).

У артыкуле прыводзяцца тэксты, запісаныя ў час гэтых экспедыцый у вёсках Гарадная (Гараднянскі сельсавет), Лука (Глінкаўскі сельсавет), Калоднае (Радчыцкі сельсавет), Дубенец (Беражноўскі сельсавет).

Тэксты запісалі: Гарадная – Ф.Д. Клімчук, У.У. Барысюк, М.М. Вячорка; Лука – Ф.Д. Клімчук, А.А.Босак, М.М. Вячорка, Калоднае – Ф.Д. Клімчук, Дубенец – Ф.Д. Клімчук, М.П. Антропаў.

Расшыфроўку тэкстаў з магнітафоннай стужкі зрабіў Ф.Д. Клімчук.

Гарадная вядомая ў першую чаргу як адзін з буйных цэнтраў ганчарства [Веренич, Кривицкий, 176 – 192]. У той жа час вельмі цікавая архаічная гараднянская гаворка [Климчук 1998, 118 – 135; Климчук 1999, 214 – 227; Климчук 2003, 245 – 256, карта № 1; Климчук 2004, 454 – 465]. Яе архаіка найбольш яскрава праяўляецца ў сістэме кансанантызму – і ў першую чаргу ў шырокай дыстрыбуцыі так званых «паўмяккіх» зычных. Гэта звычайна зычныя са слабым памякчэннем ці, часцей, цвёрдыя невялярызаваныя або слаба велярызаваныя зычныя. На слых яны ўспрымаюцца як больш «мяккія» ў параўнанні з цвёрдымі зычнымі, якім уласціва моцная велярызацыя. Слаба велярызаваныя зычныя ў гараднянскай гаворцы звычайна вымаўляюцца перад галоснымі, якія мы абазначаем літарамі [э] і [ы]. Архаічнай рысай гараднянскай гаворкі з’яўляецца захаванне мадэлі «цвёрды зычны + */(i/)*» пры наяўнасці мадэлі «цвёрды зычны + [ы]». Такая асаблівасць была характэрна для мовы праславянскай і кніжнай старажытнарускай. Як паказваюць тэксты, гэтая мадэль у гараднянскай гаворцы разбураецца.

У 1579 г. Гарадная атрымала магдэбургскае права, якое было пацверджана ў 1670, затым у 1753 гг. [Цітоў, 86]. Яно юрыдычна замацоўвала поспехі гараджан у барацьбе за самакіраванне. У межах сучаснай Брэсцкай вобласці Гарадная атрымала магдэбургскае права трэцяй пасля Берасця (1390 г.), Высокага (1494 г.), Камянца (1518 г.) [БЭ, 443 – 444].

Вёска Лука заснавана выхадцамі з Гарадной на рубяжы XIX—XX стагоддзяў.

А ў вёсцы Колоднае, заснаванай у XIX ст. выхадцамі з Навагрудскага павета, каля 40% яе жыхароў карыстаецца панямонскай гаворкай.

Вёска Дубенец – старадаўні населены пункт Століншчыны [Климчук 2006,

8 – 15; Климчук 2006, 83 – 87]. Дубенечкая царква ў пісьмовых крыніцах упершыню згадваецца ў 1592 г. [Спрогис]. Яна здаўна з’яўлялася парафіяльнай царквой.

У гаворцы в. Дубенец захаваўся мадэль «цвёрды, невелярызаваны (паўмяккі) губны зычны + [i(u)]»: *роб-ілі, позаб-іра́лі, заб-ыла, непра́в-ільно, рука́м-и, з жонка́м-и, п-иса́лі*. Але ў той жа час у ёй разбурылася мадэль «цвёрды губны зычны + [ы]» – яна злілася з папярэдняй мадэллю «цвёрды невелярызаваны (паўмяккі) губны зычны + [i(u)]»: *гр-иб-і́, слаб-і́, в-и, в-ісла́в, коров-и, м-и, нап-іса́в*. Мяккія і “паўмяккія” зычныя **o*, **t* у дубенечкай гаворцы перайшлі ў мяккія палаталізаваныя (характарызуюцца меншай ступенню мяккасці, чым палатальныя зычныя) [*oʲ*], [*oʲzʲ*], [*mʲ*], [*ʲnʲ*].

Тэксты запісаны спрошчанай транскрыпцыяй. Для абазначэння «паўмяккасці» ў яе розных варыянтах ужываецца знак [·] пасля зычнага. Націск абазначаецца знакам [] пасля галоснага. Знакам [и] абазначаецца галосны «сярэдні» паміж [i] і [ы], ён вымаўляецца пасля цвёрдых невелярызаваных ці слаба велярызаваных зычных. Галосны [ê] – «закрыты» [e], галосны [ô] – «закрыты» [o]. Мяккасць зычных перад галоснымі, якія абазначаны літарамі [e], [ê], [i], [ю], [я], не паказана.

Расказвае Шваб Аляксандр Васільевіч, 1913 г.н.; запіс зроблены ў 2000 г. у в. Гарадная.

Якраз т’эп’эр так’э вр’эміе, шо вс’э́і люд’и в л’эс’и. Ягоды^а б’эру́ть. Городна́я – м’эшча́нэ тут. Горшк’и роб’и́л’и, стрóйи́л’и. Н’эбага́тэ так’э с’э́ло бу́ло, ну ал’э по сов’э́ст’и люд’и бул’і. У ц’эрков ход’и́л’и. В’ипо́лня́л’и вс’ё. Война́ була. Тоды́ пло́хо бу́ло, всяк’и п’э́р’эж’и́тк’и бул’і. А т’эп’эр, сла́ва Бо́гу, хоро́шэ. П’э́нс’ію во вр’э́мне даю́ть, проду́кто́в доставля́ють. Я сам плóтн’і́к, хати́^а роб’и́в. От ц’эрков стрóйи́л’и, р’э́м’энт’і́ро’ува́в, і кр’э́ста́ ста́в’и́в. Я – плóтн’і́к. І от э́то хат’и́, вс’ё э́то пошт’и́ вс’э́^а мы́ стрóйи́л’и. Бу́ло шт’и́^ар’и так’и́х сп’е́ц’иал’і́сти^а, і столя́ра, і вс’ё. І вся г’э́то стрóйка на́шая. Хома́ Спóсoб [радавое прозві́шча], во́н с’и́льно спосо́бный бу́в, то Спóсoб прозы́ва́л’и. А хам’и́лія – В’э́чо́рко. Ву́н на́ш’им бр’и́гади́ром бу́в.

М’э́н’э по хам’ы́ліі – Шваб, Ал’е́кса́ндр Васи́льев’и́ч. Мо́ўи прэ́док од’и́н з н’э́мцо́в, то Шваб хам’и́лія. Од’и́н сы́н у Стóл’и́н’и, рóб’и́ть на маш’и́н’и, проду́кты вóз’и́ть. А я сам од’и́н, ны́ма́ н’и́кого.

Ну, м’и са́м’и хунда́м’э́нт зал’ива́л’и, са́м’и стрóйи́л’и. У замóк із д’э́р’э́ва, а г’э́то вжэ пошале́ва́л’и. Н’и всю м’и, а г’э́ту пр’истро́йку. В нас ста́роста мо́лоди^а́й, но́вий. Г’э́то в нас хоро́ша ц’эрков. В’исóка була, аж до Пі́́нска в’идно́. Ну н’э́м’е́ц взора́в. Як отступав з Горо́днóй, то подорва́в. Ста́роста мо́лоды́й став і дава́й стрóйи́т і такую, яка́ була. Кол’и́ е́йі стрóйи́л’и, н’и́хтó й нэ́^а по́мн’и́ть, хто ё́го зна́е

кол'ї. Там кам'єнне булѡ, там, ал'є зѡрѡ замуравѡл'ї. Хати^ѡ м'ї в замѡк стрѡїл'ї, хорѡш'ї хаты^ѡ.

М'ї знаѡм ваш розговѡр і пѡльск'їй знаѡм. Е в м'ѡ^ѡнѡ й кѡрточка, шо я знятый в Лѹнїнц'ї, як ішѡв на фронт пѡльск'їй. Од'їн в'їроб'їв [дадатковѹю пенсію]. Ёмѹ плѡтять, а мн'ї н'ї.

Стрѡїл'ї – лѡжать з дѹба подрѹб'ї. А там і рѡб'їмо в замѡк. Побрѹб'ї лѡж'їл'ї, дѹбѡвого штѡмпѡлѡя постѡв'їш, да на томѹ штѡмпѡлѹ стрѡїл'ї. А т'ѡп'ѡр уж'ѡ хундѡмѡнт, т'ѡп'ѡр уж'ѡ, на тр'ї в'ѡнк'ї. Потѡм ѡкна. Под ѡкна м'ѡтѡр, а там ѡкна. В'ѡл'їк'ї [прапанѹе заказчык] – то рѡб'їмо в'ѡл'їк'ї. А там крут'їш, прокрутѹваеш. І пѡл'ѡц уж'ѡ. Тѡблѡм прокрутѹваем. Рѡб'їмо пѡлѹца, утї^ѡкваем ѡгѡ. І рѡб'їмо довб'ѡнѹку такѹ, заб'їваѡм ѡгѡ. Мох клѡл'ї, з болѡта мох. Скаж'ѡ роб'їт'ї в замѡк, рѡб'їмо в замѡк, скаж'ѡ в угѡл – рѡб'їмо в угѡл. На ѡкна ошч'ѡп'ї. Да, ошч'ѡпы. А дал'ѡей прав'їло вж'ѡ, пѡрѹ д'ѡр'ѡв'їн полѡж'їш, да вж'ѡ лѡж'їш прав'їло Да врѹбѡваеш бѡлк'ї, улѡжѡваеш, розм'їрѡваеш. На прав'їло стрѡп'їла ч'ї^ѡ крѡкѡв, а там шч'їт'ї. Лѡж'їм там на потолокѹ. Зрѡб'їмо шч'їтѡ, вѡвѡд'їмо. Тогдѹ^ѡ рошч'ї^ѡтувал'їса вѡгѹл'ї з нѡм'ї. В шч'їтѹ ѡк'ѡнц'ѡ булѡ. Сѡн'ѡчко роб'їл'ї на шч'їтѹ. А вн'їзѹ стр'ѡшка, шѡб водѡ зб'ѡгѡла.

Рѡнч'ѡ^ѡ ч'ѡр'ѡп'їцѹ роб'їл'ї^ѡ на Гѡрыні, ч'ѡр'ѡп'їцѹ брѡл'ї. Дрѡнкоѹ, солѡмоѹ крѡл'ї. Як хтѡ подѹжав, як хтѡ моѹт. Як е, то й ч'ѡротѡм крѡл'ї. Ч'ѡротѡм лѹчч'ѡй, ч'їм солѡмоѹ. Ч'ѡротѡ добрѡ. В когѡ ѡгѡ н'ѡмѡ, йї^ѡзд'їл'ї там у Стахоѹв. Як згѡд'їц'ѡ а с к'їм. Ч'ї бѡляха, ч'ї ш'їфѡр, то ш'їфѡром, а н'ѡмѡ, то крѡють солѡмоѹ. Брѡл'ї так'ї снопк'ї, в'ѡзѡл'ї, мѡчыл'ї в гл'їнѹ, І вж'ѡ брѡл'ї і тѡжѡ крѡл'ї з гл'їноѹ. Вѡжка крѡша. Кѹл'їк'ї^ѡ – пошыѡл'ї. Нѡв'ѡрхѹ там тѹдѡ й сюдѡ покрѡеш тѡю солѡмоѹ. Шѡб н'ѡ зѡрѡлѡ, зв'ѡрхѹ конѡк. А там кѡзл'їк'ї зв'ѡрхѹ на хл'їв'ї^ѡ.

Ѳкна роб'їл'ї да вѡставлѡл'ї. Ѳкна е то й м'ѡтѡр, а е то й повторѡ м'ѡтра. Як хтѡ хѡч'ѡ як'їй^ѡ. Д'ѡр'ѡв'їннѡй^ѡ ѡкна. Нѡ кѡжѡн зрѡб'їть. Я шѡ хоч роб'їв. Як мѡв срѡства, то поѹл полѡж'їть, а як н'ѡ мѡв, то навѡз'їть гл'їны да на гл'їны, і ж'їв'ѡ.

І горшк'ї роб'їл'ї в хѡтѡх, шч'ѡ й круг'ї бул'ї. Нѡвѡз'їть гл'їны, да нам'ѡс'їт'ї тр'ѡба. Да п'ѡтра так'їй^ѡ роб'їл'ї. Да там сушыл'ї йїх, ѡтѡ. А далѡей п'ѡч е такѡ, булѡ, да в'їпѡльѡвѡт'ї йїх, да всѡ.

А гѡто тут во Зѡмков'їшча зѡвѹть, Зѡмков'їшча. Гѡвѡратѡ, булѡ когдѡсь мѡр'ѡ. І прѡвѡда, там горѡ б'ї насѡпѡпѡна, н'ѡѡдал'ѡко вѡнѡ е. Як хѡч'ѡт'ѡ, то пр'їйдѡм побѡч'їмо. Да ѡт ѡндѡ н'ѡѡдал'ѡко. І гѡвор'їл'ї, і зѡрѡ там зѡв'ѡц'ѡ а Зѡмков'їшча. Горѡ, врѡдѡ насѡпѡпѡна вѡнѡ такѡя, всѡ. А ѡтѡ болѡто булѡ врѡдѡ, кѡжѹть, мѡрѡ. Зѡмков'їшч'ѡ насѡпѡл'ї. Горѡ то йїх булѡ, на хѹторѡх вѡнѡ сѡд'ѡ^ѡпл'ї, то гѡто сѡн сѡдѡ^ѡв. Там бѡтько е. Гѡто то С'ѡм'ѡн, ал'ѡ бѡтькѡ ѡгѡ зѡт'ї Ёс'їп. Ёгѡ по-горѡдѡнск'ї Корѹль, шо во'н бѡв бѡгѡтый, зѡл'ї Корѹль. Пѡбл'ѡй в

ёго було багáто. І на то́й гор'э в д'їда було багáто пчóлэй. То їх горá. І той д'єд був прэтэсдáт'элём у нас.

Зрób'имо заставню да буд'имо р'йбу запускат'и. Так'э гóз'эро. Во'н хот'і'в застáв'ит'и да р'йбу запуст'ит'и. М'и этэ, плóтнік'и ёго, майстр'и, м'и роб'іл'и заставню тут. А вун там копáв канáву, завóз'ив гл'іною, шоб бульш водá сюдо́ю йшла. І той д'ид дово́льный. Той д'ид там ж'ив. Хáты там н'эма, згор'и'ла, н'іхто запал'ів. І вж'э во'н нам тóж'э помагáв, той д'ид, шо м'и роб'іл'и заставню. Зроб'іл'и эту заставню, і всё.

Обсу́швал'і скрузь, канáв'и прокопáл'и. Тут булá б'и стрóга, водá стоя́ла. А потóм прокопáл'и этым тра́ктором, усю́ воду потяѓло. З гóз'эра гэта водá пошлá. А гэ́тэ óз'эро, кáжуть, Татáрськэ стóйло, татары завоёвáл'і эты край.

Расказвае Кісель Іван Фёдаравіч, 1922 г.н.; запіс зроблены ў 2000 г. у в. Гарадная.

До Сто́л'ина вот сюдо́ю йе'зд'ил'и, напра́во. Раньч'э бу́ло ч'эр'эз л'е"с. А на П'инск йе'зд'ил'и сюдо́ю – на Колóднэ, с Колóдного на Хв'эдо́ры.

В нас ра́ньч'эй, роскáзвал'і, в Городно́й бу́ло с'эм ц'эркв'эй, в ё́той Городно́й, о там, ко́ло За́мков'ишч, і тут. Д'э сто́яв гэ́той за́мок б'и на ту́ой сторо́н'и. І там за́мок, там Городна́, і там ц'эркв'и́, д'э сто́яв за́мок, бу́л'и. Як п'эр'эшлá Городна́ сю́да [на цяперашняе месца], то там (за́мок) вс'э розру́ш'ил'и. Там бу́в за́мок, там і Городна́ бу́лá. І ц'эркв'и́ там бу́л'и. О́дна ц'эрква тут, на гор'и́, а о́дна, д'э больн'и́ца. А там [дзе знаходзіўся замак] – бу́ло п'ять. Во́на, Городна́, бу́лá як стол'и́ца гэ́того Пол'і́сся ра́ньч'эй. Д'э'этсóт шэ́зд'э́ят шóстого го́да во́на о́снована.

Городна́ в'е́к бу́лá свобóдною. Пры По́льшч'ы то бу́ло – Гро́дно, во́льнэ мя́сто ко́ло Сто́ліна. М'и – м'эшч'áнэ. А м'эшч'áнам'и – ё́то до́б'ил'иса. Ё'зд'ил'і, і от до́б'ил'иса, то м'эшч'áнэ, свобóдные од усё́го.

Расказвае Яроміч Антаніна Іванаўна, 1940 г.н.; запіс зроблены ў 2000 г. у в. Лука.

Пра сваё жыццё

Шо роска́зат'и вам? Я ш'э ны" бу́лá пр'и По́льшч'и, в сороково́м род'іласа. Прóсця войн'ы тóж'э ш'э ж бу́лá ма́лá, да ны" поні́маю я до́брэ. От ж'ил'і прóсця войн'ы. Стáл'и в'ийе́жджáт'и на ц'эл'іну́, ба́цько нас по́выб'эз на ц'эл'іну́ ма́л'ім'и. Бу́л'и там тр'и го́ди", до́брэ бу́ло. Наза́д пры"вйóз, вжэ ста́ло то́ды трóдно, бо вжэ кáлхóзы" бу́л'и. Ну а так, жи"л'и́, жы"л'и́, да за́муж пошл'и́, поросхóд'ил'иса, я пошлá в Горо́дну́. Да й про́жи"л'и́. Там сторо́йіл'иса, ва́жко

було, врэм'энá трудный^е. А тэп'эр постройіліса, да нэмá кол'іж'іт'і, тр'эба вміра́т'і. Да, така́ ж'ізь. Шэ́ ж як ба́цько запіса́вса в колхоз, вж'э м'і са́м'і роб'ілі, булі́ колхозніка́мі.

Лён т'э́рлі рука́мі. Трэпа́ла лён, воз'іла здава́т'і; здава́лі лён. Да дал'і после́ агр'эга́та тако́го; встройіва́лі да т'э́рлі лён, да агр'эга́том, То́жэ трэпа́лі рука́мі.

Н'э за на́шойе^і пам'э́т'і За́мков'ішча́ ч'і За́мков'іско. Ко́ля сказа́в б'і, Цыбу́ля. Ву^он зна́е. І про́ гэ́тэ кня́ж'эство, і ско́ль нач'ына́лася вона́, Горо́дна, вон зна́е. М'эшч'а́н'э – воны́ н'э роб'ілі на н'іко́го, воны́ са́м'і соб'э́. Горо́дна – м'эст'э́чко было́. М'ы – м'эшч'а́н'э.

Запісы ад розных асоб у вёсках Лука і Гарадная

Моя́ ма́т'і с'э́мд'эсят од'і́н год, а йо́ўй н'іхто́ ны ска́ж'э, шо́ с'э́мд'эсят од'і́н, йо́ўй б'і п'эд'э́сят лі́т, така́ мо́ложавая́.

Як посва́руса́ з жо́нкою, то мо́ж'э повча́са н'і́е ба́ят'іму, мо́ж'э ч'ас. Но як жэ́ ты с ха́зяйкою́ н'ы́ ба́ят'ім'эш. В жы́зн'і ж всё́ бува́е. І одна́ ха́та м'іро́м ны кры́та, бува́е, шо́ хоз'я́йін с хоз'я́йкою́ там посва́рацца́.

Вона́ моя́ хр'эшч'э́ны^{ца}. Бага́то я за йі́ей стар'і́йша. Я з два́ццат' ч'э́тв'эрто́го. Я тут род'і́лася, тут і ж'іву́, тут і умру́. Ал'э́ пойі́ду в Горо́дну, бо там моя́ вся́ родня́ да й сіні́^{бі}.

Е́ст'і схот'і́в тво́ўй хло́пук [хлaпчyк]. Я н'э́ зна́ю, а вона́ пода́внэ́ нэ́^{бі} зна́е. З музы́канта́ н'ігд'э́ хоз'я́йі́на н'э́ма. Ны́ было́ м'е́сця. Пры́йі́хав кон'э́м по с'і́но.

В'е́тэ [займeннік вы]; ставля́е; чо́рны; с'і́ны [сіні]; сын; сын; дым; дим; с'і́но; язы́к; хло́пц'і; д'э́вк'і, до мо́лод'і́ц'і; на ко́нц'і́.

Расказае Каляда Ганна Васільеўна, 1918 г.н.; запіс зроблены ў 2000 г. у в. Калоднае.

Аснава́лі Кало́дно мо́сто ле́т таму́. Ну, мо́ўй ба́цько прые́хаў. Гэ́то Кало́днае за́купілі, гэ́ту зéмлю на́шы дзе́ды ці пра́дзе́ды, о. А што́ ж мы мо́жа́м малады́е зна́ць, што́ там ка́лі рабі́ласэ́. Э́то як бы мо́ўй ба́цько жы́ў, то ё́н вам усе́ сказа́ў бы. А я? Э́то ўсе́ Кало́дно за́купле́но. Тут было́ так. Яны́ бедня́гі і гарава́лі, пака́ вырабі́лі э́ты паля́. Да тут ско́р'э́ж жа́ былі дамы́ нача́льнікаў, да тут было́ наро́да, жылі́, от тут за э́тым леско́м ма́ім. Да і чепе́р той до́м разва́лены стаі́ць. Тады́ яны́ нае́халі. Ну гэ́ты бы́ў бага́ты ве́льмі чалаве́к. І ё́н, зна́чыцца́, ўсі́м гэ́тым кала́дэ́нцам зéмлю паза́пісва́ў, ско́лько́ хто хаце́ў гекта́раў. Я зна́ю, што́ ў майго́ ба́цька было́ тры́ццаць гекта́раў. А ў майго́ сьвё́кра бы́ло со́ра^ок гекта́раў. То́ я

гэто, ўсё гэто знаю. А бо'льш што магу вам сказаць. Тут ёто ўсё мая зямля скро'зь. Так туточы, як стань кап'аць, так тут сама цэгла. Ёто тут было шчэ эта ўсё, стаялі разныя дамы і хлявы, і ўсё, тут во этаго ўжо п'ана. Ёто быў пан. Ёто ён пакупаў усё і ён даставаў усім зямлю. Я радзілася тут. Вучылася ў школе каладн'янскай, чатыры класы кончыла

А ў менё но двое дзецей, і цепёр есць. Яны дзье дачк'і. Адна жывё ў Пінску, другая – ў Гарыні. А я адна оньдзе плачу сэдзячы. Ніко'го няма родственнікаў. Я ж як калок жыву. Дзеці скажуць: мамо, вы ўжо не здужаеце свінёй гадаваць. Мы вам будзем памагаць. У суботу прыехалі ўжэ во зяць з унукам, перакрылі пограб во. Яны чэрэз дзве нядзелі. Як работа ў мяне на полі, то оны часто, машына свая, то прыезджаюць. А ў пінскэй нема машыны. Зяць не схацеў купляць. Ён тожэ багато жывё і ў харошым доме. Кажа: ў мяне дзеці, хай будзе дзецям, будуць вучыцца дзеці, да нада будзе вучыць дзяцей. Ну праўды, ён іх і павывучваў.

*Расказвае Стахавец Ангеліна Іосіфаўна, 1925 г.н.; запіс зроблены ў 2005г.
у в. Дубенец.*

Пра цаліну

У мого бацька было сёмэро д'ец'ей. Трое в Гэрманіі было. Од'ін, забралі в сороковом году на фінск-и фронт, не было в'осем лёт дома. А одного тут сілою голова в-ислав у міліц'ю. У сорок трэц'ём году. Да поб'ув д'эве недзелі у міліц'ей, на Горыні, да узнав, шчо, д'е, куды, да тоды парц'ізан шчэ ма'ло было, да в'он уц'ёк у парц'ізаны. О гэто в'он умэр шчэно, брат той. А той старшы, шо був, то в'он прыв'іоз соб-э жонку з армейі, то жыв у нас. То в під'ісят шэстом ц'і жком году завэрбовавса на цэліну. Був в Окмолінской області, в'он був.

Да нап-ісав вон мнё, шо м-и тут бедно, гэ трудно, шчо в колхозі нічо'го не плац'яць, нішчо ніяк-э, голо'та-босота. Та по'ехала я туды, завэрбовалася. Двое д'ец'ей у мэнэ было. А гэту старшу бацько мнё не дав, вжэ она в школу ход'іла, Тойісу мою. Да нехай, к'ажэ она в мэнэ в школу ход'іт'ь. А д'ве мэнчэньк-их, одной два год'ікі, другой – д'эсець. То по'ехали м-и на цэліну. Да пр-іехала я на цэліну. Да онó небо і земля, і по'лын, і поле голэ, нема нід'е нічо'го. Та лёп'янки. Да завэзла свою комоду гэту, шчо, комоды в нас р'облят'ь, сундук-и. Да в хату не вл'езла, на дворэ⁶ стояла. Не было д'е жыц'ь. Да пожыла я тыжджэнь, да дзье нед'елі. Да мой брат мэнэ вжэ вговарывае. Шчо, на тобё порос'я, на тобё ц'еля. Та нашчо. Та я пок-инула хату, та пок-инула сотк-и, та все. Та куды я пр-іехала. Вошы пошлі пэшком, нельга было одгрэбц'іс од вошэй. Да кажу я проц'і своёй той брат'іхі вжэ: Мо в ц'ебэ якій дуст е, м-илуй Бога, по'вныє сорочк-и, в сорощэ вошы, на головé вошы. А ко'сы вэл'ік-ие да густые – вошы з'едят'ь. Да пр-іехав прэсэд'ац'ель той до нас, в нашэ селó, а в нас за'ехало мо д'эсець сём'ей, да к'ажэ: трэба ранó встав'аць, да в в'осем часóв, повд'ев'ятого, та трэба іц'і на робóту. Та говор-ив, говор-ив, багато. А м-и слух'аём, а я слух'аю. Зв'авса Васілій П'авлов-іч. Кажу: Васілій П'авлов-іч, я знаю, колі на робóту ход'іць. А Вы нас пров-ёр-илі, д'е

м-и поселіліс, у землянках. А там жэ дров нема́, кізяко́м палі́лі. Да кажú: а шчо вары́ц'ь? Тут нема́ шчо вары́ц'ь. У магазі́не е шчо, нема́ ж гро́шэй купі́ц'ь.

Далі́ нам по двэ́ц'і рублё́й. Д'э́ц'і. Нема́. Я ё́му гэ́ растолкова́ла. То вòн пошо́в до мого́ бра́та та ка́жэ: Я тако́го шчэ́ не чув, шоб та́кі вопро́с мне задала́. А мого́ вжэ́ бра́та жо́нка ка́жэ: то́чно – Гэ́ля. А я та кажú... А я вжэ́ прышла́ на обё́д да зашла́ до бра́та в ха́ту с той земля́нкі. А в ё́го вжэ́ зро́блена із вэ́рхо́м, ха́та, ё́му зро́б-лі́. <...> Та кажú: Васи́лій Па́влов-і́ч, шчо́ Вам не понара́в-і́лос, шо́ я пра́вду сказа́ла. То Вы обход'э́ц'е́ всех да побач'і́е, як мы жы́во́м. То я завэ́зла́ от та́ку бо́чку капу́сты, то всём лю́д'ям дава́ла за таблётк-и, лю́д'і йё́лі й хо́ц'э́лі. І заб'ы́ла каба́на влё́кого до́ма, ота́ку д'э́шку са́ла, і дзвё́ шы́нк-и; і трыбу́х роб-і́лі, мйа́со кла́лі у трыбушо́к, пха́лі. Да завэ́зла, то в мэ́не ота́к було́. Та пошла́ я до брыгад'і́ра, ка́жэ ё́го жо́нка, шо́ в нас карто́шка е, як хо́чэц'е́, то возьмэ́ц'е. А я взя́ла два мэ́шк-и да зайшла́. А вона́ бэ́ліла ха́ту, та каза́чка.. То ста́ра не вмéла гово́рыц'ь по-ру́скі, а мо́лода́ вмéла. Та бэ́ліла ха́ту, та каза́чка, та обя́пала ту ж бу́льбу глі́ной тоё́ю А я бэ́ру́ тую́ бу́льбу в мэ́шок, а пла́чу-пла́чу. А ста́ра каза́чка да ка́жэ, п-ита́е той не́вэ́сткі, чо́го вона́ пла́чэ? На ба́гато́ йі́х год сю́ды прысла́лі? Воны́ ду́малі, шо́ мы тюрэ́мшы́чк-и. А ту́да ж кагда́-то в-ісы́лалі т'юрэ́мшч-иков. А я кажú: нас не суд'і́лі, м-і́ по до́брой охот'і́. Вона́, не́вэ́стка, ка́жэ, ба́бі той толку́е. То вони́ зо мно́ю дру́жно жы́лі.

В йі́х було́ д'ві́ коро́в-і. То вона́ коро́ву подбóйц'ь да на сепэ́рато́р пэ́рэпы́сц'іц'ь мо́локо. Да прынесэ́ вжэ́ мне тэ́іе мо́локо, то я вжэ́ навару́ д'э́ц'ям с того́ му́ска, хо́ц'я́ шчо́ ка́э.

А да́лі вжэ́ мне да́лі коро́ву. Бо я тут зда́ла коро́ву на Го́рэні́ свою́. А пока́ докуме́нты прышлі́ мне ту́ды за мно́ю, то не дава́лі коро́в-и. А вжэ́ да́лі коро́ву.

Да побу́ла я два го́ды. Да пр-і́ехав той прэ́сэда́ц'ель, да поді́вівса́ все ха́ты. У мэ́не в ха́ц'е́ чы́сц'енько́, окура́тно, все до́брэ́ було́. Бо ў́сяк-і́х, ў́сяк-і́х лю́д'ей бу́ло. Ужэ́ ха́ту зро́б-лі́, із Пэ́нзенско́й о́бласті́ пр-і́ехалі́ май́стрэ́ да зро́б-лі́ ха́ту. А там у нас бу́в од'і́н порто́рг, із Ду́бэ́нца. Да поса́д'ів сво́ю шваге́рку. А та шваге́рка бу́ла за жо́на́тым за́мужо́м. Да найшлі́ э́лемэ́нты ё́го. І оны́ уе́жджа́юц'ь. Мне тут каза́лі, прышлі́ хлòпы: Гэ́ля, Во́лодя з На́д'ею од'е́жджа́юц'ь, і м-и то́жэ. Йі́х тры́ се́мйі́ бу́ло в ха́ц'і́. Ка́жуц'ь; За́ймай ты́ э́ту ква́рт'і́ру. А я за своё́ по́душк-і́, за своё́ д'э́ружк-і́, да ту́ды, в оту́ ха́ту. Даé́ мне швэ́йну ма́шыну, сказа́лі шэ́зьдэ́сят рублё́й да́йц'е́ нам. Я да́ла йі́м шэ́зьдэ́сят рублё́й, і да́лі мне швэ́йну ма́шыну, прода́лі. Бо не бу́ло за во́шчо́ йё́хац'ь. Ну, і́ так жы́во́м, і́ так жы́во́м ужэ́ в той ха́ц'і́.

Ужэ́ надума́вса наш прэ́сэда́ц'ель мэ́не с ха́ты той в-і́гнац'ь да поселі́ц'ь мэ́ха́ніко́в, шо́ по мэ́ха́ніза́ц-і́йі. А м-и до́йлі́ коро́в-и. Подо́йлі́ м-и коро́в-и. Мо́крые, бо на дво́р до́йлі́.

Прыхо́д'і́мо. Прыхо́д'і́ц'ь той прэ́сэда́ц'ель. Вас, ка́жэ, на́до, ква́рт'і́ру осво́бод'і́ц'ь. А я да кажú: і́д'э́ц'е́, б-э́рэ́ц'е́ са́мі, сво́йі́м-і́ рука́м-і́. От ужэ́ оді́нацэ́ц'ь часо́в но́чы. Я шчэ́но до́ю, ось обмо́кла́ вся. Нема́ ж д'е́ сушы́цца. Б-э́рэ́ц'е́ сво́йі́м-и рука́м-и, вы́бросы́ц'е́ мэ́не на дво́р – पो́сыц'э́ль, мэ́не, і́ д'э́ц'і́ моё́, вы́к-і́ныц'е́ на дво́р. Пра́вды́ ж не бу́ло ні́гдзэ́. А вòн ка́жэ: За́втра пры́д'е́ брыгад'і́р і́ огро́нбо́м, вы́кі́нуц'ь.

Я врано встала, іду дойціт' коров-і, туды ж, в сыт'еп. Іду дойціт' коров-і -- ідуціт' двух, пр-іход'яц' выкідац'.

Да, побула я на цэліне два годы...

[Затым Ангеліна Іосіфаўна Стахавец расказала, як былі раскрыты махінацыі «цаліннага» начальства: яно прысвойвала сабе грошы, выдзеленыя людзям, якія асвойвалі цаліну.]

Літаратура

1. БЭ – Беларуская энцыклапедыя. Т. 9. Мінск, 1999. С. 443 – 444.
2. **Веренич, Кривицкий.** – В.Л.Веренич, А.А.Кривицкий. Лексика городских гончаров // Полесье (Лингвистика. Археология. Топонимика). М.: Наука, 1968. С. 176 – 192.
3. **Климчук** 1998 – Ф.Д.Климчук. Диалектные типы Полесья // Слово и культура. Памяти Никиты Ильича Толстого. М.: Индрик, 1998, т. 1. С. 118 – 135.
4. **Климчук** 1999 – Ф.Д.Климчук. Диалектные типы Полесья на общеславянском фоне // Славянские этюды. Сборник к юбилею С.М.Толстой. М.: Индрик, 1999. С. 214 – 227.
5. **Клімчук** 2003 – Ф.Д.Клімчук. Гаворкі Берасцейска-Пінскага Палесся і Падляшша як вынік гістарычнага развіцця // Pogranicze. Tom 4. Lublin, 2003. S. 245 – 256, карта № 1.
6. **Климчук** 2004 – Ф.Д.Климчук. 162. Отголоски праславянщины в Столинском районе Брестской области // Язык культуры: Семантика и грамматика. К 80-летию со дня рождения академика Никиты Ильича Толстого (1923 – 1926). М.: Индрик, 2004. С. 454 – 465.
7. **Климчук** 2006 – Ф.Д.Климчук. 182. К проблеме возникновения Столина // Гісторыка-культурная спадчына Брэсцка-Пінскага Палесся: паміж мінулым і будучыняй (да 450-годдзя г. Століна). Ч. 1. Брэст, 2006. С. 8 – 15.
8. **Клімчук** 2007 – Ф.Д.Клімчук. 184. Гаворка вёскі Дубенец Столінскага раёна // Фальклор і этнакультура Палесся ў індаеўрапейскім кантэксце. Матэрыялы III Міжнароднай навуковай канферэнцыі (7 – 8 снежня 2006 г., г. Мінск).
9. Мінск, 2007. С. 83—87.
10. **Спрогис** – И.Я. Спрогис. Географический указатель выборных документов из актовых книг Виленского Центрального Архива. Статьи, посвященные населенным пунктам, приводятся по алфавиту. Копия (машинопись). Хранится в Национальном историческом архиве Республики Беларусь.
11. **Цітоў** – А.К.Цітоў. Гарадская геральдыка Беларусі. Мінск: Полымя, 1989. С. 86.

ТЭКСТЫ З ЧЭРВЕНЬСКАГА РАЁНА

Расказвае Дзенісевіч Алена Сяргеєўна, 1923 г.н.; запіс зроблены ў 2005 г. у в. Хутар.

Я сама са Смілавіч. Даўней такія сем'і былі вялікія, а дактароў не было, уміралі дзеці. У мамы маея чэцьвера памерла. Я была ніпрыімчывая, ну я ніяка^ммы балежнямі ні балела. Мама некалі кажа: дачушка, ты не балежнямі, нічым не балела, нікакі^ммі^м інфекцыямі. І разам і сьпім, і гуляем, тры сям'і былі ўмесьці. І дзяцька із Бабруйску, і цётка. Дзяцька рабіў у этум Ігуменшчы, быў калі-то (Чэрвень), так было трое дзяцей у іх. Зварот быў, уладу мянялі ўласці, дык яго і знялі із работы, і выгналі із Чэрвеня, не далі кварціры. А ў нас ужо здесь вялікая сям'я. Было многа дзяцей, і так жылі харашо, ніколі ніякага ні спору ні было, нічога. Такая сям'я была, а мірна было, мірна.

Пасты пасцілі ўсе. Я помню, ехалі ў цэркву, гэта папа ўжо: павязу вас, дзеці, на ўсяночную. Баба наварыла мяса. Мы: бапка, дай нам паспытаць. Ня можна, дзеткі, заўтра. І не дала нам. А дзед дружыў з бацюшкам. Бапка парасёнка начыніла, сыр зрабіла ўжо бацюшку. Папа ўсяго панастроіў, павёз нас дзяцей усіх. Добра, а далёка. Нас устрачае бацюшка, за нас – пашлі ў хату: бапка, строй стол! Яна ўжо пастроіла, тое ўсё паставіла, усё скаромнае. Дык мы пазіраем, бапка нам не давала нічога, мы не аскароміліся ў пост. Мы сядзім, не будам есьці. Дык ён кажа: чалавека ўбіць грэх, дзеці, а есьці можна. І ўсё, і ўсё елі, і скаромнае нам давалі. Пашлі атпраўляць, прыяжааем ужо назаўтра: ну што, бапка, не дала нам мяса паспытаць? А там мы елі. Яны ўжо дзівацца, што бацюшка разрашыў есьці.

Я ў дзеда была, за рыбхозам, гадавалася [была] за няньку. Так дзед лячыў на шчот усяго. Ідзём барджэй збіраць травы, ён называе іх. Так я з маленства знала [травы], восем гот, яшчэ ў школу не хадзіла. А тады з дзесяці год у школу шлі. Дык я ўжо за няньку была. Дзядзіна нарадзіла хлопчыка і памерла з родаў. Ну дык дзе ш ты? Узлілі. Дзет кажа: хоць пакалыша калыску. Вісячыя ш такія калыскі. Так ён завядзе мяне: хадзём, памажэ збіраць сабэльнік. Там усе этыя ўжо травы, ай, з маленства знала. А лячыць яшчэ не магла, малая, дык ён у нейкі блакнот усё запісваў. Я ніколі яго не чытала, не бралася, што там напісана. Раней кухры былі, шкапоф не было, з кухром пашла і замуш, палажыла ў кухр той блакнот. А тады ўжо ў вайну былі паліцэйскія жонкі, так яны ўжо ўсе зналі, што паперапісана, так яны ўсё пабралі ў мяне, а я не знала дзедава ніяк слова. Ніяк лячыць не знала. А тады памёр дзет, сніцца мне і сніцца: унучка, лячы, унучка, лячы. А я што лячы, калі я слоў ня ведаю і не магу. І не лячыла. А паліцэйскія жонкі ўсе сталі лекарамі, а я ня ведаю [як лячыць].

Тады была ўсё последние ўрэмя ў магазіне, у малочным, мусіць, гадоў пятнаццаць рабіла. Тады ўжо пашла ў бальніцу рабіць сінітаркай, а там дзетка ляжаў з Карпілаўкі, а ён, мо, лячыў, гэты дзет. Дык ён кажа: маё дзіцятко, ты ж міне глядзіш, ідзі папрасі ў дзевак бумагі і ручку і запішы. Я ўжо запісала ат іспугу, рожы... Ад дзеда ўжо этага запісвала і стала лячыць. Як стала лячыць, дзед не стаў сніцца.

Такія былі мае лекі, Бог яго ведаі, ад мяне [людзі] лепшылі, лепшылі... Раны бывалі такія страшныя, што ой, усё цела ў ранах. Тут доктар у нас быў, дык жонка яго два гады балела, ён усё вазіў яе па хірургах па знакомых. Яна ня мерачы чорная-чорная была і пухліна – такая калодка чорная. Ну дык Марыя была сястра яе, кажа: скажыце, Вале (Валя – дачка, у апцекі робіла), хай мама прыдзе палячыць. Дык яна ого! Я ня веру ётому нічога, што яна мяне пашэпча, я палепшаю. Ага, ня верыла. Тады пабыла тры дні, Валю і просіць: схадзі, маму прывядзі. Яна за мяне прывяла к ім у кабінет. Калі яна раскрыла [нагу], так яна, як чурбан, нага, да страшная. Я думаю, дзе я ўжо памагу ёй, такое больнае нага. Палячыла. Машына ш у іх свая, прыехаў дамоў, прывёз, як лягла, як заснула, дык спала і не какое не прачыналася. Ні болі, нічога, устала – нага тоненька, худая, беленькая, нідзе ні чорнага, нічога німа, ні пухліны, усё нармальна. Ага, і прыяжае зноў, плача: чаму ж я не верыла, што ш я робіла? Так я сама ўдзівілася. Думаю патом, мусіць Бог ё, што яна гаварыла, ня верыла, мусіць, так Бог даў, што за ноч палепшыла. Эта ў мяне адзін такі случай быў, што эта так раптоўна. Ну дык я лячыла, мазь давала. Прынесла ёй мазі, яна ой-ёй, скрозь благодарна была.

Прыходзяць два мушчыны, бачаць, мы абедзем, яны паздароўкаліся. Ён кажа: бапка, мілая, – плача мушчына, – іспасі мяне. Дык я: дзетачкі, дак што ш у вас такога? Дык яны абодва гэтыя рубашкі, ажно там усе плечы – такія раны, што страх глядзець.

Мае дзеткі, чаму ш вы ў горадзе жывяце – [дзе ёсць] у бальніцы і так апусціліся? Я ўжо іх палячыла, ды кажу: мазі трэба. Дык пашла, почак нарвала сасновых, траў і зварыла мазь. Сказала: дзетачкі, перашлю Тамарай. Панесла ў Карпілаўку Тамары: перадай ужо гэтым мушчынам, я ш іх не знаю, першы раз бачыла. Я завезла эту мазь, а жонка аднаго цяпер апцекаркай у апцекі. Дык хто паедзе з бальніцы, дадуць рацэпт, яна [апцекарка] ка мне напраўляе: яна майго мужа ізлячыла. Я кажу: які муж, я яго не знаю. Ніколі ка мне муж не прыяжаў апцекарскі. А яны два мушчыны і былі, а я ш іх не ведаю, хто быў. Дык яны прысылае іх сюды і прысылае, едуць людзі атусюль, каб лячыцца травамі, мазямі.

У гэтых во, проці мяне жыве, усадзіў руку ў гэты..., парвала, пацерла яму ўсю руку. Ну дык скорую вызвалі, забралі, пазашывалі, далі рацэпт, каб купіў мазі. Прышоў ён у апцеку, яна палядзела, што ён з Хутара: едзе дамоў, у вас бапка мазь варыць – во, дзіствіцельна мазь. Яна майго мужа злячыла. Ён прыехаў: бапка, так вы мазь варыце, лечыце? Дык я кажу: да. Палячыце мяне вы і дайце мазі. Я барджэй яму мазі ўжо дала. Ён дней нескалкі, казаў тры разы памазала жонка – і нармальна. Паеду швы знім. Прыехаў, два дактары сядзяць. Кажа: прыехаў швы зняць. Дак яны: о-го-го, табе шчэ месяцы, пакуль ты сваю руку

злечыш, швы твае. Я барджэй атвярцеў і паказваю. Так яны паўсхватваліся: дык што яна рабіла, што эта такое, як эта яна так злячыла, што яна рабіла? Ён кажа, шаптала нешта і мазі давала. От яны, вы нам прывязіце мазі. Доктар! Ён прышоў, дайце трошкі, прасілі. Я кажу – запішы: я почкі гэтыя сасновыя бяру, тысячаліснік, падбел які, цвяты ўжо тысячалісніка кладу, цвяты нагодак атарву, чабароку, мяты ўкідала. І ўсе гэтыя травы стаўлю з жырам у печ, у дух, добра ўпару, патрушчу лошкаю гэтыя почкі троха, парасціраю ўсё, працажу і застыне. Так я ім наварыла [мазь] і ўсім дала. Наце, кажу, запісвайце, мне ўжо дзевяноста два гады, я ўжо ня лекар.

Мама мне пералёт-траву давала. Казала: дачушка, хлопчыкі ў цябе, ужо ў армію будуць іці, дык і с сабою давай. Мой ужо на фронт ішоў мужык: дай тую траву пералёта. Я яму дам, ён і дамой прынясе. Ды кажа: у фінскую вельмі мароз быў, мерзлі, падалі, кругом людзі сыплюцца, а я астаюсь. Насіў ля сябе ў карманчыку, к целу суды.

А ён ужо жоўты, от канюшына, то галоўкі такія, яна от красенькая, канюшына, а то жоўденькая. Але точна канюшына. Эта пералёт.

Сын мой малады памёр, бедны. Семнаццаць год прадсадацелем работаў, пійсят не было, памёр. Ездзілі на дзень ражжэння к сыну, а там сын нявесчынай сястры кажа: бапка, мілая, падумай мне, каб я вярнуўся с фронту. Лёччыкам быў. А ў мяне пералёт у карманчыку, я барджэй выняла, кажу: на, толькі не ў самалёце трымай эту траўку, а ля сябе. Ён ваяваў, ваяваў. Запалілі самалёт, гарыць і думае: можа мяне бапчына траўка спасе? І паў, ужо ніяк парашута ні мог узляць, і так паў, як у падушку. Каб хаця галаву пабіў ці руку, ці нагу – нармальна. Устаў, пахрысціўся: Божа мой, бапка спасла міне, буду верыць. Пайшоў ужо да часці дабівацца палучыць другі самалёт. Прышоў і там расказваў, што бапка міне ўжо спасла. І далі яму ўжо памочніка ў самалёт. Так яму расказваў, этаму чалавеку. Я кажу, мой дзіцятка, ты саграшыў многа, так нільзя. Табе трэба было даць трошка і яму. Другі самалёт доўга ваяваў. Зноў гараць яны. Я расказваў яму, я паў і ён паў. Ён толькі месца мокрае асталося, а я дажа, каб хоць чуць дзе боль – ніякай, ніякай болі. Дык цяпер жывы, у Гродна. А ўжо, мо на пенсіі, дык усё просіць, каб я гэтай травы дала. Хацела, не магу ўжо сама. А людзі ня вельмі дадуць. Прасіла этага, ён з Луніцы, у нас саседкавы хлопец, дала бутылку віна ды кажу: мой ты хлопчык, давай з'ездзім пад Стары пруд, я не магу ўжо схадзіць, атарвом гэтай траўкі. Так ён: ой, у маёй мацеры ў Луніцы столька многа. Я яе ўбачыла, едучы ны кані. Я ўняла ды кажу: мая міленькая, ты мне пералёту трошкі с сынам перашлі. А яна: я яго ні знаю, у мяне німа. Я думаю, я тут пашалецыла людзям, а гэтая хаваецца, каб не даць.

*Расказвае Сіманенка Ганна Маркаўна, 1923 г.н.; запіс зроблены ў 2005 г.
у в. Лысяя Гара.*

Бацьку кулачылі, а тады ш высялялі людзей багатых, а зямлі ў нас было шмат. Бацьку ўжо збіраліся высяляць на Сібір, тады быў у Мінску нейкі Чарвякоў, бацьку

нехта нараіў туда з'ездзіць к ім, што чужым трудом не эксплуатаваў. Бацька кавалём рабіў, малацілка была, пылам душыўся, ён памёр у шэйсят два гады, малады. Паехаў ён туда ў Мінск, там яму нараілі напісаць заяўленне, і каб дзевяноста чалавек падпісалася, што дзіствіцельна ты чужым трудом не эксплуатаіруеш. Бацька пахадзіў, напісалі яму заяўленне, ён няграмацны быў. Пахадзіў, падпісаліся людзі ўсе. Падалі тое заяўленне туда ў Мінск, і знялі з бацькі ўсё гэта. А былі ўжо давалі да таго, што дажа заціркі не было з чаго [зварыць]. З сельсавета прышлюць бумажку, ты должан столькі і толькі таго здаць – як мучылі людзей тады.

У нас не параскулачвалі. Быў во тут у Вайнілаве калхоз. Вось яны пашлі ў той калхоз. А наш бацька ні пашоў у калхоз. Тры гады ў нас ні было калхоза, а там быў калхоз. Вот сёлета тут сеялі ўсе жыта пад адно поле, узаралі людзі, навоза панавозілі, усё падгатовілі. Калхоз прыяжжае, засее ўсё гэта поле, а тады дае дзе-та на полі другое гэтым калхознікам. А людзі плачуць, а людзі клянучь. А бацька мой сказаў: лепей паеду на выселку, а не пайду ў калхоз первы, вот у калхоз хай запішацца тры чалавекі, я чацвёрты пішуся. А ў нас у бацькі хата была бальшая, новая. Калі які сход, сабранне, ні пыталі, ці ты пусціш сабранне эта. Прыходзяць, у акно стукаюць, а тады ш свету не было, самі лампу палюць, усё сяло людзей збіраюць. Вот я малая была, усё запамінала. А патам запісалася [у калгас] нескількі чалавек і бацька пашоў. У нас была кабыла і жарабё было, двое коней, дык у калхоз пааддавалі А колькі людзі плакалі па конях...

Было мне васемнаццаць год, паехала ў Смалявічы на торфзавод. Тады ш ні было ў што прыбрацца, дык які я яшчэ была чалавек у васемнаццаць год, Два гады ў Чэрвені на торфзаводзе рабіла, а патам перакінулі ў лес падразачь во гэтыя жалабкі, і вайна застала. У мяне быў хлопец, абешчалі адно аднаму, што ждаць буду яго. Вайна стала, ён пагіб. Я тады ў дзярэўні пайшла ў вайну за другога, гэты быў тожа харошы. Вот прышлі красныя, пашоў – і гэты пагіб. А патам я была тут чатыры гады ў сваякрухі. Брат у міне пагіб на фронце, братаву жонку разарвала міна, асталося двое дзяцей, аднаму тры гады, другому – пяць. Тыя дзеткі гадавалі мы два гады. Яны паўміралі абое, адно за адным. Тады ж дахтароў ні было ў вайну, шкарляціна, ці адзёр, быў, шмат дзяцей у дзярэўні паўмірала. Ездзіла я далёка карову купляць у вайну. Гэта было ў Маладзечына, Шмяны дзярэўня, вон там. І ў Піліпаўку зімой у лапцях, не было ш чаго на ногі абуць. Я радзі гэтых дзяцей паехала карову купляць. У міне дзяцей не было. Ну патам гэтыя дзеці дзве нядзелі пабылі і паўміралі. Свёкар памёр, бацька яго. Засталася адна са сваякрухаю, яна прасіла, каб яе ня кідала, адна была, я пашкадавала. У яе адзін сын быў у пляну, нявестка жыла ў Захараўцы, яна і ціпер тут жыве, і што я пашла, чатыры гады прарабіла, зямля свая была, ніхто снапка ні нажаў. Я пашла адтуль абіджаная.

Як адтуль я пашла, загадалі мне судзіцца за тую карову, я судзілася, са сваякрухаю. Ну што, пашлі на суд, іх папрыходзіла шмат, а я ш яе купляла за сваё за ўсё, яны захацелі тэя каровы. Быў Малевіч суддзём, мы з браціхай пасядзелі ў калідоры, мяне дажа суддзя ня вызваў, дзе я купляла, што я аддавала. Патам после суда прыехаў брат, ён быў яшчэ ў арміі. Я хацела ішці з ім узяць рашэнне суда, каб мне хоць зямлі далі, сотак трыццаць якіх. Як жа жыць, прышла к брату назад. Ён,

брат, мяне не пусціў іцці, кажа: ты там будзеш брахаць, нёрвіцца. Брат у штабе рабіў, ён прыехаў у водпуск, у яго наган быў з сабою, недзе ля граніцы быў. Ён пашоў адзін узяць рашэнне суда. Ну што гэты суддзя сказаў. Ён кажа: зачэм ты так судзіў, чаму ты ня вызваў? Тады ён [суддзя] так сказаў: падавайце ў Мінск на перасуджэнне, вы сваё адсудзіце ўсё. Яны мне, тады голад быў, прывезлі шэсць пудоў хлеба, каб я ім усё прысудзіў, а ціпер вы, кажа, адсудзіця. А брат сказаў так: што наш бацька век не судзіўся і нам не вялеў. А тады кажа: свінец у лоб даць, я б не атвяхаў за такое. Ужо ім захацелася чужыя слёзы піць, чужое есці. Мне цялё прысудзілі, а ім карову.

А тут шчэ была кума ў мяне адна, яна ў мяне семера дзяцей хрысціла, а во тут саседка была, дваюрадная сястра і я ў яе чацвёрта. Мне далі трыццаць дзве соткі, а з трыццаці дзвёх асталося дваццаць сем. Я б то з імі ругалася, што кожны год о па столькі зямлі ўзаруць, і асталося дваццаць сем сотак. Кажу брату, Иван, ну ты б пагаманіў, ну чаго яны лезуць, усё ш такі і града трэба. Ну а мне сястра давала грады рабіць ў сваім гародзі, тут ня было дзе. Ён кажа: хай хоць да самага парога ўзаруць, за зямлю я ругацца ня буду і табе не разрашаю, штоб ты не слова. І дружылі, з гэтай добра гаманілі, а эта яшчэ і кума была, ні ругаліся, ні з кім я ні ругалася. Так мірна жылі, што нас звалі “жыды”, што дружылі, ніколі ні ругаліся, а жыды, кажуць, ня ругаюцца. Дзержановіч фамілія была, Дзержаны – гэта жыды, кажуць.

На Каляды нейкае выдумлялі. “Трышча” тады казалі. Маладзёж збіралася, хлопцы гарэлку збіралі, а дзеўкі – закускі. Вот такія танцы былі! Ну вечарынкі кажны дзень былі, былі музыканты, многа было маладзёжы. Сёння табе вочарадзь найці хату, лажыся, а штоб было гуляць. Усё сяло пройдзеш просячы. Хадзілі так па хатах, у каго свая вялікая. А нас было трыццаць дзевак, такіх як я, усіх. Кавалераў у міне было вышай галавы. Ну я з імі не займала, не патхадзі дажа, з вічарынкі чую, што будзе вайна ля варот: яны збяруцца і тады адзін з адным водзяцца. А тады было часта ў адных гулялі, у тую хату пабягу, папрашу таго хазяіна аткрыць мне вакно, ён аткрые, я ўцяку з вічарынкі.

Я ўжо ўдавой асталася і на Новы год гадалі. Вот сабраліся к адной, напаяклі аладак, паклалі на парог і сабаку звалі, чыю ладку ўперад возьме – та ўперад замуж пойдзе. Во якое гаданне было. А патом пад кружкі, пад стаканы клалі там, што дзе хто возьме. І палажылі ляльку, я ўдавою была і трэба было падняць тую кружку. Гэта кажуць, бэнсю родзіш, дык я за галаву хапілася ды кажу: дзеўкі, такога ня будзе, не. Бэнся – гэта дзеўка, калі не замужам забярэмяняе і родзіць, гэтак бансёк называлі, байструк. Тады ўсе ў ладкі запляскалі, зарагаталі: Ганачка, не радзіла дзеўкаю, удавою родзіш. Кажу, такога ня будзе, а тады, як салдаты, стаяў на кварціры Сіманёнка эты, дык во, эта дзіствіцельна праўда.

Тады ўжо прыехалі салдаты тут. Гэты самы Сіманёнка быў, старшы быў, ён хадзіў па сялу, расстаўляў іх дзе на кварціру. А к нам зайшоў у хату, мы з браціхаю былі ўдзвёх, мамы дома не было. Ён крутануўся, улыгнуўся і пашоў, я – кажа, патом прыду к вам. Ну добра, прыдзеш, прыдзеш. Тады прыходзе з чамаданчыкам і другога яшчэ салдата прыводзіць і кажа, мы будам у вас на кварціры. І што вы думаеце ў кварціры этай дзелалі?.. Дваццаць фтарыга январа – дзевачка, а ён яшчэ

год служыў у арміі. Прыехаў, а тады думалі на Украіну ехаць, а там ездзіў, палядзеў, голад быў, не было дзе. Ён тут прыехаў, сеў на трактар рабіць, нам купілі старэнькую хатку, тут во паставілі на вуліцы і мы жылі. А патам адбудаваўся як, і семера дзяцей. І карову дзяржала і свіння, усю скаціну дзяржала, я была маладая, ну крэпкая. На дзяцей абіды німа, харошыя ўсе, не скажу, што плахія. А ўнукаў наскідалі былі, усе хлопцы і зяць паехалі ў Сібір на зарабаткі: адзін двое прывёз, другі – двое, адзін тожа аднаго прывёз, адзін сын у Ганцавічах жыве – і той прывёз. Семера дзяцей, так я вам кажу. Я і шыць умела, я і вязаць. Авечкі дзяржала, прала, вязала платкі, вязала шарфы, насіла на базар прадаваць, бо трудна было дзяцей гадаваць.

Дзе во пойдам на работу ў калхоз, ну ўсе бабы, што пааставаліся ўдовамі, мужыкоў пабілі. Толькі адна прымака ўзяла сабе, дык усе мне завідавалі. Ён на матацыкле ездзіў, матацыкал з каляскай у яго быў. Мне куда трэба, у Чэрвень, ён паедзе, нарад раздасць, мяне ў Чэрвень завязе. Тады прыедзе, у ягады нас завязе з суседкай, а ўвечары скажа, у сколькі прыедзе, нас прывязе. Быў очань харошы. Ну завідавалі ўсе, што мне павязло. Ён быў малады, красівы.

Вот калі дачку замуж аддавалі большую, папрыяжжалі дзяцька і сваякруха, маці яго, сёстра, дваюрадныя браты, сем чалавек прыяжжала з Украіны. Ну і мы зрабілі тут стол, а мы сядзелі пелі, бывала збыромся бабы і пачынаем пець. Дзяцька яго тады кажа: папрасі Аню, хай яна нам папаяе, мне очань панравілася. Ну што, мне стыдна было, а што мне пець. А маці тады яго казала, што ўдаву не нада браць. Памрэш, на том свеце адзін будзеш, яна пойдзе к мужыку. Во так сваякруха казала, гэта ён мне расказываў, ён кажа, гэта твае бабушкіны сказкі. А я ім якую песню:

Па-за логам зеляненькім
Брала ўдова лён драбненькі.
А набрала, выбірала,
Тонкі голас падавала.
Там Васілёк сена косіць,
Тонкі голас пераносіць.
Кінуў косу на травінку,
А сам пайшоў да даменьку.
Выйшла маці з камнаты,
Давай Васіля пытаці,
Чаго Васька зажурыўся,
На дубовы стол схіліўся,
Чаму, Васька, ні п'еш, ні гуляеш.
Пазволь, маці, удову браці,
Тады буду пець, гуляці.
Не пазволю ўдову браці,
Удова ўмее чараваці.
Счаравала мужа свайго
І счаруе сына майго.
А я чараў не баюся
І на ўдове ажанюся.

Вот я ім эту песню спела, а болей прасілі, я заплакала і пашла.

Яно як лечыш на вадзе, еслі тая балезня не даецца табе прагаварыць (той, хто лечыць, хаўкае, пазяхае), усё, знай, дзіствіцельна эта хвароба.

Вот ад пужання:

Шла найсвенча матачка Госпада Бога прасіць (на імя) пужання лячыць. Выгаварывала з галавы, з плячэй, з грудзей, з рук, з жывата, з ног. Дзярное, начное, земляное, прыпадное. Выгавару чорну воласу, рудава воласу, чорнага воласу, рудага воласу. Прашу гадавога празнічка, ні гадавога, вялікага і малога, пужанне лячыць, прашу рэк і рэчак, вялікіх і малых, пужанне выгаварыць, прашу балот і балота, вялікага і малога, пужанне выгаварыць. Госпад Бог на помач, найсенча матка. Гэта трэба трэйчы.

Ад залатніка:

Шла найсвенча матачка з залатым кіёчкам, з апосталам Госпада Бога прасіць (імя) залатнічок лячыць. Выгаварывала з галавы, з плячэй, з грудзей, з рук, з жывата, з ног. Дзярное, начное, земляное, прыпадное. Выгавару чорну воласу, рудава воласу, чорнага воласу, рудага воласу. Прашу гадавога празнічка, ні гадавога, вялікага і малога. Шла найсвенча матачка з залатым кіёчкам Госпада Бога прасіць Залатнічок лячыць. Найсвенча матачка раджала, кроў разлівала, залатнічкі састаўляла. Залатнічок, святы ражок, састаўляю я цябе на сваё месечку, на залатым крэслечку, Госпад Бог на помач найсвенчай маткай удзвюх.

Шла найсвенча матачка Госпада Бога прасіць (імя) увярок лячыць. Увярок – прашу Бога ўпярод. Шла найсвенча матачка белы камень падняці, госпада Бога на помач паслаці. Трэйчы.

ТЭКСТЫ СА СМАЛЯВІЦКАГА РАЁНА

Расказвае Шагойка Лідзія Аляксандраўна, 1914 г.н.; запіс зроблены ў 2005 г. у г. Смалявічы.

Я тут радзілася з чатырнаццаціга году. Тут маі радзіцелі жылі, ацёц і маць. Ацёц мой з Каменкі, ён быў у прымах. Раньша ж земля была, а патам калхоз у трыццатым годзе. Было многа дзяцей у нас, сем дзяцей было ў нас. Усё паўміралі, а я засталася. Дзесяцін дзесяць была зямля, наўерна, у трыццаці кусках, у такіх палосках. Усюды палосачкі былі. Раньша ў нас тут ўчастак быў трыццаць сотак, патам атрэзалі, а патам там адну баню зрабілі, патам каналізацыю, ой, цяжка жылося.

Маё бацькі дзяржалі каня, карову, авец і свінні. Як была зямля, усё рабілі на зямлі: і жалі, і грэблі – усё на свеце. А патам у школу хадзіла. Я скончыла сем класаў і патам яшчэ год вучылася педагогам. Прывыкла нек тут к Смалявічам, а там была такая дзіч, глуш. Ні захацела. Ну а патам пашла на пошту работала і ўборшчыцай, і санітаркай у бальніцы. Былі двое дзяцей. Яны ў Мінске.

У вайну я была ў дзярэўні. Ой, не дай Бог, каб не відзець ётай вайны. Пазабіралі мужыкоў на вайну, дык у плуга ўпрагаліся самі і аралі. У мяне ятроўка была – усё разам жылі. Усіх мужыкоў пабралі. Залоўка пашла была замуж далышо, сем кілометраў, мужыка не было, тожа к мацеры вярнулася. Адны ўдовы бабы.

Прыйшлі немцы, а немцы недалёка, вот Бярозавец, вы знаеце, тут астаноўка, тут быў дзот нямецкі. Яны прышлі і с сабакамі там іскаць чагосьці. Сабака нашоў тут кофтакчу, што на смерць, – не забралі. Страшна была, сколька раз вывадзілі нас.

У іх быў сарай, а ў маіх гумна такога не было. Мы як сеялі, так салому сваякруха ў свайго брата склывала. І вот аднажды наехалі ётыя немцы, але гэта дажа не немцы, а хахлы, гэтыя, як іх, – бандэры. Мая сваякруха гаворыць: "Ідзі, дзэтакча, адкрый дзверы". Там нічога няма, снапы гэтыя, салома. Рыліся яны, рыліся. Ніхто там ні начаваў. А, парцізаны тут хаваліся! Да мяне на вуліцу стрэляць. Сколька раз мы пад кулямі стаялі.

Нёмца аднажды схвацілі. Прышоў нёмец мяняць. Баяліся, прыйдзе с сабакам: "Можна памяняць?" Хоча там яйцо яму дай ці што. Бывала прыйдзе ў хату, мы скарэй старую на кравасьць ложам, ой пан, – ціф! А патам зімой прышоў, схвацілі таго нёмца. Зімой, снег. Куды дзець? Зараз нас тут усіх папаліць і падушаць. Давалі каня там нейкага ўжэ дохлага па нядзеле ці па дзве. Адзін накарміць, а чым яго карміць? Там якую-то палоску пахаць. Якраз у ту-то нядзелю той конь быў у нас. Там мяшок нейкай быў ржы. І дзяцей мы ўсіх пасадзілі. Паехалі ў Калюшкі, хаваць далей. Прыехалі ў Калюшкі, а ў Калюшках гэтых тожа ўцякаюць. Тут жа блізка. З Калюжак – у Ліку, там тожа паніка. Хто паўцікаў, дзе хто астаўся. Старуха асталася дома. Нёмцы прышлі, дык не спалілі хату. Яны спрашываюць – дзе? Яна гаворыць, хто мо ў бальніцы, нявестка к мацеры пашла, туды-сюды расказала. А чаму адна?

Ну, я адна, усе парасхадзіліся – там на работу, туды-сюды. Хто быў дома, тых не спалілі, а каго не было – палілі, не дай Божа, што страшна было.

Лушпёйны сушылі картофляныя. Сушым, а тады ў ступе таўчом. А тады ад грэчкі гэтыя шалупінін. У там сасед есць – дзед стары, так ён гавора: “Маё бабачкі, есці дык яшчэ нічога, прасціце за выражэнне, але як за хлёў, дык баішся, каб жопа не патрэскалася”.

Смалёнскія ў нас бэжанцы, тожа прыехалі. Так вы знаеце, ёлі гэты ўсе грыбы, не было гэтых воўчых, сабіралі, але доўга варылі, ёлі, усё ёлі. Картошка гнілая. Выкапаем гнілой картошкі, дык не было ж у чым хадзіць, у лапцях ужо надзяваліся і пойдзем на поле, а ногі астаюцца ў гразі. Пасушым, патрём, бліны такія пячом. Саўсім крахмал. Крапіву рвалі, а то такое нейкае шчаўе, у лес хадзілі, такая кісліца, усё варылі. Буракі нейкія шчэ і садзілі, яны тады не растуць, без нічога. На тарку надзяруць абы-чаго, чыгун у печ усунуць, каб трохі смажылася – так і ёлі. А прысмакаў не было.

Адна карова была. І сыр рабілі, і масла. Я яшчэ помню, дзяўчынёхай была, у школу хадзіла, карову на вяроўку лётам у лес павядзеш, пасеш, дык і маселца будзе. Адна карова, конь быў. І авечкі былі, а потам адно врэмя нейкая балезнь, какой-та матылі, дык парэзалі. Авечкі і свінні дзяржалі.

Знаеце, тады так ня ёлі сала, мяса. Ацец ўжо хадзіў на работу, пашоў, хадзіў, памагаў людзям дамы строіць. Яму там ужо засквараць. А нятта, каб раз’ядаць – не раз’ядаліся. Ну, але ж не галадалі. Помню, лён сеялі, канаплянае, дзе каноплі, масла рабілі. Лён пасушаць, абмалююць, а тады мякіну адзельна з лёна галоўкі трапаюць, вот сушылі гэта валакно. Ой, такія мяліцы былі, трапалі, снавалі, ткалі, усё было, усё ж сваё. Масла поснае рабілі. Каноплі, гэта зярно таке, у ступе натаўкуць і картошкі звараць, каноплі гэтыя стаўкуць з лукам.

Раньша ж тут у нас возера было, высушылі ў дваццаць васьмю гаду. Было тут у канцы, ягер такі пахучы, пойдзім, нажнём, у хаце нависцелем. Убіралі кветкамі разнымі. У Купалле хадзілі, купалачкі такія рвалі, тыркалі, каторыя распусціцца нанач – значыць замуж пойдзеш. Трыпутнік рвалі, дык нада на крыжовых дарогах, ні рукамі, сагнуцца ды зубамі вырваць. А тады шчэ прынясці, і каб нікога ня ўстрэціць, і каб не загаварыць. І зь гэтай травой пад галаву, каб спаць. Залоўка гаварыла, мой мужык сасніў мяне. Ён хадзіў у школу тут, хадзіў праз наш двор, тут была сцэжка. Гаварыла, ён лёг спаць, а я ўзяла кружку з валой, палачку палажыла – пад ложак. Тады ён устаў. Ты сніў што? Ой, знаеш, што мне прыснілася! Я там хаджу цераз двор, там рыжая Ліда. І прыснілася мне гэтая рыжая Ліда. І ён ёй сказаў, што сніў мяне. Эта ж не то, што там згаварыліся. Эта ж ён яшчэ быў хлопцам. І залоўка мне ўжо пасле, мы ўжо жылі, тады ўжо сказала.

У Каляды хадзілі, аладкі пяклі, сабаку пазавом у хаду. Усе аладкі пякуць, кладуць аладкі ўсе: былі цёткі і дзеўкі ўжо старыя, былі і сталыя такія, мы шчэ былі маладыя. Мы тожа сваё пячом. А яны: ідзіце, дзеўкі, вам яшчэ не нада. А мы

паложам. І вот сабаку пазавуць у хату, вылажаць, і чыю аладку будзе хватаць – той першы замуж пойдзе.

А раньша на Каляды стол балышы. Сёна прыложуць на кут. На стол сёна паложуць, скаццерню засцелец, эта пясная – з пярлоўкі. А назаўтра ўсяго было: і каўбасы, і мачанку – усё такое харошае. Багатая Куцця. Мы шчэ падросткі былі. Цэркавь такая балышущая-балышущая і званіца была, такі пагост, ліпы і ўсё. Утрачкам як інцірэсна помню. А раньша ў нас двор балышы быў, людзі з дзярэўні прыязжалі. І папрыносяць цэлыя лубкі: і парася, і кабан, там цэлыя окаркі, усё гэта вылажаць, ого! Баццошка ідзе і свеціць. У нас два баццошкі былі: Зубковіч і Зянюк. Цяпер гэтага няма.

А раньша, хто іх знае, тут жа вайна была, калісьці даўнэй, можа японская. Мы яшчэ меншыя былі, усё гавораць, вайна была. Бывала, дзе мы капалі двор, я дажа ў хатце сваёй выкапала, у вайну зрабіла такую ямку, бульба ў нас там, выкапала чалавечы чэрап, настаяшчэ. І відна, што гроб, таму што ётыя сучкі былі смольныя такія. І дзе мы не капалі – усюды косці. Гаварылі, што ў японскую вайну тут можа яшчэ кладбішча было.

Дзежкі дзеравыя былі. Зачынеш там у цёпленькай вадзічкі. Нанач пастроім. А назаўтра ўжэ хлеб падойдзе, яго падмешваюць. Пяклі хлеб і ўкусна было. Шчэ дажа картошчакі, хто хоча, зварыць, стаўкуць, тады падмяшаюць немножка, і ён прыятны такі. І на дубовых лісціках, і на капусных. У печ на лапату. І мяккі хлеб, укусны і тады нячорствы быў. Напаякуць цэлую лаву, і не кажань жа дзень, буханак сем, можа, пяць паложуць, вадзічкай пальюць. Накроюць скацеркай, ды мякенькі, укусненькі. Усё сваё, усё здаровае.

Цёрлі мак у цёрніцах, у ступках білі. Такія перапечачкі напаякуць і патом макаюць, сахару туда – і такое ўкуснае блюда. А канаплю гэту натаўкуць, такія занікі-бліны. Эта аб'ядзенне было, палезнае і ўсё такое здаровае.

У нас, як помню, бубяны, асобенна лошадзь была харошая на выездзе. Бывала, як свадзьба, мой брат первы шафер на ўсе Смалявічы, яго на расхват бралі. Лошадзь – во! Была красівая, павозка была прылічная. Дугу – цвятамі. Садзілі на салому, падсцілалі кажух уверх поўсцю. Пасцелюць, атпраўляюць да вянца. Да вянца едуць, нявеста адзельна, а ад вянца страчаюць радзіцелі.

Разказвае Дзяткоўская Яніна Іосіфаўна, 1930 г.н.; запіс зроблены ў 2005 г. у г. Смалявічы.

Да вайны мы жылі ўмесце, с маім бацькам, с мацэр'ю. А ва ўрэм'я вайны бацька быў дзяжурны па станцыі. А мама была дома, ні работала нідзе. Ва ўрэм'я вайны, бацька ўлюбіўся ў сваю, эту самую, брата жонку, што на цэнтры жылі. Ну там трохі палюбілісь, палюбілісь, і бацька нас аставіў. Расціла адна, ён паехаў у Восточную Прусію, ну там і яна пераехала, там яны і жылі. З новай жонкай быў

адзін сын, ну а мама нас гадавала. Ну і вот я ўжо расла, вырасла, вучыцца мне не прышлося многа, таму што пяць дзяцей было. Я пашла на работу, вучылася на целеграфістку. Тут былі курсы масцераў. Яны былі ў Мінску, ну ў Мінске быў рамонт этага вучылішча, перакінуты быў к нам у школу механізацыі. Вот ён астаўся ў нас на кварціры і прыгледзіў мяне, што жалко была яму, што ў мамы многа дзяцей, шчэ двухлетні быў, астаўся. Прывязе там пітанья якога, дык мама жжарэ яму яйцо. Ён глядзіць у вочы і гавора, тое яйцо – брату мэншаму аставе. Ну вот так і прыгледзіў, і я вышла за яго за муж, павёў за руку, забраў на Палессе. Там мы жылі мала, тры месяцы. Я як малая была, шчэ мне шаснаццаць гадоў не было. Дык дамой, дамой, да мамы і да мамы. Прыехалі да мамы, тут вот ён ужэ ўстроіўся на работу, сталі жыць. Бабушка ў нас была, прадала дом там, таму што не было чым дзяцей карміць, бацька не прыслаў першае ўрэмя, а прышлося карміць, дык нада было купіць на нядзелю пуд мукі і асьміну картошкі. А эта стоіла тысяча. А бабушка за хату ўзяла трыццаць восем тысяч. Бабушка глядзіць, што тыя дзеньгі таюць, таюць і зараз канчацца, і нідзе вугля ня будзе. Там усё-такі ў мамы чацьвёра дзяцей. І вот яна рашыла: пайдём сюды, вот пастроім эту халупу. Вот яна нам пастроіла, мы такія работнікі, што ўсю жыць і пражылі ў гэтай халупе. Ну вот і жывём з дзедамі шэйсят восім гадоў. Трое дзяцей у нас, сынавей, дочка нету, помачы нету. Эта ўнучка прыхадзіла з праўнукам, эта сродня.

У цэркавы я стала хадзіць, знаеце што, мама ўмірла ў міне. Ну на столька яна мучылася, гадавала, столька мне яе было жалка, ні знала, чым памоч, і я стала хадзіць у цэркву памінаць яе. І старалася ў кожную цэркву, не толькі ў нас тут. У нас у Смалявічах не было, эта была шчэ у Забалацці, у Мінск едзіла, я і ў Лагойск, я і ў Жодзіна, і ў Барысаў, і мне яе вездэ хацелася памінуць. І вот эта время, пака я эта сорок дней вездэ маталася, памінала, і мне прыцянула, стала цяга к цэркві, што мне ўжо хочацца ішці, я там аддушныню чую. І вот па сей дзень я хажу ўжэ. У нас служба бывае і ў празначныя дні, і ў суботу, і ў васкрэсенье кожны раз у нас служба. Ну вот стараюся не прапусціць, пока дзед не ругаецца, пускае.

Я очэнь балела, пасле як сына (втары па шчоту ў мяне сын) атправіла ў армію, думала, што ў мяне ўвесь свет ужо. Усё дзеці ходзяць, а толькі майго забралі, такое было. Перажывала, і да таго даперажывалася, што адкрыліся галаўныя болі, і з галаўных болей палажылі ў бальніцу. І я стала плоха хадзіць, паляжала тут месяц, нічога рады не далі, паслалі мяне ў абласную. Ва абласной там была паўтара месяца, і здзвігу ўжо нікакова нету. Ні магу атарваць нагу ад зямлі і не знаю куды, у якую старану мне стаць. Патом у рэспубліканскую паслалі, там ляжала, вобшчэй сложнасці я праяжжала сем месяцаў, так я і не пашла, поўзала. У туалёт нада было ішці, я спіснялася ў палатне, мне прыхадзілася паўсці ў туалёт, дліны калідор, і вот мяне хто-небудзь дзяржыць вот так, суправаджае, таму што я кулялася. Да туалета давядуць мяне, там мне памогучь ужо падняцца. І каб чалавек пашоў, каб мне ніхто не мяшаў, каб была спакойна і цішыня, тады я магу схадзіць у туалёт. Вот так я правяла сем месяцаў. Прыехаў брат і з ім забралі мяне нехадзячую, ну казалі, што купляйце каліску і ўжо вы хадзіць ня будзеце. Ну а ў мяне трое дзяцей, і ўсё ў школу ходзяць. Мне і пашыць нада, пака я была дома, дык яны і чыстыя былі, і настыя, а як стала бальная, ну што мушчына, ну стараўся, памагаў, скока мог. Стала сама поўзаць, таму

таз прынясі, тут пасцірала, а той панёс вынес. А ў таулет тожа сціснялась хадзіць, поўзала, паўзком аж да туалета. І вот так пасцепенна, к сценке то так, то так – разышлася.

Навоз такі, каторы так ужо згарыць, цёплы такі, у навоз да пояс закапывалі міне, і лісцямі з бярозы парылі, і хто што ні гаварыў – усё дзелалі. Ад чаго прайшло, я й сама ні знаю. Я разышлася, спачатку я становілася к сценке задам і прабавала нагу так вот пераставляць адну, у другі бок – другую, а патам дзвігацца так корпусам, панемножку, панемножку разышлася. Ну і ўрачы дажа ціпер і не веручы, што як эта я магла так пайці. Проста бальшая сіла волі, таму што я знала, што мне нада ім памыць, ім заўтра нада ісці ў школу, ім нада звярнуць, я паўзком, патам дзе падымалася стала. Ну і вот разышлася, ну а з божай помашчу і стала хадзіць, і сэрца бальное, і парок сэрца. І казалі, што трэцяга сына ражаць нільзя. А я яго радзіла, і ўжо майму сыну сорак сем. Вот живу.

Вот заўтра ў нас прэзнік. Сёння ў нас будзе вячэрня, а заўтра будзе служэнне. У нас ціпер два бацюшкі. Стары бацюшка доўга ў нас правіў, як токі мы ў доміку службуначыналі весці. Ну а ціпер ён ужэ цэркву бальшую адстроіў, ужэ паставілі мы і кресты, і вот сталярку заказалі. Эта была міліцыя, а раньша тут была бальшая цэрква, ні сабор, а цэркавь шчыталася. Я раньша ў школу хадзіла, я помню, што яна была галубая. І помню, як брат паменшы шчэ за руку вадзіў, мамін брат. Чэрэз двор цэрквы, там яшчэ папоўскі бераг, там лавілі рыбу. І вот помню, злавілі такога выюна, такая рыба дарагая, такая мяккая, чорная такая. Я помню нёс эту рыбу дзядзя мой, усё натта глядзелі на яго. Эта рэчка была наша. Вот такі эпізод я помню, і помню, як бегалі тут.

Ва ўрэмя вайны я была шчэ мала, я толькі кончыла чатыры класы. А бацька тады, як прышлі ўжо немцы, астаўся тут у немцах. На жалезную дарогу яго не прынялі, таму што там ужо свае немцы былі. Ён пайшоў на пекарню, у нас тут пікарня была. Ну, на пікарні там хлеб гэты мясіў, ну, што немцы гаварылі, то ўсё дзелаў. Ну а былі там трое пленных. Гэтыя пленные былі звязаны з парцізанамі. Работалі гэтыя пленные ў іх. Быў Арнольд і Вільям, гэтыя два немцы, і яны так злаўчыліся, што прыяжала з парцізан машына, яны загрузалі гэты хлеб там сколька і вязлі. А бацька ўжо знаў гэтыя іхныя сікрэты, ну памагаў, і мама памагала, вынасіла хлеб туды, вродзе бы там далёка за рэчку, аж туды за футар, набірала білля туды і туды несла, а там ужо несла і сахар, і сахарын, і што можна было. А міне тожэ снабжалі с гэтай старані, прыходзілі. Дык от сахарын, косы ў міне бальшыя, дык яны мне распусцяць косы, тут вот наложуць сахарыну ў трапачку і валасы мне заўюць, закруцюць у гульку, платок завяжуць. Яй і пашла туды да Сілічовага лесу. А там жэнышчына прыходзіла, эта забяруць у міне, я аттуль і прыхадзіла вот так.

У нас тут балотца было. Туды часта насілі і хлеб, і сахарын. Насілі туды, што можна было. Асобенна соль нада была і сахарын бальшыньство. Ну вот канешне я была малая, а пэнсія ціпер, я балела, у міне маленькая, я вот хадзіла і гавару, ну я ж усё-ткі памагала і хадзіла пад страхам, і не раз эта было, а многа разоў, як толькі саабшчаць, што там нада, так і іду. А соль мянялі. Куры ў нас былі, соль памяняем, немцам яйцы ім дадзім, а соль нам дадуць, а тады ўжо эту соль аддавалі па

парцізанам, я насіла, ілі сахарын. І хоць бы мне вот зашчыталі гады, каторыя вот эта я хадзіла дзецем малая, баялася. І мне ніхто нічога.

А гэта ў нас было ўвесь гэты раён ад цэнтра і да рэчкі, усё эта было абгароджана, і сюды сганалі ўсіх нас, вот дзе мы жывём, эта тожа места гэты. І загналі сюды ўсіх гэтых яўрэў. Як ііх велі, я эта не відзела, я не магу сказаць. Яны ўсе тут жылі, ііх патом, такі прыказ быў, сарганізавалі і вялі, дзе ў нас за Смалявічамі была такая горка, там раньша была цэрква. Там толькі на Спаса яблыкі асвятчалі, ну патом эта цэрква ўжо разбурана, пры нашай памяці ўжэ яе не было, ну асталася такая горка, і на гэтай горкі іх растрэльвалі, гэтых яўрэў. Яўрэў нескалька запрагалі ў воз, трое, і іім ўзы, ад каня ўздзечкі, у рот давалі і вялі іх, і яны цянулі гэты воз. І во ту-то за кладбішчам была такая яма, бралі кар’ер, і ў гэтым кар’еры іх там растрэльвалі.

У нас тут была саседка, тожа пашла ў парцізаны, дык тожа яна памагала парцізанам. І яе тожа во тут во, дзе ў нас цяпер цэрква, яма такая была, у гэтай яме іх і растрэльвалі. Вот не панравіўся чалавек, значыць яны хваталі яго, дапрашывалі і ўбівалі. Быў такі начальнік гестапа, што ён заўтракаў ня мог садзіцца, пака аднаго-двух чалавек не застрэле. Ну во такая дзела.

Ну вайна канчылася, мы пабылі дома. І бацька быў. У нас склеп на гародзе. Брат з жаной і з дзецьмі нахадзіліся ў тым склепе, а мы ў нас у доме. Ну такая яма бальшая, пограб быў, і мы туды спусціліся, ну й запалілі там лампу, ну а як было ўжо куча гэтых дзяцей, і там шчэй чужыя былі, саседнія ў гэтым пограбе. Ну эта лампа стала, воздуху што німа, стала хлыпаць ды захліпацца, а дзеці малыя, яны плачуць, а маці ета, мусіць, Юлю карміла грудзю. Што йена дасць, пасмокча-пасмокча – да німа нічога. Яму хочацца на воздух, цёмна, воздуху яму не хватае. А там бухуюць і бухуюць. А тут у нас кладбішча было, дом наш быў радам з кладбішчам стаяў, ён і цяпер стаіць, гэты дом там. Цэрква, гаворыць, гарыць, трашчыць усё, а ў нас сарай быў, яшчэ саломенная крыша была, тут гэты агонь перакінуўся на гэты сарай. Мы давай уцікаць ужэ ў кладбішча, а з кладбішча там немцы гэтыя адступваюць, яны за нас: парцізаны, парцізаны. Пасабіралі нас і вядуць, і гавораць, што на плошчы нас нада “шышан-шышан” – што страляць ужэ, дык у кустах паразбігаемся мы. Тады мы малыя болей зналі слоў гэтых па-нямецку, чым цяпер. Ну паразбігаемся, што нада вывесці на плошчадзь і страляць. А бабушка мая нікуды ўжо не пашла, асталася дома, і тут мы ідзем, плачам ужэ. Яны ўжо тры сям’і і нас вядуць страляць. А бабушка ўжэ: “Сыночкі вы мае, дзеткі, гэта не парцізаны, эта мае дзеці. Вы палядзіце ў міне вунь немцы аставілі вунь і каробкі, і яшчыкі. Хадзіце, дзеткі, палядзіце, эта не парцізаны.” Пака эта бабушка ііх за руку завела ў хату, і віно там нейка было ілі ні віно, а такая нейкая як ром, сладкае такое нешта было. Яны як паглядзелі гэта, што там у хатах стаіць: і гарошак гэты, і там нейкія шчэ прадукты. Яны сталі хватаць і ўсё. А мама бацьку ў склеп усадзіла, туды ўніз і палавіком накрыва, і гэтае малое дзіця пасадзіла навярху. А той брат, там на гародзе склеп быў, туды схаваліся ў склеп. Гэтыя тожа разбегліся ў то ўрэмя, так што бабушка пака немцаў гэтых загаварыла (бабушка па-нямецку гаварыла харашо),

так што гэтыя нашы мушчыны ўдралі. Іх трое ці чэцвера было. Быкаў і этат дзядзька наш, і шчэ адзін, і бацька наш – чэцвера іх было. Ну і яны тады ўжо панахапаліся гэтага віна кругом, што ім трэба панабіраліся, як толькі маглі ў торбы панабіраць, а тады ўздумалі, што а дзе ж “ман”, нас ужэ кінулі. Матка, хай дзеці ўжо будуць, толькі нам “ман” нада – мушчыны нада. А бабушка гавора: “Ваш жа “камрад” павялі іх.” Да, о гуд, гуд, матка, раз павялі, харашо, харашо. А іх ніхто не павёў, яны асталіся ў нас. Такое было адступленне. Адступілі, яны прыйшлі, стала ціха. Стала цішэй, цішэй. Тады бацька вылез з гэтага пограба і нёхта сказаў, што тут будзе перастрэлка, нада з гэтага месца ўцякаць. Рэшылі мы чэрэз гэты новы базар пад рэчку туды, а там у нас былі сваты. І мы туды к гэтым сватам, а сватоў ў хаце не было, рэшылі там у горадзе выкапаць землянку. Выкапалі там на скорую руку землянку, мы ужэ сваёй сям’ёй: пяць гэтых дзяцей і брат са сваімі траімі дзяцямі, і шчэ саседзі. Выкапалі землянку, ну землянка малая, ну палажылі гэтых двух-трох мужыкоў на пол і бабы селі на гэтых мужыкоў, а нам места нідзе німа. Мы такія, я і шчэ там быў, як яго звалі, во ўжо забылася, падруга мая такая Ліпа была – нас выкінулі, ідзіце, дзе хочаце і хавайцеся. Мы пашлі ў балота, там сажалка, і вот у эту сажалку прысёлі і вродзе бы з міліцэйскага пасёлка выстрэлы ідуць – бахаюць і бахаюць. І мы паляглі. І чуём, толькі затворамі – шах, шах, шах – немец шагае, і мы прытаіліся ў гэтым балоце, ужэ траіх нас – Антон, Ліпа і я. І патом чую, немец у сапагах у велікіх шлёпае па гэтай лужы і чуём затворам – бах. І я юк-юк і да Ліпы, бах – і я ўжо да Антона. Чую, бах – раніў, а ён мяне нічога не раніў, эта я ўжо ад страху – раніў. І маё сэрца – ах, ах, я о так о, дзе што баліць, нічога не баліць. І я так доўга лежала, лежала, тыя ўжо пападнімаліся – уставай, ты жывая ці нежывая, а я ад страху нежывая. Яму не да нас, ён пераступіў нас і пашоў далейша, туды адстрэлівацца на міліцэйскі пасёлак гэты. І нас гэтых трое дзяцей, як мы ляжалі, ён нас не зачапіў, усе цэлыя асталіся. А тады ўжэ павырасталі, вот так врэмя прашло.

У апенькі, у ягады хадзілі, што маглі, то сабіралі. Ну карова была, сена насілі на плечах, цэлы лета рабілі, як пчолкі, не было часу, як загараюць ды едуць, а насілі сена ды сушылі. Насушыць, каб карове была на зіму, таму што бацькі не было. Сена жалі сярпамі, вот там нажнеш мяшочак, там кашэль нажнеш. Тут саўхоз быў. У саўхоз у дырку ўлезіш, там трава большая, нажнеш, а тут гэты аб’ёшчык увідзя, ляціць за намі, куляеся, прытоеся. Нясём карове травы, а што астанецца – сушым. Хватала, на каляске вазілі траву. Тады ўжэ ён (муж) памагаў, быў і за каня, і памагаў касіць. Так і піталіся, так і жылі.

Расказвае Дзяткоўскі Аляксандр, 1918 г.н.; запіс зроблены ў 2005 г. у г. Смалевічы.

Прызван у трыццаць васьмём гаду ў армію. Дзেমібілізаваўся ў сёрак шэстом гаду. Восім лет как адзін дзень. Участвоваў у Халкінголе, гэта аказвалі манголам помач з Японіі, там участвавал два с палавінай месяцы. Ну, кагда мы сагласілісь, паднялі руку – банзай, банзай. І тада за мяне, у цяплушкі аттуда (тада не была гэтых паяздоў харошых) і ў Ленінград. У Ленінградзе я акончыў палкавую школу курсантам, участваваў у баях с Фінляндзіяй на Карэйскам перашэйкі. Эта самы

сільны быў участак, Карэйскі перашэек – мароз дасягаў да пяцідзесяці трох градусаў. У Беларусі, гавораць, усё даўно памёрзла дзярэўе.

У Фінляндыі я ранен, у мяне есь нагараджэнне – медалька за Фінляндыю. Пасле фінскіх баёў там мы асталіся ужэ па нашу зону, дзе фіны сагласіліся. Наша граніца – второе места занімаў у Еўропе цэлозны камбінат Эрзо. Там рака, там залатыя прыіскі на этай рэке. Сам відзеў, как эты хазяін этаво камбіната станкі па прыказу прывазіў, і паследні станок прывёз, сеў і плача. І эта на маіх глазах была. Я акурат тада дзяжурў. Я старшына роты быў. Мне прыйшлося там біседаваць. Яны па-рускі разгаварываюць, яны палова фінаў па-рускі разгаварывалі. Я, чаго ты плачаш? Да, как мне ні плакаць, такой камбінат, столько дзенега было, а цяпер паследні станочак вот прывёз вам. За што, я ж ні вінават, што вайна, я ж работаю. Ну, што вы думаете? Паплакаў ён, у мяне там была эта іхняя віно, мы па чарке з ім зрабілі, папрашчаліся, уехаў стары, ужэ у гадах быў, гадоў пад шэсцьдзесят яму. Как ён уехаў, чэрэз дзве нядзелі адзін цэх згарэў, ну не глаўны, а ўспамагацельны цэх згарэў. Ну там я пражыў месяц.

Там наш набор стаў фтарой палкавой школай. Мянэ як учасніка вайны – замкамандзіра взвода. І аставілі на фтарой сезон абучаць салдат. Ну там арганізаваліся і с гэтымі салдатамі, с гэтым усем с Фінляндыі прама ў Эстонію горад Тарта. Там я атслужыў дзевяць месяцаў. Выпусціў палкавую школу, і далі мне седмую стралковую роту. Вайна. Кагда кончыў палкавую школу – раз'ехаліся. Мне старшыной, атправілі нас у летнія лагера. У мяне была павозка і два станкавыя пулямёты, а астальныя там былі ў другіх. І атправілі на Восточную Прысію – эта ў летнія лагера. Нас прывезлі туда, і я старшына, камандзір взвода быў Глаголеў, старшы лейцінант, он быў очэнь сер'ёзны, а быў харошы.

Як толька началася вайна, наша рота – нам далі дзот – канчаць яго. Мы там пражылі нескалькі, я ўжэ с эстонкамі, латышкамі пазнакоміўся. І я старшына хадзіў свабодна, прычём ужэ чацвёрты год службы. Прывезлі нам кінакарціну “Арынка” і “Свінарка і пастух”. Лётам сіяне такое відно. Нам у час ейту ленту ўключылі, палядзелі, я эту латышку праўёў. А ў нас паходняя кухня, нам далі точку, і ў маём распаражэнні паходняя кухня. У нас сто дваццаць чалавек у році. Камандзір роты гаворыць, гатоўце заўтрык к дзесяці часам. Пачаму? Заўтра нас нікуда не трюгаюць, будуць усё на ўчэніі, а нашу роту асвабодзілі. Началася вайна ў тры часа па-іхняму, па-нашаму ў чатыры. А мы сябе сьпім дай сьпім. Самалёты лётаюць, а мы как-будта ні ў чом не бывала. Я ўстаў у восім часоў, дзевяты час. Што такое? Да гавораць, эта ўчэніі, камандзір сказаў учэнія. А яны с крэстамі самалёты лётаюць у тылу ў нас. Я кажу, старшы лейцінант, што такое на небі ніяснае? А он, кухня гатова? Я гавару, чэраз полчаса. Накорміш, тада паднімеш. А вайна ідзе, а мы кухню спраўляем. А са мной у роту паступіў Харламаў Сяргей Захаравіч, ён украінец, но нам у роту далі яго новага, саўсім са школы. Мы з ім здружыліся. Я гавару, Сярога, што такое? Да гаворыць, чорць яго знае. А ў нас шэсцьдзесят тамоў энцыклапедзіі. Не патроны, а кнігі – вот начала нашай вайны. Вот какая начала вайны. Ну нічога, эта яшчэ ўсё ў парадку. Камандзіра роты ўсё жэ паднялі, салдат ужэ пакарміў. Таварыш старшына! Я кажу, што такое? Таварыша лейтэнанта нэту. Убілі не рускія, нашыя. А пачаму яго ўбілі? Як дзяжуріць наша рота, так абезацельна самастрэл гэтых чорных. Яны ўжэ ў нарад, і эта яны

атамсцілі. Яшчэ і ў вайну не былі. І вот рота асталася безь ніяво. Вот так мы і шлі, я дашоў да Эстоніі, да Шаўляй-аэрадром. Мянэ паймалі немцы, ужэ ў тылу ішлі. Нашу роту ў Шаўляі ўсё разагналі. Не адзін я такі папаў, чалавек с дзсятак нас было. Мы там дзень, два, тры. Патам я гавару, это ж кажацца, уродзе й не немец. А вы адкуда? Я гавару, я з Беларусі. О, мае дзеткі, а я ў Расіі быў у плену. Стары – яго паставілі ахраняць гэтыя лагера, а прызвалі ў армію ўсё раўно. Нічаво, дзеткі, я там два с полавінай сь лішнім года пабыў. Немцу не відаць Расіі. І эта ішчэ начала вайны, ён сказаў. Ну, не відаць, не відаць, так і быць. А вы как? Ну, вот сіводня я дзяжурю там, я ў слёдушчы раз буду, вы тут будзьце, навяшчайце мянэ, я вам акажусь. Ну на слёдушчую ноч ён тожа прышоў, нам кінуў поўбуханкі хлеба, а ён сам паляк, да ішчэ ў Расіі пабыў. Гаворыць, а цяпер вы гатоўцеся, сябе каманду прыгатоўце, буду дзяжуріць я прымерна ў тры часа, ні ў два часа, я вас выпушчу. Я разведаю дарогу вам, напішу, нарысую і вы па маршруту уйдзеце – раскажу я вам. Ну так і быць, ждзем. Эта я там чуць не дзве нядзелі быў. Ну на слёдушчую ноч я ўжэ усё эта мінуў, што эта там. А там эта ж сінагога-царква, там ужо нашых поўная яна, поўная загараць была. Вот ён гаворыць, сколька вас? Я, ну чалавек дзсятак. Ну ладна, вы чалавек пяць, а патам ішчэ выпушчу, усіх нільзі. Ты падбяры сваіх пяць, а то яны могуць с табой не папасць. Ну добра, ён выпусціў усіх, каго падгатоўлі. Ён даў нам напраўленне ў аэрапорт Шаўляй. Там бамбілі, там варонкі, вы да ўтра туды да варонак зайдзеце. Ёслі будучь бегачь, дак вам будзе месца спратацца. А да аэрадрома метраў сто пяцьдзсят - дзвесце – кустарнік. Пераднёеце жывія, дак ноччу ўцячоце. Вот так мая началась вайна. Началась мая хаджэня па мукам. Так я ішоў пяхком, пяхком, ноччу ішоў, а днём ва ўгародзе капаём, там дзе і паджарым, так мы пяць чалавек. Ну ў нас адзін адстаў ілі заблудзіўся, пашоў па картошку і не вярнуўся. Дак нас чатырох ішло. Ну дашоў да Пскова, у Пскове там лагера цэлыя рускіх пленных, а эта ўжэ месяца чэраз паўтара было, вайна ўжэ, а мы ішлі ўсё урэмя ў тылу. Нада было перайсці раку Нарва, ай, а там жа жалезная дарога, пайдзем па дароге, немца ўжэ німа. Кагда сталі перахадзіць – ханда хох! Хай ты правалісь. А ў іх нарад нанач быў, днём не было, а ноччу. Прывялі нас, а там гаварылі, што коло дзсяці тысяч пленных у Пскове. Ад Пскова кіламетраў воем-дзсяць там агарожаная провалкай плашчадка, кругом лес, там чатыры вышкі, нацянута па две провалачкі калючых і на каждым сталбу. Ну нас, как сільнейшых, а яны ўжэ галюдныя там, немец прыходзіць хлеб вазіць пленным. Я гавару, хлопцы пашлі, а зампаліт – асцерагайцеся, то могуць... Нічаво, а я нямецкі язык знаў, я па-нямецку магу гаварыць, я гавару, дагаварусь как-нібуць. А почаму я знаў йёты язык? Я з дзецьмі да чатырох класаў учыўся. Яны былі нямецкія, паволжскія немцы, дык я знаў троха балтаць чуць-чуць. Вот мы там пяць-шэсць дней вазілі хлеб, а гэтыя салдаты закачаваюць рукавы, а после тада нас у вагонку, у прыцпы, нагружаем кускоў хлеба і застаўляюць чэраз провалку кідаць. А яны толька, о, руская швайна. А ў Пскове нам не лёгчэ было, хоць мы ішлі па балотам, мы мала ішлі сухадоллю, прабіралісь такой мясцінай, каб не папасць. Доўга ішлі, кляквай піталісь, кляква та так ачарцела. У дзярэўні зайдзем, дык хлеба дзе дадучь, а марадзёрнічаць няўдобна. Вот і прышлі, дзе сяло Пушкіно – Пецяргоф, як яго называлі, я ўжэ забыў названія эці. Балаціна балышая сенакоса і ўступам з балота ідзе мыс балота. Мы ў гэты самы мыс і ўлезлі. Паглядзім – тут немцы, а там – рускія. Эта метраў дзвесце-трыста, разніца сенакоса этаго. Там і варонкі, таму што немцы білі, рускія білі, хто біў – не паймёш,

білі ўсе. Начуём ноч, паднімемсь – да рускіх страляюць. Рассвіло, ноч відная, нільзі, асталісь на фтарую ноч. Кушаць, то мо хочь клюква, а там у варонкі і клюквы німа. Ну што, хлопцы, будзем рабіць? Быць ня быць, как толька ноч чуць сцямнее, то ідзём да рускіх. Будуць страляць – не важна, хай стрэляюць, ну ўб'юць, чорт яго бяры. А рускія выстаўлялі засаду, шпіянаж каб паймаць. Нас чатырох і паймалі. І контрразведка на дапрос. Цэлыя дзве нядзелі дапросы, бацька, маці, как папалі. Эта ж ужэ пад Ленінградам, нашага палка німа, ужэ полк увесь разбіты, дзівізія то ўшла, а палка німа. Дапросы прашлі дзве нядзелі, нас па аднаму као куда, што не была с намі сувязі. Так ўчатырох мы папалі ў Ленінград у блакаду. І так усю блакаду прабыві ў не знаю сваіх, і яны мяне не знаюць. Пісаў я после вайны, я знаў адрас іхнія, пісьма я ні аднаво не палучыў, жывыя ілі не жывыя. Я прабыві у блакадзе больша го́да, год і тры месьяцы. Мянэ два разы кантузіло, у Ленінградзе мне звезду далі – ордзен. І ка́да ранілі, как-то пошчаслівіла. Ляжаў я там, акурат самалёт, і мала людзей было, а ў мяне ногі... і глухой стаў. Я і січас не магу варочаць шлю, прастрэлена навывлёт. Тут відна. Я і січас мучаюсь. Самалёт – Волага ілі Архангельск, там дзе-то сбросілі, мяне вылячылі. Я стаў халзіць, но я стаў глухой, не чую. Я там пабыві, вылечыўсь. С адной часці ў адну часць вот мне толька скажучь, ну, на перадаваю не атпраўлялі, падсобным ужэ, арудзі, снарады, салдат абуцаў. Дадучь нанава часць, а іх папаўненія было, во так я пражыві больша го́да ў разных часцях. Я быў у Чарнышэўскага камандуючага, а патам мяне перавялі ўжэ. А патам мне далі запасной батальён – папаўненіе гатовіць для фронта, абуцаць іх. Я так с аўгуста да февраля, а патам февраль – мне ў свой полк. У свой полк прывезлі, апяць палка, апяць стройбатальён, далі чалавека не таго, што на́да, ілі ўбілі яго, ні знаю, дзе дзеўся. І пойдзем на сваё мэта, і так я дабыў у э́тым батальёні да канца вайны. У дзвесце чацвёртуі стралковай роце чысліўсь, і мне што далі – пра медалі не гавару. “Слава” далі – ордзен Славы і “Ацэчэственную вайну”. Ну медалі э́тыя “За пабеду над Германіяй” – іх усём давалі. Цэлы чамадан, шкатулка. “Звезда” – хорошы ордзен. У мяне дома нікаго не́ была, маці ў ляхах дзе-та была, мне не было куда варочацца. Так даслужыў і дэмібілізаваўся ў сорок шастом гаду.

У Ленінградзе я быў старшыня, мне далі шэсць машын, шаферей, і я саправаджаюшчы быў. Зімою чэраз Ла́дагу за хле́бам е́здзіў. За вре́мя я пяць раз е́здзіў, пяць машын патану́ло. Ка́жды раз машы́на с хле́бам, са ўсе́м то́не. Ну што зробі́ш, вайна е́сць вайна. Ішчэ тако́е сабы́ціе, мяне та́да зня́лі с хле́бам, я раскажу́ за што. У Ленінградзе дзвэ́сце грам хле́ба, а то і саўсі́м не дава́лі, а салда́там па дзвэ́сце пійся́т, чатыры́ста, тры́ста. Лю́дзі лєнінгра́дскія ішлі проста ў бой без уся́го, без уся́кіх прыказаў. Лю́дзей лєнінгра́дскіх ха́пала, тры мільёны населе́ніе ўсё ўжэ. Адзі́н што рашы́ў, ну пача́му ж мне буха́начку не ўзя́ць. Я хле́б ні браў, я сам старшы́ня, куды я буду бра́ць яго́. А там адна́му лєнінгра́дцу да́лі, а ё́н заяві́ў. Камандзі́р палка пастро́іў, хто е́здзіў за хле́бам тако́га-та чы́сла, шаг впе́рот. Ну што, я е́здзіў. Пя́ць чалаве́к у мі́не было́. А астальны́е пя́ць? Вы́шлі пя́ць. А э́тава лєнінгра́нца сю́ды прыве́злі, заста́вілі, пазнава́й, каму да́ў ты сапа́гі, і хто це́бе да́ў кусо́к хле́ба. А э́ты абашо́ў раз, два, тры. На адна́го – э́тай. Так той і ўпа́ў – салда́т, знаў, што э́та бу́дзе. Астальны́е ўсе́ – у лі́нію. Яго́ атвя́лі, і там адзі́нацца́ць чалаве́к с ві́нтоўкамі – бац! За кусо́к хле́ба расстра́лялі. А ўсе́х нас сня́ў, ка́жнага ператру́сілі, у мі́не мяшо́чкі ўсе́ ператру́сілі. Э́ціх усі́х, хто е́здзіў са мно́ю, так усі́х ператру́сілі, ні

Ї ко́га нічо́га не найшлі́. Усе́ так і аста́лись. Міне́ больш за хлеба́м не пуска́лі. Па́том мі́не канту́зіло, а па́том ра́ніло, і мі́не не звезлі́.

У бой ішли́, ну просто́ ні шчыта́лись, мы ні шчыта́лись са сваёй жы́зняй. Ішли́ мы на што – на сме́рць ішли́. У рука́пашную, гра́натамі, а то і ў кула́кі ішли́. Перадава́я ў нас тут была́ підзі́ят ме́траў са́мая каро́ткая, а так да ста ме́траў прыме́рна, а то підзі́ят ме́траў. Гра́натамі кіда́лись да́жа. А́копы бы́лі, на́шыя а́копы, а ў транше́ї дзелаю́ць возы́ле на́шых а́коп. Я́ны зблі́зілісь, што б блі́жэ, я́ны ж наступаю́ць, мы абара́ня́лісь. Та́ких чу́ць не ка́ждую но́ч бы́лі ба́і, чу́ць не ка́ждую но́ч бы́лі ра́ненія, ба́льняе но́вые.

У ма́е адзяле́ніе да́лі з ле́нінгра́цкага учы́лішча трохку́рсніка Кандра́цьева. Ё́н ка́лі ме́сяцаў двух-трох бы́ў і мі́не ў аддзяле́нні, а па́том кама́ндзі́р бата́льёна спра́шыва́я, у ка́го есць стра́іцелі з абра́заваніе́м? Да вот не́йкі есць грама́тны студэ́нт. Ё́н перана́чаваў но́ч, дру́гую, на трэ́цюю но́ч прыйшла́ за́піска, атпра́ўце ў шта́б па́лка́ э́тава Кандра́цьева. Я гавару́, вас у шта́б па́лка́. А па́чаму я так ад вас уця́каю, мне ж інці́ресна па́страля́ць. На э́там усё́.

Я ўжо́ ажа́ніўсь, весь дзе́нь у Сма́ляві́чах, на пра́пітке. У нас дзі́рэ́ктара трэ́ста па́дбі́ла машы́на і он у́мер. Вме́ста э́таго дзі́рэ́ктара трэ́ста да́лі э́тава са́мава Кандра́цьева, а ё́н бы́ў белэ́нерго. Ё́н бы́ў у дру́гой кама́ндзі́. Ну, што вы ду́маеце? А ў нас бы́ў нача́льнік Скараба́гатый, “р” не вы́гаварыва́ў. Я пры́ехаў с атчо́там, здаю́ атчо́т. Ну, на рабо́це ўся́кіе ж неприя́тнасці. Ні́ма мне вре́мя, ка́б я с табо́ю разабра́ўсь. А э́ты Кандра́цьеў сядзі́ць, но я ні́ зна́ю, што э́та Кандра́цьеў. Ма́ла ча́го, сядзі́ць і ўсе́. Ну, до́бра, і́дзі атчо́т сдава́й. І́дзі сьго́нні сдава́й, на́да на ўча́стак, у мі́не шэ́сьць раё́наў э́лектрафі́кацыі се́льскай ме́снасці ка́лхозаў і саўхо́заў: Сма́ляві́чы, Лаго́йск, Ба́рысаў, Кру́пкі, Чэ́рвень, Бе́резіно́. Мне ці́жо́лая рабо́та, дзе́сяць ле́т я но́ччу не спа́ў.

Ва́ля была́ машы́ні́стка. Ва́ля, Дзя́ткоўска́га к Скараба́гатаму. Я гавару́, а́пяць взмы́чка, а́пяць што-та не́ладна. Я пры́хажу́, я ду́маў, ужо́ с рабо́ты сні́маюць. Прышо́ў я сю́да. Ты э́таво ча́лаве́ка знае́ш? Я гавару́, первы́ раз ві́жу. Не́т, ты ево́ ўжо́ ві́дзеў, ты пры́гледзе́ся до́брэ – Скараба́гаты да́прос ві́дзець. Дзя́ткоўскі́, вы дзе́ ўча́стывалі́ ў ба́і? Я гавару́, у блака́дзі. У вас бы́ў та́кой студэ́нт Кандра́цьеў? Вот та́гда мне ў го́лаву да́йшло. Студэ́нт-то бы́ў, а Кандра́цьеў, не Кандра́цьеў – не по́мню. Так от я той са́мы Кандра́цьеў, ка́торы ў́ цябе́ тры ме́сяцы прабы́ў, і ты мі́не атпра́віў у шта́б. Вот та́да мы па́здарова́лісь. Кандра́цьеў садзі́ць мі́не, Скараба́гата́га, па́ехалі́ да яго́, да Кандра́цьева. Жо́нка яго́ – дэ́тврач, дзе́цкі́ вра́ч. Ха́рошая же́ншы́чына, спако́йная та́кая, спра́ведліва́я, ну, кра́сіва́я. Же́ншы́чына есць же́ншы́чына. Пры́ехалі́ мы да яго́. Там пі́р на ўсю́, ужо́ гато́во бы́ло. Ё́н па́звані́ў, ві́дно. Пры́ехалі́ ўжо́ за сто́л. Га́ворыць, а вы не абедалі́ –шчас паабедаете́. Ка́к паабедалі́, так мі́не ў тры ча́са но́чы пры́везлі́ да до́ма. Та́да мне ста́ла прыво́лле, та́да мне Скараба́гаты не руга́ў. Да, што здэ́лаў Кандра́цьеў? Усе́м ма́ім рабо́чым, ка́му на́да бы́ў шы́фер – даў. Яго́ заммі́ністра́м ужо́ ў Ма́скву ўзя́лі, у гла́ўк – Кандра́цьева, ні́ знаю́, дзе́ ё́н ці́пер.

КОЛІШНЯЕ ВЯСЕЛЛЕ НА ДРАГІЧЫНШЧЫНЕ

Ніжэйпададзены матэрыял быў запісаны ў канцы 80-х гадоў мінулага стагоддзя ад маёй маці Лучыц-Федарэц Алены Тарасаўны, якая нарадзілася ў 1909 годзе ў вёсцы Сычы, выйшла замуж у в. Акропна (6 км ад Сычоў) і стала размаўляць па-акроплянску – на гэтай гаворцы падаецца матэрыял, большую частку якога складаюць фальклорныя вясельныя песні. У іх сустракаюцца словы, якія звычайна не ўжываюцца ў штодзённым жыцці. Некаторыя з песень-увайшлі ў выданне “Вяселле. Песні” у шасці кнігах, складзенае Л.А. Малаш, якое пабачыла свет у 80-х гадах мінулага стагоддзя ў серыі “Беларуская народная творчасць”. Там яны перададзены літаратурным варыянтам беларускай мовы. Мы ж падаем іх на акроплянскай гаворцы.

Найбольш характэрнымі для в. Акропна (цяпер яна ўваходзіць у в. Нямержа) фанетычнымі рысамі з’яўляюцца: дыфтонг [’э], які мы перадаём як э, паўмяккія зычныя – пасля іх мы гэты гук, сярэдні паміж [і] і [ы], абазначаем рускай літарай и (ці як и), параўн. ніс ‘нёс’ – нис ‘нос’, ниж ‘нож’), часам закрытае о (пудвинкэ), якое ў некаторых выпадках перадаецца як у. У дужках у аднакосі падаюцца значэнні незразумелых слоў.

Зразумела, што сённяшнія вяселлі спраўляюцца інакш, як колішнія. Іншая эпоха, іншыя магчымасці!.. Чытачу прапануецца невялікі сцэнарый вяселля на Драгічыншчыне ў 20 – 30 гады ХХ стагоддзя.

Вяселле на Беларусі складаецца з трох частак: давясельны перыяд, само вяселле і паслявясельны перыяд.

У давясельны перыяд уваходзяць:

пырыпэ́ткэ – жыву́ць (‘адбываюцца’) шэ (‘яшчэ’) до сваті́ў, до запобі́н. Ті́тка ді́ўчынэ чы хлопца, або вей́мэ (‘вельмі’) добра йі́йі сусі́дка з дру́гога сы́ла прэ́дуть і ка́жуть, шо ў йі́хому сы́лі ё́сьця така́я й така́я ді́ўка. “То тэ пры́дэ поды́вэтысь на йі́йі, мо́жэ вона́ то́бі понара́выца”. Чы мо́лодэйі мо́жуть дэ́сь познако́мытыся, ек одві́дують ті́тку чы дэ́дка ў дру́гому сы́лі. Ну, эк мо́лодэйі одні́ одні́му понара́ўляца, то дэ́сь там ў ны́ділю прэ́дуть, або эк прэ́дуть на свья́тoк (‘фэст’), то там і побáчаца.

А эк жыву́ць у одні́му сы́лі, то ві́дае одні́ одні́го зма́лку, і любля́ца; ба́чаца на мызы́ках, або ў́вэчырэ, оно ко́б лю́дэ ны́ бачы́лэ. А эк та́нцу (‘ско́каў’) нымá, то збы́раюца ў хáтэ, дэ́ жывэ́ ба́ба бы́з хазя́йіна, а до́чкэ́ йі́йі ў́жэ хочутэ́ зáмуж. Мо́лодэ́ж збы́раі́ца ў́дэнь і ў́вэчырэ́. Гра́юць ў́ йі́грэ:

• У сусі́да – у хлопца про ё́го ді́ўку пытаю́ца: “Чы на́ра́выца то́бі сусі́дка?” – “Не”. – “Чо́му?” – “Бо вона́ там то́е й то́е ны́бо́го (‘ке́пска’) зро́б́ла”...

• У каравода – Пára стойгъ сырід хатэ, а ўсі сыдэть і спывають: “У караводі булэ мэ, там парочку водэлэ. Стань, парочка, пудбодрэсь, кого любыш – поклонэсь”. Тоді діўчына кланяйіца хлбпцовэ, а хлбпыц – другій діўцэ. Йім спывають тое самэ...

• Або шэ нова гра: Діўчына кажэ: “Прыйіхаў мій мылэнькі спозна. Він роскэнуў, він разбрёсіў подўшычке розва (‘раз-два!’). Сыцілю я посыціль пуховую, когэ вірно люблю, того поцылю”. Путходыть і цылуе, хто йій (або ёму) наравыца.

Посыдэть, посмыюцца, поспывають, да й росходзяца – гэто ёк буў піст, ёк танцу ны булэ. Хто когэ любыть, той тогэ додому провёдыть. По дорозэ цылююца. Колэсь танцэ булэ онэ на Паску – трэ дні і на Кольдэ – цілі тэждинь. Гэнчі раз і на Трійцу, алэ тоді нучка малёнька, то з вэчора пограють, да й росходзяца.

Батькэ ны знають, шо дітэ любляца. Потэм сэн і кажэ батькам, шо хочэ жынэтысь, шо хочэ тую і тую братэ. Алэ ўсёк було: гэнчі раз і батькэ кажуть, когэ братэ.

Батькэ согласнэ. Тоді ўвэчырэ котэрогось там днэ батько, матэ, сэн і шэ когэ з родні позовуть і йдуть у сватэ. Заходять. Посыдэть каля стола. Батько діўкэ й пытайіца, чогэ вонэ прышлэ. А вонэ кажуть, шо хочуть тёлку (чы корову) купэть. Ёк скажуть батькэ діўкэ, шо нымэ продажныйі, то сватэ скажуть, шо хочуть бысхвосту. Пытаюца, чы діўка согласна. Ёк котэра гонорэцца, то зразу нэбысьто согласна, і вэп’е навить, а потэм, кырыз дён кілкэ нысэ йійі тітка чы дэдына грошэ за тое, шо горілку діўка вэпыла, а замуж за сэна йтэ ны хочэ.

На запойінах ны спувалэ. Алэ ў когэ роднэ выліка, той робыть выліке запойінэ, то тогді, колэ мужыкэ поўпываюца, спывають бисіднэ пісні.

Сватэ заўшэ (‘заўсёды’) прыносылэ с собою горілку, хліба булочку. А котэра попраўдэ согласна, то зразу тоді ж йійі зап’ють – більшу чэсьць (‘з большага’) гэто робэлэ ў суботу, а потэм – у чытвэр – прыйжджэють на зумовынэ: батькэ молодэх договаруюца, на колэ робэть высільле – чырыз тэждынэ, чырыз дві ныдлі чы чырыз місяц.

Оглэдынэ. Ёк батькэ богатэ, то батько молодэйі, йійі брат кырыз два-трэ дні прыйдуть і подэўляца на госпдарку молодого, бо ў запойінах мбжуть нахвалэтысь, шо ў йіх ёсьця тое й другое, то трэга (‘трэба’) повідатэ, шо молодэй мае, бо то на ўсю жызь – гэто ж ны ў картэ гратэ.

Колэсь мужыкэ горілкэ ны гналэ, а пойдуть у місто і куплять у жыдйі. А тылэ заріжуть, сала накрають, да й высільле (закўска) готбэ. Шэ квашылну (‘халадзец’) вэратэ, мэд подають у блёдычках, сэрэ (а лэ сыр “Нарач”), капусту

стаўляць на стіл, гуркэ. А ў Споровэ (35 км ад Драгічына на поўнач) на висільлі мўсыць бўтэ локша.

Шэ на висільлі жывуць кубасэ: заколяць выпрука́ (Ёк го́сынню висільле, то ка́жнн ко́лыть, хоч і худ́бе поросё́).

За гэ́ждынэ до висілья трэ́ба бу́ло нашыхува́тэ ('нарыхтаваць') посьці́ль. Бабу́ збира́юца пі́р'е дра́тэ. Спува́юць пісьню:

“Ой, ра́но-ра́но пі́р'е ны дра́но,
на чорта дра́тэ, бо нымá с кэм спа́тэ”, а таксама іншыя вясельныя песні.

Висільле почи́на́лэ робэ́тэ ў ныві́лю. А ў суботу вэ́лёна збира́юць. За́рэ ('цяпер') на вэ́лёна ка́жух валь – ва́ля збира́юць. Гэ́той вэ́чур зовэ́цца вы́нкэ – іду́ть пуд вы́нкэ. Дыўче́та шэ́юць ва́ля.

Дыўче́т-товарышо́к збирае са́ма мо́лода́я – у суботу ў́дзень хо́дыть і збира́е на вэ́чур. А хло́пцэ са́мэ прыхо́дзяць то́ді, ё́к вы́нка в'ю́ць: з бума́гэ квиткі́ і кутасі́ ('сту́жкі') ві́шалэ, а по́сля 1930 года ста́лэ купле́тэ выно́чкэ ў мі́стэ. А тыпэ́р ма́ло й купле́юць – о́но до ва́ля прычэ́пить ва́зона шпа́рагуса, да́й вы́нчэ́юца. Вы́нкэ в'е та́я то́вара́шка, шо́ жы́вэ за дру́жку. А ко́лэсь робэ́лэ мнэ́го квито́к – і на вы́нка, і на коро́ва́я.

Наса́мпы́рідж, ё́к збыру́цца, саде́цца за стіл, і о́дна, устаю́чы, ка́жэ:

– Пі́ршым ра́зом бо́жым роска́зам про́сымо гэ́тыі́ мо́лодэ́йі ба́цька й ма́тыра, бра́тніў і сё́стры, дядькіў і те́то́к, сусі́ду зва́ных, гостэ́й проха́ных, чы вы́ле́ть, чы благосло́ўле́ть вы́сі́льлэ́ спыва́тэ?

– (ба́цько й ма́тэ): Мэ́ дівоньку́ годувáлэ, го́спода-Бо́га проха́лэ, тыпэ́р вы́лімо́ і благосло́вымó – спыва́йтэ здо́ровэ́!

То́ді спыва́юць дыўче́та:

“Высе́лі вэ́чур субо́та збира́ла дівоньке́ пуд вы́нкэ,

Саде́ла дивочо́к гре́д-у-ре́д ('на ла́ве ў рад') йі́х,

Гану́ла зага́дку лі́пш усі́х:

Хто ў мо́йім садо́чку ра́но бу́ў, ра́ньню росэ́цу отрану́ў ('расу́ збіў'),

Ко́ніком барві́нок ограну́ў?

Одо́зваўся жы́нішо́к(і́мя маладо́га).

„Я ў тво́йім садо́чку ра́но бу́ў, ра́ньнюю росэ́цу отрану́ў...”

А ё́к ді́ўка – сыро́та, то спывáлэ сы́рі́цке пісьні́ і ўсе́́кэ гэ́нчэ:

“Ой, на дво́рі ныпого́донька, ды́мляно́,

Ныгдэ́, дівонька, тво́го ба́тынька ны вы́днó.

Пойдэ́, дівонько, по подві́р'йі́чку по́ходэ́,

Сво́го ба́тынька на висі́льлі́чко по́зовэ́.

“Ужэ́ ж бо я чы́трэ́ ра́зэ обийшла́,

Ныдэ́ сво́го ба́тынька ны нашла́.

Нашла́ ж бо я ў шчэ́рому́ бору́ долэ́ну,

А то́ ж ны долэ́нка – мо́го ба́цька мо́гэ́лка.

Стала я батынька просѣтэ:
Ходѣ, ходѣ, мій батыньку, зо мною,
Чы ны повяду я ліпшого ладу с тобою?
“Ой, ны пойдѹ, моѣ дѣтатко, ны пойдѹ –
Зробѣлэ мыні тѣмну хатку нывиднѹ:
Ой, ны протялѣ ны окѣнычка, ны двырцѣй,
То ны промѣюлю, моѣ дѣтатко, ны слоўцѣ”.

Нысирѣтна (‘несіроцкая’) пісьня:

“У поныдѣлочок рано ўсі столѣ кругом сталѣ,
Помыз тѣмэ столѣмэ жынишѣк мѣж сватѣмэ.
Дорѣгу ўбыраюць, свогѣ батька пытайѣца:
“Ой, мій батыньку рѣдни, чы вылѣш ночувѣтэ,
Чы додѣму йѣхѣтэ?
“Моѣ дѣтатко рѣднэ, ны вылѣю ночувѣтэ,
Трэ додѣму йѣхѣтэ – чы ўночі, опѣўночѣ
Чы ў блѣлому свѣтѣ нивѣсту прывизѣтэ,
Вылѣку, ѣк ялѣну, чырвону, ѣк калѣну”.

Пѣсля 1930 года сталѣ вѣлѣна (вѣля) збыратѣ на нѣтку– на нѣтку збыраѣ і прымирѣе на голові; брѣлікэ (‘брылікі’, ‘зборачкі’) рѣбыць на лѣбовѣ і повѣрх винкѣ шѣ одѣн брѣлік. Ля гѣтого трѣга тѣнынька гѣлочка, і ны кѣжна дѣўка мѣжѣ ўсѹнутѣ нѣтку, а хлѣпцѣ дѣўляца, котѣра здракувѣта (‘блѣзарукаѣ’), то познаюць, коб ны помылѣтыся і слипѹю дѣўку ны ўзѣтѣ.

Пырыд тѣм, ѣк збыратѣ вѣля, то таксѣмо пытаюца батька: “Пѣршым рѣзом божым роскѣзом...”, тѣлько зѣмѣсть “висѣльѣ спывѣтэ” кѣжуть “вѣлѣна збыратѣ”.

Зоўюць винкѣ, збыруць вѣля, полѣжѣть ѣгѣ на столѣ і спывѣають:

“Зылѣни барвѣночку, учѣра буў у горѣдцѣ, а тыпѣр на тарѣлцѣ,
А ўзѣўтра бѣдыш на голѣўцѣ”

А ѣк збыруць, то спывѣають пісьню про тѣе, коб молодѣй вѣкупыў вѣля = заплатѣў за робѣту: “Пудступѣ, жынишок, пудступѣ, гѣтой винок ѣскупѣ, ѣк ны вѣкупыш, то продамѣ, а тобѣ й покуштѣтѣ ны дамѣ”.

І жынѣх пудхѣдыть, становѣть лѣтыр водкѣ і забѣраѣ вѣля. Вѣнысуть вѣля ў комѣру, а потѣм вычѣраюць, шѣ й тѣсыць прынѣсыть пару плѣшок (‘бутѣлек’). Бѣло (‘бывѣла’), на двѣццѣть дѣўчын – двѣ лѣтрѣ, то ўжѣ поўпывѣаюца бѣгвѣдѣ ѣк.

Молодѣй ідѣ додѣму.

Блѣлѣ плѣтѣть ўжѣ пошѣтѣ даўно. Панчѣхѣ блѣлѣ кѹплянѣ.

На дрѹгѣ дѣнь – у ныдѣлно– покѣ молодѣй ны прѣйдѣ, дѣўкѣ молодѹю ны ўбыраюць.

Прийїжджєє молодзїй, єго брат і шэ шмат людзїй – п'єть чы шісьць чоловік,– усї, хто майїца ('павінен') йїхатэ до цэрквэ.

Ёк кóсу молодухэ рошчэшують, колэ ўбырають, то нэц ны спывають. Прыходыть молодзїй. Садэть молодую на дыжэ і ўбырають (фактычна, толькі кладуць вэлюм, бо ў белай сукенцы яна ўжо апранута) – вэлёна кладуць. А до того шэ молодзїй пудходыть, опэтуїца ('здароўкаецца') з ёю насамыпырідж, у руцї ў ёго платок ('хустінка') наслани, і ў йїйї тóжэ. Так с платкамэ й опэтуюца. Хто ў когó вэрвэ платка, того будэ вэрх у йїхїй жэзыні. А ў цэрквэ, ёк на рушніковэ молодая станэ, то йїйї расплітае дружка, і йїдучэ с цэрквэ, то кóсэ ў молодзїйї вісять.

Убырають вала, а сватэ собї вэп'юць по пóрцыйї. Молодзїйї до вїнчэньня нэц ('нічога') ны п'юць і ны йїдэть. Йїдуть у цэркву вїнчэтысь: молодзїй з братамэ (йїйї і свойїмэ) йїдэ ўпырэд на своёму вóзовэ, а молодуха – з дружкамэ іззаду на своёму вóзовэ. По дорбэзэ, ёк йїдуть у цэркву, то ны спывають, ёк когó судобэся ('сустрэнуць') по дорбэзэ, чы ёк хто стойїть по боках гулыцэ, то онó кланяюца – кáжномо інтїрэсно побáчытэ, ёк молодзїйї йїдуть.

Коровая пычуць у ныдїлю, ёк дїўка і молодзїй пойїдуть у цэркву, – тодї пычуць і ў ёгó, і ў йїйї. Квиткэ ўжэ нарóблянэ шэ ў суботу. А ў молодбóго – удэнь: там короваїныцэ рáзом рóблять квиткэ і пычуць короваї.

Короваїа рóблять короваїныцэ –дїўкэ і мододыцї (бабэ молодзїйї), алэ шоб онó баба ны булá тóўста ('цяжарная') і коб у йїйї ны булó на одэжэ ('менструация'). Рошчэнять ёгó шэ ўдóсвіта (самá мáтэ чы хто гэнчї, чужэї). А ёк мїсять тїсто, то спывають:

“Ой, бэстрая рїчынька-дунаёк, прыбэз бóчку водэ до країо,

Ёк ('і к') нашому дэўному короваїо,

Прыбэз бóчку мукэ до країо і к нашому дэўному короваїо”.

Ёк ёгó гыбають і садэть у пїч, то спывають:

“Чырыз нóвыйї сїнэ два ганёлэ лытїлэ.

Ой, лытáлэ, пытáлэ, чы короваїа гыбáлэ,

Шэ мэ ны гыбáлэ, ганéла дожыдáлэ”

Коровай спычэцца. Вэїмуть ёгó с пэчэ. Убырають і спывають:

“Ой, мїй бáтыньку рїдни, ны ўсядáйся ў лавочкэ,

Ны ўгладáйся ў чарочкэ, та возьмэ штычкэ ў ручкэ,

Походэ коло пшіночкэ, погонэ пырїпїлочкэ,

Шоб ны йїлэ пшіночкэ. Нам пшанэцца згодэцца”.

А ёк короваїа ўбыруць, то спывають:

“Жыдовына ў окэнычко торкае, у дівонькэ короваїа пытае.

Ой, торгуйтэ – ны торгуйтэ, короваїа ны продáм.

Ой, ёк прэдэ мїй бáтынько, дáром дам”.

Пókэ бaтькo прэдэ, тo шэ спувaють: /до бaтькa/

“Oй, мидвiдiу кошлaти (‘калмaты’), гoспoдaру бoгaти,
Oй, вэкoть (‘выкaцi’) тyю бoчку, шo ў свэрнэ ў кyтoчку,
Шo ў лiтo нy oкэснэ, a ў зэму нy зaмэрэнэ”

/до мaтырa/:

“Oй, мидвiдiуxа кошлaтa, гoспoдэня бoгaтa,
Oй, вэкoть тyю бoчку, ...”

Ёк oнo пoвинчэюцa, тo пуд цэрквiю oбiдaють. Нacампырiдж, ёк oбiдaють, мoлoдэйi oдэн oднoму дaють гpyдoчку цyкpy, кoб булo слoдкo ў жэзьнi. A ёк iдyть з вiнчэня, тoдi ўжэ спывaють – нy пo дoрoзэ, a ўжэ нa пoдвiрiй, aлэ ёк кoтoрa дpyжкa ўп’ёццa, тo мoжe й пo дoрoзэ пoспувaтэ.

A тымчэсoм кoрoвaйныцэ (‘якiя пяклi кaрaвaй’) oдбiрaють oд свaшoк кoрoвaйцa (‘мaленькi кaрaвaй’), з якэм свaшкэ iдyть дo мoлoдэйi. У iйх c кoрoвaйцoм ёсьцa кyбacэ, сэр, бyтэлкa гoрiлкэ. Кoрoвaйныцэ пiсьнэмэ oдбiрaють ёгo oд свaшoк:

“Cвaнычкo мoлoдaя, дaй сэpa, кoрoвaя,
Шэ й тyю бyтэлoчку i свaшчыну цыцэлoчку (‘?’),

a свaшкэ oдспiвyють:

“Дывoчкэ-кoрoвaйнoчкэ, нaм дoрoгa вылiкa,
Mэ нy iйхaлэ, дa кoтэлыся, нaшэ вoзэ пoлoмэлыся
Mэ мaйстpиў пpынaймaлэ i гэтэ ўсэ рoсчaстувaлэ”.

A кoрoвaйныцэ:

“Cвaнычкo, мoўчэ, мoўчэ, бo зaстaвым вoдy тoўчэ
Жылiзнымэ тoўкaчэмэ”.

A свaшкэ oдспiвyють:

“Дывoчкэ-кoрoвaйнoчкэ, мэ вoдэ нy бoйiмoся,
Пoдaйтэ, нaп’ёмoся”.

A дывкэ: “Cвaнычкo, нy лaй, нy лaй, нaм нaшэ oддaй, oддaй!

Ёк свaшкэ мнэгo вiдaють пiсэнь, тo дoўгo спувaють, oдспiвyюцa, a ёк нy вiдaють, тo пpёсяцa:

“Дывoчкэ-кoрoвaйнoчкэ, пpёсым вaс дoхiд узэтэ,
бo нaм тэжкo дыpжэтэ”,

i oддaють бyтэлкy, кoрoвaйцa, сэpa.

Бaтькo пpынoсiть гoрiлкy, стaнoвэтэ iйiй нa стил i зaбypae кoрoвaя. A кoрoвaйныцэ iдyть y кoмoру i п’ють, oбiдaють, бo ёк пpыйiдyть мoдoдэйi c цэрквэ, тo iйх – y cтoрoнy, кoб нy мшэлэ.

C цэрквэ выслiнкэ пpыйiджэюць дo мoлoдэйi. Пpыйiхaўшэ, спувaють:

“Oй гyлa (‘гyдзeлa’) пчiлкa, гyлa кoлo кpуглoгo сылa, кoлo нoвoгo двoрa.

Тo нy пчiлoнькa гyлa, тo дiвoнькa плaкaлa,

З винчэньня прыйіхаўшэ, баатынку до ниг упаўшэ:
“Ой, мій баатынку рідни, розвинчэй тыпэр мынэ,
Роз’яжэ білэ рўчкэ, розминей прысьцёночкэ”.
“Мое діятко ріднэ, ліпш могу тэсён (‘тысячу’) датэ,
Ниж тыбэ розвинчатэ, білэ рўчкэ роз’язатэ”.

Батько з матырию выходять і вітають іх іс хлібом і сільню. Прбсьят у хату тоді ўсіх, хто йіхаў до цэрквэ. Обідають. Потом молодзій йідэ по сватэ (він, дружкб, братэ, шо ў цэркву йіздылэ), побируть свашок, сватіў – чоловік з дваццыгтэ, быруть свогб корова́я (молодо́го) і йідуть до молодухэ. Прыйіжджэють. Спывають на дворі, ёк оно прыйідуть:

“Ой, у гордого тэсьця стойіть зётэ за ворітьмэ,
Стойіть він, нйділюе, ныхтб ёго ны відае.
Довідалась дівонька; од вітру заступае, од дошчў прыкрывае:
Од вітру шўбонькію, од дошчў хўстонькію”.

А ёк доўго сватэ стоётэ, а тэсьць ны выходить, то спывають:

“Шоб я відала, да мій бра́тыку, шо то так,
То ны йіхала б за сванычку ныёк:
Напалэ снігэ-морбзэ ў дорбзэ,
Заморбзылэ мынэ, сванычку, на вбзэ.
Позамітало конюм грыўкэ, а нам – гочкэ”.

Тоді батько й матэ молодзійі с хлібом і сільню выходять і налывають порцыю (‘чарку’) собі і молодзм і благослоўляють, Бога прбсьят, коб Біг даў шчэсьце... Батько з матырию ідуть у хату, і ўсі, хто прыйіхаў, частуюца і ідуть у хату. Вонэ занбсьят свогб корова́я ў комбру.

А тымчэсом, ёк молодзій судошэе (‘сустракае’) сватіў, молодую схавают і посадыат другую (діўку, бабу чы мужчэну), убрану за молодую. Ёк молодзій прэдэ ў хату, то дружкб спывае:

“Дэ наша дівонька: чы ў полэ за воламэ, чы ў лісэ за грыбамэ,
Чы ў бабзій за сракамэ?
Ёк у лісэ, то судосігтэ, ёк у полэ, то пыриймітэ,
А ёк у баб за сракамэ, то покажітэ”.

Молодзій сплэчуе тий, шо булэ ўбрана за молодую. Приводят настоёшчу молодую (‘сапраўдную’). Обідають: садэцца за стил, п’ють, йідётэ. Спывають пісьні (“Лытілэ гўсонькэ кыриз сэд, клэкалэ /Манічку/ на посэд” і шмат іншых. Дэсь посырэдзынэ висілыля для сыротэ спывають:

“Взйідэ, дівонька с хатэ: чы ны йідэ твоя матэ,
Чы нисэ квиток винок?
“Дывнзійі витэ (‘вы’), людэ, мзійі матёнке ны будэ.
Моя матёнка рідна на заход сонца лижэтэ,
До Боба ручкэ дыржэтэ”.

“Ой, Божэ мій ядэни, пустэ мынэ додому побачытэ дítятка,
Чы вонó хорошэ ўбранэ, чы на поса́д посажонэ”.
“Убра́ное, ё́к либiдка, на поса́дэ, ё́к сырiтка”.

А ё́к найiдэцца, то почи́наюць пырыпыва́тэ молодую́. Крыче́ть: “Хто ў сiнюх, хто ў ха́тэ, хто на лопа́тэ! Прoшу́ на спомога́ньне, на дарова́ньне”. Дружко́ крыче́ть: “Прoшу́ на спомога́ньне, на дарова́ньне, на дар вилiкi, на тэ́сячу злóтих, на тэ́сячу чырво́них, доля́руў бэ́тих!”

Выно́сяць с ко́мбрэ абéдва корова́йi – молоду́шыного i жы́нихóвого. Нысу́ть iйх, пырыкру́чуючыся, а корова́я дырже́ць упыро́д сыбэ́. Спува́юць:

“Ой, булэ́ ж бо мэ ў клэ́тэ ў тэ́сяця на бы́нкэ́тэ”, – дай бiльш нэ́ц на поспува́юць: ха́та мала́я була́ – онэ́ кумбра́, а тут ужэ́ й ха́та.

Поста́вылэ корова́йi на столi.

Калi маладая – сiрата, пры перапи́ванні ёй спяваюць:

“Зна́тэ, дiвонька, шо сы́ротэ:

Ныма́ ба́тынька /а дру́гi раз спяваюць: ма́тынькэ/ до пырыпо́у.

Нíкому дарува́тэ, шчэ́сьця-до́лi проха́тэ –

Ны да́рэть доля́рамэ, а да́рэть шыля́гамэ (‘пiсяга́мi’)

Почи́наюць пырыпыва́тэ. Пэ́ршi ба́цько – прoсьи́ть шчэ́сьця, до́лi хоро́шыйi, пото́м ма́тэ. За íймэ – роднíйi. Ка́жнi кладэ́ грóшэ, а ба́цько – грóшэ i жэ́та тарiлочку, коб жэ́тыте було́ лiпшэ́. Ди́ўкэ, шо булэ́ пудвинка́мэ, сусíдэ, – хто хо́чэ, то iдэ́ i пырыпыва́е.

Ё́к молоду́ху забира́юць до молодóго, то з молоду́хiю iдэ́ пыризо́ў. У прыда́нэ iдэ́: сы́стра, бра́тэха, тiтка,– вонэ́ стэ́лють молодэм по́сыцiль у пэ́ршу нич. Ё́к розбыра́юць ва́ля, то трэ́га, коб мужэ́к накла́даў сорóчку на молодую́: молодая́ ўсе́ скéнэ (сыдэ́ть онó ў спуднíцэ – у га́льцэ), а молодэ́й на́кэ́нэ на iйiй сорóчку, – такую́, ё́к усе́ сорочкэ́, алэ́ кро́хэ то́нчу.

Прыíхаўшэ до жы́ниха́, свашкэ́ спува́юць:

“На порíг наступа́ю, о́ўсиком обы́спаю́,

О́ўсиком i жэ́тичком, коб було́ лiпшэ́ жэ́ты́тiчко”,

а молодая́ сэ́плэ жэ́то. Iйх саде́ть за стил. Потóм пырыпыва́юць, спува́юць пырипíйнэ пíснi.

Заўтра, паўста́ваўшы, садзя́цца за сталы. П’ю́ць, яду́ць, што за́сталося́ i яшчэ́ могу́ць гатава́ць тушаную́ капуста́ з мясам.

Потым пачы́наюцца вясельны́я гульнi, у прыватнасцi “цы́ганы”. Пасля́ “цы́ганоў” дiля́ць корова́я i iду́ць по дома́х. Звычайна́, “цы́ганы” з пераа́прананнем адбыва́юцца на дру́гi дзень вясе́лля.

ДЫЯЛЕКТНЫ МАТЭРЫЯЛ З ВЁСКІ БЕЛАВУША СТОЛІНСКАГА РАЁНА БРЭСЦКАЙ ВОБЛАСЦІ

Вёска Белавуша – цэнтр сельсавета. Знаходзіцца яна за 8 км ад г. Століна, на левым беразе р. Гарынь. За 2,5 км на ўсход ад вёскі размешчана старадаўняе гарадзішча Хотамель. У мінулым вёска Белавуша, як і большасць суседніх вёсак (Беражное, Манькавічы, Харомск і інш.), знаходзілася на правым беразе р. Гарынь. Потым яны перасяліліся на левы бераг. Мясцовыя жыхары тлумачаць гэта наступным чынам. У час веснавых паводак р. Гарынь затапляла вёскі. Вада стаяла прыкладна да сярэдзіны мая, што вельмі перашкаджала правядзенню земляробчых работ, у тым ліку і на прысядзібных участках. Левы ж бераг ракі быў высокі, і людзі перабраліся туды.

Першае ўпамінанне пра вёску Белавуша адносіцца да 1536 года. У перыяд Вялікага княства Літоўскага ў XVI-м стагоддзі вёска была ўжо адзначана на геаграфічнай карце як Белагуша. Зараз таксама яе так называюць мясцовыя жыхары і жыхары суседніх вёсак. З 1569 г. вёска ў складзе Рэчы Паспалітай, з 1795 г. – у складзе Расіі. У розныя часы вёска належала магнатам Ранцэвічам, Апанасевічам, Радзівілам, Тышкевічам.

Вёска даволі вялікая: паводле перапісу 1959 г. у ёй налічваўся 2831 жыхар, у 1980 г. – 3317 жыхароў, а на 01.01.2002 г. – 1007 двароў і 2951 жыхар.

Матэрыял, які публікуецца, запісаны на магнітафонную стужку ў жніўні 2007 г. Расшыфраваў тэкст аўтар.

Экспларатары:

РКФ – Руц Канстанцін Фёдаравіч;

САК – Савіцкая Алена Кірылаўна.

Інфарматары:

МКФ – Мельнік Кірыл Фёдаравіч (83 гады);

ММР – Мельнік Марыя Рыгораўна (58 гадоў);

ПНА – Пінчук Наталля Андрэеўна (34 гады);

СГК – Сенькавец Ганна Кірылаўна (58 гадоў).

[РКФ] *Добры дзень, Кірыл Фёдаравіч. Раскажыце, калі ласка, пра сябе: калі нарадзіліся, пра свой жыццёвы шлях.*

[МКФ] *[Нарадзіўся]* Тысяча дз^н-евэцсѳт два́ццэц^т чэцвёртого го́да, два́ццэтого фэвраля.

[РКФ] *А як вы трапілі на вайну?*

[МКФ] Я ёхаў у Расею, ў sóрок пэ́рвом году́, ў ма́і ме́сяцы, і раба́тав, за́еха́в там, на во́енном заво́дз^ні, роб^ів снара́ды і міны. А пото́м там случа́й бу́ў. Ішлі мы з заво́да. Ёй нача́лас во́йна. І по́пав я ў а́рмію. І там пошбо́ў ужо́ ў а́рміі на фронт;

[пайшоў у армію] ў Гóркоўскай абласці. Оттúда ішоў на фронт. На фронті, канешна, самі знаець, як харашо. Бывае, нёмцы нападаюць – одбіваеца, на йіх нападаеш. Ну й пошлі ж. Пройшоў усю Росёю, ў Бэрлін прышоў. В Бэрліні буў две недзёлі. З Бэрліна в-ійшоў на Дрэздын. У Дрэздыні там кончылі. І чэрэз чэтырнаццаць дней окончылас война. І попав я в Чэхасловакію. Ну там м-и, канешна, замачвалі побéду, о-о. І оттúда попав ешчó в Вёнгрыю. З Вёнгры – ў Аўстрыю. З Аўстры – ў Рум-инію. А оттúда зноў у Росёю, ў Д'ержынск. А оттúда вжэ домой, ў тысяча дзёв'эцсòт шòбòстому гóдз'і (годú) прыехаў домой, попаў, шэсьць лет пробуў. Прышоў оттúда з арміі і пошóу у колхòс'. У колхòзі робòтав стрóц'елем. О. Все стрóйки стрóілі. Покúда пошóу на пёнсію. І на пёнсіі шчас ужэ, доживаю. Ужэ вòсім'сят чэцвёрти год'.

[РКФ] *А можна вам запам'ятаўся які выпадак цікавы?*

[МКФ] Ну, война, то ж... Стоіш, ждз'еш, стрэляеш. Команду подасьць тобé – я стрэляю. Я сам буў навóччыком, робòтав – стрэляў з пúшки.

[РКФ] *А якое ў вас было званне?*

[МКФ] Ефрэйтор, старшы сержант, ц-і ёто, старшы салдат.

[РКФ] *А колькі вы закончылі класаў?*

[МКФ] Чьтыры, чьтыры ў школі класы.

[РКФ] *А можна памятаеце, якая раней школа была, як вы вучыліся?*

[МКФ] А якá школа була... – сем класоў – і ўсё.

[РКФ] *А вы адразу пасля школы ў армію трапілі?*

[МКФ] Не..., шчэ ў Стóліні вучыўса

[РКФ] *А на каго вучыліся ў Стóліне?*

[МКФ] На ёго..., на стрóц'еля. А потóм с тúдова, с Стóліна, забралі ў Росёю, ў тысяча дз'ев'эцсòт сòрок п'рвом годú.

[РКФ] *А вòсь вы яшчэ расказвалі, былі ў Вёнгрыі.*

[МКФ] Там жэ слúжыш у арміі. У гóрод ёздз'іў, у Будапéшт. У Аўстры – у Вёну.

[РКФ] *А можна расказаце што пра тых людзей, як яны адносіліся да вас?*

[МКФ] У Вёнгрыі нева́жно. У Аўстры лúчшэ. А ў Чэхасловакіі са́мо лúчшэ. Тыё людз'і дóбрэ адносілі: кідалі цвэтáмі, канфётáмі, як м-и прыехалі до йіх. А нёмцоў вэлі, то плююць на йіх, плённих нёмцов.

Пасля размовы з Кірылам Фёдаравічам да нас далучыліся яшчэ тры жанчыны.

[САК] *Раскажыце, калі ласка, пра вашу царкву: колькі ёй гадоў, калі была пабудавана?*

[ПНА] Сто год ёй, нав'эрно.

[СГК] Сто год ўжэ булò тры гóды назáт.

[ММР] Не чотыры, а годóу тры нав'эрно.

[ПНА] Годóу тры: я ўжэ жыла ў гэтой хáт'ці.

[САК] *Нядаўна было свята Купалле. Раскажыце, калі ласка, як яго святкавалі ў вашай вёсцы і пры вашай маладосці?*

[СГК] Ў мóлодосці не святковáлі.

[ПНА] А пры на́шой [маладосці]: пока́ “рэйсы” (абярэмкі дроў) не ўзнóсім, то не́ма костра́ й не пўст“ят” хлопцы нас, пока́ не наволо́чым, то не пўст“ят” до костра́.

[САК] *А расказьце трохі пра вясельныя абрады.*

[ПНА] У п’ятніцу начына́лос васе́лье: подушкі шлі выкупля́т”ь.

[СГК] То ўсе раска́звайтце. <...> А шо, вон пі́шэ?

[ПНА] Пі́шэ!..

[СГК] Вó-о-!.. <...>

[ПНА] Т”ётка Га́ля, раска́звайт”е про себ́э.

<...>

[СГК] Вóс-ім клáсоў кóнчыла, пошла́ ў лесхóс, ў чóботах рыба́цкіх ход”іла ў лесхóс. А потóм пошла́ ў Лўн-інец вучы́цца за шва́чку.

[ПНА] Ó-о, то вы шва́чка!..

<...>

[СГК] А потóм в-ішла за́муж, у полево́дах робі́ла. Нарoд”іла oднэ́ д”іт”я, потóм друг-э́ д”іт”я. А потóм чoлoвeк пoкíнуў, пoшóў до друго́йі, чэ́рэз д”ве ха́ты. А за́рэ жы́ў прыпева́ючы, дэ́й до́брэ. А шчэ́ ў бор ход”іла, дрoва т”eрэбít”ь, чoлoвeка ма́ючы. Oт moé жыт”ь”ё. А ў шкóлу ход”іла ў чо..., ў пoстoла́х, тóрбу нoсі́ла пoлoтняну

[ММР] O-о! Дóбра пoлoтня́на, здoрoва!

[ПНА] Пoлoтня́на тóрба дóбра. М-и, як бу́лі малы́е, з гóркі спycка́ліса на ё́й. А гэ́ты вó-о, зна́ет”е д”е, , там д”е кóлі́са ба́т”юшкo жы́ў.

[СГК] А д”е ба́т”юшкo?

[ПНА] А там, д”е Ма́рыя жы́ла: гэ́та ха́та... Ранцэ́віч...

[СГК] А-а-а...

[САК] *А як у вас вяселле спраўля́лі?*

[СГК] На кóн-ях э́хала. Toды машы́н не бу́ло, да на кóнях э́зд”і́лі.

[ПНА] На кóнях!?

[ММР] Машы́ны хот”ь йэ́, але́ ўсе^раўно́ на кóнях бу́лі.

[СГК] На кóн-ях мэ́нэ вэ́злі.

[ПНА] А ма́т”і moя́ ка́жэ, шо спэ́рд”і тра́ктoр э́хаў, прoчышча́ў до́рогу, бо снэ́гу бу́ло ба́гaтo.

[СГК] Снач́ала бу́ло подушкі ў субóту за́бiра́лі...

[ММР] У п’ятніцу.

[СГК] У субóту.

[ММР] А-а-, тóчно.

[СГК] У нед”э́лю васе́лье, другі́ д”eнь тóжэ.

[ММР] А ў свaтáх ка́зaлі: “У вас т”eлу́шка, а ў нас жэ́рэбэ́ц”.

[СГК] Пoзoв-íны бу́лі.

[ММР] Ну, два дня ў мoлoдбóгo.

[СГК] А два дня ў мoлoдбóй пoзoвíны.

[ПНА] Цэ́ла нед”éля васе́лья.

[ММР] Ну-у-у!

[ПНА] А да́ле ў мoлoдбóгo пoзoвíны.

[ММР] He-е, снач́ала кoрoва́й д”eлíлі.

[СГК] Ну, то корова́й, і булі позбвіны. Ого гуля́лі.

[ПНА] Не то, шо за́рэ: посед'ят", да й ка́жэ, шо васе́льле зробі́ла. У рэсто́ра́ні поседзя́т", да й васе́льле вона зробі́ла.

[РКФ] *Раскажыце, наважаныя, як у вас святкуюцца дажынкi?*

[ПНА] Дóжынкi?... А як: панапiва́юцца комбайнёры, да й дóжынкi.

[СГК] Да спэ́вают", танцую́т"

<...>

[РКФ] А гуля́лі?

[ММР] Чо́му не гуля́лі, о-ой, та́ка гуля́нка бу́ла; сно́п жы́та тако́го, да хлё́ба с^сбóльлю, да ко́нцэ́рт я́кі, да ў ба́рэ́знічо́к шлi гуля́т" на Шля́хт"i. О гуля́лі, будзь здорóў. <...>

<...>

[СГК] Кажу́, в Манько́ўскi парк по́поход'iмо!

[ПНА] От, ко́ліся Дзе́нь мо́лодзё́жы бу́ў. От гэ́то шо бу́ло. Да ра́ншэ як спова́лі!..

[СГК] А ц-епэ́р по́пробуй за́спова́й, то ска́жут" – панапiва́ліса.

[ПНА] А о́ту́та во, хто шо́ў на пéнсію, да як спова́лі. Во ў гэ́тых во в-э́рбах. Я по́мню, ма́ла бу́ла, як м-ы слуха́лі ты́е спéвы.

<...>

3 ГАВОРКІ ВЁСКИ КАШТАЛЯНАЎШЧЫНА

Расказвае Долгая Станіслава Антонаўна, 1921 г.н.; запіс зроблены ў 2005 г. у Глыбоцкім р-не.

Яно і было, мусіць, фтарбога пастаянна [фэст у Будславе]. І, казала [бабуля расказчыцы], гэдак з'іжэліся ліцьвякі – яна ўсё казала — і дужа кралі рабят. Ну, літоўцы. Ну, дык казала, гэтакія благія гэтыя літоўцы былі, гэдак кралі рабят, на гэтым жа ж, як з'іжэліся. Казала, дужа вялікія сьезды былі, прыіжэлі і з вуткамі, прадавалі там, і ружанцы, і кнішкі, ну, словам, усякае касьцельнае, і пчээнне там прадавалі, як панаіжэаюць, і, кажыць, кралі рабят. Што яны з рабятмі рабілі? Рабілі на калэк. Выпалівалі вочы, сьляпыя. А тады вазілі па гэтых кірмашах, панімаіш? І, кажыць, як выйдзіш с касьцёла, тык многа-многа рабят сядзіць, той там абы-які рабёнак – гэдак дарылі іх, гэдак надарывалі гэтых рабят людзі, каторыя на сьезды прыіжэлі. Вот, кажыць, укралі яны дзёвачку. Гэта ужо йіна, казала, відзіла, як білі йіх. А як папрыіжэаюць жа ш на кірмаш – тока ш на конях, панастаўляюць коней і гэтыя аглоблі, аглоблі. І вот, кажыць, дарыла баба дзёвачку і кажыць : «А што табе?». А йіна кажыць: «Мяне укралі і вочкі мне выпалілі і ат мамы ат маей і атвязлі і вазюць мяне па кірмашах». Дык казала баба, як сабраліся мушчыны, як пахваталі гэтыя аглоблі – сколька іх там было будак, аднаго, кажыць, на сьмерць забілі. А гэдак паламалі, усё ім пабілі, гэтым ліцьвякам. Бо толька ліцьвякі гэдак прыіжэлі у Будслаў і гэдак во рабят кралі... А тады ш вот былі кірмашы – і у Будславе, тады і ў Глыбоцкім быў сьест – кірмаш, і гэтых во калэк панавозюць і гэдак наживаюцца – грошы ім скідывалі, ну і ўсяго ім скідывалі – ну усюды, усюды – і у Вільні, і тут, скрозь во гэтых калэк вазілі. Дык вот гэдак Будслаў аддаўна славіўся, дык йіна казала, так білі, так білі. Ну, мусіць, яны тут нідалёка жылі, што на коні, ві'ш, прыіжэлі ў гэты Будслаў.

Аш у Вільню хадзілі пяхком. Пяхком хадзілі туды і назат. Не, я ні хадзіла. А хадзіла Амількі гэта матка, хадзіла пяхком. Гэдак ногі было ў яе атняўшы, саўсём. Ні магла хадзіць, нічога рабіць ні магла. Ішлі бабы ў Вільню на гэтак сьест і йіна пашла. Кажуць: «Як жа ж ты зайдзіш?» А йіна кажыць: «Я ішла. Дзень ішла. А тады ноч атдыхалі, а тады яны, кажыць, спалі, на сёне там недзе ў п'ні, а я, казала, ні заснула. А тады ішлі, душна было, лётам, ішлі цэраз рэчку, яны, кажыць, паляглі, а я улёзла ў гэту рэчку, стаяла-стаяла, у вадку ногі нагрэтыя, а тады -- вазьму ды я крапівай яшчэ па нагам. Нарвала гэтай крапівы і па нагах, па нагах сасыцібала. Як выйшла, кажыць, так пякло мяне, так пякло, і

перасталі ногі балець, і дайшла у Вільну, і з Вільны прыйшла». І перасталі ў яе ногі балець – вот як Бох даў.

Як уцікалі – ні адныі ш яныі уцікалі – ужо яны ў Глыбокім тут во жылі. Алі усе чыста маладыя – наступалі бальшавікі, дык гэдак баяліся бальшавікоў – запраглі каня, прывізаі кабылу і гэдак усё ёхалі туды, у Польшч. Яны заёхалі аш у Пазнань, эта крэпка далёка яны заёхалі. Я у Пазнань ёхала с Ольштына шэсь часоў экспрэсам – ні прыстанáўліваючыся. А яны на кані заёхалі. Бацькава сiсiтра вучыла рабят па-польску – як йіна там вучыла – кап чытаць умелі па-польску у кнізе, у касьцёл схóдзючы, ціха, бо бальшавікі ні давалі па-польску [вучыць]. Цяпёр во пішуць, што палякі ні давалі па-руску, тады і рускія ні давалі. Алі ш дурныі былі, паёхалі. Паёхалі на кані, і карóву забралі, а гэта ш дзвё карóвы былі, тады яшчур пашоў, выкапалі яму, пастралялі ўсіх кароў у яму ў гэту. І на полі ш там убiралі – і дзёда забралі, каня і дзёда – акóпы капáць, гэта бальшавікі наступалі. І як паёхалі, і паёхалі, і тáмка вот бацька затóе і ў Польш выйіхаў, у яго было пóдданства польскае. Ня гэта, што ён тут пóльскім пісаўся, а было ў яго пóдданства польскае. Яго там палякі зграбілі, і акóпы капáць. І ён там і зiмó акóпы капáў, і вяснóй, і чуць вярнуўся. А карóву у палавіны дарóгi кiнулі. Карóву гэдак вялі. Казалі, падóім, малакó скóка нáда зьядзём, а гэта пат плóтам вiлiйiм, і далёй, і далёй. Дык яны ш там абóзамi, страшнымi абóзамi ёхалі. А сiсiтра дóўга была. Казáла, прыёхалі лётam там iкpас увóсiнь яблáкi абiралi, фрукты, дык у пáнi ў такóй была, яблáкi сушiла, памагáла рабóту рабiць, баялася, што гэта яе бальшавікі схвáцюць, за гэта, што йiнá па-польску вучыла. А тады вярнуліся. І конь там астаўся. А дзiяцька і астаўся у палякаў, áрмiю там адбiў. Алі ён вярнуўся. Во бацька прывёс дакумэнты, што ў яго пóльскае пóдданства, а дзiяцька вярнуўся, нiчóгa ў яго на руках нi было. Тады гэтыя, катóрыя паварáчвалiся, iм давалi зямель мнóгa, па дзёсяць гактáраў, па дванáццаць гактáраў зямлi, асáднiкi яны звáлiся. Мы яшчэ сядзёлi во дзе Пáўла сядзiць – гэта асáднiцкiя хáты, гэта афiцарóў пóльскiх, афiцарáм сваiм давалi гэтыя яшчэ хáты. А дзiяцька вярнуўся – нiчóгa нi было ўжо. Бацьку адpáзу далi зямлi, а дзiяцьку вязьлi ціха, гранiцу перавазiлi, дык у сéна, у цюкi укpуцiлi. А там тады, я ш нi паёхала, скока нас чалавёк, ужо яго там прапiсалi.

А там у Польшч як заёхалі, нашы як заёхалі, дык атpáзу далі дом – за тое, што яны пастрадáлi былі, там Амэрыка iм памаглá. А нéкатарыя вот прыёхалі былі, далі iм дом, а варóчалiся – нямéцкая ш тэрытóрыя была -- варóчалiся нёмцы, яны выганялi с сваiх дамоў. Дык iз йiмi яшчэ, iз бацькам, жылá бабушка старэнькая, сын яе быў врачóм, аднагó забiлi, а другi врачóм на тым баку Гiрмáнii быў, яна была, пакуль разрашылi, што мóжна забiраць, дык яна і жыла. Прáма скpуцiлi сьвет! А кап яны і тут былі, пагаравáлi-пагаравáлi п.

Брат у Амэрыцы як ачуціўся? Яму было васімнаццаць гадбў. Бралі немцы у СД – страшны карацільны атрат у Глыбókім. І бралі яны дваццаць чацьвёрты – дваццаць пяты гот. І мабілізавалі яго. І пашло тут с Кашталянаўшчыны шчэ адзін мálіц і быў мálіц з Галубчыкаў, там яго брат і цяпэр яшчэ жывець. І яны забралі іх, змабілізавалі, і былі тутка у Глыбókім. Былі яны – увосінь забралі, а тады вязьлі у Мінск. А тут жа ш во лясьі скрось. Дык ён ужо казаў гэдак, што яны ш ім ніякіх дакумэнтаў ні далі, тока аўсвэйсы – эта як пáспарт, гэты аусвэйс. А што яны вязьлі іх – гэты этыя разьбіраць. Ну дык тады як вязьлі, і у лесе тут як былі і нóччы вязьлі, яны вы́скачылі, многа іх вы́скачыла. Яны утрóх – с Лўжак адзін мálіц быў, з Галубчыкаў і наш. А йшчэ засталіся два на́шых мálьцы, тут яны скока-та чалавék набралі, павязьлі, а гэтыя як засталіся – і засталіся. Ну і там як вы́скачылі у лесе яны уцiкаць, іх iс саба́камі злавiлі. І злавiлі, і тут жа ш яны іх у Мiнску дзiржалi. Ён тады ўжо пiсаў, ён мнóга пiсаў iс Амэрыкi, што так зьбiвалi, так зьбiвалi, і павязьлі. Ён як ёхаў цэрас Польшч – у Фрáнцыю, у лагeр вязьлі – як ёхаў цэрас Польшч, дык ён быў сем клас кóнчыўшы, даўнэй бóлі нi вучы́ліся, а тады гiмнázия была, ён быў дóсыць адукав́аны, як ён там, хто яму вы́кiнуў, пiсьмó, гэтат рагачóк такi – даўнэй жа ш гэтыя нi былі канвэ́рты, а такi склaдáнік – i ён вы́кiнуў. Ён тóка напiсаў – ён баяўся – напiсаў, што мы ёдзiм на Пóльшу, ёдзiм, нi знáім, куды мы ёдзiм, куды нас... Ну і пасья тагó пiсьмá і нi было. Тады пашлi мы з гэным брáтам, с Сiрóжам гэтым (брáтам мálьца з Галубчыкаў) дабiвáцца адзéжу, яны у адзéжы забралi іх, і там афiцiэ́рскую адзéжу надзéлі – ён вы́сókі быў, красiвы – кап адзéжы [аддалi] – ды яны так нас збадзýлi і збадзýлi, і сказáлi, тóка iм кáра – сьмёрць. Ну ўсё, і прапáў. Прапáў, мы і нiчóга нi знáлi, і ня вéдалi праз яго. Мáма пла́кала, ўсё пла́кала, што забiлi нéйдзе, алi мы нi знáлi, што яны ўцiкáлi, мы гэтага нi знáлi. А тады вайнá кóнчылася, і адзiн вярнуўся пóсьля вайны – с Галубчыкаў мálіц, гэтат, катóры с маiм брáтам быў. І кáжущ, што прышбóу Валóдзя, прышбóу Валóдзя. Ён, кáжущ, нiдзé ня быў, ён, кáжущ, тут хаваўся, тóка манiлi, што там іх забралi, там паслáлi, ён, кáжущ, тут хаваўся. Ну і злавiлі этага Валóдзю. Тут ужо гэткiя во падлёткi, сьшчыкi ж былі. Прышбóу з вайны, і сéлi яны рáнiцай сьнéдаць, і тут яны даглéдзiлi і злавiлi. Тады гэтат мálіц – злавiлi, дапрасiлi і пусьцiлi да сýду – тады ён прышбóу да мянэ. Стаў мне раскáзаваць, што я, кáжущ, Янака вáшага вiдзiў. Мянэ, кáжущ, у пёрвы вагóн пасадзiлi, а яго гнáлi ў астáтнi вагóн. І я яго ўвiдзiў, як яго садзiлi ў вагóн. – А як ты вярнуўся? – А я, кáжущ, нам тады у Фрáнцыi, як кóнчылася вайнá, нiкiх дакумэнтаў нiмá, знáчыцца, iдзiце дамóу. А дома вам там дакумэнты зрóбьяць. Но гэнан быў чаторыхклáснiк, а наш – наш спужáўся гэтага. Ён астáўся там, абóз нéйкiх сакраёўцаў быў, там астáўся. Дык ён мне кáжущ, гэтат Валóдзя, што ты знáеш, я Янака вiдзiў, гнáлi нас на рабóту, а ён з лапáтай стаяў, дык казаў во гэткая во барадá ў яго была, гэдакi страшнi, абрóсшы, абарв́аны, гэта ён у плянэ быў. А тады як пусьцiлi гэтых плéнных дамоў, ён тады падаўся на той бок у Гiрмáнiю, і там ён пабыў, і гэдак ён быў – пiсаў ён нам с Амэрыкi – што гэткi быў, што дóбры пятýх бóлi вáжыў, як я

цяпёр. І паламаў нагу, і атнялі па калёна нагу. Ну і там, тады ж дзіўчат гэтых ні было, ён ажаніўся там, алі нам яшчэ неяк было пісаць. Ажаніўся і тады – у яе, у дзяўчыны ў гэтай – ну, ён жа ш там ужо крэпка добрую дзяўчыну ні ўзяў – у гэтай дзяўчыны была й хата, матка астаўляла, кап яны жылі. А ён падаўся аш у Амэрыку. А ў Амэрыцэ быў наш дзяцька, татаў рódны брат, паёхаўшы, йішчэ ма́ма за́мужам ні была. Ужо ён як прыёхаў, яму быў васьмідзісяты гот. І вот ён як прыёхаў, ма́ліц быў гра́матны, ён зайшоў у стол-бюро і знашоў дзяцьку. Ака́зываіцца, што, як я, ка́жыць, прыёхаў, дык мы у аднэй сталóвай е́лі, алі адзін аднаго́ ні пазна́лі. Ну і знашоў ён ё́тага дзяцьку, і паёхаў да ё́тага дзяцькі. А як спатка́ліся із дзяцькам, як стаў ён расказаваць, ну і тады ш як ста́лі яны жыць і ён устроі́ўся у Дэ́тройце на са́мы большы аўтамабі́льны заво́т рабо́таць, а ба́бы ш у і́х ня робю́ць. Тады адзін ма́льчык радзі́ўся.. Ён доўга жыў, ужо бо́льшы ма́ліц яго быў ко́нчыўшы і́нсьціту́т, за настаў́ніка. Ве́рна ён памёр, бо ні ста́ла [пісем]. Тады ужо вы́шаў такі укáс, што ўжо бы́тта ба́цька за сы́на ні атві́чаіць, а сын за ба́цьку, та́ды ён пе́ршае пісьмо́ прыслаў. Быў сельсавет у Літо́ўшчыне, на сельсавет. Напісаў гэ́дак, што хто палу́чыць маё пісьмо́ (яны́ там ужо зна́лі, што вы́ізжа́лі, вывазі́лі), хто палу́чыць маё пісьмо́, бу́цьце до́брыя, атпі́шыце мне, дзе маё ба́цькі. А тады ш на́шы дурны́я былі, ён напісаў гэ́дак, як і цяпёр пішу́ць: і́мёна, фа́мільню і тады́ дзярэ́ўню. А а́цэчства ш у і́х нет. Ну так як прышлò гэта́ пісьмо́, там па сельсавету́ кіда́лі-кіда́лі --яко́е, і ка́му, і чо́рт яго ве́даіць, ня гэ́дак у нас а́драсы пішу́ць: ён увя́рху напісаў свой а́драс. Алі была́ Я́цыны гэта́га Ва́цюка́ сі́стра родна́я, на по́чте рабо́ла. То́ка напісаў, што Кашта́лянаўшчы́на. Дык йі́на прыні́сла мне гэта́ пісьмо́ ці́ха. Ня мне – пашо́ў ба́цька [муж расказы́цы] на пераучо́т (ужò яны́ хаце́лі яго ата́слаць назáт), пашо́ў ба́цька на пераучо́т у Літо́ўшчыну, а йі́на ка́жыць: Іва́н, мо́жа гэта́ вам, ва́ша пісьмо́? – яны́ зна́лі, што на́шага ма́льца німа́ – не́йкае во пісьмо́, але як ён мог піса́ць, чо́рт яго ве́даіць. Тады́ ба́цька прыне́с пісьмо́, бая́ліся, кап ніхто́ ні знаў, кап ніко́му ні паказа́ць – гот, мо́жа со́рак пяты, со́рак васьмы́, тады́ мы яго́ ні атпі́сывалі. Тады́ ста́лі с По́льшчы прысыла́ць пісьмо́ і та́ды я пасла́ла у По́льшч да Ве́рці і Ве́рця напіса́ла яму́ у Амэрыку і тады́ ён с Амэры́кі прыслаў.

А гэта́га ма́льца, што вя́рнуўся, да́лі пі́тнаццаць гадо́ў, пасадзі́лі яго ба́льшаві́кі, сасла́лі. Як ужо яго́ атпусы́лі, а тады́ дру́гі рас на да́прòс узя́лі, я пашла́ на сут, алі пабая́лася, думаю, ай, яшчэ мяне́ тут уцё́каюць. Але ён расказа́ваў, ён ві́дзіў, як яго́ гна́лі, дык я напіса́ла: ці пра́ўда ты гаво́рыш, што ты там яго́ ві́дзіў? Аш Я́нак прыслаў пісьмо́ і ка́жыць: пра́ві́льна, ён мяне́ ві́дзіў, Ва́ло́дзя там быў, ра́зам са мной. Расказаў, як сказа́лі нам, што і́дзі́ця, е́дзця дамо́ў, ні на́да ні грóшай, нічо́га, куды́ твой по́іст і́дзё́ць, туды́ е́дзця, усе́ раз'і́жжа́ліся, то я знаў, што нас тут ні памі́лююць. Я кра́нуўся у Гі́рма́нію, а тады́ ў Амэрыку. Вот які́м спо́сабам ён дабі́ўся у Амэрыку. Быў ён доўга. Ужо Алі́на у шко́лу хадзі́ла, у вóсьмы́ клас, як ён пісьмо́ прыслаў. Іва́наў ба́цька прыслаўшы быў пісьмо́, яго́ ба́цька быў у А́ргенці́не, а наш [брат] – у Сае́дзі́нненых Ша́татах. Ён пісаў, мо́жа, я да яго́ зьё́жжу, машы́ны ш там дзе́шава бы́лі, а ён с аднэй нагой́ выя́жжаў на машы́не на заво́т рабо́таць, до́бра

зарабляў. Мне ён нічога не прысылаў, а туды ім у Польш прысылаў, бацькам грóшы прысылаў. Вэрця вы́шла за́муш, дык ён прыслаў цывяты, вэлюм і сукénку. А тады ра́птам ні ста́ла пісем. Жо́нка нёмка, дык, ве́рна, пае́хала да бацько́ў.

А гэты адзсэ́дзеў сто́лька гадóў, прые́хаў дамóў ужо, на прыма́кі прыста́ў. Што ты думаеш, у Глыбо́кім устро́іўся на рабо́ту, і тады́ абарва́лася была лі́нія, е́хаў на ро́вары і на драці́ну на гэту уз'е́хаў.

ТЭКСТЫ З ВЁСКИ ЗАМОШША ЛЮБАНСКАГА РАЁНА

Расказвае Трухан Вольга Георгіеўна, 1934 г.н. запіс зроблены ў 2007 г.

Яшчэ мы ні ражжыліся, як той кажа, яшчэ ў первых гадах. Ні было яшчэ ні свіней сваіх, кароўка, то малако ўжэ было. Мы выгадавалі с цяляці кароўку, бо ведаю тое: у Марусенькі тые годы па шаснаццаць галоў, значыць, дзве свінаматкі і парасят па восім. Яны ж ганялі на мох пасвіць. Мы ў яе купілі свіначку, купілі свіначку і сталі карміць. Нек брат нябойшчык ехаў к нам і купіў там у магазіне ў Новых Цярушках літровую крушку, вот як у нас гэтые белые, толькі чорны берах. Так я так, як пачала эта парасятко зразу патрошку малака, патрошку малака, а патам ужэ ж яно стало падрастаць, дак я ў картошкі мукі і літрову крушку малака за рас ётай свінцы. І свіначка ж была. Цяпер так, прышлося ўкарміла гэту свіначку, яна была нідоўга, вот сорт есць доўгіх свіней, а ў яе былі кароткіе, нідагледжаные. Кармлю, кармлю тую свінку ўсе лето. Закалолі тую свінку, дак тая свінка наша як удоўж, так упоперак. Закалолі, засмалілі, бацько выпусціў гэтые ўсе патрахі, гэтые бакі абычно, як ні тоўстэ сало, ты ж бачыла і ўсякіх пападала ў нас, дак яны ш трохі ападаюць, а ето стаяць бакі, што карыто, як вулей які, толькі што жывот разрэзаны, а бакі трэба абгінаць. Дак такое сало было, як брусы упоперак мыла, такое сало было ат мукі і ат малака. А ёслі камбікормам корміш, то сало мяккее не будзе.

Як аўгуст патходзіць, то абязцельно бұры бываюць, вятры, грёзы сільныя, эта не толькі цяпер, а скрозь, і перат Тройцаю, эта ўсёгда перат гэтымі празнікамі. На Лью ідзе дож, дак ён спакойны, ціхі, не такіе вятры сільныя.

Раньша была бұра такая, што яблыны паабварочвала ў саду, рогам яно як-то ішло да Дарасіно, да паўкручвало воду ў калодзежах, там і хаты паўваляло ў Дарасіно. Ведаю, што ля Градак разбівалі навоз, развозілі, на машынках вазілі атсюль, а барты там аткрываюць і з машын мы скідалі, разбівалі і бачылі, як пыл ёты ішоў страшно і на Дарасіно. Дак тады трохі канюшню нашу пазрывало і сат – паўварочвала яблыны, і на Дарасіно. А ў Дарасін дак крышы пазрывало, папорціло вобшчэм хаты. Ты ж знала Валодзю Шарманку, ён вучыўся с табою, дак ім наўерно фінскі домік далі, хату папорціло ім, а мы пазіралі, як шыфер лягаў. Відно было, што буран, бо белю і як туман які. Это ўсягда-ўсягда, вот як тут такое ўрэмя. Вот кажуць, рабінава ноч. Это цэленечку ноч бывае грыміць і бліскае, і канца німа, аткуль яно ідзе, і цэлу ноч. Часцяком это бывае. І цёмно-цёмно, тады вельмо бліскае, што свіціцца ўсе, найдзе хмара такая і стаіць. Якое ўдзіўленне о, як у Крыжонка хлёў згарэў. Як аттуль, як с Урэчча, ішла хмара, і з Дарасіно, ты падумаі, бачылі людзі, што граза была і бліскало і як клубок які ляцеў, і к ім на хлёў, і спаліло хлёў. У хляве засёк зрабілі, запасы жыта і ўсяго на свеце. А зямлі ш панабіралі яны да і маці, зямлі многа сеялі, сеялі жыто многа,

хоць худобу дзяржалі. Засёк жыта згарэло на ўвесь хлёў, вывозілі ў Бадунёвы. А бык быў, мо два быкі было да дзве каровы, апаратамі даілі каровы, дак мо якое прыяжэнне было сілнэ, як ётые апараты ці што ёто там. Трэба ёто ляцець і якраз у іхні хлёў. Яны тады ні зналі, што рабіць.

Алёшка як добрэ, так прыйдзе, а як што якое, дак ён ужэ ні знае, дзе дзецца. Ён кажа, што ж я са аднаёю руюко лічы, ні памыць, ні зварыць – нічога на свеце, картоплі ні ачысціш, дак што ты. Ва-фтарых, казаў, што і ёта рука баліць, усё ш больша напёра на правую руку. Ён з маладых гадоў папагуляў, ётые коні даглядаў, ён жа тожа лічы ў бацькавым ва ўсём жыве. Ён жа як ажаніўса, узяў Тамару, да с Устынкаю (яго маці) вельмо сварыліса. Дак ён жа быў у той хаче выразаў, о то як акно, у самой выразаў дзверы, зрабіў, паставіў. І тудю хадзілі яны, у той хаче жылі, а паліць, то ўжэ разам палілі ш у печы. У іх там бальшавата хата. Зямлі-то поўно бралі, маці Тамарына ш жыла адзельно, жыла, дзе Коля Канёвых. Ёто ж яна была, наўерно, за братам Колі Канёвых, маці Тамарына. А яго ў войну забілі ш, у ёту, наўерно. Дак яны там, як у каморцэ жылі, у Колі Канёвых у хачі. Хата, тады сэнцы, тады ў каморцы мо якое акно зрабілі, яны там і жылі. А дале купілі хату ёту, тую ля Аляксея Джумановых. Купілі тую хачінку, а я не ведаю, хто там жыў і што ў той хачінцэ. Там жэ хачінка і сэнцы, і тады трохсценек прыкінуты, як хлявец. Купілі тую хату і ўжэ жыла баба там, дак тожэ соткі сеялі. І гётые соткі сеялі, дык у іх тожэ скрозь папаараў. А далей зямлі нахапай, ён толькі лятялі многа рабіў, а так ён ні будаваўса, ёто толькі дроў якіх прывязці, ну ашальяваў хату, перакрыў.

Яшчэ жыла мацерына сястра, яна ў Воршы жыла, яна так бы як нежаната мо была ці што, а далей нейкі мо на дзеці ўзяў яе, дак пастарэла, дак у яе тожэ ні вельмо. Каму ўжэ стары? Пасынкі тые, мо хлопцы, мо што. Дак яны ўжэ мусілі яе забраць сюды к сабе, дак тая тожэ адна была, дак ётаго тканаго ў яе да ўсяго. Тая рабачышча была. Дак яна такая была, што яна ўсё ля хазяйства, яна ўсе хазяйство пынiла ў іх.

Маці памёрла яго, дак яны ўжэ забралі і Тамарыну мацэру сюды, дзве ш печы трэба паліць, да варыць адзельно, дак яны ўжэ разам, а ва-фтарых, дзеці ш, дак Тамара рабіла ш, ні было на каго дзяцей пакідаць. Радзіўса Коля, тады Саша, а тады дваянята – Таіса і Талік – чэцвяро дзяцей, худобу гадавалі тожэ, дак што ш ты, мацэру забралі к сабе, дак маці ўжэ дзеці глядзела да ёсці гатовіла ім. Яны як з нянькамі пражылі, яны зналі работу. Гэтую ўжэ двойню, то баба гадавала. Яны забралі ўжэ ці як радзілася двойня, ці мо пакуль радзілася. Забралі тую бабу, перавязлі к сабе. Ужэ гэта баба так: каляску, чарадз свінэй на мох – ёта яе была работа. А ўжэ Тамарына маці – дак яна пончыкі, ведаю, усе пяклі, і так ёсці гатовіла. Дак яны к гатоваму прыйдуць, панаядаюцца і пайшлі, а далей, як прышлося, пастарэла тая баба, да неартна была во то, дак чужэ яе не згрызлі, Тутачку, што казалі. Ужэ еслі б не Алёшка, то яны выгналі б яе. Ужэ дажэй ёта Ганна сястра была на яе. Я ёто сама ведаю тое, што я неяк дажа была ў Пёкарыхі, шчэ яна як і жыла небойшыца, дак яна прышла і расказвала і вельмо плакала. На печ залезла да грэлася на печы, дай казалі, што Тамара і Ганна ўжэ на яе былі вельмо, каб не Алёшка, дак яе б і выгналі. А ўжэ Алёшка сказаў так: “Дажа ні

шы́кніце, ё́то то́лькі дзе́ці гадава́ць, дак до́брэ́ была, сё́ння яна́ вам не трэ́ба”. Дай ё́н іх прысе́к. Яна́ лі́чно сама́ расказва́ла і прасі́ла вельмо́, што ні ка́жэце, ха́ця ні́дзэ не ка́жэце. Яны́ рабі́ць-то рабі́лі, Тама́ра ш на ця́лятніку ўсе́ врэ́мя і сьня́ш, але́ хло́пцы ў́жэ пападроста́лі, дак хло́пцы памага́лі сьня́ш ва́зіць. А ё́н ізно́ў на каню́шні на ё́той, дак што ш яны́, ко́ням прывя́зе там паўво́за сена́ ці сало́мы, падсце́ле і ё́н слабодны́. Да́к яны́ Тама́ры ўсе́ памага́лі. А прый́дзе з рабо́ты, усе́ вышыва́ла, э́та яе́ рабо́та была́. У яе́ беле́ньке нейке́ вельмо́ ж э́ты парка́ль. Мно́го яна́ наўшыва́ла. Ма́ці была́ ніжэй́ша тро́шкі і як паўней́ша тро́хі, гладзе́йша, а ба́ба худзе́нька. Яна́ скрозь, яна́ і прыйшла́ худа́я. Но́ трудо́шча была́, оче́нь трудо́шча. І яны́ ўсе́ і э́та Га́нна была́ трудо́шча, Тама́ра – аго́нь на рабо́ту, э́так і Але́шка. Вот і зямлі́ ж набра́лі на гары́, было́ шэй́сят со́так. Да́к ё́н узя́ў шэй́сят, а да́ле Ка́роль мо со́так два́ццаць па́кінуў, дык у яго́ мо пасці́ гекта́р бы́ў зямлі́, ат са́мае вулі́цы і ту́да, да тае́ даро́гі, што та́к о со́ткі іду́ць. Я па́лола свой за́гончы́к, да́к бачы́ла, ну на гары́ да́к відно́. Вот у́жэ пасею́ць карто́пляў, удабра́лі до́бро ж: і каро́ва, і бы́к, і ко́нь свой бы́ў, і сві́ння, да́к гно́ю было́. Яны́ зі́мачку па́дсціла́лі до́брэ́. Яны́ зі́мачку гно́ю ця́гаю́ць, штаблі́ пана́во́жваю́ць, тады́ развя́зую́ць. Удабра́лі, удабра́нне да́ставаў. Ка́лі ж на кані́ е́дзе, дзе́ ро́бяць, усе́ ўдабра́нне да́ставаў, насы́пле. Карта́пляні́к, як у нас ця́пе́р, харо́шы бы́ў, та́кі невысо́кі да то́ўсты-то́ўсты. Удва́іх з маты́каю прыйду́ць, ё́то дзе́ ў́жэ зэ́лле бо́льшае́ сся́ку́ць, пера́бярэ́ць, а тады́ ў́жэ выйду́ць, як за́гона ко́нчу́ць, па́стану́ць і па́зіраю́ць на за́гон. Але́шка не вый́дзе, як па́робі́ць усе́, тады́ вый́дзе. У і́х та́к, у і́х же́ ні ву́зкі ага́рот, у і́х же́ та́к шы́ракава́то, да́к за́гон бу́ракоў, за́гон карто́шкі. Ё́слі на сле́душчы́ гот, у́жэ та́к, там дзе́ карто́шка – бу́ракі, а сю́ды – карто́шка. А жы́то ля́ Тута́чкі, ля́ ма́церы се́ялі ўсе́ со́ткі жы́та, і тут пала́віну. Яны́ ш шэй́сят ні засе́юць карто́шкі. За́гон тут карто́шкі і там пала́віну, со́так тры́ццаць. Шэй́сят со́так, да́к тры́ццаць жы́та, тры́ццаць карто́шкі. І збя́ру́цца ўсе́ дзе́ці во́. За дзе́нь пасадзя́ць карто́шку, за дзе́нь бу́ракі. За адзі́н дзе́нь усе́ зро́бяць. І та́к зра́нку, мо на́нач панагата́ўлялі ў́сяго: яды́, пі́ты, а зра́нку ўстаю́ць і па́шлі ара́ць, за дзе́нь усе́ паро́бяць. Обшчы́м, як у карты́ гуля́ў Але́шка с Тама́раю.

Ве́даю, адзі́н рас Але́шка і сам расказва́ў, і ба́цько расказва́ў, ніхто́ ш ні зна́ў бы. Вы́піў до́брэ́, на каню́шні ш было́, да прышо́ў да́дому, да́к на гэ́тых у́жэ мо ста́лі на яго́, мо што сказа́лі ці за́чапі́лі яго́, што во прышо́ў, ну мо рабо́та яка́я. Но ё́н рабо́ты ні вельмо́ па́кідаў, ё́н ні п’я́ніца. Ну, знае́ш, гурт – сабра́ліса там, мо брыга́дзі́р да ба́цько, да ё́н. Мо прышо́ў вы́піўшы, да́к мо што сказа́лі, ну ё́н да́к на і́х ма́там, сказа́ў Тута́чкі да ў́сяк. Назаўтра́ прасі́ўса, ізві́няўса, да́к ма́біць же́, чала́век. Кажэ́: “Прасце́це, ба́бачкі, прасце́це, я п’я́ны бы́ў ці вы́піўшы, да́к прасце́це мне.” Ё́н не троне́ ніко́га, ё́н харо́шы-расхаро́шы, я яго́ адабра́ю. І гла́ўно, што ё́н зна́ў то́е, хай ся́ды-тады́ вып’е́, вот па́паю́ць там із ба́цькам, но фа́кт той, што ё́н зна́ў сём’ю́ і рабо́ту. Ё́н ні кі́не, як дру́гі, што па́робі́ць же́. Каб на дру́гога жо́нка, це́шча і це́тка – тры́ ба́бы. Э́то дру́гі па́глядзе́ў бы б, што ў вас е́сць, а ё́н ні кі́не, абяспече́ў усім на све́це. То́е купі́ць, то́е прывя́зе, то́е прыня́се – э́то ха́зі́ін і харо́шы ха́зі́ін, но да́ло па хва́сту. І не па́думаў, як ё́н ка́жа. Э́то, ка́жэ, я дума́ў, што я каро́ву збу́ду, э́то ш лю́дзі рэ́жэ́ць каро́ву да ў́се́, да́к я, ка́жа, дума́ю, як э́то зарэ́заць каро́ву пасле́дню, як э́то бес каро́вы. Вот і на нас, як э́то,

што ні можна ёсці жырнаго, еш усё ўпадрат, а далё як прышло, як далё па хвасту ёй, дак ён спужаўса. Падзяржаў, падзяржаў кароўку тыздзень, дзве нядзелі, Таіса паездзіла с Салігорска. Прыедзе, падоіць, што ж яна, кажэ, я ж гэтак не выцягну. Са змены, ночы рабілі, са змены ляціць сюды карову даіць або зяць Міша із Дарасін ляціць карову даіць яму, ён жа ні падоіць аднаёю рукою. Сядно ж трэба хоць даёнку паставіць, а то аднаёю пастаў даёнку, а яна і мухі і ўсе. Яна ш ні стаіць, карова, а як трэба перамяніць даёнку, у другое место паставіць – не можа даіць і ўсё. А працалзіць, трэба ш цалзілку палажыць, трэба паддзёржаць. Таіса кажа: “Усё, бацько, больш я карову ні буду даіць. Я ні магу, я сама ўжэ прыстаю, і маці ніварт, і скорэ лягу. Яна ётак, збывай карову.” Пазваніў зяць, прыехалі камярсанты. То і цяпер ні знае, ён спужаўса, што Тамара забалела, як ён кажа: “Я ні думаў, што яна атойдзе”. Цяпер, значыць, худоба гэта, дак аддаў камярсантам карову, дажа мільёна мо во ні было. Перажываў, што дзешаво, свае ш цаны ні ўстаіш. Как хаціце, палядзелі, яго карова хароша была, жырна. Цяпер два кабанчыка аддаў ізразу камярсантам. Як карову зарэзаў, так і кабанчыкі аддаў і тожэ нідораго. Да ёто ўжэ Таіса сваё папрывозіла з Дарасін, ёто ўжэ карміў адзін, дак тожэ падзяржаў трохі, дай забіў аднаго, кажэ: “Аднаго Таліку і Таісе, а аднаго Сашы і Калі”. Ужэ ні пытай калі, кажэ, нам кусок-два сала пакіньце і хваціць. То казаў тые разы на бацька: “Ёто ты сала ні ясі, а я, сковараду напячэ, с картошкаю паём і дбаць ні дбаю.” Ён гэтак. Я, кажэ, дасюль ні верыў, цяпер ужэ я веру.

Ёслі картошка разорваецца, значыць – на бакі, а ёслі яе араць усклад усядно, тако о, то што б баразёнкі ўверх стаялі.

Увосень абычно, ёслі арэш усклад і сееш, но а ёслі ты жытнішчэ арэш, то арэш ўроскідку. А ёслі выберэш картошку і сеяць хочаш пашню, то абычно арэцца ўроскідку. Ну яшчэ сматра якіе і загоны, но склад абычно трохі вышэй, дык усклад жэ арэцца, дык яно сюды ўварочваецца, да самай разоры ўсе ўверх баразёнкі ложацца, значыць, ёто ўсклад арэцца, а ўроскідку – на бакі, ужэ палучаецца пасрадзіне разорка.

Коля ж араў сам, то жытнішчэ араў, тожэ нейкіе самашэдшыя нервы, тады прасіла яго: “Коля (ну ёта ш лётась жытнішчэ было), Коля, давай зараць картафлянішчэ. Пасеем жыто за дзень. Коней возьмеш у любы дзень. Прыедзеш і посьле работы і возьмеш добрыя коні”. Тады ж ніхто не арэ. Тады кажу: “Гэты загончык разарэш ўроскідку і нармальна, ні трэба ш старацца”. А ён мокры, страх пазіраць, я яго абцірала. Етые сырогі цякуць па ём, і мокра ўся й сарочка. Ні можна ўгаварыць ці пастой, ці што ты. Да суніму коней – злуе, псіхуе, а мокры ўвесь на свеце. Ты знаеш ператамлённе што значыць, ёто ж вяліко дзело ні рабіўшы, ведаю, ёто як уцянуты чалавек, дак ён хоць і пастараецца, дак яшчэ не так. А яму што хочаш, і за дзень жэ паараў усё на свеце. І ў той дзень, мабіць, і жыто пасеялі, пабаранаваў.

Еслі суферфасфат, значыць можна ўвосень пасеяць на зіму, ён бабачкамі такімі, можна на зіму сеяць пад картошку, но ёслі салітра, значыць пад баранаванне. Як барануеш картошку, зразу падсеяць, можна па разу прайсці, бо барануецца картошка па два разы, а можна і зразу, ёслі грудак вялікіх німа, можна і зразу пасеяць. Мякко, можна і зразу пасеяць, а тады баранаваць. Пад баранаванне салітра. Толькі яе сеяць не густо, а проста, як жыто, яшчэ тако о рэдка, памаленьку трэба ісці, патрошку браць у жменю і, як жыто, тако о, і кругом хадзіць. Яна быстра і расце эта салітра. А ёслі суферфасфат увосенню, ён жа такі больш як рубчыкі, ён так ні расце, яно і відно, дзе пасыплеш. Яго можна і гусцей.

Дзе цяпер картошка, стаяў стажок, жнеўнік быў, саломы стаяў стажок, нідалека так ат хлявушніка. Ён паехаў, рулён, катушку эту прывёз, растраслі, яшчэ тые разы ж, так бы як украў, цяпер то хватае саломы, а тые ж го́ды ні было гэтак. Цяпер жа ўдабрэнне, большэ ўражаі, а тады ската калхознаго мно́го было: і цялята і адкормы, і быкі, і каровы.

Ну, стох стаіць саломы. Пачаў жнеўнік араць, аборваць ё́ты стажок. Узяў пугу, как узяў... А ведаю, ці ё́то картоплю ўбіралі Юркавых ці ё́то нешто Пашка забыла што, рабілі на загоне, дак толькі пазіралі людзі, стаялі. А ён пугу як узяў, дык як трактара вядзе. Вот яно і дало то́е, я шчытаю, па сэрцу. Рас, што гарэлка, ва-фтарых, што ён як самашэдшы гарцаў, мабіць, ужэ апешаў быў. Я ўжэ крычала на яго: “Ні лятай, ні круціса, самашэдшы, кажу, на цябе людзі ўсе пазіраюць”. Дак ён стаў, да к стажку прытуліўса плячамі, пастаяў, дай зноў за плух, дай зноў пап’ёр. А доўго ж было хадзіць, да загон, як ні шчытай, які, дак як папалетаў, дак ён скоро тады і сеў.

У нас лёгась жыто чыстэ было, але залёгашне, што было, дак там і сало́ма, ён жа ні выкіне. Як здалі з ячмёнем жыто ў калхоз, і зразу як далі мукі карова́м, прынёс малако бацько (мы ў калхозе бяром), да я кажу: “Ко́ля (я нек з віду выпусціла, што то́е жыто аддавалі), Ко́ля, хіба ад друго́е каровы малако табе наліла Ні́на.” Дак я наліла паўлітровы слоік цэленькі і яшчэ смятана. Акраз як тые разы. Як вот і цяпер падоіцца карова, іс-пад каровы малако, ні скажаш што-то набрала смята́ны, малако такое. Я тады масла збіла, а далей, як з’елі то́е жыто калхозны́е каровы, і смята́ны ні было.

Куплёны́е куры аддзяляюцца і Каралёвы́е, і пятах аддзельно. Пойдзе пята́х і куры пабягуць туды, а гэты́е пяць ядзяць ля кары́та. Глядзі, якое ўдзіўленне, ніяк не мо́жно злучыць, што б ё́то разам елі. І тые такі́е, яны́ нейкі́е, як летуны́. Во то бягом і атлятаюць. Бачу, што хочучэ есці, падайдучэ туды, а разам ні клююць. І каторэ́ врэ́м’я, як і зразу, так і цяпер. Дзіва што ё́то сям’я разойдзе́цца: і родны́е, і ўсякі́е, кожны ўжэ сам сабе стараецца, такса́мо і е́тэ. Пяць клюю́ць, а тые стаяць набаку́. У мяне ні было, у мяне тые разы і свае куры, то яны́ ну там дзень-два, тады пашлі-пашлі разам есці, а ё́то ўдзіўленне, каторы́ месяц, падума́й ты. А нясу́цца як дзе, у кары́цы ў том, а то тут адна дак пад жалы́зку залезла тут у

эту́й буда́ццэ гняздо́ зрабі́ла, як дзе. Але́ вот і до́брэ, учо́ра пяць я́чак. Но я і ні
ляну́юся, я і́х кармлю́ і кармлю́, нашу́ і нашу́, у і́х ні выхо́дзіць. А бы́вае ў кары́це
зляжа́цца, ве́дамо, як і нага́мі стано́вяцца, да́к у мяне́ такая́ па́лачка во́стра,
папа́тпо́рваю ўсе́, перамяша́ю, пайду́ камбі́ко́рму ва́зьму па́дсы́плю, як ра́дкава́тэ
тро́хі бы́вае до́жджык се́рбане́, што б вы́ялі, у мяне́ кары́то ўся́гда су́хое на́нач.
Гла́ўнае, што б ні закі́сало нічо́го, ка́ждому на́да до́гляд. Но ні мо́жно ні́як
сая́дзі́ніць, што б ра́зам е́лі. І пасы́плю я́чмень, пшані́цы – ніка́гда не кляю́ць
ра́зам, ужо́ ты́е па́д'ядзя́ць, атойду́ць, тады́ ты́е пры́бгяга́юць. Ну гэ́тых пяць шу́ток,
бо́льшы гу́рт, яны́ сі́льнейшы́е, яны́ ш па́бджа́даюць ты́х дзьво́х. І цяпе́р як
гала́днава́ты́е, да́й е́сці, ка́лі б та́я ха́цела́ з'е́сці, да́й ге́та за дзьо́бу яе́.

У су́шу доўго́ ні бы́ло жуко́ў. А да́лей ужо́ на цвeт па́закла́далі́ся (ты́е го́ды
да́к ка́залі, ой, карто́шка ўжо́ як за́цві́це, да́к ні стра́шны́е і жу́кі). А цяпе́р яны́
тады́ лі́чынкі ге́ты́е і пая́вілі́ся. Ста́ло ўжо́ тро́хі сы́расць бы́ла і до́жджык мо
прайшо́ў, а тады́ ўжо́ са́мо пачына́лі цві́сці, і пашлі́ жу́кі ж, лі́чынкі е́ты́е. Шчэ́ ш
праха́дзі́ла ўсе́ с пля́шкаю з э́таю, раз жэ́ то́жэ, да́к угле́дзела́ адсю́ль ад ка́пу́сты
на той пала́віне́ ад Па́шкі. Ба́чу, што э́то врод́зе ніда́лё́ка, як ча́рнейшы́, як
жаўце́йшы́ рад – кусо́чак. Я якраз жа́ тра́віла, мо́ то дру́гі раз, да́ не́як пра́пусці́ла,
мабі́ць, пер́вы рас кусо́чак, да́к ці́хо бы́ло. Я кра́піла́ пад ве́чар і ці́хо бы́ло.
Кра́піла́ так: два́ рады́ займа́ла так і на́ гэты́ бок ра́док. І па́ тры́ радкі́ ўсе́. І зна́еш,
як ні шчы́тай тры́ рады́, да́к вот жэ́ не́дзе не́ заме́ці́ла кусо́чак, і, ка́кацца, так
смо́льно і так пры́гляда́лася. Па́гляджу́, як тут ці́ есць лі́чынкі ці́ што, да́к я вот ат
ка́пу́сты па́гляджу́, нічо́го ні відно́, на́рма́льно, а да́ле ба́чу, што-то адзі́н врод́зе
бы́ як гра́зны, жоўты́, атлі́чаецца. Я ш туды́ пайшла́, як зі́рну́ла, да́к там ужо́
сто́лькі лі́сцікаў аб'е́дзена́го, кусо́чак, мо́ па ме́тру. Так нідоўго́, тады́ ўжо́ радзе́й
пракі́даюцца. Я ба́ржэй за пля́шку, пашла́, кра́піла́ і ўжо́ перайшла́ ўвесь за́гон, а
тады́ ўжо́ дру́гі рас. Э́то зна́еш, э́то ш ка́б бачы́ў, што́ як са́седзі́ крэ́пяць, да́ тады́ і
кра́піў. Да́к яны́ не́ так. А е́слі па́крэ́пяць, а ў́ цябе́ яшчэ́ ні крэ́плена́ дру́гі рас, да́к
і́х ужо́ свет тут. Та́му што́, я ду́маю, Пе́ця то́ па́крапі́ў, ка́зала́ Хвё́ня, а я праз
Па́шчыных ні ве́даю, ці́ яны́ кра́пілі́ да́ Пе́ці, ці́ яны́ не́. Па́глядзе́ла я, усе́ ля
ка́пу́сты па́ро́ласа, э́й, ба́чу, ужо́ і тут лі́чынкі ў́ нас есць ад Па́шкі, ат разо́ры ат
тае́. Я сі́час прыхо́джу, ра́блю ра́створ, а ве́цер мо́ ма́ло менш, як во́ і се́дня. Гэ́ты
карта́пляні́к про́сто кла́дзе, кла́дзе, кла́дзе. І ду́маю, е́слі я се́дня не́ па́краплю́,
бро́нь Бо́жэ ве́цер та́кі, хай до́шч по́йдзе, то́ і́х жу́кі з'ядзя́ць. І я кра́піла ў́се
карто́плі ў́ до́шч ці́ бо ў́ е́ты ве́цер, так га́дко ш бы́ло ха́дзі́ць. Ужо́ прэ́быва́ла і па́
дзве́ бара́знэ і ў́сяк. А тады́ ўжо́ по́сле ге́таго пра́крапі́ла, а ве́цер, да́к зна́еш, я вот
пер́вы рас а́крапі́ла, та́к я е́тым на́сосам, да́к тро́шкі зні́зу лі́сты па́ткрэ́пліваю́, да́к
на́рма́льно та́к было́, дзе́-ні́дзе ме́сці́нкі бы́лі. А ўжо́ дру́гі рас, як ве́цер во́, да́к я
ўжо́ са́ма ду́маю, ніна́рма́льно то́чно бу́дуць па́крэ́плены́е, па́таму што́ ве́цер
вялі́кі бы́ў. Яны́ ат ве́тру мо́гуць па́па́даць дзе́ й та́к ні кра́пі́ўшы. А тады́ с
пля́шкаю а́братна́ пера́біра́ла ўвесь за́гон, да́к я до́бра вы́хадзі́ла на́ э́тум за́гоне́.

ТЭКСТЫ З КАМЯНЕЦКАГА РАЁНА

Расказвае Гук Вера Карнілаўна, 1932 г.н.; запіс зроблены ў 2007 г. у в. Крыўляны

Вясельны абрад

Вэчэр пэ́рэд сва́дьбою, в субо́ту, жыні́х ідэ́ ду ныве́сты, мае́ з субо́ю уднуго́ хпо́пця, які́ называ́іцца дру́жко. В ныве́сты роба́т курува́я і спыва́ют пі́сню:

Ой, ішлі-ішлі курува́йныці гу́рою,
Ой, ныслі-ныслі пу́ мы́сці [мі́сцы] му́кі з субо́ю;
Ой, ішлі-ішлі курува́йныці гу́рою,
Ой, ныслі-ныслі ко́пу [60 штука] яе́ць з субо́ю.

Дывча́та мі́сят курува́й, ныве́ста сту́іт ку́лу дэ́жкі з сві́чкую. По́сле курува́й роба́т на сту́лі, дывча́та роба́т гускі́ [фігу́ркі – упрыго́жанні для карава́я]. Спыва́ют пі́сню:

На дубо́вым сто́ліку ду́ругі тува́р мі́сят,
Гэ́тэ [і́мя нявесгы́] курува́й,
Гэ́тэ і́і заслу́жэнька.
Заслу́жыла, маты́, ны за ручо́к [годзі́к],
Ны за два́, ны за дві́ гудыно́нькі [гадзі́ны],
А з малэ́і дытыно́нькі.

По́сле туго́, як замы́сылі курува́й, сту́ла мы́ют руко́ю і поліва́ют вудо́ю.
Дывча́тём трэ́ба вы́нысты во́ду і вылі́ты і́і на кві́ткі, в садо́к, на то́е ме́сце, дэ́ ныхто́ ны хо́дыт. Але́ ку́лу пу́рбо́га сту́ят хло́пці і хо́чут ублі́ты дывча́т тэ́ю вудо́ю.

Дывча́та, вылі́ва́ючы во́ду, спыва́ют пі́сню:

Вылі́ім вуды́цю на хмылі́цю,
Хай вуды́ця ліе́цця.,
А на́шым му́лудым до́бры́й бы́т выдэ́цця.

У той час, як дывча́та роба́т квы́ткі, спыва́ют такса́мо пі́сню:

Ой за гу́ро́дом зы́мная [хало́дная] ро́са,
Ой там ху́дыла [і́мя нявесгы́] бо́са,
А за ё́ю [і́мя жані́ха] хо́дыт,

Хурушэнькі чырывычкі нёсыт,
Вунá мулудэнька ны гардува́ла [грэбавала],
Тыі чэрэвычкі бра́ла.

Вэчыром прыіжае ду нівэсты жынiх су сва́том. І дывча́та удбыра́ют у сва́та ша́пку, коб пувiсыты на iі квітку і мiты вы́куп. Сват пувы́дён тургува́тыся. На ра́нок, як і iхаты ду вынцiу, дывча́та спыва́ют ля нiвэсты пiсню і вoдят iі кулú сто́ла:

Хо́дыт [iмя нявесты],
У Бо́га до́лі про́сыт,
Як ты нышчаслiва, то плывы́ з вудо́ю,
Як ты шчаслiва, то iйдьмо [паехалi] зу мно́ю.

Як прыiхалi з вынцiу, то пырыставля́ют сту́ла, про́сят вы́куп; але тут вла́зят пырыдягняны [пераапанутыя] бабы, як бы жынiх і нiвэста, і про́сят вы́куп.

Як ды́лят курува́й, то спыва́ют пiсню:

Клíчмо руды́ну ду пырыпо́ю,
Ныха́й бувáе, пырыпыва́е,
Срэ́бро, зо́лото на да́ры да́е,
Дрíбну моне́ту субi хавáе.
Хоть iз-за мо́ра пэ́рэплыва́йтэ,
А на́шу дывчы́нуньку пырыпыва́йтэ,
Срэ́бро, зо́лото на да́ры да́йтэ.

Як ды́лят курува́й, то спыва́ют сва́товы пiсню:

Дружко́ курува́й кра́е,
Зулутый но́жык ма́е,
То в рот, то в кишэ́ню,
То жынцi [жонцы] на вычэ́ру.

Пóсле тугó, як пудылiлi курува́й, нывэ́ста хо́дыт кругóм сту́ла, а дывча́та спыва́ют:

Хо́дыт Ма́нечка кругóм сто́лика,
Россыпа́е урiшкi [арэшкi],
Вжэ мына́юцца, забува́юцца
Дыво́цкiі смiшкi.

На той час, як нывэ́ста iдэ́ ду жэ́нiха, то в матэры́нськуй ха́ты юй спыва́ют пiсню:

Ужэ Мánечка услужыла,
У кумóры сэрпа пулужыла.
А хто ж тым сэрпóчком бóдэ жáты?
Будэ мáтjонка наймáты,
По тры рúблiкi давáты.
Худiм, мáмучко, пуснiдаiм [паснедаем] з тубóю,
А пуснiдавшы, пúйдым на руздýл з тубóю,
Тубi, мáмочко, хáта, сáнкi i кумóра,
А мнi, мулудúй, уднá скры́ня.
Тубi, мáмочко, пшыны́ця i грэ́чка,
А мнi, мулудúй, гýска, кúручка й овéчка.

Вэ́эром бат'кi нiвэсты iйдут [едуць] ду жынiхá i спывáют такúю пiсню:

Русхiляйся, бiлы бэрóзы,
Шчо б булó вы́дно пу всюй дурóзы [дарозе],
Шчо б булó вы́дно, шчо мáтjонка рóбыт,
Чы спыт, чы лiжыт, чы пу мнi тúжыт.

Расказвае Андрайчук Нiна Пiлiпаўна, 1929 г.н.; запiс зроблены ў 2007 г.
у в. Мельнiкi.

Вясельная песня i народная казка

Гэту пiсню спывае бат'ко нiвесты ка пырэзвах, як мулудую прывызут ду жынiхá:

Русхiляйтэся, бiлы бырóзы,
Куб булó вы́дно пу всiй дурóзы [дарозе],
Куб булó вы́дно, шчо [iмя нявесты] рóбыт,
Чы спыт, чы лéжыт, чы пу мнi тúжыт.
Пу хáты хóдыт, ручэнькi лóмыт:
“Ой, Бóжэ, Бóжэ, зроблэна шкóда,
В моём садбóчку сурвáна рóжа [ружа].
Гудува́в я еi ны рочóк [годзiк], ны два,
Ны двi ныдылюнькi [тыднi],
Вырвалi еi за двi гудынонькi”.

Байка “Коптjошка”

В удногó чулу́вiка умэрлá жiнка, i вiн прывiў субi дру́гу. У гэтуго мужыкá булá свуя дучкá, а мáчуха шчэi свую прывылá. Чулу́вiкува дучкá рóбыт, а бáбына тóлькó малю́iцэ i гуляты хóдыт. Застáвыла удéн раз мáчуха бiдну сiроту такúю рубóту рубыты: змышáла мак i золú в удну́ кúчу i сказа́ла ля пáсыныцi пырыбáты. А Коптjошка (так сiроту́ стáлi звáты, бо вунá завжды́ грязна худýла) рузúмна булá, стáла брáты пу кра́плi [патроху] змесь тúю i дúты на ií. Золú вiтром i зныслó. А мак так i устáвся.

Удён раз пушлá пуголо́ска, шчо бугáтый пан хóчэ жыны́ты сы́на. І ма́чуха сху́тіла свую́ дучку́ за юго́ удда́ты. Пушы́ла ля ё́і пла́тце хуро́шэ і пувызла́ на бал. А Ко́птюшку заста́вила в ха́ты прыбыра́ты. А пы́рыд гэ́тым ля дівчыны пры́снэлось, шчо в ё́і удку́льсь [аднекуль] хуро́ша уд́жа [адзенне] во́зьмэцце. Так і вы́шло. Як ма́чуха пу́хала з дучко́ю ду пала́цу, ля бідны́ сіро́ты пуда́рок злі́тыв: вэ́льмэ пла́тце хуро́шэ і ту́флі. І Ко́птюшка пу́хала на бал. Па́нскому сы́нувы вэ́льмэ де́вочка гэта́ пунра́вилася і вун гуля́в цілы́й вэ́чор з ё́ю. После Ко́птюшка вты́клá і згубы́ла ту́фліка.

Сву́е пла́тце хуро́шэ схавáла, а налужы́ла ѓязну уд́жу. А ма́чуха пры́хала і ка́жэ, шчо на ба́лі була́ вэ́льмэ хуро́ша де́вочка. А сіро́та сме́ецце.

Па́нскі сын хóчэ найт́і ту́ю дывчы́ну, кутóра на ба́лі була́. Взяв він згубля́нуго ту́фэлька і по́іхав шука́ты дівчы́ну. Ма́чуха вэ́льмэ хóчэ свую́ дучку́ удда́ты за па́нского сы́на. Дучка́ пумі́рала – ту́фэлёк вылі́кій. Ма́ты ка́жэ: “Удрубáй па́льця, то влі́зыш в ту́фылька”. Дучка́ так і зрубы́ла. Але ту́лько крóві нарубы́ла, нычо́го ны вы́йшло. А кавале́р ка́жэ: “Мо́жэ в вас шчэ́ яка́я дівчы́на е?” А ма́чуха і ка́жэ: “У мэ́нэ е му́рза ко́птюшка, але вунá в кумо́ры сыды́т”. Ко́птюшка пучу́ла, ху́тэнько пы́рыдяглас́я [пераа́прунулася] і вы́йшла. Пан убáчыв, шчо то та́я са́ма, шчо на ба́лі була́, і забра́в ё́і в каре́ту. А ма́тэрна дучка уста́лася быз па́льця.

Духоўная культура, павер’і, звычаі

Адказы на апытальнік. Запіс зроблены па ўспамінах Філософ Антаніны Ільінічны, 1935 г. нараджэння, ураджэнкі вескі Старышова, зараз пражывае ў г. Камянец.

1. Курува́й був высóкі, шыро́кі, пі́кса в рэ́шэтовы (юго́ зма́звали ма́слом). Каза́ли, чым бу́льшый курува́й, тым липш. Убыра́ли юго́ кві́ткамы, гулубо́чкамы, пусыпа́ли куліро́вую бума́гу [калярова́й па́перай]. [Пра карава́й.]

2. Вісі́льнаго дэ́рэва в нас ны бу́ло. [Пра вясе́льнае дрэ́ўца.]

3. Як шов дошч, то каза́ли – жы́ття ны бу́дэ. У мэ́і ма́тыра ішо́ў дошч на вісі́лли – муго́ ба́цька на вуйні́ забы́ли. У мэ́нэ ішо́в дошч – муй чу́лувік ра́но вмер. [Пра дождж на вясе́ллі.]

4. Ді́гём каза́ли, шчо і́х бо́ццон пры́ніо́с. Дэ́ му́луда́я сі́м’я, туды́ і нысэ́ ма́лу́ю ды́тыну. [Адку́ль дзе́ці бяру́цца?]

5. Куло́дку ны кла́ли. [Пра надмагі́льны помні́к у вы́глядзе кало́ды.]

6. У нас відьма́ру́в ны бу́ло. Просто каза́ли, як ныдо́бры чу́лувік та́жко вмыра́е, то трэ́ба сты́ль зрыва́ты [сто́лу]. [Пра сме́рць ведзьма́роў.]

7. Як ды́тынка шчэ́ ныхры́шчана, то хава́ли ку́лу кры́жа, які́ стуя́в за сы́лóm. [Пра няхры́шчаных дзя́цей.]

8. Коб пукóйні́к ны прыхо́дыв, дава́ли на пумы́нанне в цэ́рквы, да́ры́лі бідных. [Што ра́бі́лі, каб нябо́жчык “не прыхо́дзіў”?]

9. На Ру́здво́ [Божа́е Нара́джэнне] уб́вязыва́ли шчы́пкі [мала́дыя дрэ́ўцы], куб і́х зайці́ ны гры́зли. [Пра аб́вязванне са́довых дрэ́ў на Ка́ляды.]

10. На куттю́ (на Рuzдво) клікали нішчих, пубыру́шок. [Каго запрашалі на куццю?]

11. Ныко́лі ны гадали на Рuzдво́. [Пра гаданне на Каляды.]

12. На Рuzдво́ в нас худы́лі з бітлё́ём [батлейка], нусы́лі звызду́, спыва́лі пуд о́кнамы. [Пра калядныя звычаі.]

13. Пысні́ на Рuzдво́ нача́ныліся сло́вамі: Хры́стос руды́вся, Бог ву́плуты́вся. [Пра калядныя песні.]

14. Усбо́у сві́чку рубы́лі на Грумны́ці. Гэ́та сві́чка называ́лася Грумны́чка. Ї́ ставы́лі на укно́, як нача́налася грыво́та [навальні́ца]. [Пра гра́мнічную свечку.]

15. Куло́дку в нас ны́коли ны ву́дылі. [Пра ця́ганне калодкі.]

16. На вэрбо́ныцю 3 разы́ былі чу́луві́ка вырбо́ю пу плéчух, пу гу́луві́ – каза́лі: Ны́ я б’ю́, вырба́ б’е́, за ты́ждынь – вы́лыкдынь. [Пра звыча́і ў вербную на́дзелю.]

17. Ку́стры в нас ны́кла́лі. [Пра а́брадавыя вогні́шчы.]

18. Каза́лі, шчо́ на Іва́на купа́тыся ны мо́жна. Уде́н чу́луві́к з сусі́дняго сы́ла ны пу́слухав, пу́шов з сы́ном купа́тыся, убодва́ путупы́ліся. [Ці мо́жна купа́ца на Купа́лле?]

19. Пы́рыд Ста́рым Но́вым годо́м хлё́пці ву́зы на стрэ́хі затыга́лі, кумыны́ [ко́міны] затыка́лі, плу́ты зныма́лі. [Пра бя́счынствы.]

20. Со́нце ігра́ло на пе́ршы дэ́нь Па́скі і на Іва́на. [Пра “гу́льню” сонца.]

21. Кача́ліся на Ю́р’я пу́ зямлі́, куб спына́ ны бу́ліла. [Пра ку́лянне па зямлі́.]

22. Ты́і ку́лусы́, шчо́, встава́ліся в по́лі после́ жны́ва, называ́ліся пыры́пілка. Ё́х убы́ралі квы́ткамы, кла́лі 3 ку́скі хлі́ба, пу́блі стэ́рню. [Пра апо́шнія не жта́тыя каласы́ збо́жжа на по́лі.]

23. Ку́лусы́ святы́лі на Сплі́нне [Успене́нне]. Ё́х звязу́вали бу́ке́том і называ́лі кві́ткую. [Пра а́святчэ́нне.]

24. Як бу́ло запу́тано жы́то, то прасто́ каза́лі, шчо́ то хто́сь на зло́ зрубы́в. [Пра збы́танае збо́жжа на по́лі.]

25. Гуспу́дара уб́языва́лі пе́рэвэ́слом, ко́б вун ча́стував. [Пра аб́вязванне га́спадара пе́равя́слам.]

26. Тая́ гуспу́дыня́, шчо́ ке́пска́ ру́была́, называ́лася ны́здатно́та, гу́льтя́йка. [Праэ́ннюю жня́ю.]

27. Куро́в з хлі́ва́ выгу́нялі свынцо́ную [ас́вячана́й у царкве́] вырбо́ю, кла́лі хлі́б. [Як вы́ганялі пе́ршы раз жы́вёлу з хля́ва ў поле?]

28. Куб ску́ты́на ны мі́ла ны́якіі́ быды́, на стыну́́ ві́шали сэ́рп. [Як у́берагалі́ скаці́ну ад бя́ды?]

29. У нас лё́н ны ру́с, то тако́го ны бу́ло. [А́б звы́чаях пра лё́н.]

30. У нас пра́лі і в пя́тныцю́. [Пра пра́дзенне ў пя́тніцу.]

31. Каза́лі, шчо́ чо́рт будэ́ прасты́, то осно́ву ны кы́дали. [Ча́му не́льга а́стаўля́ць а́снову на но́ч?]

32. Хлі́б называ́ўся бу́лка – бу́лка хлі́ба. [Пра звы́чайны́ хлі́б.]

33. Раній, казали як був путоп, то ны було хлиба. Але ж куты і субаки стаілы выты, крычаы, так Буг змылувався [злітаваўся] і даў людям хлиб. Туму субак і кутув трэба любіты і нывоілы ны быты. [Пра сабачы і каціны хлеб.]
34. Дэжку мылы пырыд Паскую, после сушылы. [Калі мылі дзежку?]
35. Вінык в нас ны сэкли. [Ці секлі венік?]
36. У нас на крэсьбінах катаілы на буруні бабулю, якая купала дытыну ду хрысту. [Пра звычай катаць бабулю.]
37. Русалкі у нас ны вудыліся. [Пра русалак.]
38. Тыждынь после Тройцы назывався маёвы. [Пра тыдзень пасля Тройцы.]
39. Казалы, шчо чулувіка можна пуврочыты. Куб тугб ны было, як дывыліся на дытыну, то 3 разы плюваілы чырыз лівэ пличко. Врочі знымалы: вылівалі вбсок з свечкі на воду. Казалы, шчо на воді выявляіцца той чулувік, які пуврочыв. [Пра суроки (уроки).]
40. На зоркі казалы сытычко [адно з сузор'яў]. [Пра сузор'і.]
41. Плямы на місцяшвы – то казалы, Каін і Авэль, 2 браты, які ўднэ удногб пузабывалы. [Пра плямы на месяцы.]
42. Дошч разом з сонцём – то дошч радужный. [Пра дождж, які ідзе, калі свеціць сонца.]
43. Як крутив віхор, то казалы, шчо то чорт, туды ны можна ступаты, бо чорт вхопыт. [Пра віхор.]
44. В засуху в кулудзяы [калодзежы] сыпалы мак, куб дошч пуйшов. [Пра выкліканне дажджу.]
45. В нас ны спывалы пісні на дошч. [Пра выкліканне дажджу дзецьміно]
46. На пёршы гром хрыстыліся і на ўкно ставылы грумнычку [свечку грамнічную]. [Пра першы гром.]
47. На Тройцу в хаты вішалы плишнык [аер] і клён. Гэта эзлень называлася май. [Упрыгожванне хаты на Сёмуху (Тройцу).]
48. Куб добра капуста була, той, хто садыв іі, убывязував голуву чым-ныбўдэ, куб гулувкі капусты такіі вылікі були. [Пра пасадку капусты.]
49. Вувкулакув в нас ны було. [Пра ваўкалакаў.]
50. Рыба снылася на дошч, куrowa – на хвуробу, кунь – на убман. [Пра сны.]
51. Куб вовк ны вхупыв, кустры палілы. [Пра абарону ад ваўкоў.]
52. Казалы, як жабу заб'еш, ту буродавкі будут. [Пра жабу.]
53. Кукушка кувала, ду Пэтра, як убачыт снуп, то втыкае. [Пра зязюлю.]
54. Як бачылы боцона [буса], то высна хутко будэ. [Пра буса.]
55. Як заб'еш ластувку, то выскочыт ластувы нне [рабацінне]. [Пра ластаўку.]
56. Куб в хаты ны жылы блўзкі [клапы], іх пулівалы кіпятком. [Пра “хатніх” насякомых.]
57. Як кумары тувчўця, то казалы, шчо то кумарі куттё тувчўт. Значыт, бўдэ добра пугода. [Пра камароў.]
58. На Рудвё вішалы на стуль паука з бумагі і суломы. [Пра “павука” з саломы.]

59. Пру дурновáтого чулувіка кажут “пыльным мышком вы́тятый”. [Пра чалавека з дзівáцтвамі.]
60. Бурóдавкі звóдыли мулучкóм [чыстацелам]. [Пра бародаўкі.]
61. Пру ку́рову загадок в нас ны казалі, а пру свынню: Віся вісыт, хóда хóдыт, віся впала, хода зы́ла (свыння і груша). [Пра загадкі.]
62. “Аныкі-бэныкі, з’ілі варэнікі”. [Пра лічылки.]
63. У нас такую пі́сню ны спывáли. [Пра песню, у якой гаворыцца, як свякроў загубі́ла нявестку.]
64. Вішальнукув в нас на мо́глицах ныко́ли ны хавали. [Пра самазабойцаў.]
65. На всякое свя́то ху́тіли, куб прыйшо́в мужы́к, бо ба́ба нысла́ быду́. Усо́бенно дывы́ліся после Но́вуга года. [Пра першага наведва́льніка.]

ПРАГРАМА ПА ВЫВУЧЭННЮ НАЗВАЎ ПРАЦЭСАЎ І ДЗЕЯННЯЎ У ГАВОРКАХ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Сучасная сацыялінгвістычная сітуацыя ў сельскай мясцовасці Беларусі характарызуецца пастаянным змяншэннем колькасці носьбітаў традыцыйнай дыялектнай гаворкі і інтэнсіўным разбурэннем яе структуры. Разам з няўхільным скарачэннем колькасці вясковых жыхароў, імклівым змяненнем традыцыйнага ўкладу сельскага жыцця, побыту, зрэшты, звычайным старэннем вёскі, абумоўленым урбаністычнымі прычынамі, адыходзяць у нябыт найбагацейшыя скарбы духоўнай культуры беларусаў – моўныя набыткі. Усцешна, што вельмі многае з дыялектных мовазабяспечальных сродкаў, найперш лексічных, сабрана і вывучана беларускімі дыялектолагамі, звычайнымі збіральнікамі-аматарамі, рупліўцамі за лёс нацыянальнай мовы. Аднак далёка не ўсё. Ды і не ўсім структурным узроўням дыялектнай мовы "пашанцавала" ў аднолькавай ступені. Найбольш вывучанымі з'яўляюцца ў беларускім мовазнаўстве намінацыйныя лексічныя сродкі. У значна меншай меры – словы, што абазначаюць разнастайныя працэсы, дзеянні, уздзеянні і г.д., ці папросту такія лексічныя адзінкі, якія складаюць у мове клас дзеясловаў. Для даследавання гэтага адметнага пласта слоў быў распрацаваны спецыяльны апытальнік, які прапанована ўважваць мовазнаўцам, літаратарам, настаўнікам, прыхільнікам нацыянальнай мовы, збіральнікам духоўных скарбаў беларускага народа.

Спадзяёмся, што гэты праграмы мовазнаўчы дакумент будзе запатрабаваны ў першую чаргу спецыялістамі і дзякуючы іх зацікаўленасці стане папаяўняцца як новымі пытаннямі, так і словамі.

І. УЗДЗЕЯННІ

а) Накіроўваць у валоданне

1. Накіроўваць у валоданне ці распараджэнне звычайна: *даваць...*
2. Даваць урачыста або афіцыйна: *уручаць, падносіць...*
3. Даваць бясплатна назусім: *дарыць...*
4. Даваць са злосцю, груба: *саваць, тнуць, кідаць...*
5. Даваць для прыліку: *торкаць, саваць...*
6. Даваць скаціне, птушкам: *даваць, класці, сыпаць, кідаць...*
7. Даваць са зваротам: *пазычаць, адалжаць, даваць у доўг...*
8. Даваць за плату: *прадаваць...*
9. Даваць грошы пры куплі або за падатак: *плаціць...*
10. Даваць праз пасрэдніка: *слаць, пасылаць...*
11. Даваць вызначанымі часткамі: *выдаткоўваць, выдаваць...*

12. Даваць для азнаямлення: *паказваць...*

13. Прапаноўваць аплату: *суліць...*

б) Надаваць месца

1. Надаваць месца звычайна: *мясціць,*

2. Мясціць гарызантальна: *класці, лажыць...*

3. Мясціць, распасціраючы: *слаць, пасцілаць, прастаць...*

4. Мясціць вертыкальна: *ставіць, стаўляць, станавіць...*

5. Мясціць нізам: *садзіць, саджаць...*

6. Мясціць у цесную шчыліну: *шчаміць...*

7. Мясціць у дзірку, адтуліну: *торкаць, пхатаць...*

8. Мясціць унутр поўнасю: *саваць...*

9. Мясціць у кішэнь: *класці, лажыць, саваць...*

10. Мясціць на воз груз: *класці, лажыць, грузіць...*

11. Класці нязграбна і многа: *грукасціць, грамаздзіць...*

12. Мясціць сена ў копы (стагі), у хлеў: *класці, стагаваць...*

13. Размяшчаць расліны або насенне на зямлі: *саджаць, садзіць, торкаць, утыркаць...*

14. Памяшчаць курыцу для наседжвання яек: *садзіць, саджаць...*

15. Памяшчаць жывёлу ў хлеў: *заганяць, упусціць...*

16. Памяшчаць коней у хлеў: *ставіць...*

17. Размяшчаць дровы ў печы: *класці, лажыць...*

18. Памяшчаць хлеб у печ для выпечкі: *садзіць, кідаць, стаўляць...*

19. Памяшчаць у печ посуд з варывам: *ставіць, стаўляць, станавіць...*

20. Памяшчаць пчол у вуллё: *саджаць, садзіць...*

21. Памяшчаць у турму: *саджаць, садзіць...*

22. Памяшчаць занадзаныя пасткі для лову: *ставіць...*

23. Памяшчаць нітку ў іголку: *класці, торкаць, удзяваць, уцягваць...*

24. Класці ніткі ў бёрда, ніты: *кідаць...*

25. Памяшчаць унутр мяккае рэчыва сілаю: *пхаць, ткаць...*

26. Пхаць унутр многа, шчыльна: *пакаваць...*

27. Мясціць празмерна ўнутр або на верх (на воз): *перці, кратаць...*

28. Размяшчаць на крукі, на шасток: *вешаць, весіць...*

29. Памяшчаць у кватэру, у хату: *сяліць...*

30. Памяшчаць у непрыкметным месцы ці часова дзе збоку: *туліць, хінуць...*

31. Размяшчаць у належным парадку: *ладкаваць, парадчыць...*

32. Памяшчаць у патаемнае месца: *хаваць, хараніць, пратаць...*

33. Памяшчаць нябожчыка ў магілку: *хаваць, хараніць...*

34. Размяшчаць збудаваў: *ставіць, стаўляць...*

35. Мясціць дзе наогул: *дзяваць...*

36. Ставіць лодку да берага: *чаліць...*

37. Мясціць вадкасць у пасудзіну: *ліць, ляць...*

38. Мясціць дробнае рэчыва (зерне) у тару ці сховішча: *сыпаць...*

в) Рабіць перамяшчэнне

1. Перамяшчаць на сабе: *несці...*
2. Займацца перамяшчэннем на сабе працягла: *насіць...*
3. Перамяшчаць на транспарце: *везці...*
4. Займацца перамяшчэннем на транспарце працягла: *вазіць...*
5. Перамяшчаць круглае па паверхні: *каціць...*
6. Займацца гэтым працягла: *качаць, катаць...*
7. Каціць, перакідваючы: *куляць, перакідаць...*
8. Перамяшчаць цяжкое па паверхні або ўверх з намаганнем: *цягнуць, цегці, валачы...*
9. Займацца гэтым працягла: *цягаць...*
10. Несці на сабе або везці грувасткае, цяжкое: *перці...*
11. Перамяшчаць цяжкое за сабой з намаганнем: *валачы, валоч, валакці...*
12. Займацца гэтым працягла: *валачыць, валоч...*
13. Валачы за сабой жывёлу сваім ходам на поведзе ці асобу па запрашэнню (дзіця за руку): *весці...*
14. Займацца гэтым працягла: *вадзіць...*
15. Перамяшчаць жывых істот пад прымусам сваім ходам перад сабою: *гнаць, турыць...*
16. Займацца гэтым працягла: *ганяць, ганіць...*
17. Гнаць хутка: *турыць...*
18. Займацца гэтым працягла: *тураць, ганяць...*
19. Везці хутка з ляскатаннем: *тарабаніць, барабаніць, дарабаніць, ляскатаць...*
20. Вазіць для забавы: *катаць, катацца...*
21. Вазіць на прычэпе (баржу па рацэ): *буксіраваць...*
22. Перамяшчаць з сілаю на адлегласць: *кідаць, шыбаць...*
23. Кідаць з размахам: *махаць...*
24. Кідаць з размахам энергічна дробны прадмет: *штурляць...*
25. Перамяшчаць на восі (кола): *круціць...*
26. Круціць на адным месцы: *вярцець...*
27. Круціць шрубу: *вініць...*
28. Надаваць энергію для перамяшчэння: *рухаць, дзвігаць, зрушыць...*

г) Ушчуваць фізічна

1. Ушчуваць фізічна звычайна: *біць...*
2. Біць моцна рукою: *праць, перыць, петаваць...*
3. Біць палкаю: *дубасіць, лупіць...*
4. Біць моцна палкаю: *пратаць, лупіць, лупцаваць...*
5. Біць цяжкаю палкаю, кулаком: *гваздаць, гнесці...*
6. Біць цяжкімі ўдарамі працягла: *гнясці, грымнуць у спіну*

7. Біць гнуткім (дубцом, пугаю, рамянём): *секчы, сеч...*
8. Біць гнуткім злёгку: *сцябаць...*
9. Біць гнуткім моцна: *джгаць, джыгаць, жгаць, жагаць, піляць, рэзаць...*
10. Біць гнуткім моцна і гучна: *хлястаць...*
11. Біць моцна, многа: *лупцаваць, лупіць, дубасіць...*
12. Біць хварасцінаю: *хвастаць...*
13. Біць бізуном: *бічаваць...*
14. Біць важка кулаком па спіне: *гракаць, гакаць, грокаці...*
15. Біць кулаком мякка: *жмякаць, шмякаць...*
16. Біць дубцом (рамянём) працягла: *парыць...*
17. Біць злёгку далоняй: *шлёпаць...*
18. Біць далоняй небалюча, гучна: *хлопаць, ляпаць...*
19. Біць далоняй моцна і рэзка: *пляскаць...*
20. Біць палкай моцна, гучна: *трахаць...*
21. Ушчуваць наогул за праступкі: *караць, наказваць...*
22. Біць балюча, едучы ў сядле: *шпорыць...*
23. Біць пстрычкай: *пстрыкаць, шчаўкаць, шчоўкаць, стрычку (пстрычку) даць...*
24. Ушчуваць за валасы: *чубіць, чубасіць, драць, цягнуць за валасы...*
25. Ушчуваць балюча за вуха: *драць, цягнуць за вуха...*
26. Ушчуваць адзін аднаго тумакамі: *тузіць, валтузіць, цягаць за грудкі...*
27. Ушчуваць тузанінай: *валтузіць...*
28. Ушчуваць невыноснай тузанінай: *мардаваць...*
29. Ушчуваць рознымі сродкамі невыносна: *мучыць...*
30. Біць жорстка і бязлітасна: *катаваць...*
31. Ушчуваць бесчалавечна і працягла: *тыраніць...*
32. Хвастаць венікам у бані: *парыць...*
33. Біць нагою (пра каня): *брыкаць, свістаць, лягаць...*
34. Біць да галаве гучна: *трэскаць, ляпаць...*
35. Ушчуваць балюча за скуру: *шчыпаць...*

д) Дакранацца або прыкладаць сілу

1. Закранаць звычайна злёгку: *кратаць, трогаць, кранаць...*
2. Закранаць прыкметна, адчувальна: *трывожыць, рушыць...*
3. Трывожыць балючае месца (рану): *вярэдзіць, верадзіць...*
4. Кратаць для высвятлення асабліваасцей або стану прадмета: *мацаць, шчупаць...*
5. Мацаць груба, рэзка: *лапаць, лэпаць...*
6. Закранаць без дазволу, патрэбы, з намерам: *чапаць, чапляць...*
7. Кратаць адчувальна кулаком (локцем): *таўхаць, таўкаць...*
8. Таўхаць моцна: *штурхаць...*
9. Таўхаць з сілаю: *штурхаць, піхаць...*

10. Таўхнуць моцна нагою (кулаком): *пінаць, тнаць, піхаць...*
11. Закранаць канцом палкі, кія: *торкаць...*
12. Торкаць груба, адчувальна: *тыкаць, тыцкаць...*
13. Торкаць заостраным канцом рэчы балюча: *калоць, пароць...*
14. Калоць рагамі (пра жывёлу): *калоць, пароць, басці, бадаць...*
15. Кратаць, пацягваючы за што-небудзь: *торгаць, доргаць...*
16. Торгаць за повад (вожкі) каня: *шморгаць, шмаргаць, сморгаць...*
17. Кратаць за цела, даводзячы да смеху: *казытаць, лазкатаць, шчакатаць, шчыкаціць...*
18. Дакранацца зубамі з пяшчотаю: *чалаваць...*
19. Прыкладаць сілу збоку ці зверху: *ціснуць...*
20. Ціснуць вельмі моцна: *давіць...*
21. Ціснуць вялікай вагою: *гнясці, прыгнятаць...*
22. Ціснуць жартоўна: *ціскаць...*
23. Ціснуць руку пры сустрэчы: *ціскаць, ціснуць...*
24. Ціснуць з бакоў пастаянна (пра цеснае): *жсаць, жмуць, ціснуць...*
25. Ціснуць воск, сыр: *давіць, біць...*
26. Абхопліваць рукамі: *абдымаць, абнімаць, анімаць, абшчаперыць...*
27. Абдымаць за шыю: *абшчапляць, абшчэпліваць...*
28. Абдымаць груба: *абшчаперыць, аблапіць...*

е) Закранаць паверхню

1. Праводзіць рукою па паверхні асцярожна, з ласкаю: *гладзіць...*
2. Закранаць паверхню з сілаю: *церці...*
3. Церці балюча выступам (пра абутак, вупраж): *муліць, муляць, церці...*
4. Церці з шумам: *шоргаць, шорхаць...*
5. Церці па нягладкай паверхні: *шархаць, шорхаць...*
6. Церці паверхню працягла для ачышчэння: *шараваць...*
7. Закранаць паверхню чым-небудзь вострым, пакідаючы сляды: *драпаць, царапаць...*
8. Закранаць паверхню пазногцямі або чым-небудзь зазубраным: *шкрабаць, скрабаць...*
9. Шкрабаць для ачышчэння паверхні: *шкрэсці, шкрэбці, скрэсці...*
10. Шкрэсці бульбу: *скабліць, скрэсці, чысціць...*
11. Шкрэсці рыбу: *чысціць...*
12. Ачышчаць трэннем аб крук новую вяроўку: *шмуляць...*
13. Праводзіць грэбнем па валасах: *часаць...*
14. Ачышчаць поўсць у жывёлы грабёнкай: *часаць, чысціць...*
15. Ачышчаць воўну на машыне: *часаць, чысціць...*
16. Закранаць цела пры свербі: *чухаць, часаць...*
17. Часаць цела з сілаю пазногцямі: *драць, драпаць...*
18. Праводзіць языком па паверхні: *лізаць...*
19. Праводзіць лязом нажа па паверхні: *чыкаць...*
20. Праводзіць зазубраным па паверхні (пілой): *шархаць, шахаць...*

ж) Надаваць вагальны рух

1. Надаваць лёгка прадмету на месцы: *варушыць...*
2. Варушыць сена: *варашыць, варушыць...*
3. Варушыць пальцамі: *шавяліць, шаваліць...*
4. Варушыць дробнае рэчыва: *капашыць, капяшыць...*
5. Паварушваць рэзкім рухам на сябе: *шоргаць, торгаць, дзергануць...*
6. Торгаць лейцамі каня паціху: *сморгаць, смаргаць, дзёргаць...*
7. Торгаць туды-сюды энергічна: *тармасіць, тармашыць, тамасіць, трэсіць...*
8. Тармасіць моцна: *трэсіць, трусіць...*
9. Тармасіць вельмі моцна: *калаціць...*
10. Надаваць рух з боку на бок: *ківаць...*
11. Ківаць стаячы прадмет, зварушваючы да асновы: *шаматаць...*
12. Штатаць з вялікім размахам: *хістаць...*
13. Хістаць беспарадкава: *матляць...*
14. Матляць намерана, з выкрунтасамі: *віхляць, віхаць...*
15. Надаваць рух уверх-уніз: *вагаць, качаць...*
16. Вагаць значна, з размахам: *гойдаць, гутаць, качаць...*
17. Вагаць падвешаную калыску: *люляць, зыбаць, гутаць, гутатаць, гушкаць, калыхаць...*
18. Вагаць з размахам вісячы прадмет, зварушваючы каля асновы: *баўтаць...*
19. Вагаць з боку на бок ляжачы прадмет: *качаць...*
20. Вагаць стаячую люльку: *качаць, калыхаць...*
21. Вагаць спакойна, павольна: *зыбаць, гушкаць...*

з) Забяспечваць абслугоўваннем

1. Даваць усё неабходнае для жыцця ці дзейнасці: *забяспечваць, абяспечваць, забяспечаць...*
2. Запяспечваць поўнасю, да канца: *задавальняць, задавальваць, даволіць...*
3. Забяспечваць спажываннем, прыгатаванай ежаю: *карміць...*
4. Карміць па ўмове або дамоўленасці чалавека: *харчаваць, сталаваць, харчыць, пітаць...*
5. Забяспечваць пастаянным прытоком (вады): *жывіць...*
6. Забяспечваць палівам работу рухавіка: *сілкаваць, пітаць...*
7. Забяспечваць спажыванне вады і іншых вадкасцей: *паіць...*
8. Карміць і паіць спецыяльна нагатаваным гасцей: *частаваць, угаішчаць, прывячаць, почастваваць...*
9. Карміць смашным (дзіця): *ласаваць...*
10. Забяспечваць спажываннем і ўвагай да патрэб пастаянна: *даглядаць, хаджаць...*

11. Дагдыдаць з маленства да сталасці: *гадаваць...*
12. Гадаваць да пэўнай велічыні, памераў: *расціць...*
13. Забяспечваць жаданні і патрэбы іншага ў побыце: *слугаваць, паслугаваць...*
14. Забяспечваць патрэбы, падладжваючыся пад жаданні, патвараючы ім: *гадзіць, дагаджаць, выстанчаць, выстранчаць...*
15. Забяспечваць уздзеянне на хваробу: *лячыць...*
16. Лячыць моваю: *загаворваць, вымаўляць, шантаць...*
17. Лячыць дзіця ад вогніка: *адкідаць...*
18. Лячыць ад перапуду: *качаць...*
19. Лячыць рознымі мясцовымі зёлкамі: *карыстаць, пользаваць...*
20. Забяспечваць абслугоўваннем пастаянна малое дзіця: *няньчыць...*
21. Забяспечваць дзіця цікавым заняткам: *бавіць, забаўляць...*
22. Забяспечваць уручэнне ганаровай адзнакі (ордэна, граматы): *награджаць, узнагароджваць...*
23. Узнагароджваць грашовай або рэчыўнай адзнакай: *прэміяваць, прэміраваць, праміраваць...*
24. Забяспечваць афіцыйна пасадай: *назначаць, ставіць...*
25. Забяспечваць выхад на волю або жаданне ўвайсці: *пушчаць, тускаць...*
26. Забяспечваць найменнем: *назваць...*
27. Называць мянушкай: *дражніць, клікаць...*
28. Называць поўным тытулам паважна: *велічаць...*
29. Забяспечваць святлом: *святціць...*
30. Рабіць адваротнае: *цямніць...*
31. Забяспечваць патрэбу ў сродках абароны і нападу: *узбройваць, аружаць, варужаць...*
32. Забяспечваць разуменне гаворкі на незразумелай мове: *тлумачыць, талмачыць...*

і) Выклікаць змены ў псіхічным стане

1. Выклікаць душэўны неспакой: *хваляваць, ваднаваць, валнаваць, вярэдзіць, вадзіць...*
2. Выклікаць непрыемную душэўную разладжанасць і ўзбуджанасць: *нерваваць, нервіць, нярвіць....*
3. Выклікаць незвычайнае хваляванне: *узрушаць, узбуджаць...*
4. Выклікаць неспакой у многіх нечакана: *бударажыць...*
5. Выклікаць невялікую занепакоенасць: *трывожыць, непакоіць...*
6. Выклікаць клопат справамі: *турбаваць, беспакоіць...*
7. Выклікаць раздражнёнасць: *злаваць, зліць...*
8. Зліць з намерам: *цвяліць, дражніць...*
9. Зліць да крайнасці: *гнявіць, гневаць...*
10. Зліць да шаленства: *раз'юшваць, бясіць...*
11. Выклікаць незадаволенасць несправядлівасцю: *крыўдзіць, абіжаць...*

12. Крыўдзіць да злосці: *абураць...*
13. Выклікаць жвавасць, энергічнасць: *бадзёрыць, бадрыць...*
14. Выклікаць добры настрой прыемнай навіной: *радаваць...*
15. Выклікаць святочны настрой музыкай, песняй, смехам: *весяліць...*
16. Весяліць да хохату: *смяшыць...*
17. Весяліць забаўна, міла: *цешыць...*
18. Выклікаць душэўную раўнавагу пасля хвалявання: *супакойваць, успакойваць...*
19. Супакойваць ад плачу ці ад празмернага гарэзавання: *сунімаць, унімаць...*
20. Супакойваць раззлаванага: *лагодзіць, лашчыць...*
21. Выклікаць страх: *палохаць, пужаць, пугаць...*
22. Палохаць папярэдне небяспекай: *страшыць...*
23. Палохаць раптоўным з'яўленнем: *тудзіць...*
24. Палохаць смяртэльнай небяспекай: *жагнаць, жахаць, ужасняць...*
25. Выклікаць цяжкі псіхічны і нават фізічны стан поглядам, словам: *уракаць, улякаць, сурочыць...*
26. Выклікаць узрушанасць незвычайнасцю: *здзіўляць, удзіўляць, дзівіць...*
27. Здзіўляць да крайнасці: *уражваць...*
28. Выклікаць разгубленасць: *бянтэжыць, смушчаць...*
29. Выклікаць невясёлы настрой: *смуціць, засмучаць...*
30. Выклікаць цяжкі душэўны і фізічны боль: *мучыць...*
31. Выклікаць шум у галаве балбатнёй, крыкам: *тлуміць...*
32. Выклікаць бяздумнасць у галаве гаворкай, крыкам: *дурыць...*
33. Дурыць да страты разумення: *дурманіць, дурачыць...*
34. Выклікаць непатрэбную ўсхваляванасць, узрушанасць у многіх: *баламуціць...*
35. Выклікаць поўнае давер'е да паведамлення: *увяраць, завяраць...*
36. Выклікаць пераконанасць: *запэўніваць, упэўніваць, убяджаць...*

к) Паказваць псіхічныя адносіны

1. Паказваць свае пачуцці знешне: *выяўляць, выражаць, выстаўляць...*
2. Выяўляць пачуццё вялікай прыхільнасці: *любіць...*
3. Любіць асобу супрацілеглага полу: *кахаць, любіць...*
4. Выяўляць увагу да годнасці, становішча, заслуг асобы: *наважаць, уважаць...*
5. Выяўляць выключную ўвагу да годнасці асобы або беражлівасць да прадмета: *шанаваць...*
6. Выяўляць пачуццё беражлівасці: *шкадаваць, жалець...*
7. Выяўляць выключную ўвагу да дзіцяці: *пеставать, пестіць, балаваць...*
8. Выяўляць выключную ласку да дзіцяці: *галубіць...*
9. Выяўляць выключную прыхільнасць да дзіцяці: *мілаваць...*

10. Выяўляць пачуццё варожасці, нецярпімасці: *ненавідзець...*
11. Выяўляць пачуццё ўзрушанасці за прахільнасць да іншага: *раўнаваць...*
12. Выяўляць увагу падкрэслена, ганарыста, афіцыйна: *удастойваць...*
13. Выяўляць стрыманасць пры непрыемнасцях, болю: *цярпець...*
14. Цярпець стойка: *трываць...*
15. Выяўляць упэўненасць у здзяйсненні: *верыць...*
16. Выяўляць няпэўнае адчуванне магчымасці іншага: *падазраваць...*
17. Выяўляць свае адносіны ў словах: *выказваць, высказваць, выражаць, выбражацца...*
18. Выказваць свае пажаданні асобе на будучае: *жадаць, зычыць, бажаць, бажавольць, жалаць...*
19. Выказваць адзнакі ганаровай увагі да асобы пры сустрэчы: *вітаць, прывячаць...*
20. Вітаць з падзей, поспехам, святам: *віншаваць, паздраўляць...*
21. Вітаць велічна, хвалебна, узвышана: *славіць, праслаўляць, уносяць...*
22. Выказваць думку пра значную вартасць, каштоўнасць асобы (прадмета): *цаніць...*
23. Выказваць вельмі добрую ацэнку вартасцям: *хваліць...*
24. Выказваць дадатную ацэнку паводзінам, дзейнасці асобы, калектыву: *адбраць...*
25. Выказваць на аснове закона адмоўную ацэнку дзеянням або праступкам асобы (у афіцыйнай установе): *судзіць...*
26. Выказваць дрэнную ацэнку вартасцям асобы (прадмета): *ганьбіць, ганьбаваць, ганіць...*
27. Ганьбіць апошнімі словамі: *хаяць, паносіць...*
28. Выказваць думку аб адказнасці асобы за праступак: *вініць, вінаваціць...*
29. Выказваць незадаволенасць непрыстойнымі паводзінамі: *сароміць, сарамациць, стыдзіць...*
30. Выказваць вялікую незадаволенасць непрыстойнымі ўчынкамі: *сарамациць, страміць...*
31. Выказваць незадаволенасць у парушэнні ўмовы, парадку: *папракаць, упракаць, упікаць...*
32. Папракаць працягла, моцна: *карыць, дакараць...*
33. Папракаць непрыемным злосным напамінам: *папікаць, упікаць...*
34. Выказваць пачуццё абурэння: *лаяць, ругаць...*
35. Лаяць грубымі словамі: *мацюкаць, спавядаць, хрысціць...*
36. Лаяць апошнімі словамі (працягла): *бэсціць, верзці...*
37. Лаяць, жадаючы ўсяго самага горшага: *клясці, праклінаць...*
38. Выказваць грубыя словы непавягі да годнасці асобы: *абражаць, аскабляць...*
39. Знеслаўляць годнасць асобы без падстаў, намерана: *шальмаваць...*
40. Выказваць знявагу з насмешлівай іроніяй: *кпіць, высмейваць, змушчаць...*

41. Выказваць увагу спецыяльным прыходам да асобы: *адведваць, навяшчаць, прыходзіць у госці (адведкі)...*

л) Накіроўваць адзнакі ўвагі да прадмета і яго становішча (або выпускаць з-пад увагі)

1. Захоўваць пастаянна пры сабе як уласнасць: *мець, маць...*
2. Мець пры сабе скрытна: *таіць...*
3. Мець пад уладай: *валодаць, уладаць...*
4. Мець ва ўжытку: *карыстацца, пользавацца...*
5. Мець у памяці: *помніць...*
6. Мець у пачуццях: *адчуваць, чустваваць...*
7. Мець у руках, пад увагай, у гаспадарцы (пра жывёлу): *трымаць, дзяржаць...*
8. Трымаць пад пастаянным назіраннем статак: *пасвіць, пасціць...*
9. Трымаць пад наглядам на месцы без карпеці: *марнаваць...*
10. Трымаць пад спецыяльным назіраннем аб'ект, дабро: *сцерагчы, старажыць, вартаваць...*
11. Сцерагчы коней на начлезе: *вартаваць...*
12. Сцерагчы вельмі ўважліва: *пільнаваць...*
13. Сцерагчы ад небяспекі: *ахоўваць...*
14. Сцерагчы ад страты, дачаснага зношвання: *берагчы...*
15. Трымаць перад вачымі: *глядзець, наглядаць, назіраць...*
16. Трымаць пад пільным наглядам: *сачыць, слядзіць, пільнаваць...*
17. Трымаць пад пільным наглядам скрытна, таямніча: *цікаваць, віжаваць...*
18. Выказваць думку аб пагрозе: *папярэджваць, прадупраджаць...*
19. Выказваць згоду на задавальненне жадання ці патрэбы: *дазваляць, разрашаць...*
20. Выказваць катэгарычна нязгоду: *забараняць, запрашчаць...*
21. Даваць дапамогу або пазыку тэрмінова: *выручаць...*
22. Даваць дапамогу тэрмінова пры небяспецы: *ратаваць, спасаць...*
23. Даваць паблагку: *патворыць, патвараць...*
24. Даваць паблагку капрызам: *балаваць...*
25. Даваць паблагку з заахвочваннем да дрэнных паводзін: *патураць...*
26. Даваць адно замест другога: *мяняць...*
27. Даваць мажлівасць зайсці, увайсці, пайсці: *пускаць, пушчаць...*
28. Адмяняць прысуд: *мілаваць, памілаваць...*
29. Адмяняць накіраванне: *літаваць...*
30. Выпускаць з-пад увагі: *губіць, цяраць...*
31. Губіць каштоўнае: *траціць...*
32. Губіць выпадкова (з рук): *раняць, выпускаць, упускаць...*
33. Выпускаць з-пад увагі магчымасць: *зьяваць...*
34. Зьяваць па дурасці: *вароніць, правароніць...*
35. Зьяваць па няўважлівасці: *маргаць (прамаргаць)...*

м) Устанаўліваць уласцівасці і сутнасць

1. Устанаўліваць вагу: *важыць, весіць...*
2. Устанаўліваць велічыню, аб'ём: *мераць...*
3. Устанаўліваць колькасць: *лічыць, шчытаць...*
4. Устанаўліваць якасць на смак: *каштаваць, пробаваць, спытваць...*
5. Устанаўліваць пах: *нюхаць...*
6. Устанаўліваць сутнасць рукою: *мацаць, шчупаць, лапаць...*
7. Устанаўліваць на слых: *слухаць, ветрыць...*
8. Устанаўліваць малапрыкметнае, скрытнае зрокам: *заўважаць, замячаць, прыкмячаць...*
9. Устанаўліваць дробязнае зрокам: *прыкмячаць, прымячаць...*
10. Устанаўліваць патаемнае: *выведваць, выпытваць...*
11. Устанаўліваць скрытнае: *выяўляць...*
12. Устанаўліваць асобу чалавека па знешнасці: *пазнаваць...*
13. Устанаўліваць асобу чалавека па твары: *улічаць, распазнаваць...*
14. Устанаўліваць асобнасць або неаднолькавасць па якасці або сутнасці: *адрозніваць, атлічаць...*
15. Устанаўліваць сутнасць выказвання ў думках: *разумець, панімаць...*

н) Завалодваць у распараджэнне або спажываць

1. Ажыццяўляць завалодванне: *браць...*
2. Закончыць завалодванне: *узяць, заняць...*
3. Браць са зваротам: *пазычаць, аддалжаць, займаць...*
4. Браць з аплатай вартасці: *купляць, купавачь...*
5. Браць паспешліва: *хапаць, хватаць...*
6. Браць рэзка рукою: *цапаць...*
7. Браць раскіданае асобнымі адзінкамі: *збіраць, сабіраць...*
8. Браць патаемна чужое: *красці...*
9. Браць патаемна чужое (назвы з рознымі адценнямі асуджэння): *цібрыць, мэнціць, бондзіць, лямзіць, мантачыць...*
10. Браць чужое адкрыта, сілаю: *рабаваць, грабіць...*
11. Браць месца: *займаць, занімаць...*
12. Браць на службу ў войска: *прызываць, браць...*
13. Браць у войска сілаю (у мінулым): *збрываць...*
14. Браць чужое за сваё: *прысвойваць...*
15. Прысвойваць чужое з-за прагнасці: *зажыльваць...*
16. Браць за сына: *усынаўляць...*
17. Браць за дачку: *удачараць...*
18. Браць за жонку: *браць...*
19. Браць за прымака: *прымаць, прынімаць...*
20. Браць за работніка за аплату: *наймаць, нанімаць...*
21. Браць у кампанію, калектыў, арганізацыю: *прымаць, прынімаць...*

22. Браць тое, што выдаюць: *атрымліваць, палучаць...*
23. Атрымліваць тое, што дораць: *прымаць, прынімаць...*
24. Атрымліваць у спадчыну: *наследаваць, спадкаваць, узяць ад бацькоў, пераняць ад бацькоў...*
25. Атрымліваць тое, што было загублена: *знаходзіць, знаходзіць...*
26. Браць, абступаючы з усіх бакоў: *акружаць, акаляць, аточваць, абступляць...*
27. Акружаць натоўпам: *абступаць, абступляць...*
28. Акружаць шумнай зграяй: *апанюваць, апантаць, абантаць...*
29. Браць з пазбаўленнем свабоды: *няволіць...*
30. Браць у няволю варожых салдат на вайне: *палоніць, паланіць...*
31. Браць пад узброеную ахову: *арыштоўваць, арыстоўваць...*
32. Браць цяжкія перашкоды: *пакараць...*
33. Браць з разлікам на будучае: *запасаць, запасіць...*
34. Браць у памяць: *запамінаць, запамятаць...*
35. Браць у памяць веды: *засвойваць, засваяць...*
36. Браць вадкае прыладай (кружкай, лыжкай): *чэрпаць, чарпаць...*
37. Браць на слых: *чуць, чуваць...*
38. Браць на зрок: *бачыць, відзець...*
39. Карыстацца для патрэбы: *ужываць, упатрабляць, спользаваць...*
40. Ужываць лекі: *прымаць...*
41. Ужываць страву: *есці...*
42. Есці прагна, папоўніцы: *аплятаць, уплятаць...*
43. Есці прагна, груба: *жраць...*
44. Есці прагна, хутка: *лопаць, трэскаць...*
45. Есці вадкае: *хлябаць, сёрбаць...*
46. Есці вадкае з лыжкі: *сёрбаць, сярбаць...*
47. Есці раніцою: *заўтракаць, снедаць...*
48. Есці ў сярэдзіне дня: *абедаль...*
49. Есці ў канцы дня: *вячэраць...*
50. Есці перад абедам: *палуднаваць, палуднаць...*
51. Есці пасля выпіўкі: *закусваць...*
52. Есці дзюбаю зерне (пра птушку): *кляваць, дзяўбаць...*
53. Ужываць вадкасць: *піць...*
54. Піць многа, прагна: *жмурыць, жлукуціць...*
55. Піць па-сабачаму: *хляптаць...*
56. Піць з бутэлькі: *лыкаць...*
57. Ужываць папярсы, табаку: *курыць, паліць...*

о) Дабівацца атрымання або завалодання

1. Дабівацца атрымання без патрабавання: *прасіць...*
2. Прасіць слязліва: *кленчыць, клянчыць...*
3. Прасіць неадступна, дакучліва: *канькаць, канкаць, канючыць, канаць...*

4. Прасіць наведання ў госці, у кампанію: *запрашаць, прыгласаць...*
5. Дабівацца атрымання рашуча: *патрабаваць, трэбаваць...*
6. Дабівацца атрымання пагрозамі, нахабствам: *вымагаць...*
7. Дабівацца атрымання працаю: *зарабляць...*
8. Дабівацца атрымання цяжкімі намаганнямі: *дабываць, здабываць...*
9. Дабівацца атрымання складаным шляхам: *даставаць...*
10. Дабівацца атрымання рознымі шляхамі паступова: *набываць...*
11. Дабівацца атрымання загубленага, схаванага ці скрытага: *шукаць, іскаць...*
12. Шукаць старання, таямніча: *шнарыць, шнырыць, шныпарыць...*
13. Дабівацца атрымання падспераганнем, заманьваннем, захопам знянацку: *лавіць, лаваць, імаць...*
14. Лавіць рыбу вудай: *вудзіць...*
15. Лавіць ракаў спецыяльнай вудаю: *лібіць...*
16. Дабівацца запамінання тэксту (урока): *вучыць...*
17. Вучыць механічна, адны словы: *зубрыць...*
18. Дабівацца прыходу звяртаннем: *зваць, клікаць, гукаць...*
19. Клікаць голасна: *гукаць...*
20. Клікаць жывёлу, птушак: *маніць...*
21. Клікаць птушку, звера на паляванні: *вабіць...*
22. Вабіць рыбу падкормкай: *надзіць, занадзваць...*
23. Вабіць самоў спецыяльнай прыладай: *клопаць, брохаць...*
24. Вабіць дзікіх пчаліных раёў у вулле: *надзіць...*
25. Дабівацца па звычаю атрымання згоды на руку дзяўчыны: *сватаць...*
26. Дабівацца згоды на выкананне прапановы: *дамаўляць, загаворваць...*
27. Дабівацца згоды настойліва, не зважаючы на адмаўленні: *угаворваць...*
28. Дамаўляць на выкананне за аплату асобнай справы: *падраджаць...*
29. Дабівацца спаткання, знаходзячыся на месцы: *чакаць, ждаць...*
30. Чакаць у сувязі з затрымкай у атрыманні: *гадзіць...*
31. Дабівацца спаткання з кім-небудзь да яго адыходу: *заспяваць, заставаць...*
32. Дабівацца спаткання, выходзячы насустрач: *сустракаць, спатыкаць, страчаць...*
33. Дабівацца атрымання першаму, абыходзячы іншых: *апырэдзваць, перадзіць...*
34. Дабівацца вяртання доўгу: *ссыскаваць, спаганяць...*
35. Дабівацца перамогі ў дужанні: *бораць, бароць, дужаць...*
36. Дабівацца перамогі з працяглымі намаганнямі: *адольваць, адаляць, пабораць...*
37. Уцягваць у рот вадкасць з напружаннем (праз невялікую адтуліну): *ссяць, сасаць...*
38. Ссяць прагна, гучна: *смактаць, цмактаць...*
39. Ссяць падманку (пра дзіця): *сусліць, смактаць, суслу...*

40. Ссаць праз трубачку: *дудліць...*
41. Выціскаць з вымя каровы, казы малако: *даіць...*
42. Даіць пакрысе: *цыркаць...*

п) Ажыццяўляць вырабніцтва або стварэнне

1. Ствараць фізічнай працай: *рабіць, дзелаць...*
2. Рабіць хату, хлеў: *будаваць, строіць, ставіць...*
3. Рабіць сцены будынка з бярвення: *рубіць...*
4. Рабіць будынак (скляпенне) з цэглы, каменняў: *мураваць, класці...*
5. Рабіць печ, комін: *класці, лажыць...*
6. Рабіць дарогу: *класці, пракладаць...*
7. Рабіць падлогу ў хаце: *масціць, слаць, сцяліць...*
8. Рабіць столь у хаце: *сталіць...*
9. Рабіць цэлае з частак: *складаць, састаўляць...*
10. Рабіць кубло (пра птушак): *віць...*
11. Рабіць грэблю: *гаціць...*
12. Рабіць плот: *гарадзіць...*
13. Рабіць плот з лазы: *плесці, вязаць, віць...*
14. Рабіць кошыкі з лазы: *плесці...*
15. Рабіць панчохі, рукавіцы, карункі спіцай ці на прутках: *вязаць, плесці...*
16. Рабіць палатно з нітак для рыбалоўных прылад: *вязаць, плесці...*
17. Рабіць вяроўку: *віць...*
18. Рабіць ніткі з валакна, воўны: *прасці...*
19. Рабіць звітыя са столак ніткі: *сукаць...*
20. Рабіць палатно з нітак на ставах: *ткаць...*
21. Рабіць аснову: *сноваць...*
22. Рабіць адзенне: *шыць...*
23. Рабіць з матэрыялу часткі для адзення: *кроіць...*
24. Рабіць валёнкi: *валіць, біць...*
25. Рабіць скруткі роўнага адборнага валакна, счэсваючы яго на грэбені: *мыкаць...*
26. Рабіць цеста для хлеба, бліноў: *тварыць, учыняць, рашчыняць...*
27. Рабіць страву: *гатаваць, гатовіць...*
28. Рабіць алей: *біць, ціснуць...*
29. Рабіць каўбасы: *чыніць, начыняць...*
30. Рабіць масла: *біць, калаціць...*
31. Рабіць крупы ў млыне: *драць...*
32. Рабіць крупы ў ступе: *таўчы...*
33. Рабіць брагу: *рашчыняць, калаціць...*
34. Рабіць самагонку з брагі: *гнаць...*
35. Рабіць з металу ў кузнi: *каваць, куць...*
36. Рабіць з металу адмысловыя спражкі, упрыгожанні для збруi: *чаканіць...*

37. Рабіць з гумы абутак: *клеіць...*
38. Рабіць з бляхі посуд: *паяць...*
39. Рабіць невялікія рэчы: *майстраваць, масцярыць, майстрыць...*
40. Рабіць дзіркі: *свідраваць, свердліць, круціць...*
41. Рабіць неглыбокія ямачкі: *калунаць, карпаць, корпаць, кавыраць...*
42. Рабіць яму (сажалку): *капаць...*
43. Рабіць ходы пад зямлёй або раўкі на паверхні: *рыць...*
44. Рабіць стог, мэндлікі, бабку, стос: *класці, складаць...*
45. Рабіць дрэнныя ўчынкi: *тварыць, утвараць...*
46. Паведамляць вусна, голасам думкі: *казаць...*
47. Казаць казкі: *баіць, казаць, расказаць...*
48. Казаць лухту: *чаўтці, верзці, плесці...*
49. Казаць непрыстойнасці: *плявузгаць, ругацца...*
50. Казаць нудна: *кнэціць...*
51. Казаць глупствы: *глуздзіць...*
52. Паведамляць пісьмова: *пісаць...*
53. Пісаць хутка: *страчыць...*

р) Расчляняць на часткі або кавалкі

1. Расчляняць на часткі або кавалкі для кожнага паасобку: *дзяліць...*
2. Расчляняць на часткі нажом: *кроіць, рэзаць...*
3. Расчляняць на палоскі нажом: *кроіць...*
4. Расчляняць матэрыю, лісты бляхі, скуры нажніцамі: *кроіць...*
5. Расчляняць на дробныя частачкі: *крышыць...*
6. Расчляняць на часткі тупым нажом: *крэмсаць, крамсаць...*
7. Рэзаць на частачкі качаны капусты на спецыяльным прыстасаванні: *шаткаваць, шатраваць...*
8. Расчляняць на часткі ўдарам: *біць...*
9. Расчляняць на часткі палена: *калоць, біць, сячы, секчы...*
10. Расчляняць палена па трэшчыне або на трэскі: *шчапаць, скляпаць...*
11. Расчляняць на часткі ўдарамі сякеры ці якога-набудзь іншага прадмета з заостранай плоскасцю: *сячы, секчы...*
12. Расчляняць на часткі пілою: *піліць, пілаваць, рэзаць...*
13. Расчляняць лісты шкла на часткі алмазам: *рэзаць...*
14. Расчляняць на часткі пругкае сілаю: *ламаць...*
15. Расчляняць на часткі матэрыю, паперу сілаю: *драць, рваць...*
16. Драць гучна: *шарпаць...*
17. Расчляняць сілаю на часткі вярхоўку, нітку: *рваць...*
18. Расчляняць па шву: *пароць...*
19. Расчляняць на дробныя кавалачкі ўдарамі: *драбіць...*
20. Расчляняць на дробныя кавалачкі сцісканнем: *трушчыць...*
21. Расчляняць на парохню сухое: *церці...*
22. Расчляняць на дробныя частачкі на тарцы: *церці, драць...*
23. Расчляняць зерне на муку: *малоць...*

24. Малоць тонка пасля абдзіркі: *пытляваць, вальцаваць...*
25. Расчляняць на часткі зубамі: *кусаць...*
26. Аددзяляць палову: *палавініць...*
27. Аددзяляць асобна: *адасабляць, раздзяляць...*

с) *Рабіць апрацоўку*

1. Апрацоўваць глебу плугам: *араць, пахаць...*
2. Араць паўторна: *мяшаць, дваіць...*
3. Араць дзірван, ляда: *драць...*
4. Апрацоўваць ворыва: *баранаваць, скарадзіць, скародзіць...*
5. Баранаваць пасля засеву: *валачыць, пахаць...*
6. Баранаваць у некалькі слядоў: *траіць...*
7. Апрацоўваць радкі бульбы: *акучваць, ганяць...*
8. Апрацоўваць уручную зацвядзелую глебу на градах, каб была мяккай: *рыхліць...*
9. Апрацоўваць пасевы, ачышчаючы іх ад зеля: *палоць...*
10. Апрацоўваць гліну, каб была вязкай і густой, цеста на хлеб: *мясіць, мяшаць...*
11. Апрацоўваць гразкае ў вадзе: *мыць...*
12. Мыць дзіця: *купаць, мыць...*
13. Мыць бялізну: *мыць, сціраць...*
14. Мыць пасля сціркі ў чыстай вадзе: *паласкаць...*
15. Мыць бялізну на рэчцы з пранікам: *праць, перыць...*
16. Апрацоўваць бялізну ў шчолаку: *жлукціць, заліць...*
17. Апрацоўваць бялізну ў раствору крухмалу: *крухмаліць, лашчаніць...*
18. Апрацоўваць бялізну на круглай палцы зубчатым прэсам: *качаць, магяваць...*
19. Апрацоўваць гарачым прэсам: *прасаваць, гладзіць, уцюжыць...*
20. Апрацоўваць гразнае механічна (шчоткай, скраблом, наждачнай паперай): *чысціць...*
21. Чысціць моцна, для бляску: *драіць...*
22. Чысціць воўну на машыне: *часаць...*
23. Чысціць валакно ад кастры (лён, пнянка): *трапаць...*
24. Чысціць салому на кулі: *трэсці...*
25. Чысціць малако праз марлю: *цадзіць...*
26. Чысціць зерне ад мякіны на машыне: *арфаваць, веяць...*
27. Веяць уручную лапаткай: *веяць, лапаціць...*
28. Веяць зерне або крупы у начоўках: *палаць...*
29. Веяць на ветры: *ветрыць...*
30. Чысціць боб, фасолю, арэхі ад шалухі: *лузаць, лускаць, лузгаць...*
31. Чысціць маладую бульбу: *чысціць, скабліць, лупіць...*
32. Чысціць моркву, брукву, рэдзьку і г.д.: *чысціць...*
33. Чысціць старую бульбу: *лупіць, скабліць...*
34. Чысціць кару з бярвяна: *карыць, акорваць...*

35. Чысціць дрэва ад галін або поле, луг ад хмызу: *церабіць...*
36. Чысціць новую вярхоўку ад кастры на круку: *шмуляць, смурожыць, шмуляць...*
37. Чысціць аўчыну: *скабліць...*
38. Чысціць семкі сланечніка, гарбузоў ад шалухі: *лушчыць, лускаць...*
39. Чысціць рыбу: *срэбці, чысціць, скабліць, карыць...*
40. Апрацоўваць бярвяно сякерай: *цясаць, часаць, карыць...*
41. Апрацоўваць палку нажом: *стругаць...*
42. Апрацоўваць рубанкам, гэблем: *габляваць, стругаць...*
43. Апрацоўваць вялікім гэблем: *фугаваць...*
44. Апрацоўваць клёпкі: *стружыць...*
45. Апрацоўваць да гладкасці: *шліфаваць...*
46. Апрацоўваць жала касы малатком на бабцы: *кляпаць...*
47. Апрацоўваць снапы са збожжам: *малаціць...*
48. Малаціць уручную аб цёрніцу ці ўслон: *біць, аббіваць...*
49. Малаціць лён пранікам: *біць...*
50. Апрацоўваць валакно лёну на грэбень: *часаць, мыкаць...*
51. Апрацоўваць да стану мяккасці: *мяць...*
52. Мяць і раскусваць зубамі: *жаваць, жваць...*
53. Рабіць вострым: *тачыць, вастрыць, гастрыць...*
54. Вастрыць касу на лузе: *мянціць, мантачыць, лапаціць, трапаць...*
55. Вастрыць серп: *зубіць...*
56. Прышываць нашывуку на край матэрыі ў адзенні: *лямаваць...*
57. Апрацоўваць агнём паверхню: *смаліць, паліць...*
58. Аббіраць патаемна плады на дрэве: *латашыць...*

т) Пакрываць звонку

1. Пакрываць хату страхой: *крыць...*
2. Крыць самы верх страхі: *вільчыць...*
3. Пакрываць кроквы латамі: *рашэціць, лаціць...*
4. Пакрываць сцены звонку ў хаце цёсам: *шалаваць...*
5. Пакрываць сцены глінаю: *тынкаваць, каліць, штукатурыць...*
6. Пакрываць пол, мост дошкамі або гразную дарогу лесам: *слаць, масціць...*
7. Пакрываць стол, пасцель: *слаць...*
8. Пакрываць спецыяльна дарогу каменнем: *брукаваць...*
9. Пакрываць рану: *завязваць, заверчваць, бінтаваць...*
10. Пакрываць дзірку новым кавалкам матэрыялу: *латаць, лапіць...*
11. Латаць ніткамі (панчохі, рукавіцы і г.д.): *цыраваць, лапіць...*
12. Пакрываць шклом: *шкліць, сцякліць...*
13. Пакрываць упрыгожваннямі: *аздабляць, украшаць...*
14. Пакрываць каня сядлом: *сядлаць...*
15. Пакрываць сцены ці дошкі паперай, шпалерамі: *клеіць, ляпіць...*
16. Пакрываць густым зверху: *мазаць...*

17. Мазаць алеем: *масліць...*
18. Мазаць тлушчам: *масціць...*
19. Мазаць гуталінам боты, бацінкі: *ваксаваць, чысціць...*
20. Мазаць кітам вокны: *кітаваць...*
21. Мазаць дзёгцем: *квацаць, квэцаць, квакліць...*
22. Пакрываць фарбаю: *фарбаваць, красіць...*
23. Пакрываць пакостам: *аліфіць, пакосціць...*
24. Пакрываць чырвонаю фарбаю шчокі: *румяніць, красіць ...*
25. Пакрываць фарбаю вусы: *фабрыць, красіць...*
26. Пакрываць фарбаю скуру (аўчыны): *красіць...*
27. Пакрываць белым: *бяліць...*
28. Пакрываць чырвоным: *чырваніць...*
29. Пакрываць жоўтым: *жаўціць...*
30. Пакрываць зялёным: *зеляніць...*
31. Пакрываць сінім: *сініць...*
32. Пакрываць чорным: *чарніць...*
33. Пакрываць золатам: *залаціць...*
34. Пакрываць серабром: *серабрыць...*
35. Пакрываць воскам: *вашчыць...*
36. Пакрываць пудраю: *пудрыць...*
37. Пакрываць слінаю: *слініць, слюнявіць...*
38. Пакрываць гаршкі паліваю: *паліваць, абліваць...*
39. Пакрываць паліваю чыгуны ўнутры: *лудзіць...*
40. Пакрываць мылам зверху: *мыліць...*
41. Пакрываць гарачаю смалою (пікам) дно лодкі, бочкі: *смаліць...*
42. Пакрываць густою замазкаю перад афарбоўкай: *грунтаваць...*
43. Закрываць дзіркі чым-небудзь шчыльна: *затыкаць...*
44. Затыкаць шчыльна атрэп'ем: *канапаціць...*
45. Канапаціць мохам: *мшыць...*
46. Замазваць шчыліны: *шпакляваць...*
47. Пакрываць гразёю: *гразніць, гразіць, брудзіць, брудніць...*
48. Пакрываць вадкай стравай адзенне: *вадзгаць, вадзекаць...*
49. Пакрываць адзенне тлустым да бляску: *шмальцаваць...*
50. Пакрываць брудам твар: *мурзаць, гразіць...*
51. Пакрываць крывёю: *крывяніць, крывавіць...*
52. Пакрываць брудам ці фарбаю адзенне ў асобных месцах: *пляміць...*
53. Пакрываць густымі плямамі: *пэўкаць...*
54. Пакрываць плямамі да стракатасці: *нярэсціць, рабіць стракатым...*
55. Пакрываць узорамі матэрыю пры дапамозе іголки і нітак: *вышываць...*
56. Пакрываць паперу літарамі: *пісаць...*
57. Пакрываць паперу літарамі на машыне: *друкаваць, пячатаць...*
58. Пакрываць паперу (тканіну) вобразамі: *маляваць, рысавачь...*
59. Пакрываць паперу роўнымі рыскамі: *лінеіць, крэсліць...*
60. Пакрываць рыскай напісанае: *крэсліць, чыркаць, касаваць...*

61. Пакрываць знакамі: *меціць, пазначаць, ставіць меткі...*
62. Меціць за сейбітам: *ляшыць...*
63. Меціць лес: *біць...*
64. Меціць скаціну: *кляйміць, клеймаваць...*
65. Меціць пашу: *заторкваць, вешыць...*
66. Пакрываць смеццем: *сурыць, смеціць, смеціць, гразіць...*
67. Засмечваць вока: *запарушаць, засураць...*
68. Пакрываць насеннем палетак: *сеяць...*

ф) Змяняць па становішчы

1. Убіраць верх: *здымаць, знімаць, сымаць...*
2. Здымаць расліны, зразаючы сярпом: *жаць...*
3. Здымаць расліны, зразаючы касою: *касіць...*
4. Здымаць расліны з каранем уручную: *рваць...*
5. Рваць лён, каноплі: *рваць, браць, церабіць...*
6. Здымаць ураджай бульбы: *капаць, рыць...*
7. Здымаць кару, скуру: *лупіць, бяліць...*
8. Лупіць лазу, ліпу: *драць...*
9. Здымаць валасы (поўсць) машынкай, нажніцамі: *стрыгчы...*
10. Здымаць валасы брытаю: *галіць, брыць, стрыгчы...*
11. Здымаць пер'е з забітай птушкі: *скусці, скубсці...*
12. Здымаць верх з расліны рэзкім ударам нажа (ці кулі): *ссякаць, сцінаць...*
13. Прыводзіць дзіця: *раджаць, радзіць...*
14. Прыводзіць мёртвае дзіця: *скідаць, абарціраваць...*
15. Прыводзіць цяля: *цяліць...*
16. Прыводзіць жарабя: *жарабіць...*
17. Прыводзіць парася: *парасіць...*
18. Прыводзіць ягня: *ягніць, каціць...*
19. Прыводзіць казяня: *казіць, казляніць...*
20. Прыводзіць шчаня: *шчаніць...*
21. Прыводзіць кацяня: *кацяніць...*
22. Прыводзіць куранят: *выводзіць...*
23. Прыводзіць шмат патомства: *пладзіць, плоіць...*
24. Выпускаць ікру: *мятаць...*
25. Класці яечкі: *несці, класці...*
26. Прыводзіць стаячае ў ляжачае становішча: *валіць...*
27. Валіць вялікае: *бурыць...*
28. Валіць праз верх: *куляць, абарочваць, пераварочваць...*
29. Перакочваць на другі бок: *варочаць...*
30. Варочаць старонкі ў кнізе: *гартаць, лістаць...*
31. Дасягаць поўнага знікнення: *нішчыць...*
32. Нішчыць пад карань: *караніць...*
33. Нішчыць да пустаты: *пустошыць...*

34. Нішчыць без карысці і патрэбы: *глуміць...*
35. Нішчыць агнём: *паліць...*
36. Паліць да поўнага знішчэння: *папяліць...*
37. Нішчыць ядамі: *травіць...*
38. Нішчыць у вадзе: *таніць...*
39. Нішчыць жывое: *губіць...*
40. Нішчыць жывёлу, людзей голадам: *марыць...*
41. Нішчыць без паветра: *душыць...*
42. Нішчыць агонь: *тушыць...*
43. Тушыць подыхам: *гасіць...*
44. Нішчыць збудаванне сілаю: *бурыць...*
45. Пазбаўляць дзіця бацькоў: *сіраціць...*
46. Пазбаўляць чалавека свабоды: *арыштоўваць, садзіць...*
47. Пазбаўляць чалавека волі: *няволіць...*
48. Няволіць за даўгі (у мінулым): *кабаліць...*
49. Пазбаўляць свабоды рухаў, звязваючы ногі (пра каня): *путаць...*
50. Путаць, прывязваючы адначасова да пута повед аброці: *трыножыць...*
51. Закладаць каню цуглі: *кілзаць, муздаць...*
52. Пазбаўляць сябе незнарок і без намеру таго, што было: *губіць, губляць, траціць, цяраць...*
53. Рабіць супругамі: *жаніць...*
54. Жаніць у царкве: *вянчаць...*
55. Рабіць разрозненае адзіным цэлым: *яднаць, злучаць...*
56. Яднаць у асобныя невялікія аб'яднанні: *групаваць...*
57. Збіраць у валкі сена граблямі: *грэсці, грэбці, грабіць, грэсці ў вал...*
58. Рабіць граблямі пласты сена: *пластаваць...*
59. Складаць высокія горкі паперы, кніг: *стасаваць...*
60. Рабіць спрашаваныя звязкі сена, саломы: *цюкаваць...*
61. Насаджваць адно наверх на другое (на нітку каралі): *нізаць...*
62. Нізаць на зубец, рыбу: *мятаць...*
63. Нізаць грыбы для сушкі: *саджаць...*
64. Насаджваць на кручок прыманку: *нажыўляць, накладаць...*
65. Рабіць перамяшчэнне ежы ў горле: *глытаць...*
66. Аддаваць узятае: *вяртаць, аддаваць...*
67. Рабіць асобу членам сям'і, групы, калектыву, кампаніі: *прымаць...*
68. Выводзіць асобу з групы, калектыву: *выключаць, выганяць, выкідаць, вычышчаць, вытураць...*
69. Адводзіць убок палец: *тапырыць...*
70. Адстаўляць убок локаць: *дубырыць...*

х) Надаваць новую якасць

1. Ператвараць вялікае ў малое: *меншыць, меніць, змяняць...*
2. Ператвараць наадварот: *большыць, боліць, павялічваць...*

3. Ператвараць буйное ў малое: *драбніць, драбіць...*
4. Ператвараць наадварот: *буйніць...*
5. Ператвараць высокае ў малое: *нізіць, ніжыць...*
6. Ператвараць наадварот: *высіць, вышыць...*
7. Ператвараць шырокае ў меншае па шырыні: *вузіць, вужыць...*
8. Ператвараць наадварот: *шырыць...*
9. Ператвараць доўгае ў меншае па даўжыні: *караціць...*
10. Ператвараць наадварот: *даўжыць...*
11. Ператвараць далёкае ў менш далёкае: *блізіць...*
12. Рабіць наадварот: *даліць, аддаляць...*
13. Аддаляць у часе: *даўніць...*
14. Ператвараць тоўстае ў меншае па аб'ёму: *таніць...*
15. Ператвараць наадварот: *таўсціць, грубіць...*
16. Ператвараць прамое ў няроўнае: *кывіць...*
17. Ператвараць наадварот: *праміць, раўняць, правіць...*
18. Кывіць у дугу: *гнуць...*
19. Гнуць на бок: *хіліць, хінуць, кланіць...*
20. Хіліць на бок пасудзіну: *гнуць, гбаць...*
21. Ператвараць слабое ў моцнае, устойлівае: *краніць, мацаваць...*
22. Рабіць наадварот: *слабіць...*
23. Ператвараць старое ў нестарае: *маладзіць...*
24. Рабіць наадварот: *старыць...*
25. Ператвараць густое ў менш густое: *рэдзіць, радзіць...*
26. Ператвараць наадварот: *гусціць...*
27. Меншыць па хуткасці: *цішыць, ціхамірыць...*
28. Рабіць наадварот: *скорыць...*
29. Ператвараць у падобнае на шар: *кругліць...*
30. Рабіць кіслым: *кісліць...*
31. Рабіць салодкім: *саладзіць...*
32. Рабіць горкім: *гарчыць, гарэніць...*
33. Рабіць салёным: *саліць, саланіць...*
34. Рабіць прэсным: *прэсніць, прасніць...*
35. Рабіць нехалодным: *цяпліць...*
36. Рабіць наадварот: *халадзіць, халадніць...*
37. Рабіць замерзлым: *маразіць, марозіць...*
38. Рабіць няцвёрдым: *мякчыць...*
39. Рабіць няпосным: *тлусніць, жырніць...*
40. Рабіць поўнае пустым (пасуду): *парожніць, паражніць...*
41. Рабіць наадварот: *поўніць...*
42. Рабіць непразрыстай (ваду): *муціць, каламуціць...*
43. Рабіць нявострым: *тупіць...*
44. Рабіць на вострым насечкі: *зубіць...*
45. Рабіць на вострым значныя пашкоджанні: *шчарбіць...*
46. Рабіць мяккі метал цвёрдым: *каліць, гартаваць...*
47. Рабіць чыстае гразным: *брудзіць, гразніць...*

48. Гразніць чым-небудзь вельмі дрэнным: *паганіць, гадзіць, гнюсіць, паскудзіць...*
49. Рабіць менш складаным: *прасціць...*
50. Рабіць насцярожаным і нацягнутым: *напружваць...*
51. Рабіць спелым: *спеліць...*
52. Даводзіць да страты адчувальнасці: *мярвіць...*
53. Рабіць інвалідам: *калечыць...*
54. Рабіць сляпым: *сляпіць...*
55. Рабіць глухім: *глушыць...*
56. Рабіць нічога не разумеючым і не адчувальным: *бязвечыць...*
57. Рабіць вадкасць пакрытай пухіркамі: *пеніць...*
58. Ператвараць дрэнныя адносіны паміж ворагамі ў добрыя: *мірыць...*
59. Рабіць наадварот: *сварыць...*
60. Ператвараць незнаёмых у знаёмых: *знаёміць, знакоміць...*
61. Ператвараць чужых у сваіх блізкіх: *радіць...*
62. Рабіць пастку пастаўленай для лову: *спудзіць...*
63. Рабіць з адтулінай: *дзіравіць...*
64. Даводзіць да зажыўлення: *гаіць...*
65. Даводзіць забітую жывёлу да сканання: *связаць...*
66. Даводзіць п'янага да стану няп'янага чалавека: *цверазіць, цвярозіць...*
67. Рабіць калматым: *калмаіць, лахмаіць...*
68. Рабіць валасы збітымі ў касмыкі: *кудлаціць...*

у) Перарабляць стан або выгляд

1. Гатаваць страву на агні: *варыць...*
2. Гатаваць на агні на скаварадзе: *жарыць, пражыць, пячы, печ, прэгчы (прэжч)...*
3. Прэгчы сала: *скварыць, прэгчы, прэжч...*
4. Гатаваць у прысаку бульбу: *пячы, печ...*
5. Гатаваць каласкі жыта на агні: *прэгчы, пражыць, смажыць...*
6. Гатаваць гародніну, бульбу на агні ў пасудзе з невялікім дадаткам вады: *парыць, варыць...*
7. Надаваць цяплынь: *грэць...*
8. Грэць ваду да булькацення: *кіпяціць, варыць...*
9. Грэць цвёрдае рэчыва да ператварэння ў вадкае: *тапіць, плавіць, распускаць...*
10. Гатаваць кіслае: *квасіць...*
11. Гатаваць рыбу высушваннем: *вяліць...*
12. Гатаваць мяса ў дыме: *вэндзіць, капціць...*
13. Рабіць гнілым: *гнаіць...*
14. Рабіць непрыгодным, няспраўным: *порціць, псаваць...*
15. Рабіць памятым: *мяць, камячыць, камечыць...*
16. Мяць у камяк: *камячыць, камкаць...*

17. Рабіць няроўнай, уздутай паверхню ліста: *каробіць, карабаціць...*
18. Рабіць няроўным гладкае: *моричыць...*
19. Апускаць бровы (ад незадавальнення): *хмурыць, суніць...*
20. Сціскаць павекі ад сонца: *жмурыць...*
21. Рабіць расціснутым: *давіць...*
22. Давіць да плоскага стану: *плюшчыць...*
23. Давіць груба, з сілай на кавалкі: *мяжджэрыць, мяжджэліць...*
24. Давіць і ламаць нагамі: *таптаць...*
25. Таптаць дашчэнту: *драсаваць, пляжыць, драгаваць...*
26. Рабіць роўным: *раўняць, праміць, прастаць...*
27. Скручваць ніткі ў клубок: *матаць...*
28. Перамешваць беспарадкава: *блытаць, плутаць...*
29. Рабіць сапсаванае (зношанае) прыгодным: *ладзіць, правіць, рамантаваць...*
30. Аддзяляць вострым частачкі ад цэлага: *калупаць, длубаць...*
31. Калупаць вострым з размаху: *дзяўбаць, даўбаць, дзяўбсці...*
32. Аддзяляць зубамі частачкі ад цэлага: *грызці...*
33. Пашкодзваць або гразніць адзенне знізу: *абдрапваць...*
34. Рабіць свойскім: *прыручаць...*

II. ДЗЕЙНАСЦЬ

а) *Выяўляць характар заняткаў*

1. Займацца пастаяннай карыснай дзейнасцю: *працаваць, рабіць, работаць...*
2. Выконваць абавязкі ва ўстанове або ў арміі: *служыць, работаць, працаваць...*
3. Працаваць у магазіне: *гандляваць, таргаваць...*
4. Займацца вызначэннем для іншых іх напрамку дзейнасці: *кіраваць, рукавадзіць, правіць, упраўляць...*
5. Кіраваць пры дапамозе загадаў: *камандаваць...*
6. Займацца промыслам дзікіх звяроў: *паляваць, ахоціцца, палясаваць...*
7. Займацца ловам рыбы: *рыбачыць, рыбакаваць...*
8. Выконваць абавязкі на вайне: *ваяваць...*
9. Займацца папрашайніцтвам па хатах: *жабраваць, старкаваць, жабрачыць...*
10. Выконваць абавязкі неадлучнага назіральніка або вартаўніка: *дзяжурыць...*
11. Працаваць на іншага за ўтрыманне: *парабкаваць...*
12. Прымаць актыўныя захады па ажыццяўленні намераў: *дзеінічаць, дзействаваць...*
13. Займацца пастаянным уважлівым назіраннем: *сачыць, слядзіць...*
14. Займацца правядзеннем чырвоных каляндарных дзён: *святкаваць, празнаваць...*

15. Праводзіць па-святочнаму час у блізкіх: *гасцяваць, гасціць...*
16. Праводзіць час у размовах: *бавіць, барыць...*
17. Праводзіць час без справы: *гуляць...*
18. Гуляць на рабоце: *лайдачыць, лайдакаваць, лодырнічаць, гультаеваць...*
19. Гуляць у карты: *карціжнічаць...*
20. Гуляць з песнямі і танцамі: *танкі віць, карагоднічаць, калядаваць...*
21. Займацца піццём гарэлкі: *п'янстваваць...*
22. П'янстваваць шумна, буйна: *бусаць, бусаваць, буяніць, буяць...*
23. Займацца выкананнем мелодый на музычным інструменце: *іграць...*
24. Іграць на гармоніку: *пілікаць, піліць, іграць...*
25. Іграць няўмела на струнным інструменце: *дрынкаць, брынкаць, брынчаць...*
26. Займацца выкананнем мелодый голасам: *пець, пняць, спяваць...*
27. Займацца рытмічнымі рухамі пад музыку: *танцаваць, скакаць, плясаць, гуляць...*
28. Займацца распусканнем здагадак, чутак: *платкарнічаць, сплетнічаць...*
29. Займацца гуллівай беганінай: *гарэзаваць, балавацца...*
30. Займацца залішне шумнай беганінай і валтузнёй: *дурэць...*
31. Выяўляць пакрыўджанасць паводзінамі: *капрызнічаць, блазнаваць...*
32. Паднімаць крык, бойку, гвалт: *буяніць...*
33. Буяніць моцна: *вар'яваць, шалець, верадаваць...*
34. Паднімаць крык, лаянку: *скандаліць, сварыцца...*
35. Наводзіць у напрамку таго, куды трэба папасці: *цэліць, цяляць...*
36. Рабіць выбухі са зброі: *страляць...*
37. Выказвацца вусна: *гаварыць...*
38. Гаварыць адзін з другім: *гаманіць, размаўляць, разгаварваць, бяседаць...*
39. Гаманіць паціху: *зюкаць, жупіць...*
40. Гаварыць паважна глупства: *гавэндзіць, мямліць...*
41. Гаварыць крыкліва глупства: *вякаць...*
42. Гаварыць меркавальна: *дзейкаць...*
43. Гаварыць глупствы, нікчэмнасць: *плявузгаць, чаўпсці, трындыць...*
44. Гаварыць з'едліва, насмешліва: *кпіць, насміхацца, змушчацца...*
45. Гаварыць непраўдзіва: *маніць, хлусіць, лгаць, лыгаць, брахаць...*
46. Гаварыць помсліва: *гразіць, пагражаць...*
47. Гаварыць удзячна: *дзякаваць, багаводзіць, спасібаваць...*
48. Гаварыць непаважныя, нядобрыя словы старэйшаму чалавеку: *грубіць, грубіяніць, хаміць...*
49. Гаварыць ускосны напамін: *намякаць...*
50. Гаварыць жалобы, крыўды на лёс, на чалавека: *наракаць, скардзіцца, жаліцца...*
51. Гаварыць абы-што: *базыкаць, бзыкаць...*
52. Гаварыць непрыстойнасці: *блюзніць...*

53. Гаварыць бесталкова: *буроіць, далдоніць, талдоніць, талдычыць...*
54. Гаварыць скрозь сон: *трызніць...*
55. Гаварыць адзін другому ўразрэз, даказваць адзін аднаму: *спрачацца, спорыць...*
56. Займацца прадказаннем на картах: *варажыць, гадаць...*
57. Прадказваць вельмі правільна: *праўдзіць...*
58. Выклікаць смех, вяселле дасціпнымі словамі, гуллівымі дзеяннямі: *жартаваць, шуткаваць...*
59. Займацца абдурваннем, аблічваннем: *махляваць, махлярыць...*
60. Займацца вырашэннем задач сваім розумам: *думаць, маракаваць...*
61. Думаць услых: *разважаць, рассуждаць...*
62. Думаць не зусім пэўна: *меркаваць...*
63. Думаць пра нязбытнае: *марыць...*
64. Думаць як у сне, ярка, вобразна: *роіць, мроіць, мrojыць, грэзіць...*
65. Выказвацца на паперы: *пісаць...*
66. Пісаць хутка: *страчыць...*
67. Пісаць зацята: *шрайболіць...*
68. Пісаць з цяжкасцямі, павольна: *слібізаваць...*
69. Займацца дробнай, тонкай справай неадрыўна, не разгінаючыся: *карпець, гнібець, гірбець...*
70. Займацца справай з ашуканствам і падманам: *хітраваць, хітрыць...*
71. Займацца незвычайнымі ўскладненнямі: *мудрагеліць, мудраваць, мудрыць...*
72. Займацца адмысловымі хітрыкамі: *пракудзіць...*
73. Запавольваць са справай: *марудзіць...*
74. Блытацца пад рукамі, умешвацца без патрэбы ў выкананне справы: *замінаць, мяшаць, перашкаджаць...*
75. Мяшаць, збіваючы з парадку: *бунтаваць...*
76. Займацца нанясеннем уроні грамадству, асабе: *шкодзіць, урадзіць...*
77. Выяўляць асабе разуменне яе гора, няшчасця: *спачуваць, сачустваваць...*
78. Займацца патураннем капрызай: *гадзіць, дагаджаць...*
79. Гадзіць з падхаліствам: *угоднічаць...*
80. Праяўляць прыязнасць да асобы і асабліваю ўвагу да яе патрэб: *прыяці, спрыяць...*
81. Праяўляць актыўную ўвагу па забеспячэнню патрэб у будучым: *обаць, рупіцца...*
82. Выказваць нязгоду на задавальненне просьбы: *адмаўляць, адказваць...*
83. Выяўляць упірлівасць у адносінах да выканання загаду: *супаратаваць, тупяніцца, натурыцца, упірыцца...*
84. Выяўляць гора слязамі: *плакаць...*
85. Плакаць моцна: *рыдаць...*
86. Плакаць уголас: *выць...*
87. Плакаць надакучліва, цягуча: *румзаць, скверціся...*

88. Рабіць дрэнны пах: *смуродзіць, ванець...*
89. Выпукваць дым: *дыміць, дымець...*
90. Дыміць чорным дымам пры гарэнні: *капціць, капцець...*
91. Дыміць без агню: *курэць...*
92. Дыміць порцыямі: *пыхкаць, пыхцець...*
93. Узнімаць сухую зямлю ў паветра: *паліць...*
94. Рабіць відна: *святціць, асвятляць...*
95. Рабіць кароткія яркія ўспышкі: *бліскаць...*
96. Бліскаць моцна: *зыхаць, палыхаць...*
97. Бліскаць слаба, здалёку: *мігаць, міргаць, мігцець...*
98. Закрываць свет: *цяніць, засезіць, засесяняць, засціць...*
99. Рабіць цёмна навокал: *цямніць...*
100. Скакаць у ваду галавою ўніз: *ныраць...*

б) Рабіць рухі

1. Уцягваць у лёгкія паветра і выпускаць: *дыхаць...*
2. Адкрываць і закрываць рот без дыхання: *з’яваць...*
3. Выпускаць моцным струменем паветра: *дуць, дмуць, дзьмуць, дзьмухаць, дмухаць...*
4. Вызваляцца ад сліны ў роце: *пляваць...*
5. Уцягваць у рот страву з лыжкі: *сёрбаць, сярбаць...*
6. Раз’яваць рот ад жадання спаць: *з’яваць, пазяхаць, пазяваць...*
7. Вызваляцца канвульсіўна праз рот ад ужытай стравы, пітва: *ванітаваць, рваць, рычаць...*
8. Рабіць рэзкія рухі (нагою, рукою): *дрыгаць...*
9. Падкідваць заднія ногі (пра цяля, карову): *брыкаць...*
10. Прыпадаць на нагу праз руку: *кульгаць, храмаць, чыкільгаць...*
11. Рабіць рухі пальцамі: *шавяліць, шаваліць...*
12. Рабіць рухі рукамі пры гаворцы: *махаць, жэстыкуляваць...*
13. Рабіць дробныя рухі ўсім целам (ад холаду, страху): *дрыжаць, дрымцець, дрыгацець...*
14. Рабіць рухі хвостом (пра сабаку): *віляць, віхаць, віхляць...*
15. Рабіць рухі хвостом (пра каня): *махаць, матляць, круціць...*
16. Рабіць рухі галавою: *ківаць, матляць...*
17. Рабіць рухі вушамі пры прыслухоўванні (пра каня): *стрыгчы...*
18. Рабіць хуткія рухі поглядам: *зіркаць...*
19. Рабіць рухі вейкамі: *міргаць, моргаць...*
20. Рабіць рухі вейкамі пры неразуменні (неадабральна): *лыпаць, лупаць...*
21. Рабіць рухі галлём (пра дрэвы): *шугаць...*
22. Рабіць шумныя рухі (пра ваду): *бушаваць...*
23. Рабіць рухі на лёдзе: *слізгаць, коўзаць...*
24. Рабіць рухі крыламі: *махаць...*
25. Махаць крыламі хутка: *трапляць...*

в) Падаваць голас

1. Падаваць голас (пра сабак): *гаўкаць...*
2. Гаўкаць зацята: *брахаць, лаяць...*
3. Гаўкаць, ідучы па следу звера: *яхкаць, вяхкаць, яхаць, вяхаць...*
4. Гаўкаць надаедліва, навязліва: *звягаць...*
5. Гаўкаць рэдка, нягучна: *цяўкаць, вяхаць, вякаць...*
6. Падаваць голас папросліва (пра сабаку): *скавытаць, скуголіць...*
7. Падаваць голас (брахаць) высока, рэзка: *яўкаць, якатаць...*
8. Падаваць голас працягла, сумна (пра сабак, ваўкоў): *выць...*
9. Падаваць папераджальна нізкі гарлавы гук: *гырчаць, гурчаць, гуркаць, гыркаць, гуркатаць, гаркатаць, буркаць, рычаць, гаркаць, гаргатаць...*
10. Падаваць голас (пра ката): *яўкаць, мяўкаць, каўкаць, каўчыць...*
11. Каўкаць запрашальна, заклікальна: *курняўкаць...*
12. Каўкаць папросліва: *канькаць, каняць...*
13. Падаваць нізкі злосны гук (пра ката): *вурчаць, вуркаць, вуркаець, вуркатаць...*
14. Падаваць нізкі галодны гук (пра ката): *мурчаць, муркаць, муркаець, мурлыкаць...*
15. Падаваць голас (пра каня): *ржаць, рзаць...*
16. Ржаць моцна: *рагатаць...*
17. Падаваць голас (пра карову): *мукаць, мыкаць, мычэць, рыкаць...*
18. Мукаць моцна: *раўці, рычаць, рыкаць...*
19. Мукаць (пра цяля): *мэкаць...*
20. Мукаць нізка бесперапынна (пра быка): *бомкаць...*
21. Падаваць голас (пра авечку): *бляць, бэкаць, мэкаць, мекаць...*
22. Падаваць голас (пра казу): *бэкаць, мэкаць...*
23. Падаваць голас (пра свінню): *рохкаць, рухаць, хрукаць...*
24. Падаваць голас пры ўзбуджанасці (пра свінню): *клякатаць...*
25. Падаваць голас працягла, высока: *пішчаць, вішчаць, квічаць, скуголіць...*
26. Падаваць голас тужліва, прызыўна (пра свінню): *гудзець...*
27. Рохкаць спалохана: *вухкаць, вухаць...*
28. Падаваць голас (пра курыцу): *сакатаць...*
29. Сакатаць спалохана: *кудахтаць...*
30. Сакатаць, водзячы кураня: *кохаць, квактаць...*
31. Сакатаць перад пасадкай на яйкі: *квахтаць, квактаць...*
32. Падаваць голас (пра пеўня): *кукарэкаць, пець...*
33. Падаваць засцерагальны голас (пра пеўня): *кыркаць...*
34. Падаваць распачны голас (пра курэй): *крычаць...*
35. Падаваць голас (пра кураня): *ціўкаць, пішчаць...*
36. Падаваць голас (пра гусей): *сэгаць, гагаць, гагатаць, гаргатаць, грагаць, тэркаць...*

37. Падаваць голас (пра качак): *кракаць, крэкаць, крахаць, гракаць...*
38. Падаваць голас (пра мыш): *пішчаць, піскаць...*
39. Падаваць голас (пра вераб'я): *ціўкаць, ціліўкаць, цвінькаць...*
40. Падаваць голас (пра сароку): *стракатаць, сакатаць, шчабятаяць, трашчаць, скігітаяць, чычыкаць, чэкаць, чырыкаць...*
41. Падаваць голас (пра голуба): *варкаваць...*
42. Падаваць голас (пра малых птушак): *шчабятаяць...*
43. Шчабятаяць меладычна: *пець, спяваць...*
44. Пець (пра салаўя): *цёхкаць, шчоўкаць...*
45. Пець (пра шпака): *свістаць...*
46. Пець (пра івалгу): *свістаць, крычаць...*
47. Падаваць голас (пра варону): *кракаць, каркаць...*
48. Падаваць голас (пра крука): *крумкаць...*
49. Падаваць голас (пра зязюлю): *кукаваць, куваць, кукаць...*
50. Падаваць голас (пра галак): *крычаць...*
51. Падаваць голас (пра цецерукоў): *балбатаць...*
52. Падаваць голас (пра жаб): *квакаць, крумкаць, кумкаць, крактаць...*
53. Падаваць голас (пра мышэй): *пішчаць...*
54. Падаваць голас (пра цвыркуна): *цвыркаць, цыркаць...*
55. Падаваць моцна голас (пра чалавека, людзей): *крычаць...*
56. Крычаць ад болю: *лямантаваць...*
57. Крычаць з плачам: *выць, галасіць...*
58. Крычаць дзіка, нізка: *раўці...*
59. Крычаць моцна без прычыны і патрэбы: *гарлапаніць, гарланіць...*
60. Падаваць голас ад няцверпнага болю: *енчыць, кленчыць, якатаць...*
61. Падаваць голас ад пакутлівага болю: *стагнаць, вохкаць...*
62. Падаваць голас ад нечаканага болю: *войкаць, охкаць, вохкаць, ахкаць, ахаць...*
63. Падаваць голас невыразна, ціха пры гаворцы: *мармытаць...*
64. Падаваць голас у нос (пры размове): *гугнявіць, вугнявіць...*
65. Падаваць голас ад смеху: *рагатаць, хахатаць...*
66. Падаваць голас ад смеху ціха: *хіхікаць...*
67. Падаваць голас на ўвесь лес, на ўсю вёску: *галёкаць, аўкаць...*
68. Падаваць гукі пры размове адным паветрам без голасу: *шаптаць...*

г) Утвараць гук

1. Мець гучанне: *гучаць, гучэць, звучаць...*
2. Утвараць працяглы высокі гук, прапускаючы паветра скрозь сціснутыя губы: *свістаць, свісцець...*
3. Утвараць нізкі гук незадавальнення губамі: *фыркаць, фуркаць...*
4. Утвараць гук, выдыхаючы рыўком паветра: *хукаць, фукаць...*
5. Утвараць гук, дышаючы моцна праз нос: *сатці...*
6. Утвараць моцныя нізкія гукі ў час сну носам або горлам: *храпіць, храпець...*

7. Утвараць гук рэзкімі пацяжкамі паветра носам: *шмыгаць, шморгаць...*
8. Шмыгаць "мокрым" носам: *хлюпаць, хліпаць...*
9. Утвараць гук рэзкімі выдыхамі паветра праз нос: *чмыхаць...*
10. Утвараць дрыжачы гук носам (пра каня): *сарпаць, фыркаць...*
11. Утвараць гук рэзкім выштурхваннем слізі з носа пры дапамозе паветра: *сморгаць, смаркаць, сйкаць...*
12. Утвараць гук рэзкім выдыхам паветра пры раздражненні ў носе (насамарку): *чхаць, чыхаць...*
13. Утвараць гук пры плачы праз нос: *хныкаць, хмыкаць...*
14. Утвараць гук, часта і моцна дыхаючы праз рот: *хакаць, хаўкаць...*
15. Утвараць гук рэзкім штуршком паветра пры раздражненні ў горле: *кашляць...*
16. Кашляць і чхаць разам: *пярхаць, кырхаць...*
17. Утвараць дрыжачы гук пры дыханні: *храпець...*
18. Утвараць гук пры выштурхванні слізі з горла: *харкаць, кархаць...*
19. Утвараць гукі пры выпусканні паветра са страўніка праз горла: *рычаць, адрыгваць...*
20. Утвараць высокі, захліпваючы гук пры рэзкіх спазмах у горле: *ікаць, гікаць, шчыкаць, шчоўкаць...*
21. Утвараць рэзкія шчоўкаючыя гукі пры ўдзеле языка: *цокаць, цмокаць...*
22. Цокаць з удзелам губ: *цмокаць...*
23. Утвараць гукі пры выдыханні з напружаннем: *крахтаць, крактаць...*
24. Утвараць пры ўдзеле языка свісцячы гук: *сыкаць, цыкаць...*
25. Утвараць пры ўдзеле языка шыпячыя гукі: *шыпець, шыкаць...*
26. Утвараць гук ударамі па металу: *званіць, балабоніць...*
27. Званіць ў вялікі звон: *бомкаць, баўкаць, блямкаць...*
28. Адзваца звонам пры ўдары: *звінець...*
29. Званіць асобнымі рэдкімі гукамі: *дзвінкаць, звянькаць, блямкаць, бомкаць...*
30. Утвараць гук праз трубу: *трубіць...*
31. Трубіць парам у спецыяльную трубку (на параходзе, на заводзе): *гусці, гудзець, трубіць...*
32. Трубіць у сігнал на аўтамашыне: *пікаць, піпікаць, сігналіць...*
33. Утвараць гук парам, прапускаючы яго пад ціскам праз адтуліну: *сіпець, шыпець...*
34. Утвараць гук трубы падэшвамі абутку па нягладкай паверхні: *шаркаць, шархаць...*
35. Утвараць гук пры чыстцы наждачнай паперай: *шоргаць...*
36. Утвараць гук нямазанымі коламі, варотамі, новымі ботамі: *рыпець, скрыпець...*
37. Рыпець моцна, прарэзліва і раздражняльна: *рыгаць, скрыгаць, скрыгатаць, скрыгітаць...*

38. Утвараць ціхі нізкі гук сухім лісцем, сенам, паперай: *шамасьць, шаматаць, шамацець, шапацець...*
39. Шамацець зялёным лісцем на дрэвах: *шалясцець, шапацець, шумець...*
40. Шалясцець аднастайна, густа і моцна: *шумець...*
41. Утвараць раскасісты цяжкі магутны і нізкі гук: *грымець...*
42. Грымець з моцнымі раскатамі: *грахатаць, грукатаць, грукатець...*
43. Утвараць адрывістыя звонкія гукі пры ламанні сухога дрэва: *трашчаць, трэскаць, траскатаць, траскацець...*
44. Утвараць булькаючы гук (пры паданні струменяў вады): *цурчаць, цюрчаць, турчаць...*
45. Цурчаць, бегучы між каменьчыкаў (пра ручай): *журчаць, зурчаць, гурчаць...*
46. Утвараць булькаючы гук бурным ручаём вады: *бурлець, булькацець, булькаць...*
47. Утвараць нізкі гук голаса пры выкананні хорам песень: *басаваць...*
48. Утвараць моцны цяжкі гук узрываю: *бахачь, вухачь, бухачь, грохачь...*
49. Утвараць адрывістыя гукі ціхімі ўдарамі: *стукаць, стучаць...*
50. Стукаць моцна: *грукачь, грукачь, грукатець, грукатаць, грохачь...*
51. Стукаць звонка: *ляпаць, ляскаць, ляскатаць, ляскацець, тахкаць...*
52. Стукаць моцна цяжкім: *бухачь...*
53. Стукаць металічным: *бразкаць, бразчэць, бразкатаць, бразкацець, бразчаць...*
54. Стукаць нагамі: *тупаць, тупацець, топаць, тапацець, тэпаць, гоцаць...*
55. Стукаць ціха металам аб метал: *звякаць...*
56. Стукаць далонню: *пляскаць...*
57. Стукаць крыламі: *лопаць, хлопаць, лапатаць...*
58. Стукаць плашмя па вадзе: *плёскаць, пляёскаць, плёхаць, плюхаць...*
59. Стукаць цяжка па мяккаму: *чмякаць, шмякаць...*
60. Стукаць злёгка і звонка (у акно): *барабаниць...*
61. Стукаць у бубен: *бубнець, барабаниць...*
62. Утвараць нізкі гук пры перажоўванні сена (пра жывёлу): *хрумстаць, хрускаць...*
63. Утвараць нізкі гук пры перажоўванні пладоў: *храбусцець, храбустаць, храпацець, храпаць...*
64. Утвараць звонкі адрывісты гук губамі для падганяння каня: *цмокаць...*
65. Утвараць булькатлівы гук нагамі, ідучы па мокрай траве, па балоце: *чвякаць...*
66. Утвараць гук нутром пры бегу (пра жарабца): *ёкаць...*

III. СТАН

а) Праяўляць стан

1. Знаходзіцца (праяўляцца) у рэчаіснасці: *быць...*
2. Быць у вертыкальным становішчы: *стаяць...*
3. Быць у гарызантальным становішчы: *ляжаць, валяцца...*
4. Быць, размяшчаючыся нізам тулава, нізам ствала: *сядзець...*
5. Стаяць, высоўваючыся ўверх: *тырчаць, тарчэць...*
6. Быць прычэпленым за верх: *вісець...*
7. Быць жывым і дзейсным: *жыць...*
8. Жыць неактыўна, слаба: *існаваць, лінець, мадзець...*
9. Жыць зіму: *зімаваць...*
10. Жыць лета: *летаваць...*
11. Быць дзень: *дняваць...*
12. Быць ноч: *начаваць...*
13. Начаваць на варце каля коней: *начлежнічаць...*
14. Быць у стане сну: *спаць...*
15. Спаць неглыбока, седзячы: *драмаць...*
16. Быць вольным пасля работы: *адпачываць, аддыхаць...*
17. Быць у стане паступовага натуральнага павелічэння: *расці, росць, рэсці...*
18. Быць пакрытым кветкамі: *цвісці, квітнець, красаваць...*
19. Быць у стане выкідання каласоў: *каласаваць, выплываць, высыпацца...*
20. Быць пахучым: *пахнуць, ванець...*
21. Пахнуць моцна, дрэнна: *ваняць, ванець...*
22. Пахнуць вельмі моцна, рэзка: *смяродзец, смуродзец...*
23. Быць успрымальным на слых: *гучаць, звучаць...*
24. Быць у нездаровым стане: *хварэць, балець...*
25. Балець (пра косці): *ныць, ламіць, ламаць...*
26. Балець нямоцна, востра (пра рану): *шчымець, ныць...*
27. Балець са свербам: *зудзец, свярбець, часацца, ятрыцца...*
28. Балець паціху (пра зуб): *знібець, ныць...*
29. Балець да рвоты (пра жывот): *нудзіць, таініць, вадзіць, блажыць...*
30. Быць пакрытым агнём: *гарэць...*
31. Гарэць без агню, паціху: *тлець, цмець...*
32. Гарэць вялікім агнём: *палаць...*
33. Гарэць ледзь-ледзь (пра малую лямпу): *зарыць...*
34. Быць яркім: *блішчаць, блішчэць...*
35. Блішчаць як сонца: *ззяць, сіяць...*
36. Блішчаць на сонцы ярка: *зіхаець, мігнець, мільгаець, мігаець...*
37. Быць нагрэтым да булькацення: *кіпець...*
38. Не падаваць гуку, не даваць адказу: *маўчаць, маўчэць...*
39. Быць намерана сур'ёзным, паважным: *важнічаць, вашакеміцца...*
40. Быць у вельмі добрых і блізкіх адносінах: *сябраваць, дружыць, таварышавацца...*
41. Быць без ежы: *галадаць...*

42. Быць у цяжкім стане жыцця: *гараваць...*
43. Гараваць моцна: *пакутаваць...*
44. Гараваць пры недахопах: *бедаваць, бедстваваць...*
45. Быць у стане незадавальнення за адмову ці абразу: *крыўдаваць, абіжацца, крыўдзіцца...*
46. Быць у стане раздражнення: *злаваць, зліцца...*
47. Быць у дрэнным настроі ад адзіноты, незанятасці: *сумаваць, нудзіцца, скучаць...*
48. Сумаваць па страце: *смуткаваць, тужыць, нудзіцца...*
49. Быць поўным уладаром: *панаваць...*
50. Быць у стане чечкі (пра карову): *паляваць, бегаць, гуляць...*
51. Паляваць (пра авечку): *меркетаць...*
52. Паляваць (пра кабылу): *паліць...*
53. Паляваць (пра свінню): *шляхатаць, гудзець...*
54. Паляваць (пра катой): *марцаваць...*
55. Паляваць (пра сабак): *гуляць, бегаць...*
56. Быць у прыкметнай цяжарнасці (пра жывёлу): *значыць, значыцца...*
57. Быць у наяўнасці (пра дождж, снег): *ісці, падаць...*
58. Ісці рэдкімі кроплямі: *пырскаць, брызкаць, крапаць, кропаць...*
59. Ісці дробным густым туманам: *імжаць, імгліць...*
60. Ісці паціху, аднастайна (пра дождж): *церусіць, сыпаць, трусіць...*
61. Ісці моцна (пра дождж): *ліць...*
62. Ісці моцна (пра снег): *валіць...*
63. Ісці моцна з ветрам: *сячы...*
64. Быць у стане скідвання поўсці, пер'яў: *лінаць, ліняць...*
65. Скідваць скуру: *аблазіць, аблязаць...*

б) Знаходзіцца ў набыцці стану

1. Рабіцца (станавіцца) гатовым для ўборкі (пра плады, зерне раслін): *спець...*
2. Рабіцца з абвіслым лісцем пры недахопе вады і спякоце: *вянуць, вяць...*
3. Рабіцца слабым, недаразвітым ад недахопу спажываных рэчываў: *чахнуць, чэзнуць, ніцець...*
4. Рабіцца слабым, з апушчаным голлем: *нікнуць...*
5. Рабіцца абязводжаным, мёртвым (пра расліну): *сохнуць, сохці...*
6. Рабіцца крыху падсохлым, цвёрдым (пра зямлю): *чаўраць, чаўрэць, каўрэць...*
7. Рабіцца сухімі (пра губы): *смагнуць, смягнуць, сохнуць...*
8. Рабіцца нежывым (пра чалавека): *мерці, паміраць...*
9. Рабіцца нежывым (пра жывёл): *дохнуць, здыхаць, канаць, падаць...*
10. Паміраць ад няшчаснага выпадку: *гінуць, гібнуць...*
11. Рабіцца амаль непрытомным, бяссільным зрабіць рух: *млець, абміраць...*

12. Рабіцца бясільным: *слабнуць...*
13. Рабіцца часова без свядомасці: *непрытомнець, абмерці...*
14. Рабіцца слабым (пра свет): *меркнуць...*
15. Рабіцца знікаючым (пра агонь): *гаснуць, тухнуць...*
16. Рабіцца зусім нячутным (пра чалавека): *моўкнуць...*
17. Рабіцца нячутным, заспакоеным: *ціхнуць...*
18. Рабіцца без слыху або рабіцца непраходным (пра лес): *глухнуць, гложнуць...*
19. Заставацца без бацькоў: *сірацець...*
20. Заставацца без мужа (жонкі): *удавець...*
21. Рабіцца са шчылінай (пра пасуду, паверхню): *трэскацца...*
22. Трэскацца ад нацяжэння: *лопаць, лопацца, покаць, покацца...*
23. Трэскацца (пра скуру ног, рук): *рэпацца, трэскацца, лопацца, шчапацца, скіпацца...*
24. Рабіцца пакрытым белым налётам (ад сырасці): *плеснець, браснець, броснець...*
25. Набірацца вільгаці: *мокнуць, мякнуць...*
26. Рабіцца вельмі мокрым і цяжкім ад вады: *бракнуць, брыняць...*
27. Рабіцца мокрым ад выдзяленняў скуры пры гарачыні (на працы): *пацець, урэць...*
28. Рабіцца вельмі мокрым і разлезлым ад вады: *плюхнуць...*
29. Рабіцца пакрытым слізю: *слізнуць, склізнуць...*
30. Распадацца ад раскладання: *гнісці, гніць...*
31. Рабіцца ад раскладання мяккім (пра драўніну): *трухнуць, трупехнуць...*
32. Гнісці ад сырасці зверху: *прэць...*
33. Рабіцца пры гніенні з дрэнным пахам: *тухнуць...*
34. Рабіцца на смак з квасам: *кіснуць...*
35. Рабіцца на смак з горыччу: *горкнуць, гарэніць...*
36. Горкнуць (пра масла): *ёлкнуць, гарэніць...*
37. Рабіцца на смак салаткаватым: *саладжаць...*
38. Рабіцца на смак (на нюх) непрыемным: *брыднуць...*
39. Рабіцца раздутым ад захворвання: *тухнуць, похнуць...*
40. Рабіцца пакрытым гразёю: *гразнуць...*
41. Рабіцца пакрытым засохлай гразёю: *карэць...*
42. Рабіцца заселым у гразь: *грузнуць, вязнуць...*
43. Рабіцца тонучым у вадзе, гразі: *тоннуць...*
44. Рабіцца не зусім цёплым: *халадаць...*
45. Рабіцца халодным і студзяністым: *стыць, стынуць...*
46. Рабіцца здранцвелым на холадзе: *калець...*
47. Калець на марозе: *мерзнуць...*
48. Калець да пасінення на ветры з марозам: *зызнуць...*
49. Калець да страты рухомасці: *зябнуць...*
50. Рабіцца моцным: *дужаць, крэпнуць, мацнець...*
51. Рабіцца без голаса: *ціпнуць...*

52. Рабіцца з дрыжачым голасам ад прастуды: *хрыпнуць...*
53. Рабіцца няжыдкім: *гуснуць, гусцець...*
54. Рабіцца пакрытым шэранню: *інець, шарэць, шаранець...*
55. Рабіцца пакрытым воблакамі: *хмурнуць, хмарнуць, хмарнець, хмурнець...*
56. Рабіцца зусім жоўтым: *жоўкнуць...*
57. Рабіцца чырвоным (пра неба на ўсходзе): *зараць...*
58. Рабіцца неаплоджанай: *ялавець...*
59. Рабіцца пакрытым усходамі (пра поле): *рунець...*

в) Знаходзіцца ва ўзмацняльным стане

1. Рабіцца (станавіцца) усё менш і менш цёмным або больш празрыстым: *святлець...*
2. Рабіцца ўсё святлей і святлей на дварэ: *віднець...*
3. Рабіцца ўсё святлей і святлей пасля ночы: *днець, віднець...*
4. Рабіцца ўсё цямней на дварэ пасля заходу сонца: *вечарэць, сутонець...*
5. Рабіцца ўсё больш падобным на ноч: *цямнець...*
6. Рабіцца ўсё больш і больш цёмным на колеры: *чарнець...*
7. Рабіцца па колеры ўсё больш падобным да снегу: *бялець...*
8. Рабіцца па колеры васількоў усё больш густым: *сінець...*
9. Рабіцца па колеры неба ўсё больш густым: *галубець, блакітнець...*
10. Набываць усё больш густую афарбаванасць па колеры травы: *зелянець...*
11. Набываць усё больш густую афарбаванасць па колеры спелых памідораў: *чырванець, краснець...*
12. Рабіцца ўсё больш яркім і свежым па чырвані (пра губы, шчокі): *пунсавець, пунцавець, ружавець, краснець...*
13. Набываць усё большую яркасць (пра лісце на дрэвах увосень): *жаўцець...*
14. Рабіцца ўсё больш яркім у бок чырвонага колеру (пра валасы): *рыжэць, рудзець...*
15. Рабіцца ўсё больш белым пад старасць па колеры валасоў: *сівець, бялець...*
16. Рабіцца ўсё больш ні светлым, ні цёмным: *шарэць, сярэць...*
17. Рабіцца ўсё больш шэрым на твар ад перажыванняў, траціць паступова фарбу: *бляднець...*
18. Рабіцца ўсё больш чырванавата-сінім па колеры пры распуханні ці нарыванні: *бруснець...*
19. Рабіцца ўсё больш хмарным, шэрым, змрочным (пра надвор'е): *хмурнець, пахмурнець...*
20. Рабіцца ўсё большым па аб'ёму: *таўсцець, грубець...*
21. Таўсцець у сувязі з ростам плода (пра самку): *грубець...*
22. Рабіцца ўсё больш запоўненым: *паўнець...*

23. Таўсець ад тлушчу: *тлусцець, жырнець, сыцець...*
24. Рабіцца ўсё больш важкім: *грузнець, цяжэць, цяжалець, ямчэць...*
25. Рабіцца ўсё больш поўным і сытым (пра каня): *спраўнець...*
26. Рабіцца ўсё больш падобным да шара: *круглець...*
27. Набываць усё больш і больш сілы: *дужэць, крапчэць, мацнець...*
28. Рабіцца ўсё больш і больш падобным да дарослага мужчыны: *мужнець, мажнець...*
29. Набываць усё больш сілы пасля хваробы: *здаравець...*
30. Паступова пераставаць балець: *летицаць, луччэць, луччаць...*
31. Рабіцца ўсё больш працяглым: *даўжэць, длінецць...*
32. Цягнуцца ўсё больш і больш уверх: *вышэць, вісачэць, высачэць...*
33. Рабіцца ўсё менш і менш далёкім: *бліжэць...*
34. Рабіцца ўсё менш і менш блізкім: *далець, далячэць...*
35. Павялічвацца па памеры (пра плады): *буйнець...*
36. Павялічвацца па глыбіні: *глыбець, глыбачэць...*
37. Павялічвацца па колькасці, росту, вазе: *большаць, болець...*
38. Змяншацца па колькасці, росту: *меншаць, менець...*
39. Змяншацца па вышыні: *ніжэць, нізецць...*
40. Змяншацца па даўжыні: *карацець, карачэць...*
41. Змяншацца па таўшчыні: *танець, танчэць...*
42. Змяншацца па аб'ёму (пра плады): *драбнець, мялчэць, мяльчэць, меншаць...*
43. Змяншацца па глыбіні: *мялець, мялчэць, мяльчэць...*
44. Траціць паступова паўнату і сытасць: *худзець, худнець...*
45. Рабіцца ўсё больш і больш слабым, малым, бяссільным: *мізарнець, блажэць...*
46. Мізарнець (пра парася): *кажанець...*
47. Рабіцца ўсё больш бяссільным, нямоцным: *слабець...*
48. Рабіцца ўсё больш і больш дрэнным: *горшаць, гораць, хужэць, хужаць, дранець...*
49. Рабіцца ўсё больш немаладым па ўзросту: *старэць...*
50. Старэць вельмі: *псець...*
51. Рабіцца на выгляд менш старым: *маладзець, малажавець...*
52. Рабіцца ўсё менш і менш мяккім: *цвярдзець...*
53. Рабіцца ўсё больш цвёрдым і сухім (пра хлеб): *чэрствець, чарствець, цвярствець, цвярдзець...*
54. Рабіцца ўсё больш падобным па цвёрдасці і неадчувальнасці да каменя: *камянецць...*
55. Рабіцца ўсё больш падобным па цвёрдасці да косці: *касцянець, кастнець, касцявець...*
56. Рабіцца ўсё больш падобным па цвёрдасці да драўніны: *дэравянець, дэрвянець...*
57. Рабіцца сагнутым і скручаным ад холаду, сушы: *карчанець, курчанець...*

58. Рабіцца цвёрдым і нягнуткім (пра скураны абутак, кажух): *лубянець, лубець...*
59. Паступова выцягвацца ў дубец і застываць: *пруцянець, драгнець, драцянець...*
60. Рабіцца нерухомым і непрытымным (ад страху): *мярвець...*
61. Рабіцца ўсё менш і менш цёплым: *халаднець...*
62. Рабіцца менш цвёрдым: *мякчэць...*
63. Паступова пакрывацца карычневым налётам (пра жалезнае): *ржавець...*
64. Рабіцца з усё больш прыкметным плешам на галаве: *лысець...*
65. Рабіцца ўсё больш мяккім ад гніення (пра драўніну): *трухлець, трухлявець, трухнець, трупахнуць, парохнець...*
66. Рабіцца яшчэ больш трухлявым: *парохнець...*
67. Рабіцца ўсё больш несухім: *сырэць...*
68. Сырэць яшчэ больш: *макрэць...*
69. Сырэць (пра паветра): *вільгатнець, улажнець...*
70. Рабіцца ўсё больш падобным да вады: *вадзянець...*
71. Рабіцца ўсё менш і менш чыстым: *гразнець, гразець, брудзець, брудзянець, бруднець...*
72. Гразнець (пра адзенне): *бруднець, гразіцца...*
73. Рабіцца ўсё больш дрэнна пахнучым ад гніення: *тухлець...*
74. Рабіцца ўсё больш падобным на смак да кары асіны: *гарчэць...*
75. Гарчэць (пра масла): *ялчэць...*
76. Рабіцца ўсё больш падобным на смак да цукру: *саладзець, саладчэць...*
77. Рабіцца ўсё больш падобным на смак да квасу: *кіслець...*
78. Рабіцца ўсё больш прыемным на смак: *смачнець...*
79. Рабіцца ўсё менш частым: *радзець...*
80. Рабіцца ўсё больш чыстым: *чысцэць...*
81. Рабіцца ўсё менш рэдкім: *гусцэць...*
82. Рабіцца ўсё больш заглушаным зеллем: *травянець, травець...*
83. Рабіцца пакрытым усё больш шчыльна густою траваю: *дзірванець...*
84. Рабіцца ўсё больш спакойным: *цішэць, спакайнець...*
85. Рабіцца ўсё больш тугім на вуха: *глушэць, глухнуць, глохнуць...*
86. Рабіцца ўсё больш маўклівым: *нямець...*
87. Рабіцца ўсё больш крывым на вочы: *касець, крывець...*
88. Рабіцца ўсё больш крывым у спіне (плячах): *гарбець, гарбаець...*
89. Рабіцца ўсё больш не прамым: *крывець...*
90. Рабіцца ўсё больш пакладзістым: *дабрэць...*
91. Рабіцца ўсё больш радасным: *весялець...*
92. Рабіцца ўсё менш радасным: *сумнець, скучнець...*
93. Рабіцца ўсё менш баязлівым: *смялець...*
94. Рабіцца менш свойскім: *дзічэць...*
95. Рабіцца ўсё больш безразважным, апантаным: *шалець, вар'яець, бязумець, чмурэць...*

96. Рабіцца ўсё больш разважным: *разумнець...*
97. Рабіцца ўсё менш разумным: *дурнець...*
98. Рабіцца ўсё больш ненармальным ад выпітай гарэлкі: *п'янець, хмялець...*
99. Дасягаць усё большага і большага дастатку: *багацець...*
100. Рабіцца ўсё больш небагатым: *бяднець...*
101. Рабіцца ўсё больш небагатым на адзенне: *галець...*
102. Падымання ўсё больш і больш у цане: *даражэць...*
103. Рабіцца ўсё больш недарагім: *дзешавець, таннець...*

IV. ПЕРАМЯШЧЭННЕ

а) Займацца перамяшчэннем у прасторы

1. Займацца самаперамяшчэннем на нагах звычайна: *хадзіць...*
2. Хадзіць заклапочана каля гаспадаркі: *тупаць, топаць, таптацца...*
3. Хадзіць без дарог па полі, па лесе: *блукаць, бродзіць, бадзяцца...*
4. Хадзіць, страціўшы арыенціроўку: *блудзіць, блутаць, плутаць...*
5. Хадзіць павольна і асцярожна або паважна: *ступаць...*
6. Хадзіць асцярожна на пальцах ног: *дыбаць...*
7. Хадзіць без мэты: *брындаць, шлындаць, швэндаць, шляцца, басцяцца, валэндацца, бадзяцца...*
8. Хадзіць узад-уперад па пакоі: *шпацыраваць...*
9. Хадзіць услед: *цягацца, валачыцца, швэндацца...*
10. Хадзіць працягла па краіне з мэтай азнаямлення: *вандраваць, падарожнічаць...*
11. Хадзіць, туляючыся, вышукваючы: *шпарыць, шныраць, шнырыць, шнытарыць...*
12. Займацца хуткім самаперамяшчэннем на нагах: *бегаць...*
13. Бегаць з тупатам і крыкам (неадабральна): *гойсаць, гайсаць, гарцаць...*
14. Бегаць хутка: *насіцца, лётаць...*
15. Бегаць з хаты ў хату: *лахаць...*
16. Бегаць ад мух, аваднёў (пра кароў): *зыкаць, гізаваць, гіляваць, страцацца, бзыкаць...*
17. Бегаць шмат па справах: *матацца, мітусіцца...*
18. Займацца перамяшчэннем сябе на транспарце: *ездзіць...*
19. Ездзіць хутка (галопам) верхам на добрым кані: *гарцаваць, скакаць...*
20. Займацца перамяшчэннем з месца на месца з усёй маёмасцю вялікім табарам: *качаваць...*
21. Ездзіць або бегаць хутка кругом па наваколлі: *калясіць...*
22. Ездзіць для прагулкі: *катацца...*
23. Ездзіць на каньках, саначках з гары: *коўзацца, каўзацца, слізгацца, катацца...*

24. Займацца перамяшчэннем вялікай масай: *рухацца, дзвігацца...*
25. Займацца перамяшчэннем сябе па вадзе: *плаваць...*
26. Займацца перамяшчэннем на чацвярэнках (уверх па дрэвах): *лазіць...*
27. Займацца самаперамяшчэннем на брусце (пра чарвей, гадзюк, насякомых і пад.): *поўзаць...*
28. Займацца самаперамяшчэннем у паветры: *лятаць, лётаць...*
29. Лятаць без узмахаў крыламі: *лунаць...*
30. Займацца перамяшчэннем лётам, перыядычна адштурхваючыся рэзка ад зямлі: *скакаць, прыгаць...*
31. Самаперамяшчацца ўверх: *падымацца, паднімацца...*
32. Самаперамяшчацца ўніз: *апускацца, апушчацца...*
33. Апускацца ўніз хутка і свабодна: *падаць, валіцца...*
34. Падаць з плескам на зямлю: *шмякаць, шлякаць, пякаць, шмякацца...*
35. Падаць на вадку: *пляскацца...*
36. Падаць з вялікім шумам: *грохаць, грохацца...*
37. Самаперамяшчацца струменем або ручаём (пра вадкасць): *цячы, ліцца...*
38. Займацца самаперамяшчэннем па замкнутай лініі: *кружыць, круціцца, кругляць...*

б) Накіроўвацца ў асобным напрамку

1. Накіроўвацца шагам: *ісці, іціць...*
2. Ісці энергічна: *шагаць, крочыць, сігаць...*
3. Ісці павольна, стомлена: *кляпаць...*
4. Ісці ўвесь час (усю дарогу) пехатою: *трапаць...*
5. Накіроўвацца трухам: *бегчы...*
6. Бегчы энергічна: *шпарыць...*
7. Бегчы на ўсю моц: *імчаць, несціся...*
8. Бегчы птушкаю: *ляцець...*
9. Бегчы паціху, адным вагам (пра каня): *трухаць, трусіць...*
10. Бегчы галопаю: *скакаць...*
11. Накіроўвацца, перамяшчаючыся на брусце: *паўсці...*
12. Накіроўвацца, перамяшчаючыся па вадзе: *плыць, плысці...*
13. Накіроўвацца, перамяшчаючыся па паветры: *ляцець...*
14. Накіроўвацца, перамяшчаючыся транспартам: *ехаць...*
15. Ехаць з форсам, хутка: *каціць...*
16. Пачаць рух: *рушыць, дзвінуцца, сунуцца...*
17. Накіроўвацца на чацвярэнках (уверх або ў вузкі ход): *паўзці...*
18. Накіроўвацца няспешна ўслед: *цягнуцца...*
19. Цягнуцца праз сілу: *валачыся, валочца, валочца...*
20. Накіроўвацца напрамом, немаведама куды: *перці...*

а) Паказваць адносіны да ўласнай дзейнасці

1. Мець намер дзейнічаць: *намервацца, намярацца, надумвацца* (я намерваюся (намяраўся), надумаўся з'ездзіць)...
2. Намервацца дзейнічаць яшчэ толькі ў галаве: *думаць, мысліць* (я думаю (мыслю), што так добра будзе)...
3. Намервацца дзейнічаць у выніку няпэўных разваг: *меркаваць, думаць, прадпалагаць* (я меркаваў (думаў, прадпалагаў зрабіць да света)...)...
4. Мець канчатковую думку дзейнічаць: *рашыць* (я рашыў пераехаць)...
5. Рашыць, праяўляючы смеласць: *рашыцца, адважвацца* (мы не рашыліся сказаць)...
6. Мець неажыццявімую думку пра дзейнасць: *марыць, мрыяць, мрожыць, мячтаць* (ён марыў (мрожыў, мячтаў) пабудавання не тут)...
7. Прыступіць да пачатку дзейнасці: *спрабаваць, прабавачь, пытацца* (ці спрабаваў (прабаваў, пытаўся) ты тут прайсці?)...
8. Мець жаданне дзейнічаць: *хацець* (мы хацелі прыйсці заўтра)...
9. Мець настойлівае жаданне дабіцца мэты: *імкнуцца, страміцца* (ён імкнуўся (страміўся) выбіцца ў людзі)...
10. Мець настойлівасць і прыналежнасць у дасягненні мэты: *старацца* (ён так стараўся вучыцца)...
11. Мець намер выкарыстаць зручны момант для дзейнасці: *цэляць, цэліцца* (ты даўно цэляў (цэліўся) сцягнуць)...
12. Мець клопат, турботу ад жадання дзейнічаць: *рупіць, карціць, не церпіцца* (яму рупіць (карціць, не церпіцца) пагуляць)...
13. Мець пачуццё жалю да прадмета ўздзеяння: *шкадаваць, жалець* (шкадую (жалею) адзяваць)...
14. Мець рашэнне дзейнічаць пры небяспецы: *рызыкаваць, рыскаваць* (мы рызыкнулі (рыскнулі) праскочыць)...
15. Мець жаданне дзейнічаць заўсёды па-свойму: *наравіць* (ён усё наравіць па-свойму зрабіць)...
16. Мець жаданне закончыць дзейнасць хутчэй: *спяшыць, спяшацца, паспешаць, рвацца* (трэба спяшыць (спяшацца, паспешаць, рвацца) дагнаць яго)...
17. Мець вялікую прыхільнасць да дзейнасці: *любіць* (ён так любіць рыбу лавіць)...
18. Мець магчымасць дзейнічаць: *магчы, магці* (я магла б паехаць заўтра)...
19. Мець дасведчанасць пра дзеянне: *ведаць, знаць* (я ведаю (знаю), што рабіць)...
20. Мець навыкі дзейнічаць: *умець* (ён умеў добра печь)...
21. Мець паняцце пра дзейнасць: *разумець, панімаць* (разумее (панімае), што сказаць)...

22. Мець здольнасць добра разумець пра дзейнасць: *кеміць, цяміць* (ты добра кеміш (цяміш), што трэба рабіць?)...
23. Мець звычай упускаць з памяці тое, што трэба зрабіць: *забываць, пазабываць, забывацца* (я забыў (пазабыў, забыўся) сказаць табе новасць)...
24. Мець неадменны абавязак дзейнічаць: *мусіць быць павінным, абавязаным, должным* (ты мусіш (павінен, абавязан, должен) узяць)...
25. Збіраць усё неабходнае для дзейнасці: *рыхтавацца, гатовіцца, збірацца* (ці ты рыхтуеш (гатовішся, збіраешся) святкаваць?)...
26. Даводзіць да парадку ўсё неабходнае для дзейнасці: *ладзіць, строіцца* (ён ладзіць, строіцца ехаць у гасці)...
27. Мець выпадковыя абставіны для ажыццяўлення дзейнасці: *трапляць, пападаць* (будзе трапляць (пападаць) табе купіць дык купі)...
28. Прыступаць да дзейнасці: *пачынаць, пачынаць, зачынаць* (нада пачынаць (начынаць, зачынаць) касіць)...
29. Завяршаць дзейнасць: *канчаць, заканчваць* (нада канчаць (заканчваць) работу)...

б) Паказваць адносіны да чужой дзейнасці

1. Выказваць думку наконт дзейнасці: *гаварыць* (я гаварыў, што пара касіць)...
2. Выказвацца каротка наконт дзейнасці: *казаць* (я казаў не браць)...
3. Гаварыць тую ж прапанову яшчэ раз: *напамінаць, нагадваць* (напомні (нагадай) яму прыслаць мне доўг)...
4. Гаварыць запрашэнне да дзейнасці: *прасіць* (цябе просяць устаць)...
5. Прасіць ветліва наведання або заняць ганаровае становішча: *запрашаць, зваць, прыгласаць* (запрасілі (пазвалі, прыгласілі) мяне зайсці да іх у гасці)...
6. Гаварыць сваю думку адносна неабходнасці дзейнасці: *раіць, радзіць, саветаваць* (раіў (радзіў, саветаваў) мне купіць)...
7. Гаварыць рашэнне адносна далейшай дзейнасці: *паведамляць, ізвяшчаць* (паведамі ўсім сабрацца тут заўтра)...
8. Паведамляць каротка ўстаноўку адносна дзейнасці: *аб'яўляць* (аб'яві ўсім ісці дамоў)...
9. Гаварыць настойліва, голасна пра важнасць і неабходнасць удзелу ў дзейнасці: *заклікаць, прызываць* (я вас заклікаю (прызываю) да парадку)...
10. Выказваць канчатковую думку адносна далейшай дзейнасці: *прапаноўваць, прадагаць* (ты што прапаноўваеш (прадагаеш) рабіць зараз?)...
11. Гаварыць адносна згоды ў будучым на дзейнасць: *абяцаць, абяшчаць, дакляраваць* (ты ж абяцаў (абяшчаў, дакляраваў) напісаць)...

12. Гаварыць тое, што хацелася б, каб сустрэў чалавек у сваёй дзейнасці: *жадаць*, *зычыць*, *жалаць* (я табе жадаю (зычу, жалаю) правесці добра час)...
13. Паказваць (расказваць), як трэба разумець, жыць, дзейнічаць: *вучыць* (вас трэба вучыць жыць)...
14. Расказваць, як трэба разумець, рашаць: *тлумачыць*, *аб'ясняць* (увесць вечар тлумачыў (аб'ясняў) яму задачы)...
15. Не даваць дзейнічаць рознымі шляхамі: *мяшаць*, *перашкаджаць*, *замінаць* (не мяшай (перашкаджай, замінай) мне спаць)...
16. Прасіць прыняць удзел у дзейнасці: *зваць* (заві яго есці)...
17. Зваць жывёлу, птушак: *маніць*...
18. Угаворваць на дзейнасць рознымі заахвочваннямі: *падбіваць*, *падбухторваць* (падбівалі (падбухторвалі) мяне паругацца з ім)...
19. Падштурхоўваць на дзейнасць нацкоўваннем: *падсыкаць*, *падвухраць*, *падджыгаць* (падсыкнулі (падвухрылі, падджыгнулі) яго выступіць)...

ІНДЭКС

А

АБАРА́ЧЫВАННІК	117
АБАРО́Т	117
АББА́ЧЫЦЬ	60
АБВА́Р	117
АБГА́НЯЦЬ	71
АБГРЭ́БЦІ	71
АБДО́ЛЕЦЬ	110
АБЕСПІ́ЧАЦЬ	33
АБЖАРЃАЦЬ	60
АБЗЫВА́ЦЕЛЬНА	117
АБЗЫВА́ЦЕЛЬНЫЙ	117
АБІШЧО БА́ЯТЫ	49
АБЛЁ́ТЫВАЦЬ	117
АБЛО́ЖЫЦА	117
АБМО́ТАК	33
АБО́РВАЦЬ	110
АБРАБО́Т	117
АБРО́ЦЦЕ	117
АБСАЛАМОНІ́ВАНІЕ	117
АБСЕ́Ў	71
АБСЯВА́ЦА	117
АГА́ БРА	49
АГАРО́Д	71
АГАРО́ЧЧЫК	71
АГРЭ́Х	71
АДА́НІС	41
АДАРА́ЦЬ	71
АДБЕ́ЛЬВАЦЬ (ЛУГАМ)	106
АДБЕ́ЛЬВАЦЬ (НА СОНЦЫ)	106
АДЫ́ВАННЕ АСНОВЫ	98
АДГУ́ЛЯЦЦА	33
АДДА́ЦЬ	33
АДЖА́РЫЦЬ	60
АДЗЕ́НАК	71
АДЗІ́Н	33
АДНАЛЁ́ТАЧКА	110
АДРАБ́ЛЯЦЬ	71
АДРА́СЫ	101
АДСКО́КВАЦЬ	33
АДХО́Д РУДЫ	106
АДЧУ́РЫЦЦА	60
АЗІ́МІНА	71
АЛА́-АЛА	60
АЛЬВА́С	41
АЛЮ́ШКІ	49
АМЕ́ЦІ	71
АНДРЫ́НА	71
АНЦІ́ХРОСТ	49

АПЕ́ЛЬКА	49
АПЕ́ШАЦЬ	110
АПНА́ЦЬ	110
АПРЫ́Ч	60
АПТАКА́РША	110
АРА́ННЕ	71
АРА́ЦЬ	71
АРХАВА́ЦЬ	71
АСНО́ВА	98
АСНО́ўКА	98
АСО́КА	41
АСЬМЯРЫ́К	101
АТА́ВА	72
АТВА́ЛЬВАЦЦА	33
АТ/ДПЯ́РЫЦЬ	99
АТСЕ́ДА	33
АТСЮ́ЛЯ	33
АУ́ЁС	72
АФЕ́ЛОК	49
АХЛАМО́НІЯ	117
АШМУ́Р	117
АШМУРЭ́НІЕ	117
АШЧАПІ́ЦЬ	110

Б

БА́БА	41, 49
БАБА́К	110
БАБЭ́НО	49
БА́БІШЧА	117
БА́БКА	31, 33, 49, 72
БА́БОЧКА	49
БА́ВАЛЬНІЦА	97
БАВО́ЛНА	98
БАВО́ЛНА	98
БАГАРО́ЦКАЯ ТРАВА	41
БАГНО́	31
БАГНО́ВІК	31
БАГО́Н	41, 49
БАГУ́К	49
БАЛА́ГАН	49
БАЛАМУ́Т	49
БАЛАЧЫ́НІНА	117
БАЛЁ́Я	49
БА́ЛО	49
БАЛО́ТНІ АКО́ПНІК	41
БАЛЫ́ШАВАТЫ	110
БАНДЗЭ́Ж	118
БА́НЧЫНА	118
БА́ПКА	41
БАРАБО́ЛЯ	72

БАРАВЫ́ ГАЛАДО́К	41	БРО́МА	90
БАРАЗНА́	72	БРОХАНЫТЫ	50
БАРАНА	72	БРОХНУТЬ	90
БАРАНАВАЦЬ	72	БРУЗЛАВАТЫЙ	118
БАРКАН	33	БРУКАЛО	64
БАРЫ́ЛО	50	БРЭ́ЙНА	118
БАСЛУ́Й	60	БУГАЙ	50
БАСЯЧКА	118	БУТРАВІСТЫЙ	118
БА́ТЮШКО	50	БУ́ДКА	50
БАЦВА́Н	31	БУКАЦІК	118
БАЦВЭ́ННЕ	31	БУКІРАЦА	118
БАЦВІ́ННЕ	72	БУКІРА́ЦЬ	118
БА́ЧЫШ	50	БУКРЫЕ	64
БА́ЯТЫ	50	БУЛЁВЭ́ННЕ	31
БЕЗУГА́ЛУ	50	БУЛЬБЯНЫ́Й МЛІ́НЦЫ	50
БЕЗУРО́КУ	50	БУ́ЛЬВА	31
БЕ́ЛЕНЬ	50	БУ́ЛЬКА	60
БЕЛЬ	98	БУ́ЛЬМА	72
БЕ́ЛЬМА	50	БУ́МКАЛО	50
БЕ́РДО	100	БУ́НЬКА	90
БЕРЭ́МЬЕ	50	БУРАКІ	72
БЕСПАШЧА́ДНА	118	БУРДЫКА́ННЕ	118
БЕСПРЫО́ЦЦЕ	118	БУРДЫ́ЛЬ	118
БЕСПЯРЭ́ЧА	118	БУ́РКАЛО	50
БЕ́СТАЛАЧ	33	БУ́РКІ	34,50
БЕСТЫ́ДОК	50	БУ́СЭНЬ	45
БЕ́РДА	100	БУ́СЬКО	50, 90
БІ	50	БУ́СЯТЫ	50
БІЗАБРАЗНЫ	33	БУШОВІ́ЛО	50
БІЛЯБЭ́НІЦА	118	БЫЗРУКА́ўКА	45
БІРЭ́МА	33	БЫСКРА́Й	45
БІТА́М	33	БЫ́ЦЯ	64
БЛО́ТНІК	64	БЭ́ГОМ	90
БЛУД	60	БЭ́ЙЛА	50
БЛЫ́ТЫКА́ННЕ	118	БЭ́РЭЗНЯ́К	31
БЛЯ́ХА	90	БЯЗДЗВІ́ЖНА	118
БЛЯШНЯ́ВЫ	110		
БОБ	31,72	В	
БО́БАЧАК	110	ВАДВЕ́ДКІ	110
БОД’ЯХІ	31	ВА́ДЗЕННЕ	118
БОДКІ	31	ВАДЗІ́ЦЬ	60
БО́ДНЯ	64	ВАЕ́НШЧЫНА	118
БО́ЛЬША НЕТ КАК ЕСЦЬ	34	ВАЗГРЫ́ВА	118
БО́НДАЧКА	118	ВАЛ	93, 95
БОСА́К	31	ВА́ЛАК	106
БОЎТУ́Н	50	ВАЛЕ́РЫЯ́НКА	42
БОХІКА́ТЬ	90	ВАЛІ́ЦЬ	34
БРА́НКА	90	ВАЛІ́ЦЬ ВОЎ́НУ	96
БРАТКІ	41	ВАЛКАВА́ТЫ	110
БРА́ЦА	34	ВА́ЛОК	106
БРАЦЬ	72	ВАЛЬТА́НУТЫЙ	119
БРЕХУ́НЕЦ	50	ВАЛЬТА́НУЦЬ	119

ВА́ЛЫЦЫ.....	96
ВАЛЮ́Ш.....	96
ВАЛЯР'Я́НКА.....	42
ВАРО́ЧАЦЬ.....	72
ВАРТО́ВЫЙ.....	119
ВАРШТА́Т.....	100
ВАРШТА́ЦК.....	100
ВАРЫ́ГАННЕ.....	119
ВАРЫ́ЎШЫ.....	110
ВАСЦЯ́ВЫЙ.....	119
ВАСЬМІ́НІТОВАЕ.....	101
ВАЎ́КА.....	50
ВЕК.....	34
ВЕЛІКДУ́Р.....	50
ВЕЛІКОННЕ.....	50
ВЕПРІ́К.....	50
ВЕРАЦЫ́НО.....	96
ВЕРСТА́ЦЬ.....	100
ВЕСЦІ.....	60
ВЕ́ЧКО.....	50
ВЕ́ЯЦЬ.....	72
ВІ́ГЛІТАТЫ.....	51
ВІ́К.....	45
ВІ́ЛКІ.....	51, 90
ВІ́РОДОК.....	51
ВІ́ТУШКА.....	99
ВІ́ТЫ.....	51
ВІ́ЦЬ КРО́СНЫ.....	99
ВІ́ШКІ.....	51
ВІ́ШЧЭ́РКА.....	51
ВОДВЕ́ТКІ.....	90
ВО́ЖАГ.....	110
ВОЗДВІ́ЖЕННЕ.....	51
ВО́ЛО.....	64
ВОЛО́ЧЭ́ДНО.....	64
ВОНА.....	51
ВОРО́ЎЧЫНА.....	45
ВО́ПТАМ.....	110
ВО́СЕМНІ́Т.....	101
ВО́ЎНА.....	96
ВО́ЎЧЫЕ ГРЫ́БЫ.....	31
ВСЫ.....	51
ВСЭ.....	51
ВУЖ.....	51
ВУ́Н.....	45, 51
ВУ́ХА.....	34
ВУ́ЧЫТЭ́ЛЬ.....	51
ВУ́ШАЙ.....	51
ВУ́ШАТЫ.....	51
ВЫ́БЕЛПЬ ПАЛА́ТНО.....	106
ВЫ́БРАНКА.....	102
ВЫ́БРА́ЦА.....	110

ВЫ́ВАРКА.....	51
ВЫ́ВЕРНУ́ЦЬ.....	60
ВЫ́ВУЧА́НЫ.....	34
ВЫ́ДЕ́ЛВА́ЦА.....	51
ВЫ́КЛАСЦІ́СЯ.....	34
ВЫ́КОБЕ́ЛЬВА́ЦА.....	51
ВЫ́ЛАПЛЯ́СТЫЙ.....	119
ВЫ́ЛУПІ́ЦА.....	51
ВЫ́ЛЯДЗЕ́ЦЬ.....	119
ВЫ́МАТНІ́ЦА.....	110
ВЫ́ПРЫ́ЦЬ.....	99
ВЫ́ПЛЫ́СЦІ.....	72
ВЫ́ПУСТА́ШЫЦЬ.....	119
ВЫ́РАНДЖА́ЦА.....	60
ВЫ́РАЧКЫ.....	64
ВЫ́САДКІ.....	111
ВЫ́САКО́.....	110
ВЫ́СВІСТА́ЦЬ.....	111
ВЫ́СЕЛАХНЫ́Й.....	119
ВЫ́ТРЫ́ШКЫ.....	64
ВЫ́ТУХНУ́ТЫ.....	64
ВЫ́ХАДЗІ́ЦЬ.....	34
ВЫ́ХАДНЫ́.....	34
ВЫ́ХОДЗІ́ЦЬ.....	34
ВЫ́ЧЫШЧА́ННЕ.....	119
ВЫ́ШКА.....	51, 90
ВЫ́ЭШКІ.....	45
ВЫ́ЯЗДЖА́ЦЬ.....	119
ВЯ́ЛІКО.....	111
ВЯ́РТУ́Н.....	119
ВЯ́СЁЛАШЧЫ.....	60
ВЯ́ТКА.....	60

Г

ГА.....	51
ГАДЗЮ́КА.....	119
ГА́ДКА.....	111
ГА́КАЦА.....	119
ГА́ЛАВА́ТЫЙ.....	119
ГА́ЛАДО́ўЛЯ.....	119
ГА́ЛАДУ́ХА.....	119
ГА́ЛАЎ́КІ.....	72
ГА́ЛАЧКА.....	119
ГА́ЛАШОВА́ТЫ.....	51
ГА́ЛУЗА́ВАННІ́К.....	119
ГА́ЛУ́ЗІ́ЦЬ.....	119
ГА́ЛУ́ЗНІ́ЧАЦЬ.....	119
ГА́ЛУШКІ.....	51
ГА́МАТЫ.....	51
ГА́МНУ́ЦЬ.....	119
ГА́НЯЦЬ.....	61
ГА́РАБЕ́Й.....	51

ГАРАБЭЙ.....	31	ГУЗАКА.....	52
ГАРАПА.....	51	ГУРКІ.....	73
ГАРБУЗ.....	72	ГУРОК.....	73
ГАРОХ.....	34	ГУРОЧНИК.....	73
ГАРТУ ДАТЫ.....	64	ГЫНДЭ.....	64
ГАРУС.....	98	ГЭПНУЦА.....	52
ГАРУСОВЫЯ.....	98	ГЭТТЫ.....	90
ГАРЦОВАТЫ.....	51		
ГАРШКА.....	61	Д	
ГАРЭТНЫ.....	111	ДАБРО.....	34
ГАЧКА.....	45	ДАВАЦЬ.....	34
ГЕНДЭЛЬ.....	51	ДАВ ДУБА.....	52
ГІБА.....	105	ДАЖЫНКІ.....	73
ГІДКІ.....	51	ДАКОПКІ.....	73
ГІЗУНТЫ.....	51	ДАРАГІ.....	34
ГІЧ.....	72	ДВОР.....	31
ГІЧКА.....	45	ДВОЯЧКО.....	111
ГІЧНІК.....	72	ДВУНІТ.....	102
ГЛАБЫНА.....	64	ДЕДІСЬКО.....	90
ГЛАЗА.....	34	ДЖУР.....	91
ГЛУХАЯ КРАПІВА.....	42	ДЖЫГНУТЫ.....	52
ГЛУШМАН.....	51	ДЗЕСЯЦЬ.....	111
ГНАЦЬ.....	34	ДЗІКАЯ РАБІНКА.....	42
ГНІБЕЦЬ.....	61	ДЗЮБАК.....	64
ГНОЙ.....	72	ДЗЯДЗІШЧА.....	119
ГОВЭЧКА.....	45	ДЗЯТКІ.....	42
ГОДЫ.....	52	ДЗЯТЛІНА.....	42
ГОЗЕРО.....	52	ДЖКА.....	45
ГОЙДАЛКА.....	45	ДОЛЯ.....	111
ГОКО.....	45	ДОПІРУ.....	52
ГОЛКА.....	52	ДРАБІНА.....	31
ГОЛОВОСЫК.....	52	ДРАБІНКА.....	42
ГОР.....	31, 98	ДРАБІНЫ.....	91
ГОРА.....	90	ДРАБНЮТКА.....	120
ГОРАНЬ.....	98	ДРАПКІ.....	73
ГОРЭЛЫ.....	52	ДРАТЫ.....	100
ГОРКАЯ ТРАВА.....	42	ДРЭПАТЫ.....	64
ГОРОН.....	52	ДРОВАЛЬНІК.....	64
ГОРЫН.....	31	ДРОНГАЛЬ.....	65
ГОСЭНЬ.....	45	ДРУЖНЫЙ.....	120
ГРАБІЛЬНА.....	72	ДРУК.....	52
ГРАБЛІ.....	73	ДРЫГАВКА.....	65
ГРАДА.....	73	ДРЫНКАТ.....	120
ГРАНКА.....	34	ДРЫСТЫЛЫННЕ.....	65
ГРУБА.....	52, 90	ДУКРЫЦЬ.....	61
ГРЫБЫ.....	31	ДУЛЬКА.....	52
ГРЫЗЬ.....	64	ДУНДЗЕЦЬ.....	61
ГРЭБЕНЬ.....	96	ДУРБАЛКО.....	52
ГРЭБЦІ.....	73	ДУРЭТЬ.....	91
ГУБА.....	31	ДУХАВЫЙ.....	120
ГУБІЦА.....	105	ДУШНІЦА.....	42
ГУЗ.....	52	ДЫБАЦЬ.....	34

ДЫБКАЦЬ	120
ДЫВАН ЖАЛЌБНЫ	102
ДЫВАНЫ	102
ДЫВАНЫ НАБІРАНЫЯ	102
ДЫВІЦЦА	52
ДЫВЫТЫСЬ	45
ДЫЛО	52
ДЫЛЬ	65
ДЫМКА	102
ДЫМКОВЫ	102
ДЫЎКА	52
ДЭ	52
ДЭВУЛЯ	52
ДЭРЭВО	31
ДЭТЮК	52
ДЮРЌК	46
ДЯДЫНА	52

Е

Е 52	
ЁДУХА	65
ЁТЫ	111
ЁНДЫТЫСЬ	65

Ж

ЖАБОР	52
ЖАВАКОСТ	42
ЖАЛЕЗНЯК	52
ЖАЛЯЗНЯК	73
ЖЁРТЫ	52
ЖОНЌЧЫНА	91
ЖОРНА	73
ЖУКАЦЁЦЬ	111
ЖУПАН	52
ЖУРАЎЛІНЫ	31
ЖЫВАСІЛ	42
ЖЫГАЎКА	42
ЖЫЖА	52
ЖЫТНІШЧЭ	73
ЖЫТО	73
ЖЭБРЫ	61

З

ЗАБІВАЦЦА	34
ЗАБОЛЬВАЦЬ	111
ЗАБУРЧАЦЬ	120
ЗАВАД	61
ЗАВАЛ	120
ЗАВАЛУХА	42
ЗАВЯЗВАЦЦА	73
ЗАВЯРШЫЦЬ	73

ЗАГОЃ	73
ЗАГРОБА	120
ЗАГРЫБЧЫЦЬ	120
ЗАДРАЦЬ	35
ЗАЖЫЃКІ	73
ЗАЗУБЭЦЬ	91
ЗАЦ	35
ЗАЙГРАЦЬ	120
ЗАКАЗЫРКАЦЬ	120
ЗАКАМЫРЃК	120
ЗАКРЫВАНЌЖЫЦЬ	120
ЗАКУСТОЎЃК	120
ЗАЛЕЗНЫ	52
ЗАЛЕЗНЯК	52
ЗАЛЕЗО	52
ЗАЛЕСЦЬ	120
ЗАМАЛАДЗЬ	111
ЗАМАРОКА	35
ЗАМЕЖОК	52
ЗАПЛЯЃІЦЬ	35
ЗАПОЃЫНЫ	52
ЗАПЫТАТЬ	91
ЗАРЌБ	35
ЗАРЭЗАЦЬ	111
ЗАСЛУНКА	46
ЗАСТОРОНОК	65
ЗАСУХА	111
ЗАСЦІЛАЦЦА	111
ЗАТКАЦЬ	101
ЗАТОЎКА	53
ЗАЎСЯГДА	111
ЗАЦЯГАВАЦЬ	35
ЗАЦЯПЛО	111
ЗАЯЧА ТРАЎКА	42
ЗБАБЕЦЬ	111
ЗБРОДЗІЦЬ	61
ЗБЭРСАЦЬ	61
ЗВАЖВАЦЬ	35
ЗВІХ	111
ЗВЯГЛІВЫ	35
ЗГАРОДА	35
ЗГІДЫТЫ	53
ЗДАРОЎКАЦЦА	111
ЗДАТНЫ	53
ЗДОХЛЯ	53
ЗДУБЭНЫТЫ	53
ЗДЫХАВЫНА	46
З'ЁДКІ	61
ЗЕЛЮЃЫЦА	53
ЗЕЛЮЃЫЦЫ	53
ЗЛАГОДДЗЕ	61
ЗЛЕКАЦІСА	31

ЗЛІВАЧ	53
ЗЛЯКАЦЦА	53
ЗМЯНІЦЬ	61
ЗНАЦЦА	35
ЗНЯХАЦЦА	35
ЗРЭБ'Е	93
ЗРЭБНІНКА	93
ЗРЭМ'Е	93
ЗРЭМНІНА	93
ЗЭЛЛЕ	53
ЗЮЗЯ	53
ЗЯРНО	73

I

ІВАНЧЫК	102
ІГРАЦЬ	61
ІРНЫ КОРАНЬ	42
ІРОД	53

K

КАБАЧКІ	73
КАВАЛЕРЫСТЫЙ	120
КАВГНУТЫ	65
КАГАЛО	53
КАДОЎБ	91
КАДУОШКА	46
КАЖЭЎНЯ	120
КАЗАЦЬ	35
КАКАЦЕНЬ	120
КАКОРА	120
КАКСАГЫЗ	74
КАЛАКОЛ	35
КАЛАМУТЫТЫ	53
КАЛАСАВАЦЬ	74
КАЛАЎРОДАК	97
КАЛАЎРОТ	97
КАЛАЦІЦЬ	61
КАЛАЧ	65
КАЛБАСОН	46
КАЛІВО	74
КАЛІ-КАЛІ	120
КАЛІТКА	53
КАЛІТЫ	53
КАЛОК	99
КАЛЬВАЧАК	111
КАЛЮГА	53
КАЛЯДНІК	42
КАЛЯСНІК	74
КАМБІКОРМ	35
КАМЛЁВЫ	102
КАМЫТУХА	65

КАМЭДНЫЙ	120
КАМЭЛЯ	98, 102
КАНОПЛІ	74
КАПА	74
КАПОВАЦІ	31
КАПТАН	32
КАПУСТА	74
КАПЦЮШКА	35
КАПЫЦЕНЬ	42
КАРАВЫ	111
КАРАПУЖЫЦЦА	61
КАРАЧУН	53
КАРДАПЛЯНІК	74
КАРДОПЕЛЬ	74
КАРДОПЛІ	74
КАРКАЛЭСНІК	35
КАРОСТА	94
КАРТАВЕЦ	120
КАРТОПЛЯ	46
КАРЧАМЯКА	121
КАСА	35
КАСАВІШЧА	35
КАСА	74, 99
КАСІЦЬ	74
КАССЕ	74
КАСТРА	94
КАСТРАВАЦЬ	121
КАСТРЫЦА	94
КАТУШКА	97
КАЎДУНІК	32
КАЧАЛКА	106
КАЧАЛО	53
КАЧАН	74
КАЧУЛКА	121
КАШЫРАННЕ	121
КАПА	31, 53
КАПЛЮ	53
КАРТОЧКА	53
КВАСОЛЯ	74
КВАЧ	53
КВАШЭЛІНА	32
КВІТКА	46
КВЭЛІЦІ	32
КЕШКАЦЦА	111
КІДАЦЬ	74, 101
КІЁК	91
КІЛАВАТЫ	74
КІЛЁ	53
КІЛІМ	102
КІНУЦЬ	35
КІРДУПЕЛЬ	53
КІСЛІЦА	42

КІШКА	32	КРАСАВАЦЬ	74
КІШКОЎД	53	КРАСІВУШЧЫЙ	121
КЛЕНДАТЫ	53	КРАСНОГОЛЎВЕЦ	54
КЛЁЧКО	91	КРАСНОГОЛЎВІК	32
КЛЁК	61	КРАСНЯВЫЙ	121
КЛЮЧЧА	94	КРАХАТУЛЯ	121
КЛЮНЯ	32, 53, 65	КРЁПКА	35
КЛЫКАЦІ	32	КРІВОЦЕ	36
КНУР	53	КРОЛЬ	36
КОБЛА	121	КРОСНА	100
КОВЗАТЫСЬ	65	КРОСНЫ	100
КОВТУНЫ	53	КРУЖУОК	46
КОДЛА	53	КРУЦІЦЬ	61
КОДЛО	53	КРЫВАБРУХІЙ	121
КОЖУШОК	91	КРЫВАРОТ	121
КОЗАЧКА	97	КРЫШАНЫ	91
КОЗЛІКІ	42	КУБЭЛЭЦ	46
КОЗЛЯКІ	53	КУДЗЕЛЯ	94
КОЗЯКІ	32	КУЖАЛЬ	94, 102
КОЛАС	74	КУЖОЛЬНЫЯ	94
КОЛЁЙКА	32	КУЖЭЛЬНАЕ	102
КОЛЕНШЧЫНА	53	КУЖЭЛЬНЫЯ	94
КОЛЕСНЫ	54	КУКАРОКА	121
КОЛІВАНКА	54	КУКУШКІ	36
КОЛІЙКА	46	КУЛАПЭЗІСТЫЙ	121
КОЛКІ	54	КУЛДОБІСТАСЦЬ	121
КОЛОДЕЗЬ	91	КУЛЁШ	32
КОЛОДЭЗЬ	32	КУЛЁВІК	54
КОЛІСЬ	91	КУЛОГАЦЬ	61
КОЛУДКА	46	КЎМЕЛІЮ	61
КОПАНЫЦА	54	КЎМПАЛ	36
КОПАШКА	32	КЎОДАСА	46
КОПІЦА	32, 54	КУРАПЭЧАННЕ	121
КОРКІ	54	КУРДУПЕЛЬ	121
КОСЫ	54	КУРЫНЫЯ ЛАПКІ	42
КОСЯ	65	КУТ	46
КОТЎХ	32	КЎТАЦІ	32
КОТЫСКО	54	КУХАЙКА	54
КОТЮБА	46	КЎХЛІК	54
КОТЯХЫ	65	КУЧКА	36
КОЎЗАНКА	54	КЫЛА	65
КОЎЦІК	111		
КОЦ	54, 91	Л	
КОЦУБА	32	ЛАВАЧКА	100
КОЦЮБНЫК	65	ЛАВОШНІЦА	54
КОШТОВАТЫ	54	ЛАДНАЕ	36
КОШЭЛЬ	54	ЛАЖБІНКА	121
КРАЕМ	121	ЛАЛА	121
КРАЙ	35	ЛАПІЦІ	32
КРАМ	54	ЛАПНО	54
КРАМУХ	32	ЛАПУШЫЦЬ	112
КРАПЯК	121		

ЛАПШАНЫ́	32	МАЛАДУ́ХА	78
ЛАПЫРЫ́ЦЬ	121	МАЛЕЦ	36, 78
ЛАСКАВА́ЦЬ	96	МАЛІМОНКА	78
ЛАХМАЦЕ́ЙШЫ	112	МАЛІМОНЧЫК	78
ЛАХМАЧЭ́ЙШЫ	112	МАЛО́ЧНІК	78
ЛАЎ́КІ	112	МАЛЬЧУ́К	78
ЛЕМЯНТО́ВА	121	МАМЗЭ́ЛЬ	54
ЛЕ́ТА	112	МА́МЭНЬТ	32
ЛЕ́ТАЧКА	112	МАНИ́ЦА	79
ЛЕ́ЦЯЧКА	112	МА́НЯ	79
ЛЕ́ШКА	54	МАНЬКОВЕ́Ц	54
ЛЕ́ЗНА	61	МАРА́	54
ЛЕ́Н	74, 94, 102	МАРАЗІЛАЎКА	112
ЛЕ́НДРЫК	91	МАРМЫ́ЛЬ	79
ЛІ́НІЯ	36	МАСЯ́Ш	79
ЛІСІ́ЧЫ	36	МАСЛЯ́НКА	79
ЛІ́ТНІК	46	МАТАВІ́ДЛА	99
ЛО́ДЫР	54	МА́ТАШНІК	43
ЛОПА́ТА	65	МАТЬКА	75
ЛОСК	96	МАТЫ́ЛІ	79
ЛОХА́ЧІ	54	МАТЬІ́ЛКА	32
ЛОХАЧЭ́	32	МАТЫ́ЧЫЦЬ	75
ЛО́ТАСЬ	42	МАУ́ЧЛІВЫ	112
ЛУГ	106	МАХЛА́К	79
ЛУ́ЖОК	46	МАХНУ́ЦА	112
ЛУК	100	МАХНУ́ЦЬ	36
ЛУХ	106	МАХРА́Ч	102
ЛУХАЧЫ́	46	МАХРА́ЧЫ	102
ЛУЦО́ўКА	42	МА́ЦЫЯ ВЭ́ЛІКА	54
ЛЮ́БКІ	61	МА́ЧУХА	54
ЛЮБО́ШЧЫ	46	МАША́РНІК	79
ЛЮ́ДЗЭ́ЦЦА	121	МГЛА́	32
ЛЮ́ГАВКА	65	МЕДВІ́ДЬ	54
ЛЮ́ДЕНЬКІ	91	МЕ́ННЕ	79
ЛЮ́ШНЯ	65	МЕ́РЕЦ	54
ЛЯБЕ́ДНІК	42	МЕ́СТО	54
ЛЯВІ́ЦА	61	МІ́ЖДЫ	79
ЛЯ́НДРЫ́НКІ	46	МІ́ЖЫ	79
ЛЯ́СНАЯ КРАСА́ўКА	43	МІ́НАВА́ЦЦА	112
ЛЯ́ХА	36	МІРО́ЦЕ	79
		МІ́ТАЦЦА	79
		МІ́ТКА́ЛЬ	98
М		МІ́ШАР	55
МА́ЗАНКА	78	МІ́ШАРЫ	55
МА́ЗКА	78	МІ́ШУГІ́Н	54
МАЗУ́РЫК	122	МЛН	75
МАЗЮ́КА	78	МЛІ́НЕЦ	91
МАЙСТРЫ́ЦЦА	122	МЛІ́НЦЫ	55
МАКА́НКА	78	МНАГАВА́ЦІСТА	122
МАКА́НУЦЬ	112	МО́ГЛІ́ЦА	55
МАКО́ТРА	54	МО́ГЛЫ́ЦЫ	46
МАКО́Ш	54	МО́ЛОДЫ́ЦА	55
МАЛАДЗЭ́Н	78		

МОЛОДЫЧОК	46
МОНЯТЫ	55
МОРАХІ	31
МОРДА	55
МОРКА	75
МУЛЯ	31
МУОЛЯ	46
МУРЗА	55
МУС	31
МУСЫТЬ	55
МУТЫТЫ	55
МУТЮН	55
МУТЮНЫСКО	55
МУХАНЯТКА	79
МУХІР	65
МУЦЯР	31
МЫДЛІК	31
МЫМРЫК	122
МЫШАНЫЦЬ	65
МЭНЧЫЦА	79
МЭНЧЫЦЬ	79
МЭТЭР	55
МЯДОУКА	79
МЯЖА	75
МЯЖАВІЦА	43
МЯЖДЖУРАННІК	122
МЯЗДРА	79
МЯКІНА	75
МЯКНУЦЬ	79
МЯЛІННЕ	79
МЯЛІЦА	79, 95
МЯМЛЕННЕ	122
МЯРЛОГ	79
МЯСЦЮРЫЦЬ	61
МЯТЛА	36
МЯТЛЯК	43
МЯЦЬ	80
МЯЧКА	80
МЯШОК	36

Н

НААКАЛЯВАЦА	122
НААХЛАМОНІЦЬ	122
НААЧУМЛЯЦЬ	122
НАБАБУХАВАЦЬ	122
НАБАРАЗНІЦЬ	122
НАБАРАХОЛІЦЬ	122
НАБІВАЦА	80
НАБІЛЬНІЦЫ	100
НАБЛЮСЦЬ	122
НАБОЙ	80
НАБОРНЫ	80

НАБРОХАЦЦА	91
НАБРУХАЦЦА	122
НАБРЫГ АДЗІРНІЧАЦЬ	122
НАБУСІЦЬ	122
НАБУХТОРЫЦЬ	80
НА БЯГУ	122
НАВАДЗІЦЬ	101
НАВАЛХВІЦЬ	122
НАВЭСЦІ	80
НАВІДАКУ	80
НАВОДНЫ	80
НАВОЙ	100
НАВОЙЧЫК	100
НАВЯЛІЦА	62, 80
НАГАВІЦЫ	31
НАГЛЫ	80
НАДЭЖНІК	103
НАДКОСНІК	80
НАДОВЕНЬ	80
НАДЗІРКУ	80
НАДРАБІЦЬ	112
НАДУКРЫЦЬ	80
НАДУЦЬКА	80
НАЁЗНЫ	80
НАЗАЎТРАШНЯГА	80
НАЗАЎТРАЯ	80
НАЗВІДЗІЦЬ	80
НАЗІЛЛІВЫ	81
НАЗЫВІШЧА	81
НАЙМІТКА	81
НАЙСЦІСЯ	62
НАКАЛЬНІК	81
НАКАЛЬНІЦА	81
НАКАЛЬНЫ	81
НАКАШАЛІЦЬ	81
НАКЛЫЧЫЦЬ	81
НАКРЫПАЦЬ	81
НАЛАМІЦЦА	81
НАЛЁЧЫЦЬ	81
НАЛІ	81
НАЛІВАХА	81
НАЛІВАЦА	75
НАЛІСНІК	55
НАЛІХО	55
НАЛЯПІЦЬ	36
НАМАРЖНІ	81
НАМІТУСЬ	81
НАНІЧЧА	81
НАПЕРАВОЎВАЦЬ	75
НАПІВАЦЦА	112
НАПОРА	112
НАПРАМІКІ	81

НАПУСТА.....	62	НЕЎЖЭШ.....	91
НАПУСЫЦЬ.....	65	НЕЎРАЛОГ.....	112
НАПУЎЦЫЦЬ.....	81	НЕЎСТУПАХА.....	83
НАРАВЕЦ.....	81	НЕЎСХАДЗІМЫ.....	83
НАРАВІСЦІК.....	81	НЕХАДЖАЛЫ.....	83
НАРАЎІЦЬ.....	81	НЕЦЯРПЯЧКА.....	122
НАРАЎНЫ.....	81	НЕЦЕЛАК.....	83
НАРЭЗАЦЦА.....	36, 55	НЕЦЕЛЬ.....	83
НАРОЎ.....	81	НЕЧА.....	36
НАРУГА.....	82	НЕНДЭ.....	55
НАРУГАНЫ.....	82	НЕНДЭЧКІ.....	55
НАРУГАЦЦА.....	82	НІВАРТНЫ.....	112
НАРУГЛІВЫ.....	82	НІГОДЗІН.....	112
НАРУГНУЦЦА.....	82	НІКАЦЬ.....	83
НАРУЖНІК.....	82	НІКУДЫШНА.....	122
НАРУЖОЊІК.....	82	НІНАДЗЭВАТЫ.....	112
НАСАТКА.....	82	НІТЫ.....	100
НАСЭННІК.....	82	НІЎВЯРОДА.....	112
НАСКІ.....	82	НІЧАВО.....	112
НАСКІПАЎЦЬ.....	82	НІЧАЛЬНІЦЫ.....	100
НАСМАРГАЦЬ.....	82	НІЧОГ.....	83
НАСМЫГАЦЬ.....	62	НОЧЧЫ.....	84
НАСПАРЫЦЦА.....	82	НЫЦЬКА.....	84
НАСТОЙЧЛІВЫ.....	112	НЭБО.....	46
НАСУКРЫЦЦА.....	82	НЭБОЖ.....	55
НАСУКРЫЦЬ.....	82	НЭГОДЯШЧІ.....	55
НАЎТАДНІ.....	31	НЭ ЗАЙМАЦЦА.....	55
НАЎЛЁТ.....	112	НЭМНУЦЬ.....	62
НАЎПРАМІК.....	82	НЭНДЗА.....	66
НАЎПРАМКА.....	82	НЭТРА.....	66
НАЎПРАМКІ.....	81	НЭХОРУЗНЫ.....	55
НАЎПРОК.....	82	НЯГАЗНЫ.....	84
НАЎПРОЦІ.....	82	НЯГО.....	84
НАХАБІЦЦА.....	55	НЯДОТЫКІ.....	62
НАХАПУ.....	82	НЯДРУЖНЫ.....	36
НАЧНІЦЫ.....	82	НЯЕШЧЫ.....	84
НАШАШЭРЫЦЦА.....	82	НЯЗМЕРНА.....	84
НЕВЫЗОРНЫ.....	82	НЯЗНАТНЫЙ.....	122
НЕДУШНЫ.....	83	НЯІМКІ.....	84
НЕЗАБОТНЫ.....	83	НЯМІРНЫЙ.....	122
НЕЗАДАЧНЫ.....	83	НЯМТУР.....	84
НЕЗМІРОНЫ.....	83	НЯПЕЎНЫ.....	84
НЕКАЛІСЬ.....	83	НЯПОШЛЦА.....	84
НЕКАРЫСНЫ.....	83	НЯПОШЛЫ.....	84
НЕНАСПАДЗЕЎКІ.....	83	НЯСЦЕРП.....	123
НЕРУШЫМЫ.....	83	НЯЎДОБСТВА.....	123
НЕСУВІРУТНІК.....	83	НЯЎЗОРЫШЧА.....	84
НЕСУВІРУТНЫ.....	83	НЯЎКЛЮДНІК.....	123
НЕСУСВЕТНІЦА.....	83	НЯЎЛАД.....	84
НЭСЦІ.....	36	НЯЎРОМІСТА.....	123
НЕСЦЯРОГА.....	83		
НЕЎВАРОТНЫ.....	83		

О	
ОБЕДЫШЧЭ	55
ОБХОДОК	55
ОБЛІЧКО	66
ОБОРА	55, 91
ОБРІЗУВАТЫ	66
ОБЫЗВІЧЫТЫ	66
ОГЕР	55
ОГЛАВУШЫТЫ	66
ОДЛЫГ'А	46
ОДМАНТІТІ	91
ОДПЁРЫТЫ	55
ОЖОГ	31
ОЖЫНА	31
ОЗЭРО	46
ОКОНЫЧНЫЦЫ	66
ОЛЁС	31
ОНОЖ	55
ОПАЛ	66
ОПУСЦЭ	31
ОПЦЭНЬКІ	55
ОПЦЭНЬКЫ	66
ОРКО	31
ОСЕЛЁНЕЦ	55
ОСКОБЛЫЙ	66
ОСЛУН	46
ОСТКІ	55
ОСТУПІЦА	55
ОСЫЛЭНЫЦЬ	66
ОСЭНЫЦЯ	66
О ТОЖ	55
ОТОЧІНА	55
ОХАМЫНУТЫСЬ	66
ОЧОМАТЫСЬ	66

П	
ПААБМАКАЦЬ	113
ПААБЧЫКРЫЖЫВАЦА	123
ПААПШМОРГВАЦЬ	113
ПАБАДЗЯЦА	84
ПАБАДЗЯЦЬ	84
ПАБАМБІЗІЦЬ	123
ПА-БРЫГАДЗІРАВАМУ	123
ПАБРЫГАЦЬ	84
ПАБУНТАВАЦЬ	84
ПАБУШНЁЦЬ	84
ПАБЭНЬЧЫЦЬ	84
ПАВАДЗІЦА	62
ПАВЕСМА	97
ПАВЭСМО	97
ПАВОДЧЫК	84

ПАВУЧЫННЕ	84
ПАВЫВАРОЧВАЦЬ	113
ПАВЫКРАСІЦЬ	36
ПАВЫКУПОЎВАЦЬ	113
ПАВЫРІЗАЦЬ	36
ПАВЫСАХНУЦЬ	37
ПАВЫТЛЎМЛІВАЦЬ	85
ПАГАДЗІЦЬ	37
ПАГАЛІЦЦА	85, 123
ПАГАНЫ	37
ПАГАРЫШЧА	85
ПАГУКАЦЬ	85
ПАГУРАК	85
ПАГУРОК	66
ПАДАГАЦЬ	123
ПАДАРОЖКА	85
ПАДАРЭШНІК	85
ПАДБАРАДАВІК	85
ПАДБАРАДАВІЧ	85
ПАДЫРАНКА	85
ПАДВІТАК	97
ПАДГАРКА	85
ПАДГАРЫСТЫ	85
ПАДГУЛЯЦЬ	85
ПАДГУЦНУЦЬ	85
ПАДДАЦА	113
ПАДЖУЛЯБАЦЬ	62
ПАДЖЫЛЫ	85
ПАДКАЛЫПА	85
ПАДКРУП'Е	85
ПАДКРЭПЛІВАЦЬ	113
ПАДЛАВІЦЬ	85
ПАДЛАВУДЗІЦЬ	85
ПАДМАЛАДЗЁНЕЦ	85
ПАДМЫШША	85
ПАДНАДОЛАК	86
ПАДНОЖНІК	86
ПАДНУКАЦЬ	86
ПАДОЛЯЦЬ	113
ПАДПУЖЫВАННЕ	123
ПАДРАД	113
ПАДРУЧНЫ	113
ПАДСАЛАМОНІВАННЕ	123
ПАДСКРАБАНЕЦ	123
ПАДТОПКА	86
ПАДУЗОРНІК	86
ПАДУЧКА	86
ПАДЦЁЛАК	86
ПАД'ЯЛДЫКА	86
ПАЗАЛЁЦЬ	86
ПАЗАЦНАЦЬ	86
ПАЗЭМКІ	86

ПАЗО́РНЫ.....	86	ПАРКА́ЛЬ.....	98
ПАЗЮ́РЫ.....	55	ПА́РКИ.....	101
ПА́ЙКА.....	86	ПАРУШО́К.....	113
ПАКАТО́.....	86	ПАРЦЕ́НЫ.....	103
ПА́КЛЯ.....	95	ПАРЦЯНО́Е ПАЛАТНО́.....	103
ПАКОВА́ТЫ.....	56	ПАРЦЯ́НЫ.....	103
ПАКО́ЛАК.....	86	ПАСА́ГА.....	87
ПАКО́МКАНЫ.....	86	ПАСАСІ́ЦЬ.....	87
ПАКО́МКАЦЬ.....	86	ПА́САЧКІ.....	101
ПА́КУЛЫ.....	95	ПА́СКА.....	56
ПА́КУЛЬ.....	95	ПАСКІ́ПАЦЬ.....	87
ПАЛ.....	62	ПАСЛЕ́ДНІ.....	113
ПАЛАЖЫ́ЦЬ.....	37	ПА́СМА.....	105
ПАЛАСКУ́ЕЦЦА.....	96	ПА́СМО.....	105
ПАЛАТА́ЦЬ.....	106	ПАСПАСІ́БАВАЦЬ.....	87
ПАЛАТНО́.....	103	ПАСПО́РАВАЦЬ.....	87
ПАЛАЦЕ́ННАЕ.....	103	ПАСПРАЎ́НЕЦЬ.....	87
ПАЛЕ́ГЛІЦА.....	75	ПАСТАЦЯ́НКА.....	87
ПАЛЕ́МЗАЦЬ.....	113	ПАСЯ́К.....	103
ПАЛЕ́ПШАЦЬ.....	86	ПАСЯ́КІ.....	103
ПА́ЛЕЦ.....	37	ПАСЯЛЕ́НЬ.....	87
ПАЛЕ́ШКА.....	66	ПАСЯЛУ́ХА.....	87
ПА́ЛІК.....	66	ПАСЯЛЬНІ́ЦА.....	87
ПА́ЛКА.....	37	ПАСЯЛЬНІ́ЧЫ.....	88
ПАЛО́ЦЬ.....	75	ПАСЯЛЬНЫ́.....	87
ПАЛЮ́ТЫНА.....	66	ПАСЯЛЬНЯ́.....	88
ПАЛЯВІ́К.....	86	ПА́ТЕЖ.....	91
ПАЛЯГЧЫ́ЦЦА.....	86	ПАТО́ЛЯ.....	113
ПАЛЯДЗЕ́ЦЬ.....	86	ПАТРУДЗІ́ЦЦА.....	88
ПАЛЯ́НКА.....	37	ПАТРУДЗІ́ЦЬ.....	88
ПАМАСНІ́ЦА.....	86	ПАТТЫ́ННІК.....	43
ПАМІ́ДОРА.....	75	ПАТЫ́КАЦЬ.....	101
ПАМЯША́ННЕ.....	87	ПАЎ́ДЗЕН.....	88
ПАНАВО́ЖВАЦЬ.....	113	ПАЎ́ДЫХА́ЦЬ.....	113
ПАНАЖЫ́.....	100	ПАЎРЯ́МЁНАЧКА.....	37
ПАНАРА́ВІЦЬ.....	87	ПАЎСУКЕ́НАК.....	103
ПАНАРУГА́ЦЦА.....	87	ПАЎСХВА́ТВАЦЦА.....	113
ПАПАДПО́РВАЦЬ.....	113	ПАЎХІ́Р.....	88
ПАПАДРАСТА́ЦЬ.....	113	ПАЎЦАГЕ́ЛАК.....	88
ПАПЕРАСЦІ́РВАЦЬ.....	113	ПАЎШАБЭ́ЛАК.....	88
ПАПЕ́РВАСЦІ.....	87	ПАХО́ЖЫ.....	113
ПАПІ́Р.....	46	ПАЧА́ССЕ.....	88
ПАПІ́ХАШКА.....	87	ПАЧА́СЬ.....	88
ПАПРІ́СЦІ.....	37	ПАЧО́ПКА.....	88
ПАПРЫ́БРА́ЦЦА.....	113	ПАЧО́ТНЫ.....	88
ПАПРЫГАТАЎ́ЛЯЦЬ.....	113	ПАЧУ́ЖА́ЦЦА.....	113
ПАПУ́ТНІК.....	87	ПАЧУ́НЕЦЬ.....	88
ПАПЭ́МКАЦЬ.....	37	ПА́ЧЭСІ.....	95
ПАПЯРО́ЧКА.....	103	ПАШЛЯ́ПЕ́НЬ.....	88
ПАРАТО́НЫТЫ.....	66	ПЕЛЮ́ТКА.....	56
ПАРА́ДАШНЫ.....	87	ПЕЛЮ́ТКОВЫ.....	56
ПАРКА́ЛЕВАЕ.....	98	ПЕ́НЬ.....	88

ПЕРААРАЇЦЬ.....	75	ПОПАР.....	46
ПЕРАБАРАЗНІЦЬ.....	88	ПОРАЗОК.....	31
ПЕРАБІРАЊКІ.....	103	ПОРОШКІ.....	56
ПЕРАБОЙКА.....	88	ПОСАДКА.....	47, 56
ПЕРАВЯСЛО.....	75	ПОСТОЛЫ.....	56
ПЕРАДОМ.....	88	ПОСТЭРОЊКІ.....	56
ПЕРАЖАРГНУЦЬ.....	88	ПОСЭДЮЊКІ.....	56
ПЕРАК.....	89	ПОТАК.....	67
ПЕРАЛІЦКАВАЇЦЬ.....	89	ПОТАПЦІ.....	56
ПЕРАМЯЊЯЦЬ.....	114	ПОТЫРУХА.....	67
ПЕРАЊЯЦЬ.....	89	ПОЧАРКА.....	47
ПЕРАСПОРАВАЦЬ.....	89	ПРАВІЦА.....	62
ПЕРАТРУДЗІЦЦА.....	89	ПРАЖА.....	97
ПЕРАТЫКАЦЬ.....	101	ПРАЗДЗЭВАТЫ.....	114
ПЕРАЦЯЖКІ.....	62	ПРАЛАТКАВАЇЦЬ.....	114
ПЕРВІ.....	56	ПРАЊК.....	106
ПЕРЕПОЇ.....	56	ПРАЊНЕ.....	97
ПЕРКАЛЬ.....	103	ПРАРЫВАЇЦЬ.....	75
ПЕЎНЫ.....	89	ПРАСЛО.....	56
ПЕЦЯВА.....	56	ПРАСЊІЦА.....	97
ПЕЦЯРЫК.....	103	ПРАСЦІ.....	97
ПЕЧЫВО.....	89	ПРАТАЦЬ.....	62
ПІДІД.....	66	ПРАХ.....	37
ПІЛІЦЬ.....	37	ПРАЧЫК.....	31
ПІПЧЫЦЬ.....	37	ПРОСО.....	75
ПІСАЊІНА.....	114	ПРОЦЯГ.....	114
ПІТАЊНЕ.....	56	ПРУДОК.....	100
ПІЦЬКІ.....	37	ПРУТКІ.....	100
ПІАН.....	100	ПРЫВАЛЕНЫ.....	96
ПІАЦЕЊКА.....	103	ПРЫВЯДЗЕЊАК.....	114
ПІАЦЕЊКО.....	103	ПРЫДАВАЇЦЦА.....	37
ПІЕЊА.....	66	ПРЫДУМОЎВАЦЦА.....	114
ПІЕТКА.....	99	ПРЫЊІГА.....	114
ПІІГАТЫ.....	56	ПРЫПЫК.....	67
ПІОТ.....	31, 56	ПРЫСАДЫ.....	47
ПІУГ.....	75	ПРЫСТУПА.....	67
ПІУГА.....	37	ПРЫТРАВІЦЬ.....	37
ПІЫІГАТЫ.....	66	ПРЫТЫХАЇЦЦА.....	114
ПІЯМКА.....	56	ПРЫХОДЖВАЦЦА.....	114
ПІЯШКА.....	91	ПТУХА.....	31
ПОВІСМО.....	67	ПУДПІЧЭ.....	47
ПОВОДОК.....	56	ПУДПОЛЮЊЫК.....	67
ПОГОЊА.....	56	ПУЛЬМАН.....	37
ПОДЛЕТАК.....	114	ПУЛЯ-ПУЛЯ.....	91
ПОДПОВЕЦЬ.....	31	ПУОКУТЬ.....	47
ПОДЧЕРЕЊІНА.....	56	ПУОЎЊА.....	47
ПОЖЊА.....	31, 75	ПУПАНАЧКА.....	114
ПОКАЛЯТЬ.....	91	ПУСЦІЦЬ.....	114
ПОКОТ.....	31, 56	ПУТО.....	56
ПОЛОВЫЊНЕ.....	46	ПУХЛЯ.....	56
ПОЛСУКЕЊАК.....	103	ПУХЛЯТЫНА.....	56
ПОЛУТЫШОК.....	67	ПШЫЧЕТЫ.....	67

ПЫКОТА	47
ПЫНІЦЬ	114
ПЫР'Е	43
ПЫРЫБРОЇТЫ	67
ПЫТЭЛНЯ	47
ПЭДЭРКО	31
ПЭЛЕНА	31
ПЭРЫТЫ	67
ПЭРЭХМАРОК	31
ПЭРТЫТЫ	67
ПЯРЭБІР	75
ПЯЦЬСОТКА	114

Р

РАБАЦЯШЧЫ	114
РАБОТЫННЕ	47
РАДЗІ	114
РАД'ЮГА	32
РАДІВО	56
РАДНО	32, 56
РАДНЯНІЦА	95
РАДЮГА	56
РАДЮЖКА	47
РАДЮШКА	67
РАЗБАМБІЦЬ	37
РАЗБЭРСАЦЬ	62
РАЗЁДА	43
РАЗЖАГЭРЫЦЦА	62
РАЗОРА	76
РАЛЛЯ	76
РАПЕЙ	43
РАСАДА	76
РАСПАСЦІЦЬ	62
РАСПЛОХ	62
РАСПУШАЦЬ	38
РЭЗАЦЬ	38
РЭХВА	67
РЁШКА	67
РІЗНЫК	67
РÓВЕР	56
РÓВЭР	47
РОЗБАДЗЫРАНЫЙ	67
РОЗВІДНЯТЫ	67
РОЗГЫГЭНЯНЫЙ	67
РОЗГЫГЯНЯНЫЙ	67
РОЗГЫРЭЙДА	67
РОЗДВО	56
РОЗДЭВА	67
РОПА	57
РОСПЛЯНТОВАТЫ	67
РОСТРОШЧЫТЫ	67
РОСХРЭСТАНЫЙ	68

РОСЧУХАЦЦА	56
РОСПЛЁМАТЫ	68
РÓХЛЯ	57
РОШЧЫПРЫТЫ	68
РУБЭЛЬ	57
РУБЕЦ	38
РУБЭЛЬ	47
РУДЯК	104
РУЛОН	38
РУЎОК	47
РУЧНІК	104
РЫЗАК	68
РЫЗЫКОВАТЫ	68
РЫЖЫЦЬ	68
РЫХТЫГ	68
РЫХТЫК	57
РЭЙДАТЫ	57
РЭМЗАТЫ	57

С

САБАЧКІ	101
САГАН	47
САГАНЧЫК	68
САДЗІЦЬ	114
САЖАЛНЫКІ	47
САЛІНА	57
САЛОМА	76
САМАПРАДКА	97
САМАТКАНКА	104
САМАТКАНЫ	104
САМАТКАНЫЯ	104
САПА	57
САПАТЫ	57
САСТАЎЛЯЦЬ	101
САХОР	76
САЧЭЎКА	32
САШНІК	76
СВЁДЭР	57
СВІДЗЭЦЛЬ	38
СВІНТУС	92
СВІТ	57
СВІТАННІК	43
СВЯТОК	92
СЕДРО	92
СЕМІРОГ	57
СЕМЯНО	76
СЕМЯРЫК	104
СЁЯЦЬ	76
СІЙЧАС	38
СІНЫ	47
СІТРО	57
СКАВАРОДА	38

СКАВАРО́ДКА	114	СТАРА́ЦЕЛЬНЫ	115
СКАПЕ́Ц	76	СТА́РЕЦ	57
СКАРАДЗІ́ЦЬ	38	СТАРІ́НУШКА	38
СКІ́НУЦЬ	114	СТАХО́ЛІЦЬ	62
СКІ́РДА	76	СТВО́ЛЬНІК	43
СКЛАД	76	СТОГ	76
СКО́КАНКА	57	СТО́ІЦЬ	38
СКО́ПЭЦ	92	СТО́ЛКІ	32
СКОПЭ́Ц	32	СТО́ПКА ГАРНЕ́НАЯ	38
СКОРЛУ́ТЫНА	47	СТРАГО́Н	43
СКРО́ЗЬ	38	СТРА́МІНЫ	57
СКРЫ́ПУН	43	СТРАХ	38
СКУПЫ́РДЫЙ	47	СТРАХА́ПУД	68
СЛАБО́ДНЫ	114	СТРО́ІЦЬ	38
СЛЕПАВА́ЦЕНЬКІ	114	СТРУТА́ЦЬ	115
СЛЕПА́К	32	СТРЫ́МЫГА	68
СЛОН	57	СТУ́ЙНО	57
СМАКО́ТТЕ	57	СТУ́ЛЯ	57
СМЕ́ТНЫК	57	СТЫДО́ТЬТЕ	92
СМО́ЛЬНА	115	СТЭ́ГНО	57
СМУ́ТКІ	62	СТО́ЖКА	57
СМЫ́ГАЦЬ	62	СУ́БІНА	62
СМЫ́НДЮ́ХА	68	СУВО́Й	105
СНАВА́ЦЬ	99	СУКНО́	104
СНО́П	76	СУРА́ВІЗНА	104
СНУ́ЙКА	99	СУРА́ДЖЫВА́ЦЬ	123
СНУ́ЙНІЦА	99	СУХО́ПАРКОМ	68
СНУ́ЛЬНІЦА	99	СУ́ШНЯ	76
СОБА́РНО	57	СЦЕ́РЦІ	115
СОВС́КІ	62	СЦЕ́ПКА	92
СОГО́НІ	32	СЦЯГУ́Н	43
СОКІ́РА	57	СЦЯ́НА	105
СОКЫ́ЭРА	47	СЧАХА́ЦЬ	123
СОЛОМІ́ЦЦЮ	68	СЫДЫ́БА	47
СОНЦА́ВА КВЕ́ТКА	43	СЫЛО́	47
СО́ПУХА	57	СЫ́ПАЦЬ	38
СО́ТКА	38	СЫ́РАВЫ́Я	104
СО́ША	57	СЬМЕХ	39
СО́ШКА	76	СЭ́КАЧ	57
СПА́ЖЫЎ	62	СЭ́ЧКА́РНЯ	57
СПІ́ТКІ	62	СЯК	62
СПО́ЕК	57	СЯКА́ТЫ	68
СПО́РНЫ	38	СЯМЯ́НАЧКА	115
СПРА́ВДЛЫ́ВІЙ ГРЫ́Б	68		
СПРАКЦКА́ВАЦЦА	115		
СПУ́СЦІСТА	115		
ССЕ́Ч	38		
СТАВЫ́	100		
СТАГАВА́ЦЬ	76		
СТАКА́Н З РУБЦО́М	38		
СТА́ЛЬКА	57		
СТАРАДУ́ПКА	43		
		ТАБУРЕ́ТКА	57
		ТАВА́Р	104
		ТАКМА́НЬ	32
		ТАЛАХА́ТЫ	68
		ТА́МЕЧКІ	57
		ТАНАБІ́Л	68
		ТАПА́РНІК	39

Т

ТАПТУН.....	123	УЛОГАМ.....	63
ТАРАДЭЦЬ.....	123	УМЕСНЫ.....	39
ТАРАЊЧЫЦЬ.....	123	УМЕСТА.....	39
ТАХНУЦЬ.....	62	УМРОЊЦА.....	63
ТАЯ ХАТА.....	32	УПАСЦІ.....	63
ТКАЦЬ.....	101	УПЭРАД.....	115
ТОБОЙТО.....	57	УПЭРЦІСЯ.....	39
ТОВКАЧ.....	68	УПІР.....	58
ТОВСТА.....	68	УПЯРОЧКА.....	77
ТОК.....	76	УРАБЕЇЦЬ.....	63
ТОРНУЦЬ.....	39	УРАГЛІВЫ.....	63
ТОЎКАЊЦА.....	32	УСЬ.....	58
ТОЎКЭЊА.....	47	УСЯГДА.....	115
ТРАВЭЊ.....	47	УТЕРЭБ-ІЦА.....	92
ТРАЊТЫ.....	115	УТЭТЫ.....	68
ТРАПАЇЦЬ.....	76	УТОПЫВАЦЬ.....	63
ТРАПАЧКА.....	95	УТЫХНУТЫ.....	58
ТРОП.....	123	УХОД.....	115
ТРОХСЦЭНЕК.....	115	УХУОДЫ.....	47
ТРУБА.....	105	УЦРАЊЊІКІ.....	104
ТРУДЗЯШЧЫ.....	115	УШАТОК.....	32
ТРУЊНЫК.....	57		
ТРЫБ.....	32	Ф	
ТРЫБА.....	47	ФАЊНО.....	58
ТРЫБУХ.....	58		
ТРЫЦАТКА.....	104	Х	
ТУГА.....	115	ХАБАРЫЦА.....	63
ТУРНЭПС.....	77	ХАДЗІЦЬ.....	39
ТУТАКА.....	39,92	ХАЊ ТОБІ КАЗАНО.....	58
ТУХЛІ.....	58	ХАЊСЦІНА.....	104
ТУХМАЊКА.....	63	ХАНДОЖЫТЫ.....	69
ТХНУТЫ.....	68	ХАПУЊ.....	124
ТЫЖДЭЊ.....	58	ХАЦІНКА.....	115
ТЫЊ.....	47	ХВАЊНЫ.....	48
У		ХВАРБА.....	48
УБІЦЬ.....	39	ХВАШЧОЊЊК.....	43
УБОЊЊК.....	123	ХЕЎРА.....	58
УВАВУЊЦЬ.....	63	ХІТРУЊЊК.....	124
УВЕЧЫЦЬ.....	115	ХЊБЊЊК.....	39
УВОДЗІЦЬ.....	101	ХЊЫЊКАЛА.....	124
УГЊАЇЦЬ.....	77	ХОДЫТЫ.....	58
УДАРЫВАЦЬ.....	123	ХОЛОДЭЦ.....	92
УДЗВЕЊГУ.....	115	ХОРОШІТЫ.....	58
УДЗВЕХ.....	115	ХОРОШЭ.....	58
УЕДЫВАЦЬ.....	63	ХРАПКА.....	77
УЖЫШЧЭ.....	32	ХРЭСТАТЫ.....	69
УЗБУЦІЦЬ.....	115	ХРЫБТІЊ.....	69
УЗЯЦЬ.....	39	ХРЫШЧОЊА.....	58
УКАСЫВАНЊК.....	123	ХРЫШЧОЊЫ.....	58
УЛАДЫТЫ.....	58	ХУТУЊЛІ.....	39
УЛАМЫВАЦЬ.....	123		

Ц	
ЦАЛІНА	77
ЦВЕРДЗЯ	115
ЦЁРНИЦА	77
ЦЁРЦІ	39
ЦЁЛКА	124
ЦЁПЛІНЬКІ	39
ЦІМУС	39
ЦІВКА	69
ЦІПЭНЯ	32
ЦІХА	69
ЦОГЛА	48
ЦЫБУЛЬНИЦА	58
ЦЫГАНЧЫК	69
ЦЫДЫЛОК	48, 69
ЦЫМБАЛКА	92
ЦЫРЛЫ	63
ЦЫТРА	69
ЦЬМОРКНУТЫ	69
ЦЭБАХ	69
ЦЭП	39, 77
ЦЭРКВА	32
ЦЭРКОЎ	58
ЦЭЎКА	101
ЦЯЦЬ	63

Ч	
ЧАБРЭЦ	43
ЧАБУРДЭХАЦЬ	124
ЧАЛЁЦ	63
ЧАМАДУРЫЦЬ	124
ЧАПАЛОЦЬ	43
ЧАПІТЫ	69
ЧАПЛЕЯ	58
ЧАПЫЛІТЫ	69
ЧАРНОБЫЛЬНІК	43
ЧАЎНОК	101
ЧАШЧА	39
ЧВАРАНІТ	104
ЧЕРЕВО	58
ЧОЛОВІК	58
ЧОРНЫ ЯГОДЫ	58
ЧОРТ	40
ЧОРТАВА БАРАДА	43
ЧОЎПТЫ	58
ЧУМАЙДАН	58
ЧУХАЦЦА	58
ЧУХВАЛЬЧЫНА	124
ЧУХРЫТЫ	69
ЧЫКАНІЦЬ	124
ЧЫНЁННІК	124

ЧЫНЫ	69
ЧЫРВОНЫ ЯГОДЫ	58
ЧЫРІНЬ	69
ЧЫРЫЭНЯ	48
ЧЫСЦЯК	44
ЧЭБРЭЦ	32
ЧЭМЖЫК	69
ЧЭРАДА	115
ЧЭРУН	58

Ш

ШАБУЛДЫХАННІК	124
ШАЛАПУТА	69
ШАМАЦЁЦЬ	115
ШАНАЛІВКА	69
ШАПТАНУЦЬ	115
ШАРАК	104
ШАРАЧАК	104
ШАРВАРОК	69
ШАРІХВОСТ	58
ШАПА	69
ШАРЫТЫ	69
ШВАГЕР	58
ШВАГЁРКА	58
ШВІДКА	32
ШВІДКІ	115
ШВОРАБ	69
ШВЭД	92
ШВЭНДАТЫ	59
ШЕЛЕКСТАТЫ	59
ШКАРАЛІОШЧА	70
ШКВУОРКА	48
ШЛЁГА	70
ШЛЁНКА	124
ШМАРА	70
ШМУЛЯТЫ	70
ШНАРАННІК	124
ШО	92
ШОПА	59
ШОПЛЯ	32
ШПАРЫ	70
ШПРЫХА	70
ШПУЛЯ	97
ШТУТЛО	70
ШТУРХАЧ	124
ШТЫХ	70
ШТЫРХАТЫ	70
ШУГАВЕЙ	124
ШУГАНУЦЬ	115
ШУГНУЦЬ	124
ШУЛЯК	32, 59

ШУМЕ́ЦЬ	40
ШУР	124
ШУРА́ННІК	124
ШУРА́НУЦЬ	124
ШУРСЛІ́ВЫЙ	124
ШУХВА́Л	124
ШУ́ХЛЯ	59
ШУ́ШЛЫТЫ	70
ШЧАВЕ́Й	44
ШЧАВЕ́Й	32
ШЧІ́ПТЫ	70
ШЧОДРОВА́ТЫ	59
ШЧО́ТКА	95
ШЧУР	32
ШЧЫ́БЫРЭ́ЦЬ	70
ШЧЫ́ПАВКА	70
ШЧЫ́ПЦІ́ННІК	124
ШЧЫ́ТОЎНІК	44
ШЧЭ́ПАЧКА	116
ШЫ́БКА	40, 59
ШЫ́БЫНА	48
ШЫ́ЛЭ́ПА	70

ШЫ́ЛЮ́ПЫНА	70
ШЫ́ПТІ́ТЫ	70
ШЫ́ТЫК	70
ШЫ́ТЬ	32, 92
ШЫ́ША́К	70

Ю

ЮДЗІ́ЦЬ	63
Ю́ЛЬ	92
Ю́СТРО	59

Я

ЯВА́Р	44
ЯГО́ЛІТЫ	70
ЯЗЫ́К	40
ЯНТОВА́ТЫ	70
ЯРУ́НДОВІ́СТА	124
ЯСЁ́НКА	32
ЯТРО́ВКА	59

ЗМЕСТ

ПРАДМОВА	4
<i>В.М. Курцова</i> АЛЯКСАНДР АНТОНАВІЧ КРЫВІЦКІ — ГОНАР І СЛАВА СЛАВЯНСКАЙ ДЫЯЛЕКТАЛОГІІ	5
<i>Э.Д. Блінава, Н.В. Гаўрош</i> НОВАЯ СТАРОНКА Ў БЕЛАРУСКАЙ ДЫЯЛЕКТАЛАГІЧНАЙ НАВУЦЫ	28

3 ЛЕКСІКІ НАРОДНЫХ ГАВОРАК

<i>В.М. Босак, А.А. Босак</i> 3 ЛЕКСІКІ РОДНАЙ ВЁСКІ (вёска Смалянiца Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці)	31
<i>Н.М. Бунько, Ю.В. Маліцкі, А.І. Шаблоўскі</i> 3 ЛЕКСІКІ ГАВОРАК ГАРАДОЦКАГА РАЁНА	33
<i>І. А. Гапоненка, В. П. Трайкоўская</i> НАЗВЫ ЛЕКАВЫХ РАСЛІН У ГАВОРКАХ ВЁСКІ СТАРЫ СВЕРЖАНЬ СТАЎБЦОЎСКАГА РАЁНА	41
<i>Т.А. Грачыха</i> ЛЕКСІКА ВЁСКІ КАСЦЮКІ БЯРОЗАЎСКАГА РАЁНА	45
<i>Я.І. Казачок</i> ГАРАДЗЕНСКІ ДЫЯЛЕКТНЫ СЛОЎНІК	49
<i>М.Н. Крывіцкі, С.С. Панізнік</i> 3 ГАВОРАК ПАЎНОЧНАЙ МЁРШЧЫНЫ	60
<i>П.І. Кулік</i> 3 ГАВОРКІ ВЁСКІ ГАЛОЎЧЫЦЫ	64
<i>Л.П. Кунцэвіч</i> 3 ЛЕКСІКІ ВЁСКІ РУХАВА СТАРАДАРОЖСКАГА РАЁНА	71
<i>К.М. Панюціч</i> 3 ЛЕКСІКІ ГАВОРАК УШАЧЧЫНЫ	78
<i>К.Ф. Руц</i> 3 ЛЕКСІКІ ЖЫХАРЫ ВЁСКІ БЕРАЖНОЕ СТОЛІНСКАГА РАЁНА	90
<i>І.Ю. Смірнова</i> ТКАЦТВА ГРОДЗЕНСКАЙ ВОБЛАСЦІ ЭТНАДЫЯЛЕКТНЫ СЛОЎНІК	93
<i>Т.М. Трухан</i> ЛЕКСІКА ВЁСКІ ЗАМОШША ЛЮБАНСКАГА РАЁНА	110

ФРАЗЕАЛОГІЯ

<i>Г. Юрчанка</i> ТРАПНАСЦЬ НАРОДНАГА СЛОВА	117
<i>М.А. Даніловіч</i> 3 ДЫЯЛЕКТНАЙ ФРАЗЕАЛОГІІ ГРОДЗЕНШЧЫНЫ	125
<i>М.Н. Крывіцкі, С.С. Панізнік</i> 3 НАРОДНЫХ ВЫСЛОЎЯЎ МЁРШЧЫНЫ	139
<i>П.А. Міхайлаў, І.С. Трунова</i> У ФРАЗЕАЛАГІЧНУЮ СКАРБОНКУ БРЭСТЧЫНЫ	142

НАВУКОВЫЯ ДАСЛЕДАВАННІ

<i>М.П. Антропаў</i> ЭТНАЛІНГВІСТЫЧНЫЯ НАЗІРАННІ НАД ЛЕКСІКАЙ НАРОДНАГА КАЛЕНДАРА МАЗЫРСКА-ПРЫПЯЦКАГА ПАЛЕССЯ	147
<i>А.А. Босак</i> МАТЫВАЦЫЙНАЯ ВАРЫЯНТНАСЦЬ У ГАВОРКАХ ВЕРХНЯГА НАД'ЯСЕЛЬДЗЯ	154
<i>Н.М. Бунько</i> МАТЫВАЦЫЙНЫЯ І ЛІНГВАГЕАГРАФІЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ НАЗВАЎ КОНІКА І ЦВЫРКУНА Ў БЕЛАРУСКІХ ГАВОРКАХ	159
<i>А.А. Крывіцкі</i> ПАШЫРЭННЕ НАЗВАЎ ТЫПУ ХВОЯ І ТЫПУ САСНАЎ Ў ГАВОРКАХ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ І ІХ ПАХОДЖАННЕ	167
<i>Л.П. Кунцэвіч</i> ТЫПЫ НАЙМЕННЯЎ АДУВАНЧЫКА Ў БЕЛАРУСКІХ НАРОДНЫХ ГАВОРКАХ	177
<i>В.М. Курцова</i> АБ АДРОЗНЕННЯХ У ФАРМІРАВАННІ ДЫЯЛЕКТНАЙ НАМЕНКЛАТУРЫ НАЗВАЎ ТЫПУ БУЯКІ (ДУРНІЦЫ) І ІХ НАМІНАЦЫЯ	186
<i>Ю.В. Маліцкі</i> ЗНАЧЭННЕ ДЭФЕКТНАСЦІ ДЗЕЯННЯ ЯК ПАДСТАВА ДЛЯ ЎЗНІКНЕННЯ ЭМАЦЫЯНАЛЬНА-АЦЭНАЧНАГА ЗМЕСТУ ДЗЕЯСЛОВАЎ	218
<i>С.У. Палашкевіч</i> ЗАРАДЖЭННЕ БЕЛАРУСКАЙ ТАПАНІМІЧНАЙ ЛЕКСІКАГРАФІІ	222
<i>В.В. Урбан</i> СУФІКСАЛЬНАЕ ЎТВАРЭННЕ АЦЭНАЧНЫХ СУБСТАНТЫВАЎ-ХАРАКТАРЫСТЫК АСОБЫ Ў ДЫЯЛЕКТНАЙ МОВЕ	228
<i>С.І. Фацеева</i> НАЗВЫ СВЯТ У ТРАДЫЦЫЙНЫМ НАРОДНЫМ КАЛЕНДАРЫ УСХОДНЯГА І ЗАХОДНЯГА ПАЛЕССЯ	238
<i>А.І. Шаблоўскі</i> КАНЦЭПЦЫЯ "АКТАНТНАГА" АРТЫКУЛА ДЛЯ ДЫЯЛЕКТНАГА ТЭМАТЫЧНАГА СЛОЎНІКА	246

ТЭКСТЫ БЕЛАРУСКІХ ГАВОРАК

<i>А.А. Босак</i> НЮРА	253
<i>Н.М. Бунько, Ю.В. Маліцкі</i> ВАКОЛ СЯЛЯНСКАЙ СЯДЗІБЫ: З ГАВОРКІ ВЁСКІ ЗВЯГІ ГАРАДОЦКАГА РАЁНА	255
<i>Ф.Д. Клімчук</i> ТЭКСТЫ СА СТОЛІНСКАГА РАЁНА	261
<i>У.А. Кошчанка, В.І. Крупко, А.У. Ксяндзова</i> ТЭКСТЫ З ЧЭРВЕНЬСКАГА РАЁНА	269

<i>Л.П. Кунцэвіч, Т.М. Трухан</i> ТЭКСТЫ СА СМАЛЯВІЦКАГА РАЁНА	276
<i>І.І. Лучыц-Федарэц</i> КОЛІШНЯЕ ВЯСЕЛЛЕ НА ДРАГІЧЫНШЧЫНЕ	287
<i>К.Ф. Руц</i> ДЫЯЛЕКТНЫ МАТЭРЫЯЛ З ВЁСКІ БЕЛАВУША СТОЛІНСКАГА РАЁНА БРЭСЦКАЙ ВОБЛАСЦІ	295
<i>Н.В. Сівіцкая</i> З ГАВОРКІ ВЁСКІ КАШТАЛЯНАЎШЧЫНА	299
<i>Т.М. Трухан</i> ТЭКСТЫ З ВЁСКІ ЗАМОШША ЛЮБАНСКАГА РАЁНА	304
<i>В.М. Філасаф</i> ТЭКСТЫ З КАМЯНЕЦКАГА РАЁНА	310

<i>А.А. Крывіцкі, В.М. Курцова</i> ПРАГРАМА ПА ВЫВУЧЭННЮ НАЗВАЎ ПРАЦЭСАЎ І ДЗЕЯННЯЎ У ГАВОРКАХ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ	317
ІНДЭКС	358
}	

Навуковае выданне

НАРОДНЫЯ СКАРБЫ

Дыялекталагічны зборнік

Да 80-годдзя А.А. Крывіцкага

Тэхнічны рэдактар Гаўрыленка В.Р.

Подписано в печать 12.05.2008. Формат 60х84 ^{1/16} Бумага офсетная. Гарнитура Roman.

Печать цифровая. Усл.печ.л. 24,2. Уч.изд.л. 24,5. Тираж 100 экз. Заказ № 565

ИООО «Право и экономика» Лицензия ЛИ № 02330/0056831 от 01.04.2004.

220072 Минск Сурганова 1, корп. 2. Тел. 284 18 66, 8 029 684 18 66.

Отпечатано на настольно-издательской системе XEROX в ИООО «Право и экономика».

ISBN 978-985-442-543-6

9 789854 425436